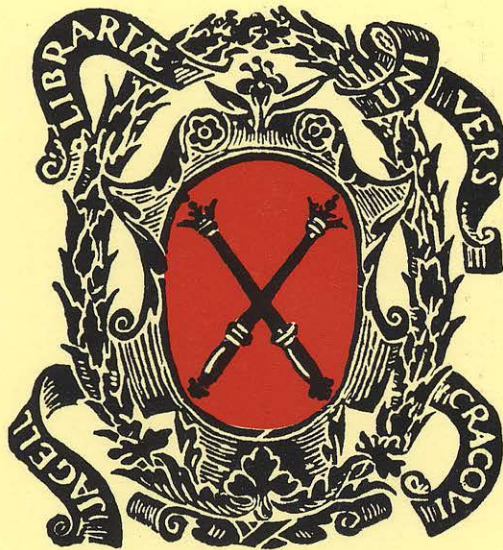

UNI W E R S Y T E T J A G I E L L O Ń S K I

BIULETYN
BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

R. LXIV

KRAKÓW 2014

**BIULETYN
BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ**

U N I W E R S Y T E T J A G I E L L O Ń S K I

**BIULETYN
BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ**

R. LXIV

NAKLĄDEM BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

CZASOPISMO BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

REDAKCJA

Redaktor naczelny: Andrzej Obrębski (e-mail: obrebski@uj.edu.pl)

Redaktor rocznika: Zdzisław Pietrzyk

Redaktorzy tematyczni: Jerzy Grygiel (historia), Monika Jaglarz (bibliotekoznawstwo),
Krzysztof Zamorski (historia)

Redaktorzy językowi: Joanna Pypłacz (język angielski), Danuta Patkaniowska (język polski)

RADA NAUKOWA

Lidija Snicarczuk, Lwowska Naukowa Biblioteka, Lwów, Ukraina

Hana Bočková, Uniwersytet Masaryka, Brno, Czechy

Maria Wichowa, Uniwersytet Łódzki

André Séguenny, Strasburg, Francja

RECENZENCI

Prof. dr hab. Wojciech Kowalski, Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

Prof. dr hab. Roman Maria Zawadzki, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków

Skład łamania

Józef Paluch

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja elektroniczna, znajdująca się na stronie internetowej Biblioteki Jagiellońskiej (<http://www.bj.uj.edu.pl/biuletynbj>)

Czasopismo jest dostępne w portalach:

Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Frankfurt nad Menem

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Poznań,

Praga, Budapeszt, Bratysława

Jagiellonian Digital Library (JDL), Kraków

Adres:

Redakcja „Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej”

al. Mickiewicza 22

30-059 Kraków

©Copyright by Uniwersytet Jagielloński, Biblioteka Jagiellońska,
Kraków 2014

All rights reserved

Publikacja finansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Biblioteki Jagiellońskiej

ISBN 978-83-940803-7-2

ISSN 0006-3940 (druk)

ISSN 2450-0410 (online)

Niniejszy rocznik
„Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej”
Andrzejowi OBREBSKIEMU,
bibliotekarzowi Biblioteki Jagiellońskiej,
redaktorowi roczników LIII–LXIV tegoż pisma,
wicedyrektorowi Biblioteki Jagiellońskiej
w latach 2003–2011,
ofiarowują
Przyjaciele i Współpracownicy

KRZYSZTOF R. PROKOP

WIADOMOŚCI O POLSKO-LITEWSKO-RUSKIEJ
HIERARCHII KOŚCIELNEJ
Z DIARIUSZY KAROLA STANISŁAWA
I MICHAŁA KAZIMIERZA RADZIWIŁŁÓW
ORAZ JÓZEFA JULIANA SAPIEHY
I ANTONIEGO SEBASTIANA DEMBOWSKIEGO*

Staropolskie diariusze od dawna wzbudzają zainteresowanie nie tylko historyków, bowiem dostarczają one bogatego materiału do opisu różnych aspektów życia ówczesnych mieszkańców Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Niegdyś już na łamach „Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej” piszący te słowa poświęcił uwagę XVI-wiecznym diariuszom jako źródłu informacji o hierarchii kościelnej państwa polsko-litewskiego doby Złotego Wieku¹. Pozostając w tym nurcie autor obecnej publikacji

* W obecnej publikacji zastosowano w przypisach następujące skróty bibliograficzne: Dola (I) → K. Dola, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych metropolii i diecezji polskich obrządku rzymskokatolickiego do czasów współczesnych*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego, t. 2, cz. 2, Poznań – Warszawa 1979, s. 255–303; Dola (II) → K. Dola, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych eparchii polskich obrządku grecko-unickiego od unii brzeskiej (1596) do roku 1945*, [w:] tamże, s. 304–311; Jakubowski/Solarczyk → W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła rzymsko-katolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa – Olsztyn 2011; Nitecki → P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000²; PSB → *Polski słownik biograficzny*, t. 1–48 →, Kraków – Warszawa 1935–2013 →; Szostkiewicz → Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954, s. 391–608; UDR → *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 1–11, Wrocław – Kórnik 1985–2007 →.

¹ K.R. Prokop, *Staropolskie diariusze z XVI stulecia jako źródło informacji do dziejów hierarchii kościelnej państwa polsko-litewskiego doby Złotego Wieku*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 60 (2010), s. 47–83. Zob. również tak samo opartą na XVI-wiecznych diariuszach publikację: W. Urban, *Daty życia niektórych osób z XVI w. związanych z Krakowem. Przyczynki źródłowo-biograficzne*, „Biuletyn Biblioteki

przedkłada czytelnikom zainteresowanym problematyką wspólnot konfesyjnych, istniejących w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, analogicznego charakteru świadectwa zaczerpnięte tym razem z czterech XVIII-wiecznych diariuszy (dla porządku należy odnotować, że najstarszy z nich za *terminus a quo* ma jeszcze rok 1689), które – w odróżnieniu od tamtych XVI-wiecznych – nie były dotychczas publikowane. W trakcie kwerend wynotowane zostały z nich stosowne wpisy odnoszące się w pierwszej kolejności do zagadnienia obsady ówczesnych stolic biskupich na ziemiach polsko-litewsko-ruskich, a obok nich inne godne (w subiektywnym odczuciu wydawcy) wprowadzenia do obiegu naukowego zapiski na temat różnych momentów z *curriculum vitae* członków ówczesnego krajowego episkopatu. Jakkolwiek zwłaszcza te drugie mogą z punktu widzenia kogoś niezwiązanego z badaniami nad odnośną problematyką wydać się niekiedy mało istotne, to jednak w zamyśle wydawcy mają one stanowić kolejny krok na drodze ku opracowaniu w przyszłości rzetelnego w warstwie faktografii słownika biograficznego biskupów diecezji polskich doby nowożytnej, na co obecnie – właśnie ze względu na wciąż słabe rozpoznanie zachowanej podstawy źródłowej – wydaje się zbyt wcześnie.

Wymienieni już w samym tytule obecnej publikacji autorzy uwzględnionych diariuszy to w każdym jednym przypadku osoby reprezentujące ówczesne elity Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zważywszy, o jak eksponowane postaci chodzi, nie ma potrzeby – jak to zwykło się czynić w przypadku wydawania świadectw pamiętnikarskich mało znanych autorów – poświęcać uwagi we wprowadzeniu zagadnieniom ich drogi życiowej. Wystarczy poprzestać na przypomnieniu, że Karol Stanisław Radziwiłł (1669–1719), siostrzeniec króla Jana III Sobieskiego, to podkanclerzy (1690–1698) i kanclerz wielki litewski (1698–1719)², gdy z kolei jego syn Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762) doszedł do godności wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego (1744–1762)³. Dwaj pozostali to przedstawiciele z kolei stanu duchownego, jakkolwiek Józef Julian Sapieha (1708–1754), biskup koadiutor wileński i referendarz wielki litewski (1737–1754), na kapłaństwo zdecydował się dość wcześnie⁴, natomiast Antoni Sebastian Dembowski (1682–1763), ordynariusz – kolejno – płocki (1737–1752) i wrocławski (1752–1763), uczynił tak dopiero po owdowieniu (z małżeństwa z Salomeą

Jagiellońskiej” 41 (1991), s. 81–100 [przedruk w: *Et haec facienda, et illa non omittenda. Profesor Waclaw Urban w swych dziełach wybranych*, pod red. A. Kądzieli, W. Kowalskiego, J. Muszyńskiej i Z. Pietrzyka, Warszawa 2012, s. 699–716].

² A. Rachuba, *Radziwiłł Karol Stanisław herbu Trąby (1669–1719), kanclerz wielki litewski, ordynat nieświeski*, [w:] PSB, t. 30, s. 240–248. Także: *Wileński słownik biograficzny*, pod red. H. Dubowika i L.J. Malinowskiego, Bydgoszcz 2008², s. 418; J. Flisiński, *Biała na Podlasiu. Dzieje miasta i okolicy do 1795 r. (Dzieje Białej Podlaskiej. Monografia, t. 1)*, Biała Podlaska 2009, s. 107–116.

³ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Radziwiłł Michał Kazimierz zwany Rybeńko herbu Trąby (1702–1762), hetman wielki litewski, wojewoda wileński, ordynat nieświeski i ołycki*, [w:] PSB, t. 30, s. 299–306. Także *Wileński słownik biograficzny*, s. 419–420; J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 129–133.

⁴ Z. Zielińska, *Sapieha Józef Julian herbu Lis (1708–1754), biskup koadiutor wileński, referendarz wielki duchowny litewski*, [w:] PSB, t. 35, s. 24–27. Także V. Petkus, *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius 2002, wg indeksu (zwl. s. 855–856); *Wileński słownik biograficzny*, s. 463.

z Rupniewskich *vel* Rupniowskich doczekał się potomstwa, pośród którego był później-
szy ordynariusz kamieniecki Jan Mikołaj Dembowski, a również i on sam miał za ro-
dzonych braci dwóch biskupów – Mikołaja i Jana Dembowskich), wcześniej natomiast
piastując urzędy regensa (regensa) kancelarii koronnej (do 1730 roku) i referendarza
wielkiego koronnego (1730–1735)⁵. We wszystkich czterech przypadkach mamy zatem
do czynienia z pierwszoplanowymi postaciami ówczesnej Rzeczypospolitej Obojga Na-
rodów, stąd może dziwić, że ich diariusze jak dotychczas nie doczekały się opublikowa-
nia, co nie najlepiej świadczy o kondycji rodzimego edytorstwa źródeł historycznych.
Nieprawdziwe byłoby wszakże twierdzenie, że chodzi o zabytki piśmiennictwa bada-
czom w zupełności nieznane – przeciwnie, sięgano do nich niejednokrotnie, wszakże nie
zaowocowało to choćby częstkowymi wydaniem⁶.

Obecna edycja zasadniczo nie stanowi próby zmierzenia się z owym niewątpliwym
mankamentem, jakim jawi się pozostawanie tych diariuszy w rękopisach, bowiem inne
jest w niej rozłożenie akcentów. Sam dany zabytek jako konkretny przejaw spuścizny
piśmienniczej po minionych generacjach, wymagający – w przypadku krytycznego wy-
dania – precyzyjnego opisu, dotarcia do wszystkich istniejących kopii i ich skolacjo-
nowania, dalej rozpoznania okoliczności, w jakich powstawał, tudzież przyczyn, dla
których podjęto jego spisywanie, wreszcie też przypatrzenia się horyzontom intelektu-
alnym autora, jawi się w perspektywie niniejszej publikacji czymś drugoplanowym. Na
pierwszy plan wysuwają się owe dotyczące ściśle wybranych zagadnień zapiski, dostar-
czające wiedzy o istotnych momentach z biografii członków ówczesnego episkopatu
katolickiego z ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ponieważ pochodzą nie tylko
od współczesnych wydarzeniom świadków, ale zarazem od osób, które znajdowały się
na samych szczytach hierarchii społecznej i bez trudu mogły zyskać dostęp do wiary-
godnych wiadomości na temat rozgrywających się w kraju wydarzeń, można zakładać,
że podawane tam fakty odpowiadają rzeczywistości. W zapiskach informujących jed-
nym zdaniem, że w danym dniu (czy tym bardziej miesiącu) zmarła konkretna osoba,
nie za bardzo zresztą jest «przestrzeń» na konfabulację, której ewentualnie można by
spodziewać się przy epickiego charakteru relacjach, obfitszych w warstwie narracyjnej.

⁵ W. Konopczyński, *Dembowski Antoni Sebastian herbu Jelita (1682–1763), biskup kujawski*, [w:] PSB, t. 5, s. 83–85; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski, biskup włocławski i pomorski. Sylwetka z czasów saskich*, Warszawa 1953.

⁶ M. Nagielski, *Diariusze radziwiłłowskie w zbiorach Działu VI Archiwum Radziwiłłowskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, [w:] *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 13, pod red. M. Kuleckiego, Warszawa 2001, s. 35–50; R. Jankowski, *Diariusze w tzw. Archiwum Warszawskim Radziwiłłów*, [w:] *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, t. 1, pod red. W. Chorążyczewskiego i in., Toruń 2005, s. 45–85. Zob. również B. Królikowski, *Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze*, Lublin 2000. Nadto *Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne*, wyd. M. Brzezina, Warszawa 1998; K.S. Radziwiłł, *Diariusz peregrynacji europejskiej (1684–1687)*, wyd. A. Kucharski, Toruń 2011 (zwł. s. 19 i tamże przyp. 55–56); A. Kucharski, *Doświadczenia przyszłego starosty człuchowskiego i kanclerza wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła z młodzieńczej peregrynacji po Europie (1684–1687)*, „Zapiski Historyczne” 73 (2008), z. 4, s. 7–45.

Co więcej, dwaj autorzy spożytkowanych poniżej diariuszy sami byli (jak już sygnalizowano) biskupami, która to okoliczność nie tylko pozwala przyjąć *a priori*, że w temacie spraw kościelnych posiadali należyte rozeznanie (wszak to oni współtworzyli ową rzeczywistość) i w konsekwencji wiedzieli, o czym piszą, ale też sam «etos» piastowanej przez nich godności wymagał wystrzegania się nieprawdy, czy tym bardziej świadomego posługiwania się kłamstwem, choć – rzecz oczywista – historii znane są przypadki hierarchów nie do końca na to zważających.

Konsekwencją wyżej zasygnalizowanego podejścia wydawcy jest ograniczenie opisu każdego spośród uwzględnionych zabytków od strony formalnej do niezbędnego minimum, przy koncentracji na aspekcie wartości poznawczej prezentowanych świadectw źródłowych i – w ścisłym powiązaniu z powyższym – ich wiarygodności. Narzędziem ku temu jest aparat przypisów, w których wskazano, jak zawarta w danej zapisce informacja ma się do istniejącego stanu badań i dotychczasowej wiedzy w odnośnym temacie. Już w tym wszakże miejscu, niejako uprzedzając lekturę przez czytelnika owych wybranych zapisek, należy stwierdzić, iż dzięki obecnej publikacji zostaje wprowadzonych do obiegu naukowego niemało istotnych w perspektywie dziejów polsko-litewsko-ruskiej hierarchii kościelnej końca XVII w. i dwóch pierwszy tercji kolejnego stulecia (schyłek panowania Jana III Sobieskiego oraz rządy Augusta II i Augusta III Wettynów) informacji, których na próżno poszukiwać we wcześniejszych wydawnictwach.

Co się tyczy sposobu zaprezentowania materiału, dokonano tego w układzie chronologicznym, wszakże z przyporządkowaniem do każdego z diariuszy z osobna. Poniżej czytelnik znajdzie zatem cztery zakomponowane w identyczny sposób «bloki», gdzie na początku, w zwięzłej nocie, zawarto podstawowe informacje o danym zabytku, a po tym uszeregowane wedle kolejności wpisów, odpowiadającej następstwu wydarzeń, wybrane świadectwa. Dopelniono je wskazaniem na paginację, gdzie w rękopisie odnośny wpis widnieje, natomiast wszystkie elementy komentarza pomieszczono w przypisach, które w konsekwencji są cokolwiek bardziej rozbudowane. Nie silono się wszakże na odnotowywanie tam wszelkiej literatury przedmiotu, mogącej coś wносить do tematu, która to okoliczność dodatkowo przemawia za postulowanym krytycznym wydaniem każdego z owych zabytków z osobna, gdzie też nie powinno zabraknąć tego rodzaju możliwie kompletnego przeglądu bibliograficznego.

I. DIARIUSZ KAROLA STANISŁAWA RADZIWIŁŁA

Według inwentarzowego opisu rękopis diariusza K.S. Radziwiłła⁷ to „księga o wymiarach 225 mm × 345 mm × 40 mm, oprawna w skórę, wyrwana z oprawy. Większość kart luźna, dodatkowa karta 73a; na końcu jedna karta niezapisana i jedna karta luźna, też niezapisana. Na wewnętrznej stronie okładki ekslibris biblioteki radziwiłłowskiej w Nieświeżu. W księdza jedna ręka. Stan zachowania dobry. Daty: 1 V 1689–29 XII

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej cyt.: AGAD], Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VI – Diariusze, sygn. II-79.

1718. Język: polski, łaciński. Kart 139⁷⁸. Ogląd zabytku z autopsji pozwala uściślić, iż chodzi o kodeks liczący kart paginowanych 138 oraz dwie nieliczbowane (wymiar kart to około 22 cm na 34,5 cm), w twardej oprawie z brązowej skóry, niemal pozbawionej zdobień. Wewnątrz, na wyklejce oprawy, znajduje się ekslibris (o wymiarach 10,5 cm na 15 cm) z herbem Radziwiłłów oraz nadrukiem: *Ex Bibliotheca Radivilliana Ducali Nesvisiensi*. Poszczególne składki są zszyte, lecz dziś oderwane od grzbietu. Papier mocno pożółkły, na nim atrament pierwotnie czarny, obecnie jednak w różnym stopniu wyblakły i przybierający rozmaite odcienie brązu. W obrębie całego tomu pismo jednej ręki, dość wyraźne i nie sprawiające prawie żadnych trudności przy odczycie.

Zapiski są tu zazwyczaj lapidarne, jedno- lub kilkuwierszowe, obok których jednak zdarzają się obszerniejsze wpisy, niekiedy układające się w całe ciągi dotyczące konkretnego wydarzenia (przykład w owym względzie mogą stanowić zamieszczone poniżej informacje na temat kongregacji bazylikańskiej na przełomie sierpnia i września 1709 roku w należącej do K.S. Radziwiłła Białej Podlaskiej, zwanej wtedy Białą Radziwiłłowską). Współczesny tytuł rękopisu, brzmiący: *Zebranie dni z kalendarzów notowanych własną ręką i pracą Jaśnie Oświeconego xiążęcia Jmci Karola Stanisława Radziwiłła, podkanclerzego, a potem kanclerza wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, z których można się informować o czasach rezydencji Jego Xiążęcej Mości y swoiey własney, tudziesz [sic!] o seymach, drogach ustawicznych, co w którym miesiącu poczta przyniosła, y o śmierci niektórych znaczniejszych panów*, widnieje na karcie 1r, na której też zaczynają się zapiski – począwszy od dnia 1 V 1689 roku, gdy z kolei ostatnia zanotowana informacja odnosi się do daty 29 XII 1718 roku⁹. Jak wskazuje jeden spośród elementów owego rozbudowanego tytułu diariusza, mianowicie „co w którym miesiącu poczta przyniosła”, znajdują się w nim również wypisy z ówczesnej prasy ulotnej, dziś nie zawsze zachowanej (a w każdym razie nie w komplecie), przez to tym cenniejsze. Wiele zapisek odnosi się do genealogii i w ogólności prozopografii ówczesnych elit Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹⁰, a wszystko to ukazane zostało na tle losów politycznych wkraczającego w okres pogłębiającego się kryzysu państwa polsko-litewskiego¹¹.

⁸ AGAD, Pracownia Naukowa, sygn. III/6 – Inwentarz zespołu akt «Archiwum Warszawskie Radziwiłłów. Dział VI: Diariusze z lat 1613–1770[1807] i b.d.», oprac. R. J a n k o w s k i, Warszawa 2003 (wydruk komputerowy), s. 53, nr 32.

⁹ Zob. również B. Królikowski, *Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze*, s. 71–74; M. N a g i e l s k i, *Diariusze radziwiłłowskie...*, s. 35.

¹⁰ Przykładowo: 9 V 1689 „odprawił się pogrzeb w Nieświeżu śp. xiążęcia Jmci Jerzego Radziwiłła, podczaszego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, solenny, w kościele OO. Societatis [Jesu]” (k. 1r); 26 I 1690 „umarł Jmć pan Ogiński, kanclerz wielki Wielkiego Xięstwa Litewskiego, pod Wilnem” (k. 2v); 29 I 1690 „odprawowało się wesele Jmci pana Gniewosza, kasztelanica czechowskiego, z Jeymością panną Korniactówną” (j.w.); 5 II 1690 „odprawowało się wesele Jeymości panny Cetnerowny, starościanki lwowskiej, z Jmć panem Rzewuskim, starostą chełmskim” (j.w.); 14 V 1690 „było wesele panny Szumowskiej z panem Orzechowskim, kalwinem” (k. 3v); 21 V 1690 „było wesele xiążęcia Jmci marszałka wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego z Jeymością panną markiezką de Bethunes” (j.w.); 23 IX 1691 „u Panien Brygidek brzeskich oblekła się Jeymość panna Gosiewska, starościanka koszańska” (k. 8r).

¹¹ Np. 15 IX 1697 „odprawiła się koronacja księcia saskiego w Krakowie. Koronował xiądz biskup kujawski” (k. 27v; dalej, na k. 28r, o uroczystym wjeździe nowego króla Augusta II do Warszawy w dniu

* * *

- **wrzesień 1691** • W tym miesiącu Jmć xiądz Bogusław LESZCZYŃSKI, biskup łucki, mało co chorując, w Wielkiej Polsce zmarł¹². [k. 8 r]
- **listopad 1691** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Bonawentura] MADALIŃSKI, biskup kuiawski¹³, y Jmć pan [Jan] Olszowski, kasztelan brzeziński¹⁴, *desierunt vivere*. [k. 8v]
- **20 VII 1693** • Jmć xiądz [Kazimierz Jan] OPALIŃSKI, biskup chełmiński¹⁵, *fatis cessit*. [k. 12r]
- **18 IV 1694** • Jmć xiądz [Konstanty Kazimierz] BRZOSTOWSKI, biskup wileński, publicznie sam naprzód *pontificaliter* ubrany u ołtarza, a potem przez kaznodzieję z ambony, Jmć pana wojewodę wileńskiego [Kazimierza Jana Sapiechę], hetmana wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, *horrendo exemplo* exkommunikował¹⁶. [k. 14v]
- **czerwiec 1694** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Kazimierz] SZCZUKA, biskup chełmiński¹⁷, Jmć pan [Franciszek] Jordan, kasztelan woicki¹⁸, Jmć pan [Mikołaj] Przerębski¹⁹, kasztelan sądecki, *ad immortalitatem* przenieśli się. [k. 14v]

12 I 1698 roku). Z kolei na k. 67r o koronacji Stanisława Leszczyńskiego na króla Polski przez arcybiskupa lwowskiego K.J. Zielińskiego, w obecności na tym akcie szwedzkiego monarchy Karola XII.

¹² Szostkiewicz, s. 498; Dola (I), s. 280, nr 33; Nitecki, kol. 245 („† 8 IX 1691”); K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec – Ostróg 2001, s. 124–125. Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2] – *Tablice*, Warszawa 1959, tabl. 119; Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

¹³ Szostkiewicz, s. 509; Dola (I), s. 300, nr 52; Nitecki, kol. 275 („† 11 XI 1691”). Także W. Müller, *Madaliński (Madaleński, Magdaliński) Bonawentura (Dobrogost) herbu Laryssa (ok. 1620–1691), biskup płocki, następnie włocławski*, [w:] PSB, t. 19, s. 108–109 („zmarł 11 XI 1691”); Jakubowski/Solarczyk, s. 149.

¹⁴ UDR, t. 2, z. 2, s. 24, nr 31 („[ostatnia wzmianka] 1 X 1691”); por. tamże, nr 32 (nominacja kolejnego kasztelana brzezińskiego w dniu „11 V 1690, uzyskana zapewne na skutek mylnej informacji o śmierci J. Olszowskiego; powtórna nominacja 8 XI 1691”).

¹⁵ Szostkiewicz, s. 527; Dola (I), s. 260, nr 40; Nitecki, kol. 322 („† 21 VII 1693”). Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 113; E. Piśczcz, *Opaliński Kazimierz Jan z Bnina herbu Łódzia (1639–1693), biskup chełmiński*, [w:] PSB, t. 24, s. 85–87 (zwł. s. 87: „zmarł w Turowie w wyniku ataku apopleksji między 19 a 22 VII 1693; został pochowany 11 VIII tr. w Łąkach w krypcie grobowej w kościele (obecnie nie istnieje)”); Jakubowski/Solarczyk, s. 141.

¹⁶ Zob. A. Rachuba, *Sapiecha Kazimierz Jan Paweł (czasem Jan Kazimierz) herbu Lis (ok. 1642–1720), wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, [w:] PSB, t. 35, s. 37–48 (zwł. s. 41: „biskup Brzostowski 18 IV 1694 obłożył Sapiechę interdyktem”). Także J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 3 – *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1916, s. 265; V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 477; *Wileński słownik biograficzny*, s. 463.

¹⁷ Szostkiewicz, s. 563; Dola (I), s. 260, nr 41; Nitecki, kol. 427 („† 30 VI 1694”). Także R. Kawecki, *Szczuka (Szczuka) Kazimierz Jan herbu Grabie (1622–1694), opat paradyski, biskup chełmiński*, [w:] PSB, t. 47, s. 458–462 (zwł. s. 461: „zmarł 30 VI 1694 w Chełmnie”); Jakubowski/Solarczyk, s. 141.

¹⁸ UDR, t. 4, z. 2, s. 133, nr 587 („† 1 VI 1694”).

¹⁹ UDR, t. 4, z. 2, s. 121, nr 505 („† ok. 20 III 1694”); por. tamże, nr 506 (nominacja kolejnego kasztelana sądeckiego nastąpiła 20 VIII 1694). Także J. Byliński, *Przerębski (Przerembski) Mikołaj herbu Nowina (ok. 1618–1694), starosta tuszyński, poseł na sejmy, kasztelan sądecki*, [w:] PSB, t. 28, s. 762–764

- **marzec 1695** • Tego miesiąca wyprawili się w drogę do nieśmiertelności: naprzód, przy dziecięciu, xiężna Jeymość Ludowika Karolina Radziwiłłówna, xiężna neuburska²⁰, Jmć xiądz [Kazimierz] PAC, biskup żmudzki²¹, [Jan Karol] Opaliński, poznański²², [Feliks (Szczęsny)] Paris²³, lubelski, [Franciszek] Koryciński, braclawski²⁴, kasztelanowie. [k. 17r]
- **grudzień 1695** • Tegoż miesiąca, tj. 12. [= *grudnia*], kreował Ojciec Święty *Innocentius* Dwunasty kardynałów dwunastu, między którymi nominował y oycza Królowey Jeymości [Marii Kazimiery], pana markiza Derkina [= d'Arquien]²⁵. [k. 19r]
- **październik 1696** • W tymże miesiącu Jmć xiądz [Stanisław Jacek] ŚWIECICKI, biskup chełmski, nominat chełmiński, po confirmacyą biskupstwa, miasto Rzymu, do Nieba się pospieszył²⁶. [k. 23r]
- **maj 1697** • Tegoż miesiąca Jmć xiądz [Jan Stanisław] ZBASKI, biskup warmiński²⁷, Jmć pan [Michał] Warszycki, woyewoda sandomierski²⁸, Jmć pan [Bogusław Aleksander] Unichowski, woyewoda trocki²⁹, miasto elekcyi nowego króla, obrali sobie żywot nieśmiertelny. [k. 25v]

(zwl. s. 764: „zmarł w roku 1694, na krótko przed 20 VIII, na co wskazuje wystawiona tegoż dnia nominacja na kasztelana sądeckiego dla Michała Czernego”).

²⁰ W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 79; T. W a s i l e w s k i, *Ludwika z Radziwiłłów Karolina (1667–1695), margrabina brandenburska, księżna neuburska*, [w:] PSB, t. 18, s. 110–112 (zwl. s. 112: „zmarła 23 III 1695 w Brzegu wskutek nieszczęśliwego połogu, wraz z nowo narodzonym synem”).

²¹ Szostkiewicz, s. 528; Dola (I), s. 281, nr 26 („zm. 1692/95”); Nitecki, kol. 329 („† ok. 1695”). Także A. R a c h u b a, *Pac Kazimierz herbu Gozdawa (zm. 1695), biskup żmudzki*, [w:] PSB, t. 24, s. 706–707 („zmarł w Olsiadach na Żmudzi w roku 1695”); V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 844. Por. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 265 (pod datą 28 IX 1695).

²² UDR, t. 1, z. 2, s. 118, nr 760 („† 26 III 1695”). Także W. D w o r z a c z e k, *Opaliński Jan Karol herbu Łódzia (1642–1695), kasztelan poznański*, [w:] PSB, t. 18, s. 85 („zm. 26 III 1695”).

²³ UDR, t. 4, z. 4, s. 25, nr 76 („† przed 2 IV 1695”). Także J. D z i e g i e l e w s k i, *Parys Feliks (Szczęsny) Zygmunt herbu Prawdzic (zm. 1695), starosta czerski, kasztelan lubelski*, [w:] PSB, t. 25, s. 231–232 („zmarł przed 2 IV 1695”).

²⁴ Por. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, t. 1, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846, s. 285 (*Braclawscy kasztelanowie*).

²⁵ Promocja kardynalska markiza Henryka de Lagrange d'Arquien miała miejsce 12 XII 1695, przy czym jako swój *titulus* otrzymał on diakonię *S. Nicolai in Carcere Tuliano* (zob. *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 5 – 1667–1730, ed. R. Ritzler & P. Seffrin, Patavii 1952, s. 20, nr 12).

²⁶ Szostkiewicz, s. 567; Dola (I), s. 258, nr 32; Nitecki, kol. 440 („† X 1696”). Także Jakubowski/Solarczyk, s. 56, 141; P. M a z u r, *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, Chełm 2012, s. 59–60.

²⁷ Szostkiewicz, s. 595; Dola (I), s. 295, nr 33; Nitecki, kol. 511 („† 21 V 1697”); *Poczet biskupów warmińskich*, pod red. S. A c h r e m c z y k a, Olsztyn 2008, s. 294. Także Jakubowski/Solarczyk, s. 198.

²⁸ UDR, t. 4, z. 3, s. 125, nr 969 („† 10 V 1697 w Częstochowie”).

²⁹ *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2 – *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. R a c h u b y, Warszawa 2009, s. 230, nr 1438 („† 22 V 1697”).

- **marzec 1698** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Jan Stanisław] WITWICKI, biskup poznański³⁰, y Jmć pan [Aleksander] Woyna, kasztelan nowogrodzki³¹, *cessere fatis*. Nominatem został na biskupstwo Jmć xiądz [Mikołaj] ŚWIĘCICKI, biskup kijowski³², zaś kasztelanem nowogrodzkim Jmć pan [Stefan] Alexandrowicz, marszałek grodzieński³³. [k. 29r]
- **maj 1698** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Konstanty Samuel] LIPSKI, arcybiskup lwowski³⁴, *vixit*, po którym nominatem został Jmć xiądz [Konstanty Józef] ZIELIŃSKI, sufragan gnieźnieński³⁵. [k. 30r]
- **16 VI 1699** • Tegoż dnia przyszła ekspedycya na biskupstwo poznańskie z Rzymu Jmci xiędzu [Mikołajowi] ŚWIĘCICKIEMU, biskupowi kijowskiemu³⁶. [k. 33v]
- **listopad 1700** • Tegoż miesiąca wyprawił się w drogę do nieśmiertelności Jmć xiądz [Stanisław Kazimierz] DĄBSKI, nominat biskup krakowski³⁷. [k. 41v]
- **4 IX 1701** • Jmć xiądz [Franciszek] PRAZMOWSKI, biskup łucki, umarł w Janowie³⁸. To biskupstwo *cessit* Jmci xiędzu [Aleksandrowi Benedyktowi] WYHOWSKIE-

³⁰ Szostkiewicz, s. 585; Dola (I), s. 288, nr 64; Nitecki, kol. 484 („† 4 III 1698”). Także K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2003, s. 92; *Katalogi biskupów poznańskich*, oprac. J. Wiesiołowski, Poznań 2004, s. 86, nr 68 i s. 166, nr 68; Jakubowski/Solarczyk, s. 160.

³¹ Por. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 1, s. 272 (*Nowogrodzcy kasztelanowie*).

³² Zob. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2 – *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 109 („na stolicę poznańską mianowany przez króla Augusta dnia 30 V 1698 i zalecony przez jego posła, kasztelana rogozińskiego Chrystiana Kierskiego, wybrany został przez kapitułę [katedralną] dnia 16 VI 1698”); Dola (I), s. 288, nr 65. Także K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego...*, s. 104; *Katalogi biskupów poznańskich*, s. 86, nr 69 i s. 166–167, nr 69.

³³ Por. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 2, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839, s. 23 (*Alexandrowicz*).

³⁴ Szostkiewicz, s. 501 („umarł w maju 1698”); Dola (I), s. 277, nr 19; Nitecki, kol. 252 („† 14 III 1698”); K.R. Prokop, *Arcybiskupi halicy i lwowscy obrządku łacińskiego. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2010, s. 206. Także J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku*, Lublin 1986, s. 71, nr 26; Jakubowski/Solarczyk, s. 229.

³⁵ J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 4, Gniezno 1883, s. 482–483; S. Sztybel, *Konstanty Zieliński, arcybiskup lwowski*, Kraków 1910, s. 4–9; Dola (I), s. 277, nr 20; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego...*, s. 71, nr 27; K.R. Prokop, *Arcybiskupi halicy i lwowscy obrządku łacińskiego...*, s. 210.

³⁶ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 109 („prekonizowany przez Stolicę Apostolską 18 V 1699, objął biskupstwo dnia 30 VI 1699 przez swego pełnomocnika Mikołaja Zalasowskiego, archidiacona poznańskiego”). Por. Nitecki, kol. 440 (gdzie mylna data prekonizacji 18 VI 1699).

³⁷ Szostkiewicz, s. 432; Dola (I), s. 273, nr 58; Nitecki, kol. 69 („† 15 XII 1700”). Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s. 526–527; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 183; Jakubowski/Solarczyk, s. 105. Por. inne współczesne świadectwo: *Pamiętniki domowe rodziny Lipskich z Lipiego w kaliskim powiecie (1603–1713)*, wyd. S. Chodyński, „Kaliszanin” 20 (1889), nr 77 (z 15/27 IX 1889), s. 3 („*Annus Domini 1700, 27. Novembris*. Xiądz Stanisław Dąbski, biskup krakowski, *fatis cessit* w Krakowie. *Non ascendit cathedram episcopalem*, zjehawszy na wjazd [to jest ingres]”).

³⁸ Szostkiewicz, s. 540 („zmarł 3 IX 1701”); Dola (I), s. 280, nr 34 („zm. 3/5 IX 1701”); Nitecki, kol. 359 („† 5 IX 1701”). Także J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań*

MU, opatowi świętokrzyskiemu³⁹, referendarzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴⁰. [k. 45r]

● **marzec 1702** • W tym miesiącu *subiit mortalia* xiążę Jmć [Jerzy Albrecht] DENHOFF, biskup krakowski, bywszy kanclerz koronny⁴¹. [k. 49r]

● **marzec 1704** • Tego miesiąca umarł Jmć xiądz [Eustachy Stanisław] KOTOWICZ, biskup smoleński⁴². Biskupstwo oddane Jmci xiędzu [Janowi Mikołajowi] ZGI[E]RSKIEMU, sekretarzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴³. [k. 60v]

● **październik 1705** • Tego miesiąca, *die 13^{ua}*, xiążę Jmć kardynał [Michał Stefan] RADZIEJOWSKI, arcybiskup gnieźnieński, umarł w Gdańsku⁴⁴. [k. 67v]

● **15 V 1706** • Jmć xiądz biskup łucki [Aleksander Benedykt WYHOWSKI] odiechał od nas do Krakowa, a stamtąd na Śląsk⁴⁵. [k. 70v]

miejscowych, Radom 1872, s. 203; A. Przybóś, *Prażmowski Franciszek herbu Belina (zm. 1701), sekretarz wielki koronny, biskup łucki, dyplomata*, [w:] PSB, t. 28, s. 378–379 („zmarł 3 IX 1701 w Janowie nad Bugiem, stałej rezydencji biskupów łuckich”); K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 127; Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

³⁹ W rzeczywistości był on komendataryjnym opatem sieciechowskim (J. Gacik, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie...*, s. 207–208), nieprawnie roszczącym sobie pretensje do posiadania także opactwa świętokrzyskiego (t e n ż e, *Benedyktyński klasztor Świętego Krzyża na Lysej Górze*, Warszawa 1873 [reprint: Kielce 2006], s. 98–99).

⁴⁰ Brak w diariuszu K.S. Radziwiłła zapiski na temat sakry biskupiej Aleksandra Benedykta Wyhowskiego. Pod datą 17 XI 1702 nadal jest on wzmiankowany w tym źródle jako „nominat łucki”(53 r), gdy z kolei w odniesieniu do 23 i 28 XII 1703 występuje już bez tytułu nominata (k. 59r). Skądinąd wiadomo, że prekonizacja papieska miała miejsce dopiero 1 X 1703, natomiast konsekracja A.B. Wyhowskiego została dopełniona w warszawskiej kolegiacie św. Jana Chrzyciela 18 XI tr. (K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 129).

⁴¹ Szostkiewicz, s. 435; Dola (I), s. 273, nr 59; Nitecki, kol. 73 („† 16 III 1702”). Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 149; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 527; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 186; Jakubowski/Solarczyk, s. 105.

⁴² J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 279 (pod datą 21 III 1704: „W Wielki Piątek rano umarł Eustachy Kotowicz, biskup smoleński”); Szostkiewicz, s. 491 („zmarł w 1700 r.”); Dola (I), s. 293, nr 9; Nitecki, kol. 220 („† przed 1 VI 1704”). Także V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 467, 854; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej. Od XV w. do 1945 roku*, oprac. M. Jacekiewicz, Bydgoszcz 2009, s. 166; Jakubowski/Solarczyk, s. 185.

⁴³ UDR, t. 11, s. 180, nr 1435 („awans 13 IV 1704 na biskupa smoleńskiego”). Nadto: Dola (I), s. 293, nr 10; V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 854–855; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 380.

⁴⁴ Szostkiewicz, s. 544; Nitecki, kol. 373 („† 13 X 1705”). Także C. B[erton], *Dictionnaire des cardinaux*, ed. J.P. Migne, Paris 1857 [reprint: 1969], kol. 1437–1438; K.R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 238; t e n ż e, *Polscy kardynałowie*, Kraków 2001, s. 155; *Poczet biskupów warmińskich*, s. 286; Jakubowski/Solarczyk, s. 70; M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012, s. 267. Por. inne współczesne świadectwo: *Pamiętniki domowe rodziny Lipskich...*, „Kaliszanin” 20 (1889), nr 80 (z 26 IX/8 X 1889), s. 3.

⁴⁵ Pod datą 7 X 1707 czytamy z kolei o obecności zarówno biskupa łuckiego A.B. Wyhowskiego, jak i przemyskiego J.K. Alten-Bokuma we Wrocławiu (k. 78v). Skądinąd tego rodzaju zapisek, cennych pod ką-

- **17 IV 1708** • Tegoż dnia Jmć xiądz WYHOWSKI, biskup łucki, stanął w Człuchowie [na Pomorzu]⁷⁴⁶. [k. 81v]
- **kwiecień 1708** • Tego miesiąca Jmć xiądz [Jan Hieronim] KRYSZPIN [–KIRCHSZTEYN], biskup żmudzki, umarł⁴⁷. † Xiądz Paweł [Bernard] SAPIEHA, sekretarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, opat paradyski, pisany nominatem chełmińskim⁴⁸. [k. 81v]
- **24 VIII 1709** • Przyjechał [do Białej Podlaskiej] Jmć xiądz [Jerzy Gabriel] Winnicki, episcop przemyski, administrator metropolii kijowskiej, Jmć xiądz [Dionizy Dymitr] Zabokrzycki, episcop łucki, Jmć xiądz [Gedeon Woyna] Orański, episcop chełmski; byli [ci] wszyscy na obiedzie u mnie. Po obiedzie przyjechał Jmć xiądz [Leon] Kiszka, prothoarchimandryta *alias* prowincyał bazylikański. Ci wszyscy zaczęli się zgromadzać na congregacyą swoyą do Białey⁴⁹. † **26 VIII 1709** • Po nabożeństwie u bazylianów, na

tem odtwarzania itinerariów członków ówczesnej hierarchii kościelnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jest w tym diariuszu więcej. Np. pod datą 30 XII 1702 K.S. Radziwiłł wzmiankuje o obecności w Olyce biskupa bakowskiego Franciszka Stanisława Biegańskiego (k. 53r). Następca tegoż w rządach ową na wpoły tytułarną diecezją Jan Damascen Łubieniecki bawił z wizytą u ordynariusza łuckiego w Janowie Podlaskim zarówno w lipcu 1712 roku (k. 107v), jak i w grudniu tr. (k. 109v). Przebywającego na Podlasiu owego hierarchę widzimy również w kolejnym roku, to jest 1713, w czerwcu (k. 112r), wrześniu (k. 112v) oraz listopadzie (k. 113r), przy czym 20 XI tr. odwiedził on w Białej Podlaskiej Ludwika Dominika Radziwiłła, syna autora diariusza (k. 113r).

⁴⁶ Por. kolejne tego typu wpisy: 29 XI 1708 „Jmć xiądz biskup łucki stanął w Białej [Podlaskiej]” (k. 84); 12 III 1709 „Jmć xiądz biskup łucki *redux* z Królewca” (k. 85v; 14 III tr. udał się z kolei do Janowa Podlaskiego). W dniu 30 VIII 1711 A.B. Wyhowski odjechał ze swej diecezji do Sieciechowa, gdzie – o czym wyżej – był komendatoryjnym opatem tamtejszego klasztoru benedyktynów (k. 101v), skąd powrócił 7 IX tr. i przybył do Białej Podlaskiej (k. 102r). Kolejny jego wyjazd do Sieciechowa miał miejsce 3 IX 1712, a powrót stamtąd 12 IX tr. (k. 107r). O następnym wyruszeniu ordynariusza łuckiego do opactwa sieciechowskiego czytamy pod datą 27 III 1713 (k. 111r).

⁴⁷ Szostkiewicz, s. 485 („zmarł 14 VII 1708”); Dola (I), s. 281, nr 27; Nitecki, kol. 231 („† 4 VII 1708”). Także V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 854; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 172; Jakubowski/Solarczyk, s. 233. Por. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 283–284.

⁴⁸ A. R a c h u b a, *Sapieha Paweł Franciszek herbu Lis, imię zakonne Bernard (1657–1715), cysters, opat paradyski, biskup żmudzki*, [w:] PSB, t. 35, s. 149 („Na początku 1707 r. pod naciskiem rodziny przeszedł na stronę Stanisława Leszczyńskiego i [...] przed 18 IV tr. dostał od Leszczyńskiego nominację na biskupstwo chełmińskie; dalej jednak używał tytułu sekretarza litewskiego”). Także UDR, t. 11, s. 180, nr 1436.

⁴⁹ Zob. *Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата*, оргас. збіог., Рим 1992, s. 618 (Aneks III: *Генеральні і провінційні капітули*: „Більська 1709 (26.8 – 8.9 ст. ст.)”). Urzędowy diariusz odbytej w roku 1709 w Białej Podlaskiej (Radziwiłłowskiej) kongregacji bazylikańskiej (XXVI z kolei) wydany został (w przekładzie na język polski) w: *Археологическій сборникъ документовъ относящихся къ історіи северо-западноі Русі*, t. 12, Wilno 1900, s. 157–171. Pełny tekst łaciński diariusza znajduje się w opatrzonym własnoręcznymi podpisami J. Winnickiego (także jego pieczęcią) i L. Kiszki (zdaje się przez niego właśnie sporządzonym) rękopisie (poszty o rozmiarach 19,5 cm na 16 cm) wprawionym w zespół (*fondo*): Archivum Historicum Congregationis «De Propaganda Fide» (Rzym), Scrittura riferite nei Congressi. Moscovia – Polonia – Ruteni, vol. 3 – 1700–1719, k. 294–309v (na tylnej okładce nadany

którym celebrował Jmć xiądz Winnicki, kazał Jmć xiądz Zabokrzycki, zaczęła się congregacya. Byli wszyscy u mnie na obiedzie. Tegoż dnia przyjechał na congregacyą Jmć xiądz [Porfiriusz] Kaleczycki [*recte* Kulczycki], episcop piński⁵⁰. [k. 88r]

• **27 VIII 1709** • Jmć xiądz Winnicki częstował mnie y całą congregacyą u OO. Reformatów, gdzie stoi. † **28 VIII 1709** • Było poselstwo do mnie od ich congregacyi przez trzech episcopów: łuckiego, chełmskiego y pińskiego, y przez trzech archimandrytów: drohobuskiego, czeremskiego y połockiego. † **1 IX 1709** • Częstował mię Jmć xiądz episcop przemyski u OO. Reformatów. † **3 IX 1709** • Kongregacya OO. Bazylianów wyprawila do mnie posłów: Jmć xiędza episcopa chełmskiego, Jmć xiędza episcopa pińskiego, Jmć xiędza prothoarchimandrytę *in certis secretis punctis*. Tegoż dnia częstował nas xiądz episcop łucki; po tym była u OO. Reformatów dysputa, mnie dedykowana od OO. Bazylianów. † **4 IX 1709** • Kongregacya skończyła się; na prothoarchimandryctwo konfirmowany także xiądz Kiszka⁵¹. † **5 IX 1709** • Była znowu od bazylianów do mnie legacya przez Ichmościów xięży episcopów łuckiego y chełmskiego. † **7 IX 1709** • Byli u mnie na obiedzie wszyscy episcopowie. † **8 IX 1709** • Ciż sami byli na obiedzie, krom łuckiego y pińskiego, y potym wszyscy roziechali się *in vias suas*⁵². [k. 88v]

• **9 IX 1709** • Xiądz episcop piński z innemi zakonnikami odiechał. [k. 89r]

• **14 III 1711** • Zaczął Jmć xiądz biskup łucki [Aleksander Benedykt WYHOWSKI] rok 61., dla czego u OO. Reformatów w Białey [Podlaskiej] była msza śpiewana, kazanie i *Te Deum laudamus*. [k. 97r]

• **5 VII 1711** • Była w katedrze ruskiej [we Lwowie] konsekracya Jmci xiędza [Józefa] LEWICKIEGO na episcopię chełmską, po której częstował wszystkich Jmć xiądz [Jerzy Gabriel] Winnicki, metropolita ruski y episcop przemyski⁵³. [k. 100v]

• **wrzesień 1713** • Tegoż miesiąca Jmć xiądz [Jerzy Gabriel] WINNICKI, metropolita ruski, umarł⁵⁴. [k. 112v]

w rzymskiej dykasterii nieściły «tytuł»: *Ruteni, 26. Agosto 1709. Capitolo de' Basiliani Ruteni, tenuto in Alba Giulia* [sic!]).

⁵⁰ Odnośnie do ówczesnej obsady unickich biskupstw w Rzeczypospolitej Obojga Narodów zob. Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви (861–1996)*, Львів 1996, s. 247nn. Także Jakubowski/Solarczyk, s. 251nn.

⁵¹ Zob. *Нарис історії Василянського Чину...*, s. 621 (Aneks IV: *Протоархимандрити і протоігумену: „1703–1713 Кишка Лев (від 1711 єпископ)“*).

⁵² Zob. również J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 266nn (*Kościół i klasztor bazylikański*), 276nn (*Reformaci – kościół i klasztor*).

⁵³ Dola (II), s. 305, nr 10; Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви...*, s. 299, 303; Jakubowski/Solarczyk, s. 254. Także A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005, s. 98 („wyświęcony na biskupa przez metropolitę [Innocentego] Winnickiego w Przemyślu 4 VII 1711”).

⁵⁴ Dola (II), s. 306, nr 9; Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви...*, s. 252 („† 22/23 IX 1713”). Zob. również А. Добрянскій, *Исторія єпископовъ трехъ соединеныхъ епархій: перемышльскої, самборскої и саноцької, отъ найдавнішихъ временъ до 1794 г.*, Львовъ 1893, cz. 3, s. 1–8, nr 40; І.І. Назарко, *Київські і галицькі митрополити. Біографічні нариси*, Рим 1962, s. 73–77. Nadto Jakubowski/Solarczyk, s. 256.

- **13 III 1714** • Cały dzień strawiłem w Janowie [Podlaskim], a to z racji, że Jmć xiądz biskup [łucki Aleksander Benedykt WYHOWSKI] zaczynał 65. rok życia. Tegoż dnia dowiedziałem się o śmierci Jmci xiędza [Jana Damascena] ŁUBIENIECKIEGO, biskupa wołoskiego [= *bakowskiego*], wielkiego przyjaciela mego, [który] umarł w Woiniu⁵⁵. [k. 114v]
- **grudzień 1714** • Tego miesiąca, *die 28^{wa}*, Jmć xiądz [Aleksander Benedykt] WYHOWSKI, biskup łucki, wielki mój przyjaciel, *vixit* w Torczynie na Wołyniu, z niesłychanym żalem moim⁵⁶. [k. 118v]
- **2 V 1715** • Jmć xiądz [Paweł Bernard] SAPIEHA, biskup żmudzki, był u mnie [w Białej Podlaskiej] powracając z Warszawy po konsekracji swojej⁵⁷. [k. 119v]
- **28 VII 1715** • Była konsekracja Jmci xiędza biskupa kijowskiego [Walentego Macieja ARCEMBERSKIEGO] u teatynów [w Warszawie], które y Król Jegomość asystował. Konsekrował Jmć xiądz nuncyusz [Girolamo Grimaldi] *in assistentia* Jmci xiędza [Konstantego Felicjana] Szeniawskiego [*sic!*], biskupa kuiawskiego, y [Jana Kazimierza] Bokuma, przemyskiego, podkanclerzego koronnego. Barylkę jedną niósł Jmć pan [Józef] Mniszech, marszałek wielki koronny, drugą ja. Chleby nieśli: Jmć pan [Jan Jerzy] Prependowski [*recte* Przebendowski], podskarbi wielki koronny, y Jmć pan [Stanisław Michał] Dönhoff, hetman polny Wielkiego Księstwa Litewskiego. Świece nieśli: Jmć pan [Franciszek Maksymilian] Ossoliński, podskarbi nadworny koronny, i Jmć pan [Franciszek] Bieliński, cześnik. Tamże nuncyusz częstował króla y nas⁵⁸. [k. 121r]
- **25 VIII 1715** • Po mszy i śniadaniu [w Piaseczynie] powróciłem do Warszawy na koniec konsekracji Jmć xiędza [Łukasza Jacka] CZERMIŃSKIEGO, suffragana przemyskiego,

⁵⁵ K.R. Prokop, *Polscy biskupi dominikańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2013, s. 225 („jego zgon nastąpił w roku 1714 w Wohiniu na Podlasiu, w czasie panującej tam morowej zarazy (zapewne ona była przyczyną śmierci), skąd ciało sprowadzono do Warszawy i pochowano w podziemiach kaplicy Kotowskich dominikańskiego kościoła św. Jacka”). Por. Szostkiewicz, s. 504; Dola (I), s. 257, nr 13; Nitecki, kol. 255–256; Jakubowski/Solarczyk, s. 42.

⁵⁶ Szostkiewicz, s. 590; Dola (I), s. 280, nr 35; Nitecki, kol. 498 („† 28 XII 1714”); K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 130 Także Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

⁵⁷ Zob. M. Wołonczewski, *Biskupstwo żmudzkie*, Kraków 1898, s. 91 („roku 1715 w Warszawie Hieronim Grimaldi, legat [*sic!*] Klemensa XII, Bartłomiej Tarło, biskup poznański, i Krzysztof Szembek, biskup lwowski [*sic!*], wyświęcili [Pawła Bernarda] Sapiehę na biskupa”); Dola (I), s. 281, nr 29; A. Rachuba, *Sapieha Paweł Franciszek...*, s. 148–149. Por. A. Tłomacki, *Sapiehowie kodeńscy. Historia rodu od kolebki do współczesności*, Warszawa 2009, s. 92–94 (zwł. s. 94, gdzie kuriozalne przemieszanie dat i wydarzeń: „[Dnia] 21 I 1715 Paweł Franciszek Sapieha w trakcie prekonizacji, tzn. uroczystego ogłoszenia przez papieża nominacji biskupiej, przyjął z rąk biskupa Hieronima Grimaldiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce, legata papieża Klemensa XI [*sic!*], święcenia biskupie. W uroczystościach warszawskich asystowali papieskiemu legatowi: biskup poznański Michał Bartłomiej Tarło i biskup chełmski Krzysztof Jan Szembek”).

⁵⁸ Zob. również wcześniejsze zapiski, pod datą 3 i 11 VII 1715, o wspólnej podróży K.S. Radziwiłła z „Jmć xiędzem nominatem kijowskim”, natomiast w dniu 16 VII tr. „Jmć xiądz Arcemberski, nominat kijowski, krzcił syna naszego Hieronima” (k. 120v; por. nadto k. 121r – 17 VII 1715). Por. J. Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie...*, s. 208–209; Dola (I), s. 271, nr 32; K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego...*, s. 112–113; J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 117nn. (Hieronim Florian Radziwiłł przyszedł na świat 4 V 1715 w Białej Podlaskiej).

u Świętego Krzyża, gdzie nas częstował Jmć xiądz [biskup] poznański [Michał Bartłomiej Tarło] kosztem Jmci xiędza biskupa przemyskiego [Jana Kazimierza Bokuma]⁵⁹. [k. 121v]

• **30 VIII 1715** • Było *senatus consilium*, [na którym] *praesentes ex senatoribus et ministris status* byli: Jmć xiądz [Michał Bartłomiej] Tarło, biskup poznański, [Walenty Maciej] Arcemberski, biskup kiiowski, [Krzysztof Antoni] Szembek, biskup inflantski, [Stanisław] Morsztyn, wojewoda sandomierski, [Aleksander Paweł] Sapieha, marszałek wielki litewski, [Jan] Szembek, kanclerz wielki koronny, ja [oraz] Paweł xiążę Sanguszko, marszałek nadworny litewski. [k. 121v]

• **1 IX 1715** • Za promocją moją xiądz Jerzy [Kazimierz] ANCUTA, kanonik y officyał wileński, przysięgał na referendaryę Wielkiego Księstwa Litewskiego *post ascensum* Jmci xiędza Macieja ANCUTY, referendarza litewskiego y suffragana wileńskiego, na koadiutorię wileńską⁶⁰. [k. 121v]

• **20 IX 1715** • Tegoż dnia w Łowiczu Jmć xiądz [Michał Bartłomiej] TARŁO, biskup poznański, umarł⁶¹. [k. 122r]

• **1 X 1715** • *Fatis cessit* w Kodniu Jmć xiądz [Paweł Bernard] SAPIEHA, biskup żmudzki, opat paradyski⁶². [k. 122r]

• **30 I 1717** • Jmć xiądz [Jan Joachim Henryk] Prependowski [*recte* Przebendowski], biskup łucki, przysięgał [*dotyczy zapewne tzw. traktatu warszawskiego*], jako też Jmć pan [Mikołaj] Podoski, kasztelan płocki, y Jmć pan [Krzysztof] Cieszkowski, kasztelan sochaczewski; rotę [przysięgi] onym czytał Jmć pan [Jan] Szembek, kanclerz koronny⁶³. [k. 127v]

• **6 V 1717** • Jmć xiądz [Łukasz Jacek] CZERMIŃSKI, sufragan przemyski, scholastyk gnieźnieński, kanonik i deputat krakowski, spadł ze schodów w Lublinie, wyprowadzając Jeymość panią [Teofilę] Kopciową, z domu Wapowską; umarł *die 9. praesentis* [**9 V 1717**]⁶⁴. [k. 129v]

⁵⁹ Zob. niżej przyp. 64.

⁶⁰ UDR, t. 11, s. 171–172, nr 1354 (także nr 1352). Zob. również J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 289–290; V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, wg indeksu (zwl. s. 855); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 11–12.

⁶¹ Szostkiewicz, s. 569 („zmarł 15 IX 1716”); Dola (I), s. 288, nr 66; Nitecki, kol. 444 („† 20 IX 1715”). Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 132; J. N o w a c k i, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 110; *Katalogi biskupów poznańskich*, s. 86–87, nr 70 oraz s. 167, nr 70; Jakubowski/Solarczyk, s. 160.

⁶² Szostkiewicz, s. 551; Dola (I), s. 281, nr 29; Nitecki, kol. 393 („† 15 X 1715”). Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 171 (*Paweł Franciszek Sapieha*) A. R a c h u b a, *Sapieha Paweł Franciszek...*, s. 149 („zmarł po długiej chorobie w Kodniu 1 X 1715”); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 280; Jakubowski/Solarczyk, s. 233.

⁶³ Zob. między innymi Z. I e l i Ń s k a, *Podoski Mikołaj herbu Junosza (1676–1762), wojewoda płocki*, [w:] PSB, t. 27, s. 176 (całość życiorysu – s. 176–179); K. R. P r o k o p, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 131–133.

⁶⁴ Por. J. K o r y t k o w s k i, *Pralaci i kanonicy...*, t. 1, cz. 2, Gniezno 1883, s. 186–187 („w maju roku 1719 przeniósł się do wieczności w Lublinie, zapewne na funkcji trybunalskiej tamże od kapituły prze-

II. DIARIUSZ MICHAŁA KAZIMIERZA RADZIWIŁŁA

*Oryginał diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła «Rybeńko», hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego, z zapiskami z lat 1719[1702]–1760 (jak brzmi nadany o wiele później tytuł)⁶⁵, to potężnych rozmiarów kodeks, liczący przeszło 6100 stron tekstu (co stanowi jedną z przyczyn, dla której dotychczas nie podjęto się jego wydania drukiem). Według inwentarzowego opisu, składa się on z „zszywek o wymiarach 175 mm × 190 mm; całość ma wysokość ok. 440 mm. Daty: [13 VI 1702] I 1719–31 XII 1760. Język: polski, łacina. Stron: 6111 + 8. Treść: diariusz M.K. Radziwiłła [...] ze streszczeniem na początku najważniejszych faktów z życia od 1702 do 1718 roku; od stycznia 1719 roku (s. 10) do 31 XII 1760 roku (s. 6088) szczegółowe zapiski⁶⁶. Ponieważ zabytek ten nie jest udostępniany kwerendzistom, ani też nie został dotychczas zmikrofilmowany, podstawę niniejszej edycji stanowi współcześnie sporządzony odpis rzeczonoego diariusza, zarazem zawierający dodatkowo zapiski z roku 1761⁶⁷. Jest to mianowicie „księga o wymiarach 210 mm × 320 mm × 160 mm, oprawna w skórę z tłoczeniem na grzbiecie; przedniej okładki brak, tylnia skóra naciągnięta na deseczkę. Na grzbiecie napis: *Diarivs.* Kopia uwierzytelniona (co roku adnotacja *concordat cum originali*) przez autora diariusza M.K. Radziwiłła, [...] ze streszczeniem na początku najważniejszych faktów z życia od 13 VI 1702 roku do roku 1718; od stycznia 1719 roku (s. 7) do 31 XII 1761 roku (s. 2327) szczegółowe zapiski. Daty: [13 VI 1702] I 1719 roku–31 XII 1761 roku. Język: polski, łacina. Stron 2327⁶⁸”.*

Jak zostało zaznaczone, na stronach 1–7 mieści się tam kilka zapisek autobiograficznych z pierwszych kilkunastu lat życia autora⁶⁹, natomiast właściwy, systematycznie prowadzony diariusz, zaczyna się – na stronach 7–8 – od lutego 1719 roku (od końca roku 1721 do schyłku 1723 roku (październik) Michał Kazimierz Radziwiłł odbył wielką podróż zagraniczną, podczas której relacjonował to wszystko, w czym codziennie uczestniczył, nie pisząc natomiast w zupełności o sprawach polskich). W diariuszu tym w sposób ewidentny widoczna jest koncentracja autora na własnych interesach, to znaczy wspomina on wyłącznie o tym, co w jakiś sposób dotyczyło jego samego – przede wszystkim w czym brał udział. Stąd, w odróżnieniu od ojca, M.K. Radziwiłł nie notuje w diariuszu zgonów wybitnych postaci sceny politycznej, w tym interesujących

myskiej”); B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej w XVIII wieku*, Kraków 2009, s. 38 („dnia 21 V 1717 kapituła [katedralna] krakowska otrzymała z Lublina wiadomość, że biskup Czermiński zmarł”). Także Szostkiewicz, s. 430; Nitecki, kol. 64; Jakubowski/Solarczyk, s. 171; J. Federkiewicz, *Kapituła przemyska obrządku łacińskiego*, Przemysł 2013 [reprint], s. 36, nr 4.

⁶⁵ AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VI – Diariusze, sygn. II-80.

⁶⁶ AGAD, Pracownia Naukowa, sygn. III/6, s. 53–55, nr 33.

⁶⁷ AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VI – Diariusze, sygn. II-80a [= mf 87834].

⁶⁸ AGAD, Pracownia Naukowa, sygn. III/6, s. 55–56, nr 33.

⁶⁹ Zob. np. na s. 6–7 o otrzymaniu przez M.K. Radziwiłła sakramentu bierzmowania z rąk biskupa łuckiego Jana Joachima Henryka Przebendowskiego, w Wielki Czwartek 1718 roku w Białej [Podlaskiej], w kościele franciszkanów-reformatów (przyjął imię Deodatus; świadkiem (*patrinus*) był wojewoda brzeski Władysław Sapieha, szwagier matki).

nas obecnie hierarchów Kościoła. Pisząc pod datą 1 X 1735 roku o zaczynającym się sejmie, autor w ogólności przeprosił przyszłych czytelników na okoliczność, że niezbyt szczegółowo opisuje bieg wydarzeń, stwierdzając: „Mało mam czasu y głowy do pisania diariusza, zwłaszcza przy ministerium moim” (w praktyce najczęściej poprzestawał na odnotowaniu, z kim w danym dniu się widział i gdzie spożywał obiad). W roku 1758 przez kilka miesięcy zapiski prowadzone są w osobie trzeciej, przez sekretarza autora diariusza, albowiem M.K. Radziwiłł złamał rękę i nie był w stanie samemu pisać. Dopiero pod datą 27 XII 1758 roku pojawia się pierwszy po przerwie własnoręczny jego wpis o treści: „Szczęśliwie wracam się do swoiey pracy i powoli, po szwanku moim tak ciężkim, zaczynam [na powrót] pisać diariusz” (s. 2214). *Terminus ad quem* wpisów stanowi dzień 31 XII 1761 roku (s. 2327), przy czym również w tym zabytku badacz epoki znajdzie – mimo powyższych zastrzeżeń – świadectwa odnoszące się do różnorodnych aspektów życia elit ówczesnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a w tej liczbie kościelnej hierarchii⁷⁰.

* * *

- **27 VI 1729** • Byłem [w Wilnie] na prymicyi xiędza jezuita [Wincentego Piotra] WOŁŁOWICZA w nowicyacie [wileńskim] tychże Xięży [Jezuitów], który będąc referendarzem Wielkiego Xięstwa Litewskiego y dwie żony miałszy, z którymi miał sześciu synów i dwie córki, [urzędy] porzuciwszy do zakonu wstąpił⁷¹. [s. 263]
- **12 I 1734** • Asystowałem wjazdowi [to jest ingresowi] biskupa krakowskiego [Jana Aleksandra LIPSKIEGO], który z Promnika [to jest Prądnika] wjeżdżał, a od Panny Maryi szedł piechotą, *pontificaliter* ubrawszy się, do kościoła zamkowego katedralnego⁷². [s. 616–617]

⁷⁰ Przykładowo 17 I 1734 – opis koronacji Augusta III (s. 618–620); 6–7 IX 1749 – relacja z przygotowań do koronacji oraz samego aktu ukoronowania łaskami słynącego obrazu maryjnego w Łucku przez biskupa F.A. Kobielskiego (M.K. Radziwiłł naocznym świadkiem); w obrzędzie tym brał udział i wygłosił wtedy okolicznościowe kazanie biskup bakowski Stanisław Rajmund Jezierski (s. 1675–1676); 9 I 1753 – we Lwowie pogrzeb stolnika koronnego I. Humieckiego, odprawiony staraniem wdowy po nim Teresy z Pocięjów Humieckiej, a sprawowany przez metropolitę lwowskiego Mikołaja Ignacego Wyżyckiego; kazanie na pogrzebie wygłosił także biskup bakowski S.R. Jezierski (s. 1890); 13 V 1753 – w klasztorze wizytek w Wilnie biskup żmudzki Antoni Dominik Tyszkiewicz dokonał obłóczyn panny Anny Tyszkiewiczówny, córki ciwuna wileńskiego (późniejszego wojewody smoleńskiego Józefa Tyszkiewicza), zrodzonej z Benedykty Ogińskiej (s. 1910). Zob. również M. Strycharska-Brzezina, *Przyczynki do imiennictwa magnaterii czasów saskich (na marginesie „Diariusza” księcia Rybeńki)*, „Onomastica” 53 (2008/2009), s. 51–64. Nadto M. Antoniewicz, *List Kaspra Niesieckiego do księcia Michała Kazimierz Radziwiłła zwanego „Rybeńko”*, „Zeszyty Historyczne” 7 (2003), s. 39–54.

⁷¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, pod red. L. Grzebienia, Kraków 1996, s. 758 („urodzony w 1670 r., do zakonu wstąpił w roku 1727 w Wilnie jako wdowiec, referendarz i uczestnik legacji państwowych; zm. 9 XI 1737 w Wilnie”). Także J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich*, Lwów 1908 [reprint: Bydgoszcz 1994], s. 260; UDR, t. 11, s. 174–175, nr 1380–1381; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 371.

⁷² B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 530; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 194; tenże, *Sylwetki biskupów łuckich*, s. 141. Por. inne odnoszące się do tamtego wyda-

- **7 VII 1737** • Z rana byłem na pokojach i miałem audiencję u króla [*mowa o bytności we Wschowie w związku z «senatus consilium»*]. Potem z [Najjaśniejszym] Panem byliśmy w kościele farnym [we Wschowie] i asystowaliśmy konsekracji arcybiskupa lwowskiego xiędza [Mikołaja Ignacego] WYŻYCKIEGO, którego konsekrował [Jan Aleksander] Lipski, [biskup] krakowski, [główny] celebrant, [Andrzej Stanisław] Załuski, [biskup] łucki, [i] [Antoni Sebastian] Dembowski, [biskup] płocki, asystenci⁷³. [s. 839]
- **18 I 1738** • Ojciec Święty konferował kapelusze kardynalskie Janowi [Aleksandrowi] LIPSKIEMU, memu wielkiemu dobrodziejowi⁷⁴. [s. 880]
- **21 VIII 1738** • Z rana stanęła [w Nieświeżu] elekcja panny xieni [benedyktynek nieświeskich], na którą godność obrana Jmć panna Benedikta [Florentyna] Chrzanowska,

rzenia świadectwa w: Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie [dalej cyt.: AKMK], sygn. AAct 21 – [Acta actorum capituli cathedralis Cracoviensis], s. 366[335]–369[338] (*Ingressus ad cathedram Celsissimi Principis Illustrissimi Domini Joannis Alexandri in Lipe Lipski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, procancellarii Regni Poloniae*); tamże, sygn. LA 36 – Acta pontificalia Celsissimi Illustrissimi et Reverendissimi Domini, Domini Joannis in Lipe Lipski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, procancellarii Regni Poloniae, s. 7 (*Ascensus Vavellinus Illustrissimi et Reverendissimi Domini Joannis Alexandri in Lipe Lipski [...] ad episcopatum Cracoviensem*).

⁷³ K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księży z ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów z osiemnastowiecznej prasy warszawskiej doby saskiej i stanisławowskiej (1729–1795)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 86 (2006), s. 327; tenże, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej na temat sakr biskupów Kościoła katolickiego z historycznych ziem polskich*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 62 (2012), s. 65. Także: Dola (I), s. 278, nr 23; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 246; K.R. Prokop, *Arcybiskupi halicy i lwowscy obrządku łacińskiego...*, s. 236. Por. inne współczesne świadectwo: Biblioteka Narodowa w Warszawie [dalej cyt.: BN], rkp Akc.1978 – [Kronika klasztoru bernardynów we Lwowie z lat 1735–1757], k. 9v–10r (pod datą 14 VII 1737: „Metropolis Russiae, post obitum Illustrissimi, Excellentissimi et Reverendissimi Domini Joannis Skarbek, archiepiscopi Leopoliensis, [...] viduata pastore per annos quinque, num felix recepit nuncium, dum in omnibus huius urbis ecclesiis ac in quibusvis religionum respective conventibus facta est publicatio consecrationis in archiepiscopum Leopoliensem Illustrissimi, Excellentissimi et Reverendissimi Domini Nicolai de Wyzyce Wyżycki, olim decani Cracoviensis, qui eodem die Schovae, tempore consiliorum publicorum Regni, in praesentia Serenissimi regis Augusti Tertii, feliciter regnantis, et totius Regni senatus, a Celsissimo principe Severiae [Joanne] de Lipie Lipski, episcopo Cracoviensi, consecratus est”); również AKMK, sygn. LA 36, s. 27.

⁷⁴ C. B[erton], *Dictionnaire des cardinaux*, kol. 1138; *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 6 – 1730–1799, ed. R. Ritzler & P. Sefrin, Patavii 1958, s. 8, nr 26; K.R. Prokop, *Polscy kardynałowie*, s. 163–164. Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 530, 607 („dnia 13 I 1738 papież Klemens XII przesłał kardynałowi [J.A. Lipskiemu] brewe nominacyjne i kapelusze kardynalskie; wręczył mu je król August III Sas na Zamku Królewskim w Warszawie”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księży...*, s. 308 przyp. 62; tenże, «Diario Ordinario» oraz «Notizie rzymskich drukarzy Cracas (Chracas) jako źródło informacji do dziejów hierarchii Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów u schyłku epoki staropolskiej», „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 90 (2008), s. 134; Jakubowski/Solarczyk, s. 244. Ogólnie do biografii owego jedyne go kreowanego w XVIII stuleciu purpuratem polskiego hierarchy: J. Bendyk, *Działalność duszpasterska biskupa Jana Aleksandra kardynała Lipskiego w diecezji krakowskiej w latach 1732–1746*, Kraków 1997.

mniszka grzeczna. † **22 VIII 1738** • Asystowałem konsekracji panny xieni, którą ceremonię sam biskup [wileński Michał (Mikołaj) Jan Zienkowiec] robił⁷⁵. [s. 931]

• **4 X 1738** • Byłem [w Warszawie] z wizytą u kardynała [Jana Aleksandra] LIPSKIEGO, który w swoim [warszawskim] pałacu, *in assistentia* biskupa łuckiego [Andrzeja Stanisława] Załuskiego, rotę mu przyslaną z Rzymu na kardynałstwo przysięgał⁷⁶. [s. 942–943]

• **5 X 1738** • Z rana byłem [w Warszawie] na pokojach [to jest w rezydencji królewskiej]. Tam wjeżdżał xiążę kardynał [Jan Aleksander] LIPSKI, biskup krakowski [...], [po czym] odprawiała się ceremonia, że mu król oddawał biret kardynalski w kościele św. Jana [Chrzciela], na której ceremonii ja nie byłem [...]⁷⁷. [s. 943]

• **16 X 1738** • Dziś dał król nominację na biskupstwo poznańskie xiążęciu [Teodorowi Kazimierzowi] CZARTORYSKIEMU, bratu podkanclerzego Wielkiego Księstwa Litewskiego⁷⁸. [s. 946]

• **19 X 1738** • Przysięgał na referendaryę Wielkiego Księstwa Litewskiego Jmć xiążdz [Józef Julian] SAPIEHA, koadiutor wileński⁷⁹. [s. 947]

• **16 XI 1738** • Odwiedzałem [w Warszawie] ciało xiążęcia Theodora [Andrzeja] POTOCKIEGO, arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa Korony Polskiej, który z środy na czwartek z tym pożegnał się światem o północy⁸⁰. [s. 954]

• **27 I 1739** • Wczorajszą pocztą przyszła wiadomość z Warszawy, że Król Jegomość nominował Jmć xiędza Krzysztofa [Antoniego] SZEMBEKA, biskupa kuiawskiego, na ar-

⁷⁵ O obecności wtedy w Nieświeżu biskupa wileńskiego M.J. Zienkowiec mowa w zapisce pod datą 17 VIII 1738 (s. 930–931). Odnośnie do ksieni Benedykty Florentyny Chrzanowskiej zob. M. B o r k o w s k a, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, Niepokalanów 1996, s. 21; t a ż, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3 – *Wielkie Księstwo Litewskie i ziemie ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008, s. 99. Zob. również: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VIII, sygn. 393 – [Księga metryczna klasztoru benedyktynek w Nieświeżu], s. 18, nr 197 („Florentyna Chrzanowska z powiatu pińskiego, mając lat 15 wstąpiła do zakonu 27. Januarii 1704. Uczyniła profesję 15. Februarii 1705. Xieni”).

⁷⁶ *Polonica z drugiej połowy XVII oraz z XVIII i XIX w. w zbiorze «Iuramenta fidelitatis et Professiones fidei» z Archivio Segreto Vaticano (ASV)*, wyd. K.R. Prokop, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 93 (2010), s. 181, nr 118 (*iuramentum* kardynalskie J.A. Lipskiego).

⁷⁷ K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 308 przyp. 62.

⁷⁸ J. N o w a c k i, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 112 („postulację jego na biskupstwo poznańskie przedstawił król August III bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, z pominięciem kapituły [katedralnej, przy czym] dokument nominacyjny król wystawił 12 I 1739; dnia 26 II 1739 nastąpiła elekcja kanoniczna przez kapitułę, gdy już 26 I tr. wystawiono w Rzymie jego bullę prekonizacyjną”); Dola (I), s. 288, nr 71. Nadto *Katalogi biskupów poznańskich*, s. 171–173, nr 75 (także s. 178, nr 75); K.R. P r o k o p, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 127; B. P r z y b y s z e w s k i, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 37; Jakubowski/Solarczyk, s. 161; K.R. P r o k o p, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 30.

⁷⁹ Por. UDR, t. 11, s. 172, nr 1355. Także Z. Z i e l i Ń s k a, *Sapieha Józef Julian...*, s. 24–25.

⁸⁰ Dola (I), s. 264, nr 60; Nitecki, kol. 358 („† 17 XI 1738”); K.R. P r o k o p, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 247; Jakubowski/Solarczyk, s. 70; M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 277–279. Także: K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 315.

cybiskupstwo gnieźnieńskie, a xiędza [Adama Stanisława] GRABOWSKIEGO, biskupa chełmińskiego, na biskupstwo kuiawskie⁸¹. [s. 967]

● **12 IX 1740** • Odprawował [w Ołyce] biskup [łucki Franciszek Antoni Kobielski] egzekwie za dusze xiążąt z domu mego, na których Jmć xiądz [Wincenty] SUCHOCKI, scholastyk łucki, infułat tutejszy ołycki, był i zdawał się dosyć zdrowy. Po obiedzie byliśmy z biskupem w Faszymburku, [gd]y nazad powracając, już na moście zamkowym, przeciął [nam] drogę wikariusz, dając znać biskupowi, że infułat ołycki konał. Zaraz piechotą poszliśmy do rezydencji jego i tam już bez wszelkich znaleźliśmy [go] zmysłów, jednakże *conditionate* biskup dał absolucję, po której niedługo [infułat] skonał⁸². [s. 1076–1077]

● **11 V 1741** • Po nabożeństwie [w Ołyce], obiedzie i wieczerzy xiądz [Jerzy Maria] LASKARIS, infułat tutejszy, pożegnawszy nas, pobiegł do Lwowa; któremu z Rzymu przysła nominacya na biskupstwo zenopolitańskie *in partibus* i sakry wkrótce się spodziewa z tego miejsca⁸³. [s. 1124]

● **25 VI 1741** • Po obiedzie przybyli [do Ołyki] Jmć xiądz Laskaris, nominat zenopolitański, z Jmć xiędzem [Jakubem Stefanem] Augustynowiczem, koadiutorem arcybiskupstwa ormiańskiego lwowskiego, y Jmć xiądz prefekt *Collegii Pontificii Leopoliensis*⁸⁴. † **28 VI**

⁸¹ Dola (I), s. 264, nr 61 oraz s. 300, nr 57; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 301 przyp. 35 i s. 321 przyp. 109; tenże, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 129–130, 141. Por. M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 281.

⁸² W dniu 13 IX 1740 biskup F.A. Kobielski odprawił egzekwie za duszę zmarłego infułata ołyckiego (w tym samym dniu poświęcił wszystkie ołtarze w miejscowej kolegiacie), natomiast 15 IX tr. odbył się pogrzeb zmarłego kapłana (s. 1077). Zob. również *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 8, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1841, s. 556 (*Sucecki*).

⁸³ Na kartach diariusza M.K. Radziwiła o późniejszym patriarsze Jerzym Marii Laskarysie (Lascaris) czytamy już w odniesieniu do sierpnia 1740 roku, kiedy to w dniach 11–13 VIII tr. bawił on w Żółkwi (wspominany przez autora zapisek jako „xiądz Lascaris, prefekt teatyński lwowski”). Także w kolejnym miesiącu, to jest wrześniu 1740 roku, wzmiankowany jest tym źródle „xiądz Lascaris, teatyn, plenipotent króla *alias* pretendenta angielskiego, [...] któremu [wy]liczyć sumę sześćkroć 30 000 złotych polskich kazałem dla króla angielskiego za Sobieskich pretensye” (s. 1078; zob. nieco dalej, na s. 1091, o pogrzebie 17 XI 1740 księżnej Karoliny z Sobieskich de Bouillon). Natomiast pod datą 15 I 1741 duchowny ten wspomniany jest przez M.K. Radziwiła jako „Jmć xiądz Laskaris, teatyn, prefekt *Seminarium Papalis* we Lwowie, nominat na infułacyę moją ołycką” (s. 1103–1004). Odnośnie do genealogii rodziny (o tradycjach dynastycznych), z której wywodził się ów hierarcha: F.A. Aubert de la Chesnaye Desbois, *Dictionnaire de la noblesse*, t. 11, Paris 1867³, s. 538–611; C.B. di Crollalanza, *Dizionario storico-blasonico delle famiglie nobili e notabili italiani, estine e fiorenti*, t. 2, Pisa 1888, s. 41 (*Lascaris di Ventimiglia* – „[famiglia] estinta nel 1838”); M.D. Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d’Albanie et de Constantinople*, Paris 1983, s. 305–306; *Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, t. 13 – *Les Familles Féodales de France*, cz. 1, oprac. D. Sch w e n n i c k e, Marburg 1990, tabl. 119–122 (zwł. tabl. 121); również t. 2 – *Die ausserdeutschen Staaten. Die regierenden Häuser der übrigen Staaten Europas*, oprac. D. Sch w e n n i c k e, Marburg 1984, tabl. 182; t. 3, cz. 4 – *Das feudale Frankreich und seine Einfluss auf die Welt des Mittelalter*, oprac. D. Sch w e n n i c k e, Marburg 1989, tabl. 760.

⁸⁴ Mowa o następcy J.M. Laskarisa na funkcji prefekta lwowskiego Kolegium Papieskiego, pełniącym tę funkcję w latach 1740–1760 Hieronimie (Girolamo) Moro, tak samo włoskim teatynie (D. Błaże-

1741 • Po obiedzie przybyli [do Ołyki] Jmć xiądz [Franciszek Antoni] Kobielski, biskup łucki, z Jmć xiędzem [Adamem] Orańskim, sufraganiem kamienieckim⁸⁵, [oraz] Jmć pan [Maciej] Mycielski, kasztelan poznański. [s. 1132]

• **29 VI 1741** • Z rana zaczęła się konsekracja Jmci xiędza [Jerzego Marii] LASKAREGO, infulata ołyckiego, na biskupstwo zenopolitańskie. Konsekrował go Jmć xiądz biskup łucki; *assistentes consecrationis* Ichmościowie xięża suffragan kamieniecki i koadiutor ormiański, *in praesentia* Ichmościów xięży [Felicjana Filipa] Wołodkowicza, *graeci ritus* chełmskiego, i [Eliasa?] Ulewicza [Hulewicza], nominata suffragana kijowskiego. Baryłki nieśliśmy ja z Jmć panem kasztelanem poznańskim, chleb xiążę Stanisław Radziwiłł, wojewodzie nowogrodzki, z Jmć panem Skaławskim, kasztelanicem gnieźnieńskim, świece zaś nieśli dwaj synowie moi. Przy *Te Deum laudamus* ognia garnizon mój tutejszy po trzykroć dawał i z armat na wałach stojących. Tych wszystkich na obiedzie traktowałem u siebie przy hucznym z dział biciu⁸⁶. [s. 1132–1133]

• **1 I 1743** • Jmć xiądz arcybiskup lwowski [Mikołaj Ignacy Wyżycki], wczoraj tu [do Żółkwi] przybyły, jedenastu instalował kanoników [nowo erygowanej żółkiewskiej kapituły kolegiackiej] i samego – *iuxta bullam pontificis* – benedykował proboszcza Jmć xiędza Jerzego MOCKIEGO na [tytułarne] opactwo [żółkiewskie] z wielką pompą i strzelaniem; *assistentes* byli Ichmościowie xiądz suffragan łucki i biskup zenopolitański⁸⁷. [s. 1221]

• **15 III 1746** • Jmć xiądz [Stanisław Benedykt] BARTOSZEWSKI, opat tyniecki, do Nieświeża odjechał⁸⁸. [s. 1417]

• **18 VII 1748** • Poczta warszawska przysłała. Jaśnie Oświecony xiążę Krzysztof na Słupowie SZEMBEK, arcybiskup gnieźnieński, prymas Korony Polskiej, opat tyniecki, dnia

jo v s k y j, *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminaries of Lviv (1665–1784)*, Rome 1975, s. 189–190, 255, nr 36).

⁸⁵ W literaturze przedmiotu brak daty zgonu biskupa Adama Orańskiego (Woyna-Orański), sufragana kamienieckiego i zarazem proboszcza w Jazłowcu, określanej mało precyzyjnie jako „przed 4 II 1778”, podczas gdy zmarł on jeszcze w roku 1766 (S. B a r a c z, *Pamiętki jazłowieckie*, Lwów 1862, s. 155 [tamże zwł. przyp. 208] i 200 [tamże przyp. 266 na s. 200–202]).

⁸⁶ K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 307; t e n z e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 42. Zob. również zapiskę pod datą 30 VI 1741 (s. 1133: „Obiad jedliśmy u Jmci xiędza biskupa zenopolitańskiego, który nas *splendidissime* traktował”); z kolei w dniu 11 VIII tr. biskup J.M. Laskarys uroczystie ochrzcił troje dzieci autora zapisek (s. 1139; pod datą 20 VII 1743 widnieje informacja o tym, że hierarcha ten wyjechał wówczas do Zamościa – s. 1259).

⁸⁷ Por. S. B a r a c z, *Pamiętki miasta Żółkwi*, Lwów 1877, s. 164, 168 (tytułarnym opatem J. Mocki został 26 V 1742); K.R. P r o k o p, *Arcybiskupi halicy i lwowscy obrządku łacińskiego...*, s. 237. Zob. też informację o uroczystym przyjeździe arcybiskupa lwowskiego M.I. Wyżyckiego do Żółkwi, wspólnie z którym przybył tam również biskup tytularny saldyneński i sufragan łucki H.A. Szeptycki – dnia 31 XII 1742 (s. 1220).

⁸⁸ Na opactwie tynieckim instalowany – po długotrwałych sporach – 17 IX 1745 (P. S c z a n i e c k i, *Katalog opatów tynieckich*, „Nasza Przeszłość” 49 (1978), s. 218nn (zwł. s. 220); K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 296, przyp. 14).

szóstego *eiusdem*, o godzinie dziesiątej przed południem, w Łowiczu *desiit vivere*⁸⁹. *Die octavo praesentis* król nominował w Warszawie Jmć xiędza [Adama Ignacego] Kosiorowskiego [*recte* Komorowskiego], koadiutora kiiowskiego [*sic!*], na arcybiskupstwo gnieźnieńskie i prymasostwo⁹⁰. [s. 1592]

• **15 X 1749** • *Sacra* Jmci xiędzu [Adamowi Ignacemu] KOMOROWSKIEMU na arcybiskupstwo gnieźnieńskie przysła. [Poczta] doniosła, że tego miesiąca w Krakowie ma być prymasa konsekracja⁹¹. [s. 1682]

• **10 VI 1751** • Z Rzymu powrócił [do Ołyki] Jmć xiądz Jerzy DE LASKARIS, biskup zepolitański, kanonik lwowski, opat żółkiewski, infulat ołycki⁹². [s. 1795]

• **29 XII 1751** • Wczoraj wieczorem asystowaliśmy [we Lwowie] eksportacyi ciała Jmci xiędza Jana [Tobiasza] AUGUSTYNOWICZA, arcybiskupa ormiańskiego, któregośmy w kościele deponowali. Ten święty staruszek osiemdziesiąt i ósm lat żył, arcybiskupem był lat 36, a od roku 1719 był asystentem *Solis Pontificis*⁹³. † **30 XII 1751** • Z rana byliśmy na pogrzebie xiędza arcybiskupa ormiańskiego. Celebransem był Jmć xiądz Mikołaj [Ignacy] Wyżycki, arcybiskup lwowski. *Magno apparatu* ten się pogrzeb odprawił. [...] Na arcybiskupstwo ormiańskie postąpił koadiutor Jmć xiądz Jakub [Stefan] Augustynowicz, synowiec nieboszczyka w Bogu zmarłego, godny człowiek⁹⁴. [s. 1822–1823]

• **21 XII 1754** • Z Wilna odebrałem wiadomość, że xiądz Józef SAPIEHA, biskup diocesarzeński, suffragan i koadiutor wileński, referendarz litewski, *die 4. praesentis* [= **4 XII 1754**] w Wilnie *desiit vivere, cuius anima sit in benedictione*; mało choruiąc, *inopinate* umarł⁹⁵. [s. 1989]

⁸⁹ Szostkiewicz, s. 564; Dola (I), s. 264, nr 61; Nitecki, kol. 429 („† 6 VII 1748”); K.R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 250; Jakubowski/Solarczyk, s. 71; M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 283. Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 73.

⁹⁰ Zob. następny przypis.

⁹¹ Między innymi Dola (I), s. 264, nr 62; K.R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 253–254; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 81–82; M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 285nn; K.R. Prokop, *Staropolskie sylwetki pilickie (XIV–XIX w.). Wybitne postaci wpisane w dzieje dawnej Pilicy*, Pilica 2013, s. 186–197. Również tenże, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 304; tenże, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 132.

⁹² Por. informację pod datą 1 I 1748 (s. 1537) o biskupie J.M. Laskarysie, infulacie ołyckim, który pojawia się wówczas z tytułem „nominat żółkiewskiej opacyi” (poprzedni tytularny opat żółkiewski, Jerzy Mocki, po raz ostatni wzmiankowany jest na kartach diariusza dnia 11 IX 1747; zmarł 9 XII tr.).

⁹³ G. Petrowicz, *La Chiesa Armena in Polonia e nei paesi limitrofi*, t. 3 – 1686–1954, Roma 1988, s. 156–166, 182nn; T. Zaleski, *Słownik biograficzny duchownych ormiańskokatolickich oraz duchownych rzymskokatolickich pochodzenia ormiańskiego w Polsce w latach 1750–2000*, Kraków 2001, s. 29–30, nr 17 i 19; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 295. Także Jakubowski/Solarczyk, s. 269.

⁹⁴ Por. również informację pod datą 27 XII 1751 o przybyciu autora diariusza tego dnia do Lwowa – niewątpliwie właśnie celem wzięcia udziału w opisanym pogrzebie (s. 1822). Nadto K.R. Prokop, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 126.

⁹⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 339 (pod datą 5 XII 1754); Szostkiewicz, s. 551; Nitecki, kol. 393 („† 4 XII 1754”); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*,

- **11 II 1755** • Poczta przyniosła, że [...] Jmć xiądz Franciszek [Antoni] KOBIELSKI, biskup łucki, *fatis cessit in opinione sanctitatis* [† 27 I 1755]. Niech z Bogiem odpoczywa⁹⁶. [s. 1996]

III. DIARIUSZ JÓZEFA JULIANA SAPIEHY

O ile dwa poprzednio zaprezentowane zabytki znajdują się dziś w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, diariusz Józefa Juliana Sapiehy, noszący tytuł *Diarium vitae Illustrissimi, Excellentissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Josephi Juliani comitis Sapieha, episcopi Diæcesarensis, coadiutoris Vilnensis, manu propria conscriptum et gesta varia memoranda intra decursum vitae ipsius adnotata*, przechowywany jest – wraz z pozostałymi zasobami niegdysiejszej Biblioteki Ordynacji Zamoyskich – w Bibliotece Narodowej w Warszawie⁹⁷. Jest to rękopis partiami słabo czytelny (między innymi w odniesieniu do lat dwudziestych XVIII w. – przed rokiem 1732), a dodatkowo utrudnia lekturę fakt udostępniania go kwerendzistom wyłącznie w postaci mikrofilmu, nie zawsze wyraźnie wykonanego (brak przy tym stron 280–281). Od strony 291 (początek roku 1739) pismo zmienia się wprawdzie na o wiele bardziej staranne, pochodząc ewidentnie spod czyjej innej ręki (wcześniej tekst często pokreślony, z nadpisanymi fragmentami, nieraz trudny do odczytania)⁹⁸, lecz od tego momentu zapiski stają się o wiele mniej szczegółowe (już nie dzień po dniu, jak poprzednio, lecz tylko ogólnie co wydarzyło się w danym miesiącu). Zarazem też zaczynają dominować informacje na temat spraw majątkowych (czy w ogólności rodowych, to jest odnoszące się do kręgu rodzinnego autora diariusza), podobnie jak więcej jest świadectw mówiących o spra-

s. 279. Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 170; Z. Zielińska, *Sapieha Józef Stanisław...*, s. 26 („zmarł w Wilnie 4 XII 1754 i został pochowany w [wileńskiej] katedrze”); V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 855; Jakubowski/Solarczyk, s. 48. Nadto M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1 – 1714–1757, wyd. B. Królikowski i Z. Zielińska, Warszawa 1986, s. 506–507 („ksiądz Sapieha, koadiutor wileński, w roku 1754, w dzień św. Barbary, w Wilnie na apopleksję umarł”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 318 przyp. 98.

⁹⁶ Szostkiewicz, s. 486; Dola (I), s. 280, nr 40; Nitecki, kol. 207 („† 17 I 1755”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 304. Także J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 2, Gniezno 1883, s. 263; K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, s. 156; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 74; Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

⁹⁷ BN, sygn. BOZ 941 [= mf 3142].

⁹⁸ Zob. *Inwentarz rękopisów Biblioteki Ordynacji Zamojskiej*, t. [1] – *Sygnatury 1–2051*, oprac. B. Kocówna i K. Muszyńska, Warszawa 1967, s. 35, nr 941; *Pamiętniki i relacje w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej*, oprac. D. Kamolowa (przy współpracy T. Sieniackiej), Warszawa 1998, s. 300, nr 675: „Rękopis (autograf i odpis współczesny fragmentu z poprawkami autora) ma częściowo charakter pamiętnika, pisanego retrospektywnie (dla lat wcześniejszych do 1723 roku, dla końcowych 1739–1748); w pozostałych częściach jest diariuszem pisanym na bieżąco. Zapiski dotyczą spraw osobistych (itineraria, sprawy rodzinne), jednak wiele jest materiału dotyczącego życia publicznego, szczególnie w latach 1733–1736”.

wach politycznych aniżeli kościelnych. W partiach tego zabytku, traktujących o okresie po przyjęciu przez autora święceń biskupich, odnotowywane są niemniej sprawowane przezeń funkcje (czynności) pontyfikalne, w tym zwłaszcza udzielane święcenia, bierzmowania, konsekracje kościołów, ołtarzy, itd. (także błogosławienie ślubów, udzielanie chrztów, przewodniczenie pogrzebom). Diariusz J.J. Sapiehy, w którym współistnieją ze sobą język polski i łacina (na s. 279 tekst jeszcze po łacinie, od s. 283 już tylko po polsku), urywa się na pierwszych dniach marca 1749, choć autor zmarł dopiero z końcem roku 1754. Podobnie, jak w poprzednio zaprezentowanych zabytkach, przeplatają się tu świadectwa na temat *curriculum vitae* autora (także jego bliskich)⁹⁹ z informacjami o innych reprezentantach elit XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹⁰⁰.

* * *

● **16 II 1708** • Urodziłem się w Gdańsku *die 16. Februarii* 1708 we czwartek tłusty. Zaraz po wyjściu moim na świat, dla słabości, w której zostawałem, byłem chrzczony przez iednego dominikana, który mi dał imię Józef Julian. Czwarty zaś miesiąc po moim narodzeniu uczyniono iteracją chrztu moyego z ceremoniami kościelnymi, gdzie byłem trzymany przez Najjaśniejszego Króla Polski Stanisława I [= *Stanisław Leszczyński*] y przez Jeymość panią Joannę de Bethune Jabłonowską, wojewodzinę ruską, ciotkę moją. Dano mi [wówczas] imię Stanisław Jan¹⁰¹. [s. 3]

● **1711** • Ten rok był znaczny przez narodzenie brata mego, *die 12. Martii*, który był trzymany do chrztu przez Jmć pana Kazimierza Sapiehę, wojewodę wileńskiego, y przez xieżnę Holsztyńską. Wziął imię Michał Antoni¹⁰²; oraz też przez weselny akt siostry moyey Jmć pani Maryi Ludowiki Sapieżanki z Jmć panem Alexandrem Wielopolskim,

⁹⁹ Np. na s. 86 można przeczytać o święceniach diakonatu autora diariusza, przyjętych z rąk nuncjusza apostolskiego Kamila (Camillo) Paolucci-Merliniego w kościele Św. Krzyża w Warszawie w roku 1732 (z kolei na s. 242 o śmierci 13 IV 1737[?] 84-letniej Sapieżanki, zakonnicy od 72 lat – być może chodzi o Aleksandrę Sapieżankę, córkę Jerzego Stanisława, bernardynkę w Słonimiu, zmarłą – wedle literatury przedmiotu – po roku 1728).

¹⁰⁰ Przykładowo na s. 107 o śmierć króla Augusta II; z kolei na s. 107–137 obszernie o kwestiach związanych z elekcją nowego monarchy i w ogólności z rywalizacją o polski tron w latach 1733/34 (zwl. s. 131 i 137, gdzie o ponownym wyborze króla Stanisława Leszczyńskiego tudzież o schronieniu się w Gdańsku prymasa Teodora Andrzeja Potockiego).

¹⁰¹ Zob. również tamże „Rok MDCCIX. Podczas powietrza [morowego] ujeżdżaliśmy z Gdańska przez Elbing [to jest Elbląg] do Królewca. Rok MDCCX. Chowałem się w Królewcu” (s. 3). Dalej, na s. 28 rękopisu, o ponownej bytności w Gdańsku w roku 1725 roku wówczas już 18-letniego autora diariusza (także s. 32 – rok 1726; o rodzinnym mieście późniejszego biskupa koadiutora wileńskiego wielokrotnie zresztą jest mowa w jego zapiskach autobiograficznych). Por. W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 154 i 170; Z. Z i e l i ń s k a, *Sapieha Józef Stanisław...*, s. 24 („ur. 16 I 1708 w Gdańsku [...], pierwotnie ochrzczony został z wody jako Józef Julian, [natomiast] imię Stanisława otrzymał przy powtórnym chrzcie 16 II t.r., do którego trzymał go Stanisław Leszczyński”).

¹⁰² Zob. P.P. R o m a n i u k, *Sapieha Michał Antoni herbu Lis (1711–1760), podkanclerzy litewski*, [w:] PSB, t. 35, s. 110 („ur. 10 lub 12 III 1711 w Królewcu, gdzie przebywała wówczas znaczna część rodziny Sapiehów, skłócona z królem i odsądzona od urzędów”).

starostą opoczyńskim, *die 11. Novembris*, którzy potym za tegoż miesiąca iechali do Krakowa¹⁰³. [s. 3]

• [5] VIII 1719 • Jmć xiądz Ludwik [Karol] OGIŃSKI, biskup smoleński, umarł w Augustie¹⁰⁴. [s. 12]

• luty 1729 • Accepi nuntium de fati Illustrissimi [Caroli Petri] PANCERZYŃSKI [*pierwotnie napisane Gosiewski, potem przekreślone*], episcopi Vlnensis [*† 19 II 1729*]¹⁰⁵. [s. 48]

• październik–grudzień 1730 • Illustrissimus [Michaël (Nicolaus) Joannes] Zienkiewicz, a Sanctissimo [to jest przez papieża] simul praeconizatus est et declaratus episcopus Vlnensis, die 10. Novembris bullas recepit [...]. Illustrissimus episcopus Vlnensis pro iuramento praestando abscessit Samogitiam ad episcopum illius loci; redux die 10. Decembris solemnem absolvit ingressum, pro quo decorando dominus generalis milites suos e locis diversis Vilnam adscivit; academici pares cum capitulo honores praetendendo incedeba[n]t [...]. Schismaticis gratulantibus novus episcopus reposuit: «Exorabo Maiestatum Domini, ut sit unum ovile et unus pastor»¹⁰⁶. [s. 67]

¹⁰³ Por. A. R a c h u b a, *Sapieha Aleksander Pawel herbu Lis (1672–1734), marszałek wielki litewski*, [w:] PSB, t. 34, s. 564 („z małżeństwa z Marią Katarzyną de Béthune [...] pozostawił synów: Kazimierza Leona, Józefa Stanisława, Michała Antoniego i córkę Ludwikę Marię, od roku 1711 żonę Aleksandra Dominika Wielopolskiego, starosty opoczyńskiego, a od roku 1727 żonę wojewody białskiego Antoniego Michała Potockiego”). Rzeczony starosta A.D. Wielopolski zmarł 29 VI 1725 (J. D u n i n - B o r k o w s k i, *Almanach błękitny...*, s. 253). Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 153 i 170.

¹⁰⁴ Szczegółowiej o tym fakcie w: *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego, (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862, s. 172 („Roku 1719 Jmć xiądz Ludwik Ogiński, biskup smoleński, w leciech 39 niespodziewanie umarł w domu Jmci pana Trzebińskiego, dnia 5. sierpnia, na nieuleczalną zapadłszy chorobę, którą zowią *miserere*”). Por. J. D u n i n - B o r k o w s k i, *Almanach błękitny...*, s. 22 (gdzie jako datę dzienną zgonu podano 5 IX 1719). Zob. również T. Ż y c h l i Ń s k i, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 5, Poznań 1883 [reprint: Poznań 1995], s. 184 („umarł w roku 1718”); J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 300–301; Szostkiewicz, s. 524 („22 XI 1717 r. otrzymał prowizję papieską [na biskupstwo smoleńskie], zmarł zaś w następnym roku”); Dola (I), s. 293, nr 12 („zm. 1718”); Nitecki, kol. 317; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 231; Jakubowski/Solarczyk, s. 185 („† 1718”). Pogrzeb L.K. Ogińskiego odbył się dopiero 24 IV 1720 – w wileńskiej katedrze (*Diarium Collegii Societatis Jesu. Ab anno 1710 ad anni 1723 Septembrem exclusive*, ed. I. Katilienė, Vilnius 2004, s. 456: „Patres ex Collegio numero 9 celebrarunt sacra de requiem in funere Illustrissimi Oginski, episcopi Smolenscensis, quod peractum in templo arcensi. Deductioni corporis et funeri interfuerunt academici” – 24 IV 1720), gdzie bez mała dwa lata wcześniej, w niedzielę Zesłania Ducha Świętego 5 VI 1718, otrzymał on święcenia biskupie (tamże, s. 360–361: „Dominica Pentecostes. Devotio anticipata ob consecrationem Illustrissimi, Reverendissimi Domini Oginski in episcopum Smolenscensem” – 5 VI 1718). Nadto W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 179.

¹⁰⁵ H. D y m n i c k a - W o ł o s z y ń s k a, *Pancerzyński Karol Piotr herbu Trzaska (zm. 1729), biskup smoleński, potem wileński*, [w:] PSB, t. 25, s. 116–117 („zmarł w swoim majątku Karolin 19 II 1729 w wyniku ciężkich obrażeń doznanych w czasie wypadku w podróży”). Także Szostkiewicz, s. 530; Dola (I), s. 298, nr 26; V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 493–497; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 240; Jakubowski/Solarczyk, s. 48.

¹⁰⁶ Szostkiewicz, s. 596–597; Dola (I), s. 298, nr 27; Nitecki, kol. 516; V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 499–511; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 387–388.

- **1732** • Illustrissimus x[iądz] A[leksander] HORAIN venit Samogitia Vilnam et bullis pro episcopatu Hirenensi et suffraganeatu Samogitiae acceptis, violaceum habitum assumpsit¹⁰⁷. [s. 79] • Post fata Illustrissimi [Hieronymi] JAŁOWICKI [† 8 I 1732] dignitas secretarii supremi Regni cessit Illustrissimo [Martino] ZAŁUSKI, decano Plocensi¹⁰⁸. [s. 81]
- **16 III 1732** • In templo Sanctae Crucis [Varsaviae] Illustrissimus nuncius [Camillus Paulucci-Merlini] consecravit Illustrissimum [Alexandrum] HORAIN, electum Hirenensem. Assistentes episcopi fuere: Illustrissimis [Stanislaus Josephus] Hosius, Camenecensis episcopus, et [Adam Franciscus] Rostkowski, suffraganeus Luceoriensis¹⁰⁹. [s. 81]
- **25 V 1732** • Celsissimus primas consecravit Illustrissimum vicecancellarium [Joannem Alexandrum] LIPSKI, episcopum Luceoriensem; assistentes episcopi erant Illustrissimus [Andreas Stanislaus] Załuski, Plocensis, [Adam Augustinus] Wessel, Livoniae praesules, [Adam Franciscus] Rostkowski, Luceoriensis, [et Mathias Alexander] Sołtyk, Culmensis, suffraganei¹¹⁰. [s. 88]
- **lipiec 1732** • Rescivi de morte [Constantini Feliciani] Szaniawski, episcopi Cracoviensis, praelati inter magnos sui saeculi viros annumerandi ob rarissimam peritiam in politicis et œconomicis episcopatus Cracoviensis industrias [...]. Successit illi cancellarius Regni [Joannes Alexander] Lipski, demisso episcopatu Luceoriensi, quem obtinuit episcopus Plocensis [Andreas Stanislaus] Załuski, quamvis gradu inferiorem, ut sigillum maius habere possit. Praeposituram Miechoviensem et abbatiam Mogilensem idem post Lipski obtinuit princeps [Theodorus] Czatoryski. Episcopus Plocensis nominatus est et ducatus Sielunensis post illum cessit Załuski secretario Regni domino Oskierka [winno być: Dembowski]¹¹¹. [s. 94–95]

¹⁰⁷ Zob. też na s. 68 diariusza o procesie informacyjnym A. Horaina na sufraganię żmudzka. Por. również J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 306; *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych XVII–XIX w. z Archivio Segreto Vaticano (ASV)*, wyd. K.R. P r o k o p, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 93 (2010), s. 141.

¹⁰⁸ UDR, t. 10, s. 149, nr 961 („nominacja 10 III 1732 po śmierci Hieronima Jełowieckiego”). Także J. K r ę t o s z, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego...*, s. 103–104, nr 10; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 302; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 36.

¹⁰⁹ Nie należy mylić Aleksandra Horaina młodszego z jego stryjem Aleksandrem Mikołajem Horainem, także biskupem (zob. niżej przyp. 115), którego sakra miała miejsce w Wilnie 27 lat wcześniej (J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 280 – pod datą 17 V 1705: „Odbyła się konsekracja kustosa wileńskiego, infulata gieranofńskiego Aleksandra Horaina na biskupa Tyberiady. Konsekrował [go] biskup wileński Brzostowski w asyście biskupa Zgierskiego i Gedeona Szumlańskiego, [unickiego] biskupa smoleńskiego, w obecności wielu magnatów i senatorów”; zob. również *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 153); K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 301–302.

¹¹⁰ Dola (I), s. 280, nr 38; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 308; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 43.

¹¹¹ Zob. wyżej przyp. 5 oraz niżej przyp. 144.

- [13 VIII] 1732 • Episcopus Posnaniensis [Joannes Joachimus] TARLO mortuus est Viennae, Romae redux¹¹². Cui successit episcopus Camenecensis [Stanislaus Josephus] Hosius, huic Livoniensis [Adam Augustinus] Wessel, Livoniensi vero [Constantinus] Moszynski, Ordinis S. Pauli, qui irrito eventu ad Chelmensem infulam supposito ascensu, Chelmensis episcopus [Joannes Felix] Szaniawski ad Vlnensem cathedram nominatus fuerat¹¹³. Omnes isti praelati nondum praeconizati sunt. [s. 96]
- [21 II] 1735 • Episcopus Camenecensis [Adam Augustinus] WESSEL, vir pietate et asceticis scriptis clarus, apoplexia correptus obiit¹¹⁴. [s. 179]
- 1736 • [Decessit] vere praesul Alexander [Nicolaus] HORAIN, episcopus Samogitiae [† 7 XII 1735], in exilio¹¹⁵; hunc episcopatum obtinuit Varsaviae Reverendissimus [Josaphat Michael] KARP¹¹⁶; post illum vero officium secretarii Magni Ducatus Lithuaniae [obtinuit] reverendissimus [Antonius Dominicus] TYSZKIEWICZ¹¹⁷. [s. 210–211] • Ad coadiutoris [Livoniensis] officium obtinuit nominationem [Venceslaus Hieronymus] SIERAKOWSKI, custos coronarum Regni, a rege et episcopo Livoniae [Constantino] Moszynski ex Ordine S. Pauli Eremitarum¹¹⁸. [s. 224]
- 27 V 1736 • Primum sacerdotium in Capella Regia [Varsaviae] habuit nominatus Plocensis [Antonius Sebastianus] DEMBOWSKI, ex-referendarius Regni; in cuius gratiam mareschalcus Regni solenni convivio omnes magnates excepit¹¹⁹. [s. 217]

¹¹² Szostkiewicz, s. 569 („zmarł w 1732 r. w Wiedniu w drodze powrotnej z Rzymu”); Dola (I), s. 288, nr 69; Nitecki, kol. 444; Jakubowski/Solarczyk, s. 160. Nadto W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 132; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 111; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 323.

¹¹³ Zob. również na s. 98 diariusza, gdzie poruszona kwestia sporu o obsadę diecezji wileńskiej (por. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 301–302). Z kolei na s. 171, pod rokiem 1734, wzmianka informująca o tym, że „episcopus Vlnensis [M.J. Zienkowicz], qui fugiens Moschos ipsum capere missos Tylzam se recepit hic venit et aliquot dies moratus, Tylzam rediit”.

¹¹⁴ Szostkiewicz, s. 581 („umarł 11 II 1735”); Dola (I), s. 268, nr 11; Nitecki, kol. 474; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 324; Jakubowski/Solarczyk, s. 83. Także K.R. Prokop, *Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2007, s. 277–278.

¹¹⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 311; Szostkiewicz, s. 468 („zmarł 7 XII 1735 na dobrowolnym wygnaniu podczas wojny domowej między stronnikami [Stanisława] Leszczyńskiego i [Augusta III] Sasa”); Dola (I), s. 281, nr 30; Nitecki, kol. 152–153; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 301; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 118; Jakubowski/Solarczyk, s. 233. Zob. również wyżej przyp. 109.

¹¹⁶ UDR, t. 11, s. 180, nr 1439 („awans 19 I 1736 na biskupa żmudzkiego”). Także J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 311 (wpis pod datą 2 V 1736); Dola (I), s. 281, nr 31.

¹¹⁷ UDR, t. 11, s. 180, nr 1440 („nominacja 20 I 1736 po awansie J. Karpia”).

¹¹⁸ Szostkiewicz, s. 554; Dola (I), s. 266, nr 13; Nitecki, kol. 401–402; E. Burda, *Sierakowski Wacław Hieronim z Bogusławic herbu Ogończyk (1700–1780), biskup przemyski, potem arcybiskup lwowski*, [w:] PSB, t. 37, s. 307.

¹¹⁹ Na kapłana Antoni Sebastian Dembowski został wyświęcony 15 IV 1736 w Warszawie przed ordynariusza *loci*, biskupa poznańskiego Stanisława Józefa Hozjusza (AKMK, sygn. KP 226, k. 4r–5r [s. 1–3];

- **3 XII 1736** • Die s. Xaverio. Sacra missas sacrificium habui et prandium [cum] episcopo Smolenscensi apud Jesuitos ordinem [...] et gratulatus sum nomine capituli [Vilnensis] solemni oratione in templo episcopo anniversariam consecrationis diem¹²⁰. [s. 238]
- **27 I 1737** • [Josaphat] KARP, nominatus Samogitiae, qui hebdomada una ante venerat [Vilnam], consecratus est in cathedra ab episcopo Vilnensi et suffraganeis Vilnensi et Samogitiensi¹²¹. [s. 239]
- **16 V 1737** • [Georgius Casimirus] ANCUTA, suffraganeus Vilnensis, phtysi consumptus, lente moritur, aliquot ante diebus sacramenta susceperat quam in lecto inventus est examinibus. Saltem ut famuli asserebunt praeter omnium expectationem nullam pecuniam reliquit¹²². [s. 244] • Eadem die episcopus [Vilnensis] mihi suffraganeatum appromisit. [...] Sequenti die [17 IV 1737] vespere corpus pie defuncti Ancuta elatum celebrante episcopo [Vilnensi] et sequenti die in cathedrali ecclesia tumulatum est¹²³. [s. 245]
- **12 VII 1737** • Rescivi me esse praeconizatum 8. Junii, in vigilia Pentecostes, ad episcopatum Diocaesarensem cum coadiutoria Vilnensi, die vero 19. recepi nova ab adiutore collatum mihi esse a Sanctissimo Domino Clemente XII. episcopatum cum coadiutoria die 26. Junii, bullas vero recepi Vilnam missa 2. Augusti, in festo Portiunculae¹²⁴. [s. 251]
- **21 VIII 1737** • Illustrissimus episcopus [Vilnensis], qui noluerunt, ut se invitando Dombrovniam rescirem literis invitatus, venit Vilnam ut me consecraret; huic semimiliari obviam cum Ziolkowski et Lopacinski canonicis processerimus. Die vero 27., praeparans se ad sacrum episcopatus ordinem, in domo sacerdotum Congregationis Missionum incepi exercitia spiritualia in honorem Beatissimae [Virginis Mariae], sanctorum Caroli

K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 298 przyp. 25). W przytoczonej zapisce mowa natomiast o uroczystych prymicyjach kapłańskich (zob. niżej przyp. 144). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 61 („prymicyjną Mszę św. odprawił 22 V 1736 wobec królestwa w kaplicy zamkowej [w Warszawie]”).

¹²⁰ Por. K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 318 przyp. 98.

¹²¹ M. Wołoncewski, *Biskupstwo żmudzkie*, s. 95; J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 313 (pod datą 1 II 1737: „Kapituła [wileńska], cum summa exultantium animorum gratulatione, pozdrawia Jozafata Karpia, konsekrowanego na biskupa żmudzkiego 27 I tr.”); Dola (I), s. 281, nr 31; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 303; tenże, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 38. Zob. nadto A. Mysztołowicz, *Karpiowie herbu własnego*, Wilno 1906, s. 48–51; K.R. Prokop, *«Diario Ordinario» oraz «Notizie»...*, s. 131.

¹²² Szostkiewicz, s. 404 („umarł 16 V 1737 non tam annorum quam meritis erga Rempublicam et Dei Ecclesiam plenus”); Nitecki, kol. 6; V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 855; Jakubowski/Solarczyk, s. 48.

¹²³ Zob. literaturę w poprzednim przypisie. Por. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 313 (pod datą 17 V 1737: „umarł 16 V sufragan Jerzy Ancuta, archidiacon wileński, biskup antypatrenski”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 295 (zgon 16 V 1737, pogrzeb w katedrze wileńskiej 18 V tr.); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 11.

¹²⁴ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 313 (pod datą 30 VIII 1737: „Otrzymano bullę prekonizującą prałata Sapiechę na koadiutora biskupa wileńskiego z dnia 12 VI 1737. Konsekrację naznaczono na 1 IX”). Ponadto *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 136.

Borromaei, Francisci Salesii et Vincentii à Paulo, sub directione Boduin, ea de causa Varsavia a me evocati et praecibus acciti, quas 29. terminavi¹²⁵. † **31 VIII 1737** • Cum benedictione episcopi [Vilnensis] ex eius voluntate pridie violaceis vestes assumpsi. Venit [etiam] episcopus Samogitiensis cum suo suffraganeo, episcopus vero Smolenscensis cum ratione antiquitatis consecrationis vellet precedere Samogitiensem; illo reluctantante excusavit se ne conconsecrator esset, ei substitutus est suffraganeus Samogitiae, quem hoc praevidens[?] Vilnam evocaveram. [s. 253]

• **1 IX 1737** • Dominica 12. post Pentecostes, prima et insimul die 1ma Septembris, consecrationi meae destinata. Summo mane episcopus [Vilnensis] sua tormenta in signum explodere iussit, dein castellanus Trocensis, referendarius Monstowicz, praefectus armamentarii, [...] cum rhedis et apparatu splendido in domum meam venerunt et me ad templum cathedralem deduxerunt in magno comitatu, ubi me iam Vilnensis, Samogitiensis, Smolenscensis episcopi [et] suffraganeus Samogitiensis praestolabuntur. Omnes me sic praecedentes ad episcopum adduxerunt, quo salutato inde ad capellam Nominis Mariae, unde sacro ritu deductus sum ad altare maius et consecrante episcopo Vilnensi et Samogitiensi cum suo suffraganeo consecratus sum assistente toto capitulo. [...] Suo tempore habuit panegyricam concionem sacerdos Piarum Scholarum; vinum ad offertorium pro solito ritu detulit [Josephus Benedictus] Tyszkiewicz, castellanus Samogitiae et mareschalcus Tribunalis, cum castellano Trocensi [Antonio Casimiro Sapieha]; panes Minscensis castellanus [Daniel Wyhowski] cum praefecto armamentarii Monstowicz¹²⁶. [s. 254–255]

• **17 XI 1738** • Xiążę Jmé Theodor [Andrzej] POTOCKI, prymas Królestwa y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, po dwuniedzielney chorobie na kamień umarł tak, jak żył pobożnie i odważnie, wszystkich każąc do siebie puszczać do zgonu; przed śmiercią dom swoy królowi rekomendował; wielki wolności miłośnik, biskupich i senatorskich cnót wzór i powaga¹²⁷. [s. 287]

• **październik 1737** • Po zaczętey octobrowej kapitule, w katedrze wileńskiej [ostatni wyraz przekreślony] biskup wileński, *in assistentia mea* y suffragana żmudzkiego, konsekrował [Antoniego Dominika] TYSZKIEWICZA, sekretarza [wielkiego] litewskiego, na biskupstwo mienniteńskie [*sic!*] przy suffraganii kiiowskiej¹²⁸. [s. 305]

¹²⁵ Mowa o Gabrielu Piotrze Baudouin, czynnym w Rzeczypospolitej Obojga Narodów francuskim misjonarzu św. Wincentego à Paulo, na gruncie warszawskim wsławionym w szczególności rozlicznymi dziełami miłosierdzia (miedzy innymi założyciel Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie). – F. Ś m i d o d a, *Książdz Gabriel Piotr Baudouin i jego dzieło w latach 1732–1768*, Warszawa 1988; *Misjonarze św. Wincentego à Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 1 – *Dzieje*, pod red. S. R o s p o n d a, Kraków 2001, wg indeksu.

¹²⁶ K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 318; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 55. Por. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńskiej...*, t. 3, s. 313.

¹²⁷ Zob. wyżej przyp. 80.

¹²⁸ M. W o ł o n c z e w s k i, *Biskupstwo żmudzkie*, s. 97; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 324; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 61. Także *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 146.

• **23 VI 1744** • W wigilię św. Jana umarł [Bogusław] GOSIEWSKI, biskup smoleński, który przed śmiercią koniecznie chciał się widzieć ze mną dla pożegnania, jakosż [sic!] musiałem, choć chory, nieść się kazać do niego. Nim umarł, niesłychanym przykładem, za wniesieniem Trybunału, niby to *pro securitate* successorów, wysłano deputatów, którzy wszystkie rzeczy wynosili w oczach umierającego y reyestrowali w drugim pokoju. Wartę także przydano, która cały dzień przed śmiercią przy drzwiach stała y nie wyszła, póki ciała nie wyniesiono do katedry, ubranego w pożyczone suknie, bo rzeczy iego wszystkie żołnierze y deputaci brali, a drugie były [...] w kancelarii Trybunału złożone¹²⁹. [...] Po tym prałacie świętobliwym, uczonym y godnym [...], dostało się biskupstwo smoleńskie [Jerzemu Mikołajowi] Hylzenowi, pisarzowi [wielkiemu] litewskiemu, sufragania białoruska i dziekania [Antoniemu] Żółkowskiemu, któremu na kustodię katedralną *successit* [Tomasz] Zienkowicz, plebania bykstrańska[?] kanonikowi [Janowi Dominikowi] Łopacińskiemu, kaplica zaś kollacyi Radziwiłłowskiej w katedrze [wileńskiej Józefowi Dominikowi] Puzynie, biskupowi inflantskiemu¹³⁰. [s. 388–389]

• **lipiec 1744** • Był w Warszawie konsekrowany suffragan inflantski [Stanisław Kazimierz] DOWGIAŁŁO ZAWISZA przed expedycją processu, którego *ex commisso* nuncyatury i cytatem kommisją do dóbr na suffraganię inflantską nadanych przez Puzynową, kasztelanową mściśławską, *iudicium* także moje *de utilitate* tej fundacyi posłać musiałem do nuncyatury y zwykłą przed procesem *professionem fidei* przyjmowałem¹³¹. [s. 389–390]

• *Ultimis Julii*, otrzymawszy na moją instancją y staraniem oycy kanonię wileńską xiądz [sic!] Ignacy Massalski, kasztelanic trocki, po [Andrzeju] Wołodkowiczu, który iak żył pobożnie, tak umarł świętobliwie, przyjechał do Wilna. Ulokowałem go na Antokolu, pomogłem do prędkiej instalacyi y *iucundum ingressum* onemu sprawiłem¹³². [s. 390]

• **luty 1746** • W tę porę umarł xiądz Mikołaj [Faustyn] Radziwiłł, wojewoda nowogrodzki¹³³, iako też kardynał [Jan Aleksander] Lipski w Kielcach, w sobotę przez Zapustami [† 20 II 1746], do którego wielka moc panów na karnawał ziechała się była¹³⁴. [s. 420]

¹²⁹ Podobnej treści świadectwo w: J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 323 (pod datą 26 VI 1744). Zob. również Szostkiewicz, s. 459 („zmarł 24 VI 1744 r.”); Dola (I), s. 293, nr 14; Nitecki, kol. 126–127; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 107; Jakubowski/Solarczyk, s. 185.

¹³⁰ Zob. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 323–324 (zapiski pod datami 27 VII oraz 18 XII 1744).

¹³¹ K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 299; t e n z e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 32. Zob. również t e n z e, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 128. Zob. również AGAD, zesp. 6 – Nuncjatura Stolicy Apostolskiej 1661–1794, sygn. 9 – [Dokumenty odnoszące się do fundacji sufraganii inflanckiej, 1753–1754].

¹³² J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 323 (pod datą 29 VII 1744 „Ignacy Massalski, kleryk mniejszych święceń, instalowany na kanonika z prezenty królewskiej na miejsce kanonika Wołodkowicza”); T. Kasabula, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin 1998, s. 80.

¹³³ E. Szklarska, *Radziwiłł Mikołaj Faustyn herbu Trąby (1688–1746), miecznik litewski, następnie wojewoda nowogrodzki*, [w:] PSB, t. 30, s. 363 („zmarł w Zdzięciole 2 II 1746; uroczysty pogrzeb wyprawili mu w Nieświeżu 18 IX 1748 M.K. Radziwiłł”). Nadto UDR, t. 11, s. 99, nr 669 oraz s. 234.

¹³⁴ Szostkiewicz, s. 501; Dola (I), s. 273, nr 62; Nitecki, kol. 252; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 308. Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku*

• **lipiec 1747** • W tę porę król pruski [Fryderyk II] katolikom w Berlinie kościół murować pozwolił. Delegowany od niego pruski minister pierwszy kamień zakładał. Wrzucano tam w fundamenta metale, na których *inter titulos* króla pruskiego i ten dołożono: *religionis Catholicae fautori*. Ojciec Święty także pisał do biskupów, animując do kontrybucyi na wystawienie tego kościoła, te dołożywszy *formalia*: upewniając, że ten *expens* inaczej obrócony nie będzie, *siquidem hoc nobis appromisit verbo regio supremus ditionum Prussicarum dominus*. Co zdawało się *non carere mysterio*, iako też że nominowanego od króla pruskiego na biskupstwo wrocławskie xięcia [Filipa Gotarda] Szafgotza [papież] konsekrować kazał¹³⁵. [s. 455]

• **wrzesień–październik 1747** • Kontynuowała się kapituła [*mowa o jesiennej sesji generalnej kapituły katedralnej w Wilnie*], na której z prezentą od króla na kanonię wileńską prezentował się [Stanisław Kazimierz] DOWGIALLO [ZAWISZA], suffragan inflancki, którego odłożono do kilku dni. On zaś *malo consilio* wzięwszy to *pro repulsa*, przeczuwając, że nie będzie *admissus*, bo były tego *gravissimae rationes*, zapozwał biskupa [wileńskiego] i kapitułę do nuncyatury i tam rekurs uczynił. Co widząc, pisałem do nuncyatury, exponując racje, dla których go przypuścić nie należało, nawet gdyby się prezentował [...]. Uprosiłem nuncjusza y audytora, ażeby tę sprawę zwlekli do przyszłego sejmku, podczas którego [...] moglibyśmy otrzymać nominację godnego *subiectum*. Na tym stopniu miałem *in votis* utrzymać xiędza [Jerzego Marię] LASCARIS, biskupa zenopolitańskiego, y on sobie tego bardzo życzył, ale potem *ultra recessit*, gdy go xiężę woyewoda wileński wypromował na opactwo żółkiewskie z retencyą infuły łyckiej i kanonii lwowskiej. Pisał do mnie xiężę podkanclerzy [Michał Fryderyk Czartoryski] *instando* za suffraganem inflanckim, a bardziey chcąc dawną *restabilire* przyiaźń, ale iam się ekskuzował prawdziwą racją, że takie utrzymując *subiectum*, przeciw któremu były *rationes canonice* y było biskupowi y kapitule *odiosum*, musiałbym onym się narażać. [s. 463–464]

• **lipiec 1748** • *Ultimis Junii* umarł prymas [Krzysztof Antoni SZEMBEK] [*w rzeczywistości zmarł 6 VII 1748*], święty prałat i bardzo o wiarę katolicką żarliwy, *malleus haereticorum*, który ledwo nie wszystką swoją intratę na ubogich rozdawał. Mszę św. codziennie miewał, a przed nią zawsze przeproszał *etiam* nayostatniejszych ludzi z domowych swoich, ieżeli kogo uszczypliwym słowem obraził¹³⁶. Na miejscu tak świętego

1795, t. 1, s. 530; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 196; t e n z e, *Polscy kardynałowie*, s. 164; t e n z e, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 134. Por. inne współczesne świadectwo: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, sygn. Kap.K 4 – [Acta capituli collegiatae Kielcensis 1743–1808], s. 19 (zapiska pod datą 23 II 1746): „Venit summa dies et ineluctabile tempus, quo Eminentissimus Dominus Joannes Alexander Divina miseratione Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalis a Lipe Lipski, episcopus Cracoviensis, dux Severiae, die 15. Februarii anno currenti 1746° morbo pleurae correptus, die 20. eiusdem mensis, circa undecimam horam pomeridianam, aetatis suae 56 annorum, munitus omnibus sacramentis, viam universae carnis ingressus est”.

¹³⁵ Szostkiewicz, s. 551; Dola (I), s. 302, nr 44; Nitecki, kol. 395; J. P a t e r, *Poczet biskupów wrocławskich*, Wrocław 2000, s. 98–99. Również t e n z e, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*, Wrocław 1998, s. 221–222.

¹³⁶ Zob. wyżej przyp. 90.

człeka siła ludzi chciało moją niegodność ulokować. Woyewoda krakowski o to starać się zaczął. Niektórzy *ex magnatibus* pisali do Rzymu, ażeby Ojciec Święty to królowi proponował, o czym podobno y nuncyusz wiedział [...]. Wszystko to, gdy prymas iak świca dogorywał, ale ia lepiej wiedząc, co mi *expedit*, nie chciałem wchodźić w konkurencyę, ani żadnego do niey czynić kroku. Jakoż podobno by to było *virito eventu*, bo Czartoryscy i graff Bruhl *magno studio* promowali [Adama Ignacego] KOMOROWSKIEGO, proboszcza krakowskiego, mimo wszystkich biskupów, którym to przyniosło niezmierną mortyfikacyę. Król dał sekretaryę litewską [Antoniemu Erazmowi] WOŁŁOWICZOWI, pisarzowi litewskiemu¹³⁷, a po nim wakujący urząd [Ignacemu Jakubowi] MASSALSKIE-MU, kanonikowi wileńskiemu i warszawskiemu¹³⁸. [s. 486–487]

IV. DIARIUSZ ANTONIEGO SEBASTIANA DEMBOWSKIEGO

Najmniej znany spośród prezentowanych w obecnej publikacji zabytków, *Dyariusz spraw y interessów diecezji kuiawskiej y pomorskiej zaczęty in anno 1752 A.S.* Dembowskiego, przechowywany w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku¹³⁹, to manuskrypt liczący łącznie 112 kart (na wszystkich tekst skreślony ręką własną autora). Zapiski dotyczą okresu od 6 VI 1752 roku, to jest od dnia nominacji Antoniego Sebastiana Dembowskiego na biskupstwo włocławskie (dodatkowo na karcie 1v trzy wpisy odnoszą się do faktów sprzed tej daty, mianowicie sakry biskupiej, ingresu w Płocku oraz wcześniej prowadzonego – za rządów pasterskich w diecezji płockiej – takiegoż diariusza), do końca lutego 1761 roku. Ostatni z wpisów opatrzony został datą 25 II 1761 roku, przy czym w końcowych latach życia, ze względu na pogłębiające się kłopoty zdrowotne autora, wpisów w diariuszu jest co raz mniej, a wśród nich trafiają się wzmianki o nasilających się chorobach biskupa¹⁴⁰. Pozostawione szerokie marginesy kart posłużyły A.S. Dembowskiemu do umieszczania na nich «nagłówków» do poszczególnych spraw, co wydatnie ułatwia kwerendziście odszukanie informacji na interesujące tematy. Ponieważ w zakończeniu rękopisu brak jakiegokolwiek pustego miejsca, lecz również ostat-

¹³⁷ UDR, t. 11, s. 131, nr 973 („awans 14 VI 1748 na sekretarza duchownego”) oraz s. 181, nr 1442 („nominacja 14 VI 1748 po śmierci A. Wojny”). Nadto J. K o r y t k o w s k i, *Pralaci i kanonicy...*, t. 4, s. 342–347; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 371.

¹³⁸ UDR, t. 11, s. 131, nr 974 („nominacja 20 VI 1748 po awansie A. Wołłowicza”). Zob. także T. K a - s a b u ł a, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, s. 80–85 (zwł. s. 84); V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 515nn.

¹³⁹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej cyt.: ADW], sygn. 2 – ABKP 44 (52 cz. 2).

¹⁴⁰ Zob. również ADW, sygn. AKap 24(238) – [Akta włocławskiej kapituły katedralnej 1757–1763], k. 267v (zapiska o śmierci biskupa A.S. Dembowskiego w dobrach rodowych „Bądków nuncupatis”; tamże o dwóch członkach kolegium kanoników katedralnych, którzy zostali delegowani „ad condomendum corporis supradicti illustrissimi loci ordinarii ad ecclesiam cathedralem Vladislaviensem”), 268r („Exuiarium illustrissimi excellentissimi olim episcopi eligendi locus depositionis et reparandi, si opus fuerit, datur facultas illustrissimo suffraganeo” [mowa o Janie Dembowskim, rodzonym bracie Antoniego Sebastiana]).

nia ze stron została zapisana do samego dołu, być może więc były jeszcze jakieś kolejne karty, lecz nie zostały oprawione z poprzednimi i w konsekwencji przepadły¹⁴¹.

W ogólności płodny pisarstwo¹⁴² Antoni Sebastian Dembowski pozostawił z myślą o kolejnych generacjach między innymi autobiografię oraz trudną do określenia liczbę tomów prowadzonego z dużą skrupulatnością diariusza, spośród których dwa ostatnie można określić mianem diariusza biskupiego, gdyż obejmują okres przynależenia autora do grona episkopatu (wszedł do niego w wieku 55 lat). W łącznym ujęciu dzieła te miały stanowić dla potomności świadectwo o skądinąd wyróżniającej aktywności życiowej ich twórcy, wszakże do dyspozycji badaczy pozostaje aktualnie wyłącznie ten jeden, bowiem włączony niegdyś do zbiorów Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Warszawie rękopis *Autobiografii* podzielił los owej ksiąźnicy w czasach hitlerowskiej okupacji i spłonął w październiku 1944 roku, a o ewentualnym zachowaniu się kopii zarówno jego, jak i wcześniejszych tomów zapisek, sprzed wyniesienia Antoniego Sebastiana Dembowskiego na biskupstwo, nie wiadomo. Co się tyczy natomiast biskupich diariuszy, z których pierwszy traktował o okresie plockim, a drugi o okresie włocławskim, dziś tylko dzięki temu drugiemu wiemy o istnieniu tamtego wcześniejszego, gdyż na samym początku prezentowanego rękopisu widnieje następującej treści adnotacja autora: „Roku 1752, *circa translationem meam* na biskupstwo kuiawskie, oddałem *successori meo* na biskupstwo plockie, Jmci xiędzu Szembekowi, wszelkie papiery, munimenta y informacye do biskupstwa plockiego należące, oraz y dyaryusz obszerny *totius regiminis mei*, tak jako teraz ten zaczynam w Imię Pańskie” (k. 1v).

Rzeczony następca na stolicy biskupiej w Płocku, któremu Antoni Sebastian Dembowski przekazał sporządzony zapewne tylko w pojedynczym egzemplarzu diariusz, to Józef Eustachy Szembek, ordynariusz z lat 1753–1758. Niestety, w plockim Archiwum Diecezjalnym takowego rękopisu dziś nie ma, przy czym długoletni dyrektor placówki ks. Tadeusz Żebrowski domyśla się, iż wraz z pozostałymi materiałami po biskupie J.E. Szembeku diariusz ów mógł znaleźć się po śmierci tego hierarchy w rekach jego krewnych i spadkobierców, w związku z czym należałoby go poszukiwać pośród archiwaliów po rodzie Szembeków. Można nie wątpić, że również tamten wcześniejszy rękopis A.S Dembowskiego zawierał wiele cennych świadectw do interesującej nas problematyki, obok – rzecz oczywista – zapisek informujących o innych płaszczyznach

¹⁴¹ Przeporządkowanie wpisów, odnoszących się do poszczególnych lat, przedstawia się następująco: rok 1752 (od 6 VI) – k. 2r–3r; rok 1753 – k. 3v–21r; rok 1754 – k. 21v–38v; rok 1755 – 39r–58v; rok 1756 – k. 59r–71r; rok 1757 – k. 71v–81v; rok 1758 – k. 82r–95r; rok 1759 – k. 95v–105r; rok 1760 – k. 105v–111v; rok 1761 (do końca lutego) – k. 112r–v (podana tu szczegółowsza specyfikacja warunkowana jest brakiem dokładnych opisów tego zabytku w literaturze przedmiotu).

¹⁴² Z nowszej daty wydawnictw zob. *Co to jest wolność? Zagadnienie badane przez Azjatę i przedstawione zainteresowanemu czytelnikowi w roku Pańskim 1739 przez Najdostojniejszego Antoniego Dembowskiego, biskupa plockiego*, wyd. M. Wyszomirska i A. Perlakowski, Kraków 2008; M. Wyszomirska, *Z prosaskiej i antystanisławowskiej publicystyki z lat 1734–1736 (wokół nieznannej twórczości Antoniego S. Dembowskiego)*, „Kwartalnik Historyczny” 118 (2011), nr 3, s. 431–451.

życia mieszkańców Rzeczypospolitej Obojga Narodów doby saskiej, jak to ma miejsce w przypadku obecnie prezentowanego zabytku¹⁴³.

* * *

● **9 VI 1737** • *Anno Domini 1737, die 9. Junii*, to iest w niedzielę święteczną, byłem *consecratus* na biskupstwo płockie. *Consecrator* moy był Jmć xiądz [Stanisław Józef] Hozyusz, biskup poznański; *conconsecratores* Jmć xiądz [Franciszek Antoni] Kobielski, biskup kamieniecki, y Jmć xiądz [Adam Franciszek] Rostkowski, biskup filadelfeński, suffragan łucki. *Anno Domini 1738, die 6. Maii, feci ingressum ad cathedralm Plocensem* [6 V 1738]¹⁴⁴. [k. 1v]

● **6 VI 1752** • *Anno 1752, die 6. Junii*, we Wschowie *transtulit* mię Król Jegomość *nominacione sua* z płockiego biskupstwa na kuiawskie, wakujące więcey roku *post fata* Jmci xiędza Alexandra Walentego Czapskiego, *praedecessora* mego, który w Gdańsku *die 4. Martii 1751* umarł *intestatus*¹⁴⁵. † **2 VIII 1752** • *Explevi professionem fidei in sacra nunciatura et solito more subscripsi*¹⁴⁶. [k. 2r]

● **23 II 1753** • Odebrałem od Jmci xiędza nuncyusza *subdelegationem Romanam ad conventum Coronoviensem Ordinis Cisterciensis*, żebym tam wyegzaminował, co są za *oppositiae monachorum contra assumendum ab abbate coadiutorem cum futura successione*, y ieżeli *destinatus coadiutor* xiądz [Antoni Jan] Chrzęstowski, synowiec opata¹⁴⁷, iest *capax nullumque ei obstet impedimentum?* [k. 4r]

¹⁴³ W diariuszu z lat 1752–1761 czytamy przykładowo o sejmie z roku 1754, zaczęty 30 IX, a zerwanym 31 X (k. 34v–36v), o niedoszłym do skutku sejmie w październiku 1756 roku (k. 69v), o zerwanym sejmie z roku 1758 (k. 92r), czy o *senatus consilium* w dniu 30 X 1758 roku (k. 93r). Jako członek episkopatu A.S. Dembowski wskazuje również na odbywające się okresowo spotkania biskupów dla omawiania spraw Kościoła w Rzeczypospolitej, określane mianem *colloquium episcopale* (np. w Grodnie dnia 20 X 1752 roku – k. 3 r, czy w Warszawie w grudniu 1758 roku – k. 95r).

¹⁴⁴ J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 62–63, 65–66; Dola (I), s. 285, nr 62; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 298; tenże, *Wypisy z XVIII-i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 31. Zob. również Archiwum Diecezjalne w Płocku [dalej cyt.: ADP], sygn. AKapPł 17 – [Acta capituli Plocensis 1725–1739], s. 393 (*Actus electionis novi antistiti*), 402–413 (*Actus receptionis Illustrissimi, Excellentissimi, Reverendissimi Domini Antoni Sebastiani a Dębowa Góra Dębowski in episcopum* – 21 VII 1737).

¹⁴⁵ ADWł, sygn. AKap 23(237) – [Akta wrocławskiej kapituły katedralnej 1744–1756], k. 139v. Zob. również Szostkiewicz, s. 429; Dola (I), s. 300, nr 59; Nitecki, kol. 72; K.R. Prokop, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 127–128; Jakubowski/Solarczyk, s. 210. Nadto R. Frydrychowicz, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf [1905], s. 112–114, nr 36; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 75; T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego w XVIII wieku*, Lublin 2003, s. 55–56; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 298.

¹⁴⁶ Por. ADWł, sygn. AKap 23(237), k. 168v (elekcja biskupa A.S. Dembowskiego przez kapitułę katedralną w dniu 20 VII 1752), 180r–v (*installatio loci ordinarii* w dniu 1 II 1753, dopełniona *per procuratorem* za pośrednictwem kanonika Bonifacego Erazma Szembeka, o którym niżej w przyp. 152).

¹⁴⁷ Zob. niżej przyp. 155.

• **19 III 1753** • Będąc *invitatus* do Warszawy od Jmci xiędza Józefa Eustachego SZEMBEKA, biskupa płockiego, abym od niego przyjął *iuramentum in bullis* wyznaczony, *hac die*, w dzień św. Józefa, wykonał [on] przede mną tenże iurament, po którym wysłał zaraz do Płocka *emissarium ad capiendam possessionem*¹⁴⁸. [k. 4r–v]

• **16 IV 1753** • Odprawiłem solenny ingres *ad cathedram* tym sposobem. Naprzód zeszli się kanonicy *et clerus rochetati et superpellicati* do zamku [biskupiego] *cum cruce*. *Decanus cathedralis obtulit ad osculandum crucem episcopo genuflexo* w pokoju. Po tym zaraz wyszli *processionaliter praecedendo* biskupa do kościoła idącego pod baldachimem, który sześć [sic!] kleryków niosło, biskup zaś *pontificaliter* ubrany w kapie, infule, z pastorałem *benedicebat populum in transitu*. Przy drzwiach kościelnych był wystawiony *arcus triumphalis*; tam *in ingressu ad ecclesiam* był witany *ore decani cathedralis nomine totius capituli*, na co krótki komplement biskup *reposuit*. Prowadzony był po tym *ad genuflexorium coram Sanctissimo, cantante clero* «*Te Deum laudamus*». Ztamtąd [sic!] zaprowadzony przed wielki ołtarz, gdzie *praescriptas in* «*Caeremoniale*» *orationes* mówiono, po których była znowu *salutatio episcopi ore* Jmci xiędza [Stefana] Dunina [–Łabęckiego], archidiacona kuiawskiego. *Post haec* zdjął biskup kapę, a wziął mucet y biret, a tak *rochetatus* poszedł do kapitułarza, gdzie wszyscy zasiad[ł]szy, Jmć xiądz biskup *sermone compto* witał kapitułę, *explicando animum suum ad observantiam legum sacrarum et statutarum capituli, mutuam onych reapllicationem invocando, etc.* Odpowiadał Jmć xiądz [Franciszek] Kanigowski, suffragan kuiawski, *qua praepositus cathedralis*. *Post haec* podany biskupowi protokół *cum iuramento ab episcopis praestando*. Ten wprzód przeczytał sobie Jmć xiądz biskup, a znalazłszy *inter alia puncta hanc clausulam*, aby kanonicy *praeferibiles* byli do dzierżaw *bonorum mensae episcopalis*, excipował to mówiąc, że *in dispositionibus bonorum suorum* nie chce mieć *arctatam libertatem*, y dał tego racye, *etc.* Za czym *hoc praecauto explevit iuramentum* w kapitułarzu. *Post haec* zaprowadzony z kapitułarza *processionaliter* do ołtarza, gdzie ubrawszy się *pontificaliter* miał wotiwę *de Spiritu Sancto*; po «*Credo*» było kazanie, po kazaniu *promulgato indulgentiarum et benedictio pastoralis*. *Post haec continuavit* Mszy św. biskup, *qua finita, eodem ordine*, iak przyprowadzony, tak y odprowadzony biskup do zamku, gdzie wszystkich kanoników oraz y świeckich przytomnych gości zaprosił na obiad¹⁴⁹. [k. 5r–v]

• **29 IV 1753** • Odebrałem fatalną nowinę *de fatis praematuris* córki mey *in saeculo* zrodzonej, Pani Chambellanowej [Kunegundy Heleny] Ossolińskiej, która po szczęśli-

¹⁴⁸ J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 78; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 321 przyp. 108. Por. Dola (I), s. 285, nr 63; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 215–216; K.R. Prokop, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 141. Nadto ADPł, sygn. AKapPł 19 – [Acta capituli Plocensis 1749–1753], k. 117v–118v (*Decretum electionis novi antistiti* – 28 IX 1752), 126r–139r (*Actus receptionis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Szembek in episcopum Plocensem*); sygn. AKapPł 20 – [Acta capituli Plocensis 1753–1759], k. 1r–2r (*Felicissimus ingressus illustrissimi domini loci ordinarii* – 9 IX 1753), 7v–8r (*Iuramentum illustrissimi domini loci ordinarii*).

¹⁴⁹ Por. ADWł, sygn. AKap 23(237), k. 182r (*Primus ingressus illustrissimi et reverendissimi loci ordinarii*). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 80–81.

wym *die 18. huius [mensis]* rozwiązaniu synem, nagłym przypadkiem *specie apoplexylii* w kilka godzin *desiit vivere die 23. eiusdem* [23 IV 1753]. Boże zmiłuj się nad tą niewinną duszą, a nam strapionym spraw ulgę w żalu¹⁵⁰. † *Die 7. Maii* [7 V 1753], zaproszony od Ichmościów Państwa Dąbskich, woyewody brzesko-kuiawskiego, kasztelana brzesko-kuiawskiego, podczaszego koronnego y innych imienników na pogrzeb matki Jejmości woyewodziny brzesko-kuiawskiej, który był złożony [we Włocławku] u OO. Reformatów, celebrowałem *solenniter* y kondukt odprawiłem¹⁵¹. [k. 6v]

● 21 VI 1753 • *Fatis cessit* w Warszawie śp. Jmć xiądz Bonifacy [Erazm] SZEMBEK na apoplexyą¹⁵². [k. 8v]

● 18 X 1753 • Na requizycyę Jmci xiędza [Fabiana Franciszka] PŁASKOWSKIEGO, suffragana chełmińskiego, posłałem mu *facultas utendi pontificalibus per dioecesim Pomeraniae*¹⁵³. [k. 27r]

● 17 II 1754 • *Contuli sacramentum confirmationis et primam tonsuram* w kaplicy smarzewskiej Jmci xiędzu [sic!] Adamowi PRZEREMBSKIEMU, *annorum 19, in Seminario Cracoviense studenti. Die 18. Februarii* [18 II 1754] tegoż *institui ad canonicatum cathedralalem Vladislaviensem post decessum* Jmci xiędza Bonifacego Szembeka¹⁵⁴. [k. 23v]

● marzec 1754 • Jmć xiądz [Stefan Mikołaj] CHRZĄSTOWSKI, opat koronowski, otrzymałszy *bullam coadiutoriae eiusdem Ordinis* na synowca swego, według teyże bulli *requirebat* ode mnie *verificationem narratorum*; więc nie mając przy sobie *actuarium*, odesłałem *emissarium cum hac bulla* do Jmci xiędza surrogata [Florian] Lachowicza¹⁵⁵. [k. 24r]

¹⁵⁰ J.w., s. 43–44. Zob. również W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 144.

¹⁵¹ Por. J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny...*, s. 86–87; UDR, t. 6, z. 2, s. 64, nr 363–364.

¹⁵² Mowa o kanoniku katedralnym gnieźnieńskim i włocławskim, niegdyś delegowanym przez A.S. Dembowskiego do kanonicznego objęcia w jego imieniu rządów w diecezji włocławskiej (zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy...*, t. 4, s. 68–69; J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny...*, s. 236; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 75–76, 79, 108). Także S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, Włocławek 1914 (rękopis w ADWł, bez sygnatury), s. 938–940; W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 158.

¹⁵³ Zob. również analogicznego charakteru informację pod grudniem 1757 roku: „*Facultates* dla Jmci xiędza suffragana chełmińskiego *exercendi pontificalia in diœcesi Pomeraniae*” (k. 81v). Nadto T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego...*, s. 169.

¹⁵⁴ Zob. także zapiski pod datami 22 III 1754 (k. 26r) oraz 18 IV tr. (k. 27r). O samym Adamie Tomaszu Przerembskim (urodzony w roku 1735), późniejszym komendatoryjnym opacie jędrzejowskim, między innymi W. Bukowski, *Katalog opatów jędrzejowskich. Próba ustalenia chronologii*, [w:] *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, pod red. D. Olszewskiego, Kielce 1990, s. 201; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 178–179. Nadto Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Siedliszowickie Załuskich, sygn. ASZ 22 – [Papiery osobiste i rodzinne Adama Tomasz Przerembskiego]; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, s. 766–769; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 110, 118–119.

¹⁵⁵ *Series abbatum coenobii Bysoviensis seu Coronoviensis Ordinis Cisterciensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888 [reprint: Warszawa 1961], s. 817; *Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX wieku*, Kórnik 1995–2004

- **luty 1755** • Jmć xiądz [Andrzej Ignacy] BAYER, audytor moy¹⁵⁶, nie miał pozwolenia mieszkania w zamku [biskupim we Włocławku], tylko do Postu, a dotychczas siedzi, y lokay iego mało zamku nie spalił, zapuściwszy ogień w słomę, który ledwie ugaszono. [k. 40v]
- **czerwiec 1755** • Jmć xiądz [Franciszek Józef] Wybicki, surrogat gdański¹⁵⁷, doniósł mi, że *vigore commissionis* ode mnie *emanatae* ziachał do klasztoru żukowskiego *pro die 14. Maii* na elekcyą przeoryszy; gdzie *in scrutinio votorum* panna Joanna Trembecka miała votów 21, a panna Ewa Czapska miała 13. A tak panna Trembecka *superans octo votis* ogłoszona przeoryszą, której *post emissum solitum iuramentum iuxta statuta monasterii* wszystkie siostry zaraz *obedientiam praestiterunt* w wszelkiej spokojności y wszystkie są z niey kontente¹⁵⁸. † Jmć Pan [Piotr Jerzy] PRZEBENDOWSKI, woyewoda malborski, *die 29. Maii, hora 10. matutina, desiit vivere* [29 V 1755]¹⁵⁹. *Sit anima eius in benedictione*. [k. 46v]
- **czerwiec 1755** • Jmci xiędzu [Jackowi Józefowi] RYBIŃSKIEMU, opatowi oliwskiemu, dałem *facultatem*, aby mógł *celebrare in pontificalibus* na pogrzebie śp. Jmci pana woyewody malborskiego [Piotra Jerzego Przebendowskiego] w Wejherowie u OO. Reformatów¹⁶⁰. [k. 47r]
- **19 XI 1755** • Jmć xiądz kanonik Wybicki, surrogat gdański, dał mi znać, że xiądz przeor brigitkański w Gdańsku, Petrus Gutt, *fatis cessit*, abym naznaczył *commissionem* na obieranie innego¹⁶¹. Także xieni brygidek gdańskich, Elisabeth von Hülßen, starusz-

(edycja elektroniczna): Metrykalnia > Katolickie > Część 1: nr 1455 oraz 1626; Część 6: nr 38548 i 38726 oraz 40310 i 40506 (piastujący swą godność od roku 1741 opat koronowski Stefan Mikołaj Chrzastowski zmarł w wieku 84 lat w 1754 roku, natomiast jego bratanek i następca Antoni Jan Chrzastowski zmarł w wieku 74 lat w roku 1794). Nadto J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 91, 146–147; *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 2 – *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, pod red. A.M. Wyrwy, J. Strzelczyka i K. Kaczmarka, Poznań 1999, s. 47–50, 56, 59–60.

¹⁵⁶ S. Chodyński, *Katalog kanoników i prałatów włocławskich*, s. 25–26. Zob. także niżej przyp. 170.

¹⁵⁷ J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 96, 154; T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego...*, s. 232. Zob. również S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, s. 1020–1024.

¹⁵⁸ M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1 – *Polska Zachodnia i Północna*, Warszawa 2004, s. 360 (*nota bene* Ewa Czapska zmarła w niespełna pół roku później, 19 XI 1755). Do prozopografii konwentu norbertanek w Żukowie zob. także W. Szoldrski, *Miscellanea żukowskie*, „Nasza Przeszłość” 6 (1957), s. 327–377.

¹⁵⁹ UDR, t. 5, z. 2, s. 111, nr 644 („† 29 V 1755”). Także S. Achremczyk, J. Dygdała, *Przebendowski Piotr Jerzy (ok. 1674–1755), wojewoda malborski*, [w:] PSB, t. 28, s. 664–667 (zwł. s. 666: „zmarł rano 29 V 1755; pogrzeb odbył się w połowie czerwca w Wejherowie”).

¹⁶⁰ Zob. Z. Iwicki, *Konwent oliwski (1186–1831). Leksykon biograficzny i nie tylko*, Gdańsk – Pelplin 2010, s. 146–150. Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 147.

¹⁶¹ Pod datą 21 II 1758 widnieje informacja o wyborze nowego przeora brygitańskiego w Gdańsku w osobie Pawła Wilhelma (k. 84v), który zatwierdzenie ze strony biskupa A.S. Dembowskiego uzyskał 4 III tr. (k. 86r).

ka, chcąc złożyć z siebie to przełożństwo, prosiła, abym *pro eodem tempore* złożył elekcyą innej xieni¹⁶². [k. 56v]

• **29 V 1756** • Posłałem na ręce Jmci xiędza Wybickiego, surrogata gdańskiego, *confirmationem electionis novae abbatissae Mariae Elisabethae* Eichhorstin Panien Brygidek gdańskich, która to *electio expedita die 20. Maii*, ponieważ stara xieni *ab Hülzen demisit se* z tego urzędu¹⁶³. [k. 66r]

• **2 VI 1756** • Na żądanie klasztoru Panien Brygidek gdańskich posłałem *facultatem consecrandi neo-electam abbatissam per quemcunque episcopum Gedanum advenientem*. [k. 66v]

• **17 XI 1757** • Dzień fatalny, w którym Nayiaśniejsza Królowa Pani [Maria Józefa] [...] *obiit* w Dreźnie [...] ¹⁶⁴. Tegoż dnia w Czarnokoziencach [= *Czarnokozińcach*] *obiit* na apoplexyą św. Jmć xiądz Mikołaj DEMBOWSKI, biskup kamieniecki, już *praeconizatus* na arcybiskupstwo lwowskie, brat moy kochany y nieodżałowany od wszystkich pasterz, który *multa bona opera fecit* w diecezyi kamienieckiej *in spiritualibus et temporalibus*¹⁶⁵. [k. 80r]

• **23 XII 1757** • Jmć xiądz dziekan kuiawski doniósł mi, że starey xieni bydgoskiej czas *expirat* trzyletni na św. Agnieszkę i przypomniał elekcyę nowę¹⁶⁶. [k. 81r]

• **29 I 1758** • Odebrałem z poczty *fatalem nuntium*, że *die 23. currentis*, w dzień Zaślubienia NMP [**23 I 1758**], zabrał nam Pan Bóg do Siebie ukochaną matkę, *plusquam nonagenariam*, y tak potworną żalobę włożył na serce moje. Któż się sprzeciwi woli Jego? *Sit Nomen Eius benedictum*. Miłosierdzia tylko Swego niech nam nie ubliża. [k. 83v]

• **6 V 1758** • Król Jegomość dał mi coadiutora na biskupstwo kuiawskie *proprio motu* Jmci xiędza Antoniego [Kazimierza] OSTROWSKIEGO, biskupa inflantskiego, mimo innych concurrentów, którzy o *beneplacitum* Króla Jegomości sollicitowali¹⁶⁷. † **18 V 1758** • Na

¹⁶² M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 260 („Marianna Elżbieta Hilzenówna, [...] ksieni od 1730 do 1756 r.; zrzekła się urzędu; zmarła 23 V 1768”). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 147.

¹⁶³ M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 259 („Maria Anna Elżbieta Eichorst, ur. ok. 1706 r., [...] ksieni od maja 1756 r.”).

¹⁶⁴ *Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, t. 1, cz. 1 – *Die fränkischen Könige und die Könige und Kaiser, Stammeshertze, Kurfürsten, Markgrafen und Herzoge des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation*, oprac. D. Schwenicke, Frankfurt am Main 2005², tabl. 46 i 168.

¹⁶⁵ Szostkiewicz, s. 434 („umiera na apopleksję 9 IX 1757 przed otrzymaniem bulli prekonizacyjnej [na arcybiskupstwo lwowskie]”); Dola (I), s. 268, nr 44; Nitecki, kol. 73. Także K.R. Prokop, *Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności...*, s. 305–306

¹⁶⁶ Zob. nieodległą chronologicznie zapiskę z 10 II 1758 o elekcji w dniu 30 I tr. nowej ksieni bydgoskiej, którą została Zuzanna Orłowska (k. 84r). Por. M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 148 („Zuzanna Teresa Orłowska, [...] ksieni przez dwie nieciągłe kadencje, ale dat brak; w każdym razie na tym urzędzie w 1753 r.; [...] zmarła w 1783 r.”). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 148–149.

¹⁶⁷ Zob. H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Ostrowski Antoni Kazimierz herbu Grzymała (1713–1784), biskup inflancki, potem wrocławski, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski*, [w:] PSB, t. 24, s. 540–546 (zwł. s. 541). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 104–108; Dola (I), s. 300,

kanonię kuiawską, wakującą *in mense episcopali post fata* Jmci xiędza [Józefa Antoniego] Iwańskiego, *institui* brata mego najmłodszego Jmć xiędza Jana Dembowskiego, kustosa plockiego, dziekana pułtowskiego [to jest pułtuskiego]¹⁶⁸. [k. 88r]

● **wrzesień 1758** • Przyszła wiadomość, że Jmć xiędz [Wojciech Stanisław] LESKI, śp. biskup chełmiński, *fatis cessit* w Stargardzie na apoplexyą *die 19. currentis*¹⁶⁹. [k. 91v]

● **październik 1758** • W tym miesiącu Jmć xiędz [Andrzej Ignacy] BAYER, officyał moy, wziął nominacyą królewską na biskupstwo chełmińskie *post fata* Jmci xiędza biskupa Leskiego¹⁷⁰. Wyszła na instancyą xięcia Jmci prymasa [Władysława Aleksandra Łubieńskiego], który mi za tą okazyą wielkie krzywdy uczynił, gdy y wakanse po nim w diecezyi mojej *exportavit*, jako to kanonię kuiawską na siostrzeńca swego Jmci xiędza [Bazylego] Złockiego, a probostwo kruszwickie na Jmci xiędza [Jana Michała] Awedyka, który mi się na nie w diecezyi nie przyda, a ja nie mam [go] czym *emeriter gratificare*¹⁷¹. [k. 92v]

● **9 XI 1758** • Po zejściu xieni Panien Brygidek gdańskich *Elisabethae* Eichhorstin, która w dzień św. Michała *fatis cessit* [29 IX 1758], posłałem na ręce Jmci xiędza surrogata Wybickiego *instrumentum* na nową elekcyę inney xieni¹⁷². [k. 93v]

● **16 XII 1758** • Z rana, około dziesiątey, xiążę biskup krakowski śp. Andrzej Stanisław Kostka ZALUSKI, po długiey chorobie *desiit vivere*. Był naprzód koadiutorem, potem biskupem plockim. Zostawszy pieczętazem koronnym, *dimisit incompatible* plockie biskupstwo, a poszedł na łuckie; wziął znowu chełmińskie, a na ostatek krakowskie, którym rządził lat 12 [...]. A że młodo został koadiutorem plockim, bo mu trzeba było dispensy więcey roku, więc doszedł *vocatione*, że był *decanus collegii episcopalis*¹⁷³. Nazajutrz, w niedzielę w nocy, przyszła wiadomość *de fatis*, [zaś] w poniedziałek raniutko oddane biskupstwo krakowskie Jmci xiędzu [Kajetanowi Ignacemu] Sołtykowi, biskupowi kiowskiemu, a kiowskie po nim Jmci xiędzu referendarzowi koronnemu

nr 60; Nitecki, kol. 325–326; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 313 przyp. 80; tenże, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 137.

¹⁶⁸ S. Chodyński, *Katalog pralatów i kanoników wrocławskich*, s. 191–194, 351–352; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 75–76, 96, 108.

¹⁶⁹ Szostkiewicz, s. 498 („zmarł 19 IX 1758”); Dola (I), s. 260, nr 49; Nitecki, kol. 244. Nadto R. Frydrychowicz, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin...*, s. 114–115, nr 37 (także s. 130, nr 58); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 307.

¹⁷⁰ Zob. J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 1, cz. 2, s. 23–27; S. Chodyński, *Katalog pralatów i kanoników wrocławskich*, s. 25–26; Dola (I), s. 260, nr 49; Nitecki, kol. 15; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 295 przyp. 13.

¹⁷¹ S. Chodyński, *Katalog pralatów i kanoników wrocławskich*, s. 1085–1087; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 94, 110, 181; T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego...*, s. 238.

¹⁷² M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 259 („zmarła 29 IX 1758 r.”).

¹⁷³ Szostkiewicz, s. 593; Dola (I), s. 273, nr 63; Nitecki, kol. 506; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 327. Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 531; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 199–200.

[Józefowi Andrzejowi] Załuskiemu, referendaryja Jmci xiędzu [Gabrielowi Janowi] Podoskiemu, pisarzowi duchownemu, pisarstwo Jmci xiędzu [Michałowi] Lipskiemu, opatowi [lubińskiemu]. Wszystko to wprzód się stało, nim *fata* rozgłoszone¹⁷⁴. [k. 95r]

• **16 II 1759** • Posłałem na ręce Jmci xiędza Wybickiego *approbationem electionis* nowej xieni brygidek gdańskich *Venerabilis Ursulae Zakrzewska, post fata Venerabilis Mariae Elisabeth Eychorstin*¹⁷⁵. [k. 96v]

• **2 III 1759** • Xiążę prymas Adam Ignacy KOMOROWSKI *ultimum vitae clausit diem* w Skierniewicach o 5. godzinie wieczór, *anno aetatis* 60. Prymasem został *anno* 1749, *die* 22. *Septembris. Cuius anima sit in benedictionibus*¹⁷⁶. [k. 97r]

• **1 IV 1759** • Znowu nam *in collegio episcoporum decessit hac die* w Pułtowsku [to jest Pułtusk] śp. Jmć xiądz Józef Eustachy SZEMBEK, biskup płocki, *successor* moy na toż biskupstwo, *cuius anima sit in benedictione*¹⁷⁷. [k. 97v]

• **2 VI 1759** • Przybyłem do Włocławka, gdzie zastał[em] pewnośc *de fatis piae memoriae* Jmci xiędza suffragana [Franciszka] KANIGOWSKIEGO, który *die* 27. *Maii* [**27 V 1759**] *translatus [est] ad aeternitatem. Sit anima eius in benedictionibus*¹⁷⁸. † **4 VI 1759** • *Post*

¹⁷⁴ UDR, t. 10, s. 98, nr 555 („awans [Gabriela Jana Podoskiego] 29 X 1759 na referendarza duchownego”) i 556 („nominacja [Michała Lipskiego] 9 XII 1759”) oraz s. 140, nr 883 („awans [Józefa Andrzeja Załuskiego] 24 IX 1759 na biskupa kijowskiego”) i 884 („nominacja [G.J. Podoskiego] 29 X 1759 po awansie J.A. Załuskiego”). Także: Dola (I), s. 271, nr 36–37 oraz s. 273, nr 64; Nitecki, kol. 354, 410–411, 506; B.S. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 532; K.R. P r o k o p, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 202–203; t e n ż e, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 259; t e n ż e, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego...*, s. 125–127, 134–135; M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 295–296. Zob. nadto L. Ł ę t o w s k i, *Wspomnienia pamiętnikarskie*, wyd. H. Barycz, Wrocław 1956, s. 68–70 (rozdz. *Jak Kajetan Sołtyk zdobył biskupstwo krakowskie*).

¹⁷⁵ Zob. także zapiskę pod datą 24 III 1759: „Posłałem na ręce Jmci xiędza Wybickiego, surrogata gdańskiego, *facultatem* dla *novo* obraney xieni brygidek gdańskich, aby mogła *benedici a quocumque episcopo*, którego będzie mogła sobie uprosić” (k. 97v). Odnośnie do Urszuli Zakrzewskiej: M. B o r k o w s k a, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 260 („ksieni od stycznia 1758 r.; zmarła 10 XII 1767”).

¹⁷⁶ Szostkiewicz, s. 486; Dola (I), s. 264, nr 62; Nitecki, kol. 209–210; K.R. P r o k o p, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 254; Jakubowski/Solarczyk, s. 71; M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 289. Także K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 304. Zob. nadto wyżej przyp. 90–91.

¹⁷⁷ Szostkiewicz, s. 564; Dola (I), s. 285, nr 63; Nitecki, kol. 429; Jakubowski/Solarczyk, s. 57. Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 158; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 321; P. M a z u r, *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, s. 56–57; G. F i g i e l, *Szembek Józef Piotr Eustachy herbu własnego (ok. 1696–1758), biskup chełmski, biskup płocki*, [w:] PSB, t. 48, s. 79. Por. ADPł, sygn. AKapPł 20, k. 187v–188r (*Nuntius mortis illustrissimi loci ordinarii* – 1 IV 1759); *Teki Dworzaczka: Metrykalnia > Katolickie > Część 6*: nr 43200.

¹⁷⁸ S. C h o d y ń s k i, *Katalog kanoników i prałatów włocławskich*, s. 360; t e n ż e, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 72–74, nr 32; Szostkiewicz, s. 482; Nitecki, kol. 193. Por. także wcześniejszą o przeszło rok zapiskę A.S. Dembowskiego pod datą 31 III 1758: „Jmć xiądz suffragan kuiawski przy lepszym znajduje się zdrowiu” (k. 87v); z kolei na k. 100v mowa o testamencie biskupa F. Kanigowskiego.

decessum Jmci xiędza suffragana Kanigowskiego, który *annis et infirmitate gravatus* od kilku lat nie mógł *sufficere funtionibus suffraganealibus*, y gdym ia sam nie mógł, osobliwie będąc zatrudniony publicznymi interess[ami], trzeba było *recurrere* do innych diecezji, czy to po *olea sacra*, czy na święcenie *cleri*, abym *necessitatibus dioecesanis* mógł tym prędzey *providere*, *contuli hanc dignitatem nominatione mea* Jmci xiędzu Janowi DEMBOWSKIEMU, kustoszowi plockiemu, kanonikowi kuiawskiemu, dziekanowi pułtowskiemu [to jest pułtuskiemu], bratu memu najmłodszemu, do czego *non caro et sanguinis*, ale *perspecta pietas et capacitas* była mi powodem¹⁷⁹. [k. 99v–100r]

• **2 II 1760** • Consekrowałem Jmć xiędza Jana DEMBOWSKIEGO, *episcopum in partibus Lambaesianum*, na suffraganię kuiawską, w kościele OO. Franciszkanów *apud S. Anam Smarzewiensem*. *Conconsecratores* byli Jmć xiądz Antoni [Kazimierz] Ostrowski, biskup inflantski, *coadiutor* mój, y Jmć xiądz Marcin Załuski, suffragan plocki¹⁸⁰. [k. 106v]

• **listopad 1760** • Jmć xiądz [Józef Norbert] ŁUCZYCKI, proboszcz infułat *Strzelnensis*, pisał do mnie, prosząc o naznaczenie *commisarzów ad assumendum sibi coadiutorem*. *Distuli* to iego *desiderium ex rationibus*, że mniszki conventu tamecznego *Praemonstratisensis* nie życzą sobie tego, na którego on *inclinabat*¹⁸¹. [k. 111v]

INFORMATION ABOUT THE POLISH-LITHUANIAN CHURCH HIERARCHY.
EXCERPTS FROM THE DIARIES OF KAROL STANISŁAW RADZIWIŁŁ,
MICHAŁ KAZIMIERZ RADZIWIŁŁ, JÓZEF JULIAN SAPIEHA
AND ANTONI SEBASTIAN DEMBOWSKI

SUMMARY

The prosopography of the Church élites of the Polish-Lithuanian Commonwealth still remains hardly explored, in spite of the importance of this subject. The members of the hierarchy of the Catholic Church (and, to a lesser extent, of the Orthodox one) not only shaped the religious life of the old Polish society, but also strongly influenced its politics, culture, and economics. Therefore, they were among the most prominent figures of that age. Nevertheless, the lives and

¹⁷⁹ S. Chodyński, *Biskupi sufragani wrocławscy*, s. 75, nr 33; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, wg indeksu (zwł. s. 104).

¹⁸⁰ S. Chodyński, *Katalog kanoników i pralatów wrocławskich*, s. 191; tenże, *Biskupi sufragani wrocławscy*, s. 75; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 184; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 299 przyp. 26. Nadto *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 142–143.

¹⁸¹ S. Chodyński, *Katalog kanoników i pralatów wrocławskich*, s. 559–561 (także s. 380, gdzie przy Dominiku Józefie Kielczewskim, późniejszym biskupie sufraganie chełmskim, czytamy, iż „wszedł do kapituły [katedralnej we Wrocławku] po Józefie Łuczyckim, który zostawszy prepozytem infułatem premonstrateńskim w Strzelnie, kanonię wrocławską zrezygnował [i] Kielczewski, wtedy prepozyt wolborski, [był dnia] 23 II 1737 instytuowany przez biskupa Krzysztofa Antoniego Szembeka, [a] instalowany 28 t.m.”).

deeds of only a few of these people have yet been covered in monographs. Likewise, relatively few sources for their biographies have been published in print. Many of these sources have not been discovered so far, and their factual contents remain unknown to the authors of subsequent publications in this field.

This edition, despite being but a contribution, enriches the present state of knowledge with valuable information concerning the biographies of the representatives of the Catholic Church hierarchy (above all of the Roman rite and, to a lesser extent, of the Uniate one) in the territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the last decade of the seventeenth century and of the first six decades of the eighteenth. These materials are excerpts from the diaries of Karol Stanisław Radziwiłł (1669–1719), his son Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762), Józef Julian Sapięha (1708–1754), and Antoni Sebastian Dembowski (1682–1763), the last two of which were bishops themselves. It is because of the social position of the authors of these diaries in the socio-political, religious and cultural life of the Polish-Lithuanian Commonwealth that the written testimonies which they left to posterity deserve to be carefully studied by specialists in that period and covered in a complete critical edition. The present publication, instead, is no more than a thematically oriented selection of excerpts from these diaries, edited with a scholarly commentary whose aim is to give the reader an overview of the present state of knowledge. It also should be added that most of the testimonies included in this publication were originally written in Polish, whereas only some of them, in Latin.

SŁOWA KLUCZOWE:

diariusze staropolskie (XVIII w.); katolicka hierarchia kościelna w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (prozopografia)

KEYWORDS:

Old-Polish diaries (18th cent.); Catholic ecclesiastical hierarchy in Polish-Lithuanian Commonwealth (prosopography)

BARTOSZ JAKUBOWSKI

ANIELA PAJĄKÓWNA – MALARKA Z MEDYKI (w 150. rocznicę urodzin)

Aniela Pająkówna urodziła się w 1864 roku w Medyce jako najstarsza córka Jana Pająka, stangreta w majątku Pawlikowskich, i Marii Brzazgoń¹. Początkowo mieszkała w rodzinnej Medyce, gdzie przypuszczalnie uczęszczała do szkoły ufundowanej przez Mieczysława Pawlikowskiego². Dosyć szybko ujawniła swój talent artystyczny, wobec czego trafiła pod medycejskie skrzydła Heleny i Mieczysława Pawlikowskich, którzy w tym czasie mieszkali już w domu na krakowskim Kleparzu. Tu wychowywała się

¹ M. Domański, *Pająkówna Aniela (1864–1912)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Warszawa 1980, s. 23; A. Morawińska, *Aniela Pająkówna. Artystki polskie. Katalog wystawy Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 1991, s. 266; A. Sieradzka, *W cieniu Przybyszewskiego (o malarstwie portretowym Anieli Pająkówny)*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1985, s. 289; S. Przybyszewska, *Listy*, t. 1, oprac. T. Lewandowski, Gdańsk 1978, s. IX; Jan Pająk, syn Kaspra z Woli Radziszowskiej i Marii Jezioro, ur. 1824 roku, w zamian za wzorową służbę u hrabiny Heleny z Paszkowskich Dzieduszyckiej, matki Heleny z Dzieduszyckich Pawlikowskiej, otrzymał od Pawlikowskich dom z ogrodem w Medyce. Poślubił tam Marię Brzazgoń, córkę Sebastiana i Agnieszki Maliszewskiej, zmarł 6 IX 1892 roku w Medyce. Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu [dalej: AAPrz.], *Extractus e libris matricularibus Natorum, Mortuorum et Copulatorum parochia Medyka pro Anno Domini 1892 – Liber Mortuorum*, s. 2; Biblioteka Jagiellońska. Oddział Rękopisów [dalej: Rkps BJ], sygn. 11333 III. *Wanda Pawlikowska: wspomnienia*, k. 5 oraz M. Krajewski, *Dzieje Medyki*, Rzeszów 1982, s. 128; Ustalenie daty dziennej urodzin Pająkówny jest utrudnione, ponieważ księgi metrykalne parafii Medyka zaginęły prawdopodobnie w latach 1939–1941, kiedy to na plebanii kwaterowały oddziały NKWD. Ekstrakty metrykalne parafii Medyka w Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu są niekompletne – brakuje na przykład danych z roku 1864. Na podstawie korespondencji Heleny i Mieczysława Pawlikowskich można przypuszczać, że Pająkówna urodziła się 2 VIII 1864 roku. Rkps BJ, sygn. 11172 III. *Listy Heleny z Dzieduszyckich Pawlikowskiej*, t. 8. *Listy do męża, Mieczysława Pawlikowskiego z lat 1884–1885*, k. 19–20.

² Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka we Lwowie. Oddział Rękopisów, fond 76 Pawlikowskich [dalej: LNB], sygn. 241. *Akta dotyczące ufundowania przez Pawlikowskich szkoły (1857–1863) i kościoła (1867) w Medyce*. Materiały zdigitalizowane w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu. Dział Mikroform [dalej: ZNiO], sygn. DE-14233.

pod opieką żony Mieczysława, Heleny Pawlikowskiej, która – nie patrząc na kondycję swej protegowanej – zastępowała jej matkę³. Tradycja mecenatu i kulturotwórcza aura, która otaczała dom Pawlikowskich, wpłynęła zdecydowanie na ukształtowanie się malarskiej wrażliwości przyszłej artystki. Tutaj wrosła w środowisko i atmosferę krakowskiej bohemy. W domu Pawlikowskich młoda wiejska dziewczyna chłonęła zasady towarzyskiego *savoir-vivre*⁴, poznała również wiele osobistości z krakowskiego kręgu intelektualistów, między innymi przyjaciół Mieczysława Pawlikowskiego – Adama Asnyka i Ignacego Maciejowskiego (Sewera). Partycypowała też w kulturalnym życiu Krakowa, a Pawlikowscy nie szczędzili grosza na swoją podopieczną. W Archiwum Domowym Pawlikowskich przechowywanym w Bibliotece Jagiellońskiej znajduje się spis wydatków Heleny Pawlikowskiej z czerwca 1885 roku, z którego wynika, iż przeważającą ich część stanowiły kwoty przeznaczane na wychowankę z Medyki. Obejmowały one zarówno koszty lekcji malarstwa u Floriana Cynka (12 lekcji w czerwcu – 24 floreny), zakup sprzętów malarskich, opłacenie modeli, czynsz pracowni, jak również zakup odzieży, bielizny i obuwia oraz podróże do rodzinnej Medyki⁵. Pawlikowscy zabierali też podopieczną w ukochane przez siebie Tatry oraz za granicę, na przykład do chorwackiej Abacji (dziś: Opatija).

Dzięki swym protektorom Aniela szybko zdobyła stosowne wykształcenie, rozwijała swój talent i wyrosła na jedną z wyróżniających się malarek polskich końca XIX i początku XX wieku. Pająkówna kształciła się najpierw w Seminarium Nauczycielskim w Krakowie, później kontynuowała naukę na Wyższych Kursach dla Kobiet im. Adriana Baranieckiego, gdzie zdobywała pierwsze szlify w technice rysunku pod kierunkiem Józefa Siedleckiego, w końcu uczęszczała na lekcje malarstwa profesorów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych: Leopolda Loefflera i Floriana Cynka⁶ (w listopadzie 1884 roku

³ Aniela Pająkówna mieszkała początkowo w pokoju garderobianym domu Pawlikowskich na Kleparzu, potem otrzymała własny pokój i była traktowana jak członek rodziny. Rkps BJ, sygn. 11333 III, zeszyt 1, k. 5; rkps BJ, sygn. 11172 III, k. 81.

⁴ Na przełomie października i listopada 1884 roku Pająkówna rozpoczęła lekcje języka francuskiego, gry na fortepianie i konwersacji. W zajęciach towarzyszyła jej niekiedy młoda Wanda Abramowicz, przyszła żona Jana Gwalberta Pawlikowskiego. Rkps BJ, sygn. 11172 III, k. 75v, list z 27 X 1884 roku.

⁵ Rkps BJ, sygn. 11172 III, k. 124, spis wydatków Heleny Pawlikowskiej z 26 VIII 1885 roku: „[...] Czerwiec. Lekcje Cynka w Maju – 16, modelom do 15 go Czerwca – 15, Łoża na Palestranta – 6, Anielce na potrzeby malarskie i drogę do Medyki – 10, Anielce bielizna: tuzin koszul dziennych – detto nocnych ½ tuzina – majtek ½ tuz – chustek tuzin – pończoch tuzin, spodnic pilcowych pikowych 4 – perkalowych 4, Kaftaników 4 – ręczników tuzin – falbanki 2 – sukien perkalowych 2) 100 [...] czynsz pracowni – 13, Bilety na Stow. Nauczycielek 5 [...] Anielce paletol od deszczu, kurzu, chustka ciepła, buciki, trzewiki, rękawiczki, potrzeby malarskie i niezbędne drobiazgi [...] szpilki, igły, tasiemki... – 53–25, Lekcyi Cynka 12 w Czerwcu – 24, Modelom od 15 go d. 26 go – 10, Anielce na całą podróż 100 r. – 125 [od czerwca do września 1884 roku Pająkówna przebywała w Królestwie Polskim – B.J.] [...] Zap Anielce kapelus, parasolka, rzemyki i robota jednej sukni, bo Jedna nie nadażyła – 18[...].”

⁶ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 23; A. M o r a w i ń s k a, dz. cyt., s. 266; S. P r z y b y s z e w s k a, dz. cyt., s. IX; S. P r z y b y s z e w s k i, *Listy*, t. 2, oprac. S. H e l s z t y ń s k i, Warszawa 1938, s. 425, przypis do listu z 16 V 1907 roku; A. S i e r a d z k a, dz. cyt., s. 289; „Gazeta Narodowa” 1893, nr 140 z 21 VI 1893, s. 3.

zaczęła uczyć samodzielnie chętnych nauki⁷). Mając zapewnione finansowe wsparcie „Medyceuszy” (fundusz uposażeniowy w wysokości 150 florenów miesięcznie⁸), Aniela wyjechała w grudniu 1886 roku na studia za granicę. W latach 1886–1891 przebywała w stolicy europejskiej kultury – w Paryżu⁹, gdzie studiowała pod okiem mistrzów francuskiego akademizmu, najpierw Carolusa Duranda i Jean J. Hennera, następnie w Académie Julien, gdzie jej mentorami byli William-Adolphe Bouguereau i Tony Robert Fleury, w końcu – w Académie Colarossi u Gustava Courtois¹⁰. Z Paryża młoda artystka regularnie informowała swoją protektorkę, Helenę Pawlikowską, o życiu wielkomięjskim, o postępach w nauce, o rodzących się pracach i o swoich oczekiwaniach¹¹. W grudniu 1889 roku pisała pani Pawlikowskiej:

[...] Nieprzyjemny czas, usposabiający do melancholii, w tym tygodniu pracuję tylko od 8–12 [...] Jestem bardzo zadowolona z modela, jest to młodzianka dziewczyna, blondynka. Wybrałam sobie pozycję trudną, ale bardzo interesującą: siedzę na bardzo niskim stołeczku, tak że głowę widzę z dołu, a ponieważ ta głowa jest pochylona w bok, więc to bardzo ciekawe jest studium [...] Bardzo wyszłam z wprawy, to mnie do rozpaczki przyprowadza – parę tygodni jeszcze łamać się będę okrutnie [...] U Carolusa byłam raz. Powtórzył, że on swoich rad nigdy mi nie odmówi [...] Ucieszyłam się wiadomością, że chcą kupić moją pracę – więc to jest możliwe, ale dlaczego mój portret tak im się spodobał? [...].

Fundusze otrzymywane od Pawlikowskich pozwalały młodej adeptce sztuk pięknych zaspokajać podstawowe potrzeby egzystencjalne, rozwijać kunszt malarski, a także uczestniczyć w życiu kulturalnym Paryża. „[...] Byłam w niedzielę na koncercie Lamoureux – donosiła Helenie w grudniu 1889 roku – Bardzo już byłam stęskniona za muzyką, więc zobaczywszy na afiszu uwerturę z *Tannhäusera* i symfonię m’ bemol Schumana – poleciałam. Obie te rzeczy znam i uwielbiam – szczególnie przepadam za uwerturą z *Tannhäusera*. Co za wspaniała rzecz, muzyka taka jakaś gorąca, porywająca, olbrzymia [...]”¹². Aniela odwiedzała też różne regiony Francji, na przykład w czerwcu 1889 roku przebywała w Saint Molo w Bretanii¹³. Z pasją poświęcała się też studiom malarskim. W 1889 roku zadebiutowała na paryskiej dorocznej wystawie sztuki, wystawiając olejne *Studium chłopca* – portret *notabene* zdobył również uznanie krytyki na krakowskiej Wy-

⁷ Rkps BJ, sygn. 11172 III, k. 88-89, list z 4 XI 1884 roku.

⁸ Rkps BJ, sygn. 11324 II. *Listy Jana Gwalberta i Wandy Pawlikowskich do Mieczysława i Heleny Pawlikowskich z lat 1885–190*, s. 577–578; M. Domańska, dz. cyt., s. 23.

⁹ Wynika to z listów Anieli Pająkówny do Heleny Pawlikowskiej. Rkps BJ, sygn. 11161 II. *Korespondencja Heleny z Dzieduszyckich Pawlikowskiej z lat 1850–1918*.

¹⁰ „Gazeta Narodowa” 1893, nr 140 z 21 VI 1893 roku, s. 3; A. Morawińska, dz. cyt., s. 266; A. Sieradzka, dz. cyt., s. 289.

¹¹ Rkps BJ, sygn. 11161 II. Listy Anieli Pająkówny do Heleny Pawlikowskiej pisane z Paryża: 15 I 1887, 19 VI 1888, 3 I 1889, 21 VI 1889, 27 VI 1889, 3 XI 1889, 13 XI 1889, 9 I 1890, 26 I 1890, 16 II 1890, 21 II 1890, 27 II 1890, 6 III 1890, 8 IV 1890, 22 IV 1890, 29 IV 1890, 5 V 1890, 20 VI 1890, 25 XII 1890, 11 III 1891, 3 II 1891 (92?), czwartek 1893.

¹² A. Okońska, *Malarki polskie*, Warszawa 1976, s. 102.

¹³ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 104, list z 27 VI 1889 roku.

stawie Sztuk Pięknych w sierpniu 1889 roku¹⁴. By osiągnąć łatwiejszy dostęp do mistrzów malarstwa, Aniela zamieszkała w listopadzie 1889 roku naprzeciw pracowni Carolusa Duranda. W sąsiedztwie mieszkała między innymi również polska malarka kształcąca się w Paryżu – Anna Bilińska¹⁵. Rok 1890 miał być przełomowy w karierze Pająkówny. W połowie lutego rozpoczęła pracę nad studium dziewczynki, które zamierzała posłać do Salonu Paryskiego¹⁶. Niestety, obraz, z którym Aniela wiązała duże nadzieje, nie został zakwalifikowany na wystawę. W dniu 8 kwietnia 1890 roku donosiła o tym ze smutkiem Helenie Pawlikowskiej „[...] Z Salonu otrzymałam odpowiedź, jestem odrzuconą [...] Wiem, że Państwo życzyli sobie, abym była przyjętą i dlatego żałuję, że się tak nie stało [...]”. Artystka nie załamała rąk i jeszcze w kwietniu tego roku zaczęła malować portret Heleny Loewenkaide[?]¹⁷ – siedzącej w fotelu dziewczyny z rozpuszczonymi włosami, ubranej w białą sukienkę i trzymającej w rękach bukiet narcyzów¹⁸. Pająkówna wiele sobie obiecywała po tej pracy „[...] Portret we czwartek zawiozę do Carolusa – pisała do pani Pawlikowskiej 5 maja 1890 roku – Chciałabym dostać dobrą burę, a raczej dobrą lekcję [...]”¹⁹. W pierwszym kwartale 1891 roku młoda adeptka sztuk pięknych weszła w najintensywniejszy okres szkolenia, pracując po 8 godzin dziennie²⁰. Ostatecznie w czerwcu 1891 roku ukończyła studia i latem powróciła do kraju²¹.

Przebywając za granicą, Aniela Pająkówna troszczyła się – rzecz jasna – o mieszkających w Medyce rodziców i rodzeństwo – Helenę i Władysława²². Dnia 3 stycznia 1889 roku pytała Helenę Pawlikowską: „[...] Moja Najdroższa Pani, niech mi Pani będzie łaskawa donieść, co u moich w Medyce. Czy zdrowi wszyscy. Władzio mi pisał, że dobrze stoi w klasie i z niczego nie był wykazany [...]”²³. Z niepokojem przyjęła wiadomość o panującej w Galicji na początku 1890 roku grypie: „[...] Myśl, że w Medyce

¹⁴ „Bluszcz” 1889, nr 36 z 24 VIII 1889 roku, s. 287; „Gazeta Narodowa” 1893, nr 140 z 21 IV 1893, s. 4.

¹⁵ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 114–118, list z 13 XI 1889 roku.

¹⁶ Tamże, k. 123–124, list z 16 II 1890 roku.

¹⁷ Tamże, k. 133, list z 8 IV 1890 roku.

¹⁸ Tamże, k. 136–137, list z 22 IV 1890 roku, k. 138–138v, list z 29 IV 1890 roku (w listach szkic portretu w liście z 22 IV szkic portretu).

¹⁹ Tamże, k. 141, list z 5 V 1890 roku.

²⁰ Tamże, k. 152–153, list z 11 III 1891 roku.

²¹ Wynika to z listów Anieli Pająkówny do Heleny Pawlikowskiej. Rkps BJ, sygn. 11161 II.

²² Helena Pająk, ur. 24 IX 1880 roku w Medyce, ukończyła Seminarium Nauczycielskie we Lwowie. 5 VI 1901 roku poślubiła Marcina Barlińskiego, urzędnika c.k. Dyrekcji Kolei Państwowej we Lwowie. Pracowała jako nauczycielka w Krakowie i w Warszawie oraz w szkołach polskich w Belgii i Francji. Zmarła 24 VII 1969 roku w Warszawie. S. P r z y b y s z e w s k a, dz. cyt., t. 1, s. X, przypis nr 1; Władysław Pająk, ur. w 1870 roku, studiował leśnictwo na Uniwersytecie Lwowskim. Po studiach pracował jako leśniczy, między innymi w Czywczynie koło Żabiego nad Czeremoszem, był też członkiem Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego. Zmarł w 1919 roku. S. P r z y b y s z e w s k a, *Listy*, t. 2, oprac. T. L e w a n d o w s k i, Gdańsk 1983, s. 108; „Sylvan” 1904, nr 12, s. 387; Do grona rodzeństwa Anieli należeli też: Maria Pająk, ur. w 1866 roku w Medyce, zm. tamże 21 X 1882 roku (AAPrz., *Liber Mortuorum Medyka 1882*) i Józef Pająk (M. K r a j e w s k i, dz. cyt., s. 128).

²³ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 99v, list z 3 I 1889 roku.

panuje influenza, spokoju mi nie daje. Drzę o zdrowie Rodziców i Halci [siostry Heleny – B.J.] [...]”²⁴. Sama też nie odznaczała się tężyzną zdrowotną. Podczas pobytu we Francji nie omijały jej infekcje i choroby układu oddechowego²⁵. Na lato (lipiec–wrzesień) Pająkówna przyjeżdżała do Galicji, odwiedzając naturalnie dom rodzinny. Podczas pobytów w Medyce nie odstawiała farby i pędzla. Bodźcem twórczym pozostawały tu rozległe plenery i piękny ogród dworski. Zachowana korespondencja Anieli z Heleną Pawlikowską dostarcza informacji na temat wczesnych prac malarki powstałych w rodzinnej Medyce. Dnia 23 lipca 1890 roku Pająkówna donosiła pani Pawlikowskiej: „[...] Mam już trzy widoki zresztą i typ dziewczynki wiejskiej na tle zieleni. Dziewczyny dorosłej dostać nie mogę [...] marzę o tem, aby taką dziewczynę malować [...] Mam już całe urządzenie w głowie [...]”²⁶. Cytowany fragment pozwala z dużą dozą prawdopodobieństwa przypisać obraz – o czym brak jest wzmianki w literaturze tematu – do olejnego portretu autorstwa Pająkówny zatytułowanego *Odpooczywająca*, który został wystawiony i sprzedany na aukcji „DESA UNICUM” w dniu 22 sierpnia 2002 roku²⁷.

W 1891 roku Aniela przeniosła się na stałe do Lwowa i zamieszkała (od września) w wynajętym mieszkaniu na drugim piętrze kamienicy przy ul. Garncarskiej 24²⁸. Niedaleko mieszkali Wanda i Jan Gwalbert Pawlikowscy, dlatego też Pająkówna była częstym gościem domu Pawlikowskich najpierw na ul. Ossolińskich 15, później na 3 Maja 5²⁹. Podstawą jej egzystencji była w dalszym ciągu pomoc ze strony rodziny Pawlikowskich (wspomniane 150 florenów miesięcznie), choć stabilność finansowa artystki została zagrożona, gdy 1891 roku przeznaczyła ustanowiony przez nich posag – w wysokości 9000 florenów³⁰ – Antoniemu Potockiemu, rzekomo na mające powstać wydawnictwo historii literatury polskiej³¹. W rzeczywistości Potocki zwiódł Anielę, mieniając się jej na-

²⁴ Tamże, k. 122, list z 26 I 1890 roku.

²⁵ Tamże, k. 120, list z 9 I 1890 roku: „[...] Ja mam się znacznie lepiej, w tych dniach zaczęłam trochę pracować...”. W dniu 27 II 1890 roku Aniela pisała do protektorki: „[...] od czasu influenzy nie przyszłam jeszcze do siebie [...]” (k. 128v).

²⁶ Tamże, k. 146, list z Medyki z 23 VII 1890 roku.

²⁷ A. P a j ą k ó w n a, *Odpooczywająca*, olej na płótnie, 56×38,5 38,5×56 cm, sygn. l. g A. Pająkówna, 22.08.2002 roku DESA UNICUM – aukcja: Internetowy Dom Aukcji Sztuki Dessa.pl, cena wywoławcza 2800 zł, sprzedano za 4400 zł. Zob. www.dessa.pl/katalog.php?action=prace&id=8231, [dostęp: 31.01.2013] (tamże reprodukcja obrazu).

²⁸ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 154–154v, list z 15 IX 1891 roku; „Gazeta Narodowa” 1893, nr 140 z 21 VI 1893 roku, s. 3.

²⁹ M. P a w l i k o w s k i, *Nędzny Żywot. Młoda Polska i Przybysz – 6*, „Myśl Polska” 1957, nr 321 z 1 VIII 1957, s. 4; Począwszy od jesieni 1892 do 1895, Pawlikowscy mieszkali w kamienicy przy ulicy Ossolińskich 15 we Lwowie. W 1895 roku przenieśli się do domu na ulicy 3 Maja 5. Rkps BJ, sygn. 11333 III, k. 125v–126; O zakupie mieszkania na ul. Ossolińskich Jan Gw[albert] Pawlikowski informował żonę w liście z 20 IX 1892 roku. Zbiory p. Kaspra Pawlikowskiego w Krakowie.

³⁰ Wydaje się, że wymieniona kwota wynikała z przeliczenia: 150 florenów przez 12 miesięcy = 1800 florenów. Suma ta pomnożona przez 5 lat studiów Anieli w Paryżu daje 9000 florenów.

³¹ M. D o m a n ń s k i, dz. cyt., s. 24; U. Leszczyńska, *Pająkówna Aniela*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 roku)*, t. 6, pod red. K. Mikockiej-Rachubowej i M. Biernackiej, Warszawa 1998, s. 393; A. MoraWińska, dz. cyt., s. 266.

rzeczonym (w tej roli przedstawił się w Zakopanem Mieczysławowi Pawlikowskiemu), po czym – uzyskawszy pieniądze – porzucił artystkę i poślubił Marię Przybyłkównę³². Pająkówna nie uczyła się na błędach. Parę lat później przeżyła o wiele większy i bardziej brzemienny w skutkach zawód. Dlaczego tak łatwo ulegała otoczeniu? Michał Pawlikowski, który pamiętał Anielę z dzieciństwa i lat młodzieńczych, trafnie wyeksponował jej cechy charakteru. Pisał:

[...] Młodziutka, dobrze wychowana panienka, lubiana powszechnie, która nigdy nikomu wody nie zmąciła, nauczona wierzyć w dobro i piękno. A dziadkowie moi potrafili taką dokoła niej stworzyć atmosferę prostą i czystą, że pomimo iż nie taił nikt, że była córką stangreta, często odwiedzającą swych rodziców, nie było najmniejszej nuty w otoczeniu, któryby dawała do myślenia, że ją traktowano inaczej niż pannę ze sfer towarzyskich, z najwyższą serdecznością i atencją [...] Ale Anielka była stworzeniem słabym i nieobronnym. Sama bardzo zdolna, wpadłszy w artystyczną cyganerię, oszołomiona tym światem, z natury prostolinijna, ale egzaltowana, nieprawdopodobnie naiwna i ufna a dobra i ofiarna, padła ofiarą [...]”³³.

We Lwowie Pająkówna od razu wzięła się do pracy i z czasem (w 1896 roku) zorganizowała własną pracownię na ul. Garncarskiej³⁴. W 1891 roku namalowała *Portret pani Nabelakowej*, który – oprawiony w złote ramy – posłała we wrześniu na wystawę lwowską³⁵, zaś w 1892 roku *Autoportret*, który okazał się jednym z najważniejszych obrazów w karierze artystki. Utrzymany w konwencji realistycznej nosił wyraźne akcenty impresjonistyczne (kontrasty światłocieniowe, operowanie plamą o zamglonych konturach, ekspresja twarzy) i modernistyczne (przedstawienie tak zwanej kobiety wyzwolonej). Niestety, dzieło jako własność siostry malarki, Heleny Barlińskiej, uległo zniszczeniu podczas Powstania Warszawskiego w 1944 roku³⁶. Na początku 1894 roku Aniela Pająkówna ukończyła swój nowy obraz, którym nie omieszkała pochwalić się Helenie Pawlikowskiej. W liście z 14 stycznia 1894 roku, niezwykle cennym z punktu widzenia biografii artystycznej malarki, Pająkówna zamieściła miniaturkę dzieła wykonaną po raz pierwszy techniką akwareli. Krytyczna wobec siebie Aniela pisała swym krakowskim mecenasom: „[...] Posyłam Państwu szkic z mojego *Studenta* – Nie bardzo on daje wyobrażenie o tem, co to ma być, ale to już trzeba mi przebaczyć – bo to pierwsza akwarelka, jaką mam na sumieniu. Gdyby nie chęć posłania Państwu podobizny mojej roboty, to pewnie nigdy nie tknęłabym wodnych farb [...]”³⁷. Obraz został zaprezentowany szerszej publiczności podczas lwowskiej Wystawy Sztuki Współczesnej

³² Rkps BJ, sygn. 11333 III, zeszyt I, k. 5.

³³ M. P a w l i k o w s k i, dz. cyt., s. 4.

³⁴ M. D o m a n i s k i, dz. cyt., s. 24; U. L e s z c z y Ń s k a, dz. cyt., s. 393; A. M o r a w i ń s k a, dz. cyt., s. 266; Jesienią 1895 roku Aniela Pająkówna czyniła poszukiwania stosownego mieszkania we Lwowie, w którym miała zamieszkać z matką i siostrą. Rkps BJ, sygn. 11317, k. 137v – Wanda Pawlikowska do Jana Gwalberta Pawlikowskiego, Kraków 25 X 1895 roku.

³⁵ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 154–155v, list z 15 IX 1891 roku.

³⁶ A. S i e r a d z k a, dz. cyt., s. 291, tamże fotografia; Dzieło reprodukowane również w: S. P r z y b y - s z e w s k a, dz. cyt., po s. 142.

³⁷ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 169–169v, list ze Lwowa, 14 I 1894 roku.

w 1894 roku³⁸. Eksponowane na wystawie prace Anieli zyskały uznanie krytyków, a ona sama otrzymała specjalny list pochwalny³⁹. Malarka prezentowała swoje prace również za granicą, wystawiając między innymi w Paryżu, w Monachium i w stołecznym Wiedniu (1897)⁴⁰.

W okresie tym usamodzielniona już artystka przeplatała intensywną i narażoną na ciągłą krytykę pracę malarską z beztrudnymi chwilami u boku swoich krakowskich opiekunów. Niemal co roku towarzyszyła Mieczysławowi i Helenie Pawlikowskim w wyjazdach do słonecznej Abacji. Podczas jednego z pobytów, w marcu 1898 roku, Anieli i jej mecenasom towarzyszyli między innymi Włodzimierzostwo Dzieduszyccy i pisarz-spiskowiec Jan Zachariasiewicz⁴¹.

Przywiązanie i wdzięczność Anieli do krakowskich mecenasów zostały rzecz jasna utrwalone w jej twórczości. Kilka prac artystki zdobiło ściany domu Heleny i Mieczysława Pawlikowskich na Kleparzu. Michał Pawlikowski wspominał, że w „pokoju dziadziowym” wisiały „[...] portrety dziadków siedzących, malowane niedawno przez Anielkę. Busi portret nagrodzony był złotym medalem w Salonie Paryskim, ale Dziadzia lepszy i bardzo podobny [...]”⁴². Właśnie namalowanym w 1890 roku portretem Mieczysława Pawlikowskiego Aniela Pająkówna zwróciła na siebie uwagę krytyków i zebrała pochlebne recenzje na wystawie w warszawskiej „Zachęcie” w 1891 roku. Czesław Jankowski pisał w „Tygodniku Ilustrowanym”: „[...] Niezły wcale portret dała p. Aniela Pająk, odtwarzając nieco miękko i wymuskanie, ale z dobrą wprawą, portret pana P. Ręce tylko pozostawiają wiele do życzenia [...]”⁴³. Niestety, obraz nie był dotąd znany z żadnej reprodukcji. Z zaledwie jednej i to marnej jakości fotografii znany jest za to *Portret Heleny Pawlikowskiej* z 1896 roku, który artystka wystawiła w „Zachęcie” wiosną 1897 roku⁴⁴. Pomysł sportretowania opiekunki – z myślą o pokazaniu go wystawie – zrodził się w głowie Anieli jeszcze jesienią 1893 roku, bowiem 14 września artystka pisała z Medyki do pani Pawlikowskiej: „[...] jeżeli Pani dotrzyma obietnicy i zechce pozować, to w Listopadzie[!] przyjadę do Krakowa, aby malować portret [...]”⁴⁵. Plan udało się artystce zrealizować niespełna 3 lata później. *Portret pani P.*,

³⁸ Na wystawie artystka zaprezentowała następujące dzieła: *Autoportret*, *Portret Pani B.* [Błażowskiej?], *Student*, *Portret Panny M.M.*, *Portret Zofii ze Szwejkowskich Rittnerowej*, zob. *Katalog ilustrowany wystawy sztuki współczesnej we Lwowie 1894*, wyd. 3, Lwów 1894, s. 21.

³⁹ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24; Na wystawie prezentowano również prace Olgi Boznańskiej, która otrzymała złoty medal za portret Paula Nauena. A. S i e r a d z k a, dz. cyt., s. 292.

⁴⁰ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24; „Słowo Polskie” 1897, nr 87 z 16 IV, s. 4; Do Monachium i Paryża Pająkówna podróżowała już wiosną 1895 roku. Rkps BJ, sygn. 11317 III, k. 100v, list z 20 III 1895 roku.

⁴¹ „Gazeta Lwowska” 1898, nr 68 z 25 III 1898 roku, s. 4.

⁴² M[ic ha ł] P a w l i k o w s k i, *Pamiętniki*, Kraków 1998, s. 69; Rkps BJ, sygn. Przyb. 32/05. *Papiery majątkowe Michała Pawlikowskiego. Inwentarz ruchomości*, M. P a w l i k o w s k i, *Inwentarz cenniejszych rzeczy w Medyce i Lwowie Pawlikowskich*, spisany z pamięci w 1969 roku.

⁴³ U. L e s z c z y ń s k a, dz. cyt., s. 394; A. O k o ń s k a, dz. cyt., s. 103; A. S i e r a d z k a, dz. cyt., s. 290–291.

⁴⁴ Portret Heleny Pawlikowskiej powstał w 1896 roku. A. S i e r a d z k a, dz. cyt., s. 291–292, tamże reprodukowany; A. O k o ń s k a, dz. cyt., s. 105; U. L e s z c z y ń s k a, dz. cyt., s. 394.

⁴⁵ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 163–164, list z Medyki, 14 IX 1893 roku.

utrzymany w konwencji malarstwa akademickiego, przedstawia siedzącą kobietę w sile wieku, o pięknych rysach twarzy, epatującą dostojeństwem, która trzyma w rękach robotkę ręczną. Jest wielce prawdopodobne, że portret kobiecy, który Pająkówna wystawiła w 1897 roku w Salonie na Polach Elizejskich w Paryżu, był owym wizerunkiem Heleny Pawlikowskiej⁴⁶. Wspomniane dzieła trafiły następnie do zbiorów Wandy i Jana Gwalberta Pawlikowskich we Lwowie i zaginęły w zawierusze wojennej, zrabowane w latach 1940–1941 w domu Wolskich przy ulicy Kalecze 22 – „Zaświecica”⁴⁷. Przez kolejne 75 lat ich los był nieznany, obrazy odnalazły się szczęśliwie w jednym z prywatnych mieszkań w Krakowie. Na liście strat wojennych widnieje za to inny olejny portret autorstwa Pająkówny z kolekcji zaświeckiej, na którym artystka uwieczniła córkę Wandy i Jana Gwalberta Pawlikowskich – Wandę Janinę (Nusię)⁴⁸. Ponadto Aniela i Michał Pawlikowscy posiadali w zbiorach dworu medycznego olejne, nieznane prace Pająkówny: *Wnętrze Kleparza* i *Autoportret*⁴⁹. Obecnie w zbiorach Rodziny Pawlikowskich pozostają nadal: ołówkowy *Portret Heleny z Dzieduszyckich Pawlikowskiej* (ok. 1884?), który prezentowany był na wystawie „Medycecy Medyceusze”, zorganizowanej w grudniu 2009 roku przez Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej⁵⁰, olejny obraz z przed-

⁴⁶ „Gazeta Lwowska” 1897, nr 115 z 21 V 1897 roku, s. 4; Przymuszczenie ten sam portret prezentowany był w kwietniu 1897 roku w wiedeńskim Künstlerhaus. W notatce z wystawy zapisano: „[...] Portret kobiety, świadczący o wielkim postępie, ma p. Pająkówna ze Lwowa [...]”. „Słowo Polskie” 1897, nr 87 z 16 IV 1897 roku, s. 4.

⁴⁷ Ze wspomnień Beaty Obertyńskiej, właścicielki „Zaświecica” wynika, że tuż po zajęciu Lwowa przez Sowieców (22 IX 1939 roku) wartościowe meble i obrazy zostały ukryte na strychu budynku. Niebawem „Zaświecica” zajęli nowymi lokatorami, nierzadko nieproszonymi. W tym czasie przebywała tam już z czworgiem dzieci Aniela z Wolskich Pawlikowska, siostra Beaty i żona Michała – właścicielka Medyki. W lutym 1940 roku Pawlikowski udało się przedostać spod okupacji sowieckiej do Generalnego Gubernatorstwa, natomiast w lipcu 1940 roku Beata Obertyńska została aresztowana przez NKWD. Dom pozostał bez opieki. Dopiero w lecie 1941 roku Jan Gwalbert Henryk Pawlikowski udał się na polecenie brata do Lwowa, skąd wywiózł ukryte w podziemiach Ossolineum archiwum medyczne i zbiory rodzinne, w tym nieliczne z „Zaświecica” (trafiły ostatecznie do Zakopanego). Nie było wśród nich portretów Mieczysława Pawlikowskich, zob. B. O b e r t y Ń s k a, *W domu niewoli*, Warszawa 2005, s. 7–29; K. P a w l i k o w s k i, *Lela Pawlikowska w Rzymie*, [w:] *Świadectwa – Testimonianze*, t. 7, Rzym 2014, s. 199–204; M. T r o j a n o w s k a, *Życie i twórczość Leli (Anieli) z Wolskich Pawlikowskiej (1901–1980)*, t. 1, Przemyśl 2002, s. 65–66; Rkps BJ, sygn. Przyb. 32/05.

⁴⁸ Rkps BJ, sygn. Przyb. 32/05. *Spisy majątku ruchomego Pawlikowskich z lat 1918–1942*: M. P a w l i k o w s k i, *Ocena inwentarza ruchomości i zbiorów, które były we Lwowie w domu przy ul. Kalecze 22 własnością rodz. Pawlikowskich w r. 1939*, *Portret Mieczysława Pawlikowskiego* (siedzącego), olejny, wym. ok. 150×100 cm, *Portret Heleny Pawlikowskiej* (siedzącej), olejny, wym. ok. 150×100 cm – oba o szacunkowej wartości w 1939 roku – 10 000 zł; *W.J. Pawlikowska*, olejny, wym. ok. 70×40 cm, o szacunkowej wartości w 1939 roku ok. 700 zł.

⁴⁹ Rkps BJ, sygn. Przyb. 32/05.

⁵⁰ M. T r o j a n o w s k a, *Medycecy Medyceusze. 200 lat obecności Rodziny Pawlikowskich w Medyce i Ziemi Przemyskiej 1809–2009. Wystawa w Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej*, „Rocznik Przemyski” 46, 2010, z. 4, *Historia, Aneks*, s. 294. Do 12 XII 2014 roku depozyt p. Kaspra Pawlikowskiego.

stawieniem pary góralskiej⁵¹ i również olejny konterfekt zmarłej jako dziecko Halci Pawlikowskiej. Portret ten, bliski sercu matki, zajmował zaszczytne miejsce w pokojach sypialnych Wandy Pawlikowskiej najpierw w domu na ul. 3 Maja we Lwowie, następnie na „Zaświeciu”, w końcu w zakopiańskim „Domu pod Jedlami”⁵².

Jesienią 1898 roku Aniela Pająkówna zainteresowała się za pośrednictwem Heleny Pawlikowskiej krakowskim tygodnikiem literacko-artystycznym „Życie”, którego nowym redaktorem został – zastąpił Ignacego Maciejowskiego (Sewera) – Stanisław Przybyszewski⁵³. Nie miejsce tu przedstawiać szczegółowo biogram Przybyszewskiego – zainteresowanych odsyłam do szeregu publikacji z historii literatury. Dość powiedzieć, że Stanisław Przybyszewski był twórcą opublikowanego na łamach „Życia” słynnego manifestu *Confiteor*, który odegrał ogromne znaczenie w kształtowaniu się ideologii modernizmu i okresu Młodej Polski. Hasła głoszone przez Przybyszewskiego – apoteoza artysty, przyznanie sztuce statusu religii i wykreowanie w postaciach literackich postawy dekadenta – budziły w krakowskich kręgach intelektualnych zarówno fascynację i uwielbienie, jak i antypatię wraz z obawą. Helena Pawlikowska, sama żona pisarza i poety – Mieczysława, prominentna i baczna obserwatorka życia kulturalnego Galicji, uległa również aurze Przybyszewskiego. Fascynowała ją twórczość „demon”, jednocześnie zdawała sobie sprawę z negatywnego wpływu, jaki pisarz wywierał na otoczenie. Dała temu wyraz w liście do Anieli Pająkówny z 16 listopada 1898 roku:

[...] O „Życiu” i Przybyszewskim, cóż ci jeszcze powiem oprócz tego, co powiedziałam wczoraj – pisała – Przybysz jest alkoholik nałogowy, czyli po prostu pijak, który jednak nigdy pijanym się nie wydaje. Ja sądzę, że pisze, będąc bardzo ekscytowanym, w rodzaju rozmaitych faz *delirium tremens*, pisze te dziwne, a jednak piękne rzeczy [...] Może powietrze rodzinne, inne stosunki i warunki życia otrzeźwią go, pozwolą spojrzeć przytomniej i zdrowiej, a wtedy – mógłby się stać geniuszem, bo jest w nim materiał, jest w nim talent i dusza niezwykła. Jeżeli pozostanie takim jaki jest, to wpływ jego dodatnim nie będzie, a wpływ jego wielki na grono młodzieży i artystów, formalnie szaleją za nim, zwą Mesjaszem, a urok jego ma być tak wielki, że nikt oprócz mu się nie zdoła. Idalka [żona Tadeusza Pawlikowskiego], Sewerowa, nie mogą się o nim nagadać; choć to tylko człowiek, a nie to, co pisze, im się podoba [...] W życiu ma być zupełnie inny niż w piśmie, skromny, prosty, naturalny, więc sądzę, że jest w nim dwóch ludzi, że pisze w rodzajach wizji, egzaltacji nienaturalnej [...]⁵⁴.

⁵¹ Obraz olejny, sygn. p. d. „AP 30/IV 86”. Informacja p. Kaspra Pawlikowskiego.

⁵² Informacja p. Kaspra Pawlikowskiego, *Portret Halci Pawlikowskiej*, olej na płótnie, wym. 40×30 cm, podpis na odwrociu ręką Anieli Pawlikowskiej: „Aniela Pająkówna – Portrecik Halci Pawlikowskiej”, na boku blejtramu nieczytelna data roczna (ostatnia cyfra – 5). Zbiory prywatne Rodziny Pawlikowskich; Helena Wanda Pawlikowska – „Halcia”, córka Wandy z Abramowiczów i Jana Gwalberta Pawlikowskich, ur. 24 X 1888 roku w Medyce, zm. tamże 19 XII 1891 roku na dyfteryt, pochowana 22 XII w kaplicy rodowej Pawlikowskich na cmentarzu w Medyce. AAPrz., *Liber Mortuorum Medyka 1891*; LNB, zesp. 45, część 4. *Archiwum Dzieduszyckich. Listy do Włodzimierza Dzieduszyckiego od różnych osób na literę P*, jedn. 1033. *List Jana Gwalberta Pawlikowskiego*, Medyka 24 X 1888 roku. Materiały zdigitalizowane w ZNiO we Wrocławiu, sygn. DE-18247.

⁵³ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24.

⁵⁴ S. H e l s z t y ń s k i, *Aniela Pająkówna, czyli serce kobiety (Kartka z dziejów Młodej Polski)*, „Wiść Wielkopolska” 1936, nr 12, s. 92; A. O k o ń s k a, dz. cyt., s. 106–107.

W innym z listów Pawlikowska pisała podopiecznej: „[...] Przybyszewski to nie byle kto, ale właśnie dlatego jeszcze bardziej pragnę, aby go w Krakowie nie było, bo wpływ jego niezdrowy [...]”⁵⁵. Ostrzeżenia „matki i przyjaciółki” na nic się zdały. Nimb otaczający Przybyszewskiego zafascynował Pająkową. Malarka zetknęła się osobiście z tym guru krakowskiej cyganerii w czerwcu 1899 roku we Lwowie (podczas jego wykładu o Chopinie)⁵⁶. Znajomość Pająkowej z Przybyszewskim, który w latach 1899–1901 często przyjeżdżał do Lwowa, szybko przerodziła się w nieprawy związek (w tym czasie Stanisław był w związku małżeńskim z norweską pianistką Dagny Juel). Naiwna i wykorzystywana przez Przybyszewskiego Anielka stała się podporą materialną uwikłanego w kłopoty finansowe „demonia”, który permanentnie wyciągał od niej pieniądze, łudząc nadzieją trwałego związku. Gdy latem 1899 roku był uwielbianego przez Pająkową „Życia” zachwiał się, Aniela podjęła się próby ratowania pisma, planując nawet interwencję w jego obronie u Ignacego Paderewskiego. W 1900 roku pismo upadło (ostatni numer ukazał się w styczniu), a Przybyszewski, odsuwając od siebie odpowiedzialność za krach „Życia”, pisał do Pająkowej: „[...] Okradli, oszukali, sprzedali, zhańbili – tak chciało moje przeznaczenie. Nie wiem, czy się z tego wszystkiego dźwignę, a choć się dźwignę, to już będę innym, dusza mi posiwała [...]”⁵⁷. Nadal wyciągał też bez skrpułów pieniądze od „najdroższej Nelly”, wychwalał w listach jej cnoty („[...] Nigdy nie nosiłem tak czystego obrazu kobiety w mej duszy, jak właśnie Twój. Dusza Twa tak niezmiernie piękna, tak zdumiewająca swoją dobrocią, swoją bezwzględną miłością – nie myślałem, że kobieta taką być może [...]”⁵⁸), jednocześnie przedstawiał w czarnym świetle konkurującą z Anielą o serce pisarza Jadwigę Kasproviczową⁵⁹. Wieść o romansie Przybyszewskiego z Jadwigą była prawdziwym ciosem dla Anieli. Świadoma bólu serca swojej podopiecznej, chcąc chronić ją przed Przybyszem, Helena Pawlikowska konkludowała: „[...] Może Ci było lepiej, gdybyś nas była na drodze życia nie spotkała i nie dojrzała przez nasze pośrednictwo szerszych horyzontów. Ale stało się, musi już tak być, jak jest, Bóg świadkiem, że chcieliśmy dobrze [...]”⁶⁰. Pani Pawlikowska, która – mimo zrozumienia dla kunsztu literackiego Przybyszewskiego – zdawała sobie sprawę ze złego wpływu, jaki wywierał na ludzi, przestrzegając z matczyną troską swą podopieczną przed pisarzem. Mogą o tym świadczyć słowa samego Przybyszewskiego do Anieli pisane 10 stycznia 1900 roku, z których wynika, że pisarz nie chciał doprowadzić do konfliktu z jej dobroczyńcami, ponieważ groziłoby to odcięciem dopływu gotówki. „[...] Tylko nie przyjeżdżaj do Krakowa – pisał do Pająkowej 10 stycznia 1900 roku – Wiesz, co Ci Pawlikowska pisała. Nie narażaj ich sobie, proszę, błagam Cię [...]”⁶¹. Jak bardzo Aniela Pająkowa poświęciła się dla Przybysza, świad-

⁵⁵ M. Pawlikowski, *Nędzny Żywot...6*, s. 4.

⁵⁶ M. Domański, dz. cyt., s. 24; A. Sieradzka, dz. cyt., s. 290.

⁵⁷ S. Przybyszewski, dz. cyt., t. 1, s. 247, list z Krakowa, 10 I 1900 roku.

⁵⁸ Tamże, s. 237, list z Krakowa, 10 XII 1899 roku.

⁵⁹ Tamże, s. 234, list z Zakopanego, X 1899 roku.

⁶⁰ M. Pawlikowski, *Nędzny Żywot. Młoda Polska i Przybysz-7*, „Myśl Polska” 1951, nr 322 z 1 IX 1951 roku, s. 4.

⁶¹ S. Przybyszewski, dz. cyt., s. 246, list z Krakowa, 10 I 1900 roku.

czy fakt, że w 1900 roku zaopiekowała się Iwą, córką jego i Dagny Juel⁶² (z początkiem 1900 roku Dagny opuściła męża i rozpoczęła roczną peregrynację po Europie). Mimo że Aniela wyratowała pisarza z opresji i otoczyła Iwę opieką, pisarz nadal wyciągał od niej pieniądze. Obludnie zapewniał też artystkę o swojej miłości i perspektywie wspólnej przyszłości („[...] Związały się nasze losy, odtąd pozostaniemy razem [...] Kocham Cię, najśłodsza [...]”⁶³), choć jednocześnie słał intymne listy do Jadwigi Kasprowiczowej⁶⁴. Latem 1900 roku Przybyszewski przybył do Lwowa i tu ukończył dramat *Złote runo*, który, jak się okazało, miał powstawać pod natchnieniem Jadwigi. Utrzymywał się tu między innymi z pieniędzy otrzymanych od Pająkówny, która w tym czasie usunęła się w cień i wyjechała z Iwą Przybyszewską do Czywczyna koło Żabiego nad Czere-moszem, gdzie posesję leśniczego sprawował jej brat – Władysław Pająk⁶⁵. Do Lwo-wa Aniela powróciła jesienią 1900 roku⁶⁶. Krótkie spotkania kochanków na przełomie grudnia 1900 i stycznia 1901 roku nie zaowocowały trwałym związkiem. Z naturalną sobie obojętnością w styczniu 1901 roku Przybysz wyjechał ze Lwowa bez pożegnania, pozostawiając córkę opiece Pająkówny. „[...] Najdroższa moja Anieliu – pisał – Jadę dziś o 3-ej popołudniu. Zbyt jestem smutny, by móc się rozdrażnić pożegnaniem – a ty sama teraz bardzo smutna. Jedno na pożegnanie: czuję do Ciebie niesłychaną cześć – tak, wprost cześć [...] Pozostawiam Iwcię Twojej opiece. Wszystkiem jesteś dla niej te-raz [...]”⁶⁷. Dobrze zorientowany w środowisku kulturalnym Galicji Ignacy Maciejow-ski (Sewer) ujął w liście do Tadeusza Micińskiego, dosadnie acz realistycznie, postawę Przybyszewskiego wobec wykorzystywanych kobiet:

[...] Przybyszewski w „Chimerze” drukuje powieść o pobycie swym w Krakowie z Dagny – pisał Sewer 28 lutego 1901 roku – W powieści tej pisze, że Dagny zrobiła z jego domu „dom publiczny”, on to widział i na to pozwalał [...] Jest to skończony nikczemnik, uwiódł tu we Lwowie biedną i nie-szczęśliwą sierotę, obdarł ją z pieniędzy i pojechał do Warszawy do Zenona Przesmyckiego i tam ma się znowu połączyć z Dagny i znowu wspólnie opanować młodzież. Jest to podlec, cynik i krymina-lista, jakiego nie tak łatwo spotyka się w Europie. Kochany Tadku, mało się znasz na ludziach. Ja go od razu odgadłem [...]”⁶⁸.

Istotnie, wiosną 1901 roku Przybyszewscy spotkali się w Warszawie i postanowili wyjechać wspólnie do Tyflisu w Gruzji. Ostatecznie Stanisław wymigał się od wyjazdu, wyreżyserował jednak spotkanie żony z jej wielbicielem, Władysławem Emerykiem, który 5 czerwca 1901 roku zastrzelił Dagny w pokoju hotelowym i popełnił samobój-stwo. Niedługo po tym wydarzeniu, w dniu 1 października 1901 roku, Aniela Pająkówna

⁶² M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24.

⁶³ S. P r z y b y s z e w s k i, dz. cyt., t. 1, s. 254, list z Krakowa, 2 IV 1900 roku.

⁶⁴ Tamże, s. 257, list z Krakowa, V 1900 roku.

⁶⁵ Tamże, s. 262, list z 19 VIII 1900 roku; M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24.

⁶⁶ S. P r z y b y s z e w s k i, dz. cyt., t. 1, s. 352, przypis 1 do listu z Torunia z 29 I 1906 roku.

⁶⁷ Tamże, s. 265, list ze Lwowa, I 1901 roku.

⁶⁸ I. M a c i e j o w s k i (S e w e r), *Listy: I Do Tadeusza Micińskiego, II Do Maryli i Wacława Wol-skich*, zebrał i oprac. S. P i g o ń. Nadbitka z „Archiwum Literackiego”, t. 2, Wrocław 1857, list nr 17, s. 313–315.

urodziła Przybyszewskiemu córkę – Stanisławę⁶⁹. Jeszcze tego samego dnia Przybysz zapewnił artystkę: „[...] Daję Ci w obecności Rakowskiego najświętsze słowo honoru, że uważam dziecko za moje [...]”⁷⁰. Odtąd Pająkówna rozpoczęła walkę o prawne uznanie córki przez pisarza i nadanie jej nazwiska słynnego ojca.

Po krótkim pobycie w Krakowie i w Myślenicach artystka w 1902 roku wróciła do Lwowa, gdzie, mimo wielu przykrości z powodu nieślubnego dziecka, pozostała aż do roku 1907⁷¹. Okres ten był niezwykle trudny dla samotnej matki, która oprócz macierzyńskiej opieki nad dzieckiem pragnęła tworzyć i zaistnieć w świecie artystycznym.

[...] Ze wszystkich stron proszono mamę – wspominała po latach Stanisława Przybyszewska – by powierzyła dziecko, które jej, znanej i poważnie pracującej malarce, musiało okropnie przeszkadzać. Mogła mnie oddać własnej matce, albo zamężnej siostrze: obie, mając zamiłowanie do dzieci, prosiły ją o to. Nie. Ani jeden dzień nie chciała się ze mną rozstać. Rzecz prosta, zaraz rozpoczęło się prześladowanie. A we Lwowie moralny ostracyzm, kreślony przeciw nielegalnej matce, niszczył zarazem karierę artystki. Utrudniano mamie wystawę obrazów, ponieważ miała córkę – nie nosząc obrączki. (Prawda, że było też kilku prawdziwych stronników). Matka tęskniła do Paryża z powrotem: lecz napotkawszy wrogość, trudności – postąpiła w myśl swojej (naszej) natury: zamiast przyspieszyć wyjazd, odwlokła go na parę lat⁷².

Wkrótce na Aniелę spadły kolejne ciosy. W dniu 23 grudnia 1903 roku zmarł w Krakowie Mieczysław Pawlikowski, jej dobrodziej, opiekun i wychowawca. Jest wielce prawdopodobne, że Pająkówna wzięła udział w pogrzebie, który odbył się w rodzinnej Medyce 29 grudnia⁷³. Z początkiem 1904 roku zmarła matka malarzki – Maria Pająk. Po raz kolejny pomogli jej „Medyceusze”. Jan Gwalbert Pawlikowski nie tylko pokrył rachunki nieboszczki, ale też udzielił rodzeństwu – Anieli, Helenie i Władysławowi – pożyczki na pogrzeb matki, której doczesne szczątki sprowadzono do Medyki. Ponadto na prośbę Anieli Jan Gwalbert Pawlikowski wyraził zgodę, aby jego rządcą, Ferdynand Cehak, zaopiekował się domem rodzinnym Pająków, który przeszedł teraz na własność nieobecnego w Medyce Władysława⁷⁴. Skoro mowa o matce artystki nie sposób jest nie wspomnieć o kolejnym dziele Pająkówny, istotnym z punktu widzenia jej biografii artystycznej. W 1898 roku Aniela namalowała *Portret kobiety z kotem*, który przedstawia siedzącą kobietę w starszym wieku, trzymającą na kolanach kota⁷⁵. Jest wielce praw-

⁶⁹ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24.

⁷⁰ S. P r z y b y s z e w s k i, dz. cyt., t. 1, s. 274, list z Krakowa, 1 X 1900 roku.

⁷¹ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24.

⁷² S. P r z y b y s z e w s k a, dz. cyt., t. 2, s. 485.

⁷³ „Nowa Reforma” 1903, nr 297 z 30 XII 1903 roku, s. 2 i nr 296 z 29 XII 1903 roku, s. 3.

⁷⁴ Rkps BJ, sygn. 11307 III. *Korespondencja Jana Gwalberta Pawlikowskiego z lat 1860–1938*, k. 54–55, list Anieli Pająkówny z 11 IV 1904 roku; W 1892 roku Pająkowie mieszkali w Medyce w domu pod nr 295. AAPrz., *Liber Mortuorum 1892*, s. 2.

⁷⁵ A. P a j ą k ó w n a, *Portret kobiety z kotem*, 1898 rok, olej na płótnie, wym. 100×69,8 cm [134,5×104,4×13], dzieło znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, nr inw. MP3944. Korespondencja autora z MN w Warszawie, mail z 8 II 2013 roku. Reprodukowany w: A. M o r a w i ń s k a, dz. cyt., s. 266.

dopodobne, że obraz przedstawia matkę artystki – Marię Pająk. Zdradzają to między innymi podobieństwo rysów twarzy Anieli i portretowanej kobiety, a także fragment recenzji prof. Michała Lityńskiego z wystawy Towarzystwa Sztuk Pięknych we Lwowie w 1898 roku, kiedy to z uznaniem wyraził się o dziele Anieli Pająkównej przedstawiającym „[...] portret pani P. starszej kobiety z kotkiem na kolanach [...]”⁷⁶. Z kolei córka Anieli, Stanisława Przybyszewska, informowała Stanisława Helsztyńskiego, że portret babki „[...] może najlepszy obraz matki [...]”, który „[...] zadziwia dystynkcją i mądrością subtelnej starej twarzy [...]” był własnością państwa Barlińskich w Warszawie⁷⁷. Szczęśliwie portret przetrwał zawieruchę wojenną i jako dar Heleny Barlińskiej (siostry artystki) znajduje się od 1955 roku w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie.

W 1905 roku Anielę spotkało kolejne bolesne rozczarowanie. W dniu 11 kwietnia Stanisław Przybyszewski poślubił w Inowrocławiu Jadwigę Kasprowiczową. Po długim okresie milczenia Przybyszewski 29 stycznia 1906 roku napisał jednak do Pająkównej:

[...] Widzisz Anielko – nacierpiałas się strasznie przeze mnie – ale pomyśl, byłabyś zwiędła, sama jedna zesza – przyszedłem i dałem Ci dziecko. Wszak kochasz dziecko, wszak już nie jesteś samą, masz coś, co głęboko kochasz i ja równocześnie to dziecko kocham – przecież to krew mojej krwi – a tak, zostałabyś sama i nicbyś nie miała na świecie [...] Czyż to nie wielkie szczęście, być matką i wiedzieć, że ojcem twego dziecka jestem bądź co bądź – ja ? Wtrąciłem Cię w długi, pozostawiłem Cię samą – ale, Anielo, wybac mi, wybac – ja byłem obłąkany, ja byłem chory [...]”⁷⁸.

Ponownie Aniela Pająkówna spotkała się z ojcem swojej córki w czerwcu 1906 roku, kiedy to pisarz przyjechał do Lwowa na premierę swojej sztuki *Odwieczna baśń*. Spektakl odbył się 2 czerwca w Teatrze Miejskim we Lwowie, którego dyrektorem był wówczas Tadeusz Pawlikowski⁷⁹. Aniela i Stanisław spędzili ze sobą w obecności córki zaledwie kilka godzin. Pisarz wydawał się być w stanie prostracji. „[...] Wydał mi się chorym, beznadziejnie smutnym – pisała do przyjaciela, Wacława Moraczewskiego – Odtąd myślę ciągle o tym, że dla niego konieczny byłby wypoczynek [...] pierwsze pieniądze, jakimi będę mogła rozporządzać, obrócę na ten cel [...]”⁸⁰. O premierze *Odwiecznej baśni* i pobycie jej autora we Lwowie wiedziała też chłonna wszelkie wydarzenia kulturalne Helena Pawlikowska. „[...] Czy byłaś na *Odwiecznej baśni*? – pytała wychowanekę – Jak wychodzi na scenie? Czy widziałaś autora? Czy on Cię widział? Już jak jest, ale to jest bezsprzecznie geniusz potężny i musi się go podziwiać. Nie cierpię go, ale czar cudownego jego języka porywa mnie [...]”⁸¹.

W 1906 roku Stanisław Przybyszewski zamieszkał z żoną w Monachium. W liściach z tego okresu wysyłanych przez pisarza do Anieli wyczuć można pewną para-

⁷⁶ „Gazeta Lwowska” 1898, nr 154 z 10 VII 1898 roku, s. 4.

⁷⁷ S. Przybyszewska, dz. cyt., t. 2, s. 480.

⁷⁸ S. Przybyszewski, dz. cyt., t. 1, s. 352, list z Torunia, 29 I 1906 roku.

⁷⁹ F. Pajęcowski, *Teatr lwowski pod dyrekcją Tadeusza Pawlikowskiego 1900–1906*, Kraków 1961, s. 425.

⁸⁰ S. Przybyszewski, dz. cyt., t. 2, s. 386, przypis nr 10 do listu z 19 VI 1906 roku.

⁸¹ Tamże, s. 386, przypis nr 9 do listu z 30 V 1906 roku.

doksalną nutę refleksji, skruchy i ponowny zwrot uczuciowy ku Pająkównie. Wydaje się, że Przybyszewski rozumiał, jak bezdusznie postąpił z Anielą i dzieckiem, jednak nie zamierzał rezygnować ze swojego dotychczasowego życia oraz związku z Jadwigą. W dniu 12 marca 1907 roku pisał do Lwowa:

[...] Widzisz Anuś, ja zły, twardy człowiek, ale gdy o Tobie myślę, staję się lepszy. Twoja miłość ku mnie taka wielka i święta. Kocham Cię, Anusiu, duszę Twoją, miłość Twoją, całą Cię kocham i tęsknię za Tobą [...] mam te same prawa do mojego dziecka, które Ty masz. Więc pozwól, że się potrosze poczną wtrącać do mojego dziecka, do jego wychowania [...]»⁸².

Oddana Przybyszewskiemu Pająkówna zrealizowała swoją myśl z czerwca 1906 roku i pokryła koszty dwumiesięcznej (kwiecień–maj 1907 roku) kuracji pisarza w Gries koło Bolzano w Tyrolu⁸³. Przybyszewski słał stamtąd listy do artystki, w których namawiał ją do przenosin do Monachium i stale kusił perspektywą spotkania. Spotkanie takie byłoby ważne dla matki, która pragnęła, by Stasia poznała – z wzajemnością – swojego ojca. Dnia 5 maja 1907 roku pisarz opuścił Gries i dzięki pieniądzom przysłanym przez Pająkównę wrócił do Monachium⁸⁴. W tym czasie zdrowie artystki również szwankowało. Zdecydowała się poddać kuracji w jednym z uzdrowisk europejskich. Wybór padł na Gries. Latem 1907 roku opuściła Lwów i przez Wiedeń⁸⁵ dotarła w październiku do Monachium. W stolicy Bawarii liczyła na dłuższe spotkanie z ojcem Stasi. Niestety, wbrew niedawnym zapewnieniom pisarza Aniela i Przybysz widzieli się zaledwie przez krótką chwilę⁸⁶. Przy okazji pobytu w Monachium doszło do nieporozumienia między artystką a Janem Gwalbertem Pawlikowskim, który w imieniu matki wypłacał Pająkównie rentę. Aniela poprosiła o przesłanie pieniędzy do Monachium, co – z racji pobytu tam Przybyszewskiego – nie wzbudziło entuzjazmu „Mecenasów”. W dniu 16 października 1907 roku Pająkówna tłumaczyła się Janowi Gwalbertowi Pawlikowskiemu tymi słowami: „[...] Nie wiem, co Pan sobie o mnie myśli, jednak ja zupełnie nie jestem winna: Pisałam do Pani Pawlikowskiej do Laszek, że zatrzymam się kilka dni w Monachium i podałam adres *poste restante* dla listów. Ani mi na myśl nie przyszło, aby tam odbierać pieniądze. Nie potrzebowałam ich [...]”⁸⁷. Na początku października 1907 roku matka i córka przybyły wreszcie do Gries⁸⁸. Aniela trafiła tam pod opiekę doktora Mazurkiewicza, który nie tak dawno leczył Stanisława Przybyszewskiego. Odebrała tu list od pisarza, w którym ten tłumaczył swój brak zainteresowania niedawnym

⁸² Tamże, s. 405–406, list z Monachium, 12 III 1907 roku.

⁸³ M. Domański, dz. cyt., s. 24.

⁸⁴ S. Przybyszewski, dz. cyt., t. 2, s. 425, list z Gries, 5 V 1907 roku.

⁸⁵ Tamże, k. 431, listy z 20 X i 21 IX 1907 roku.

⁸⁶ S. Przybyszewska, dz. cyt., t. 2, s. 485; S. Przybyszewski, dz. cyt., t. 2, s. 432 – wnioski na podstawie listów z Monachium, 1 i 8 X 1907 roku.

⁸⁷ Rkps BJ, sygn. 11307 III, k. 59.

⁸⁸ S. Przybyszewski, dz. cyt., t. 2, s. 432, list z Monachium z 8 X 1907 roku, w którym pisarz nawiązywał do pobytu Pająkówny w stolicy Bawarii: „[...] A ja Cię tak kocham, najdroższa moja Anielu, i tak mi przykro było, żeś tu w Monach[ium] usuwała się zawsze na drugi plan [...]”.

pobytem artystki w Monachium. „[...] Wybacz mi – pisał 26 października – ja wtedy byłem ciężko chory, na wpół obłąkany, nie miałem woli, a ten wampir [żona Jadwiga – B.J.] nie popuścił. Czem on mi nie groził? Stchórzyłem, stchórzyłem, bom był od rana do nocy pijany [...]”⁸⁹. Święta Bożego Narodzenia 1907 roku Pająkówna spędziła z córką w Gries. Przeciągała swój pobyt w uzdrowisku, łudząc się, że w drodze powrotnej zdoła spotkać się w Monachium z ojcem swojego dziecka. Przybyszewski rozwiął te nadzieje w liście z 25 marca 1908 roku: „[...] Moje złote, ukochane, przynajdroższe dziecko. Zrobiłem Ci ciężką krzywdę. Nie, nie – teraz tu nie wracaj. Tu śnieg pada. Nie było mnie w domu, załatwiam na gwałt życiowe sprawy, by się nareszcie uwolnić z tych strasznych kajdan [...]”⁹⁰. W tym czasie sytuacja finansowa Przybyszewskiego polepszała się i pisarz rozluźnił kontakt z Pająkówną. Pozbawiona złudzeń Aniela w 1909 roku przeniosła się wraz z córką do Paryża⁹¹. W maju tego roku Przybysz miał odczyt w Paryżu, jednak nie odwiedził Pająkówny i córki⁹². Dnia 16 grudnia 1911 roku wysłał ostatni list do Anieli, w którym po raz kolejny zapewniał o załatwieniu prawnego uznania ojcostwa Stasi⁹³.

Mieszkającą we Francji Pająkównę odwiedziła za to na przełomie 1910 i 1911 roku Wanda Pawlikowska z córką Wandą Janiną (Nusią). Artystka gościła u siebie panie Pawlikowskie w dniach 17–20 stycznia 1911 roku. Wanda donosiła o tym mężowi tuż po wyjeździe z miasta nad Sekwaną, czyli 21 stycznia 1911 roku:

[...] Jasiu mój drogi, wróciłyśmy wczoraj z Paryża, gdzie mieszkaliśmy w tym samym domu co Aniela, to j[est] Avenue du Maine 19 [...] Aniela była słaba, więc nie miał mi kto pokazać biura pocztowego [...] Paryż tak olbrzymi, że człowiek sam się boi, a obcych pytać też nie miałam śmiałości. Trzy dni byliśmy, jeździliśmy samochodem, by wszystko obejrzeć w krótkim czasie [...].

Podczas pobytu we Francji Wanda Pawlikowska przyjęła – za pośrednictwem Pająkówny – na nauczycielkę dla córki niejaką panią Szelągowską⁹⁴. Po latach pani Pawlikowska wyznała jednak najstarszemu synowi, że mieszkająca w Paryżu Aniela Pająkówna mimo renty otrzymywanej od „Medyceuszy” żyła w biedzie⁹⁵.

Sukcesywnie pogarszał się też stan jej zdrowia. Wczesną wiosną 1912 roku był zły na tyle, że świadoma bezradności dotychczasowego leczenia i zbliżającej się rychło śmierci, chcąc na wszelkie możliwe sposoby zapewnić byt i opiekę swej córce, Aniela Pająkówna po raz ostatni zwróciła się z matczyną troską do Heleny Pawlikowskiej,

⁸⁹ Tamże, s. 434, list z Monachium, 26 X 1907 roku.

⁹⁰ Tamże, s. 447, list z Monachium, 25 III 1908 roku.

⁹¹ M. D o m a ń s k i, dz. cyt., s. 24.

⁹² S. P r z y b y s z e w s k i, dz. cyt., t. 2, s. 485, przypis do listu z 12 VI 1909 roku.

⁹³ Tamże, s. 521, list z Monachium, 16 XII 1911 roku.

⁹⁴ LNB, sygn. 199, *Korespondencja Jana Gwalberta Pawlikowskiego. Listy od rodziny 1879–1918*. Zdigitalizowana kopia w ZNiO, sygn. DE – 17995, listy Wandy Pawlikowskiej z 16 XII 1910 roku, 18 I 1911 roku i 21 I 1911 roku (skany 86, 87, 200, 201, 204).

⁹⁵ M. P a w l i k o w s k i, *Nędzny żywot...-7*, s. 4.

pisząc 11 kwietnia 1912 roku przejmujący list, w którym poinformowała protektorkę o swej ostatniej woli:

[...] Droga Pani. Do Pani adresuję moją ostatnią wolę, a raczej prośbę. Proszę, żeby Pani była łaskawa wyjednać u Pana Jana Pawlikowskiego, aby mojej córce wypłacał jakąś część mojej renty tak długo, aż Stasia potrafi zapracować na życie. Całe wychowanie Stasi, kierunek wychowania składałam w ręce państwa Moraczewskich, jako serdecznych przyjaciół moich i ojca Stasi Stanisława Przybyszewskiego. Czy Stasia będzie w ich domu, czy na jakiejś dobrej pensji polskiej w kraju zostawiam do rozstrzygnięcia Państwu Moraczewskim i ojcu Stasi. Proszę moją siostrę i szwagra Barlińskich, aby Stasia święta i wakacje przebywała u nich. Proszę Barlińskiego, aby zrobił podanie o zmianę nazwiska jak najprędzej. Stasi Strzemeskiej, która mi była siostrą prawdziwą, proszę, by pamiętała o mojej córeczce, o ile to w jej mocy. Proszę, aby Pani była łaskawą posłać ten list państwu Moraczewskim. Carlsbad Mattonis Trinkhalle. Aniela Pająk. Tanlenay aux roses Pres [czy] pew Paris [nieczytelne] Seine. 21/kwietnia 1912⁹⁶.

Zmarła w osamotnieniu 24 kwietnia 1912 roku na zapalenie płuc⁹⁷. Pochowano ją – wedle Michała Pawlikowskiego – w zbiorowej mogile⁹⁸. Grobu jej nie odnaleziono.

Dziś nielicznie ocalałe prace artystki rozproszone są po różnych placówkach muzealnych, Desach i zbiorach prywatnych. W swoich zbiorach prace Pająkówny mają między innymi Muzeum Narodowe w Krakowie – *Góral* i *Autoportret z córką* (1907)⁹⁹, Muzeum Narodowe w Warszawie – *Portret kobiety z kotem* (1898) i *Portret Heleny Barlińskiej* (1898)¹⁰⁰, Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie – *Portret Antoniego Durskiego* (ok. 1895), Muzeum Sztuki w Łodzi – *Cyganka*¹⁰¹ oraz Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie – *Autoportret* (1882)¹⁰². Ponadto obrazy Pająkówny *Studium do portretu ko-*

⁹⁶ Rkps BJ, sygn. 11161 II, k. 171–172 i 174–175 kopia.

⁹⁷ Tamże, k. 78-79, list Wacława Moraczewskiego do Heleny Pawlikowskiej, b.d. [1912 – B.J.]. Moraczewski informował H. Pawlikowską, że rzeczy osobiste Pająkówny trafiły do Heleny Barlińskiej, pytał też, czy chciałaby otrzymać pamiątkę po zmarłej podopiecznej, np. osobistą korespondencję; M. D o m a n s k i, dz. cyt., s. 24.

⁹⁸ M. P a w l i k o w s k i, *Nędzny Żywot...-7*, s. 4

⁹⁹ Muzeum Narodowe w Krakowie. A. P a j ą k ó w n a, *Góral*, 1886, wym. 42,5×32,5 cm, olej na płótnie, nie sygn., dat. l.g. „Kraków 19/XI-86”, dział II-malarstwo nowoczesne, nr inw. MNK II-b-22 (dar Stanisława Badeniego z 1937 roku); *Autoportret z córką*, 1907, wym. 81×60,5 cm [83,5×62,5 cm], olej na płótnie, sygn. i dat. p.g. „A. Pająkówna 1907” dział II-malarstwo nowoczesne, nr inw. MNK II-b-1082 (dar Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie z 1952 roku. Korespondencja autora z MN w Krakowie, mail z 6 II 2013 roku; S. K o z a k o w s k a, B. M a ł k i e w i c z, *Malarstwo polskie od około 1890 do 1945 roku*, [w:] *Nowoczesne malarstwo polskie. Katalog zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie*, pod red. Z. G o ł u b i e w, cz. 2, Kraków 1997, s. 307.

¹⁰⁰ Muzeum Narodowe w Warszawie. A. P a j ą k ó w n a, *Portret kobiety z kotem*, 1898; *Portret Heleny Barlińskiej*, 1899, olej na płótnie, 115×69 cm, nr inw. MS 4200. Korespondencja autora z MN w Warszawie, mail z 8 II 2013 roku.

¹⁰¹ www.zbiory.muzeumsztuki.pl/node/16537 [dostęp: 17.02.2013].

¹⁰² Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. A. P a j ą k ó w n a, *Autoportret*, 1882, ołówek na papierze, datowany „12.10.1882”, wym. 41×32 cm, nr inw. G-3255 OMO. Korespondencja autora z Muzeum Warmii i Mazur, mail. z 3 IV 2014 roku, mail z 4 XII 2014 roku.

biety (1890), *Portret Leona Wasilewskiego* (1895), *Zadumanie/Marzenie* (1898), *Portret starego mężczyzny* (1907) znajdują się też w Galerii Obrazów we Lwowie¹⁰³.

Aniela Pająkówna, malarka z Medyki, postać wybitna i dramatyczna zarazem, dzięki wielkiemu talentowi i opiece rodziny Pawlikowskich na stałe weszła do historii polskiego malarstwa oraz – poprzez związek ze Stanisławem Przybyszewskim – do polskiej literatury. To właśnie w Anieli Pająkównie doszukiwano się pierwowzoru literackiego postaci Bronki w dramacie Przybyszewskiego z 1903 roku *Śnieg*¹⁰⁴. Córka Pająkówny, Stanisława, uzyskała w 1914 roku nazwisko ojca i jako Stanisława Przybyszewska zasłynęła między innymi jako autorka dramatu *Sprawa Dantona*. Do uzyskania pełnoletniości Stasia otrzymywała pomoc finansową ze strony rodziny Pawlikowskich¹⁰⁵. Niestety, górę wzięły u niej geny ojca – uzależniła się od narkotyków. Zmarła w 1935 roku w wieku zaledwie 34 lat.

ANIELA PAJĄKÓWNA – THE PAINTER FROM MEDYKA (ON THE 150TH BIRTH ANNIVERSARY)

SUMMARY

This year is the 150th anniversary of the birth of Aniela Pająkówna (1864–1912), the daughter of a coachman in the estate of the Pawlikowski family in Medyka, and a forgotten artist. Thanks to her talent as well as to the care of Helena and Mieczysław Pawlikowscy, she managed to ascend the social ladder and earned herself a permanent record in the history of Polish art, and thanks to her relationship with Stanisław Przybyszewski, also in the history of Polish literature. Paradoxically, the figure of Pająkówna is more known in other places than in her home village Medyka, where until recently hardly anyone had ever heard of her. The author of this article gives a broad outline of the artist's life and work on the basis of her exchange of letters with Helena Pawlikowska née Dzieduszycka and Stanisław Przybyszewski. The article has two main themes. The first of these is the patronage of the Pawlikowski family, which allowed Pająkówna to get educated as a painter, established her position in the Polish artistic environment at the turn of the nineteenth century, as well as ensured her equitable living conditions. The second one is Pająkówna's relationship with the decadent writer Przybyszewski. The fragments of their letters quoted in this article show Pająkówna as a modest, sensitive, and at the same time naïve and ingenuous person. Przybyszewski made the most of these features of her character by stirring the painter's feelings towards himself in order to extract money from her. The author has intentionally left out the artistic biography of Pająkówna and discussed only those of her works

¹⁰³ *Portret Leona Wasilewskiego*, 1895, olej na płótnie, wym. 38,5×32 cm, sygn. l. g. „A. Pająkówna / 95”, nr inw. Ż-1406, reprodukowany w: A. M o r a w i ń s k a, dz. cyt.

¹⁰⁴ A. M o r a w i ń s k a, dz. cyt., s. 266.

¹⁰⁵ Rkps BJ, sygn. 11161, k. 7–8, list Heleny Barlińskiej do Heleny Pawlikowskiej z 4 VII 1912 roku. W liście z 20 V 1918 roku opiekująca się Stasią Przybyszewską Helena Barlińska dziękowała Wandzie Pawlikowskiej za otrzymane pieniądze w wysokości 1000 koron. ZNiO, sygn. DE-13984.

which are directly connected with her patrons, i.e. the Pawlikowski family, her own family and friends, and her home village Medyka.

SŁOWA KLUCZOWE:

Aniela Pająkówna, Pająk, Medyka, Pawlikowscy, Helena z Dzieduszyckich Pawlikowska, Mieczysław Pawlikowski, Stanisław Przybyszewski, malarstwo polskie XIX/XX wieku

KEYWORDS

Aniela Pająkówna, Pająk, Medyka, the Pawlikowski family, Helena Pawlikowska née Dzieduszycka, Mieczysław Pawlikowski, Stanisław Przybyszewski, the Polish art of the 19th–20th centuries

A. Pająkówna, *Portret Halci Pawlikowskiej*, olej na płótnie,
zbiory rodziny Pawlikowskich, copyright Kasper Pawlikowski

PRZEMYSŁAW MARCIN ŻUKOWSKI
(Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytet Jagielloński)

„MOJE WSPOMNIENIA...”

Przedstawienie wybranych fragmentów pamiętnika Ignacego Dzierżyńskiego,
rodzonego brata Feliksa, dotyczące głównie dziejów szkolnictwa
na przełomie XIX i XX wieku

Wspomnienia Ignacego Dzierżyńskiego mogą zainteresować każdego,
kto dla celów teoretycznych lub praktycznych
chce wyrobić sobie pogląd na rozwój oświaty
w okresie dwudziestolecia, pomiędzy pierwszą a drugą wojną światową.

(W. Radwan, *Wstęp*)

Edmund Rufin Dzierżyński herbu Samson był przedstawicielem zubożałej polskiej szlachty kresowej, który utrzymywał się z niewielkich dochodów, pochodzących z majątku rodzinnego i z renty nauczycielskiej. Uczył bowiem matematyki i fizyki w gimnazjach. Z małżeństwa z Heleną Januszewską urodziło się siedmioro dzieci: Aldona (1870–1966), 1 v. za Gedyminem Bułhakiem, 2 v. za Arturem Kojalłowiczem, Jadwiga (1871–1949), Stanisław (1872–1917), Kazimierz (1875–1943), Feliks (1877–1926), Wanda (1878–1892), Ignacy (1879–1953) oraz Władysław (1881–1942). Najbardziej znanym z rodzeństwa – choć niekoniecznie z dobrych uczynków, które przyniosły mu określenia: Żelazny, Krwawy czy Czerwony Kat – jest Feliks. Niemniej wśród licznego potomstwa można bez trudu odnaleźć i pozytywne bohaterów. Takim bez wątpienia jest najmłodszy potomek Edmunda i Heleny Dzierżyńskich – Władysław, absolwent Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Moskwie, lekarz neurolog i psychiatra, pracownik naukowy Uniwersytetu w Charkowie, współtwórca i profesor Uniwersytetu w Jekaterynosławiu (obecnie: Dniepropietrowsk), a od 1922 roku – po przyjeździe do Polski – lekarz wojskowy i ordynator oddziału neurologicznego szpitala w Łodzi. Ten sam uniwersytet, ale Wydział Fizyko-Matematyczny – zwany potocznie Przyrodniczym – ukończył starszy o dwa lata od Władysława brat Ignacy. Ten natomiast poszedł niemal śladami ojca, gdyż został nauczycielem, a w niepodległej Polsce wizytatorem z ramienia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odpowiedzialnym za kształcenie nauczycieli.

Ignacy Dzierżyński urodził się w roku 1879 w Oziembłowie na terenie dzisiejszej Białorusi, w majątku rodzinnym, który wraz z wybudowaniem przez ojca nowego domu zmienił nazwę na Dzierżynów. Zmarł w 1953 roku w Wylęgach koło Kazimierza Dolnego. W majątku tym gościł również swego czasu Feliks Dzierżyński, odpoczywając po pobycie w więzieniu, z którego został wypuszczony po wpłaceniu przez brata Ignacego pewnej kwoty ofiarowanej na ten cel z funduszy partyjnych.

Razem z pozostałymi braćmi – a na pewno z Feliksem i Władysławem – uczęszczał Ignacy do I Gimnazjum w Wilnie. Do czasu, gdy zgodnie z zasadą odpowiedzialności zbiorowej rodzeństwo zostało gremialnie ze szkoły usunięte za bunt (zob. fragment wspomnień). Według biografów Feliksa Dzierżyńskiego ten miał 14 kwietnia 1896 roku spoliczkować nauczyciela, który obrażał Polaków. Z tego powodu mury wileńskiego gimnazjum zostały zamknięte przed rodziną Dzierżyńskich, a młodsi bracia – Ignacy i Władysław – dokończyli edukację w Petersburgu.

Do roku 1919 Ignacy był nauczycielem w szkołach prywatnych, a w okresie międzywojennym wizytatorem, pełnił następnie szereg funkcji w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz był kuratorskim wizytatorem szkół warszawskiego okręgu szkolnego¹.

* * *

W spuściźnie Włodzimierza Gałęckiego nr 89 (nr akcesji 144) przekazanej przez Kamilę Mrozowską i przechowywanej w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pod sygnaturą 18 znajduje się maszynopis wspomnień Ignacego Dzierżyńskiego o tytule: *Moje wspomnienia z 50 lat nauki szkolnej i pracy oświatowej (1889–1939) jako przyczynek do historii szkolnictwa*. Dlaczego akurat w tej spuściźnie? Ignacy Dzierżyński był nauczycielem i wizytatorem szkół, natomiast Włodzimierz Gałęcki (1888–1968) był nauczycielem i dyrektorem Państwowego Gimnazjum im. księcia Józefa Poniatowskiego w Warszawie, wizytatorem szkół, naczelnikiem Wydziału Szkół Średnich MWRiOP. W roku 1934 opuścił Warszawę i został skierowany do pracy w Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego, po II wojnie światowej został nauczycielem akademickim w Krakowie. Uchodzi za twórcę polskiej metodyki nauczania języka rosyjskiego, był pierwszym profesorem na katedrze filologii rosyjskiej ówczesnej Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a obecnie Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Dzierżyński i Gałęcki byli zatem kolegami po fachu.

¹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, S III 246,teczka osobowa W. Gałęckiego; Spuściżna nr 89 W. Gałęckiego, sygn. 1, 2, 7, 18. F. D z i e r ż y ń s k i, *Listy do siostry Aldony poprzedzone wspomnieniami Aldony Kojalłowicz oraz Stanisławy i Ignacego Dzierżyńskich*, Warszawa 1951; B. J a x a - R o n i k i e r, *Dzierżyński*. Czerwony Kat, Warszawa 1933; *Leksykon Profesorów Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej 1946–2006*, red. J. H a m p e l, F. K i r y k, I. P i e t r z k i e w i c z, Kraków 2006; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, Warszawa 1978. П. Ж у к о в - с к и й, *Забитый дневник. «Мои воспоминания...» Игнацы Дзержинского как источник к биографии Ф. Э. Дзержинского и истории школьного образования во Второй Речи Посполитой*, [w:] *Проблемы российско-польской истории и культурный диалог*, Новосибирск 2013, s. 227–230.

Wspomnienia zachowały się w wersji maszynopisu, gdyż zostały przygotowane do druku przez samego autora ze wstępem – również o charakterze wspomnieniowym – Władysława Radwana, jednak nigdy nie zostały wydane. Być może pod naciskiem władz z projektowanego druku zrezygnowały takie wydawnictwa jak Czytelnik czy Nasza Księgarnia. Przypuszczenia takiego można nabrać po uwzględnieniu przedstawionego w *Przedmowie* opisu czasów nauki szkolnej w niewoli rosyjskiej czy obrazu czasów największego nasilenia rusyfikacji. Biorąc pod uwagę klimat polityczny panujący w Polsce w latach 50. XX wiek, trudno dziwić się, że wspomnienia nie zostały opublikowane drukiem. Ich autor natomiast spotykał się z dowodami i świadectwami uznania dla swojej pracy, które pozwalały mu żywić nadzieję, że w nowych, lepszych czasach wspomnienia wyjdą „na światło szersze”.

Dlatego chciałbym – zapisał w Komentarzu – aby rękopis się przechował. Zdaję sobie sprawę, że obecne nastawienie jest takie, aby żadne dodatnie dawniejsze prace oświatowe nie ujawniały się. W mojej tymczasem pracy nie mogłem pominąć całego szeregu ludzi oświatowców, którzy zrobili bardzo dużo dla oświaty, i dlatego moja praca padła ofiarą pomimo mego postępowego nastawienia.

Wspomnienia składają się z następujących części: I – Nauka w I Gimnazjum w Wilnie (1889–1896); II – Nauka w VI Gimnazjum w Petersburgu (1896–1898); III – Nauka w Uniwersytecie Moskiewskim (1898–1903); IV – Praca w prywatnych szkołach warszawskich (1904–1919); V – Praca w prywatnym seminarium nauczycielskim w Ursynowie (1912–1919); VI – Na stanowisku ministerialnego wizytatora seminariów nauczycielskich (1919–1922); VII – Na stanowisku kierownika Oddziału Kształcenia Nauczycieli w Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego (1822–1928); VIII – Pownowna praca w ministerstwie na stanowisku wizytatora i naczelnika Wydziału Kształcenia Nauczycieli (1928–1931); IX – Pierwsze dwa lata ponownej pracy w Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego na stanowisku wizytatora szkół powszechnych (1931–1933); X – Sześć lat ostatniej mej pracy w Kuratorium na stanowisku wizytatora szkół powszechnych Warszawy i obwodu warszawskiego (1933–1939); XI – Sześć lat ostatniej mej pracy w Kuratorium na stanowisku wizytatora szkół powszechnych Warszawy i obwodu warszawskiego (1933–1939) – dalszy ciąg; XII – Sześć lat ostatniej mej pracy w Kuratorium na stanowisku wizytatora szkół powszechnych Warszawy i obwodu warszawskiego (1933–1939) – dalszy ciąg.

Poprzedzone są przedmową, w której autor rozważa, czy jego wspomnienia mają i czy będą mieć wartość. Konstatując je, stwierdza, że się odważył przelać swoje myśli na papier w przekonaniu, że zainteresują one nie tylko pracowników czy osoby związane z oświatą, „[...] lecz i innych obywateli śledzących żywotne sprawy naszego Państwa”.

Miejszem powstania wspomnień była bez wątpienia miejscowość Wylągi pod Kazimierzem Dolnym, gdzie Ignacy mieszkał po II wojnie światowej wraz z siostrami Aldoną i Jadwigą. Sam Ignacy Dzierżyński pozostawił po sobie w Kazimierzu Dolnym bardzo dobrą opinię. Interweniując w urzędach warszawskich, jako brat słynnego Feliksa, przyczynił się do powstrzymania likwidacji gimnazjum. Po pozytywnym skutku

interwencji został jego dyrektorem. Być może brak zgody na wydanie wspomnień był dość uszczypliwą retorsją zainteresowanych decydentów?

Przedstawiony poniżej fragment wspomnień dotyczy początku nauki gimnazjalnej oraz studiów uniwersyteckich Ignacego Dzierżyńskiego w Moskwie. Przedstawiony jest klimat miasta, a także krótki obraz społeczeństwa zarówno rosyjskiego, jak i polskiego na przełomie XIX i XX wieku tuż przed wybuchem wojny japońsko-rosyjskiej i przed wydarzeniami nazwanymi rewolucją 1905 roku.

Tekst został przekazany wiernie. Uwzględniono i dołączono do tekstu głównego wszystkie dopiski i uzupełnienia autora. Uspółcześiono pisownię, poprawiono oczywiste błędy ortograficzne i stylistyczne, zachowując manierę pisarską. Rozwinięto wszelkie skróty, do nazwisk zostały dopisane imiona, nawet wówczas, gdy wymieniana osoba już występowała w tekście. Przypisy są dwojakiego rodzaju. Przede wszystkim przy występujących postaciach czy instytucjach zawierają podstawowe dane biograficzne. Komentarze do opisywanych przez Ignacego Dzierżyńskiego wydarzeń historycznych zostały również krótko wyjaśnione.

* * *

WSPOMNIENIA (FRAGMENT)

ROZDZIAŁ I

Nauka w pierwszym gimnazjum wileńskim (1889–1896). Przygotowanie do egzaminu wstępnego. Egzamin wstępny. Nauczyciele. Program nauki. Rusyfikowanie. Groźba umieszczenia w bursie rządowej. Praca konspiracyjna. Szczęśliwcew – nauczyciel-człowiek. Brat Feliks. Przeniesienie się do gimnazjum w Petersburgu.

Przygotowania do egzaminu wstępnego. „Ignasiu, jesteś już dużym chłopcem, ukończyłeś lat 9, musisz uczyć się w szkole, wstąpisz zatem do gimnazjum od jesieni przyszłego roku, zaś przygotowaniem ciebie do klasy wstępnej zajmie się twoja siostrzyczka Aldonka”, powiedziała pewnego poranka zimowego r[oku] 1889 Mama do mnie, małego podówczas chłopczyka w jasnych kędziorkach, wychowanka swych dwóch czułych babek² w wiejskim zacisznym ustroniu koło Wilna.

Niezwłocznie Aldonka, młodziutka absolwentka Gimnazjum Maryjskiego w Wilnie³, przystąpiła do nauczania swego braciszka, a przede wszystkim do wtajemniczenia w trudne arkana języka rosyjskiego, znajomość którego była wtedy surowo wymagana przy egzaminie wstępnym. Nie łatwa była ta sprawa nauczania dziecka języka, którym ono nigdy nie mówiło, którego nigdy nie słyszało, i dodajmy, że dziecko to słyszało o szkole carskiej od starszych swych trzech braci tyle okropności. Tak więc na usilnej pracy poznania języka rosyjskiego włączanego do głowy pod przymusem egzaminu przeszła zima i przeleciała większa część wiosny, a gdy nadszedł wreszcie piękny maj,

² Babką ze strony ojca była Antonina z d. Oziembłowska żona Józefa Jana Dzierżyńskiego, a ze strony matki Kazimiera Januszewska.

³ Właśc. Instytut Maryjski w Wilnie – szkoła na poziomie średnim dla kobiet.

ten miesiąc radości i wesela, lecz dla małego Ignasia był to miesiąc srogiego niepokoju, zbliżał się bowiem coraz bardziej termin egzaminu...

„Jutro jedziemy do Wilna”, stanowczo choć z troską w głosie oświadczyła mi wreszcie kochana Mama. I choć słowa te – przeze mnie oczekiwane były od dawna, to jednak serce mi zamarło z wrażenia i niepokoju; przeczuwałem, że rozpocznie się dla mnie nowe życie, walka zamiast dotychczasowego spokojnego bytowania pod strzechą dworku wiejskiego pod opieką bliskich mi osób, kochających mnie babek.

O jakże dobre były te czasy wczesnego dzieciństwa! Niczego mi nie brakowało w dobrze zagospodarowanym zamożnym dworze w Jodzie⁴; mogłem biegać swobodnie wśród wspaniałych klombów, po starych alejach lipowych, pluskać się w rzece i w sadzawce, włączyć na drzewa po smaczne owoce, błąkać się w opodal leżącym gaju, jeździć konno lub na wozach drabinistaych po siano lub zboże! Poza tym oprócz moich wychowawczyń drogich miałem wśród całego otoczenia ludzi życzliwych, przyjaznych.

A więc ze wszystkim tym, takim ukochanym, drogim trzeba się było teraz rozstać, może na zawsze!

Następnego dnia po południu wyruszyliśmy z Mamą w nieznane. Jechaliśmy powozem zaprzężonym w cztery konie, powożone przez starego stangreta Józefa; droga szła przez Mejszagołę i Rzeszę do Wilna.

Po czterech godzinach jazdy starym szerokim traktem, w obramieniu płaczących brzóz, wjechaliśmy na górę Szeszkinie, skąd odkryła się przede mną wspaniała panorama Wilna; to miasto – cud, widziane przeze mnie po raz pierwszy w życiu!

Wkrótce byliśmy już na miejscu w mieszkaniu naszych krewnych na Zarzeczcu. Tu od razu znalazłem się w łóżku, gdyż należało być dobrze wypoczętym przed jutrzejszym egzaminem! Ta egzekucja nade mną miała się odbyć w siedzibie carskiej uczelni, która obrała sobie siedlisko w murach dawnego świętego Uniwersytetu Wileńskiego⁵ pod nazwą „Pierwsze Wileńskie Gimnazjum”⁶.

Egzamin wstępny. Parę minut przed ósmą rano już byliśmy z Mamą w przejściu między kościołem ś[więte]go Jana⁷ a jego niebotyczna dzwonnica; a po chwili znaleźliśmy się na obszernym podwórzu gimnazjalnym, skąd nas skierowano do poczekalni. Tu już zastaliśmy całą gromadę dziatwy wraz z rodzicami.

W dużej Sali panowała zupełna cisza; w murach tego „przybytku wiedzy” istniał surowy zakaz mówienia po polsku; a już samo przekroczenie tego zakazu mogło ujemnie wpłynąć na wynik egzaminu. Tylko więc ukradkiem od czasu do czasu szeptano dzieciom do ucha w języku ojczystym, by im dodać otuchy.

⁴ Majątek Joga koło Wilna należał do rodziny matki I. Dzierżyńskiego.

⁵ Uniwersytet Wileński – uczelnia wyższa ufundowana przez Stefana Batorego w 1579, zamknięta w 1832 w wyniku represji po powstaniu listopadowym.

⁶ I Gimnazjum w Wilnie – elitarna szkoła średnia powołana w 1803 o profilu humanistycznym i matematyczno-przyrodniczym, początkowo związana z Uniwersytetem przez wykładowców.

⁷ Właśc. Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty zwany potocznie kościołem świętych Janów.

Wtem poczekalnia rozbrzmiała głośną mową rosyjską. To żona dygnitarza carskiego⁸ (pani gubernatorowa⁹) weszła ze swym synkiem. Spokojna, pewnym krokiem przeszła przez salę, patrząc góry na zahukanych niewolników polskich, była pewna, że syn jej zostanie przyjęty do szkoły; był przecież synem Rosjanina, wyznania prawosławnego i do tego – synem wysokiego urzędnika państwowego!

Jakież kontrast z tą damą rosyjską stanowiła biedna, zapłakana, skromnie ubrana, kryjąca się w kącie kobiecina, której synka nawet nie dopuszczono do egzaminu wstępnego; przecież ona była „chłopskiego pochodzenia”, a mąż jej należał do „klasy robotniczej”. Przeto oznajmiono jej w kancelarii gimnazjum, że dzieci chłopów i robotników nie są przyjmowane do gimnazjum, a co najwyżej i przy tym tylko wyjątkowo są przyjmowane dzieci mieszczan, szkoła bowiem średnia przeznaczona jest dla urzędników i szlachty.

O godzinie 9-tej t[ak] zw[any] „pedel” (woźny) zaczął wywoływać poszczególne dzieci do sąsiedniej Sali egzaminacyjnej. Oczekując swej kolejki z trwogą patrzyłem na drzwi tam prowadzące.

A gdy usłyszałem wymienione moje imię i nazwisko, wymówione głosem twardego i zupełnie przeinaczone w brzmieniu rosyjskim, zapomniałem od razu całą swą naukę języka rosyjskiego! Teraz poczułem się jak nieszczęśliwe zwierzątko prowadzone do ciasnej klatki. A wreszcie gdybym ujrzał przed sobą w dali twarze obce, brodate, niezyczliwie patrzące na dziecko w polskie, to tak zapomniałem języka we gębie, że na liczne zadawane mi pytania po rosyjsku zdołałem odpowiedzieć tylko na jedno, było nim: „Kto ciebie uczył?”. Odrzekłem nieśmiało „Aldonka”.

Rzecz jasna – wynik egzaminu był ujemny! Podając to do wiadomości Mamy, Dyrektor poradził Jej życzliwie – ze względu na to, że Ojciec mój cenionym pedagogiem w szkole średniej na południu Rosji, a Dziadek¹⁰ – znanym profesorem wyższej uczelni w Petersburgu – by mnie umieszczono na przeciąg roku na prywatnej stacji uczniowskiej w Wilnie. „Tam – mówił dyrektor – malec się oswoi z miastem, tam jest nadzieja, że opanuje należycie język rosyjski i po roku będzie mógł prawdopodobnie zostać kandydatem do pierwszej klasy gimnazjum”. Mama postąpiła zgodnie z radą dyrektora i po roku na zasadzie egzaminu zostałem przyjęty do klasy pierwszej „Pierwszego Gimnazjum Wileńskiego” jako uczeń, który już dobrze opanował język rosyjski. Jednak nauka moja w tym gimnazjum rozpoczęła się dopiero w roku następnym od klasy drugiej, gdyż ze względów rodzinnych wypadło mi klasę pierwszą przejść w jednym z gimnazjów w Rydze.

Nauczyciele. O, gimnazjum wileńskie było prawdziwie twardą szkołą życiową dla uczniów! Szkoła ta hartowała i kształciła przyszłych bojowników o prawa ludu i narodu. Tu młodzież polska poznawała dobrze wroga, tu zaprawiała się do zwalczania go, tu była kuźnia mocnych charakterów.

⁸ Iwan Semionowicz Kachanow (1825–1909) – generał-gubernator wileński 1884–1893.

⁹ Sofia Iwanowna Kachanow z d. Kobiakowa – żona generał-gubernatora wileńskiego.

¹⁰ Ignacy Januszewski (1804–1870) – profesor Uniwersytetów w Wilnie i Petersburgu, specjalista od spraw dróg i komunikacji.

Nauczyciele – sami Rosjanie – nienawidzący polski (a przodował wśród nich Ćwirko-Godycki¹¹), ludzie niekulturalni, brutalni w stosunku do uczniów (szczególnie] Nowoczasów) straszili stale dwójkami lub karcerem; dyrektor zaś (Jachontow) bił uczniów po głowie! Czyż tacy pedagogowie mogli być przez uczniów lubiani? O nie, byli zupełnie a zupełnie obcy, ba! często głęboko znienawidzeni! Wychowawcy klasowi nie mieli również żadnego poważania; byli to ludzie niechlujni, mało inteligentni; jeden z nich – trafnie przezywany „Kałamarnem” – był zawsze brudny, zaplamiony atramentem, drugiego natomiast przezywaliśmy „butelką” wskutek bliskiego i częstego kontaktu z alkoholem.

Program nauki. Program nauki był tak umiejętnie ułożony i wykonywany tak precyzyjnie, żeby całkowicie zabić w uczniach myśl niezależną. Więc oto znaczna ilość godzin poświęcona była nauce języków starożytnych; łacina od klasy pierwszej i greka od trzeciej; językiem zaś cerkiewnosłowiańskim obciążono klasę czwartą. Takie przedmioty jak geografia (Mazikow), historia (Turcewicz) i literatura rosyjska (Ćwirko-Godycki) były nauczane bezmyślnie i pamięciowo według zasady, trzymania się jedynie ściśle podręcznika; nie było mowy o rozumowaniu i tłumaczeniu faktów oraz zjawisk; przyrodę martwą (fizykę) uczono werbalnie, tylko wyjątkowo stosując demonstracje. Co do nauki o przyrodzie żywej to w ówczesnym gimnazjum było ona całkowicie pominięta. Wreszcie oficer armii rosyjskiej uczył nas gimnastyki, przeważnie musztrowej.

Rusyfikowanie. Mowę polską i myśl polską starano się wyrugować nie tylko w szkole ale i poza szkołą. W szkole uczniowie Polacy zmuszeni byli mówić pomiędzy sobą oraz uczyć się li tylko po rosyjsku. Na ulicach i w sklepach młodzież musiała się mieć stale na baczności, ażeby mowy polskiej nie usłyszał jaki nauczyciel – szpieg lub urzędnik rosyjski lub też specjalnie wyszkolony w kierunku szpiegowania woźny, przezywany w gimnazjum naszym „Waśka – szpiegiem”. A kara wymierzona uczniowi, który został złapany na „przestępstwie” była nie mała! Pozostał mi dobrze w pamięci fakt zatrzymania i przyprowadzenia do gimnazjum przez urzędnika rosyjskiego przy pomocy policji kolegi ze starszej klasy. Był to szczerzy Polak o nazwisku rosyjskim, w wyznaniu z musu prawosławnym (dzieci z małżeństw mieszanych, z których jedno ze stron było prawosławna, musiały być prawosławnymi). Za cóż go zatrzymano? Oto za wypowiedzenie na ulicy jedyny wyraz „przepraszam”. Za tą zbrodnię przesiedział biedak 6 godzin w tak zwanym „karcerzu”; małej, umieszczonej w końcu korytarza szkolnego klatce więziennej z twardym tapczanem i okienkiem „judaszem”. Ucznia recydywistę za tego rodzaju „zbrodnię” spotykała zwykle jeszcze surowsza kara – dłuższy karcer, a nawet czasem usunięcie ze szkoły. Religii rzymskokatolickiej uczono również po rosyjsku, zaś z księdzem (ks[ia]dz Jan Hanusowicz¹²) wolno było rozmawiać tylko po rosyjsku. Poza szkołą spotykany przez ucznia ksiądz prefekt, by móc zamienić szeptem parę słów po polsku, wchodził zwykle na pogawędkę do bramy, kryjąc się jak zbrod-

¹¹ O I Gimnazjum z tego czasu zob. M.W. Serebriakow, *Исторический очерк столетнего существования Виленской I-й гимназии*, Wilno 1903.

¹² Jan Hanusowicz – ksiądz, prałat, proboszcz wileńskich parafii.

niarz. W dni galowe nas – katolików, ubranych w przepisowe szerokie bluzy o kroju rosyjskim z guzikami na ukos, prowadzono parami długim węzłem z gimnazjum ulicą Wielką do soboru, przekształconego z kościoła świętego Kazimierza. Prowadzono nas – rzecz można – jakby na urągowisko, by pokazać miastu, jak wiele jest prawosławnych i to właśnie w Wilnie! Jakże bohaterskim wyczynem na tej upokarzającej nas drodze była wówczas ucieczka do bram domów, aby tylko nie dojść do cerkwi! Bieda była jednak temu, który został przyłapany; groził mu karcer wielogodzinny.

Przypominam tu sobie, że raz jeden tylko zaprowadzono nas do kościoła (świętej Katarzyny), a to dla złożenia przysięgi na wierność carowi Mikołajowi II w dniu jego wstąpienia na tron(r[ok] 1894 po śmierci Aleksandra III). Owszem, przysięgaliśmy wówczas; była to przysięga nie na wierność, lecz na nieubłaganą walkę z caratem.

Jakie to były czasy straszego ucisku narodowościowego i religijnego. Katolikom nie wolno było kupować na kresach ziemi, katolik po posadę rządową musiał wędrować w głąb Rosji, kościoły były przekształcone na cerkwie. W tych czasach w Krożach miał miejsce potworny pogrom przez Kozaków, spokojnej katolickiej ludności litewskiej, która stanęła w obronie kościoła¹³. Widziałem wówczas prowadzonych do więzienia przez ulice Wilna pod bagnetami aresztowanych starców, kobiet i dzieci, potłuczonych nahajami, stratowanych kopytami końskimi, o twarzach posiniaczonych, pokrwawionych, z powybijanymi oczami i zębami. Widok takiego makabrycznego pochodu głęboko utkwiał mi w sercu i pamięci przechodniów, domagając się zemsty!

My, uczniowie, całą naszą nienawiść skierowaliśmy na najbliższych nam przedstawicieli carskiego systemu rusyfikacyjnego, to jest naszych nauczycieli. Bezcelność ich w tępieniu polskości dochodziła do niebываłych granic! Przykładem tego może służyć fakt, że jeden z nauczycieli Ćwirko-Godycki – największy polakożerca (o polskim pochodzeniu) – podczas swej wizyty szpiegowskiej u mnie, w mieszkaniu mej siostry, odważył się zadać pytanie; jakim językiem posługują się w domu? „Rzecz jasna – odrzekłem – jako Polak mówię po polsku”. gdy następnie nauczyciel ten zauważył leżącą na mym biurku książkę polską o tytule „Biografia Darwina” (byłem uczniem VII klasy) oburzył się jeszcze bardziej i zalecił mi bym raczej czytał rosyjskiego Karamzina¹⁴ niż [Karola] Darwina¹⁵ i do tego jeszcze w języku polskim!

Groźba umieszczenia w bursie rządowej. Na drugi dzień po owej wizycie tego nauczyciela-szpiega wezwał mnie dyrektor do siebie i powiedział: „Jesteś pod złym wpływem domu, zbyt mało się interesujesz literaturą i mową rosyjską, przeto musimy otoczyć cię specjalną opieką; zamieszkasz zatem, jak również twój młodszy brat Władysław, w naszej bursie gimnazjalnej pod nadzorem odpowiedzialnych wychowawców. Po wysłuchaniu tych słów postanowiłem bronić się wszelkimi środkami przed zamieszka-

¹³ Mowa o wydarzeniach z 1893 znanych jako rzeź kroska. Wówczas to kozacy dokonali masakry wierzniych, którzy stanęli w obronie kościoła mającego być przebudowanym na cerkiew. Zginęło 9 osób, 50 zostało rannych, a 71 aresztowano.

¹⁴ Może Nikołaj Michajłowicz Karamzin (1776–1826) – pisarz, publicysta, historyk, twórca pierwszych w literaturze rosyjskiej opowieści historycznych.

¹⁵ Karol Darwin (1809–1882) – angielski przyrodnik, twórca teorii ewolucji.

niem w bursie. Dobrze bowiem znałem „opiekę” w tej bursie od kolegów tam mieszkających; słynęła w mieście jako instytucja wynaradawiająca i deprawująca charaktery. Tam pod stałą opieką wychowawców – szpiegów nie można było wypowiedzieć ani przeczytać słowa polskiego, książki wolno było czytać li tylko wskazane przez opiekunów, a uczniowie byli śledzeni na każdym kroku. Do tego odżywianie było niedostateczne, produkty bowiem spożywcze były dostarczane z majątku rosyjskiego kuratora po cenach bardzo wygórowanych. Koledzy Rosjanie, którzy w bursie pełnili haniebną pomocniczą rolę szpiegowską, byli zdemoralizowani do tego stopnia, że nie zawahali się nawet popełnić świętokradztwo; głośna była w swoim czasie sprawa o kradzenie puszek (skarbonek) przez uczniów Rosjan w kościele ostrobramskim. Poprosiłem zatem dyrektora o pewną zwłokę w sprawie umieszczenia nas w bursie i natychmiast zawiadomiłem o wszystkim najstarszego brata Stanisława – studenta w Petersburgu – prosząc go o ratunek i radę.

Praca konspiracyjna. Czyż mogłem rozstać się z tą odrobiną swobody, jaką dawały nam godziny pozaszkolne, w których można było pracować przeciw naszym ciemnościom? Zaznaczę, że już od klasy trzeciej należałem wraz z innymi kolegami do kółek samokształceniowych, w których potajemnie kształciliśmy się na przyszłych obywateli – Polaków.

Uczniowie starszych klas mieli pod swoją opieką dużą bibliotekę polską, która obsługiwała całe miasto. My – wyłącznie młodzież szkół średnich – wobec braku wyższych uczelni w Wilnie dawaliśmy rodakom naszym słowo polskie w tych czasach ciężkiego ucisku, gdy zakazany był teatr polski, gazeta polska, odczyt polski, biblioteka polska, szkoła polska. I jakże dziwnym mi się dziś wydaje, że młodzież – zdawało by się mało doświadczona – potrafiła jednak potajemnie prowadzić tak dużą agendę bez wyspy. Organizowanie obchodów, uroczystości, odczytów i w ogóle zebrań tłumnych (masowych), wymierzonych przeciw caratowi to wszystko spadło również na nasze młode barki. Nadto siłę, którą nam dawała ta płomienna nienawiść do caratu, starały się wykorzystywać rewolucyjne partie robotnicze jak Polska Partia Socjalistyczna¹⁶ (PPS) i Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy¹⁷ (SDKiL), które to stronnictwa wśród starszej młodzieży szkół średnich znajdowały gorących zwolenników tych dwóch kierunków myśli politycznej. Szczególnie wielkie zadanie dziejowe spełnia młodzież gimnazjalna w czasie popowstaniowym wtedy, gdy starsze – przodujące do niedawna pokolenie szlacheckie obniżyło swój lot [w]śród tej części społeczeństwa zaczęto propagować ugodę z caratem. Albowiem nawet co gorsza wystąpiły – niestety objawy służalstwa; smutnym tego dowodem był fakt udziału pewnego grona szlachty polskiej w uroczystości

¹⁶ Polska Partia Socjalistyczna – polska partia polityczna, powstała na zjeździe w Paryżu 17–23 XI 1892 organizacji socjalistycznych o charakterze niepodległościowym.

¹⁷ Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy – działająca w latach 1900–1918 partia polityczna o profilu robotniczym (socjalistycznym), ale nie dążąca do odzyskania niepodległości przez Polskę, lecz dążąca do wprowadzenia ideologii marksistowskiej. Była autonomiczną sekcją Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji.

odsłonięcia w Wilnie pomnika Murawjowa¹⁸ – wieszatiela oraz pomnika cesarzowej Katarzyny¹⁹.

Szczastlicew – „nauczyciel-człowiek”. Kilka dni przed terminem mojej odpowiedzi dyrektorowi spotkałem na ulicy nauczyciela języka greckiego Szczastlicewa. Ten zatrzymuje mnie mówiąc cicho. „Mam ci coś ważnego do powiedzenia. Jestem przyjacielem twego Ojca i Jego dzieci. Otóż radzę wam przenieść się do VI Gimnazjum w Petersburgu pod opiekę dyrektora Morra, mego dobrego znajomego. Wiadomym jest, że Rada Pedagogiczna wileńskiego gimnazjum parę dni temu na posiedzeniu zdecydowała stosować jeszcze większe represje w stosunku do ciebie oraz twojego młodszego brata [Władysława]; zatem nawet zamieszkanie w bursie gimnazjalnej nie da wam możliwości ukończenia szkoły. Na was, Dzierżyńskich – szczególnie z powodu brata starszego Feliksa – wszyscy nauczyciele z dyrektorem na czele ogromnie się zawzięli; was uważają za buntowników i prowodyrów, wywierających ujemny wpływ na całą młodzież polską szkół średnich. Jeszcze raz szczerze radzę wam jechać niezwłocznie do Petersburga”. Po czym serdecznie ścisnął ma dłoń ten nauczyciel – człowiek.

Brat Feliks. Porada życzliwa zapadła mi głęboko w myśli. Teraz stało mi się zupełnie jasnym, że po tym, co zaszło w szkole z mym bratem Feliksem, uczniem VIII klasy, już nic innego nam nie pozostaje tylko odebrać papiery i szukać innej szkoły.

A zajście z Feliksem miało następujący przebieg. Była to – rzecz można – melodramatyczna scena, której głównym aktorem był mój brat Feliks. Otóż pewnego dnia gdy się zgłosił do kancelarii gimnazjum dla odebrania swych dokumentów (zdecydował się bowiem porzucić szkołę, poświęcając się całkowicie nielegalnej pracy politycznej w organizacjach robotniczych) na korytarzu szkolnym spotyka przypadkowo nauczyciela geografii Mazikowa. I ten z całą bezczelnością zarzuca Feliksowi przywłaszczenie czyli kradzież pewnej książki gimnazjalnej. Feliksowi pociemniały oczy, i dotknięty do żywego we własnej ambicji, w najszlachetniejszych swych uczuciach, nie panując nad sobą... rzuca się z zaciśniętymi pięściami na Mazikowa! A ten Łajdak podnosząc poły surdutu pomyka wówczas jak może najprędzej przez korytarz. Feliks – za nim! A za bratem pędzi rozweselona tą awanturą całą hurma uczniów (była właśnie pauza) i wszystko to wpada do pokoju nauczycielskiego. Tu wśród głębokiej ciszy rozlega się doniosły, stanowczy głos Feliksa, skierowany do całego zespołu nauczycielskiego: „Nie tylko ty swołocz, Mazikow, ale i wy wszyscy, nauczyciele, jesteście łotry!”.

Słowa te znalazły jak najwyższy oddźwięk w sercach uczniowskich. Ale w wyniku – rzecz jasna – już jeden ten fakt wystarczył, by Rada Pedagogiczna gimnazjum wileńskiego zapalała nienawiścią do całego rodu Dzierżyńskich.

Przeniesienie się do [VI] Gimnazjum w Petersburgu. Pewnego dnia wreszcie z prawdziwą ulgą przeczytałem list od brata Stanisława, że Morr, dyrektor VI Gimnazjum w Petersburgu, pomimo rozpoczęcia już roku szkolnego, zgadza się na przyjęcie mnie i brata Władysława do swej szkoły i że wzywa nas niezwłocznie.

¹⁸ Michaił Nikołajewicz Murawjow (Murawjow-Wileński) (1796–1866) – generał-gubernator wileński 1863–1865, pomnik został odsłonięty w roku 1898.

¹⁹ Katarzyna II (1729–1796) – cesarzowa Rosji 1762–1796, pomnik koło katedry św. Stanisława został odsłonięty w 1904.

Zaopatrzeni w list polecający Szczęśliwca do dyrektora Morra udaliśmy się do Petersburga, aby tam rozpocząć nowy etap życia (r[ok] 1896).

ROZDZIAŁ II

Nauka w VI Gimnazjum petersburskim (1896–1898). Zetknięcie się z rodziną Romanowych.

Miła niespodzianka w gimnazjum. Nauczyciele. Wpływ PPS.

Zetknięcie się z rodziną Romanowych. Jakże odmienny świat rosyjski otworzył się przed nami w Petersburgu! Ileż tu mieliśmy niespodzianek miłych! Pierwsze rewelacyjne dla nas zetknięcie się z domem rosyjskim nastąpiło natychmiast po naszym przyjeździe do miasta, gdy brat Stanisław zawiózł nas do wynajętego przezeń pokoju w pobliżu ulicy Sadowej. Tu już we drzwiach spotyka nas serdecznie barczysty właściciel mieszkania o nazwisku Romanow (podobno poboczny potomek jednego z carów) – komisarz policji rządowej. Ten patrząc na nas życzliwie, mówi: „Znany nam jest dobrze ucisk was – Polaków w Wilnie, tu u nas – w Petersburgu – będzie wam lepiej, tu bowiem są prawdziwi Rosjanie, do Wilna natomiast wrzucane są śmiecie”. Takie słowo usłyszane na wstępie z ust Romanowa, komisarza policji rządowej, były już dla nas ważkim wskaźnikiem. teraz stało się nam jasnym, że przeciwko despotyzmowi carskiemu w głębi społeczeństwa rosyjskiego zaczyna nurtować silny ruch, ruch, będący nam Polakom na rękę. Również i później w czasie naszego kilkumiesięcznego pobytu u Romanowych nieraz dochodziły do nas przez cienką ściankę pokoju głośne rozmowy i dyskusje naszych gospodarzy z odwiedzającymi ich gośćmi, dyskusje poruszające o rozmaite bezprawia systemu carskiego; przy czym wychwalano wszelkie walory republikańskich rządów. Dochodziły nas słowa o ujemnych wpływach urzędników i duchowieństwa prawosławnego w Rosji i t[ak] d[alej]...

Miła niespodzianka w gimnazjum. Następnego dnia przyniósł nam jeszcze więcej niespodzianek. Rano przed godziną ósmą stawiliśmy się już u Morra, dyrektora VI Gimnazjum petersburskiego, podówczas mieszczącego się w gmachu Ministerstwa Oświaty blisko mostu Czernyszewa²⁰ na rzece Fontance. Dyrektor przeczytał list Szczęśliwca, popatrzył na nas łagodnie, po przyjacielsku i zaprowadził do klas.

Wyrazy wypowiedziane przez dyrektora w klasie VII zostaną mi na zawsze w pamięci jako jasne promyki po ciemnej długiej, męczącej niewoli szkolnej w Wilnie. „Chłopcy! Oto przybywa wam nowy kolega Polak – powiedział dyrektor – musimy go otoczyć wspólną opieką, aby się czuł u nas dobrze; usiądź wśród swoich rodaków” i posadził mnie obok Józefa Żmitrowicza²¹ (późniejszego posła na sejm polski) i Zygmunta Rytla²² (późniejszego dyrektora fabryki w Warszawie). Uszom swym nie wierzyłem;

²⁰ Obecnie most Łomonosowa.

²¹ Józef Żmitrowicz (1879–1980) – nauczyciel, m.in. gimnazjum w Białymstoku, działacz społeczny, poseł na Sejm Ustawodawczy

²² Zygmunt Rytel (1880–1947) – przedsiębiorca, organizator, przedstawiciel nurtu uniwersalnego w zarządzaniu.

w szkole rosyjskiej słowo polskie, zwrócone do uczniów! Słowo polskie wypowiedziane przez usta dyrektora! Oczom swym nie dawałem wiary, gdy spostrzegłem u jednego z kolegów pomocniczy do nauki podręcznik polski! Odetchnąłem swobodnie...

Nauczyciele. Nowi nauczyciele otaczali nas troskliwą opieką. Wychowawca mój, nauczyciel fizyki, wpadł jeszcze tego samego dnia po obiedzie do nas dla zebrania, czy mi czego nie brakuje i dla udzielenia ewentualnej pomocy. Przy tym poradził on nam nie nosić przywiezionych z Wilna bluz o kroju rosyjskim i czapek gimnazjalnych o szerokim rondzie, bowiem Petersburg – mówił – jest „Europą nie zaś Wschodem”.

Uczniowie Polacy przez jednych nauczycieli byli szanowani jako zdolni, pojętni, pełni inicjatywy przedstawiciele zachodniej kultury. Inni znów nauczyciele, o bardziej liberalnych, a nawet rewolucyjnych poglądach mieli do nas szczerą sympatię, gdyż w nas Polakach wyczuwali swych sprzymierzeńców w walce z despotyzmem. Nigdy nie zapomnę lekcji nauczyciela historii, który podczas swych wykładów systematycznie usiłował podrywać autorytet carów. nawet pop (ojciec Pietrow) darzył nas swymi względami.

Koledzy. Podobny był stosunek do nas kolegów Rosjan. I do nich już docierały wpływy wolnościowe i przy tym w tak silnym stopniu, że niektórzy z nich byli czynnymi członkami partii rewolucyjnych. A uczniowie Polacy mogli być rzeczywiście wzorem dla swych rosyjskich kolegów jako organizatorzy konspiracyjnej pracy. Zgromadzeni w dużej ilości tu w Petersburgu tworzyli w poszczególnych szkołach kółka samokształceniowe o zabarwieniu patriotycznym oraz społecznym. Już w jednym tylko naszym gimnazjum było około 70 Polaków; w klasie zaś mojej (VII) 5 uczniów Polaków reprezentowało wszystkie dzielnice b[yłego] zaboru rosyjskiego (ostatni przybył do naszej klasy kolega Władysław Grudziński z Warszawy). Kółka te nie miały wyraźnego charakteru partyjno-politycznego i poszczególni jednak członkowie ulegli wpływom partii, a przede wszystkim Polskiej Partii Socjalistycznej niepodległość Polski i sprawiedliwość społeczna.

Wpływ P[olskiej] P[artii] S[ocjalistycznej]. W czasie mego pobytu w ósmej klasie miałem szczęście zetknąć się z wybitniejszymi działaczami P[olskiej] P[artii] S[ocjalistycznej], a to dzięki temu, że wówczas mieszkał u adwokata Konstantego Demideckiego-Demidowicza²³, który odegrał niemałą rolę w życiu i pracy Józefa Piłsudskiego.

Wśród wielu działaczy P[olskiej] P[artii] S[ocjalistycznej] największy wpływ na mnie wywarł, młody zapalony ideowiec, gotowy do największych poświęceń. Był nim student ostatniego roku Wyższej Wojskowej Akademii Lekarskiej²⁴ Władysław Mazurkiewicz²⁵ (późniejszy profesor Uniwersytetu w Warszawie). Jemu to danym było w przyszłości zostać głównym inicjatorem i wykonawcą (przy udziale [Konstantego] Demickiego-Demidowicza uwolnienia w r[oku] 1901 Józefa Piłsudskiego ze szpitala św[iętego] Mikołaja Cudotwórcy w Petersburgu).

²³ Konstanty Demidecki-Demidowicz (1870–1925).

²⁴ Właśc. Cesarska Wojskowa Akademia Medyczna – najstarsza medyczna uczelnia w Rosji, założona w 1798 w Petersburgu.

²⁵ Władysław Mazurkiewicz (1871–1933) – lekarz, profesor farmakognozji i botaniki lekarskiej na uniwersytetach we Lwowie i w Warszawie.

Po ukończeniu (r[ok] 1898) przeze mnie gimnazjum Wł[adysława] Mazurkiewicz zachęcał mnie do złożenia podania o przyjęcie do Wojskowej Akademii Lekarskiej oraz do pozostania w Petersburgu dla prowadzenia dalszej pracy konspiracyjnej. Nie zostałem jednak przyjęty do Akademii; Polaków bowiem w tym roku wcale do niej nie przyjmowano. Wobec powyższego złożyłem podanie o przyjęcie mnie na Wydział Lekarski Uniwersytetu Moskiewskiego²⁶; Tu również spotkała mnie odpowiedź odmowna wskutek spóźnionego terminu wniesienia podania; nie pozostało mi więc nic innego jak wstąpić na wydział przyrodniczy w Moskwie, gdzie były jeszcze wolne miejsca.

ROZDZIAŁ III

Nauka w Uniwersytecie Moskiewskim (1898–1903). Przyjazd do prastarej stolicy carów. Pierwsze miesiące życia studenckiego. Profesorowie. Koledzy. Bratnia Pomoc. Polskie bale studenckie. Rozruszy akademickie. Wyklęcie Tolstoja. Ukończenie studiów i zwolnienie ze służby wojskowej.

Przyjazd do prastarej stolicy carów. Przy końcu sierpnia 1898 r[oku] wraz z całą gromadą maturzystów wileńskich wyruszyłem na studia uniwersyteckie do Moskwy. Jechaliśmy przez Mińsk, Borysów, Orszę, Smoleńsk, Wiaźmę, tym pradawnym szlakiem po przez tak zwaną Bramę Smoleńską między Dźwiną a Dnieprem.

Nad ranem – mimo niemal 24 godzinnej jazdy – byliśmy doskonale wypoczęci. Jechaliśmy bowiem w dostosowanych do dalekich podróży szerokotorowych wozach kolejowych.

Wreszcie ujrzeliśmy prastarą stolicę carów – Moskwę, to olbrzymie, rozrzucone miasto, błyszczące w słońcu tysiącami kopuł cerkiewnych. W chwilę potem jesteśmy na dworcu²⁷, gdzieś trudem przeciskamy się ku wyjściu przez tłum bezładny, popychający się, głośny, z całą dosadnością wymyślający po rosyjsku. Pozostawiwszy w przechowalni dworcowej nasz skromny bagaż studencki wyruszamy na miasto w celu wyszukania jakiegoś lokum.

Od razu po wyjściu na najbardziej reprezentacyjną ulicę Twerską zwraca mą uwagę duża różnica między Petersburgiem – nową stolicą – a Moskwą, tą pradawną siedzibę caratu moskiewskiego. Gdy Petersburg – miasto o charakterze raczej międzynarodowym – jest do pewnego stopnia miastem europejskim, to Moskwa przedstawia typowo wschodnie miasto rosyjskie. Uderzają tu oko rozległe przestrzenie niezabudowane nawet w centrum miasta, zwracają uwagę domy przeważnie niskie z naiwnie pomalowanymi na zielono dachami domy o wejściach zwykle od ulicy; zadziwia tu niezliczona ilość dzwoniących naraz i bezładnie cerkwi; przykuwa wzrok błyszczący od kopuł świątyń;

²⁶ Właśc. Imperatorski Uniwersytet Moskiewski (obecnie: Państwowy Uniwersytet Moskiewski im. M. Łomonosowa) – uniwersytet założony 25 I 1755 w Moskwie przez Elżbietę Piotrowną, obecnie największa uczelnia wyższa Rosji.

²⁷ Mowa o obecnym Dworcu Białoruskim, w tym czasie nazywanym Brzeskim, na który wjeżdżają pociągi z kierunków zachodnich.

obramiony charakterystycznymi starożytnymi murami Kreml; wymoszczone kocimi łbami ulice są pełne kurzu, nieznośnego hałasu ciężkich kół wozów i dorożek; rażą tu łańtarnie naftowe lub gazowe, sterczące przy wąskich chodnikach z tak zwanymi tumbami (kamienne słupki na krawędzi w postaci babek); gnieźdzą się tu małe niepozorne sklepy obok olbrzymich sklepów bogatych kupców moskiewskich, kupców znanych na całą Europę; a z tym wszystkim brak kanalizacji i elektryfikacji!

Spotkani tu mężczyźni przeważnie brodaci są poubierani w barwne ściągnięte pa-skim koszule; nie noszą kołnierzyków ni krawatów; a niektórzy z nich mimo porannej godziny, po nocy pijackiej, kroczą chwiejnie i zalatuje od nich wódeczką! W obejściu tu uderza nas prostota, swoboda, szczerłość, i to mówienie per „ty” ludzi sfer niższych do inteligencji i zamożnych.

Wszystko to nadaje temu miastu charakter typowo rosyjski, zachowany tu od dawien dawna.

Pierwszy miesiąc życia studenckiego. Wkrótce znaleźliśmy w pobliżu ulicy Nikitskiej niedaleko Uniwersytetu wygodny pokój na parterze, w którym zamieszkaliśmy wraz z dwoma kolegami wileńskimi.

Wykłady uniwersyteckie oraz zwiedzanie rozległego miasta wypełniły mi całkowicie pierwsze miesiące.

Niestety miesiąc ten dla niektórych z mych kolegów był zgubnym. Nieskrępowany bowiem rygorami szkoły średniej, bez opieki rodzinnej, taki młody 18 czy 19 letni o słabym charakterze student łatwo ulegał w rozwiązłej Moskwie erotycznej rozpuście pod wpływem dostępnych na ogół kobiet Rosjanek; a wynikiem smutnym były najczęściej nabywane przez młodzież choroby weneryczne. W parze z tą rozpustą szło zwykle pijaństwo w tak zwanych „traktirach” w towarzystwie różnych mętów ulicznych. rzecz jasna, że tacy ludzie stawali się wkrótce wykołajeńcami, chorymi i fizycznie, i duchowo. Widywałem nieraz pijanych, leżących pod ławkami na bulwarach; spotykani jak ostatni oberwańcy ci chorzy, o trzęsących się głowach, o błędnym wzroku, kryli się oni we wnękach murów w towarzystwie wyrzutków ulicznych tak zwanych „chitrowców”. Na szczęście jednak tego rodzaju osobniki wśród Polaków stanowili tylko wyjątek; ogół bowiem młodzieży polskiej opierał się skutecznie niebezpiecznym pokusom.

Takim ujemnym wpływom Moskwy uległ – niestety – jeden z mych współlokatorów, kolega C. Oto na trzeci dzień po naszym przyjeździe do Moskwy usłyszałem niezwykle gwar na podwórzu naszego domu. Wyjrzałem oknem. To kolega C. wykrzykując, z podniesioną w rękę butelką wódki szedł na czele pochodu, w którym kroczył długi, hałaśliwy ogonek alkoholowy rozmaitych andrusów, oberwańców zabranych z jakiegoś podrzędnego „traktiru”. Wszystko to wwało się przez otwarte okno do naszego pokoju, rozbrzmiało pijackimi głosami, szybko wypróżniło przyniesione butelki; ale – na szczęście – wkrótce przez to samo okno pochód ruszył dalej na ulicę pod wodzą naszego nieszczęsnego kolegi, przezwanego przez bandę „Słoniem” z powodu jego dużego wzrostu.

Coś w parę dni później w nocy słyszę naraz gwałtowne dobijanie się do naszego okna; przecieram oczy, widzę kilka tęgich postaci, dźwigających z trudnością jakieś dwa

długie łomoki... Szybko otwieram okno. Jacyś ludzie w czapkach z blachami, poznają w nich dozorców domowych (tzw. „dworników”); stawiają pionowo owe tajemnicze łomoki, po czym szybko wrzucają je przez okno do pokoju. I oto w bezwładnych nieruchomych łomokach... poznają spitych do nieprzytomności kolegów C. i Z.!

Po tych wypadkach rozstałem się z tymi kolegami, zamieszkując niezależni[e], co pozwoliło mi pracować spokojnie i pożytecznie.

Profesorowie. A praca naukowa w Uniwersytecie była bardzo ciekawa. na wydziale przyrodniczym jak zresztą i na innych wydziałach Uniwersytet Moskiewski skupił poważne siły profesorskie – ludzi nauki o sławie europejskiej – takich jak np.: Kl[iment] Timiriazew²⁸, D[mitrij] Anuczina²⁹. Poza tym, że byli to wybitni uczeni, wyróżniali się oni jako silne charaktery. Ci ludzie uspołecznieni, szczerzy demokraci głęboko odczuwali los ludów i narodów uciskanych przez rządy carskie; a swoją sympatią szczególnie darzyli studentów Polaków.

Nigdy nie zapomnę urządzonych w dużej auli fizycznej owacji przez parę tysięcy studentów swemu ukochanemu profesorowi [Klimentowi] Timiriazewowi, gdy tenże powrócił na Uniwersytet Moskiewski po kilkumiesięcznej przerwie w wykładach. manifestacja ta podkreśliła jednocześnie odruchowy protest młodzieży przeciw ministrowi oświaty³⁰, który odsunął [Klimenta] Timiriazowa od wykładów za jego poglądy liberalne. W rezultacie rząd skompromitowany musiał po paru miesiącach przeprosić prof[esora Klimenta] Timiriazewa i by uniknąć wstydu poproszono uczonego o ponowne objęcie katedry. [Kliment] Timiriazew bowiem był słynnym botanikiem i prawie wszystkie większe uniwersytety zachodnioeuropejskie ubiegały się o przyjęcie przez niego swych katedr, uważając za zaszczyt posiadać taką wybitną siłę naukową.

Gorącym przemowom, wiatom, antypaństwowym okrzykom nie było końca!

Z profesorem [Dmitrijem] Anuczinem, znanym geografem, redaktorem dziennika demokratycznego „Ruskije Wiedomości”³¹ łączył mnie bliższy stosunek; u niego się bowiem specjalizowałem z geografii; poza tym profesor ten na ostatnim kursie dał mi wskazówki do mej pracy naukowej z dziedziny antropologii, za którą to pracę otrzymałem medal od Cesarskiego Towarzystwa Przyrodniczego³² w Moskwie (*Polacy Nowa Aleksandryjskiego ujezda lublinskiej guberni*, „Русский Антропологический Журнал”, 1903, n[r] 3–4).

²⁸ Kliment Arkadjewicz Timiriazew (1843–1920) – rosyjski przyrodnik światowej sławy, profesor na katedrze anatomii i fizjologii roślin Uniwersytetu w Moskwie.

²⁹ Dmitrij Mikołajewicz Anuczina (1843–1923) – rosyjski geograf i antropolog, profesor na katedrze geografii Uniwersytetu w Moskwie.

³⁰ Może chodzić o ministrów oświaty: Nikołaj Pawłowicz Bogolepow – minister oświaty 1898–1901; Piotr Siemiomowicz Wannowskij – minister oświaty 1901–1902; Grigorij Eduardowicz von Sānger – minister oświaty 1902–1904.

³¹ Może „Вестник Европы” – czasopismo liberalno-demokratyczne, ukazujące się w Rosji w latach 1866–1918.

³² Właśc. Towarzystwo Przyrodnicze, Antropologii i Etnografii – rosyjskie towarzystwo naukowe działające w latach 1863–1931.

Poza wykładami z geografii prof[esor Dmitrij] Anuczina udzielał mi często szereg rad fachowych; proponował mi nawet pozostać u niego w charakterze asystenta; nieraz gawędził ze mną życzliwie o Polsce i Polakach. Ja w dużym stopniu zawdzięczałem Mu wiedzę geograficzną; ona bowiem w przyszłości zadecydowała, że zostałem zamilowanym nauczycielem geografii.

Z propozycji prof[esora Dmitrija] Anuczina pozostania w Moskwie (po ukończeniu Uniwersytetu) nie skorzystałem; uważałem bowiem, że miejscem pracy dla Polaka jest Polska; poza tym wiedziałem dobrze, że wybić się w uniwersytecie rosyjskim może tylko taki Polak naukowiec, który stał się z ducha Rosjaninem. Wśród pracowników pedagogicznych wydziału przyrodniczego Uniwersytetu Moskiewskiego był wyjątkowo tylko jeden Polak, który się nie wynarodowił. Był nim asystent [Antoni] Doroszewski³³ (ojciec profesora polonisty Uniwersytetu Warszawskiego³⁴).

Zresztą polityczne warunki pracy w Uniwersytecie Moskiewskim podobnie jak i w innych wyższych uczelniach rosyjskich były nader ciężkie. Rektorem zostawał zwykle wyznaczony przez ministra stupajka carski (takim był właśnie w Moskwie [Aleksander] Tichomirow³⁵). Miał on do swej pomocy na każdym wydziale specjalnie wyszkolonych w tym kierunku urzędników-szpiegów, którzy pilnowali prawomyślności jak profesorów tak i studentów. Nadto prócz tych pomocników, rektor miał do pomocy – o ohydo! – studentów-szpiegów, sowiecie opłacanych przez „ochronę”³⁶.

Koledzy. Policyjno-szpiegowski nadzór w Uniwersytecie nie był zresztą w Rosji systemem odosobnionym. Cała rozległa Rosja jęczała pod uciskiem urzędników, żandarmów i szpiegów. A pomimo to, pomimo więzień, szubienic, Sybiru i Sachalina po całej Rosji jak długo i szeroko szedł bez przerwy wciąż wzmagający się pomruk ludu, pomruk groźny dla caratu! I nie ominął on również prastarej Moskwy, nabierając tu szczególnej siły i rozpędu wśród skupionej z całej Rosji młodzieży wyższych uczelni.

Na Uniwersytecie bowiem znikoma była ilość zwolenników panującego despotycznego systemu rządzenia państwem; już prawie całkowicie zrewolucjonizowana młodzież rosyjska była przeciwna uciskowi społecznemu, narodowościowemu i wyznaniowemu. Ich organizacje (tzw. „ziemlaczestwa”), łączące studentów Rosjan należących do tej samej dzielnicy, szerzyły idee rewolucyjne nie tylko wśród swych członków lecz także wśród szerokich mas ludu; zadaniem ich było objąć w swym zasięgu jak najliczniejsze i rozmaite warstwy społeczeństwa oraz jak największe obszary Rosji.

Organizacje studentów innych narodowości (Polaków, Litwinów, Łotyszów, Ormian, Małorusinów...) były jeszcze lepiej rozbudowane. Duży odsetek młodzieży, rzu-

³³ Antoni Doroszewski (1869–1917) – chemik, asystent a następnie docent na Uniwersytecie w Moskwie, dyrektor Centralnego Laboratorium Chemicznego Ministerstwa Skarbu w Moskwie.

³⁴ Witold Doroszewski (1899–1976) – polski językoznawca, profesor na katedrze języka polskiego Uniwersytetu w Warszawie.

³⁵ Aleksander Andrzejewicz Tichomirow (1850–1931) – zoolog, profesor na katedrze zoologii Uniwersytetu w Moskwie, rektor 1899–1904.

³⁶ Właśc. Oddział ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego – tajna policja polityczna powstała 14 VIII 1881 zwana potocznie Ochraną, zlikwidowana po rewolucji lutowej 1917.

cony poza granice własnego kraju znalazł się wśród mieszkańców w obcej mowie i kulturze. Zatem więc – rzecz jasna – ta młodzież odczuwała potrzebę, a nawet konieczność zrzeszania się dla zachowania swej kultury ojczyznej.

Bratnia Pomoc. Główną organizacją, która łączyła wszystkich studentów Polaków Uniwersytetu Moskiewskiego w liczbie około 150 – była tzw. „Bratnia Pomoc”. Prezesem i głównym kasjerem tej organizacji w ciągu czterech lat był piszący te słowa. Zasadniczym zadaniem tej organizacji było skupienie wszystkich studentów Polaków, jakby zarejestrowanie ich w jednej studenckiej rodzinie polskiej. Wytkniętym tu celem było zabezpieczenie młodzieży naszej przed zruszczeniem, uratowanie przed utonięciem w bezmiernym morzu rosyjskim.

Teraz słów parę o technicznej stronie tej organizacji. Otóż z rozpoczęciem roku szkolnego zarząd Bratniej Pomocy składający się z przedstawicieli polaków poszczególnych kursów, polecał swym delegatom na kursach pierwszych wyławiać wszystkich świeżo zapisanych na Uniwersytet Polaków i natychmiast wciągać ich do organizacji. Otóż takim delegatem na wydziale przyrodniczym w pierwszym roku mego pobytu w Moskwie zostałem ja. Po przejrzeniu w spisie studentów wszystkich nazwisk, imion oraz wyznań, mogłem się już zorientować, którzy z nich są mi potrzebni.

W ten oto sposób w krótkim czasie, grupa Polaków na kursie pierwszym już była scalona; była bliska siebie, związana organizacyjnie, promieniująca polskością na tych – niestety zruszczonych – kolegów, którzy podczas długiego (czasem od urodzenia) pobytu w Rosji nawet zapomnieli języka ojczyznej!

Polskie bale studenckie. Aby przyjść z pomocą materialną studentom Polakom Bratnia Pomoc rozwinęła ożywioną działalność pożyczkową. Fundusze Bratniej Pomocy tworzyły się z miesięcznych składek członkowskich (po 10 kopiejek), ze zwróconych pożyczek, z ofiar jednorazowych oraz w dużym stopniu z dochodów otrzymywanych z balów. Zabawy te były urządzone w porozumieniu z Bratnimi Pomocami innych wyższych uczelni (Wyższa Szkoła Techniczna³⁷ oraz Szkoła Inżynierów Dróg Komunikacji³⁸).

Jakże nigdy niezapomniane są te bale urządzone na Gruzinach, w Klubie Niemieckim lub w dużych salach Klubu Szlacheckiego! Ti organizował je po mistrzowsku kolega Witold Dumoulin³⁹ (obecnie lekarz Ubezpieczalni Społecznej). Bale te prócz dochodów materialnych dostarczały młodzieży polskiej kulturalnej, zdrowej rozrywki; łączyły młodzież ze starszym polskim społeczeństwem; ba! Kojarzyły nieraz małżeństwo polskie, słowem krzewiły kulturę polską na obczyźnie.

W związku z urządzanymi balami zajęci byliśmy wynajdywaniem w rozmaitych wykazach nazwisk i imion polskich; po czym wedle podanych adresów roznosiliśmy za-

³⁷ Właśc. Imperatorska Moskiewska Szkoła Techniczna (obecnie: Moskiewski Państwowy Uniwersytet techniczny im. M. Baumana) – uczelnia techniczna w Moskwie założona w 1764 (1830), obecnie największy techniczny uniwersytet w Rosji.

³⁸ Właśc. Moskiewska Szkoła Inżynierska (obecnie Moskiewski Państwowy Uniwersytet Kolejnictwa) – uczelnia techniczna założona w 1896.

³⁹ Witold Dumoulin (ur. 1877) – lekarz, internista.

proszenia, aby ściągnąć na bal możliwie największą ilość rodaków. Te wędrowki przed-balowe dostarczały nam nieraz chwile przyjemne, lecz spotykały nas czasem i przykre niespodzianki.

Oto został mi żywo w pamięci fakt wybuchu radości na nasze zaproszenie pewnego urzędnika Polaka; ów od dawna już odczuwał potrzebę zetknięcia się ze społeczeństwem polskim, a sposobności do tego nie miał.

Lecz zdarzało się też zgoła inaczej. Otóż przed którymś z naszych balów wchodzi my z kartą zaproszenia do eleganckiego mieszkania wyższego oficera o polskim brzmieniu nazwisku i imieniu, doręczamy zaproszenie przez ordynansa a po chwili dolatuje nas z sąsiedniego pokoju gniewnie wygłoszone słowa rosyjskie; „Pędź ich won!” („Goni ich won!”). Znaleźliśmy się od razu na ulicy.

Dzięki balom poznawaliśmy moskiewskie społeczeństwo polskie, nawiązywaliśmy bliższy kontakt z domami polskimi, gościnnie nas przyjmującymi. Ileż to miłych wieczorów spędziliśmy na rozmowach lub zabawach u Siła-Nowickich⁴⁰, [Zebenkin?], Podgórskich, [Landyuch?], Lednickich⁴¹ i innych! Jakże serdecznie układały się stosunki towarzyskie dzięki niepospolitej wymowie delegata kolegi Lucjana Paczóskego (późniejszego dyrektora Muzeum Pedagogicznego w Warszawie⁴²) z tak tzw. „Ojcami Katolikami”! Taką nazwę w gwarze studenckiej nosiło „Katolickie Towarzystwo Dobroczynności”⁴³, w którym było zrzeszone prawie całe starsze społeczeństwo polskie pod przewodnictwem znanego mecenasa Aleksandra Lednickiego. Ileż mieliśmy wspólnych zabaw, przedstawień, obchodów i innych uroczystości!

Prócz pożyczek zwrotnych zwykle po ukończeniu studiów, Bratnia Pomoc dostarczała potrzebującym studentom również bezpłatne mieszkania w kilkupokojowym lokalu, który ofiarowała naszej instytucji Glinkowa, właścicielka kamienicy przy ul[icy] Sadowej.

Biorąc to wszystko pod uwagę a także mając na względzie to, że w Moskwie istniał poza tym cały szereg instytucji opiekujących się studentami (tanie a nawet bezpłatne jadalnie i bursy) należy przyznać, że warunki materialne studenta Polaka były w Moskwie dobre; świadczy o tym chociażby to, że nie przypominam sobie, aby któryś z kolegów musiał porzucić studia z powodu braku środków materialnych.

Koło Polskie⁴⁴. Druga organizacja polska, która skupiała młodzież uniwersytetu oraz innych wyższych uczelni w Moskwie było „Koło Polskie”. Organizacja ta była

⁴⁰ Pierwszą żoną Władysława Dzierżyńskiego, brata Ignacego, była Zofia, córka Wiktora Siła-Nowickiego. Aleksander Siła-Nowicki, brat Zofii, studiował razem z Dzierżyńskimi w Moskwie.

⁴¹ Aleksander Lednicki (1866–1934) – adwokat, polski działacz społeczny, sekretarz a następnie prezes Katolickiego Stowarzyszenia Pomocy Wzajemnej, członek I Dumy ożeniony w 1889 z Marią Odlanicką-Poczobutt Kriwonosow.

⁴² Muzeum Pedagogiczne w Warszawie – instytucja pod zarządem miejskim, mieściła się przy ul. Jezuickiej 4.

⁴³ Właśc. Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej.

⁴⁴ Koło Polskie – naukowe stowarzyszenie młodzieży polskiej studiującej w Uniwersytecie w Moskwie. Nie należy mylić z politycznym Kołem Polskim w rosyjskim parlamencie.

w swym nastawieniu społecznym wyraźnie radykalną. Młodzież należąca do „Koła Polskiego” zaliczała siebie do zwolenników socjalizmu i przeważnie ulegała wpływom Polskiej Partii Socjalistycznej („Robotnik”⁴⁵ i „Przedświt”⁴⁶). Praca w tej organizacji polegała na samokształceniu, urządzaniu odczytów. Do zakresu tej pracy należała także opieka nad żołnierzami Polakami i wreszcie organizacja ta brała udział w kolportowaniu literatury nielegalnej. Pod opieką tej organizacji znajdowała się bogata tajna biblioteka polaka znajdująca się w mieszkaniu Podgórskich – ludzi inteligentnych i wielce zasłużonych wśród Polonii moskiewskiej.

Koło Polskie wywierało silny wpływ ideowy na studenterię polską. Zaznaczę, że podówczas wśród młodzieży polskiej w Moskwie światopogląd narodowo-demokratyczny nie odgrywał żadnej roli. Dlatego też we wszystkich ruchach młodzieży rosyjskiej, dążącej do zrzucenia jarzma carskiego, młodzież polska w Moskwie brała żywy udział wespół ze swymi kolegami innych narodowości.

Rozruchy akademickie. A trzeba wiedzieć, że rozruchy akademickie wybuchały podówczas coraz częściej; spowodowane były rosnącym wciąż uciskiem administracyjnym oraz represjami stosowanymi przez rząd. Pod uciskiem było całe społeczeństwo studenci zaś byli specjalnie prześladowani. Świadczyły o tym przepelnione więzienia, stałe liczne „zsyłki” na Sybir, wzrastające szaleństwo cenzury, rewizje i szpicle były na każdym kroku! A cóż masy Ludowe? Te musiały milczeć, słuchać i płacić podatki.

W ciągu pięciu lat moich studiów młodzież akademicka aż trzykrotnie protestowała przeciwko takiemu stanowi rzeczy. Manifestowano wszędzie; na wiecach pod gołym niebem; wewnątrz gmachu uniwersyteckiego lub w innych większych lokalach (np. w maneżu). Na ulicy młodzi agitatorzy znajdowali w tłumach gorące, czynne poparcie. O, minęły, minęły już te czasy, kiedy policja znajdowała swych sprzymierzeńców wśród nieuświadomionych kupców i rzeźników, gdy ci z nożami w rękę szli na pomoc żandarmom przy uśmierzaniu buntowników! Teraz tłum zajmował już stanowisko wyraźnie antyrządowe dając coraz jaśniej do zrozumienia, że carat nie ma oparcia u dołu, że cały system rządzenia opiera się na glinianych nogach, i że niedaleki jest już jego koniec.

We wszystkich tych ruchach my Polacy braliśmy czynny udział, zwłaszcza studenci pierwszego kursu, ci najwięksi zapaleńcy, którzy potrzebowali wyładować swe nagromadzone a niewykorzystane zapasy energii.

Przypominam sobie dobrze z czasu mego pobytu na pierwszym kursie następujące zajście. Oto w roku 1899 w Petersburgu zostali studenci pobici przez policję. W odpowiedzi na to my Polacy wraz z delegatami wszystkich organizacji studenckich natchmiast zebraliśmy się konspiracyjnie. Chodziło o zorganizowanie ogólnego wiecu studenckiego dla wypowiedzenia walki caratowi, dla żądania swobód!

⁴⁵ „Robotnik” – organ prasowy Polskiej Partii Socjalistycznej, wydawany nielegalnie w Warszawie 1894–1904, później w innych miastach, regularny dziennik 1919–1939 wydawany w Dąbrowie Górniczej.

⁴⁶ „Przedświt” – miesięcznik polityczno-społeczno wydawany w latach 1881–1920 między innymi w Genewie, Paryżu, Warszawie, Lwowie i Krakowie.

Jakież zapał, energia i wiara w dopięcie celu wtedy nas opanowały! A jakież był epilog tych płomiennych przemówień tej wzburzonej fali energii i wiary w lepszą przyszłość? W parę dni po tym, kilka tysięcy zwołanych na wiec studentów zastało drzwi największej auli uniwersyteckiej zamknięte. Wtedy z siłą iście żywiołową drzwi te zostały wywalone! W auli odbył się wiec, na którym zapadły uchwały, żądające od caratu daleko idących swobód.

A tego samego dnia w nocy już miałem wizytę policji; Doręczono mi dokument, wydalający z uniwersytetu za udział w wiecu przeciw rządowym. Zostałem przy tym zanotowany i wyróżniony jako prowodyr, biorący czynny udział przy wywalaniu drzwi auli uniwersyteckiej. Eskortują więc mnie na dworzec, gdzie już zastaje setki kolegów! Tu kazano nam wszystkim opuścić miasto i jechać do swych rodzin.

Po paru miesiącach nastąpiło pewne uspokojenie w uniwersytecie; a wydaleniu studenci zostali z powrotem przyjęci do uczelni za wyjątkiem paru najwybitniejszych przywódców, których osadzono w więzieniu. Lecz wznowione wykłady trwały bardzo krótko. Niebawem zwołano do uniwersytetu wiec, na którym studenci zażądali zwolnienia z więzień wszystkich kolegów.

Przypominam sobie, że na wiec ów pojechałem tramwajem. Siedząc na tzw. „Imperiale” (są to miejsca siedzące na ławkach dachu tramwaju), spostrzegam przed uniwersytetem na ulicy oraz na sąsiednim placu tłumy ludności cywilnej rozmaitych stanów; Tłumy te otaczają kilka tysięcy studentów wiecujących pod otwartym niebem wobec zamkniętego na łańcuchy i spusty uniwersytetu. W tym z dołu rozlega się po polsku głos któregoś z mych kolegów; „Ignacy złaż!”.

Gdym zaczął po krętych schodach schodzić w wolno poruszającego się wśród tłumu tramwaju, niespodziewanie dla mnie rozbrzmiał wielogłosowy wzniesiony na moją cześć rosyjski okrzyk; „Niech żyje Ignat, niech żyją Polacy!” Okrzyk ten był demonstracyjnym wyrazem życzliwości Rosjan dla Polaków. Zaznaczę tu, że życzliwość ta stwierdzana była przeze mnie nieraz w ciągu całego mego pobytu w Moskwie. Tego dnia jednak okrzyk ten manifestujący miał dla mnie skutek fatalny; w nocy znowuż miałem policję i wraz z dokumencikiem, ale na ten raz wydalającym mię już bez prawa wstępu do jakiegokolwiek wyższej uczelni w Rosji. I znów ten sam dworzec kolejowy i znów licznie zebrani tam koledzy buntownicy – Polacy i Rosjanie.

Naładowano nami aż trzy wagony i pod opieką żandarmów skierowano na zachód w strony rodzinne. Beztrósko, wesoło rozbrzmiewały nasze głosy w wagonach; u kolegów Rosjan znalazła się w obfitości wódeczka, którą tak uraczono żandarmów, że przed Wiaźmą leżeli już pokotem.

Wykorzystawszy beczynność naszych opiekunów, wysiedliśmy na stacji w Wiaźmie, skąd udaliśmy się do miasta. Tu, w zajętej przez nas dużej sali teatralnej oraz sali bufetowej z werwą zaśpiewaliśmy zebranej tłumnie publiczności ludową „Dubimuszkę” i rzecz jasna korzystając z okazji – wygłosiliśmy szereg przemówień rewolucyjnych, po czym przy niemiłkających owacjach publiczności na naszą cześć wróciliśmy do swych przedziałów. Tu wytrzeźwieni już nasi opiekunowie, wybałuszili na nas trwożliwe ślepie, przerażeni tak długą nieobecnością swych pupilów.

W dalszej drodze na poszczególnych stacjach wysiadali przeważnie koledzy Rosjanie i gromada nasza stopniowo topniała. W Mińsku nas już pozostało zaledwie około 50 przeważnie samych Polaków. Tu nas opuścili żandarmi moskiewscy, zalecając jechać do wymienionych w dokumentach miejscowości rodzinnych.

Postanowiliśmy jednak – zanim się rozjedziemy w rozmaitych kierunkach udać się do restauracji na wspólną pożegnalną kolację.

Zjawienie się w Mińsku na głównej ulicy Zacharzewskiej kilkudziesięciu studentów w czasach tak niespokojnych w całej Rosji – wywołała natychmiast w spacerującym tłumie (głównie Żydów) pogłoskę, że rewolucjoniści po opanowaniu Moskwy już wkraczają do Mińska, a zaśpiewany przez nas przy drzwiach otwartej restauracji „Czerwony Sztandar” podtrzymał tę pogłoskę.

Niebawem, rozpychając zebrane słuchające pieśni tłumy, zjawiała się policja. Była wielce zaniepokojona; nieorientująca się w sytuacji i wprost zaskoczona niebywałym faktem naszego wystąpienia! Na jej usilne prośby opuściliśmy wreszcie restaurację, udając się na stację i każdy z nas wyruszył w swe rodzinne strony.

Po kilku miesiącach spędzonych na łonie rodziny pod nadzorem policji, po usilnych staraniach o ponowne przyjęcie na uniwersytet po wakacjach znaleźliśmy się znów razem w Moskwie.

Wyklęcie [Lwa] Tołstoja⁴⁷. A rząd carski tymczasem wciąż tłumił rozruchy studenckie, wciąż nie ustępował i nie dawał swobód.

Zaś całego społeczeństwa gromadziły w sobie narastające niezadowolenie; tu się tworzył ów palny materiał, w którym jedna iskra mogła łatwo spowodować wybuch rewolty, zachwianie się i upadek caratu! Rząd zatem, ratując się przed katastrofą, po za więzieniami i Sybirem gorączkowo imał się innych środków zapobiegawczych. Więc oto dla podtrzymania i ratowania caratu stara się zjednać i wykorzystać duchowieństwo prawosławne.

Jednak i te ostateczne środki zawiodły sromotnie!

Przykładem takiej przegranej walki rządu z ludem w sprawie o duchowieństwo była próba unicestwienia przy pomocy cerkwi Lwa Tołstoja. Ten znany na cały świat pisarz, filozof, demokrat, walczący z wszelką niesprawiedliwością, wytykający błędy caratu i duchowieństwa, ubóstwiany był niemal przez lud rosyjski. W szczególności zaś kochał go lud Moskwy, w pobliżu której przebywał w Jasnej Polanie ten Wielki Człowiek.

Duchowieństwo, zachęcone przez rząd, postanawia więc w dniu tzw. „anatemy” tj. dniu wyklinania wrogów przez cerkiew uzupełnić listę wyklinanych. I oto w szeregu postaci – wrogów Rosji i cerkwi – takich jak Napoleon, Dymitr Samozwaniec⁴⁸ i inni, ma figurować także i Lew Tołstoj!

Zainteresowany wielce tym, jak też „ulica” zareaguje na owe uroczyste zapowiedzianą „anatemę”, wychodzę czym prędzej z domu. Pomimo wczesnego ranka na ulicy

⁴⁷ Lew Mikołajewicz Tołstoj (1828–1910) – hrabia, rosyjski pisarz i dramaturg, autor m.in. utworów *Ojciec Sergiusz* (wyd. 1898); *Śmierć Iwana Ilicza. Nowela* (wyd. 1886); *Za co? Opowiadanie*, (wyd. 1906).

⁴⁸ Dymitr Samozwaniec (ok. 1581–1606) – prawdopodobnie Jurij Bogdanowicz (imię zakonne – Grigorij) Otriejew, pretendent do tronu carskiego, rzekomo cudownie ocalały syn Iwana IV Groźnego.

znać niezwykle ożywienie i poruszenie; słycać głośną wymianę zdań wśród publiczności a twarze i ruchy zdradzają silne podniecenie. Wszyscy dążą do cerkwi i ja również idę ze wszystkimi. Cerkiew wypełnia się po brzegi; niezliczone tłumy tłoczą się na placu! A gdy podczas nabożeństwa zebrany lud usłyszał wyklęcie ukochanego Tołstoja, znać było na twarzach szalony wysiłek, by jeszcze w świątyni nie wybuchnąć głośnym protestem. Lecz natychmiast po opuszczeniu cerkwi, ci, co słyszeli wyklęcie, wraz z tłumem zebranych przed cerkwią dali, oj, dali upust swym gardłom! Jakże głośny i płomienny był wyraz ich miłości do wielkiego pisarza i jakże niepomamowane były słowa nienawiści do rządu i duchowieństwa!

Na rozległym placu wśród morza głów wybucha raz po raz żywiołowy okrzyk; „Niech żyje [Lew] Tołstoj, precz z caratem uległym służką duchowieństwem”. Policja zaś z konną żandarmerią przyciśnięta do murów kamienic, wystraszona żywiołowym wybuchem olbrzymiego tłumu, staje się bezsilną, pozbawioną wszelkiej swobody ruchów. O, rozumieją oni dobrze, że teraz przy najmniejszej próbie wystąpienia przeciw ludowi zostaną zgnieceni, rozszarpani! Tego dnia w całej Moskwie, na ulicach i placach demonstrowano bez końca, bez końca na cześć mieszkańca Jasnej Polany.

I w tym samym dniu rząd – gnębiciel i spine niechlujne, nieinteligentne duchowieństwo prawosławne – ci dwaj bankruci – tracili już resztki posiadanego ongi autorytetu.

Ukończenie studiów i zwolnienie ze służby wojskowej. Pomimo trzykrotnych studenckich rozruchów w latach 1899, 1901 i 1903, które powodowały przerwy w moich studiach, wypadło mi jednak tylko o rok później ukończyć Uniwersytet. Pracowałem bowiem przez cały czas wolny, a nawet ferie poświęcałem na pracę, by jak najprędzej uzyskać dyplom i stanąć do zarobkowej pracy samodzielnej. O, wśród nas nie było tak przed wojną pospolitego typu próżniaka – studenta, studiującego szereg lat! Po pięciu latach rzetelnej nauki w r[oku] 1903 uzyskałem wreszcie dyplom pierwszego stopnia.

Lecz niestety – nie byłem jeszcze wolny; czekała mię bowiem służba w znienawidzonej armii carskiej. Postanowiłem wraz z innymi wileńskimi kolegami bronić się wszelkimi środkami przed tą plagą. W tym celu nawiązaliśmy w Wilnie kontakt z pewnym Rosjaninem, intendentem wojskowym, który za małą opłatą (czytaj: łapówką) ułatwił nam zwolnienie z wojska. Uniknąłem więc w ten sposób walczenia z Japonią w obronie carskiej Rosji i carskiego honoru a pułk, do którego byłem zapisany, wkrótce beze mnie wyruszył do Mandżurii na krwawą walkę z Japonią⁴⁹.

⁴⁹ Konflikt zbrojny pomiędzy Rosją a Japonią trwający od 8 II 1904 do 5 IX 1905, zakończony pokojem w Portsmouth.

IGNACY DZIERŻYŃSKI'S 'MY MEMORIES...'
AS A SOURCE FOR THE BIOGRAPHY OF THE BLOODY TYRANT,
AND ABOVE ALL, FOR THE HISTORY OF LEARNING
IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

SUMMARY

The memories of Ignacy Dzierżyński may be interesting to every person willing to broaden their knowledge of the history of learning in the interwar period. Ignacy Dzierżyński (1879–1953) was a teacher. In independent Poland he worked i.a. for the Ministry of Religion and Public Education as well as for the Department of Education, where he was employed as a school inspector.

This brief fragment is part of a bigger whole, i.e. of a volume consisting of a dozen or so chapters corresponding to the course of life of their author. It covers the period from the beginning of his education in secondary school to the years of his university studies in Moscow. It also gives a glimpse of the atmosphere of that city, together with a portrayal of both the Russian as well as the Polish societies at the turn of the nineteenth century, just before the outbreak of the Russo-Japanese war and the Revolution of 1905.

SŁOWA KLUCZOWE:

Ignacy Dzierżyński, Feliks Dzierżyński, Uniwersytet w Petersburgu, historia oświaty XIX–XX wiek, Polacy w Rosji XIX–XX w wieku

KEYWORDS:

Ignacy Dzierżyński, Feliks Dzierżyński, the University of St. Petersburg, the history of education at the turn of the nineteenth century, Poles in Russia at the turn of the nineteenth century

JACEK PARTYKA
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

DRUKI POLSKIE I POLONIKA Z XVI WIEKU
W ZBIORACH SŁOWACKIEJ BIBLIOTEKI NARODOWEJ
W MARTINIE
KATALOG

Slovenská národná knižnica, czyli Słowacka Biblioteka Narodowa, powszechnie znana pod skróconą nazwą SNK, swoje dzieje rozpoczyna w roku 1863, kiedy to w niewielkim słowackim mieście Martin została założona Matica slovenská, naukowo-kulturalna instytucja koncentrująca swoje działania na zachowaniu słowackiej tożsamości narodowej¹ i posiadająca również swoją bibliotekę. Zanim jednak powstała Matica slovenská (MS) na Słowacji działali już miłośnicy dawnej książki, zwłaszcza rodzimej, i obrońcy kultury narodowej. Pierwszym z takich właśnie bibliofilów-patriotów był Michal Rešetka, który, w opinii historyków, położył podwaliny pod powstanie przyszłej SNK i który gromadził swoje zbiory z myślą o stworzeniu pierwszej narodowej biblioteki². Po nim przyszli kolejni badacze-miłośnicy kultury słowackiej, którzy na różnych płaszczyznach i na różny sposób wnieśli swój wkład w powstanie Maticy, a przez to i Słowackiej Biblioteki Narodowej. By wspomnieć tylko kilku z nich: byli to na przykład Michal Chrástek, Štefan Moyzes czy Martin Hamuljak. Stoją oni w pierwszym szeregu słowackich patriotów, obrońców kultury i języka Słowacji, ojców-założycieli narodowych instytucji kultury. Etapem pośrednim pomiędzy kolekcją Rešetki a powstaniem samodzielnej biblioteki było powołanie w Martinie, w roku 1893, towarzystwa naukowego o nazwie Muzeálna slovenská spoločnosť (MSS)³. Towarzystwo również żywo interesowało się działalnością biblioteczną. Działająca pod jego auspicjami

¹ *World Encyclopedia of Library and Information Services*, red. R. Wedgeworth, Chicago 1993, s. 244.

² A. Klimekova, M. Solárikova, *Dejiny Slovenskej Národnej Knižnice – Trnista cesta k samostatnosti*, „KNIHA”, *Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*, Martin 2014, s. 49.

³ Tamże, s. 50–52.

biblioteka w lepszym zakresie i szybciej opisywała gromadzone dzieła, o czym może świadczyć fakt, że od roku 1893 do 1908 skatalogowano około 40 000 jednostek bibliotecznych, czyli kilkakrotnie więcej niż w bibliotece Maticy⁴. Niemniej jednak zanim biblioteka narodowa Słowaków wyłoniła się jako samodzielna instytucja, przez niemal półtora stulecia była jednostką zależną. Po zakończeniu II wojny światowej droga do samodzielności nie była bynajmniej łatwa, ponieważ istnienie sztucznego tworu politycznego, Czechosłowacji, znajdowało swoje odbicie również w funkcjonowaniu jednostek kultury dwóch „zszytych” narodów. Była to rzeczywiście „ciemna droga do samodzielności”⁵, która zakończyła się dopiero 12 maja 2000 roku wraz z ustawą nr 183/2000 o bibliotekach⁶, nadającą Słowackiej Bibliotece Narodowej autonomię instytucjonalną oraz czyniącą z niej podmiot prawny.

W chwili obecnej Słowacka Biblioteka Narodowa chroni w swoich magazynach około 5 milionów jednostek⁷, do których można dotrzeć na rozmaite sposoby, a mianowicie poprzez katalogi kartkowe dostępne lokalnie, poprzez katalogi drukowane, poświęcone różnym kolekcjom i zbiorom, a także poprzez elektroniczny, zdalny katalog typu OPAC⁸, dostępny przez stronę internetową biblioteki.

Ze względu na wielowiekowe sąsiedztwo i wymianę kulturową z Polską w zbiorach SNK musiało znaleźć się wiele dzieł wydrukowanych w czasach dawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej, a także w okresie porozbiorowym i w czasach obecnych. Ze względu na rozproszenie informacji o zbiorach SNK, a także wolno postępującą rozbudowę i rozwój elektronicznego katalogu oraz inne priorytety badacze słowackich historyków książki, informacja o szeroko rozumianych polonikach przechowywanych obecnie w SNK nadal nie jest powszechnie dostępna. Prezentowany poniżej katalog, będący efektem dwóch kwerend naukowych odbytych przez autora w SNK w ramach wymiany bezpośredniej pomiędzy Biblioteką Jagiellońską a Słowacką Biblioteką Narodową, ma na celu częściową likwidację tej luki poprzez przedstawienie „polonikowego” zasobu starodruków pochodzących z wieku XVI.

⁴ Š. Hanakovič, *Dejiny Slovenskej Národnej knižnice: historické predpoklady, podmienky jej vzniku a účinkovania do roku 1960*, Martin 2013, s. 150.

⁵ Taki tytuł nosiło wystąpienie przygotowane przez A. Klimekovą i M. Solárikovú, a wygłoszone w czasie konferencji „Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore = Research on history of book culture in the Central European territory”, która odbyła się w dniach 8–10.04.2014 w Bibliotece Uniwersyteckiej w Bratysławie. Pokłosem konferencji był obszerny zbiór wystąpień: *Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*, „KNIHA”, Martin 2014.

⁶ Źródło: „Knižničný zákon” w dziale Legislatíva, [online], snk.sk [dostęp: 30 XII 2014].

⁷ Informacja na podstawie snk.sk [online]; Zob. *World Encyclopedia of Library...*, s. 244.

⁸ OPAC, czyli Online Public Access Catalog, dostępna w sposób ciągły i zdalny baza danych, umożliwiająca dostęp do, przede wszystkim, elektronicznych rekordów zbiorów dostępnych w bibliotece. Obecne systemy OPAC są już dość zaawansowane, oprócz możliwości przeglądania zasobów bibliotek pozwalają również na zdalne zamawianie książek, ich prolongatę, a także wyszukiwanie dzieł zdigitalizowanych, dostępnych w sposób zdalny.

Polonika traktujemy w ujęciu szerszym, czyli takim, do jakiego przyzwyczaili nas Karol Estreicher starszy⁹, podążając również za wzorem innych katalogów bibliotecznych, rejestrujących polonika¹⁰. Dlatego również w tytule wprowadzono *sui generis* rozróżnienie, wskazując na dwie odrębne, choć bliskie grupy: grupę druków „czysto” polskich oraz grupę poloników. Podstawą kwerendy były katalogi kartkowe dostępne lokalnie w Martinie, katalogi drukowane opisujące zasób SNK oraz katalog OPAC Słowackiej Biblioteki Narodowej.

Druki zostały opisane według schematu:

HASŁO GŁÓWNE; tytuł; adres wydawniczy; objętość; bibliografia; uwagi; defekty; proveniencje; oprawa; sygnatura SNK.

Skróty bibliograficzne:

Adams = *Catalogue of Book Printed on the Continent of Europe 1501–1600 in Cambridge Libraries*, red. Herbert Mayow Adams, Cambridge 1967

BJ 16 = *Catalogus librorum saeculi XVI, qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviensis asservantur: BJ 16*, t. 1–8, red. Marian Malicki, oprac. Małgorzata Gołuszka, Marian Malicki, Romana Piech, Wanda Korbel-Ptak, Ewa Szczawińska, Zofia Wawrykiewicz, Ewa Zwinogrodzka, Baden-Baden 2002–2007

BJP XVI = *Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1–3, red. Marian Malicki, Ewa Zwinogrodzka, oprac. Małgorzata Gołuszka, Marian Malicki, Wanda Korbel-Ptak, Zofia Wawrykiewicz, Ewa Zwinogrodzka, Kraków 1992–1996

BK = *Tlačé 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka*, oprac. Klára Komorová, Helena Saktorová, Emília Petrenková, Martin 2005

BN online = Biblioteka Narodowa, katalogi *online*, www.bn.org.pl

⁹ Zob. M. Dembowska, *Metoda Bibliografii Polskiej Karola Estreichera*, wyd. 3 uzupełnione, Warszawa 2001, s. 28–39.

¹⁰ Kwestia definicji *polonicum*, szczególnie w odniesieniu do zbiorów bibliotek poza granicami Polski, pojawiła się w szerokiej dyskusji w czasie konferencji „Libri Separati – Księgi Oddzielone. Polonika w zbiorach bibliotek państwowych na Wschodzie”, zorganizowanej w dniach 9–11 X 2007 przez Zakład Bibliografii Polskiej im. Karola Estreichera w Uniwersytecie Jagiellońskim (obecnie Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów). Wśród ważnych głosów – podniesionych między innymi przez bibliotekarzy rosyjskich – pojawiła się problematyczna kwestia definicji druku polskiego, a jednocześnie propozycja, by nie tworzyć nowej definicji *polonicum*, ale powrócić do definicji estreicherowskiej. Warto przy tym zwrócić uwagę na zupełnie odmienny aspekt w tej kwestii, a mianowicie na to, że na Litwie dzieła wydane w języku polskim, uważanym za historyczny język literacki Litwinów, są traktowane i katalogowane jako *lituanica*[!]. Zob. sprawozdanie z międzynarodowej konferencji „Libri Separati – Księgi oddzielone”, dostęp poprzez stronę Centrum Badawczego Bibliografii Polskiej Estreicherów, [zakładka:] „Życie naukowe Centrum”, [online], <http://www.estreicher.uj.edu.pl/centrum/?dzial=6>.

BSZ online = Bibliotheksservice Zentrum Baden-Württemberg (<http://www2.bsz-bw.de/cms>)

BT = *Belgica typographica 1541–1600: catalogus librorum impressorum ab anno MDXLI ad annum MDC in regionibus, quae nunc Regni Belgarum partes sunt*, oprac. Elly Cockx-Indestege et al., Nieuwkoop 1968–1994

Denis = M. Denis, *Wiens Buchdruckergeschichte bis 1560*, Wien 1782

E = Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 1–34, Kraków 1891–1939

GBV online = Gemeinsamer Bibliotheksverbund der Länder Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, etc. (<http://gso.gbv.de/>)

IA = *Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. Pars 1*, t. 1–10, Baden-Baden 1962–1993

Knihopis = *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, oprac. Zdeněk Tobolka, František Horák, Praha 1939–1967

Machiels = *Catalogus Van De Boeken Gedrukt Voor 1600 Aanwezig Op De Centrale Bibliotheek Van De Rijksuniversiteit Gent*, oprac. Jerome Machiels, Gent 1979

MS 16 = *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*, oprac. Helena Saktorová et al., Martin 1993

Ossol. XVI = *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVI*, oprac. Maria Bohonos, Wrocław 1965

Panzer = Georg Wolfgang Panzer, *Annales typographici ab artis inventae origine ad a. 1536*, vol. 1–11, Nürnberg 1793–1803

Széchényiana = *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Editiones non Hungaricae et extra Hungariam impressae*, t. 1–3, oprac. Elisabetha Soltész, Catharina Velencei, Ágnes W. Salgó, Budapest 1990

VD 16 = *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts*, Stuttgart 1973–1995

W = *Bibliographia polonica XV ac XVI ss. Polonica XV ac XVI sive catalogus librorum res Polonicas tractantium vel a Polonis conscriptorum arte typographica impressorum, qui in Bibliotheca Universitatis Caesariae Varsoviensi asservantur*, vol. 1–3, oprac. Theodorus Wierzbowski, Warszawa 1889–1894.

CATALOGUS LIBRORUM SAECULI XVI POLONICORUM QUI IN SLOVACORUM BIBLIOTHECA NATIONALI ASSERVANTUR

ANDREAE, Ioannes (ca 1270–1348)

Lecture sup[er] arboribus co[n]sanguineitatis & affinitatis: necno[n] cognationis spiritalis & legalis: cum breuiusculis quibusdam commentarijs & additamentis: perpulchris deniq[ue] p[ro]pleumatibus dubijs seu q[uae]stionibus circa easde[m] q[ua]ttuor arbores crebro co[n]tinge[n]tibus: p[ro] maiori in iure studentiu[m] i[n] creme[n]to feliciter i[n] margine adiunctis.

([...]) impresserunt summa vigilantia Vienne Austrie: Hieronymus Vietor: & Joannes Singrenius socij. Expensis aute[m] Leonardi et Luce Alantsee fratrum. Kalen. Februarij. Anno Millesimo Quingentesimo Tredecimo. [...])

[36] k., sygn. a–d₆, e–f₄, g₆; il. drzew. 4°

E XVII, 33 BJP XVI 58 BJ 16, A-598 MS 16, 55 IA 105.193

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typograficznej.

Drzew.: 13 drzeworytów (w tym 5 całostronicowych) stanowiących ilustrację wykładu. Adres wyd. z bibliografii.

Def.: brak k. g4–6.

Prow.: Zechesniechinus, Johannes [not. k. a2r.] *Johannes Zechesniechinus 1554*.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 51990 Priv. 6

ASTESANUS (–1330)

Canones penitentionales ex varijs sanctorum pontificum decretis collecti, quoru[m] noticia viris ecclesiasticis non minus vtilis qua[m] necessaria.

Hieronymus Vietor Has Canones ob. Christianæ pietatis incrementum q[uam] potuit emendatissima impræssit Cracouiæ in Academia sua. M.D.XXI (Cracouię per Hieronymum Vietorem. Anno partus virginei quingentesimo vigesimoprimo[!]).

[4] k., sygn. A₄. 4°. War. C

E XII, 255 W 972 BJP XVI,113 BJ 16, A-1165

Uwaga: aut. wym. na k. tyt. v.

K. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 51990 Priv. 10

BARTOLINI Riccardo (–1529)

Odeporicon idest[!] Itinerariu[m] Reuerendissimi in Christo patris & D[omi]ni D. Mathei Sancti Angeli Cardinalis Gurcensis coadiutoris Saltzburgen[sis]. Generalisq[ue] Imperii locumtene[n]tis, Quæq[ue] in conuentu Maximiliani Cæs. Aug. Sereniss. q[ue] regu[m] Vladislai Sigismundi ac Ludouici, memoratu digna gesta sunt per Riccardum Bartholinu[m] perusinum ædita.

(Hieronymus Vietor hoc opus impressit Viennæ, Impensis Ioannis Vuiderman Augusten[sis] quod impressioni XIII kalen[dis]. septemb. datu[m] est, absolutum uero, Idibus Septe[m]b. Anno Dom[ini] M D X V)

[68] k., sygn. A₆, B–P₄, Q₆. 4°

Wariant nieozn.¹¹

¹¹ Rozróżnienie wariantów – zob. H. Bułhak, *Wiedeńska oficyna Hieronima Wietora*, [w:] *Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin*, t. 2, Warszawa 1993. s. 297–432.

E XII, 387 W 905 VD16: B 569 MS 16, 132

Uwaga: tytuł w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

Wierszowana przedmowa Jana Dantyszka napisana dystychem elegijnym.

Prow.: 1. Nepoj[?] Joannes [ręczna not. na wykl. g. okł., częściowo zasłonięta nalepką ekslibrisową] *Joannis Nepoj 1814*.

2. Premonstraci – Jaszów [nalepka ekslibrisowa na wykl. g. okł., liczba wpisana ołówkiem] *Inscriptus Bibliothecae Jaszoviensi Canonicorum Regularium Praemonstratensium Incunabulum 21*

Opr.: pergamin zabrudzony i podniszczony, na g. okł. odcisnięta litera R, plamy z atramentu na obcięciach, na grzbiecie ręcznie wpisany skrót tyt.

Sygn. IC 99273 Priv. 6

[CARMINA]

Clariss: Viro. Dn. Ioachimo Spechtio Reverendiss: Et Illvstrissimi Principis Ac Dn: Dn: Ioachimi Friderici Dvcis In Silesia & Praepos: Magdeb: &c. ICto. amplissimo, domum suam ducenti Nobilem Et Lectissimam Foeminam Blandinam, Dn: Ioan: Rheinmanni, apud eundem Illustrissimum Dvcem Consil: & Cancellor. Praefecti, filiam. Bona ei rei auspicia precantur amici.

Vratislaviae, (Jn Officina Typographica Georgij Baumanni), Anno cło Io xciii.

[8] k., sygn. A–B4. 4°

E nie notuje VD16 nie notuje

Prow.: 1. [supereklibris] Hans Von Nostitz Vom Noes 1601

2. [na 1. poz. w kločku Koš. 4318]: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor. Refor.*

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno supereklibris Hansa von Nostitz – XVII w.

Uwaga: tytuł wg katalogu SNK.

K. tyt. i cały tekst druku w ozdobnej drzeworytowej ramce typograf.

Polonicum: jednym z autorów ded. jest nieznan bliżej Caspar Ianicius.

W kločku Koš. 4318 oprawiono bezpośrednio po sobie 2 identyczne egzemplarze tego utworu.

Sygn. Koš. 4318 Pr. 22

Koš. 4318 Pr. 23

CEBES Thebanus (ca 404 p.n.e. –?)

Cebetis Thebani, Socratisq[ue] discipuli tabula, uitae totius humanae cursum graphice continens. Addito Ioannis Camertis, ordinis Minorum, sacrae[ue] Theologiae professoris, Cof[m]mentariolo non inerudito.

In Regia Poloniae Cracovia Ann. M.D.XXIII (Cracouiae, in Officina Hiero. Vietoris. Mense Iunio. An. M.D.XXIII).

[48] k., sygn. A₄, B–C₆, D₄, E–F₆, G₄, H–I₆. 4°

E XIV, 106 W 63, BJP XVI, 376 BJ 16, C 616 IA 134.790

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr. z czterema herbami w rogach:
Korony, Litwy, Akademii Krakowskiej i Krakowa.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 70260 Priv. 3

CERVUS, Jan z Tucholi (ca 1500–ca 1557)

Epitome pōtificij ac Cęsarei Juris: de cognationibus nuptiis, iure dotium, donationibus, testamentis succesionibus atque regulis Juris, tum ex Pandectis, tum ex decretalibus, et Sexto. Ioanne Cervo Tucholiensi collectore.

Excudebat Cracovię Florianus Vnglerius Anno D. MDXXXIII mense Novembri, [post 25 XI].

[8], 145 [1 cz.] k., sygn. A–S₈, T₁₀. 8°

E XIV, 125–126 W 1109 BJP XVI, 380 BJ 16, C-657 IA 135.331

Uwaga: dedykacja dla biskupa lwowskiego Bernarda Wilczka podpisana przez: Ioannes Ceruus Tucholiensis.

Data dzienna wyd. post quam z dedykacji: [...] *ferij diue Katherine v[ir]ginis Anno a Christo nato. M. D. xxxiiii.*

Def.: brak k. tyt., odpis tyt. z bibliografii.

Prow.: 1. Porpsitz, Potorius [not. wykl. okł. g.] *Potorus [Potorius?] Porphitz [Porpsitz?]*.

2. Pijarzy – Prievidza [not. k. A2r.] *Bibliotheca Prividiensis.*

3. Vrallensky, Joannes [not. k. A2r.] *R. D. Joannis Vrallenszky.*

4. Bakobanicz [not. k. A4r.] *D.A.P.P. Bakobani[tz?]*.

Opr.: pergamin, pociemniały na grzbiecie i oderwany od bloku, resztki wiązań płóciennych – XVII w.

Sygn. IE 4996

CICERO, Marcus Tullius (106–43 a.C.)

M. T. Ciceronis, Scipionis Somnium, eius operis quod de R.P. co[n]scripsit, reliquię.

(Impressum Viennę, per Hieronymu[m] Vietorem, & Ioannem Singreniu[m]. Die V. Decembris. Anno. M. D. XI.)

[6] k., sygn. karty 2,3 i 4 w miejscu sygnowania mają znak: II, III, IV. 4°

VD16: C 3158

Prow.: 1. Franciszkanie – Skalica [not. k. tyt. na 1. poz. w klocek] *Conventus Zakolczens[is]*.

2. Hauser, Johannes [not. k. tyt.] *Johanes Hauser amicus amicoru[m] Optimus Hieronimi de Nepomuk.*

3. Nepomuk, Hieronymus de [not. jw.].

4. Johannes [reszta not. usunięta].

Opr.: oprawa mnisza, deski, tłoczenia ślepe, w całości zachowane okucia z zapięciami.
Sygn. IC 71651 Priv. 4

DIONYSIUS Periegetes (II w. n.e.)

Dionysii Afri, De Situ Orbis: sive Geographia, Prisciano, aut Fannio Rhe[n]io interprete lib. unicus. Ioannis Camertis in eundem Commentariolum.

(Vienne Pannoniae, in ædibus Hieronymi Vietoris & Ioannis Singrenii, socior[um]. Expensis uero Leonardi, & Lucae Atlantse, fratrum. Vndecimo Kalendas Nouembris. Anno. M.D.XII.)

42 k., sygn. a₆, b-k₄. 4°

BJP XVI, 642 Széchényiana D 196 VD 16 D 1987 Denis 75 Panzer 9, 14, 73

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

NB. W katalogu SNK w Martinie ten autor w indeksie występuje błędnie jako AFER, Dionysius.

Sygn. IC 51990 Priv. 1

DŁUGOSZ, Jan (1415–1480)

Vita beatissimi Stanislai Cracouiensis episcopi. Necnon legende sanctorum Polonie Hungarie Bohemie Morauie Prussie et Slesie patronorum.

(Impressum Cracouie in edibus prouidi viri Joannis Haller. Anno partus virginalis. Millesimoquing[en]tesimoundecimo; die Mercurij vegesimaquarta mensis Decembris [=24 XII].

131, [5, ost. cz.] k., sygn. a₈(?), b₄, c₈, d₄, e₈, f₄, g₈, h₄, i₈, k₄, l₈, m₄, n₈, o₄, p₈, q₄, r₈, s₄, t₈, v₄, x-y₈. 4°

E 15, 245 W 15 BJP XVI, 649 BJ 16, D-425 Adams D-706 Széchényiana D 255

Uwaga: aut. wym. w kolofonie.

Def.: brak pierwszych dwóch kart, brak k. r₁ (fol. 97), t₁ (fol. 109), brak ost. k. y₈ cz., uszkodzenia brzegów. Odpis tyt. z bibliografii.

Prow.: 1. Goworkowita, Stanislaus [wyklejka z oryginalnej oprawy wklejona na wew. str. okł.] *Hunc librum donavit Dominus Stanislaus Goworchovita vice prepositus et predictor et notarius publicus Ecclesiae collegialis Ovrzel[...][...]iën. 1512 dno Joanni oppatovo priori in wielky mlyn Ordinis S. Pauli primi eremit [...] de vice Decanus predictae Ecclesie.*

2. Joannes – zakonnik [jw.] *Anno [...]15(?) fr[ater] Joann... Fr[at]ri Bartholomeo Cacumino.*

3. Cacuminus, Bartholomeus [jw.].

4. Fychackialy [Fychickialy, Fychickiady?] Stanislaus [j.w.] *Hunc librum donavit Dominus Stanisl. Fychackialy[?][...]*

5. Ornipenius, Stanislaus [wklejona kartka – jw.] *Dono datus A R.P. Staneszlao Ornipenio Christophoro Zrinyi A. 1651.*

6. Zrinyi, Christophorus [jw.].

Opr.: XX w.

Sygn. IC 51991

DUBRAVIUS, Ioannes (1486–1553)

Theriobulia Joannis Dubrauij Iurisco[n]sulti & Equitis aurati de Regijs præceptis.

[Cracouiae. post XV. Calendaru[m] Maij(=17 IV), M.D.XXI.]

[32] k., sygn. a–h8, drzew. 4°

BN *online*

Def.: brak składek f–h8.

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

Data wyd. w dedykacji na k. a2v.

Dedykacja aut. dla Jakuba de Erdzjieschow (Arciszewski), kanonika katedralnego krakowskiego; oraz dla Ludwika II, króla Węgier i Czech.

Opr.: XX w., restaurowana, dodatkowe pudełko obciążone płótnem.

Prow.: brak.

Sygn. BK 6

EXPLANATIO

Christiana De Fide Et Sacramentis Contra Hæreticorum Id Temporis Errores Xxplanatio. Accessit præterea Edictum Caroli. V. Cæsaris cum Articulis quibus docetur fidei & religionis Christianæ uera obseruantia.

(Impressum Cracouiæ), Apvd Hieronimvm Vietorem, Anno M.D. XLV.

[10] k., 158[=159, 1 cz.] s., [12, ost. cz.] k., sygn. A₄, B₆, A₈ (składka błędnie opisana),

C–L₈, A₄, B₈. 8°

E XII, 202

Uwaga: w kolofonie: Impressum Cracouiæ Per Hieronymum Vietorem Anno domini M.D.XXXXV.

Dedykacja Jana Dantyszka dla Stanisława Hozjusza na k. A2r., po niej list Stanisława Hozjusza do Jana Dantyszka.

Liczne pomyłki w paginacji.

Prow. na pierwszej poz. w kločku:

1. Porpsitz, Potorius [not. wykł. okł. g.] *Potorus [Potorius?] Porphitz [Porpsitz?]*.
2. Pijarzy – Priedvidza [not. k. A2r.] *Bibliotheca Prividiensis.*
3. Vrallensky, Joannes [not. k. A2r.] *R. D. Joannis Vrallenszky.*
4. Bakobanicz [not. k. A4r.] *D.A.P.P. Bakobani[tz?]*.

Opr.: pergamin, pociemniały na grzbiecie i oderwany od bloku, resztki wiązań płóciennych – XVII w.

NB po składkach występują 22 karty niezadrukowane, w całości wypełnione notatkami rękopiśmiennymi.

Sygn. IE 4996 Priv. 1

FONS VITAE

Fons Vitæ: Ex quo scaturiu[n]t suauißimæ co[n]solatio[n]es.

(Cracouiae excusum apud Viduam Floriani. An. 1543.)

[88, ost. cz.] k., sygn. A–L8 (k. C4–5 błędnie oznaczone B4–5), drzew. 8°

E nie notuje, wydanie nienotowane w bibliografiach.

Uwaga: autorstwo bywa przypisywane Willemowi van Zuylen van Nyevelt.

W dedykacji aut. do czytelnika data *Quarto Calendas Augusti. Anno Millesimo quingentesi, [!] trigesimo tertio.*

Na k. tyt. całostronicowa ilustracja drzeworytowa przedstawiająca Chrystusa zmartwychwstałego.

Adres wyd. w kolofonie wpisany w ozdobny kartusz drzeworytowy.

Prow.: 1. Franciszkanie – Skalica; [not. k. tyt.] *Conven. Szakolcz.*

2. [not. k. tyt.] *M. CP.*

Opr.: skóra ciemnobrązowa, tłoczenia ślepe, w środkowej części g. okł. ewangelista Jan, wytłoczony napis Fons Vitae w g. części g. okł., otwory po wiązaniach i zach. fragment wiązania rzemiennego – XVI w.

Sygn. Sk 22757/21

GASZOWIEC, Piotr (?–1474)

Computus nouus totius fere Astronomie fundame[n]tum pulcerrimum contine[n]s.

[Kraków: Kasper Hochfeder], (1504)

[12] k., sygn. a–b₆. 4°

E XIV, 338 W 2041 BJP XVI, 830 BJ 16, G-162

Uwaga: autor ust. na podst. bibliografii.

Na k. tyt. całostronicowy drzeworyt z trzema herbami: u góry Pogoń Litewska i Orzeł (Korona), poniżej herb Krakowa.

Na k. b6 2 całostronicowe drzeworyty: odnalezienie części ciała św. Stanisława przez ptaki (recto) i męczeństwo św. Stanisława (verso).

Prow.: franciszkanie – Nizna Sebastova [not. k. B1r. na 1. poz. w kločku: ID 57643]

Conuentus Sebesiensis.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 57643 Priv. 6

GLOGOVIENSIS Ioannes (1445–1507)

1.

Computus Chirometralis.

[Kraków:] (Impressum expensis Joanni Haller [...] 1507 [...] 3. ijdus Februarias [=ż11 II])

[40] k., sygn. A₈, B₃[...]. 4°

E XVII, 174–175 BJP XVI, 882 BJ 16, G-487

Uwaga: na k. tyt. całostronicowy, barwiony na czerwono drzeworyt, przedstawiający duchownego siedzącego na tronie z księgą w ręce, po obu jego bokach stoją po 2 postaci.

Def.: brak kart 12–40 (k. C–E8).

Prow.: franciszkanie – Nizna Sebastova [not. k. B1r. na 1. poz. w kločku: ID 57643]

Conventus Sebesiensis.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 57643 Priv. 7

2.

Computus Chirometralis. Clerus in ecclesia quattuor sciat esse tenenda. Gra[m]matica[m] Musica[m] Jus Canonu[m]: atq[ue] Kalendas.

[Cracoviae], (Denuo reuisum et impressum expensis domini Joha[n]nis Haller ciuis Cracouien[sis]. Anno salutis nostre. Millessimo[!] quingentesimoundecimo. primo die Augusti.)

[40, ost. cz.] k., sygn. A₈, B₄, C₈, D₄, E₆, F₄, G₆, il. drzew. 4°

E XVII, 175 BJP XVI, 883 BJ 16, G-488

Uwaga: autor wymieniony w kolofonie.

Całostronicowy drzeworyt z personifikacją astronomii na k. tyt.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 51990 Priv. 10

3.

Introductorium Co[m]pendiosum in Tractatum Spere material. mgri Jo[a]nnis de Sacrobusto Que[m] abbreviavit ex almagesti Sapie[n]tis Ptholomei Claudij [...] per [...] Joannem Glogoviensem [...] Anno [...] Millesimo quingentesimo sexto. Currente In vniuersitate Cracouiensi [...] Recollectum.

(Impressum cracouie, Jan Haller, Anno. 1506. In die sancti Vitalis martyris [= 28 IV])

[72] k., sygn. a–m₆, 4°

E 17,181 BJP XVI, 894 BJ 16, G-501 Ossol. XVI, 856

Def.: brak k. tyt.; odpis tyt. z bibliografii.

Prow.: franciszkanie – Nizna Sebastova [not. k. B1r. na 1. poz. w kločku: ID 57643]

Conventus Sebesiensis.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 57643 Priv. 1

HERMES TRISMEGISTUS zob. ROSSELLI, Annibale

HOZJUSZ, Stanisław (1504–1579)

1.

Confessio Catholicae Fidei Christiana: Vel Potius Explicatio Quaedam Confessionis, In Synodo Petricoviensi À patribus prouinciarum Gnesnensis, & Leopoliensis in regno Poloniae factae, Anno domini M. D. L. I. Authore Stanislao Hosio, Varmiensi Episcopo, Per quem etiam denuò liber est recognitus ac locupletatus, & à mendis priorum editionum repurgatus. Salvo Per Omnia Iudicio S. sedis Apostolicae. Opvs Inprimis Pivm Et eruditum.

Impressvm Viennae In Avstria, In officina Michaëlis Zymmermanij, Anno M. D. LX.

[10], CCCXLII, [38, ost. cz.] k., sygn. (*)1, ?, *2–9, A–Z6, Aa–Zz6, Aaa–Lll6, Mmm4, Nnn–Rrr6, Sss4; drzew. 2°.

E XVIII, 280 BJP XVI, 1132 BJ 16, H-684

Uwaga: całostronicowy drzeworyt z 4-półowym herbem Rzeczypospolitej Obojga Narodów (naprzemiennie: Orzeł, Pogoń, Pogoń, Orzeł na k. *3v.

Dedykacja arcybiskupa Mikołaja Dzierzgowskiego dla króla Zygmunta Augusta od k. *3r.

Def.: brak 1 k. nlb. (bezpośrednio po k. tyt.).

Prow.: 1. Reformaci – Tyrnava [not. k. tyt.] *Conventus Tyrnaviensis Frum Minor S. Jacobi*; [piecz. k. tyt.] *Sigillum Conventus Tyrnaviensis Ordinis Fratrum Minorum*.

2. Reformaci – Nagyszombat [piecz. k. tyt.] *No. 493 Ex Bibliotheca Conventus Fratrum Minorum Nagyszombat*.

3. *Ex Polonia liber iste venit* [na k. tyt., ciąg dalszy przekreślony].

Opr.: renesansowa, deski, skóra jasna, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione roślinnym ornamentem, zachowane okucia z zapinkami – XVI w.

Sygn. Tr 19591

2.

Confessio Catholicae Fidei Christiana: vel potius explicatio quaedam confessionis, in synodo Petricoviensi à patribus prouinciarum Gnesnensis, & Leopoliensis in regno Poloniae factae, Anno Dñi M. D. LI. A R. D. Stanislao Hosio, Varmiensi Episcopo conscripta: ac denuò recognita & locupletata, & à mendis priorum editionum repurgata. Salvo Per Omnia Iudicio S. sedis Apostolicae. Opvs In Primis Pivm Et Ervditvm.

Impressvm Viennae In Avstria, In officina Michaëlis Zymmermanij, Anno M. D. LX.

[12], CCCXLI, [31 = 1 cz., 29, 1 cz.] k., sygn. *8, ((4, A–Z6, Aa–Zz6, Aaa–Qqq6, drzew. kolor., inicjały barwione i złocone. 2°.

Ed. C[?]: We wstępie na k. tyt. v. informacja: *En prodit rursus, Christiane lector, Confessio fidei Christianæ [...] ab ipso authore tertium recognita & locupletata, & impensis quidem [...] Michaëlis Archiepiscopi Salisburgensis, & Antonij Muglitij designati Episcopi Viennensis in Austria [...]*

E nie notuje – por. XVIII, 279–280 BJP XVI, 1133 BJ 16, H-685 VD 16 H/5142

Uwaga: dedykacja arcybiskupa Mikołaja Dzierzgowskiego dla króla Zygmunta Augusta od k. *2r.

Prow.: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Contus Cosoviensis 1676*, [pieczętka k. tyt.] *Bibliotheca O. FF. M. Prov. S. Mariae*.

Opr.: renesansowa, deski, skóra jasna, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło z ornamentem roślinnym, w środku plakieta z liści, grzbiet pomalowany na czerwono, z naklejonymi 3 karteczkami (skrót tyt. i nr 223), obcięcia zielone, zachowane okucia z zapinkami, wszystkie inicjały ręcznie malowane i złożone, na k. *3v. barwiony i złożony całostronicowy drzeworyt z 4-polowym herbem Rzeczypospolitej Obojga Narodów (naprzemiennie: Orzeł, Pogoń, Pogoń, Orzeł).

Sygn. Bap 8952b

3.

Confessio Catholicae Fidei Christiana: Vel Potivs Explicatio Qvædam Confessionis, In Synodo Petricoviensi, à patribus prouinciarum Gnesnensis, & Leopoliensis in regno Poloniae factæ, Anno Domini M. D. LI. Authore Stanislao Hosio, Cvm Hæc scripsisset Episcopo, nunc autem S. R. E. Cardinale Warmiensi. Et est hæc, Lector, editio Viennensis tertia, multò castigatior & locupletior quàm priores omnes. Hæc autem & alia quaecunq[ue] scripsimus, vel deinceps etiam scripturi sumus, omnia Sanctæ sedis Apostolicæ, Sanctiq[ue] Oecumenici Concilij iudicio, subiecta sunt. Opvs Inprimis Pivm & eruditum.

Viennæ Avstriæ, Excudebat Michaël Zimmerman, in Curia Diuæ Annæ, Anno M. D. LXI.

[10 = 7, 1 cz., 2], CCCLVI, [39] k., sygn. A–B₆, C–Z₆, Aa–Zz₆, Aaa–Nnn₆, Ooo₄, Ppp–Ttt₆, Vvv₄, drzew. 2°.

E XVIII, 280 W 215 BJP XVI, 1135 BJ 16 H-687 VD 16: H 5143

Uwaga: drzeworyt całostronicowy il. przedst. króla Zygmunta Augusta na k. *2v., całostronicowy drzeworyt z 4-polowym herbem Rzeczypospolitej Obojga Narodów (Orzeł i Pogoń zwrócone do siebie) na k. *4v. i na k. Vvv4r.

Dedykacja arcybiskupa Mikołaja Dzierzgowskiego dla króla Zygmunta Augusta od k. *3r.

Prow.: Ferenczffy (Ferenczffij) Nicolaus [not. wykl. g. okł.] *Nicolas Ferenczffij possessor*.

Reformaci – Bratysława [not. k. tyt.] *Conventus Posoniensis*, [pieczętka k. tyt.] *Bibliotheca O. FF. M. Prov. S. Mariae*.

Opr.: renesansowa, deski, skóra jasna, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione ornamentem roślinnym, okucia i resztki zapinek, grzbiet pomalowany jasno-

czerwoną farbą, na grzbiecie przyklejone 2 karteczki ze skrótem tyt. i nazwiskiem aut., obcięta barwione na czerwono – XVI w.

Sygn. Bak 10096

4.

Confessionis Christianae Catholicae Fidei, Petricoviensis Synodi Nomine A Reverendiss. Patre atq[ue] Domino, D. Stanislao Hosio, Cardinale, Episcopo Varmiensi, primùm quidem conscriptæ, plurimis sed nu[n]c acceßionibus ab eodem sic locupletatæ, & expolitæ, vt nouum ferè opus videri poßit, Tomvs Primus. Adiuncto cum capitum & explicatorum locorum S. Scripturæ, tum etiam rerum & verborum, necessario Indice.

Coloniae, Apud Maternum Cholinum, [post 1 III] Anno M.D.LXXIII.

[12] k., 895[1] s., [25 = 1 cz., 24] k., sygn. †₈, †₄, A–Z₈, Aa–Zz₈, Aaa–Nnn₈. 8°

E XVIII, 281 W 331a BJ 16 H-690 BJP XVI, 1138 VD 16:H 5144

Uwaga: dedykacja Mikołaja Dzierzgowskiego dla Zygmunta Augusta.

Data dzienna wyd. post quam z przedm. druk.

Tylko pierwszy tom.

Prow.: franciszkanie – Bratysława [not. k. tyt.] *Conuentus Poseniensis Fratrum Minorum*; [pieczętka k. tyt.] *Bibliotheca O. FF. M. Prov. S. Mariae*.

Opr.: renesansowa, deski, skóra jasna, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione ornamentem roślinnym, resztki okuć, brak zapinek, grzbiet wtórnie (XVIII w.) oklejony ciemnobrązową skórą z szyldzikiem, k. tyt. uszkodzona – wycięty fragment z prawej strony, zawierający prawdopodobnie proveniencję – XVI w.

Sygn. Fr 284

5.

De Expresso Dei Verbo. Ad Sigismvndvm Avgvstvm Poloniae Regem. Reverendiss. D. Stanislai Hosii Episcopi Varmiensis. Libellus valde vtilis, ac his temporibus necessarius.

Dilingæ excudebat Sebalduß Mayer, Sumptibus Christophori Schick, Anno dñi M. D. LX.

[16], 120 k., sygn. α–β₈, A–P₈. 8°

War. A

E, XVIII, 284–285 BJP XVI, 1147 BJ 16, H-700 VD16, H-5159

Uwaga: dzieło dedykowane królowi Zygmunutowi Augustowi.

Prow.: reformaci – Skalica [not. k. tyt.] *Conuentus Zakolezensis*.

Opr.: pergamin barwiony na zielono, zniszczony i wytarty, zachowane fragmenty rzemieennych wiązań.

Sygn. Skal 15766

HULSIUS, LIEVIN (1550–1606)

1.

Chronologia In Qva Provinciae Seqvente Pagina Nominatae Et In Adivncta Tabvla Topographica Comprehensæ, Breviter describuntur, ex variis fide dignis Authoribus collecta, Per Lev. Hulsium Gandensem Not. Imp.

[Nürnberg], Typis Christophori Lochneri, c1o Io xcvi. Sumptibus Authoris.
[3] k., 48 str., [1 cz.] k., sygn. A–G4: drzew., miedz. 4°
VD16 H 5868

Uwaga: miejsce wyd. z bibliografii.

Na k. tyt. całostronicowy miedz. z herbami opisywanych krajów.

Całostronicowy miedz. na k. tyt. v. z ozdobnym herbem adr. ded., biskupa Spirya Eberharda.

Polonicum: zawiera inf. o Polsce, Litwie, Podolu, Rusi.

Prow.: 1. [superekslibris] *Hans Von Nostitz Vom Noes 1601.*

2. Reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor Refor.*

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno superekslibris Hansa von Nostitz – XVII w.

Sygn. Koš. 4318

2.

CHRONOLOGIA. Das ist/ Ein kurtze beschreibung deren Länder/ so in diser hierzu geh[oe]rigen Landtafel/ begriffen seind/ auß vilen glaubw[ue]rdigen Authoribus zusammen Colligiert. Durch Levinum Hulsium, Gandensem, Gall. Ling. Noribergæ Lud. Mag. Not. Imp.

[Nürnberg], Typis Christophori Lochneri, M.D.XCVI, Sumptibus Authoris
[2] k., 43 [1] s., sygn. A–F4, miedz, drzew. 4°
VD 16, H-5870

Uwaga: miejsce wyd. z bibliografii.

Na k. tyt. całostronicowy miedz. z herbami opisywanych krajów.

Polonicum: zawiera inf. o Polsce, Litwie, Podolu, Rusi.

Prow.: 1. [superekslibris] *Hans Von Nostitz Vom Noes 1601.*

2. [na 1. poz. w klocek Koš 4318]: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor Refor.*

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno superekslibris Hansa von Nostitz – XVII w.

VD16 H-5870 MS16

Sygn. Koš. 4318 Pr. 1

IUDICIUM

Iudicium Magyar Nyelven, Az mij Wrunk Christusmak születése vtán 1586. Eztendőre, mely ez Világ teremtésétől fogva az 5548. Eztendő. Slovacius Peter D. az Krackal Academicianak fő Astrologusa által irattatol es szamlaltatof [...] Ex Eztendőben sem az Nap. [...] an [...] Holdban Ecliptis nem lezsen misnalunk.

Krackoban, Petricouius Andras által., [1585?]

[8?] k., sygn. A8. 8°

E nie notuje, wydanie nienotowane w bibliografiach.

Uwaga: k. tyt. czarno-czerwona.

Def.: uszkodzenia k. tyt. nie pozwalające na dokładne odwzorowanie tytułu, wszystkie zachowane karty w niezbyt dobrym stanie, prawdopodobnie wyklejone z oprawy, kalendarz zachowany tylko do lipca; być może pierwotna objętość to [16] k.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IE 5951

JOHANNES DE SACROBOSCO (ca 1195–1256)

Algoritmv[s] Ioannis De Sacro Busto.

Cracouiæ, apud Mathiam Scharffenberg, Anno M.D.XXXIII.

[22] k., sygn. A8–B8, C6. 8°

Uwaga: egz. nieodnaleziony w zbiorach SNK; informacje z bibliografii SNK. W MS 16 *sub voce* Holywood, John.

K. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

E XXVII, 15

Prow.: brak.

Opr.: brak.

Sygn. Bap 1969

KROMER, Marcin (1512–1589)

Polonia Siue De Sity, Popvlis, Moribvs, Magistratibvs, Et Repvblica regni Polonici libri duo. Authore Martino Cromero, Coadiutore, ac designato Episcopo Varmiensi. Adiuncta est Sacerdotis cuiusda[m] Poloni ad lectorem admonitio, de Silesiorum nouis annalibus.

Coloniæ, Apud Maternom Cholinum, M. D. LXXVII

[8, ost. cz.] k., 234 s., *₈, A–O₈, P₄. 4°

E XX, 281 BJP XVI, 1368 BJ 16, K-189 Ossol. XVI, 1356 VD16, K-2432

Prow.: 1. Franciszkanie – Cremnitz [not. na k. tyt. 1. poz. w kločku] *Contus Cremnitz. Frum Minor.*

2. Creificz[?] Jacobus [not. na k. tyt. 1. poz. w kločku] *Sum Jacobi Creificz[?]*.

Opr.: renesansowa, skóra jasna, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło, na g. wypełnione tłoczeniem z Chrystusem ukrzyżowanym, na d. okł. Chrystus zmartwychwstały, g. część okładziny oderwana od bloku – XVI w.

Sygn. Kr. 1350 Priv. 2

LUBICZ (LIUBICZ), Jan (–1591)

Oratio Fvnebris, In Modvm Historiæ, Obitvs Illvstris Qvondam Domini, Ac Domini Nicolai Comit[is] A Zrynn &c. Habita A Ioanne Livbicz Canonico Vvrat[is]: In Exequiis Clarissimorum quondam militum, Nobilis puta, Ac Magnifici Domini Petri Farkasicz, Supremi olim eiusdem Comit[is], in partibus Croatiæ Capitanei, &c. Et Nobilis, nec non

Strenuj, Domini Georgii Horvvat, Castellani arcis Zygeth, Consobrinorum suorum, & veluti fratrum charissimorum: Anno salutis M. D. LXVI. In præfato Zygeth, eo tum, cum à Solymano Turcarum Cæsare, caperetur: peremptorum.

Nissæ, Excudebat Ioannes Crvciger, Anno salutis nostræ, 1568.

[8, ost. cz.] k., sygn. A–B4. 4°

E nie notuje VD 16 nie notuje

Def.: brak ost. k. cz.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 86642 Priv. 3

MIKOŁAJ z Błonia (–ca 1448)

Tractatus sacerdotalis de sacramentis de[que] diuinis officijs. & eo[rum] administra-tio[n]ibus.

(Impressus Cracouie in edib[us] p[ro]uidi viri d[omi]ni Joa[n]nis Haller Anno. 1519)

[94] k., sygn. A₆, B–O₄, P–S₆, [T–V]₆[?]. 4°.

E XIII, 174 W 52 BJP XVI, 1719 BJ 16, N-119 MS 16, 1598

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej ramce typogr. z herbem Łódzia oraz literami P[etrus] E[pi-scopus] P[remisliensis] F. P.

Dedykacja Rudolfa Agricoli mł. dla biskupa Piotra Tomickiego na k. tyt v.

Druk dwuszpaltowy.

W MS 16 *sub voce* Plove, Nicolaus.

Egz. (a)

Prow.: franciszkanie – Cremnitz [not. k. tyt.] *Convent[us] Cremnicensis P.P. Franciscanoru[m]*.

Opr.: renesansowa, skóra ciemnobrązowa, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione ornamentem roślinnym. Ręką XVI-wieczną na k. tyt. przepisano adres wyd. z kolofonu.

Sygn. Kr 2586

Egz. (b)

Def.: brak k. tyt. (A₁), od k. T₄ znaczne uszkodzenia dolnej części kart.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 59379

MIKOŁAJ z WILKOWIECKA (ok. 1524–1601)

Flores Sermonvm. In Evangelia Dominicalia Post Festvm Sanctissimæ Trinitatis, Ecclesie Catholicæ vsurpata. Ex Patribus reliquisq[ue] priscis & neotericis Orthodoxis scriptoribus, in eoru[m] qui libroru[m] copia destituuntur gratiam, magno studio

& sumptu elaborati. Per fratrem Nicolaum Wilkowiecko, Ord. Eremitaru[m] D. Pauli primi Eremitæ, Monasterij Czestochouien[sis] Priorem.

Cracoviæ, Impræssum per Mat: Gariuoliu[m], [post 11 XI 1579].

[8] k., 355[356] s., [16] k., sygn. +₈, A–X₈, Aa–Zz₈, *₄. 8°

E XXIII, 17–18 W 795 BJP XVI,1617 BJ 16, M-772 Ossol. XVI, 2647

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej ramce typograficznej.

Całostronicowy drzeworyt na k. *4v. przedstawiający klęczących pod drzewem (palma daktylowa, na niej ptak, który zrzuca pokarm świętemu) św. Antoniego i św. Pawła z Teb.

Def.: brzegi wykazują pozostałości po zalaniu wodą, zniszczone ślady po wielu prowe-
nienjach

Prow.: 1. *G.R* [not. k. tyt.].

2. *Ex lib. Laurentii Seq.* [reszta strony obcięta] *A.D. 160[...]* [obcięcie strony].

3. [wyblakła not. na k. tyt.] *Ex Libris Eccles. Michael[?]*.

Opr.: skóra ciemnobrązowa, na obu okł. zwierciadło z prostych ramek, tłoczenia ślepe (drobne ozdobniki kwiatowe w rogach i rozety na grzbiecie, obcięcia nakrapiane (niebiesko?) – XVI/XVII w.

Sygn. ID 71850₁

MODRZEWSKI, Andrzej Frycz (ca 1503–1572)

Andreae Fricii Modreuij de Republica emendanda Libri quinque, recogniti & aucti: Quorum Primvs, De Moribus. Secvndvs, De Legibus. Tertivs, De Bello. Qvartus, De Ecclesia. Qvintvs, De Schola. Ad Regem, Senatvm, Pontifices, Presbyteros, Equites, Populumq[ue] Poloniae ac reliquæ Sarmatiæ. Quibus hac editione secunda accesserunt, præter alia: De Ecclesia Liber Secvndvs, lectu dignissimus. Orationes item, & Epistolae. Cum locuplete rerum et verborum memorabilium Indice.

Basileae, Per Ioannem Oporinum, 1559. (Basileae, ex officina Joannis Oporini anno Salutis Humanae M.D.LIX.).

807, [1] s., [30] k., sygn. a–z6, A–I6, K4, L–Z6, Aa–Vu6, Yy4, Zz6, AA–CC6, DD8. 4°
E XXII, 488–489 W 1382 BJP XVI,1634 BJ 16, M-840 VD 16:F 3195

Def.: brak ost. k. z kolofonem; odpis kolofonu z bibliografii.

Prow.: 1. Aychler, Stanisław [not. k. tyt.] *Ex Libris Spectab. Dni Stanislai Aycheri J.V.C. Aduocati prouincialis Jur. Supremi Maydenb. Castri Cracov. Generoso Ac Spectabili Viro Domino Gregorio Tribel, Tenutario bonorum in Smolnik &c. &c. D[omi]no Ac fautori omni observa[n]tia alendo Lodovicus Aychler d[o-
no] d[edit].*

2. Aychler, Ludwik [not. jw.].

3. Tribel, Gregorius [superekslibris z uszkodzonym herbem] *Pietas Tvttissima Virtvs Gregorivs Tribel Anno 1597.*

4. MRT [not. k. tyt.] *M. R T[?] Ab Anno 1641 Satis [Gratis?] habet rerum.*

5. Kochanowski, Ignacy [not. k. a2r.] *Ignatii Kochanovszky mp.*

Opr.: renesansowa, skóra biała, tłoczenia ślepe, supereklibris herbowy, ślady po wiązaniach, obcięcia barwione czerwono – 1597 r.

Sygn. IB 11560

MONAVIUS, Fridericus Jacob (15[...]-16[...])

Elegia Gratulatoria Scripta In Nyptiis, Qvas ad XIII. Kl. Martij, Vratislaviæ celebrat Clarissimus Vir Et Artis Medicæ Doctor eximius, D. Pavlv̄s Fridenwald, &c. cum spectatæ virtutis & honestatis Virgine Catharina, Ornatiss. Quondam atq[ue] Integerrimi viri, & in Repub. Vratisl. Ciuis primarij, Dn. Iohannis Wolff, relicta filia.

Vratislaviæ, Typis describebat Crispinus Scharffenberg, 1568

[4] k., sygn. A₄. 4°

E nie notuje VD 16 nie notuje

Uwaga: aut. wym. na k. A4r.,: I. Monau F. [...] XI. Kl. Martij.

Prow.: *Dem Hermansischen Vornahmen Basil Vertrauverth herzlichen Händ [...] [not. k. tyt.]*.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 59809

MUROVIUS Daniel (15[...]-16[...])

1.

Carmen Gratulatorivm Ad Illvstrem Et Magnificvm Dominvm, D. Gvilielmvm Ab Oppersdorf, Liberum Baronem ab Aich, Fridstein; & in Cosel: Serenissimi Principis Maximiliani, Electi Poloniæ Regis, Archiducis Avstriæ, &c. Camerarium militem strenuum, Ecclesiæ Dei, & studiorum Patronum summum, de Filio Bernhardo Gvilielmo, nato x. die Martij & XXVII. Aprilis, sacro Baptismatis fonte initiato, Anno M.D.XCIII. Scriptum a Daniele Mvrovio, Ecclesiæ Twardauensis Pastore.

[S.l.: s.n.], Anno M.D.XCIII.

[4] k., sygn. A4. 4°

E nie notuje VD16 ZV 11278 BSZ online

Prow.: Bocatius, Joannes [not. k. tyt.] *Cl. Viro D.M. Joanni Bocatio Epperiensis [Prešov] scholae Rectori fideliss., ignoto ignotus amico [obcięty brzeg karty]*.

Opr.: skóra ciemnobrązowa, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione motywami roślinno-figuralnymi – pocz. XVII w.

Sygn. SD 27192 Priv. 1

2.

Carmen De Vineâ Domini Ex Capite V. Esaia. Editvm Et Dedicatvm Magnifico Et Generoso Domino, Domino Gvilhelmo Ab Oppersdorff, Libero Baroni ab Aich, Fridstein, & in Kosel, Serenissimi Archiducis Austriæ Maximiliani Camerario, Artium liberalium & Doctrinæ c̄slestis Mec̄snati & promotori optimo. Avctore Daniele Morovio Verbi diuini Ministro, in Ecclesia Schönwicensi.

Vratislaviae, In Officina Typographica Georgij Baumanni, I. Anno M. D. LXXX X I I.

[6] k., sygn. A6. 4°

E nie notuje VD 16 nie notuje

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej ramce typogr.

Opr.: skóra ciemnobrązowa, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione motywami roślinno-figuralnymi – pocz. XVII w.

Sygn. SD 27192 Priv. 19

NAPRAGYI, Demeter (ca 1566–1619)

SZOKOLY, Miklós (15[...]-16[...])

KELLEMESSY, Mihaly (15[...]-16[...])

Hvngariae Periclitantis Legatorum, R'ndi Domini Demetrii Napragi, Ecclesiarvm Agriensis & Orodensis Maioris Præpositi: & Generosorum Dominorum Nicolai Zokolii de Kis Varda & Michaelis Kellemesi Vicecomitis Comitatus Saros, Ad Serenissimum Potentissimum[ue] Sigismvndvm Tertivm, Poloniae Et Sveciae Regem, Magnvm Dvcem Lithvaniae, Rvssiae, Prvssiae, Masoviae, Livoniae, Samogitiaeqve: & Inclytos Regni Poloniae, Magniq. Dvcatvs Lithvaniae, &c. Ordines, Oratio In Comitibus Generalibus Cracouiae habita, die 2. Mensis Martij, Anno Domini, M.D.XCV.

(Cracoviae, In Officina Lazari, Anno Domini, 1595.)

War. B.

29, [1] s., [1] k., sygn. A–D4, drzew. 4°

E XXIII, 34 BJP XVI, 1703 BJ16 N-31 W 1808

Prow.: 1. [supereklibris] Hans Von Nostitz Vom Noes 1601.

2. [na 1. poz. w klocek Koš 4318]: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor Refor.*

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno supereklibris Hansa von Nostitz – XVII w.

Sygn. Koš. 4318 Pr. 3

ORATIONES

Orationes Viennae Avstriae ad Dium Maximilianvm æs. Aug. aliosq[ue] illustrissimos Principes, habitæ. In celeberrimo trium Regum ad Cæs. conuentu. Anno M.D.XV.

(Impræssum Viennæ Pannoniæ per Hieronymum Vietorem. Expensis uero Leonardi & Lucæ Atlantsee fratru[m]. Mense Ianuarii. Anno M.D.XVI)

[88] k., sygn. A–B₆, C₄, D–E₆, F–G₄, H–L₆, M–S₄. 4°

E nie notuje¹² Panzer IX, 30, 160 MS 16, 1464

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej ramce typogr.

Prow.: 1. Nepoj (?) Joannes [ręczna not. na wykł. g. okł., częściowo zasłonięta nalepką eklibrisową] *Joannis Nepoj 1814.*

¹² Nie notuje tego dzieła również H. B u ł h a k, dz. cyt.

2. Premonstraci – Jaszów [nalepka ekslibrisowa na wykł. g. okł., liczba wpisana ołówkiem] *Inscriptus Bibliothecae Jaszoviensi Canonorum Regularium Praemonstratensium Incunabulum 21.*

Opr.: pergamin zabrudzony i podniszczony, na g. okł. odcisnięta litera R, plamy z atramentu na obcięciach, na grzbiecie ręcznie wpisany skrót tyt.

Sygn. IC 99273 Priv. 2

PAWŁOWSKI, Stanisław (?–1598) – BERKA, Vaclav

Rvdolphi Secvndi, Sacratissimi & Inuictissimi Romanorum Imperatoris, Germaniae, Hvngariae, Bohemiae, Dalm. Croat. Sclavon. &c. Regis. &c. Archidvcis Avstriae, Marchionis Moraviae, Comitis Tyrolis. &c. &c. Reuerendissimi & Illustriß: Generosi & Magnifici Dominorum, D. Stanislai Pawłowski, Episcopi Ołomučeñ: Principis, Regalis Capellæ Bohemiæ Comitis &c. Venceslai Senioris Bercae, Baronis de Daub & Leip, Regni Bohemiæ Aulæ Marschalci, eiusdeq[ue] S.C. Maiestatis Consiliariorum, &c. Oratorum Ad Sereniss. Sigismvndvm Tertivm, Poloniae & Sueciæ Regem, Magnum Ducem Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiæq[ue] &c. Et Inclytos Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lithuaniae, &c. Ordines Oratio. In Comitii Generalibus Cracouiae habita, Die 27. Mensis Februarii, Anno Domini, 1595.

(Cracoviæ, In Officina Lazari, Anno Domini, 1595.)

31 [1] k., sygn. A–D4. 4°

E XXIV,166–167 BJP XVI, 1866 BJ 16, P-288

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno supereklibris Hansa von Nostitz – XVII w.

Prow.: 1. [supereklibris] Hans Von Nostitz Vom Noes 1601.

2. [na 1. poz. w klocek Koš 4318]: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor Refor.*

Sygn. Koš. 4318 Pr. 2

PERLACH, Andreas (1490–1551)

Vsus almanach. seu Ephemeridum: ex co[m]me[n]tarijs Georgii Tannsteter Colimitii, Preceptoris sui decerpti, & in quinquaginta propositiones, per Magistrum Andream perlachium stirum, Redacti.

(Impressum Vienne Pannoniæ per Hieronimu[m] Vietorem Expensis Joannis Metzker. Bibliopolae Ann[o] d[omi]ni Millesimo quingentesimo decimo octauo).

[24] k., sygn. a–f₄. 4°

E nie notuje VD16, T-176 MS 16, 1526

Def.: brak kart a₁₋₃, c₁, c₄, zniszczenia i ubytki w całej książce.

Prow.: 1. [supereklibris] *Christophor Armpruster Transylwan. Caesaris Ferdinandi II. E, Consiliari, E, MDLX.*

2. Pijarzy – Prievidza [not. k. A2r.] *Biblioth. Privid. Scholar. Piar.*
3. *MS Br Pr 2518.*

Opr.: pozostałości skórzanej oprawy renesansowej (biała skóra, tłoczenia ślepe, barwione na czarno) z supereklibrisem: Christophor Armpruster Transylwan.
Sygn. ID 70529

PETRUS de Alliaco (1350–1425[?])

Tractatus Petri de Eliaco episcopi Cameracens[is] sup[er] libros metheuro[rum] de impressionibus aeris et de his q[uae] in prima s[e]c[un]da atq[ue] tercia regionib[us] aeris fiunt. Sicut sunt sidera cade[n]tia. stelle comate. pluuias. ros. pruina. nix. grandis. ventus. terre motus. Deq[ue] generatis infra terram.

([...] impressus Cracouie arte & impensis spectabil[is] viri d[omi]ni Joa[n]nis Haller ciuis cracouien[sis] Anno d[omi]ni 1515. p[ost] d[omi]nicam letare [= 19 III])

[1], 20 k., [1] k., sygn. A6, B–C8, drzew. 4°

E XII, 118 W 917 BJP XVI, 1882 BJ 16, P-490

Uwaga: na k. tyt. całostronicowy drzeworyt z 3 tarczami herbowymi: u góry Pogoń i Korona, poniżej herb Krakowa.

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 51990 Priv. 3

PLINIUS Caius Caecilius Secundus Maior (23–79)

C. Plinii Secvndi Liber Septimvs Natvralis Historiae. Cum Annotationibus M. Volfgangi Guglinger quam emendatissime impressus.

(Cracouiæ apud Hieronymum Vietorem, [post 13 VIII] Anno salutis. M. D. XXVI.)

[38] k., sygn. A–G4, I6. 4°

E XXIV, 361 W 1029, BJP XVI, 1929 BJ 16 P-865 Széchényiana P 649

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej ramce drzeworytowej.

Data wyd. post quam z ded. na k. A2v.: *Datum Cracovia ex museolo nostro XVIII Kalendas Septembris. Anno Christi M. D. XXVI.*

Całostronicowy drzeworyt z herbem Jana Turzona (adresat dedykacji) na k. tyt. v. i na k. I6r., nad i pod drzeworytem wiersz na herb.

Dedykacja dla Jana Turzona na k. A1v.–A2v.

Prow.: brak.

Opr.: XX w., restaurowana, dodatkowe pudełko obciążone płótnem.

Sygn. BK 139

POWODOWSKI, Hieronim (1543–1613)

Manuale Septem Ecclesie Catholice Sacramentorum. Libellus, omnibus sacerdotibus, maxime curatis vtilissimus; singulorum Sacramentorum doctrinam Summariam, & casus præcipuos, perspicua breuitate complectens. Addita est breuis iuuandi morientes

instructio. Cum indice rerum & verborum accurato. Avctore D. Hieronymo Pouodouio, Archipresbytero & Canonico Cracou.

Posnaniae, Excudebat Ioannes Wolrab, [post 1 IX] M. D. XCI

[12] k., 192 s., [12] k. 8°

E XXV, 191 W 567 BJP XVI, 1979 BJ16 P-1153

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

Data dzienna wyd. post quam z ded. aut. (k. b1r.).

Utwór dedykowany kardynałowi Jerzemu Radziwiłłowi, księciu na Ołyce i Nieświeżu (k. a2–b1).

Prow.: 1. Reformaci – Skalica [not. k. tyt.] *Conuentus Szakolczensis 1682[?]* *Frum Minorum Reformator.*

2. Somlicius [Somliaj? Somli?] Michael – zakonnik [not. k. tyt.] *Fris Michaelis Somlicij Anno 1615.*

Opr.: renesansowa, deski, skóra ciemnobrązowa, na g. okł. w zwierciadle odciśnięta połączana plakieta z Ukrzyżowaniem, zachowane okucia z zapinkami, na grzbiecie naklejona karteczka z ręcznie wypisanym skrótem tyt. – XVI w.

Sygn. Sk 22 757/43

ROSSELLI, Annibale (1525–1593)

Pymander Mercvrii Trismegisti Cum Commento Fratris Hannibalis Rosseli Calabri, Ordinis Minorvm Regvlaris obseruantiae, Theologiae & Philosophiae, ad S. Bernardinum Cracouiae Profeforis. Liber V. de Elementis, & descriptione totius orbis.

Cracouiae. In Officina Typographica Lazari, [post 29 V] Anno M.D.LXXXVI.

[6] k., 645, [1] s., [13, ost. cz.] k., sygn. *₆, A–Z₄, Aa–Zz₄, Aaa–Zzz₄, Aaaa–Pppp₄. 4°

E XXVI, 374 W 1607 BJP XVI, 2088 BJ 16, R-529

Uwaga: dedykacja Annibale Rosseli dla króla Stefana Batorego na k. *2r–*5v.

Data dzienna wyd. post quam z dedykacji: *Datum Cracouiae ex Monasterio S. Bernardi 4. Calend: Iunij Anno salutis 1586.*

Prow.: jezuici – Lwów [not. k. tyt.] *Bibl. Coll. Leopoliens[is] Soc. Jesu*; [u dołu k. tyt.] *Catalogo inscriptus Leo[poliensi] 1601 [1691?]*.

Opr.: półskórek ciemnobrązowy, żółty papier marmurkowany na obu okł., papier kolorowy na wyklejkach, na grzbiecie szyldzik ze złożonym skrótem tyt., oderwany prawy dolny róg k. tyt., drobne uszkodzenia narożników oprawy – XVII–XVIII w.

Sygn. IB 7156₅

SANDERS, Nicholas (ca 1530–1581)

De Visibili Monarchia Ecclesiae, Libri Octo. In quibus diligens instituitur disputatio de certa & perpetua Ecclesiae Dei tum Successione, tum Gubernatione Monarchica ab ipso mundi initio vsq[ue] ad finem. Deinde etiam Ciuitatis Diaboli persæpè interrupta progressio proponitur, Sectaeq[ue] omnes & Hæreses confutantur, quæ vnq[ue] contra

veram fidem emerferunt. Deniqve de Antichristo ipso & membris eius: deq[ue] vera Dei & adulterina Diaboli Ecclesia, copiosè tractatur. Si quid præterea difficile & scopolosum vel in Pontificum Romanorum Historia, vel in Conciliorum Generalium ratione accidit; id-ipsum[!] ex proposito discutitur & examinatur. Cum Indice Rerum & Personarum locuplete. Avctore Nicolao Sandero, Sacræ Theologiæ Professore. Singulorum Librorum Argumenta sequens Pagina indicabit.

Lovanii, Sub Capite Deaurato. Ioannis Fouleri cura & impensa excudebat Reynervs Velpivs Typ. Iv., M. D. LXXI.

[6] k., 844, s., [8] k., sygn. *6, A–Z4, Aa–Zz4, Aaa–Zzz4, a–z4, aa–ooo4. Fol.

BJP XVI, 2163 BJ 16, S-212 Adams S-288 BT 4252 Machiels S-114

Uwaga: Polonicum: dzieło dedykowane m.in. biskupowi warmińskiemu Stanisławowi Hozjuszowi (k. *4r.).

Sygn. druk. na k. tyt.

Prow.: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis 1666 Ordinis Minor Reform.*; ponadto 2 proveniencje przekreślone.

Opr.: skóra ciemnobrązowa z odcisniętą prostokątną ramką na obu okł., jasnobrązowy szyldzik na grzbiecie z połączonym skrótem tyt., obcięcia barwione na czerwono, na wyklejce papier ozdobiony czerwonymi i niebieskimi kwiatami – XVII/XVIII w.

Sygn. Skal 25195

SCHOBER, Ulrich (1559–1598)

Oratio Ante aduentum, in vrbem Torvniensem Serenissimi Principis Et Domini Dn. Sigismvndi III. Electi Et Nominati Poloniae Et Sveciae Regis Incltyti, &c. Habita in Schola Torvniensi. Cui adivncta svnt Carmina Gratvlatoria De felici eiusdem Sereniß. Regis ingressu.

Thorvnii, Anno M. D. LXXXVII. (Torvnii Borvssorvm, Excudebat Andreas Cotenius. Anno Christi M. D. LXXXVII.)

[22] k., sygn. A–D4, E6. 4°

Uwaga: k. tyt. w prostej ramce typogr.

Dedykacja uczelni toruńskiej dla Zygmunta III na k. A2.

W 1662 BJ 16, S-465 BJP XVI, 2191

Prow.: brak.

Opr.: pergamin jasny, poźółkły, zagięty na brzegach – XVII w.

Sygn. SD 13407 Priv. 3

SOSZYŃSKI, JAN (15[...]-16[...])

Panegyricus Ad Illvstrem D. Ioannem Iacobvm Comitem De Ostrorog Solemniter In Ordinem Equestrem Gallicvm S[ancti] Michaelis Dictvm A Rege Galliarum Henrico III. ob virtutem militarem asscriptum. Die 14. Nouemb[ris] Anno D[omini] 1597.

Lvgdvni, [s.n.], Anno M. D. XCVIII.

[8] k., sygn. A–B4. 4°

Uwaga: aut. wym. na k. tyt. v.: *Joannes Amplias Soschin. Henrico Stephano S.*

K. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

E XII, 139 (s.v. Amplias, Joannes) MS 16, 1495

Prow.: brak.

Opr.: pergamin jasny, poźółkły, zagięty na brzegach – XVII w.

Sygn. SD 13407 Priv. 6

SPARRE, Eryk (1550–1600)

Oratio Nomine Serenissimi Ac Potentissimi Principis Ac Dn. Dn. Iohannis III Svecorum, Gothorum Wandalorumq[ue] Regis, Magni Principis Finlandiæ, Careliæ, Wotschouicæ & Ingridiæ Ruthenorum, Estoniæq[ue] Liouonum Ducis, &c. Nec non Eivs Maiestatis Carissimi Filii Serenissimi Principis Sigismvndi, eorundem dictorum Regnorum proximi Principis hereditarij & Regis electi, &c. Per Illvstres, Generosos & Magnificos, Dn. Ericvm Sparre, Dominum de Sundby, &c. Regni Sueciæ Consiliarium & Procancellarium, Gubernatorem Wesmanniæ, Dalekarlorum & Montanorum: & D. Ericvm Brahe, Comitem a Winsingsburg, Baronem a Ridboholm & Lindholm, Sereniss. Principis Sigismvndi Consiliarium & Aulæ magistrum, dictæ Maiestatis & Serenitatis, ad Comitata Warsouien-sia, noui Regis electioni XXIX Iunij Anno M.D.LXXXVII. stylo nouo indicta, Legatos habita D. XV. Augusti.

[Stockholm, s.n.], M. D. LXXXVII.

[12] k., sygn. A–C₄. 4°

War. A lub B

Uwaga: wbrew zapisowi na k. tyt. dziełko zawiera tylko mowę Eryka Sparre.

E XXIX, 106–107 BJ 16, S-1135 Ossol. XVI, 2401 MS16 1783

Prow.: brak.

Opr.: pergamin jasny, poźółkły, zagięty na brzegach – XVII w.

Sygn. SD 13407 Priv. 2

STANCARI Francesco (ca 1501–1574)

Tria Papistarvm Fvndamenta Sev Asyla Præcipva, Pro Svo Ficto Missifico Sacrificio Tvendo, demoliuntur & subuertuntur. Per Franciscum Stanctarum Mantuanum. Stobnitæ 20. Decemb. 1570[...]

[Cracoviae], (Typis Mathiæ Wirzbietæ, Anno Domini. 1571)

[52?] k., sygn. A–N₄. 4°

E XXIX, 174 GBV online

Uwaga: druk zawierał [50] lub [52] k.; egz. SNK – [50] k., sygn. **2, B–N4.

Wg E w druku znajdowała się dedykacja dla Piotra Zborowskiego, wojewody sandomierskiego.

Na k. *1v. [=A3v.?] całostronicowy herb Jastrzębiec (herb Zborowskich).

Def.: brak k. A1–2[?].

Prow.: Stephanus [not. k. N4v.] *Stephanus*.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 59810

STANISŁAW ze Lwowa I (14[...]-15[...])

Regule tredecim: iuxta doctrinam Apostoli: prime: ad Tymotheum tertio capitulo edite: cuilibet Clerico no[n] inutiles in suo statu recte & salubriter conuersari volenti.

(Vienne Austrie, per Hieronymu[m] vietorem: Et Joanne[m] Singreniu[m]. Anno. 1512.)

[8] k., sygn. A-B₄. 4°

E XXI, 185 W 21 BJP XVI, 2386 BJ16 S-1202 VD 16 L-1254 Denis 83

Uwaga: autor podpisany w ded. na k. A1v.

K. tyt. czarno-czerwona.

Dzieło dedykowane biskupowi Piotrowi Tomickiemu (ded. na k. A1v.).

Prow.: brak.

Opr.: XX w.

Sygn. IC 51990 Priv. 8

TERENTIUS AFER, Publius (ca 190-159 p.n.e.)

Pvb. Terentii Comoediae Sex, Iam Denvo Scholiis Illvstratae, Atq. Caeteris Mvltto Castigationes Editae, Stvdio Et labore Philippi Melanthonis, ac Erasmi Roterodami.

Vratislaviae, (In Officina Typographica Georgij Baumanni), 1592.

[224] k., sygn. A-Z8, a-e8, drzeworyty. 8°

E XXXI, 103 BJP XVI, 2491 BJ 16, T-147 Ossol. XVI, 2521 VD 16, T-492

Uwaga: 1. K. tyt. w ozdobnej ramce drzeworytowej (arabeskowa plecionka).

2. Sygnet druk. w kolofonie (inf. z bibliografii).

3. Polonicum: dedykacja Erazma z Rotterdamu dla braci Jana (ante 1517-1562) i Stanisława (1517[?]-1560) Bonerów.

4. Sześć całostronicowych ilustracji drzeworytowych przed każdą komedią.

5. Egz. SNK zdefektowany: brak ost. k. e8; odpis adresu wyd. z bibliografii.

Prow.: 1. Czëolczij Antonius [not. wykł. d. okł.] *Sum ex Libris Antonij Czeolczij [...]*
Dono dabat Paulus Cziolczij frater consanguineus 1623.

2. Cziolczy (Czëolczij) Paulus [not. jw.].

Opr.: deska, skóra ciemnobrązowa, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło z motywami roślinnymi, resztki okuć i ślady po zapięciach, karta na d. wyklejce pokryta zapiškami właściciela - XVI w.

Sygn. BK 189

TITIUS, Peter (15[...]-16[...])

Epithalamion: In Honorem Nuptiarum Nobilissimi, Atque Amplissimi Viri, Pietate, Doctrina, Sapientia, prudentia, eloquentia, iudicio, virtute, & auctoritate praestantis, Domini Georgii à Scöneych, Domini in Parchvicz, Etc. Sponsi: Et Nobilissimae Ac Praestantissimae Foeminae, pietate, virtute, pudicitia, & modestia praestantis: Elisabethae, natae ex nobilissima Landeskroniorum familia ab Obsendorff: quondam Magnifici, ac strenui Dn: Fabiani à Schoneych, Equitis aurati, & S.R.C.M. & toti Imperio Romano à Consilij bellicis, &c. Viduae relictæ: Sponsæ Epithalamion, Scriptum à M. Petro Tito Freistadiense, pastore nuper Bethaniensium, in tuguriolo suo rustico suburbano ibidem nunc vacante.

Wratislaviæ, (In Officina Typographica[!] Georgii Baumann), c1o. 1o. VC.

[8] k., sygn. A–B4. 4°

E nie notuje

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

Polonicum: epitalamium dla Elżbiety Landskron i Jerzego Schoneich (z Parchwicz/Perklicz[?]).

Prow.: 1. [superekslibris] Hans Von Nostitz Vom Noes 1601.

2. [na 1. poz. w klocek Koš 4318]: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor Refor.*

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno superekslibris Hansa von Nostitz – XVII w.

Sygn. Koš 4318 Pr. 19

VALLA, Laurentius (1415–1465)

1.

Adeps Elegan[ntiarvm Vallae, Ex Eivs De Lingva Latina Libris. Per Bonvm Accvrsim Stvdiosissime Collectvs.

(Traductu[m] est hoc opusculu[m] Calchitypis Viennæ Pannoniæ, per Hieronimu[m] Vietorem, Impensis Leonardi & Lucæ Alantseæ fratrum, Mense Decembris. Anno M. D. XVI.

58, [6] k., sygn. a₈, b–c₄, d₈, e–f₄, g₈, h–i₄, k₈, l–m₄. 4°

E nie notuje¹³ BJP XVI, 3 BJ 16, A-23 Denis 157

Uwaga: sygnet nakł. na k. m4v.

Prow.: 1. Franciszkanie – Skalica [not. k. tyt. na 1. poz. w klocek] *Conventus Zakolczens[is]*.

2. Hauser, Johannes [not. k. tyt. na IC 71651 Priv. 4] *Johanes Hauser amicus amicoru[m] Optimus Hieronimi de Nepomuk.*

3. Nepomuk, Hieronymus de [not. jw.].

4. Johannes [not. jw., reszta not. usunięta].

¹³ Zob. H. B u ł h a k, dz. cyt., s. 354, *sub voce* Accursius Bonus.

Opr.: oprawa mnisza, deski, tłoczenia ślepe, w całości zachowane ukucia z zapięciami.
Sygn. IC 71651 Priv. 7

2.

Lavrentii Vallensis De Rebus Gestis Ferdinandi Aragonvm Et Sicvlorum Regis, Libri Tres. Recogniti, Adiectis Sholiis[!], À Ioanne Lango Silesio Cvm Gratia Et Privilegio, Cvivs Exemplvm Svbiectvm Est.

Vratislaviae, In officina Antonii Vingleri, 1546

[186] k., sygn. A₈, γ₈, A–X₈, Y₂. 8°

E nie notuje Ossol. XVI, 2571 MS16, 1914

Def.: k. tyt. uszkodzona, uszkodzenia na kilku innych stronicach.

Prow.: 1. [pieczętka ekslibrisowa k. tyt. i k. A₂] *Szaniecki*.

2. [pieczętka k. Q₁] *Museálna Slovenská Spoločnosť*.

3. [notatka k. A4v.] *Petri Vilcki vexillif. niglict. Cnn. Mutuo et Ioanni Cziskonio tomissns. P.W.C.C.*

Opr.: XX w.

Sygn. ID 60840

VERGILIUS MARO, Publius (70–19 p.n.e.)

[Pásterskie Pvbliivsá Vergilivsza Marona Rozmowy]

(W Krakowie, w Drukarni Mikołaja Scharffenbergerá. Roku Pańskiego, 1588).

[32, ost. cz.] k., sygn. A–H4. 4°

E XXXII, 368 MS 16, 1928

Uwaga: tekst druku w ozdobnej ramce typogr.

Def.: brak składek A–B4 i k. H4, drobne ślady zniszczeń – prawdopodobnie po zalaniu; odpis tyt. z bibliografii.

Prow.: [k. C₁ pieczętka] *Museálna Slovenská Spoločnosť*.

Opr.: XX w.

Sygn. ID 50099

WARSZEWICKI, KRZYSZTOF (1543–1603)

Christophori Varsevicii Tvrcciae Tres.

Pragæ, Typis M. Danielis Adami à Veleslavina. M. D. XCIX.

[48, ost. cz.] k., sygn. A–M4. 4°

E XXXII, 231 W 2865 Ossol. XVI, 2600

Prow.: 1. [supereklibris] Hans Von Nostitz Vom Noes 1601.

2. [na 1. poz. w kloku Koš 4318]: reformaci – Koszyce [not. k. tyt.] *Conventus Cassoviensis Ordinis Minor Refor.*

Opr.: pergamin, na obu okł. odcisnięte zwierciadło z prostych ramek; wytłoczony na czarno supereklibris Hansa von Nostitz – XVII w.

Sygn. Koš 4318 Pr. 24

WRATISLAVIENSIS Michael (Falkener) (ca 1460–1534)**1.**

Epithoma conclusionum theologialium: pro introductione in quatuor libros sententiarum magistri Petri Lombardi episcopi parisiensis: admodum vtile In florentissimo studio Cracouiensis elucubratum.

(In Inclyta Gracchovia Apvd Ioannem Haller Anno M.D.XXI)

[2] k., 149 fol., [2] k., sygn. A₆, B–C₄, D₆, E–G₄, H₆, I–O₄, P–Q₆, R–S₄, T₆, V–Z₄, A₆, B–G₄, H₆, I–K₄. 4°

E XXXIII, 357 E XXI, 398 (s.v. Lombardus, Petrus) W 57 BJP XVI, 2657 MS 16

(brak 2. proveniencji i błędny autor – Petrus Lombardus)

Prow.: 1. [k. tyt. not.] *Stanislaii Gaponij Anno Dnj 1559[?]* [OFM Sěbės?].

2. [k. tyt. not. przekreślona] *Conventus Sěbėsiensis 1644.*

Uwaga: k. tyt. w ozdobnej ramce drzeworytowej.

Kolofon z adresem wyd. na k. L2v.

Autor wym. w kolofonie na k. L4r: *Epitoma conclusionu[m] theologialium [...] per Michaelē Vratislaviē[sem] sacrarum literarum p[ro]fessorem maioris Collegii studii Cracouiē[sis] [...] elucubratum.*

Opr.: pergamin barwiony na zielono, ślady po wiązaniach – XVII w.

Sygn. ID 61058

2.

[Computus nouus totius fere astronomie fundamentum pulcherrimum continens].

(Editum Cracouie per magistrum Michaelē Vratislaviē[sem]. maioris Collegii studij Cracouiensis Collegiatu[m]. Sabbato an[te] Trinitatis. Anno d[omi]ni. 1507. Impressum Cracouie).

[16] k., sygn. A–B₈. 8°

E XXIII, 353

Def.: brak pierwszych 8 kart; odpis tyt. z bibliografii.

Prow.: franciszkanie – Nizna Sebastova [not. k. B1r.] *Conventus Sebesiensis.*

Opr.: XX w.

Sygn. ID 57643

3.

Expositio hymno[rum]q[ue] interpretatio ex doctoribus in gymnasio Cracouie[n]si p[ro] iunio[rum] eruditio[n]e ac eo[rum] in sacris litteris institutio[n]e [con]flata.

[Cracovia], Opera & impe[n]sis spectabilis viri Joa[n]nis Haller. ciuis & co[n]sulis Cracouiensis litteris ac formis excussum, Anno d[omi]ni. 1516

132, [5] k., a₈, b–e_{4,6}, f₄, g–m_{4,6}, n₄, o–z_{4,6}, *₄, *₆, *₄, *₄, [A]₄, drzew. 4°

E XXXIII, 358–359 W 37 BJP XVI, 2659 BJ16 W-358

Uwaga: autor wym. w kolofonie.

K. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typograficznej; tytuł odbity na czerwono.

Prow.: franciszkanie – Cremnitz [not. k. tyt.] *Conventus Cremnicensis P.P. Franciscanoru[m]*.

Opr.: renesansowa, skóra ciemnobrązowa, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło wypełnione ornamentem roślinnym. Ręką XVI-wieczną na k. tyt. przepisano adres wyd. z kolofonu.

Sygn. Kr 2586 Pr. 2

WUJEK, Jakub (1541–1597)

1.

Brevis Avgvstissimi Ac Svmmē Venerandi Sacrosanctae Missae Sacrificii ex Sanctis patrib. contra impium Francisci Stancari Mantuani scriptum, Assertio. Ivssv Et Avtoritate Reuerendiss. Domini Iacobi Vchanski Gnesnensis Archiepiscopi nunc primum edita. Quid hic libellus contineat, versa pagella docet.

Coloniae Agrippinae, Apud hæredes Arnoldi Birckmanni, [post 3 VI] Anno M.D.LXXVII

[6], 65, [1 cz.] k., sygn. A₆, B–I₈, K₁. 8°

E XXXIII, 381 W 347 BJP XVI, 2674 BJ 16, W-374 VD 16, W-4579 MS 16 1993

Uwaga: autor z bibliografii.

Data dzienna wyd. post quam z przedmowy Jakuba Uchańskiego: *Louicij, 3. Iunij, Anno Domini 1577.*

Def.: brak ost. k. cz.

Prow.: Kuligowicz, Kazimierz [not. k. tyt. v.] *Ego sum possessor Casimirus Kuligouicz Consuel et Aduocatus Civitatis Sacrea[!] Regiae M[aies][t]a[tis] Neo Sandecensis A. 1714.*

Opr.: XX w.

Sygn. IE 8342

2.¹⁴

Postylla, Aneb Kážanij Ewangelitská, na Neděle a Swátky celého Roku, wedle obyčege Cýrkwe Swaté, Wsseobecné Křestianské. Wydaná Skrze Jakuba Wúgka z Wagrowce, &c. Doktora Pijsma S° w Polské řeči a nynij zase na Česko přeložena.

([...] w Mésté Lithomyssli, při koncy Roku [...], Andres Graudenc), M. D. LXXXXII.

[6], CXXXIX, [1 cz.], CXLVIII, [2, ost. cz.], sygn. A6, B–Z4, Aa–Mm4, a–z4, aa–nn4, oo2. 4°

Cz. 2: *Postylla, Aneb Kážanj na Ewangelia Dny Swátečnych: Blahoslawené Panny Marye, Swatých Aposstolůw, Mučedníkůw, Wyznawačůw, Panen, &c. Která obyčegně od*

¹⁴ Według katalogu MS 16 w zbiorach SNK jest t. 1, cz. 1 i 2, natomiast w czasie kwerendy udało mi się uzyskać dostęp tylko do t. 2, cz. 1 i 2, które nie są opisane w katalogu drukowanym. Uzyskałem informację, że w magazynie nie ma innego woluminu z sygn. 51, która, jak się wydaje, nie jest ścisła, ponieważ opis katalogowy wydaje się sugerować, że przed rokiem 1993 opisany został z kolei tylko t. 1.

Swatého Jana Křtitele, až do Swatého Ondřege Aposstola w Cýrkwi Swaté Wsseobecné se čtav a neb kažij. Druhého Dijlu Czástka Druhá.

E XXXIII, 398 Ossol. XVI, 2705 Knihopis 17059 MS 16, 1994

Uwaga: w pierwszym woluminie 2 części, każda z osobną paginacją i własną k. tyt.

K. tyt. czarno-czerwona.

Obie k. tyt. w ozdobnej drzeworytowej ramce typogr.

Na k. tyt. v. każdej z części w drzeworycie całostronicowy herb Stanisława Pawłowskiego, biskupa Ołomuńca.

Liczne drzeworyty w tekście ze scenami biblijnymi.

Prow.: brak.

Opr.: renesansowa, deski skóra jasna, tłoczenia ślepe, na obu okł. zwierciadło otoczone ornamentem roślinno-figuralnym, zachowane okucia z zapięciami – XVI w.

Sygn. ID 51_{2/1-2}

POLISH PRINTS AND SIXTEENTH-CENTURY *POLONICA*
IN THE SLOVAK NATIONAL LIBRARY IN MARTIN. A CATALOGUE

SUMMARY

The catalogue of Polish sixteenth-century prints kept in the Slovak National Library in Martin (Slovenská Národná Knižnica, SNK) contains the descriptions of about sixty early printed books, which, according to the criteria established by Karol Estreicher, are *Polonica* in the broad sense. All of these descriptions were completed on the spot, with the aid of available card, printed and digital catalogues, during two journeys which were part of an interlibrary exchange of staff members between the Jagiellonian Library and SNK. The descriptions of the prints are as detailed and complete as possible; they also include provenances and bindings. A dozen or so provenances have been either read anew or in a slightly different manner.

SŁOWA KLUCZOWE:

Slovenská národná knižnica, SNK, Słowacka Biblioteka Narodowa, Martin, polonika XVI wieku, katalog

KEYWORDS:

Slovenská národná knižnica, Slovak National Library, Martin, sixteenth-century *Polonica*, catalogue

URSZULA KLATKA

(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

KUFER Z PARYŻA
LISTY W SPRAWIE TRANSPORTU
SPUŚCIZNY JÓZEFA BOHDANA ZALESKIEGO
DO BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

Strategia gromadzenia rękopiśmiennych zbiorów bibliotecznych wynika w dużym stopniu z właściwego odczytania istotnych dla historii danej społeczności zjawisk, rozpoznania ważnych dla niej osób oraz instytucji. Realizacja owej strategii przez Bibliotekę Jagiellońską wymaga niejednokrotnie uruchomienia i współpracy wielu mechanizmów instytucjonalnych, jak również pozainstytucjonalnych. Pozyskanie spuścizny naukowca, literata, polityka lub archiwaliów rodzinnych ma charakter jednostkowego i niepowtarzalnego w swej logistyce przedsięwzięcia. Po drugiej stronie takiej inicjatywy stają bowiem motywacje darczyńców, które – mimo iż są dobrowolnymi decyzjami – zazwyczaj obwarowane są szczegółowymi zastrzeżeniami.

Emigrant w drugim pokoleniu – Dionizy Zaleski (1851–1938)¹ – u schyłku swego życia (w 1926 roku) postanowił przekazać do Jagiellonki najcenniejsze rodzinne skarby, aby – spełniając wolę swego ojca, Bohdana² – zapewnić im ochronę w miejscu szacownym i bezpiecznym. Decyzja ta najpierw zakomunikowana przez darczyńcę Józefowi

¹ Dionizy Zaleski (1851–1938) – syn Józefa Bohdana i Zofii z Rozengardtów, urodzony w Fontainebleau, ukończył studia prawnicze w paryskiej Szkole Prawa. W 1872 roku złożył zaprzysiężenie adwokackie, naturalizowany Francuz. Zasiadał w Radzie Administracyjnej Szkoły Batignolskiej, był sekretarzem Rady Administracyjnej Zakładu św. Kazimierza Paryżu, wchodził również w skład między innymi Rady Instytucji Czci i Chleba oraz Rady Muzeum w Rapperswilu. Edytor dwóch pośmiertnych tomów poezji J.B. Zaleskiego oraz pięciu tomów jego korespondencji. Zob. *Polacy pochowani na cmentarzu Montmartre oraz Saint-Vincent i Batignolles w Paryżu*, pod red. A. Biernata i S. Górzyńskiego, Warszawa 1999, s. 5–7.

² Józef Bohdan Zaleski (1802–1886) – poeta, przedstawiciel tzw. szkoły ukraińskiej w poezji romantycznej. Po upadku powstania listopadowego przebywał na emigracji w Paryżu, był członkiem i prezesem Instytucji Czci i Chleba. Zmarł ociemniały w Villepreux, został pochowany na cmentarzu Montmartre.

Kallenbachowi³ może o tyle zdumiewać, iż w sercu Paryża, na Wyspie św. Ludwika, emigracja popowstaniowa ufundowała w 1838 roku Bibliotekę Polską, w której zdeponowała swoje dziedzictwo i liczne świadectwa działalności⁴.

Dionizy Zaleski 40 lat po śmierci lirnika ukraińskiego⁵ przesłał do Krakowa nie tylko autografy jego utworów, korespondencję, materiały dotyczące działalności, lecz także zgromadzone przez lata tułaczki liczne mickiewicziana, autografy utworów Cypriana Kamila Norwida, Teofila Lenartowicza, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Tomasza Augusta Olizarowskiego, Seweryna Goszczyńskiego, Zygmunta Krasińskiego, Dionizji Poniatowskiej, Stefana Witwickiego, Tomasza Zana. Mimo tego, że Biblioteka Jagiellońska mogła się szczycić mickiewiczianami⁶ stosunkowo wcześniej, bowiem już u zarania sławy twórczej poety, od 1829 roku, kiedy to wpłynęła do jej zbiorów francuskojęzyczna notatka brulionowa poety datowana na tenże rok, przeznaczona dla poety rosyjskiego Wasyla Żukowskiego⁷, to niewątpliwie 27 autentycznych listów poety do Bohdana Zaleskiego stało się jednym z ważniejszych, bo kompletnych zespołów listownych wieszczą⁸.

Oryginalna korespondencja Bohdana Zaleskiego z lat 1823–1886 liczy 26 tomów⁹, oprócz których w spuściźnie znalazło się 14 tomów odpisów listów¹⁰ oraz korespondencja różnych osób ułożona w 5 tomach¹¹. Oprócz oryginalnych dokumentów istotny dla badań biograficznych pokolenia emigracji polistopadowej jest tom materiałów biograficznych gromadzonych przez Bohdana Zaleskiego¹², zawierających między innymi wycinki z prasy wydawanej we Francji, odręczne notatki oraz nekrologi osób z jego kręgu.

Przekazane Bibliotece Jagiellońskiej materiały zostały opracowane, podzielone na 145 jednostek rękopiśmiennych oraz opatrzone sygnaturami rkps BJ 9151–9295. Ich opisy opublikowano w pierwszej części *Inwentarza rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej Nr 9001–10000, cz. 1–3* (oprac. Jadwiga Grzybowska, Kraków 1977–1987).

³ Józef Henryk Kallenbach (1861–1929) – historyk literatury, profesor UJ, mickiewiczolog, badacz źródeł, obok A. Brücknera odkrywca zabytków literatury polskiej. W latach 1918–1919 pracował w Bibliotece Czartoryskich, gdzie inwentaryzował zbiory rękopiśmienne. Zob.: J. S p y t k o w s k i, *Józef Henryk Kallenbach*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Kraków 1964–1965, s. 491–493.

⁴ Zob. J. P e z d a, *Historia Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1838–1893*, Kraków 2013.

⁵ Jeden z wielu przydomków (między innymi „słowik ukraiński”, „bard ukraiński”), którymi obdarzyli Józefa Bohdana Zaleskiego jego współcześni.

⁶ W. B e r b e l i c k i, *Autografy A. Mickiewicza w zbiorach krakowskich*, „Biuletyn Miesięczny Biblioteki Jagiellońskiej” VIII, s. 7–35.

⁷ Obecnie Rkps BJ 7869 III, będący zbiorem luźnych autografów A. Mickiewicza z lat 1828–1855 z kolekcji W. Górskiego, M. Dynowskiej oraz NN.

⁸ Rkps BJ 9220.

⁹ Rkps BJ 9195–9220.

¹⁰ Rkps BJ 9221–9234.

¹¹ Rkps BJ 9235–9239.

¹² Rkps BJ 9290.

Zamieszczone poniżej listy z lat 1925–1950 opowiadają historię transportu spuścizny po Józefie Bohdanie Zaleskim, przybliżając również atmosferę pozyskania tej niezwykłej kolekcji oraz zaangażowanie osób dziś wymienianych w panteonie bibliotecznym. Pierwsze kroki w celu przejęcia daru poczynił dyrektor Fryderyk Papée¹³, kierując 21 września 1925 roku entuzjastyczny list do Dionizego Zaleskiego. Starania dyrektora uwieńczył dopiero w 1937 roku Władysław Pocięcha¹⁴. Organizowaniem przewozu i sprawami urzędowymi w latach 1934–1937 zajmował się kolejny dyrektor – Edward Kuntze¹⁵. W przedsięwzięcie zaangażowani byli nie tylko darczyńca – Dionizy Zaleski – oraz odbiorca – Biblioteka Jagiellońska. Operację będącą ogromnym jak na owe czasy wyzwaniem logistycznym wspierały różne instytucje: Ambasada Polska w Paryżu, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz firma przewozowa C. Hartwig SA.

Korespondencja w sprawie daru Zaleskiego stanowi przyczynek do badań nad historią narastania zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki Jagiellońskiej, pokazuje ważny jej element, jakim jest proveniencja zasobów.

Notatki Jana Szymańskiego¹⁶ uzupełniają informacje o okolicznościach, w których Dionizy Zaleski zobowiązał się przesłać archiwum swego Ojca i część swoich papierów do Biblioteki Jagiellońskiej. Był to akt uroczysty, wzruszający, a towarzyszył obchodom rocznicy wybuchu powstania listopadowego, zorganizowanym przez paryską emigrację. Pisemny przekaz Jana Szymańskiego, ówczesnego sekretarza Ambasady Polskiej

¹³ Fryderyk Papée (1856–1940) – historyk, bibliotekarz, profesor UJ; karierę biblioteczną rozpoczął w 1880 roku od posady skryptora w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, w 1883 roku zajął posadę amanuenta w Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie, gdzie w 1895 roku został zastępcą dyrektora Aleksandra Semkowicza. W 1905 roku zajął stanowisko dyrektora BJ i pozostawał na nim do 31 XII 1926 roku. Wprowadził w Bibliotece układ *numerus currens*, a w 1923 roku zainicjował działalność Towarzystwa Przyjaciół BJ. Zob. W. Bięńkowski, *Fryderyk Papée*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Kraków 1980, s. 161–164.

¹⁴ Władysław Kazimierz Pocięcha (1893–1958) – bibliotekarz, historyk, badacz epoki renesansu, przez lata pracował nad monografią *Królowa Bona*. Obowiązki zawodowe w BJ podjął jako praktykant naukowy w 1921 roku, od 1 VIII 1927 do II 1928 roku pełnił tymczasowy urząd kierownika Biblioteki Kórnickiej, pod koniec II 1928 roku wrócił do BJ. W latach 50. kierował działem rękopisów, w 1957 roku został mianowany wicedyrektorem Biblioteki. Zob. H. Barycz, *Władysław Kazimierz Pocięcha*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 27, Kraków 1982–1983, s. 19–23.

¹⁵ Edward Kuntze (1880–1950) – pracował w Bibliotece Jagiellońskiej w latach 1906–1919, w latach 1919–1926 był dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, następnie pełnił funkcję dyrektora BJ w latach 1927–1947. Był działaczem Związku Bibliotekarzy Polskich oraz założycielem „Przeglądu Bibliotecznego”, a w latach 1927–1948 jego redaktorem naczelnym. Zob.: H. Lipska, *Edward Kuntze* [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 487–488.

¹⁶ Jan Szymański (1887–1963) – powstaniec wielkopolski, radca Ambasady Polskiej w Paryżu, członek Towarzystwa Opieki nad Grobami Polskimi we Francji. Papiery Jana Szymańskiego zdeponowano w Bibliotece Polskiej w Paryżu (BPP), sygnatury Rkps BPP Akc. 3332–3344, w tym między innymi Rkps BBP Akc. 3343 „Przyczynki do materiałów dokumentacyjno-informacyjnych zaofiarowanych przez Dionizego Zaleskiego Bibliotece Jagiellońskiej rękopisów Bohdana Zaleskiego”.

w Paryżu, jest rzetelny, bowiem jego autor był uczestnikiem oraz naocznym świadkiem spisywania, pakowania i ekspedycji archiwaliów. Jego zapiski zdeponowane w Bibliotece Polskiej w Paryżu skrzętnie dokumentują bieg wydarzeń związanych z przekazaniem materiałów do kraju, tworzą też ramę opowieści o postawach emigrantów, zwłaszcza sporo mówią o ich motywacjach. W jednostce rękopiśmiennej zawierającej papiery do działalności Jana Szymańskiego, w osobnych 7 tekach wydzielono zespół dokumentacji dotyczący sprawy papierów Bohdana Zaleskiego. Oprócz listów Dionizego Zaleskiego podyktowanych Marii (zwanej Józefą Bohdan) Okińczyc-Zaleskiej¹⁷, kierowanych do Ambasady Polskiej, kopii korespondencji wysyłanej do Biblioteki Jagiellońskiej, kopii listów Szymańskiego, w dokumentacji znalazło się *dossier* rodziny Zaleskich (w tym między innymi mowa wygłoszona na pogrzebie Bohdana Zaleskiego), notatki genealogiczne dotyczące rodziny Okińczyców, fotografie oraz lista osób spokrewnionych z Bohdanem Zaleskim. Szymański – jako osoba zobowiązana przez Dionizego Zaleskiego do czuwania nad darem – w 1950 roku wystosował do Krakowa pismo zapytaniem o losy papierów w trakcie II wojny światowej i ich stan po zakończeniu działań wojennych. Ówczesny dyrektor Biblioteki, prof. Aleksander Birkenmajer¹⁸, w krótkim urzędowym liście zapewnił go, iż cała darowizna nadal przechowywana jest w Oddziale Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej, co zresztą nie zmieniło się do dzisiaj.

W opracowaniu publikowanych poniżej archiwaliów pochodzących ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu, Biblioteki Jagiellońskiej oraz Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego zastosowano ogólne zasady wydawania tekstów źródłowych, zawarte w instrukcji wydawniczej I. Ihnatowicza¹⁹.

Listy odczytane głównie z brulionów rękopiśmiennych i maszynopisów uzupełniono stosownymi znakami interpunkcyjnymi w miejscach, w których było to istotne dla zrozumienia sensu tekstu. Zgodnie z aktualną normą uwspółcześiono ortografię. Zachowano stylistykę listów poszczególnych autorów, nie ingerując w charakterystyczne dla nich sformułowania, mogące naruszać współczesne normy poprawnościowe. Dla oddania temperamentu piszących pozostawiono podkreślenia w tekście oraz stosowane niekonsekwentnie skróty wyrazów.

* * *

¹⁷ Józefa Bohdan Okińczycówna-Zaleska (Maria Bohdan) (1872–1942) – córka dr. Aleksandra Okińczycy (1839–1886) i Józefy Zaleskiej (córki Bohdana, a siostry Dionizego), adoptowana córka Dionizego Zaleskiego. Pochowana w grobie rodzinnym na cmentarzu Montmartre w Paryżu. Zob. *Polacy pochowani na Cmentarzu Montmartre...*, s. 4.

¹⁸ Aleksander Birkenmajer (1890–1967) – historyk nauki, bibliofil. Pracę w BJ rozpoczął w 1919 roku. Urząd jej dyrektora pełnił od 1 VII 1941 do 6 X 1951 roku, kiedy to podjął się kierowania nowo powstałą katedrą bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1945 roku organizował kursy dla bibliotekarzy z zakresu rękopiśmiennictwa i starodrucznictwa. Zob. M. P e l c z a r, *Aleksander Birkenmajer [w:] Słownik pracowników...*, s. 70–72.

¹⁹ I. I h n a t o w i c z, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”. 7, 1962, s. 99–123.

[z papierów Jana Szymańskiego. Notatka na teczce II:]²⁰

Potomkowie Dawnych Emigracji Politycznych obchodzili coroczną[!], uroczystość, Dzień 3-go Maja oraz 29-go Listopada. W dniach tych odbywały się m.in. w Kaplicy św. Kazimierza, w Kościele S[ain]t-Germain-des-Près, a później w Kościele Polskim uroczyste Nabożeństwa.

Obyczaj ten przetrwał do 1914 r[oku] Po 1918 r[oku] zanikał m.in. w związku z uszczuplaniem się grona potomków, dolegliwościami i ich wiekiem. Dni te miały niemniej dla nich bardzo uroczystość. Każdy, choćby najdrobniejszy wyraz pamięci składany i z okazji Dnia 3-go Maja, i 29-go Listopada był dla nich szczególnie miły.

Z okazji złożenia do rąk Dionizego Zaleskiego, w dniu 29-go Listopada 1936 r[oku], róży biało-czerwonej, Starzec był bardzo wzruszony. Ponowił przy tej okazji prośbę dot[yczącą] przekazania Krajowi, w szczególności Bibliotece Jagiellońskiej, rękopisów Ojca wraz z licznymi innymi autografami i pamiątkami.

Szczegółową inwentaryzację rękopisów i darów dokonywała w okresie od m[ie]siąca listopada 1936 do m[ie]siąca marca 1937 r[oku], w mieszkaniu Dionizego Zaleskiego, przy 129 Boulevard Saint-Michel, w Paryżu V, Maria Bohdan (Józefa-Bohdan) Okińczycowa-Zaleska wraz z niżej podpisanym.

Spis rękopisów danych wykonano – w odpisie – w 2 (w dwóch) egzemplarzach, jeden przez p[anią] Marię Bohdan Okińczyc-Zaleską, a drugi – przez niżej podpisanego. Opisy te w załączeniu.

Spośród rękopisów czy pamiątek wyłączono – na prośbę Dionizego Z[aleskiego] – drobną ilość, ilość znikomą, choć nader cenną, jako to n.p. kilka odręcznych partytur Szopena czy portret Kościuszki, wykonany przez [Józefa Marię] Grassi'ego²¹, i i[nne], które to zabytki przekazane być miały Bibliotece Jagiellońskiej dopiero po śmierci Marii Bohdan Okińczyc-Zaleskiej.

Wśród darów przekazano m.in. order „Virtuti Militari”, uzyskany przez Bohdana Zaleskiego w 1830/1831 r., oraz m.i[n]. oryginalne bilety skarbowe na 100 wzgl. 1 złotego. Odpisu jednego biletu na 1 złotego dokonałem osobiście, na podstawie upoważnienia Dionizego Zaleskiego, i takowe przy niniejszym załączam.

[z papierów Jana Szymańskiego. Notatka:]²²

W poniedziałek, dnia 31-go maja 1937 r., około godziny 4-tej po południu, zaszedłem – zaproszony – do p[ani] Dionizego Zaleskiego, ostatniego żyjącego jeszcze Syna Lirnika Ukraińskiego, Bohdana Zaleskiego, zamieszkałego natenczas po lewej I-go piętra nieruchomości przy 129 Boulevard Saint-Michel, w Paryżu V-tym.

Dzień był pogodny, słoneczny. W dwuokiennym saloniku zastałem p[ani] Dionizego Zaleskiego w otoczeniu p[ani] Józef Bohdan Okińczyc-Zaleskiej oraz p[ani] dr. Józefa Okińczycyca, Jego Siostrzenicy i Córkę adoptowaną względnie Jego Siostrzeńca. Na stoliku, wśród świeżego kwiecia, stał Krzyż. Obok Krzyża – czarka z[e] Świąconą

²⁰ Rkps BPP Akc. 3343.

²¹ Zgodnie z decyzją Dionizego Zaleskiego i wbrew oczekiwaniom rządu Stanów Zjednoczonych po jego śmierci obraz miał trafić do zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. Zob. Rkps BPP 3343.

²² Rkps BPP Akc. 3343.

Wodą. U podnóża stolika – kufer, zawierający wszystkie Polsce zaofiarowane rękopisy i pamiątki po Bohdanie Zaleskim. Zaległa cisza. P[an] Dionizy Zaleski odmówił w skupieniu, głosem donośnym, pacierze. Święconą Wodą pokropił powracające do Kraju Ojczystego, do Krakowa, pamiątki. W chwili wnoszenia zawierającego, poprzez tyle lat strzeżoną po Ojcu spuściznę, kufra, p[an] Dionizy Zaleski czynił znak Krzyża Świętego. Raz jeszcze spomniał[!], że dopełnia Wolę Ojca, przekazując dane pamiątki Bibliotece Jagiellońskiej. Kufer złożono do samochodu, stojącego po przeciwnej stronie Boulevard Saint-Michel, tuż przed bramą nieruchomości pod numerem 84-tym.

Nim samochód ruszył z miejsca, spojrziałem ku oknom saloniku. Okno 3-cie i 4-te, licząc od prawej. Okna były szeroko otwarte. W trzecim oknie stał p[an] Dionizy Zaleski w otoczeniu p[ani] Józef Bohdan Okińczyc-Zaleskiej oraz p[ana] dr. Józefa Okińczyca.

Gdy samochód ruszał, uczynił p[an] Dionizy Zaleski znak Krzyża Świętego... miał łzy w oczach...

Słów tych kilka – ku pamięci...

Jan Szymański

* * *

[ręką Józefy B[ohdan] Okińczyc-Zaleskiej:]²³

Spis

Rękopisy Poezji B. Zaleskiego

1. *Potrzeba Zbarawska, Pyłki, Złota дума, Żart tatarski, Pieśni serbskie.*
2. *Przenajświętsza Rodzina, Wigilia godów tysiąclecia, Ukraińszczyzna.*
3. Różne wiersze (oryginały). Daty różnych wierszów[!]. Kopie wierszów. Drukowane wiersze.
4. Poezje Bohdana Zaleskiego. Daty poezji.
5. Notatki: Wiersze majora Józefa Zaleskiego, przybranego brata B. Zaleskiego, spisane przez jego zięcia, d^{ra} Aleksandra Okińczyca. Notatki do biografii. O Stefanie Witwickim. Notatki B. Zaleskiego.
6. Listy Zofii Zaleskiej do męża B. Zaleskiego (nie do druku) nie mają być otwarte przed 1967 r.
7. Listy B. Zaleskiego do żony (nie do druku). Nie mają być otwarte przed 1967 r.
8. Kopie i oryginały listów Bohdana Zaleskiego do różnych osób. Od A do K.
9. *Idem.* Od K do Z.
10. Pamiętnik Z. Zaleskiej, żony Bohdana Zaleskiego.
11. Listy B. Zaleskiego do córki Józefy i do zięcia do dr. A. Okińczyca.
12. Listy B. Zaleskiego do syna Dyonizego (dwanaście paczek) od 1868 do 1886 r.
13. Listy B. Zaleskiego do syna Karola.
14. Listy B. Zaleskiego do syna Mariana.
15. Listy różnych osób z emigracji i z kraju (dwie paczki).
16. Wzmianki o B. Zaleskim. Dzienniki (cztery paczki).
17. Listy B. Zaleskiego do pani Felicji Iwanowskiej (nie do druku). Nie mają być otwarte wcześniej jak w 1967 r.

²³ Rkps BPP Akc. 3343.

18. Listy pani F. Iwanowskiej do B. Zaleskiego. Nie do druku. Nie mają być otwarte wcześniej jak w 1967 r.
19. O Szopenie.
20. Rysunki i fotografie.
21. Fotografie rodzinne.
22. Książka do nabożeństwa Z. Zaleskiej dana jej przez Stefana Witwickiego.
23. Kalendarzyki spisane przez Bohdana Zaleskiego od 1891 r.
24. Książki do nabożeństwa Bohdana Zaleskiego.

* * *

[nadruk:]

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie²⁴

Dnia 21. IX. 1925

Wielce Szanowny Panie,

Profesor Kallenbach udzielił mi wiadomości, że Pan jest skłonny ofiarować korespondencję ś.p. Pańskiego Ojca Bibliotece Jagiellońskiej.

Biblioteka będzie za ten dar wdzięczna. Gotowi jesteśmy także pokryć w zupełności koszt przesyłki. Może spedytor paryski przesłać nam bezpośrednio rachunek, albo może Pan zechce nam przesłać ten rachunek – to już zależy od Pańskiego uznania.

Co do segregowania listów na takie, które nadają się do publikowania i na inne, bardziej poufne, to już rzecz zostawiamy Pańskiej ocenie. Może zatem W. Szanowny Pan owe listy o charakterze prywatnym złączyć w osobną paczkę, zalakować własną pieczęcią i umieścić napis: „Można otworzyć dopiero w roku 1950” albo coś podobnego.

Dziękując uprzejmie za łaskawą pamięć o Bibliotece Jagiellońskiej, łączę wyrazy wysokiego szacunku.

Dr Fryd[eryk] Papée
Dyr. B. J.

* * *

Paryż, 29 października 1925
129 Boulevard St Michel (5e arrm^{ent})

Wielce Szanowny Panie Dyrektorze,

Odebrałem list Pański z 21 X b[ieżącego] roku i pospieszam przesłać S[zanownemu] Panu najserdeczniejsze moje podziękowania za okazaną życzliwość w ułatwieniu przeniesienia do Kraju Korespondencji Ojca mego. Nosilem się z zamiarem napisania do S[zanownego] Pana skoro moja praca będzie całkowicie skończona, to też wdzięczny mu jestem, że był tak łaskaw uprzedzić moje zgłoszenie się niego.

Życzenie ś.p. Ojca mego było, aby wszystkie jego papiery i pamiątki przechowane były w Bibliotece Jagiellońskiej; to też dla mnie i dla mojej rodziny jest to prawdziwa pociecha, że spełnione będzie to życzenie. Uporządkowanie archiwum Ojca stanowi nie małą pracę; obejmuje oprócz korespondencji różne notatki, rękopisy przesłane Ojcu,

²⁴ Korespondencja Dionizego Zaleskiego. Listy od Fryderyka Papée. Zob. Rkps BPP 544 s. 765–785.

dzienniczki (agenda), pamiętki jubileuszu w 1882 jak adresy, dyplomy, rysunki, melodie itd.

Byłem zatrzymany trudnością co do rozbioru i układu poufnej korespondencji, to jest listów do członków rodziny i do najbliższych przyjaciół. Propozycja złożenia ich w osobnej paczce i otwarcia po pewnym terminie czasu da się zastosować po nowym przejrzeniu do niektórych listów tego rodzaju i obowiązany jestem W[ielce] S[zanownemu] Panu za myśl podaną w tym względzie.

Chciałbym oszczędzić Bibliotece Jagiellońskiej kosztu przesyłki, gdyż Ambasada Polska oznajmiła mi gotowość wyprawienia do Polski korespondencji Ojca mego i zdaje mi się, że większa będzie pewność w dojściu do rąk Pańskich niż przez ekspedytora. Lecz muszę jeszcze widzieć się z Ambasadą, aby mieć o tym dokładniejsze informacje, które nie omieszkam W[ielce] S[zanownemu] Panu zakomunikować.

Proszę Wielce Szanownego Pana Dyrektora przyjąć wyrazy mego wysokiego szacunku

Dyonizy Zaleski

* * *

Paryż, 28 stycznia 1926

Szanowny Panie Ambasadzorze²⁵

Chcąc spełnić wolę śp. Ojca mego B[ohdana] Z[aleskiego], mam zamiar oddać Bibl[iotece] Un[iwersy]tetu Jag[ielloński]ego w Krakowie, wszystkie jego rękopisy, listy, itd., będące w moim posiadaniu. Dyrektor Bibl[ioteki], do którego listownie się zgłosiłem, przyjmuje ten dar.

Aby posyłka[!] ta, zawierająca cenne dokumenty, doszła szczęśliwie do Bibl[ioteki] Jag[iellońskiej], zdaje mi się pożądanym, by było, aby została uskutecziona za pośrednictwem kuriera Amb[asady] Polskiej.

Dlatego wdzięczny będę Sz[anownemu] P[anu] Amb[asadorowi], aby był łaskaw wskazać mi, do kogo mogę się zgłosić w tej sprawie, aby rozmówić się co do szczegółów tego przeniesienia do Polski.

Proszę o to

D[ionizy] Z[aleski]

* * *

Do Pana Dra Mariana Heitzmanna²⁶[!] w Paryżu

dnia 30. stycznia 1926

Dyrekcja Biblioteki Jagiellońskiej upoważnia Pana do podjęcia korespondencji Bohdana Zaleskiego, ofiarowanej w darze Bibliotece Jag[iellońskiej] przez jego syna

²⁵ Alfred Chłapowski (1874–1940) – ekonomista, polityk, dyplomata. Od marca 1924 poseł polski we Francji, ambasador w Paryżu w latach 1924–1936. Zob. M. Wołos, *Alfred Chłapowski (1874–1940). Biografia ambasadora Polski we Francji*, Toruń 2001.

²⁶ Marian Heitzman – inżynier, od 1923 roku prowadził na Wydziale Rolniczym UJ wykłady z zakresu budownictwa wiejskiego. Zob. Teczka w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ) S II 619 – Marian Heitzman.

Dezyderego[!] i do powierzenia paki jakiemu spedytorowi paryskiemu celem wysłania jej do Krakowa na koszt Biblioteki Jag[iellońskiej] płatny w Krakowie na ręce odbierającego w Krakowie spedytora.

Dyrektor Biblioteki Jag[iellońskiej]

* * *

[nadruk:]

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

Dnia 22 lutego 1926

Wielce Szanowny Panie,

Myśląc ciągle o tak wspaniałym darze, jaki czeka Bibliotekę Jagiellońską w postaci korespondencji ś.p. Bohdana Zaleskiego, a nie chcąc się w tak wielkiej rzeczy okazać zbyt oszczędnym, wysłałem na każdy wypadek pod datą 30 I b[ieżącego] r[oku] upoważnienie dla p[ana] Dra Mariana Heitzmanna podjęcia paczki i oddania jej celem wysyłki wprost do Krakowa spedytorowi paryskiemu. Miałem na myśli przy tej okazji jakąś należyłą asekurację.

Gdy jednak od wracającego z Paryża do kraju Dra Kaz[imierza] Dobrowolskiego dowiaduję się że W[ielce] Sz[anowny] Pan utrzymuje swoje zdanie o niedostatecznej pewności drogi spedytorskiej i poczynił już nawet odpowiednie kroki w Ambasadzie naszej paryskiej celem wysyłki drogą dyplomatyczną pod adresem p. Stefana Demby²⁷ (Wydział biblioteczny Min[isterstwa]^a W[yznań] R[eligijnych] i O[świecenia] P[ublicznego] w Warszawie, Bagatela 12) – oświadczam, że i pod tym względem chcę się w zupełności zastosować do Pańskiego życzenia. Proszę tylko o wiadomość w swoim czasie, gdy paczka odejdzie, abym mógł rzecz przypilnować w Warszawie i posłać tam kogoś pewnego stąd celem przywiezienia do Krakowa.

Łączę wyrazy głębokiej wdzięczności i wysokiego szacunku pozostając oddanym.

Dr Fryd[eryk] Papée

Dyr[ektor]

B[iblioteki] J[agiellońskiej]

* * *

Paryż 19 marca 1926²⁸

Wielce Szanowny Panie Dyrektorze!

Nie mogłem wcześniej odpisać na list z 22 lutego b.r., gdyż czekałem na ostateczne postanowienie ambasadora. Dziś dopiero kufer zawierający rękopisy i listy został zabrany z mojego pomieszkania[!] i oddany do Ambasady, która ma się zająć wysyłką.

²⁷ Stefan Demby (1862–1939) – historyk literatury, bibliograf, bibliotekarz. Od 1925 roku był naczelnikiem Wydziału Bibliotek w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Mianowany pierwszym kierownikiem powołanej w 1928 roku Biblioteki Narodowej, a w latach 1934–1937 był jej dyrektorem. Zob. M. B r y k a l s k a, *Stefan Demby*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 167–168.

²⁸ List D. Zaleskiego do dyrekcji Biblioteki Jagiellońskiej z 1926 roku. Zob. AUJ/BJ 107.

Aby wszystkie rękopisy oraz listy i adresy mogły wejść do kufra, musiałem wyjąć tekę skórzaną zawierającą adresy i listy nadesłane z powodu jubileuszu Ojca. Wszystkie te adresy zostały rozproszone w całym kufrze, gdzie było wolne miejsce. Obowiązany będę W.Sz. Panu łaskawie je zgromadzić na nowo i je zachować w jakimś pudełku. Później zdarzy się sposobność odesłania tej teki. Zachowałem u siebie rękopisy poezji, które jeszcze muszę przejrzeć dla wyszukania dat każdej z niej[!] oraz listy do otworzenia za 21 lat, dla których miejsca nie było. Odeślę je później w tece.

Otwierając kufer, znajdzie W[iel]e^{ce} Sz[anowny] Pan na samym wierzchu spis wszystkich rękopisów i listów. Każda paczka jest zapieczętowana lakiem z pieczętką „J.B.Z.” Klucz kufra zamknięty w osobnej małej kopercie oddałem posłannikowi ambasady. Pozwalam sobie zwrócić uwagę, że notatka Ojca z 1835–1836 r[oku] pod tytułem „Rachunek sumienia” oraz wypisy z dzienników Ojca nie są do druku, bez mojego przyzwolenia.

Nareszcie wypada, aby W[ielce] Sz[anow]ny Pan był łaskaw napisać do Warszawy, by uprzedzili Go, skoro kufer dojdzie na miejsce, aby mógł Pan posłać po niego. Bardzo usilnie proszę o słówko na pocztówce z doniesieniem, że kufer do rąk Pańskich szczęśliwie doszedł.

Poruczając opiece Pańskiej najdroższe moje skarby, ufam że znajdą w Bibliotece Jagiellońskiej opiekę na wieki.

Proszę W[ielce] Szanownego Pana Dyrektora przyjąć wyrazy mego najgłębszego szacunku i poważania

Dyonizy Zaleski

* * *

[Pocztówka]

24/3 1926.

[Dopisek powyżej tekstu:]

Proszę o doniesienie kartką, kiedy kufer wyjedzie z Paryża.

Czcigodny Panie!

Bardzo się ucieszyłem listem Sz[anownego] Pana z 19/3 i zaraz napisałem do Min[istra] Sp[raw] Zag[ranicznych] w Warszawie, aby mnie o nadejściu kufra niezwłocznie uwiadomili. Najlepiej, żeby ten kurier dyplomatyczny mógł oddać ten kufer na ręce mojego syna Dr Kazimierza Papée²⁹, radcy legacyjnego w M[inisterstwie] S[praw] Z[agranicznych] w Warszawie, którego też uwiadomiłem. Stąd zaraz po uwiadomieniu

²⁹ Kazimierz Jan Papée (1889–1979) – dyplomata, chargé d'affaires w Hadze, Berlinie i Sztokholmie, konsul generalny w Królewcu (1929–1932), komisarz generalny RP w Wolnym Mieście Gdańsku (1932–1936), od 1939 i w latach 1945–1958 ambasador RP oraz rządu emigracyjnego RP przy Stolicy Apostolskiej. Zob. „Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1932”, Warszawa 1932.

z Warszawy pošę sekretarza Biblioteki p. Stefana Marczyńskiego³⁰, który jest bardzo energiczny, porucznik w rezerwie.

Łączę wyrazy głębokiego szacunku

dr Fryd[eryk] Papée

[na odwrocie pieczętka nadawcy:]
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

[adres:]
Monsieur
Dénis Zaleski
Paris (Ve)
129 Bd St. Michel

* * *

Dnia 25. marca 1926

Sprawa zbioru po śp. B[ohdanie] Zaleskim

Do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie

Ambasada Polska w Paryżu była tak łaskawa podjąć się wysyłki papierów znakomitego poety naszego Bohdana Zaleskiego przez kuriera dyplomatycznego z Paryża do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie.

Ponieważ syn poety, pan Dyonizy Zaleski ofiarował ten zbiór na własność Biblioteki Jagiellońskiej, przeto podpisana Dyrekcja prosi uprzejmie o przyjęcie go w tymczasowe przechowanie oraz o niezwłoczne uwiadomienie nas o nadejściu, abyśmy mogli wysłać urzędnika tutejszego, któryby osobiście w myśl życzenia ofiarodawcy przewiózł ten zbiór z Warszawy do Krakowa.

Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej

* * *

[Pocztówka do Dionizego Zaleskiego:]

Kraków 21/4 1926.

Czcigodny Panie!

Do dzisiejszego dnia nie mam żadnej wiadomości z Warszawy, jakkolwiek ją ciągle memu synowi w Min[isterstwa] S[praw] Z[agranicznych] przypominam; przedwczoraj znowu mu pisałem, aby rzecz skontrolował. Przypuszczam, że jeszcze do Warszawy kufer nie nadszedł, bo nie każdy kurier może tak wielką rzecz przewieźć. Skoro tylko

³⁰ Stefan Marczyński (ur. 1882) – mianowany przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego asystentem, od 1920 roku kierował Wypożyczalnią w BJ, z dniem 31 I 1948 roku odszedł na emeryturę. Zob. AUJ S II 620 – Stefan Marczyński.

otrzymam wiadomość zaraz napiszę Sz[anownemu] Panu i zaraz do Warszawy urzęd-
nika poślę.

Z wyrazem głębokiego szacunku
Fryd[eryk] Papée

[na odwrocie pieczętka nadawcy:]
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

[adres odbiorcy:]
Monsieur
Dénis Zaleski
Paris (Ve)
129 Bd St. Michel

* * *

Warszawa, dn. 23 kwietnia 1926 r.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Departament Konsularny
Wydział K/I
Wasza Data 25 III rb.
Nasz nr K/I 2656/26
W sprawie kufra zawierającego zbiory ś.p. Bohdana Zaleskiego

Ministerstwo Spraw Zagranicznych donosi, iż Ambasada Rzeczypospolitej Pol-
skiej w Paryżu nadesłała kufer zawierający rękopisy Bohdana Zaleskiego, prosząc
o dostarczenie go do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przy
czym klucz od kufra przesłany był wprost do Min[isterstwa] Wyzn[añ] Rel[igijnych]
i Ośw[iecienia] Publ[icznego] w dn[iu] 6 kwietnia r[oku] b[ieżącego].

Ponieważ w międzyczasie nadeszło pismo Biblioteki Jagiellońskiej, Ministerstwo
wstrzymuje dalszą ekspedycję kufra, prosząc o odebranie go w Ekspedycie Kurierskim
Ministerstwa, ul. Fredry No. 3 w godzinach biurowych.

Dr F. Brzeziński
Zastępca Naczelnika Wydziału

[dopisek ręką dyrektora BJ:]
Wyjechał 27 IV 1926 Marczyński Stefan w celu odbioru.

[dopisek nieustaloną ręką:]
Odebrano i posłano podziękowanie do p. D. Zaleskiego 29/4 1926.

* * *

[Pocztówka do Dionizego Zaleskiego:]

Kraków 27/4 1926.

Czcigodny Panie!

Donoszę że już nadeszło uwiadomienie o przybyciu kufra z Min[isterstwa] S[praw] Z[agranicznych] w Warszawie i że już zaraz dzisiaj wieczorem odjeżdża nasz urzędnik po odbiór.

Z wyrazem wysokiego szacunku

Fryd[eryk] Papée

[na odwrocie pieczętka nadawcy:]
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

[adres:]
Monsieur
Dénis Zaleski
Paris (Ve)
129 Bd St. Michel

* * *

[nadruk:]
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie

Dnia 29 kwietnia 1926

Czcigodny Panie!

Dnia dzisiejszego wczesnym rankiem przywiózł sekretarz Biblioteki Jagiellońskiej p. Stefan Marczyński kufer z papierami znakomitego poety naszego Bohdana Zaleskiego wraz z kluczykiem z Warszawy do Krakowa i oddał mi go przed południem.

Z wielkim wzruszeniem otwierałem ten prawdziwy skarb i podziwiałem tak trwałość kufra jak staranność opakowania. Znalazłem zaraz na wierzchu Pański spis i wszystko według tego spisu w największym porządku.

Pozwoli czcigodny Pan, że jeszcze raz złożę imieniem Biblioteki Jagiellońskiej serdeczne podziękowania za ten niezmiernie cenny dar, który będziemy przechowywali w osobnych teczkach z największym pietyzmem.

Z wyrazem głębokiego szacunku oddany

Fryd[eryk] Papée
Dyrektor B[iblioteki]
J[agiellońskiej]
członek Ak[ademii]
Um[iejętności]

[Pieczęć okrągła:]
Biblioteka Uniw[ersytetu] Jagiell[ońskiego] w Krakowie

* * *

Paryż 3 Marca 1934

Pan [Edward] Kuntze Dr

Wielmożny Panie Dyrektorze,

Odwołując się też do mojej korespondencji w 1926 r. z Panem Dyrektorem Papée w sprawie oddania Bibliotece Jagiellońskiej papierów i korespondencji mojego Ojca, Bohdana Zaleskiego, zawracam się teraz do Wielmożnego Pana Dyrektora dla dopełnienia [wykreślone: dokończenia] mojej pracy.

Mój wiek podeszły i niedolegliwości[!] nakazują mi wziąć[!] się do roboty, jeśli Wielmożny Pan Dyrektor raczy mi potwierdzić, że przyjmie z tym samym uczuciem życzliwości [serdeczności] rękopisy poezji Ojca, prywatne i poufne listy do niego pisane i jego własne, które zachowałem [wykreślone: oraz pewną ilość moich własnych papierów dotyczących [wykreślone: mogących przedstawiać jakiś interes] głównie Emigracji Polskiej we Francji], ale które nie są do drukowania. Mam nadzieję, że przy łaskawej Wielmożnego Pana pomocy będę mógł spełnić wolę mojego Ojca, aby [wykreślone: że] wszystkie jego papiery [wykreślone: będą] spoczywały w Bibliotece Jagiellońskiej.

Proszę Wielmożnego Pana Dyrektora przyjąć wyrazy mojego głębokiego szacunku

Dyonizy Zaleski

Adres mój: Monsieur Denis Zaleski
129 Boulevard St Michel Paris (V)

[na odwrocie:]

Biblioteka Jagiellońska Kraków

[oraz:]

Te wszystkie papiery których załączam spis są w kufrze [wykreślone: który waży] i ważą najmniej 30 kilogramów [...] moja pierwsza wysyłka podjęła się wysyłki Ambasada Paryska]

* * *

[notatka ręką D. Zaleskiego, b.d.]³¹

Boh[dan] Z[aleski] miał zamiar napisać swój Pamiętnik jak go do tego często namawiali przyjaciele którym opowiadał niektóre szczegóły z swego życia. Jedno z tych opowiadań zostało nawet spisane przez ks. Kalnikę³²[!] i drukowane w 5^{ty}m tomie korespondencji (str. 61). [wykreślone: Obiecywał] B[ohdan] Z[aleski] wziął się do tej pracy, ale dopiero w późnej starości, w 75^{ty}m roku skreślił tylko wstęp i tytuły rozdziałów Pa-

³¹ Rkps BPP 544, s. 803–804.

³² Walerian Kalinka (1826–1886) – historyk, zmartwychwstaniec, polityk konserwatywny, od 1861 roku bibliotekarz w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Zob. S. K i e n i e w i c z, *Walerian Kalinka*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Kraków 1964–1965, s. 449–452.

miętnika, które wskazują w jakim duchu miał być napisany. Uczucia, uniesienie, zachwyty patriotyczne i poetyckie z młodzieńczych lat od dawna były wygrzały i zasnuły się niejako warstwami popiołów. Grzebać w popielniku jak sam [wykreślone: mawiał] mówił na schyłku dnia, niewypowiedzianie żmudna i trudna to była praca. [wykreślone: Dlatego to nie mógł się] Tłómaczy[!] to uczucia [wykreślone: które] B[ohdan] Z[aleski] miał kiedy rozmyślał się nad przeszłością i przyjaciółmi którzy już prawie wszyscy nie żyli. Starość i strata wzroku nie pozwoliły mu nareszcie dokonać tego zamiaru.

Jako surowy materiał do Pamiętnika B[ohdan] Z[aleski] posiadał notatki spisywane z przerwami w dzienniczkach i które zawierały wspomnienia o główniejszych wypadkach życia, o rozmowach z przyjaciółmi i znajomymi oraz ocenami książek które czytywał.

Ponieważ te notatki nie zostały użyte do Pamiętników a [wykreślone: stanowią] zawierają wiele szczegółów o ludziach i o rzeczach Emigracji, mogą być użyte [wykreślone: stosownie do poleceń danych przez autora] jako materiał do historii emigracji. Wypisy załączone [wykreślone: z których [...] po wytrąceniu części poufnych lub rodzinnych stosownie do poleceń danych przez B[ohdana] Z[aleskiego] będą przedstawiać pewny interes dla publiczności [wykreślone: nie znającej wypadków które się działy poza granicami kraju].

s. 47 [koperta z nadrukiem Ambassade de Pologne zawierająca list Ambasadora Alfreda Chłapowskiego do Dyonizego Zaleskiego, nadruk maszynowy]

Monsieur Dyonizy Zaleski
129 Boulevard Saint-Michel 129
Pari (5)

[notatki ołówkiem ręką D. Zaleskiego:]

Kufer 65 long[eur]³³

42 large[ur]³⁴

50 hauteur³⁵

poids³⁶ 47

malle³⁷ 27

72 kil

[notatki ołówkiem ręką A. Chłapowskiego:]

Czaykowski

Passy 82 – 33/4

³³ Longeur (fr.) – długość.

³⁴ Largeur (fr.) – szerokość.

³⁵ Hauteur (fr.) – wysokość.

³⁶ Poids (fr.) – waga.

³⁷ Malle (fr.) – kufer.

[s. 49 masz. listu A. Chłapowskiego z jego odręcznym podpisem]
[nadruk: Ambassade de Pologne]

Paryż dnia 30 stycznia 1926 r.

Szanowny Panie,

W odpowiedzi na list Pana z dnia 28ego stycznia b.r. śpieszę mu donieść że jak naj-
zyczliwiej odnoszę się do przedstawionej w nim sprawy odesłania do Kraju tak cennych
dokumentów jakimi są rękopisy śp. Ojca Pana, Bohdana Zaleskiego.

Dla praktycznego załatwienia sprawy prosiłbym Pana o porozumienie się z p. Czay-
kowskim³⁸ sekretarzem Ambasady, który stosownie do wielkości zamierzonej przesyłki
wyda odnośne zarządzenia.

Z wyrazami prawdziwego szacunku i poważania
Alfred Chłapowski

[s. 461–462, pocztówka]

27 IV 1926

Czcigodny, Drogi Panie, w odpowiedzi na kartkę z d. 23/4 donoszę, że dziś 27 IV
jedzie do Warszawy sekretarz Bibliot[eki] Jagiell[ońskiej] p. Marczyński do Minister-
st[wa] Ośw[iaty], aby odebrać papiery po ś.p. Bohdanie. Mam nadzieję, że Dyr[ektor]
Papée zaraz po odebraniu depozytu wyśle Panu podziękowania i sprawdzenia zawarto-
ści kufra.

Łączę od żony mej i od siebie dla Państwa wyrazy szczerego uszanowania i po-
zdrowienia

oddany Józef Kallenbach

[na odwrocie pieczęć instytucji:]
Muzeum XX. Czartoryskich
w Krakowie

[adres:]
Monsieur
Denis Zaleski
à Paris, V^e
129, B^d St Michel

* * *

Paryż, 1 kwietnia 1937

Wielce Szanowny Panie Dyrektorze

Odebrałem list Wielce Szanownego Pana Dyrektora i odpowiadam na Jego łaska-
we zapytanie.

³⁸ Mieczysław Dominik Czaykowski (1908–1997) – ukończył studia prawnicze na UJ, w latach 1938–
–1940 pracował w Konsulacie Generalnym RP w Lille. Zob. K. G r o d z i s k a, *Polskie groby na cmenta-
rzach Londynu*, t. 2, Kraków 2001, s. 361.

Co do prac literackich, żadnej książki nie wydałem, a co do mojej tezy, to praca bez wartości.

Przez długie lata zajmowałem się wydaniem pośmiertnym poezji mego Ojca Bohdana Zaleskiego, oraz Jego korespondencji. Później wydałem listy Stefana Witwickiego i listy Pani Dyonizy Poniatowskiej.

Od pewnego czasu miałem zamiar udać się do Wielce Szanownego Pana Dyrektora w sprawie tyczącej się pozostałych papierów u mnie po moim Ojcu. Zapewne Wielce Szanowny Pan Dyrektor wie, że już w 1926 r. wysłałem do Biblioteki Jagiellońskiej wielką pakę papierów mego Ojca za pośrednictwem Ambasady Polskiej w Paryżu.

Odwołując się też do mojej korespondencji w 1926 r. z Panem Papée w sprawie oddania Bibliotece Jagiellońskiej papierów i korespondencji mojego Ojca, zwracam się teraz do Wielce Szanownego Pana Dyrektora dla dokończenia mojej pracy. Mój wiek podeszły (blisko 86 lat) i niedolegliwość[!] nakazują mi wziąć się do roboty i rozstać się z moimi drogimi pamiątkami, jeśli Wielce Szanowny Pan Dyrektor raczy mi potwierdzić że przyjmie z tym samym uczuciem życzliwości rękopisy poezji Ojca mego, oraz prywatne, poufne i rodzinne listy do niego pisane i też Jego własne, które zachowałem, ale które nie są do druku. Jak mnie wówczas Pan Papée radził, zabezpieczuję kilka paczek listów z prośbą o otwarcie tylko za trzydzieści lat. Załączam spis tych papierów, które złożone w kufrze ważą około 30 kilogramów.

Mam nadzieję, że przy łaskawej pomocy Wielce Szanownego pana będę mógł spełnić w całości wolę mego Ojca, który życzył, aby jego papiery po nim pozostałe spoczywały w Bibliotece Jagiellońskiej.

Proszę Wielce Szanownego Pana przyjąć wyrazy mego głębokiego szacunku

Dyonizy Zaleski

129 Boul^d St Michel, Paris V.

* * *

Kraków, dn. 17 kwietnia 1937.

Czcigodny Panie,

Stosownie do życzenia, wyrażonego w otrzymanym liście, donoszę najuprzejmiej, że Biblioteka Jagiellońska z uczuciem żywej wdzięczności przyjmie do swych zbiorów pozostałą część spuścizny po Bohdanie Zaleskim, przy czym zaznaczam, że te paczki listów, które Czcigodny Pan wskaże, zostaną zabezpieczone i opatrzone napisem, że nie mają być otwarte wcześniej, jak w r. 1967.

Co do sposobu przesłania tych papierów z Paryża do Krakowa, proszę o doniesienie mi, czy także i tym razem Ambasada Polska gotowa jest podjąć się pośrednictwa?

Łączę wyrazy pełne czci i poważania

E[dward] K[untze]

Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej

* * *

7 Maja 1937³⁹

Jaśnie Wielmożny Panie

List Pański z d. 17^{go} kwietnia rozczulił mnie rzewnie i razem mnie rozweselił, gdyż pozwala mi spełnić wolę Ojca mego, dając mi sposobność zastosować się do Jego skazówek[!]. Najserdeczniej dziękuję Jaśnie Wielmożnemu Panu za Jego dobroczynność pod tym względem. Nie wiem, jak Mu podziękować za załatwienie tej sprawy, która mi od tylu lat ciążyła na myśli.

Zaraz po odebraniu listu Pańskiego moja siostrzenica, która stała się moją przybraną córką na mocy wyroku Trybunału Paryskiego, zajęła się sprawą wysłania do Biblioteki Jagiellońskiej papierów Ojca mego, o których poprzednio rozpominałem i do których dodałem jeszcze kilka pamiątek, oraz kalendarzyki (agendas), w których Ojciec spisywał codziennie przez długie lata swoje wrażenia i zdarzające się wypadki w życiu emigracyjnym.

Moja przybrana córka, Panna Bohdana Okińczyc-Zaleska, która otacza mnie swą opieką i pielęgnuje od kilkunastu lat, udała się więc do Ambasady i widziała się z Panem Radcą Janem Szymańskim, który zaraz bardzo serdecznie zajął się sprawą wysyłki przez odnośne pismo do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z prośbą o zapewnienie przesyłki rękopisów z Paryża do Warszawy, a później z Warszawy do Krakowa.

Był u mnie dwa dni temu Pan Szymański i potwierdził mi, że Pan Ambasador Łukasiewicz zgadza się najchętniej, aby te papiery doszły do Polski przez kuriera dyplomatycznego.

Moja przybrana córka zna wszystkie szczegóły o rodzinie naszej i o moim Ojcu, którego znała, będąc córką mojej siostry Józefy, przeto więc wnuczką bardzo kochaną przez Niego.

Skoro dowiem się o wysłaniu tych papierów, nie omieszkam zawiadomić Wielce Szanownego Pana o przesyłce. Później, mając wiele egzemplarzy pism a szczególnie pierwszych wydań poezji mojego Ojca, udamy się według wskazówek danych mi w Jego liście z 20^{go} Marca 1937, do Księgarni Gebethnera i Wolfa, na boulev^{ard} S^{aint} Germain z prośbą o wysłanie tych książek do Biblioteki Jagiellońskiej, których ilość i tytuły prosto do Szanownego Pana poślę.

Proszę, Jaśnie Wielmożnego Pana przyjąć wyrazy mojej głębokiej wdzięczności, i szacunku.

Dyonizy Zaleski

129 Boul^{levard} Saint-Michel Paris V

* * *

Paryż, 4 czerwca 1937
Boul^{levard} S^{aint} Michel Paris V

Wielmożny Panie,

Mam zaszczyt donieść Wielmożnemu Panu, że kufer, zawierający rękopisy i pamiątki po moim Ojcu, Bohdanie Zaleskim, opieczętowany pieczęciami Ambasady R.P.

³⁹ Listy D. Zaleskiego do dyrekcji Biblioteki Jagiellońskiej z lat 1936–1937. Zob. Arch. UJ/BJ 148.

przesłany zostanie dnia 5^{go} czerwca 1937, w sobotę, przez Kuriera dyplomatycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a będzie już w Warszawie w niedzielę 6^{go} czerwca o godzinie 9^{ej} przed południem.

Kufer zaopatrzony jest w nalepkę Ambasady R.P. za n° 519–520/29. Równocześnie Ambasada R.P. w Paryżu, skierowała oddzielnie pismo wraz z kluczem do kufra do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, Wydział A III z prośbą o wydanie kufra Wielmożnemu Panu. Spis znajduje się w kufrze. Proszę więc uprzejmie Wielmożnego Pana o wysłanie posłańca do Warszawy, do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, aby w imieniu Wielmożnego Pana Dyrektora zabrał kufer do Biblioteki Jagiellońskiej, gdzie te papiery, drogie memu sercu, zachowane będą na Ziemi Ojczyściej, według woli Ojca mego.

Ambasada R.P. skierowała poza tym do Ministerstwa Spraw Zagranicznych prośbę o zwrot kufra po jego opróżnieniu.

Składając jeszcze moje najżyczliwsze podziękowania za łaskawe zajęcie się moją sprawą, dołączam wyrazy głębokiego szacunku i poważania

Dyonizy Zaleski

* * *

Paryż, 23 czerwca 1937

Wielmożny Panie

W liście moim z d. 4 czerwca 1937 miałem zaszczyt donieść Wielmożnemu Panu, że kufer zawierający rękopisy i pamiątki po moim Ojcu, Bohdanie Zaleskim zostały wysłane kurierem dyplomatycznym do Ministerstwa Spraw Zagranicznych tegoż samego dnia, t.j. 4^{go} czerwca i że miały być w Warszawie w niedzielę 6^{go} czerwca. Oraz z kufrem miał być wysłany osobno klucz od dwóch zamków równych kufra. Wdzięczny byłbym bardzo Wielmożnemu Panu o zawiadomienie mnie, czy kufer oraz klucz doszedły[!] szczęśliwie do Biblioteki Jagiellońskiej, sprawdzone przez posłańca z rąk Pańskich.

Niepokoję się i rad bym wiedzieć, czy te drogie dla mnie pamiątki spoczywają w Bibliotece Jagiellońskiej. Jeśli Wielmożny Pan poniósł wydatki, proszę mi o tym dać znać, bezzwłocznie prześlę należytość.

Załączam wyrazy mego głębokiego szacunku i poważania.

Dyonizy Zaleski

Boulevard St Michel n° 129

Paris (V)

* * *

Kr[aków], 26/6 37

Wielce Szanowny Panie,

w odpowiedzi na list z d. 23 czerwca komunikuję, że niezwłocznie po otrzymaniu zawiadomienia z 4 czerwca o wysłaniu kufra skomunikowałem się z Ministerstwem Spraw Zagranicznych w sprawie sprowadzenia go do Krakowa i w tych dniach ma być sprawa załatwiona. Jakkolwiek więc nie ma dotychczas przesyłki w Bibliotece Jagiellońskiej, to jednak jestem przekonany, że Wielce Szanowny Pan może być zupełnie spokojny, że te cenne [...] znajdują się pod należyłą opieką.

Równocześnie dziękuję uprzejmie za zamiar pokrycia kosztów przesyłki, ale te zostaną wyrównane przez Bibliotekę.

Proszę W. Sz. Pana przyjąć wyrazy mego wysokiego poważania
E[dward] K[untze]

* * *

Paryż, dnia 8 lipca 1937 r.

JWielmożny Pan
Kuntze
Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej
w Krakowie

Wielce Szanowny Panie Dyrektorze!

Szanownemu Panu Dyrektorowi byłbym niezmiernie wdzięczny, gdyby raczył ze Swej strony jak najspieszniej powiadomić Pana Dionizego Zaleskiego, 129, Boulevard Saint-Michel, Paris 5-ème, że przekazane przez Niego na własność wieczystą Biblioteki Jagiellońskiej rękopisy po ś.p. Ojcu Bohdanie Zaleskim, znajdują się już definitywnie w posiadaniu Dyrekcji Biblioteki.

Pozwalam sobie jak najuprzejmiej zaznaczyć, że Pan Dionizy Zaleski, liczący obecnie już 88 rok życia, jest niezmiernie stroskany tym, że ofiarowane rękopisy nie znajdują się dotychczas w Krakowie.

Szanownego Pana Dyrektora ośmielam się poprosić równocześnie, by raczył ze Swej strony zarządzić zwrot kufra, w którym odnośne rękopisy zostały przesłane. W razie potrzeby byłbym gotów pokryć osobiście wszelkie wynikające stąd koszty, a to jedynie w tym celu, by zadość uczynić życzeniu Pana Dionizego Zaleskiego, który przywiązuje pewnego rodzaju wagę do tego kufra.

Wielce Szanowny Pan Dyrektor raczy przyjąć wyrazy głębokiego szacunku i poważania

Jan Szymański

* * *

Kr[aków] 12 / 7 / 37

W P Jan Szymański
Paris 7ème
100 Boulevard de la Tour-Maubourg
exp. 13 VII [1]937

W[ielce] Sz[anowny] Panie,

Z przykrością muszę zakomunikować, że z nieznanymi mi powodów Ministerstwo Spraw Zagranicznych dotychczas nie załatwiło sprawy dostarczenia kufra z rękopisami po ś.p. Bohdanie Zaleskim, ofiarowanymi BJ przez Jego Syna. Otrzymawszy list p. Dionizego Zaleskiego z d. 4 czerwca br. z zawiadomieniem o wysłaniu przesyłki kurierem dyplomatycznym, natychmiast skomunikowałem się z Ministerstwem, następnie jeszcze

parę razy zgłaszałem się w tej sprawie do Ministerstwa, nie otrzymawszy jednak odpowiedzi, przed kilku dniami dałem polecenie, aby kufer odebrano z Ministerstwa i dostarczono do BJ. Po otrzymaniu przesyłki, niezwłocznie kufer odesłałem p. D. Zaleskiemu.

Przy tej sposobności proszę uprzejmie WP Pana o łaskawe uspokojenie p. D. Zaleskiego, że przesyłka jako dyplomatyczna jest najzupełniej zabezpieczona, jakkolwiek jeszcze nie jest w Bibliotece.

Bardzo żałuję, że zwłoka ta niepokoi Czcigodnego Ofiarodawcę, zapewniam jednak, że nie nastąpiła ona z winy Biblioteki.

Proszę WP Pana przyjąć wyrazy mego wysokiego poważania
E[dward] K[untze]

* * *

Kr[aków] 12 / 7 / 37

Do P.T. Firmy Hartwig C.S.A w Krakowie
[ul.] Floriańska 4

P. Dyonizy Zaleski, zamieszkały w Paryżu V Boulevard St. Michel, ofiarował Bibliotece Jagiellońskiej rękopisy po swym ojcu śp. Bohdanie Zaleskim. Dar zapakowany w kufrze został przesłany d. 5 czerwca br. przez kuriera dyplomatycznego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych i znajduje się w Wydziale A III. Kufer zaopatrzony jest w nalepkę Ambasady RP w Paryżu N° 519.520/29

Niniejszym proszę P.T. Firmę o polecenie oddziałowi w Warszawie zgłoszenia się w Wydziale A III Ministerstwa Spraw Zagranicznych i upoważnienie do odebrania kufra oraz kluczyka do niego, który wraz z listem p. D. Zaleskiego został przez tegoż kuriera przesłany do Ministerstwa.

Kufer z kluczykiem proszę jak najszybciej dostarczyć do Biblioteki Jagiellońskiej, zabezpieczając go przed zaginięciem lub uszkodzeniem.

Z poważaniem

E[dward] K[untze]

eksp.13 VII [1]937

* * *

Kr[aków] 12 / 7 / 37

W sprawie kufra z rękopisami po śp. D. Zaleskim

Do Min[isterstwa] Spr[aw] Zagr[anicznych]
Wydział A III

BJ nie otrzymała dotychczas odpowiedzi na swe pismo z d. 8 czerwca br. l. 1176/36–37, ponieważ zaś p. Dyonizy Zaleski niepokoi się o los swego daru, przeto Dyrekcja upoważniła firmę przewozową Hartwig C.S.A. oddział w Warszawie do zgłoszenia się w Ministerstwie, odebranie kufra, zaopatrzonego nalepką Ambasady RP w Paryżu N° 519–520/, i kluczyka do niego, przysłanego w piśmie p[ana] D[ionizego] Zaleskie-

go do Ministerstwa Spraw Zagranicznych przez tego samego kuriera dyplomatycznego z d. 5 czerwca br. Firma potwierdzi odbiór kufra i kluczyka, a po dostarczeniu go do Krakowa Biblioteka Jagiellońska nadesłę urzędowe potwierdzenie odbioru.

Komunikując o powyższym prosi Dyr. BJ o wydanie kufra i kluczyka do niego Firmie Hartwig.

E[dward] Kuntze]

eksp. 13 VII [1]937

NB Jeżeli MSZ nie da odpowiedzi i nie wyda kufra Hartwigowi, polecam drowi Piotrowiczowi⁴⁰ wyjechać do Warszawy i odebrać osobiście kufer i przewieźć do Krakowa.

[dopisek inną ręką:]

Dr Piotrowicz wyjechał 19. VII 1937 i sprawę załatwił. Vide rach[unek] kosztów z 23 VII 37.

* * *

[nadruk:]

Międzynarodowi Ekspedytorzy

C. HARWIG SA

Kraków, dnia 21, 7, 37

Dotyczy: MSZ 25 – 1 kufer rękopisy – 60 kg

Stosownie do c. pisma z dnia 12 bm. została wyżej naprowadzona przesyłka skierowana pod naszym adresem, którą odstawiliśmy P.T. dnia 20 bm.

W związku z powyższym pozwalamy sobie przesłać przy niniejszym: list przewozowy, rachunek Oddziału Warszawskiego, kluczyk od kufra oraz nasz rachunek nr 16-325 na kwotę – zł 18,26, którą prosimy wypłacić łaskawie do rąk oddawcy pisma.

Polecając nadal nasze usługi, pozostajemy z poważaniem

C. Hartwig

Firma

Oddział w Krakowie

[notatka odręczna:]

Przekazano 30 VIII 37 czekiem.

* * *

⁴⁰ Karol Piotrowicz (1901–1940) – bibliotekarz, bibliograf. Pracę w BJ podjął w 1923 roku, początkowo na stanowisku bibliotekarza, kierował wypożyczalnią miejscową i zamiejscową. W 1930 roku został dyrektorem Biblioteki PAU w Krakowie. Zob. E.H. Nieciowa, *Karol Piotrowicz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Kraków 1981, s. 448–449.

Kraków, dnia 22 lipca 1937

Jaśnie W[ielmoż]ny Pan
Dionizy Zaleski
Paris V
Boulevard St Michel N° 129

Czcigodny Panie,

Donoszę uprzejmie, że w dniu dzisiejszym otrzymała Biblioteka Jagiellońska kufer z rękopisami, ofiarowanymi łaskawie przez Czcigodnego Pana. Rękopisy nadeszły w nienaruszonym stanie i w myśl zastrzeżeń włączone zostały do zbioru rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. W dniu dzisiejszym odesłaliśmy pusty kufer; klucz od niego doręczy firma spedycyjna. W liście dołączam szczegółowe potwierdzenie odbioru.

Proszę przyjąć wyrazy czci i poważania
Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej
w/z W[ładysław] P[ociecha]

eksp. 24 VII 1937.

* * *

Paryż, dnia 29 lipca 1937 r.

Jan Szymański
4, Villa de Ségur, Paris 7-e

JWielmożny Pan
Kuntze
Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej
w Krakowie

Wielce Szanowny Panie Dyrektorze!

Wielce Szanowny Pan Dyrektor raczy przyjąć wyrazy uprzejmego podziękowania za łaskawie skierowany do mnie list z dnia 12 lipca 1937 r., za l.dz.: 1330/36–17/I.7 a.

Byłbym nieskończenie wdzięczny Wielce Szanownemu Panu Dyrektorowi, gdyby raczył poczynić ze Swej strony wszelkie możliwe starania odnośnie definitywnego przejęcia przez Szanowną Dyрекcję Biblioteki Jagiellońskiej kufra, zawierającego rękopisy po śp. Bohdanie Zaleskim.

Ośmieliłbym się również poprosić Wielce Szanownego Pana Dyrektora o łaskawe polecenie, by Szanowna Dyрекcja Biblioteki Jagiellońskiej zechciała mnie może bezpośrednio – pod moim, zmienionym obecnie, adresem: p. Jan Szymański, 4, Villa de Ségur, Paris 7ème – powiadomić o tym, że ofiarowane przez p. Dionizego Zaleskiego na własność wieczystą Biblioteki Jagiellońskiej rękopisy po śp. Jego Ojcu Bohdanie zostały odebrane w stanie takim, w jakim je tu, na miejscu, w Paryżu, spakowano.

Wielce Szanowny Pan Dyrektor raczy przyjąć wyrazy mego wysokiego poważania i prawdziwego szacunku

Jan Szymański

* * *

Kr[aków] 9 / 8 / 37

J. Wielmożny Pan

Jan Szymański

Paris 7ème

4, Villa de Ségur

W[ielce] S[zanowny] Panie

W odpowiedzi na pismo z d. 29 lipca 1937 donoszę uprzejmie w imieniu P. Dyr. Kuntzego, który bawi na urlopie, że Dyr. BJ odebrała za pośrednictwem p. dra Karola Piotrowicza d. 19 VII b.r. w Ministerstwie Spraw Zagranicznych kufer z nalepką Ambasady RP w Paryżu nr 519.520/29, zawierający rękopisy po ś.p. Bohdanie Zaleskim, ofiarowane Bibliotece Jagiellońskiej przez p. Dionizego Zaleskiego. Rękopisy nadeszły w nienaruszonym stanie i w myśl zastrzeżeń włączone zostały do zbioru rękopisów Bibl[ioteki] Jagiellońskiej. D. 22 lipca b.r. Dyr. BJ zawiadomiła o powyższym p. Dionizego Zaleskiego i w tymże dniu odebrała pusty kufer. Klucz od niego miała doręczyć p. Zaleskiemu firma spedycyjna.

Proszę WS Pana przyjąć wyrazy mego wysokiego poważania

W[ładysław] P[ociecha]

* * *

Courbevoie, dnia 27 kwietnia [19]50.⁴¹

Jan Szymański

12 rue Victor Hugo

Courbevoie

Seine

Do Świetnej Dyrekcji Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie.

Proszę uprzejmie świetną Dyrekcję Biblioteki Jagiellońskiej o łaskawe powiadomienie mnie, czy zaofiarowane w 1937 r., na własność wieczystą Biblioteki Jagiellońskiej, przez ś.p. Dionizego Zaleskiego, rękopisy Bohdana Zaleskiego, a odebrane za pośrednictwem p. dr. Karola Piotrowicza w dniu 19-go lipca 1937 r., przechowywane są w zbiorach Świetnej Biblioteki Jagiellońskiej względnie, czy uległy one zniszczeniu lub grabieży w ciągu i na skutek ostatniej wojny.

Ośmieliłbym się nadmienić, że w poruszonyj jak powyżej sprawie otrzymałem swego czasu potwierdzenie odbioru wspomnianych rękopisów, a mianowicie pismem p. Kuntzego, Dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej, z dnia 12-go lipca 1937 r., za l.dz. 1330/36–

⁴¹ Rkps BPP Akc. 3343.

–37 łamane I.7a, oraz pismem p. dr. Władysława Pocięchy, z dnia 9-go sierpnia 1937 r., z l dz. 1405/26/37 łamane I.7a.

Świetnej Dyrekcji Biblioteki Jagiellońskiej mam zaszczyt przesłać wyrazy mego wysokiego szacunku i poważania

Jan Szymański

* * *

Kraków, dnia 8 maja 1950 r.

[nadruk:]

Biblioteka Jagiellońska

Kraków

Aleja Mickiewicza 22

L.dz. I 857/50

BR./Zth.

Wielce Szanowny Panie,

W odpowiedzi na list z dnia 27 IV 1950 donoszę uprzejmie, że spuścizna Bohdana Zaleskiego, ofiarowana Bibliotece Jagiellońskiej przez śp. Dionizego Zaleskiego w r. 1937, nie ucierpiała podczas wojny i nadal przechowuje się w Oddziale Rękopisów tut. Biblioteki

Prof. dr Aleksander Birkenmajer
(Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej)

A CHEST FROM PARIS. LETTERS CONCERNING THE SHIPPING OF JÓZEF BOHDAN ZALESKI'S PAPERS TO THE JAGIELLONIAN LIBRARY

SUMMARY

The exchange of letters between Dionizy Zaleski and the Director of the Jagiellonian Library as well as the notes of Jan Szymański constitute the documentation of all the arrangements concerning the process of handing over Józef Bohdan Zaleski's papers to the Jagiellonian Library. These letters are a contribution to the history of the growth of the manuscript collection of the Jagiellonian Library during the interwar period. They show, also from the technical point of view, how the donation sent from Paris eventually found itself in Cracow. They also illustrate the policy of acquiring items followed by the subsequent directors of the Library, i.e. Fryderyk Pappée, Edward Kuntze, Władysław Pocięcha, and Aleksander Birkenmajer.

SŁOWA KLUCZOWE:

zbiory rękopiśmienne Biblioteki Jagiellońskiej, dary dla Biblioteki Jagiellońskiej, proveniencja rękopisów, Dionizy Zaleski, Bohdan Zaleski

KEYWORDS:

the manuscript collection of the Jagiellonian Library, donations to the Jagiellonian Library, the provenance of manuscripts, Dionizy Zaleski, Bohdan Zaleski

DANUTA PATKANIOWSKA
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

20 LAT JĘZYKA HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH KABA I ODDZIAŁU OPRACOWANIA PRZEDMIOTOWEGO ZBIORÓW NOWYCH W BIBLIOTECĘ JAGIELLOŃSKIEJ*

Już od 20 lat język haseł przedmiotowych KABA (jhp KABA – Katalogi Automacyjne Bibliotek Akademickich) jest językiem informacyjno-wyszukiwawczym, który znalazł zastosowanie (obok klasyfikacji MeSH) w Komputerowym Katalogu Zbiorów Bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego (KKZBUJ).

Rozpoczęty na początku lat 90. XX wieku – decyzją ówczesnego dyrektora Biblioteki Jagiellońskiej prof. dr. hab. Krzysztofa Zamorskiego – proces komputeryzacji BJ spowodował konieczność utworzenia nowego języka informacyjno-wyszukiwawczego. Istniejące w BJ katalogi kartkowe, między innymi katalog systematyczny oraz katalog przedmiotowy Biblioteki Narodowej, nie odpowiadały wymaganiom wyszukiwania komputerowego; jako katalogi „zamknięte” pozostały jednak dla czytelników dodatkowym źródłem informacji bibliograficznej i rzeczowej o „starszych” zbiorach BJ. Opisy bibliograficzne i rzeczowe dokumentów z tych katalogów były stopniowo wprowadzane do systemu komputerowego VTLS/Virtua w ramach opracowania retrospektywnego. Proces ten jest do dziś kontynuowany.

Język haseł przedmiotowych KABA jest tworzony przez bibliotekarzy BJ od początku jego powstania, to jest od 1992 roku, kiedy to z inicjatywy Teresy Głowackiej i Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego grupa bibliotekarzy z polskich bibliotek akademickich podjęła się prekursorskiego w Polsce zadania utworzenia nowego języka informacyjno-wyszukiwawczego, odpowiadającego światowym normom i potrzebom nowoczesnych zintegrowanych systemów komputerowych, języka opartego na wzorcach RAMEAU (Biblioteka Narodowa w Paryżu), Library of Congress w USA oraz Biblioteki Uniwersytetu LAVAL w Kanadzie (chodziło o wykorzystanie indeksów francusko-angielskich i angielsko-francuskich). Język RAMEAU stał się podstawą jhp KABA ze

* Tekst niniejszy dedykuję – z podziękowaniem – wszystkim pracownikom Oddziału Opracowania Przedmiotowego Zbiorów Nowych w Bibliotece Jagiellońskiej.

względu na jego większą szczegółowość w stosunku do języka Biblioteki Kongresu oraz obecność nazw własnych (osobowych, korporatywnych, geograficznych). W okresie początkowym jhp KABA tworzyli bibliotekarze z 4 bibliotek: Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (stanowiącej od początku centrum koordynujące), Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Akademii Górniczo-Hutniczej, Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego; stopniowo do tego dzieła przyłączały się inne biblioteki akademickie.

Jhp KABA tworzył w Bibliotece Jagiellońskiej zespół pracowników Oddziału Opracowania Przedmiotowego Zbiorów Nowych (OOPZN), który powstał w 1994 roku w wyniku przekształcenia wcześniejszego Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych. OOPZN liczył 12–15 osób, jego kierownikiem w latach 1994–2005 była mgr Zofia Steczowicz-Sajdera, a w latach 2005–2013 dr Danuta Patkaniowska.

Od listopada 2013 roku, po zmianach w strukturze organizacyjnej BJ, Oddział Opracowania Przedmiotowego Zbiorów Nowych został przekształcony w Sekcję Opracowania Przedmiotowego w Oddziale Opracowania Zbiorów. Sekcja ta liczy aktualnie 10 osób.

Od początku tworzenia języka KABA przyjęto zasadę, że poszczególne hasła jhp KABA tworzą specjaliści z poszczególnych dziedzin, tak jak to wcześniej sprawdzono w tradycyjnym opracowaniu rzeczowym w BJ. Tak zwani fachreferenci mogli lepiej wykorzystać wiedzę specjalistyczną w pracy nad szczegółowym słownictwem nowego języka informacyjno-wyszukiwawczego i katalogowaniem rzeczowym dokumentów. W OOPZN pracowali filolodzy (filologia polska, filologia romańska, filologia orientalna), historycy, ekonomiści, bibliotekoznawcy, historyk sztuki, socjolog, prawnik, biolog, chemik. Większość pracowników oddziału ukończyła studia podyplomowe w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na UJ. Jest zrozumiałe, że każdy ze specjalistów opracowywał rzeczowo książki oraz tworzył słownictwo jhp KABA z kilku dziedzin najbliższych jego wykształceniu.

Pierwsze próby katalogowania przedmiotowego w jhp KABA podjęto w BJ już w 1993 roku w ramach Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych. Początkowo (do 1995 roku) praca odbywała się dwutorowo: dawniejsze dokumenty klasyfikowano do katalogów kartkowych – katalogu systematycznego oraz katalogu przedmiotowego Biblioteki Narodowej, zaś nowe książki opracowywano przedmiotowo w jhp KABA – w katalogu komputerowym, w systemie VTLS. Od stycznia 1994 roku opracowywano w jhp KABA wszystkie nowe dokumenty sporządzane wcześniej w formie bibliograficznej w Oddziale Opracowania Zbiorów.

Od października 1994 roku włączanie kart do katalogu przedmiotowego Biblioteki Narodowej oraz opieka nad obu tradycyjnymi katalogami rzeczowymi znalazły się w gestii Oddziału Katalogów. Tradycyjne katalogi kartkowe, a mianowicie katalog alfabetyczny oraz katalogi rzeczowe (systematyczny i przedmiotowy BN), zostały zamknięte, to znaczy zaprzestano uzupełniać je kartami z opisami bieżących nabytków, zachowana przy tym została ich dotychczasowa dostępność dla czytelników poszukujących dokumentów wydanych przed 1990 rokiem. Dokumenty z tych katalogów były stopniowo wprowadzane do KKZBUJ-u w ramach retrokonwersji.

Mimo równoczesnego zaniechania opracowywania tradycyjnych dokumentów zespół OOPZN jeszcze przez kilka lat po wprowadzeniu komputeryzacji (do roku 1999) prowadził wiele prac przy tradycyjnych, kartkowych katalogach rzeczowych. Uzupełniono te katalogi wieloma tysiącami kart, które oczekiwały na włączenie do zasobu w ramach zaległości, prowadzono melioracje, przeprowadzono konieczne ścięśnianie katalogu systematycznego i związaną z tym aktualizację indeksu przedmiotowego do katalogu systematycznego. Od października 1994 roku włączanie kart do katalogu przedmiotowego i opieka nad nim przeszła do Oddziału Katalogów, jednak nadal dopisywano karty z hasłami według „Przewodnika Bibliograficznego”. W roku 1999 zakończono opracowywanie książek do katalogu systematycznego i przedmiotowego według jhp BN, a od 2000 roku, po przeprowadzce OOPZN do nowego gmachu i zmianach organizacyjnych w BJ, całkowitą opiekę nad tradycyjnymi katalogami kartkowymi przejął Oddział Informacji Naukowej i Katalogów.

Początki tworzenia jhp KABA – jak to zwykle bywa z tworzeniem zupełnie nowego dzieła – były bardzo trudne, wiązały się one przede wszystkim z poznaniem zasad, słownictwa i gramatyki języka kartoteki RAMEAU oraz LCSH, a także metodyki ich tworzenia. Służyły temu częste spotkania w BJ z T. Głowacką z Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (inicjatorką języka KABA), studiowanie materiałów metodycznych i podręczników (początkowo dostępnych wyłącznie w wersji francuskiej i angielskiej), dyskusje wokół poszczególnych zasad i rozwiązań metodycznych w RAMEAU oraz możliwości ich przeniesienia na grunt polski, tłumaczenie podręczników i materiałów na język polski, opracowywanie polskich podręczników i instrukcji, udział w szkoleniach i warsztatach itd. Pracownicy OOPZN stopniowo zdobywali wiedzę teoretyczną oraz praktyczne doświadczenie w opracowaniu przedmiotowym w jhp KABA oraz w tworzeniu i stosowaniu tego słownictwa.

Cennych konsultacji i rad udzielała pracownikom OOPZN – oprócz T. Głowackiej z Biblioteki UW – prof. Jadwiga Woźniak-Kasperek z Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego, która między innymi służyła pomocą w przygotowaniu warsztatów, podręczników, która chętnie udzielała konsultacji drogą elektroniczną.

Samodzielne tworzenie haseł w nowym języku informacyjno-wyszukiwawczym wymagało początkowo wielu studiów, konsultacji, dyskusji. Bibliotekarze OOPZN BJ stopniowo nabierali doświadczenia, uczyli się nowej metody, poznawali język RAMEAU i język Library of Congress, porównywali hasła RAMEAU i LCSH, wreszcie – z coraz większą wprawą i pewnością budowali własne hasła wzorcowe i opisy przedmiotowe dokumentów.

Proces tworzenia słownictwa obejmował następujące elementy: analiza haseł w oparciu o kolejne wydania mikrofilmu RAMEAU, RVM LAVAL oraz słownika LCSH; zapoznanie się z podręcznikiem RAMEAU i jego kolejnymi wydaniem; tłumaczenie z języka francuskiego i angielskiego poszczególnych haseł; tworzenie ich w formie kartkowej wraz z terminami nadrzędnymi, podrzędnymi, skojarzonymi; konsultacje (nierzadko ze specjalistami na UJ); dyskusję wokół przyjętych terminów oraz kontrolę

wewnętrzną hasel; wreszcie – walidację hasel wzorcowych na spotkaniach Zespołu Walidacyjnego w Warszawie oraz ich zatwierdzenie przez Centralną Komisję Hasel Wzorcowych (CKHW) w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego; na końcu – zastosowanie przyjętych hasel w toku katalogowania przedmiotowego dokumentów.

Praca w OOPZN przebiegała dwutorowo: pracownicy równocześnie tworzyli słownictwo jhp KABA z poszczególnych dziedzin wiedzy oraz stosowali to słownictwo w opracowaniu przedmiotowym książek. Jest zrozumiałe, że na początku tworzenia jhp KABA praca była utrudniona ze względu na brak poszczególnych hasel i konieczność tworzenia hasel wzorcowych (czasem kilku) do prawie każdego dokumentu.

Od początku tworzenia jhp KABA te same osoby w Oddziale równocześnie opracowywały rzeczowo książki i budowały kartotekę wzorcową jhp KABA, co miało pozytywny wpływ na jakość opracowywanych hasel i dokumentów. Sformowany z 3 osób zespół do spraw kartotek wzorcowych (Z. Steczowicz-Sajdera, Anna Chojko, Barbara Majchrowska) dokonywał wstępnej kontroli hasel i niezbędnych uzupełnień, uczestniczył też kilka razy w roku w kilkudniowych posiedzeniach walidacyjnych w BUW w Warszawie. W pierwszych latach tworzenia słownictwa jhp KABA istniało wiele problemów: brak potrzebnego słownictwa w jhp KABA, tryb walidacji (długie oczekiwanie na walidację – kilka tygodni, a nawet kilka miesięcy; nieregularność spotkań zespołu walidacyjnego w Warszawie); trudności z tłumaczeniem z języka francuskiego i angielskiego; odrębność kartotek (formalnej i rzeczowej, co wiązało się koniecznością wcześniejszego wprowadzania hasel osobowych i korporatywnych do kartoteki hasel formalnych, a następnie kopiowania ich do kartoteki hasel przedmiotowych itd.).

Duża ilość koniecznych do opracowania obiektów (egzemplarz obowiązkowy w pełnym zakresie, duży wpływ z darów, wymiany i kupna) wraz z ograniczoną ilością gotowych hasel w indeksie przedmiotowym stwarzały ogromne trudności. Pomimo iż przygotowywano w BJ wielką ilość (1000–2000 rocznie!) hasel wzorcowych (osobowych, korporatywnych, geograficznych, tytułów ujednoczonych, hasel przedmiotowych typu nazwa pospolita), nasylenie słownika KABA, ilość hasel przedmiotowych w stosunku do potrzeb katalogowania przedmiotowego w BJ ciągle była niewystarczająca.

Aby przyspieszyć proces opracowania książek, w połowie lat 90. podjęto decyzję o opatrywaniu hasel jeszcze niezatwierdzonych przez Zespół Walidacyjny – ale koniecznych do zastosowania w odniesieniu do konkretnych dokumentów – dopiskiem nzw. (niezwalidowane). Z perspektywy czasu decyzja ta, w tamtym okresie często krytykowana (inne biblioteki zdecydowały się zastosować pole 976 dla niezwalidowanych hasel), okazała się bardzo słuszna. Przyspieszyła ona opracowanie rzeczowe dokumentów, chociaż zaległości przy opisanym powyżej trybie pracy i wpływie dochodzącym do 30 tysięcy dokumentów rocznie i tak były nieuniknione. Czytelnik miał dostęp do pełnych charakterystyk wyszukiwawczych, z jego bowiem punktu widzenia nie miało znaczenia, czy hasła są już zwalidowane, czy też nie i figurują w indeksie jako hasła z dopiskiem nzw. Proces katalogowania przedmiotowego dokumentów mógł bez przeszkód łączyć się z procesem równoczesnego budowania hasel, a z biegiem lat ilość hasel z dopiskiem nzw. sukcesywnie się zmniejszała aż do całkowitego ich zniknięcia i zastąpienia nowymi hasłami w 2013 roku.

W opracowaniu przedmiotowym książek zagranicznych pomocne okazało się korzystanie z baz zagranicznych BNF OPALÉ, Library of Congress, British Library i in. Jednak przy wykorzystaniu gotowych opisów bibliograficznych w każdym przypadku konieczne było „dopasowanie” ich do zasad języka KABA (np. pomijanie haseł przedmiotowych uogólniających z LCSH) oraz polskich realiów.

W początkowym okresie tworzenia słownictwa jhp KABA istniały także problemy z tłumaczeniem haseł z języka francuskiego na język polski. Generalnie w Oddziale tylko 3 osoby znały francuski, konieczne było korzystanie z ich konsultacji językowych, a także ze słowników językowych i specjalistycznych. Magister filologii romańskiej Anna Bober przetłumaczyła duże fragmenty francuskiego podręcznika katalogowania RAMEAU, tłumaczeniami zajmowała się również Z. Steczowicz-Sajdera i A. Chojko, a także inni członkowie zespołu (np. opracowywanie list określników). W toku praktycznej pracy nad słownictwem z poszczególnych dziedzin pozostali pracownicy Oddziału zmuszeni byli do stopniowego, biernego opanowywania języka francuskiego w zakresie przydatnym w pracy (czytanie i tłumaczenie na język polski haseł francuskich z aktualizowanych co pół roku mikrofisz RAMEAU).

W początkowym okresie tworzenia słownictwa jhp KABA najlepsza forma językowa hasła była wypracowywana w toku burzliwych dyskusji i konsultacji. Wiele kontrowersji wzbudzało często zarówno ustalenie terminu, redakcja hasła, jak i nazwanie relacji: skojarzonych, nadrzędnych, podrzędnych związanych z opracowywanym terminem, zwłaszcza że zwykle opracowywany dokument dotyczył tylko zagadnienia zawartego w hasle głównym. Zwracano uwagę, aby w tworzonej słownictwie nie pojawiały się kalki językowe, aby słownictwo dostosowane było do polskiej terminologii i polskich realiów, a jednocześnie istniała zgodność z RAMEAU.

W procesie katalogowania korzystano z francuskiego podręcznika RAMEAU, kartotek RAMEAU na mikrofiszach, a także często poprawianych i zmieniających się „roboczych” wersji list określników. Wybierano najlepsze rozwiązania, czasami narażając się na krytykę ze strony nieznających nowego języka i przyzwyczajonych do języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej bibliotekarzy i czytelników. Zdziwienie użytkowników budziły niektóre konstrukcje haseł oparte na RAMEAU, brzmienia niektórych określników chronologicznych i rzeczowych, relacje między terminami inne aniżeli te, do których był przyzwyczajony użytkownik korzystający wcześniej z języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej.

Z drugiej strony przedstawiane na spotkaniach Międzyuczelnianego Zespołu Walidacyjnego propozycje haseł z BJ nierzadko spotykały się z krytycznymi uwagami, a nawet z odrzuceniem w trybie walidacji ze względu na ich „niezgodność” lub „nieobecność” w RAMEAU albo ze względu na fakt pojawienia się „dubletów” zrobionych przez inne ośrodki. Trzeba przypomnieć na przykład kontrowersje w trybie walidacji wokół tak wydawałoby się oczywistych haseł jak *Dramat*, *Pamiętniki*, *Publicystyka*, *Poezja pastoralna*, *Inteligencja*, *warstwa społeczna*, *Prawo rzeczowe*, *Glin* i in. Wiele trudności wynikało ze specyfiki języka polskiego i języka francuskiego, z różnic semantycznych i gramatycznych tych dwóch języków.

W latach 1999–2000 pracownicy OOPZN BJ przygotowywali ponadto dla jhp KABA hasła wzorcowe dla brakujących terminów z list określników używanych po nazwach instytucji i organizacji, parlamentów, szkół, a także list określników po nazwach czasopism oraz nazwach języków.

Początkowo praca nad słownictwem jhp KABA odbywała się częściowo na tradycyjnych maszynach do pisania, czasem na maszynach elektronicznych typu „Erica”. Wraz z wdrożeniem od stycznia 2000 roku bazy ProKABA praktycznie cała praca przy opracowaniu przedmiotowym dokumentów (łącznie z tworzeniem haseł) odbywała się na komputerze. Konieczna było instalacja nowego i modernizacja dotychczasowego sprzętu komputerowego, zaczęto korzystać z nowych wersji RAMEAU na płytach CD, wreszcie – z RAMEAU dostępnego *online*.

Po wdrożeniu bazy ProKABA zastosowano nowe metody i zasady opracowywania haseł wzorcowych: wprowadzanie haseł w statusie „keep”, wstępną walidację haseł, zamawianie haseł do opracowania przez inne ośrodki. Hasłami zamawianymi stały się głównie hasła geograficzne, opracowywane w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego. Wdrożenie bazy ProKABA od stycznia 2000 roku (od lipca 2002 roku nastąpiło przeniesienie bazy propozycji ProKABA na serwer BUW) przyczyniło się do szybszego przyrostu słownictwa języka KABA, a co za tym idzie do przyspieszenia procesu opracowywania przedmiotowego piśmiennictwa. Walidacja odbywała się w ośrodkach opracowujących hasła, a spotkania Komisji Walidacyjnej miały miejsce rzadziej, kilka razy w roku, rozwiązywano wówczas zaistniałe problemy oraz rozstrzygano kwestie haseł trudniejszych, budzących kontrowersje.

Warunki pracy OOPZN, także w zakresie dostępu do komputerów, bardzo się poprawiły po wybudowaniu nowego skrzydła Biblioteki Jagiellońskiej i przeprowadzce OOPZN do tego skrzydła we wrześniu 2000 roku. OOPZN otrzymał w nowym gmachu 2 przestronne, jasne pomieszczenia, a każdy pracownik Oddziału własne stanowisko komputerowe (wcześniej jednym komputerem dzieliły się dwie osoby, częściowo wykonując inne prace bez komputera, na przykład tematowanie dokumentów, wstępne opracowywanie „papierowych wersji” haseł przedmiotowych, pisanie haseł na maszynach do pisania itp.).

Wprowadzenie nowej procedury tworzenia haseł rozwiniętych w CKHW w 2001 roku wpłynęło – czasowo – na spowolnienie pracy (przerwy w łączności, spisywanie haseł i kilkakrotna ich kontrola, modyfikacja haseł błędnych, konieczność ręcznego kopiowania haseł rozwiniętych z CKHW do bazy BJ).

Istotnym wydarzeniem było powstanie w czerwcu 2001 roku Centrum NUKAT-u i katalogu NUKAT-u, w którym coraz więcej polskich bibliotek akademickich tworzyło metodą współkatalogowania opisy bibliograficzne i przedmiotowe dokumentów.

Niedoskonałość systemu komputerowego VTLS/Virtua powodowała, że opracowane i zatwierdzone przez CKHW, a potem przez Centrum NUKAT-u, hasła przedmiotowe nie zawsze nakładały się automatycznie na publicznie dostępny przez Internet katalog zbiorów BJ, czyli OPAC (Online Public Access Catalog). Zaistniała więc konieczność ręcznego kopiowania większości haseł rozwiniętych, a także wielu haseł wzorcowych

oraz obowiązek nieustannego sprawdzania ich w obu bazach. Automatyczne kopiowanie haseł przedmiotowych z NUKAT-u do KKZBUJ-u nastąpiło w 2009 roku, ale nadal istniała konieczność ręcznej modyfikacji wielu starych, zmienionych w Nukacie haseł wzorcowych. Proces usuwania z KKZBUJ-u i modyfikacji starych haseł tymczasowych zakończył się w połowie 2013 roku, a tak zwanych starych haseł zatwierdzonych w styczniu 2014 roku.

Budowę nowego słownika jhp KABA utrudniał proces ciągłych zmian w jhp KABA oraz modyfikacji słownictwa. Dynamika jest istotną właściwością każdego języka informacyjno-wyszukiawczego, ale w sytuacji, gdy język jest budowany całkowicie od nowa, w oparciu o obcojęzyczne wzorce, z pewnością nie ułatwia to pracy bibliotekarzom, a czytelnikom zapoznawania się z nowym językiem.

W latach 1995–1996 do prac związanych z porządkowaniem i aktualizowaniem bazy BJ oraz kopiowaniem haseł zatrudniono osobną osobę-operatora, jednak rozwiązanie to nie sprawdziło się i od 1997 roku prace porządkowe w KKZBUJ-u (niezbędne modyfikacje, kopiowanie i usuwanie haseł, usuwanie nzw., aktualizację katalogu) prowadzili wszyscy pracownicy zespołu OOPZN, każdy w odniesieniu do prowadzonych przez siebie dziedzin.

Obok prac porządkowych w KKZBUJ-u modyfikowano hasła wzorcowe w Nukacie, a także prowadzono korektę haseł wprowadzonych do rekordów bibliograficznych przez inne biblioteki. Od 2005 roku modyfikacje odbywają się według procedur ustalonych przez Centrum NUKAT-u, jednak przez wiele lat to właśnie Bibliotece Jagiellońskiej (podobnie jak i innym mającym największe doświadczenie w katalogowaniu w jhp KABA bibliotekom – BUW, BUG, w odniesieniu do dokumentów z zakresu techniki – bibliotece AGH) przypadała nieformalna rola kontrolera poprawności wprowadzanych charakterystyk wyszukiwawczych. Pracownicy tych bibliotek często dokonywali zmian w opisach rzeczowych (zwłaszcza po dopuszczeniu przez Centrum NUKAT-u do katalogowania kilkudziesięciu nowych bibliotek z całej Polski). Wielu modyfikacji dokonywano także w błędnie budowanych i stosowanych hasłach przedmiotowych rozwiniętych.

Jhp KABA podlegał permanentnym zmianom, ciągłemu poszerzaniu i uszczegóławianiu wraz z opracowywanym materiałem piśmienniczym, ze zmianami w RA-MEAU i LCSH, z coraz większą liczbą bibliotek przystępujących do KABA i NUKAT-u oraz przeobrażeniami organizacyjnymi i personalnymi tych ośrodków, z coraz większą specjalizacją w nauce, z procesem dostosowywania się do nowych wersji systemów zautomatyzowanych (VTLS, VTLS/Virtua, HORIZON i in.) oraz do tendencji i standardów międzynarodowych. Zmiany w jhp KABA to: przyrost słownictwa, modyfikacja słownictwa w poszczególnych kategoriach tematów, modyfikacja określników, zmiany związane z redakcją haseł, zmiany reguł gramatycznych, zmiany zakresu i warunków stosowania tematów i określników, wreszcie przeobrażenia języka związane z integracją kartotek, z dostosowaniem jhp KABA do formatu MARC 21 oraz ze zmianami polityki i zasad współpracy między poszczególnymi bibliotekami akademickimi w ciągu minionych 20 lat. Źródłem dynamiki jhp KABA było i jest rozumienie kompatybilności

z RAMEAU przez poszczególne ośrodki jhp KABA. W ciągu minionych 20 lat były to kolejno: Zespół Sekcji Środków Lingwistycznych BUW, Centralna Kartoteka Hasel Wzorcowych (CKHW), Centrum Formatów i Kartotek Wzorcowych, Zespół Centrum NUKAT-u i JiKW KABA.

Przez wiele lat nanoszono każdorazowo zmiany w RAMEAU na hasła w jhp KABA, a także zgłaszano z Polski propozycje zmian w kartotece RAMEAU.

Do 2003 roku przekazywano opisy bibliograficzne książek zagranicznych wraz z hasłami przedmiotowymi do Katalogu Centralnego Książek Zagranicznych Biblioteki Narodowej (początkowo w formie kartkowej, a od lutego 1996 roku w formie elektronicznej).

Wiele propozycji zmian w jhp KABA wprowadzonych początkowo przez Centrum NUKAT-u spotkało się w latach 2001–2004 z nieprzychylnym przyjęciem ze strony BJ i innych bibliotek, co znalazło wyraz między innymi w wystąpieniach Z. Steczowicz-Sajdery na spotkaniach Zespołu Walidacyjnego w Warszawie, przesyłanych przez nią do Centrum pismach itd. Niepokój budziły zwłaszcza zmiany w jhp KABA, związane z odejściem od wzorca RAMEAU, problem kompatybilności języka KABA, rezygnacja ze współpracy z BNF RAMEAU, mnożenie w centralnej bazie błędnych hasel rozwiniętych, błędne zastosowanie hasel w rekordach bibliograficznych tworzonych przez nowe, małe biblioteki współkatalogujące w Nukacie itd.

W 2003 roku zorganizowano spotkanie dyskusyjne i naradę bibliotekarzy Krakowskiego Zespołu Bibliotek. Wnioski z tego spotkania przekazano Centrum NUKAT-u. Pisano w nich między innymi: „Użytkownicy i twórcy języka KABA nie zgadzają się z propozycjami Centrum, które zmierzają w kierunku zniszczenia zasad i logiki języka i ogromnie utrudniają pracę bibliotekarzom oraz wprowadzają dezinformację dla czytelników” (cyt. za sprawozdaniem miesięcznym z OOPZN z XI 2003).

Stopniowo w ciągu minionych lat następował przyrost słownictwa w jhp KABA. Następowaly zmiany systemu komputerowego (VTLS/Virtua), przeobrażenia organizacyjne w CKHW i Centrum NUKAT-u, zmiany technologiczne (między innymi możliwość korzystania z RAMEAU *online*, przyspieszenie procesu wprowadzania i walidacji hasel drogą elektroniczną). Coraz więcej bibliotek przystępowało do współpracy i nabierało doświadczenia w tworzeniu hasel wzorcowych oraz hasel przedmiotowych rozwiniętych. Poszerzono źródła informacji (tradycyjne, elektroniczne, Internet). Wypracowano nowe procedury wprowadzania i walidacji hasel, nowe sposoby komunikacji z Centrum NUKAT-u oraz z innymi bibliotekami współtworzącymi słownictwo jhp KABA i katalog komputerowy (poczta elektroniczna, uwagi w polach 009, Zespół Konsultacyjny jhp KABA).

Centrum NUKAT-u wprowadziło nowy system oraz nowe procedury pracy, a także nową politykę tworzenia jhp KABA i współpracy między bibliotekami. Nowe zasady pracy w systemie Virtua oraz wprowadzenie nowych procedur pracy w Nukacie wiązały się z koniecznością szkoleń w tym zakresie, początkowo wpłynęło to na wydłużenie czasu opracowania książek. Zdarzały się sytuacje, że referenci poszczególnych dziedzin nie zgadzali się z hasłami nadanymi przez inne biblioteki, często prowadzili dyskusje

z autorami haseł utworzonych w innych bibliotekach, zwłaszcza tych, które włączały się do katalogu NUKAT-u, nie mając doświadczenia w katalogowaniu w jhp KABA i tworzeniu jego słownictwa. Dotyczyło to zarówno katalogowanych książek, jak i haseł rozwiniętych, początkowo błędnie w dużej ilości tworzonych przez nowe ośrodki. W miarę zdobywania doświadczenia przez te biblioteki liczba błędnie skonstruowanych haseł sukcesywnie malała, a funkcje kontroli i modyfikacji haseł w Nukacie przejęło Centrum NUKAT-u.

O trudnościach i problemach pierwszych lat współpracy z NUKAT-em mówiły w BUW na konferencji poświęconej NUKAT-owi w grudniu 2004 roku M Mydel (z Oddziału Opracowania Zbiorów BJ) i Anna Pawica (z OOPZN BJ). Zwrócono uwagę, że wraz z powstaniem NUKAT-u zmalała ilość tworzonych przez BJ nowych haseł przedmiotowych, zmalała też ilość opracowywanych w BJ książek, jednak wiele dokumentów opracowanych przez inne, zwłaszcza nowe ośrodki wymagało poprawy lub uzupełnienia. Ponadto nowe procedury pracy w Nukacie wraz z koniecznością kopiowania haseł przedmiotowych do bazy BJ wydłużyły czas opracowania książek w BJ. Postulowano opracowanie procedur przyspieszających proces opracowania haseł wzorcowych oraz dokumentów w jhp KABA oraz powołanie zespołu do spraw katalogowania przedmiotowego w Nukacie. Powyższe sugestie, podobnie jak i inne propozycje przedstawione przez 5-osobową reprezentację BJ na konferencji NUKAT-u w 2004 roku zostały w dużym stopniu przez Centrum NUKAT-u uwzględnione.

Wraz ze zmianami w kierownictwie Centrum NUKAT-u w 2005 roku, powołaniem międzyuczelnianego Zespołu Konsultacyjnego jhp KABA i wprowadzeniem nowych procedur zgłaszania modyfikacji oraz prowadzenia dyskusji między współkatalogującymi bibliotekami nastąpiły korzystne zmiany w komunikacji bibliotek, w tym BJ z Centrum NUKAT-u. Liczba błędnie skonstruowanych haseł przedmiotowych w Nukacie sukcesywnie zmniejszała się, a korzyści ze współkatalogowania stały się coraz bardziej widoczne i generalnie wpłynęły na przyspieszenie pracy w opracowaniu dokumentów.

Jednak w ogólnym czasie pracy przeznaczonym na katalogowanie przedmiotowe coraz mniejszy procent przypadła na bezpośredni kontakt z książką, natomiast znacznie zwiększyła się liczba godzin przeznaczonych na wprowadzanie haseł, modyfikacje haseł i opisów bibliograficznych w bazach NUKAT-u i BJ, na kopiowanie haseł itp.

W październiku 2005 roku nastąpiły kolejne zmiany w organizacji pracy OOPZN. W związku z przejściem na emeryturę dotychczasowego kierownika, mgr Z. Steczowicz-Sajdery, kierownictwo Oddziału objęła dr D. Patkaniowska. Do 2013 roku OOPZN liczył 12 osób.

W związku z pozbyciem się zaległości w magazynie oraz coraz większą liczbą opisów bibliograficznych z hasłami przedmiotowymi w Nukacie wprowadzono nowy tryb pracy w oddziale oraz nowy formularz sprawozdawczy. Od tego czasu opracowanie przedmiotowe w BJ odbywało się na bieżąco; dokumenty były bezpośrednio przewożone z Oddziału Magazynów do OOPZN, a następnie – po opracowaniu – przekazywane do magazynu zbiorów archiwalnych. W OOPZN opracowywano przedmiotowo egzemplarz archiwalny, natomiast tak zwany egzemplarz użytkowy trafiał po wykonaniu opisu bibliograficznego bezpośrednio do czytelnika.

Nowy formularz sprawozdawczy OOPZN odróżniał dokumenty opracowane przedmiotowo od nowa dla NUKAT-u od tych, które posiadały już hasła przedmiotowe, nadane przez inne biblioteki, a w OOPZN były tylko kontrolowane pod względem merytorycznym i formalnym. Formularz wyróżniał ponadto dokumenty związane z melioracją katalogu BJ (usuwanie hasel z nzw., usuwanie i modyfikacja hasel usuniętych wcześniej lub modyfikowanych w Nukacie, modyfikacja starych rekordów bibliograficznych i rekordów hasel wzorcowych, i in.), Oprócz dotychczasowej statystyki hasel wzorcowych, hasel rozwiniętych, hasel kopiowanych w Nukacie z kartoteki formalnej do kartoteki przedmiotowej, hasel kontrolowanych w wyniku wewnętrznej walidacji do formularza sprawozdawczego wprowadzono także – notowanie liczby wspomnianych wyżej hasel przedmiotowych kopiowanych ręcznie z katalogu NUKAT-u do KKZBUJ-u. W latach 2006–2012 było ich 1000–1400 miesięcznie.

W Oddziale, jak już wspomniano wyżej, istniała specjalizacja dziedzinowa, natomiast wszyscy pracownicy jednocześnie katalogowali przedmiotowo dokumenty oraz tworzyli hasła wzorcowe. Wydaje się, że było to dobre rozwiązanie, gdyż mając wiedzę specjalistyczną i dokument przed sobą na biurku, a jednocześnie całość wiedzy na temat języka KABA i procedur w Nukacie, można było szybciej i lepiej zrobić hasło wzorcowe, a także charakterystykę wyszukiwawczą dokumentu. Służyło to także urozmaiceniu pracy i przyjęciu pełnej odpowiedzialności pracownika za dokumenty z powierzonych mu dziedzin wiedzy.

Z Oddziału został wyodrębniony nowy zespół do walidacji wewnętrznej hasel (A. Bober, A. Chojko, B. Majchrowska, A. Pawica, D. Patkaniowska). Wszyscy pracownicy zostali zobowiązani do podnoszenia kwalifikacji w zakresie jhp KABA oraz zasad klasyfikacji piśmiennictwa zgodnie z obowiązującymi podręcznikami, ustaleniami i procedurami NUKAT-u, a także do szkolenia innych bibliotekarzy w tym zakresie.

Liczba opracowywanych rzeczowo książek przy zmniejszeniu zatrudnienia w Oddziale znacznie się zwiększyła. Obok książek należących do zasobu egzemplarza archiwalnego oraz polskich książek z darów, a także pochodzących z kupna i wymiany w OOPZN opracowywano przedmiotowo książki w ramach retrokonwersji, monografie czasopiśmienne, dokumenty z księgozbiorów podręcznych (zwłaszcza Czytelni Austriackiej), dokumenty należące do zasobu Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej i in.

Wraz ze wzrostem nasycenia słownika jhpKABA zmalała liczba opracowywanych na nowo hasel wzorcowych przedmiotowych, nadal jednak w Oddziale tworzone miesięcznie ponad 100 hasel wzorcowych i kilkaset (ponad 500) hasel przedmiotowych rozwiniętych. Od 2004 roku wzrosła też liczba opracowywanych w OOPZN hasel formalnych (osobowych i zwłaszcza korporatywnych), kopiowanych następnie do kartoteki hasel przedmiotowych. Integracja kartotek formalnych i przedmiotowych w 2009 roku oraz zmiany w procedurach kopiowania hasel z kartoteki hasel formalnych do kartoteki hasel przedmiotowych przyczyniły się do ułatwienia i przyspieszenia pracy w opracowaniu rzeczowym dokumentów.

W latach 2005–2013 opracowano przedmiotowo w OOPZN ponad 250 tysięcy dokumentów, utworzono w jhp KABA prawie 11 tysięcy hasel wzorcowych i ok. 58 tysięcy hasel przedmiotowych rozwiniętych.

W 2008 roku wprowadzono w jhp KABA tak zwane tematy formalne. Do 2008 roku w Bibliotece Jagiellońskiej nie opracowywano tekstów literackich, beletrystyki, z wyjątkiem antologii, biografii postaci historycznych, utworów bezpośrednio odnoszących się do rzeczywistości pozaliterackiej (miejsc czy obiektów geograficznych, wydarzeń historycznych itp.) lub utworów literackich zawierających obok tekstu opracowanie historyczno- lub krytycznoliterackie dotyczące danego autora. Po wprowadzeniu przez Centrum NUKAT-u tak zwanych tematów formalnych decyzja o wyłączeniu z opracowania przedmiotowego w BJ większości beletrystyki wiązała się z faktem dużego wpływu nabytków w BJ, ogromnej ilości dzieł przeznaczonych do opracowania przedmiotowego, opracowywaniem beletrystyki przez inne biblioteki akademickie, a także z faktem, iż użytkownikami BJ są głównie studenci i pracownicy naukowcy, którzy poszukują głównie piśmiennictwa naukowego. Do początku 2013 roku w OOPZN opracowywano przedmiotowo tylko niektóre teksty literackie poszczególnych autorów, zwłaszcza klasykę literatury, utwory pisarzy zagranicznych, utwory posiadane wyłącznie przez BJ i in. Wprowadzanie tematów formalnych do wszystkich dokumentów BJ nastąpiło od stycznia 2013 roku.

UDZIAŁ PRACOWNIKÓW OOP ZN W MIĘDZYUCZELNIANYCH ZESPOŁACH I KOMISJACH

Pracownicy BJ brali aktywny udział w pracach zarówno działającego od 1994 roku Międzyuczelnianego Zespołu Walidacyjnego jhp KABA (Z. Steczowicz-Sajdera, A. Chojko, B. Majchrowska), jak i powstałego w 2005 roku Zespołu Konsultacyjnego jhp KABA (D. Patkaniowska, A. Pawica).

Trzeba przypomnieć tu, że do 2000 roku proces walidacji haseł nie odbywał się w sposób automatyczny, jak to się dzieje obecnie. Wyodrębniony z OOPZN BJ 3-osobowy Zespół khw z BJ dokonywał w Oddziale wstępnej walidacji haseł, a następnie – jak już wspomniano wyżej – zaopatrzone w stopy napisanych na tradycyjnych maszynach do pisania „karteczek” z hasłami zbierał się kilka razy w roku na kilkudniowych sesjach Komisji Walidacyjnej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie.

W 2000 roku A. Pawica została powołana w BJ do komisji do spraw rozwiniętych haseł przedmiotowych w Nukacie.

Wiosną 2005 roku powołano w Centrum NUKAT-u Zespół Konsultacyjny jhp KABA, w skład którego do dziś wchodzi redaktorzy dziedzinowi jhp KABA oraz przedstawiciele kilkunastu bibliotek akademickich. Do zadań Zespołu należy konsultowanie decyzji dotyczących zasad tworzenia, stosowania oraz rozwoju jhp KABA, jednego z 3 języków opisu przedmiotowego używanych w katalogu NUKAT-u (obok jhp BN i MeSH PL). Z ramienia BJ uczestniczyły w pracach Zespołu Konsultacyjnego D. Patkaniowska i A. Pawica, biorąc udział w spotkaniach zespołu, pisemnie opiniując zaproponowane przez Centrum zmiany. Do dyskusji nad proponowanymi przez Zespół Konsultacyjny zmianami w jhp KABA włączyli się – także inni pracownicy OOPZN

(A. Chojko, Maciej Antecki, B. Majchrowska, Anna Partyka), pisząc opinie na temat proponowanych modyfikacji w poszczególnych dziedzinach.

W pracach powołanego w 2005 roku w Centrum NUKAT-u zespołu do spraw tematów formalnych uczestniczyła D. Patkaniowska.

KONFERENCJE, PUBLIKACJE, PODNOSZENIE KWALIFIKACJI

Już na początku powstawania języka KABA, czyli od 1993 roku, Biblioteka Jagiellońska była organizatorem konferencji „Język haseł przedmiotowych w formie kartoteki wzorcowej. Stan prac w polskich bibliotekach uniwersyteckich eksploatujących oprogramowanie VTLS”. Materiały z konferencji zostały opublikowane w 1994 roku w książce *Kartoteka wzorcowa języka KABA. Cz. I. Nazwy własne* pod red. Jadwigi Woźniak. Na konferencji z ramienia BJ referat na temat nazw korporatywnych w jhp KABA wygłosiła Z. Steczowicz-Sajdera, natomiast pierwsze próby zastosowania jhp KABA w katalogowaniu przedmiotowym książek w BJ przedstawiły D. Patkaniowska i Maria Wawak. Listę określników chronologicznych stosowanych po dokumentach z historii Polski przygotował Andrzej Sowa.

W czerwcu 2002 roku odbyły się w Bibliotece Jagiellońskiej 3-dniowe warsztaty 2. stopnia, dotyczące opracowywania przedmiotowego dokumentów z dziedziny językoznawstwa i literatury. Zgromadziły one ponad 80 bibliotekarzy z bibliotek akademickich z całej Polski. W czasie konferencji wykłady wygłosili: T. Głowacka (BUW), B. Majchrowska (BJ), D. Patkaniowska (BJ), G. Wilczyńska (Biblioteka KUL). Zajęcia praktyczne odbywały się w 3 grupach i były prowadzone przez pracowników OOPZN (A. Bober, B. Majchrowska, D. Patkaniowska). Materiały z konferencji zostały opublikowane w „Biuletynie Biblioteki Jagiellońskiej” LII, 2002.

Pracownicy BJ (Dariusz Antosiak, A. Bober, A. Chojko, Ilona Faiks, B. Majchrowska, Marzanna Baś, Barbara Migdalek, A. Partyka, D. Patkaniowska, A. Pawica, Z. Steczowicz-Sajdera, M. Wawak, Grażyna Zamorska) uczestniczyli też w konferencjach i warsztatach poświęconych językowi KABA, organizowanych – obok wspomnianych wyżej w Krakowie – w Warszawie (w BUW i BN), Sopocie, Lublinie, Gdańsku, Wrocławiu, w Kazimierzu Dolnym i w innych miastach.

Zofia Steczowicz-Sajdera wygłosiła referat *Nazwa korporatywna w funkcji hasła w jhp KABA* na konferencji „Jhp KABA. Stan obecny i perspektywy rozwoju”, zorganizowanej w Sopocie w 1997 roku oraz referat *Nazwy osobowe i korporatywne jako typy haseł języka KABA* na konferencji zorganizowanej we wrześniu 1998 roku w Lublinie dla bibliotekarzy bibliotek kościelnych.

Na konferencji „Wykorzystanie języka haseł przedmiotowych KABA w katalogach bibliotek naukowych” zorganizowanej w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego Z. Steczowicz-Sajdera wygłosiła referat *Organizacja pracy w Bibliotece Jagiellońskiej w zakresie uzupełniania brakujących haseł* oraz 2 komunikaty: *Statystyka brakujących terminów przy klasyfikowaniu piśmiennictwa* oraz *Współpraca z bibliotekami instytutowymi UJ*.

We wrześniu 2002 roku na międzynarodowej konferencji „Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Tradycja, stan obecny, perspektywy rozwoju” zorganizowanej przez Bibliotekę KUL w Lublinie M. Baś wygłosiła referat *Literatura z zakresu filozofii w katalogach rzeczowych BJ*, natomiast D. Patkaniowska referat *Tematy z zakresu filologii z jhp KABA i języku haseł przedmiotowych BN*. Materiały z konferencji zostały opublikowane.

W grudniu 2004 roku na konferencji zorganizowanej przez Centrum NUKAT-u w Warszawie uczestniczyły A. Pawica, D. Patkaniowska i Z. Steczowicz-Sajdera. D. Patkaniowska wygłosiła referat *Słownictwo języka KABA – historia, zmiany, perspektywy (na przykładzie słownictwa z zakresu filologii)*, natomiast A. Pawica (wraz z M. Mydel z Oddziału Opracowania Bibliograficznego BJ) wystąpiła ze wspomnianym wyżej referatem *Opracowanie zbiorów BJ a współpraca z NUKAT: bilans dwóch lat*.

W 2006 roku na konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę Politechniki Lubelskiej i Centrum NUKAT-u „Opracowanie przedmiotowe dokumentów z zakresu nauk ścisłych: matematyczno-przyrodniczych i technicznych. Język haseł przedmiotowych KABA: teoria, praktyka, przyszłość” w Kazimierzu Dolnym D. Patkaniowska wygłosiła referat *Język haseł przedmiotowych KABA w Bibliotece Jagiellońskiej: tworzenie, stosowanie, wykorzystanie*, a B. Migdałek referat *Określniki w języku KABA stosowane po tematach z zakresu chemii*¹

Informacja o języku KABA i opracowaniu przedmiotowym w tym języku w Bibliotece Jagiellońskiej pojawiła się także w referatach D. Patkaniowskiej na konferencjach „Bibliotekarz w świecie wartości” (Wrocław 2003), „Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji” (Poznań 2005), „Przestrzeń informacyjna książki” (Łódź 2008), „Kultura organizacyjna w bibliotece” (Białystok 2008), „Uniwersum piśmiennictwa wobec komunikacji elektronicznej” (Wrocław 2009), „Cyfrowość bibliotek i archiwów” (Warszawa 2009), „Tradycja i nowoczesność w bibliotece naukowej XXI wieku” (Kraków 2010), „Biblioteka w przestrzeni edukacyjnej. Funkcje i wyzwania w XX wieku” (Kraków 2011) i in.

Pracownicy OOPZN brali udział w pracach nad podręcznikiem *Katalogowanie w języku haseł przedmiotowych KABA*, przygotowanym przez bibliotekarzy z bibliotek współpracujących w Nukacie pod redakcją prof. Jadwigi Woźniak-Kasperek. A. Bober i D. Patkaniowska są autorkami wydanego w grudniu 2005 roku podręcznika *Opis przedmiotowy dokumentów z dziedziny literatury* (seria *Formaty Kartoteki*, nr 14), zaś B. Majchrowska – jest autorką podręcznika *Opracowanie przedmiotowe dokumentów z zakresu językoznawstwa i języków* (seria *Formaty Kartoteki*, nr 15). B. Majchrowska opracowała także listę określników w jhp KABA po nazwach języków.

Pracownicy OOPZN (D. Antosiak, I. Faiks, M. Baś, B. Migdałek, A. Pawica, D. Patkaniowska, Z. Steczowicz-Sajdera) są autorami artykułów na temat języka KABA opublikowanych na łamach czasopism: „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, „Zagadnienia Informacji Naukowej”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” i in.

¹ <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/kaba/>.

Anna Pawica i M. Baś opracowały *Instrukcję wyszukiwania w języku KABA*, przeznaczoną dla czytelników BJ. Instrukcja została wydrukowana oraz zamieszczona w wersji elektronicznej na stronie internetowej Biblioteki Jagiellońskiej.

W 2007 roku I. Faiks i D. Antosiak z OOPZN przeprowadzili ankietę na temat wykorzystania haseł przedmiotowych przez użytkowników KKZBUJ-u; wyniki ankiety zostały opublikowane w „Biuletynie Biblioteki Jagiellońskiej” LVI–LVII i potwierdziły skuteczność wyszukiwania dokumentów poprzez hasła przedmiotowe jhp KABA. Wyszukiwanie to znalazło się na trzecim miejscu po wyszukiwaniu poprzez autora i tytuł, znacznie wyprzedzając słowa kluczowe. W ankiecie użytkownicy zgłosili zarazem postulaty dotyczące modyfikacji jhp KABA.

Pracownicy OOPZN uczestniczyli w stażach bibliotecznych polskich i zagranicznych. Na stażu w Bibliotece Narodowej w Paryżu przebywała Z. Steczowicz-Sajdera, w Bibliotece Polskiej w Paryżu – A. Bober, w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie – D. Antosiak, D. Patkaniowska, M. Wawak, w Bibliotece Narodowej w Pradze – D. Antosiak, D. Patkaniowska, w Bibliotece Uniwersyteckiej w Jenie oraz w Bibliotece Narodowej w Martinie – D. Patkaniowska.

Julia Krajcarz, opracowująca w jhp KABA dokumenty z dziedziny filologii, obroniła doktorat z zakresu filologii tureckiej, jest autorką wielu publikacji w tej dziedzinie oraz uczestniczyła w konferencjach naukowych i stażach naukowych związanych z orientalistyką.

Pracę nad doktoratem w dziedzinie historii kontynuuje M. Anteckci, jest też autorem publikacji z dziedziny historii.

W grupie pracowników OOPZN pracowało 5 pracowników z tytułem doktora (Bolesław Gomółka, J. Krajcarz, Jadwiga Kruger, D. Patkaniowska, A. Sowa) oraz 5 bibliotekarzy dyplomowanych (M. Baś, B. Gomółka, A. Partyka, D. Patkaniowska, Zofia Steczowicz-Sajdera), a także jedna osoba na stanowisku adiunkta (J. Krajcarz). Pracownicy ci są autorami publikacji z dziedziny bibliologii, historii, bibliotekoznawstwa, filologii, orientalistyki, astronomii i in.

OPRACOWANIE PRZEDMIOTOWE DOKUMENTÓW CYFROWYCH

Prawie wszyscy pracownicy Oddziału opracowywali przedmiotowo w jhp KABA dokumenty elektroniczne do Polskiej Biblioteki Internetowej, ogółem opracowano ok. 3800 dokumentów (2005).

Dla „Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej” zespół OOPZN wykonał następujące zadania:

I. Opracowanie rzeczowe dokumentów do „Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej” w 2010 roku.

Pracownicy OOPZN opracowali książki przedmiotowo dla „JBC” w katalogu NUKAT-u, dodając hasła przedmiotowe w języku KABA oraz opracowali dokumenty dla JBC według schematu klasyfikacji systematycznej (pole lokalne 595 w Komputerowym Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ). Ogółem opracowano 290 książek.

II. Opracowanie schematu klasyfikacji działowej do „Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej” na podstawie klasyfikacji w kartkowym katalogu systematycznym Biblioteki Jagiellońskiej.

Klasyfikacja systematyczna dla potrzeb „JBC” uległa modyfikacji – generalnie zrezygnowano ze szczegółowych podziałów wspólnych i zagadnień szczegółowych, przyjmując, że dokładna informacja o treści dokumentu jest zawarta przede wszystkim w haśle przedmiotowym KABA.

Dodanie klasyfikacji systematycznej do „JBC” jest związane z faktem, iż konwersja danych do formatu Dublin Core w „JBC” objęła rekordy bibliograficzne z wyłączeniem rekordów kartotek wzorcowych, istniejących w KKZBUJ-u. Ograniczenie informacji rzeczowej w „JBC” do tematów języka KABA (bez terminów nadrzędnych, podrzędnych i skojarzonych) wymaga od czytelnika znajomości szczegółowej terminologii naukowej. Klasyfikacja systematyczna umożliwia grupowanie dokumentów cyfrowych według ogólniejszych kryteriów – poszczególnych dziedzin wiedzy – i stwarza użytkownikowi nowe możliwości wyszukiwawcze. Opracowano także angielską wersję tej klasyfikacji: *Systematic Classification for the Jagiellonian Digital Library*.

III. Szkolenia.

Na przełomie kwietnia i maja oraz października i listopada 2010 roku w OOPZN przeprowadzono 2-miesięczne szkolenia 4 osób z Oddziału Dokumentów Audiowizualnych (ODA) BJ w zakresie opracowania rzeczowego i języka haseł przedmiotowych KABA.

IV. Opracowanie zasad tworzenia „słów kluczowych” w „Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej” (wspólnie z pracownikami ODA)

Ogólne zasady tworzenia słów kluczowych w „JBC” są następujące:

Słowa kluczowe w „JBC” są oparte na terminologii jhp KABA, dotyczy to zwłaszcza tematów (nazwy osobowe, tytuły, nazwy geograficzne, nazwy korporatywne, nazwy pospolite). Hasła przedmiotowe proste są przejmowane do „JBC” w tej samej formie, w jakiej występują w jhp KABA.

Tematy – nazwy osobowe, tytuły, nazwy korporatywne, nazwy geograficzne, nazwy pospolite są przejmowane do „JBC” jako słowa kluczowe w formie występującej w jhp KABA (wraz z dopowiedzeniami), jeśli forma ta jest zrozumiała dla użytkownika.

W przypadku skomplikowanych lub obcojęzycznych nazw istnieje możliwość stosowania ich polskich odpowiedników i tworzenia słów kluczowych w oparciu o terminy odrzucone w jhp KABA (szeroko rozumiane synonimy).

Określniki rzeczowe, określniki geograficzne i określniki formy mogą być stosowane jako dodatkowe słowa kluczowe (obok tematów).

Hasła przedmiotowe rozwinięte w jhp KABA, zbudowane z tematu i określnika rzeczowego, przejmuje się w większości w niezmienionej formie; funkcję separatora między tematem i określnikiem w słowie kluczowym tworzy przecinek.

W przypadku skomplikowanych lub niezrozumiałych haseł przedmiotowych rozwiniętych w jhp KABA słowa kluczowe mogą być budowane w oparciu o frazy tworzone z terminów przyjętych lub odrzuconych w jhp KABA.

Jeśli w haśle przedmiotowym rozwiniętym występuje określnik chronologiczny, słowo kluczowe tworzy się łącznie z tym określnikiem.

W „JBC” stosuje się określniki chronologiczne swobodne i związane (z pewnymi tematami). Przy tworzeniu słowa kluczowego istnieje możliwość zastąpienia skomplikowanej chronologii prostszym określnikiem chronologicznym swobodnym.

W „JBC” – jak w jhp KABA – rozróżnia się tematy formalne i tematy związane z opracowaniami literatury.

Istotna jest konsekwencja w tworzeniu terminologii słów kluczowych; dla utrzymania tej konsekwencji i kontroli słownictwa tworzy się na bieżąco słownik słów kluczowych w „JBC”.

Jak wspomniano powyżej w „JBC” obok słów kluczowych istnieje klasyfikacja systematyczna (według dziedzin wiedzy) zawarta w polu lokalnym 595 Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ, oparta na klasyfikacji systematycznej tradycyjnego Katalogu Systematycznego BJ².

Dokumenty do „Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej” opracowują formalnie i przedmiotowo pracownicy ODA.

NOWY TRYB ORGANIZACJI PRACY W OOPZN OD STYCZNIA 2013

W styczniu 2013 roku rozpoczęto w OOPZN nowy tryb przyjmowania i oddawania dokumentów, a także opracowania przedmiotowego książek. Książki były przewożone bezpośrednio z Oddziału Opracowania Zbiorów i po opracowaniu przedmiotowym – zabierane do tego oddziału. Do OOPZN były przewożone wyłącznie książki po opracowaniu bibliograficznym, które nie posiadały haseł przedmiotowych dodanych przez inne biblioteki współpracujące w Nukacie.

Według nowego trybu organizacji do OOPZN przywożono egzemplarze archiwalne i użytkowe dokumentów (wcześniej tylko egz. „A” oraz egzemplarze użytkowe tych książek, które nie posiadały egzemplarza „A”).

W nowym trybie organizacji znacząco zwiększyła się liczba opracowywanych przedmiotowo dokumentów w stosunku do liczby dokumentów opracowywanych starym trybem. Nowy tryb organizacji przyspieszył proces opracowania przedmiotowego dokumentów w BJ, gdyż do Oddziału wpływało więcej dokumentów, których biblioteki współkatalogujące w Nukacie nie zdążyły jeszcze opracować przedmiotowo. Od stycznia 2013 roku rozpoczęto także opracowywanie w OOPZN beletrystyki (nadawanie tak zwanych tematów formalnych), wcześniej – jak wspomniano wyżej – uwzględnianej tylko w ograniczonym zakresie.

² O opracowaniu przedmiotowym dokumentów cyfrowych w jhp KABA i w JBC zob. D. Patkaniowska, *Opracowanie rzeczowe dokumentu*, [w:] *Biblioteki cyfrowe*, pod red. M. Janiak, M. Krakowskiej i M. Próchnickiej, Warszawa 2012, s. 384–395; D. Patkaniowska, *Opracowanie rzeczowe książki tradycyjnej i książki elektronicznej. Wybrane problemy*, [w:] *Tradycja i nowoczesność w bibliotece naukowej XXI wieku*, red. naukowa A. Januszko-Szakiel, Kraków 2012, s. 29–47.

W starym trybie opracowywano przedmiotowo mniej nowych książek, ale część pracy pochłaniało kontrolowanie opracowanych przez inne biblioteki dokumentów, przygotowywanie egzemplarza archiwalnego do oddania według ciągów sygnatur, istniała też większa liczba książek przeznaczonych do klasyfikacji wstępnej według dziedzin wiedzy. Wprowadzenie nowego trybu organizacji pracy było korzystne, gdyż spowodowało likwidację lub ograniczenie tych absorbujących, dodatkowych czynności, zarazem jednak zwiększyło liczbę nowych książek do opracowania przedmiotowego. Przyczyniło się do tego także opracowanie retrospektywne dokumentów i udział w projektach.

Opracowanie retrospektywne książek wraz z tworzeniem opisów przedmiotowych odbywało się dwutorowo: według list książek przewożonych z OOO oraz w ramach projektów realizowanych częściowo w godzinach pracy, a częściowo w ramach dodatkowych umów poza godzinami pracy. Udział pracowników OOPZN w projektach/grantach w latach 2010–2013 przedstawiał się następująco:

„DUN” (Działalność Upowszechniająca Naukę):

2011 – 11 osób.

2012 (realizacja w 2013) – 9 osób.

2013 – 9 osób.

2013–2014 – 9 osób.

„SYNAT”/Passim:

2010 – 11 osób.

2011 – 11 osób.

2012 – 11 osób.

Księgozbiór Austriacki w KKZBUJ-u (środki zagraniczne):

2011 – 4 osoby.

2013 – 1 osoba.

MRPO 1.2:

2011 – 1 osoba (Portal Informacyjny BJ).

„JBC” 2010–2011 – 1 osoba³.

SZKOLENIA I WYKŁADY

Wszyscy pracownicy OOPZN szkolili bibliotekarzy w zakresie opracowania przedmiotowego dokumentów, tworzenia kartoteki wzorcowej i słownictwa języka KABA, a także wyszukiwania dokumentów w jhp KABA. Pracownicy OOPZN przeprowadzali szkolenia bibliotekarzy z bibliotek instytutowych, wydziałowych i zakładowych UJ. Jednak bibliotekarze ci ze względu na brak odpowiedniego sprzętu (mikrofisz i podręcznik RAMEAU) i innych trudności związanych z katalogowaniem przedmiotowym książek tworzyli nowe opisy przedmiotowe i hasła wzorcowe w ograniczonym zakresie.

³ Informacja od wicedyrektor BJ K. Sanetry.

W OOPZN przeprowadzano również szkolenia wewnętrzne pracowników z BJ, między innymi z Oddziału Opracowania Zbiorów, Oddziału Czasopism, Oddziału Dokumentów Audiowizualnych, Oddziału Starych Druków i in.

W OOPZN odbywali również staże bibliotekarze z bibliotek krakowskich i polskich, między innymi w ramach utworzonego w 1994 roku konsorcjum Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego (Biblioteka PAN, Biblioteka Wyższej Szkoły Teatralnej i in.). Na stażu w BJ przebywali bibliotekarze z bibliotek akademickich (z Kielc, Torunia i in.).

Pracownicy OOPZN udzielali także nieustannych konsultacji w zakresie opracowania przedmiotowego pracownikom bibliotek instytutowych i zakładowych UJ, a także bibliotekarzom innych bibliotek z Krakowa i z Polski.

Zofia Steczowicz-Sajdera opracowała uwagi do projektu zasad tworzenia haseł wzorcowych typu „nazwa korporatywna” (1997). Wielokrotnie też przygotowywała wykłady i komunikaty na temat tworzenia haseł wzorcowych, zwłaszcza haseł korporacyjnych, stosowania określników chronologicznych i in. w ramach warsztatów jhp KABA organizowanych w Warszawie, Krakowie, Lublinie.

Zofia Steczowicz-Sajdera, A. Chojko, M. Baś przez kilka lat prowadziły zajęcia ze studentami bibliotekoznawstwa z zakresu klasyfikacji rzeczowej, opracowania rzeczowego dokumentów i jhp KABA w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UJ (studia dzienne i podyplomowe).

Anna Bober, B. Majchrowska i D. Patkaniowska szkoliły bibliotekarzy z całej Polski na zorganizowanych w BJ w 2002 roku warsztatach dotyczących opracowania przedmiotowego dokumentów z dziedziny filologii.

W 2006 roku D. Patkaniowska prowadziła szkolenie podstawowe w zakresie opracowania przedmiotowego dokumentów z dziedziny literatury, językoznawstwa i języków w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie.

Na praktykach studenckich przebywali w OOPZN studenci z Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UJ i z innych uczelni. W ciągu minionych 20 lat przeszkolono na praktykach studenckich kilkuset studentów.

Od października 2010 roku wprowadzono nowe formy szkoleń dla bibliotekarzy instytutowych oraz bibliotekarzy BJ. Program szkolenia typu warsztatowego objął tworzenie opisu bibliograficznego dokumentu, a także opracowanie rzeczowe (zasady jhp KABA i tworzenia opisu rzeczowego, rodzaje tematów i określników, opracowanie przedmiotowe dokumentów z różnych dziedzin, wyszukiwanie dokumentów w indeksie przedmiotowym). Odbywające się kilka razy w roku szkolenia typu warsztatowego w zakresie opracowania przedmiotowego prowadzili: M. Anteck, D. Patkaniowska, A. ŻPawica. Praktyczne ćwiczenia w zakresie opracowania przedmiotowego dokumentów z różnych dziedzin wiedzy dla bibliotekarzy z poszczególnych bibliotek instytutowych prowadzili wszyscy pracownicy OOPZN.

Na osobną uwagę zasługują wykłady otwarte *Ars Quaerendi*, prowadzone w sali konferencyjnej Biblioteki Jagiellońskiej od marca 2005 roku⁴. Organizowane co tydzień

⁴ Zob. A. Prokop-Kacprzak, *Ars Quaerendi, czyli sztuka wyszukiwania informacji bez tajemnic*, [w:] *Zarządzanie informacją w nauce*, pod red. D. Pietruch-Reizes. Katowice, 2008 (*Prace Naukowe*

przez Oddział Informacji Naukowej i Katalogów BJ wykłady dotyczą różnych strategii i narzędzi wyszukiwania w Internecie, bazach danych, katalogach itd. Od października 2006 roku wykłady *Ars Quaerendi* uwzględniają także opracowanie rzeczowe dokumentów i wyszukiwanie tematyczne. Wykład poświęcony ogólnym zasadom wyszukiwania dokumentów jhp KABA w KKZBUJ-u, prowadzony raz w miesiącu przez 2 osoby z OOPZN (D. Patkaniowska, A. Pawica), przedstawiał w pierwszej części w formie prezentacji ogólne zasady jhp KABA, w drugiej zaś praktyczne sposoby wyszukiwań tematycznych w oparciu o indeks przedmiotowy, słowa w hasłach i słowa kluczowe.

Od 2010 roku wprowadzono w ramach *Ars Quaerendi* nowe comiesięczne wykłady dotyczące wyszukiwania tematycznego. Wykłady dotyczyły następujących dziedzin: filologii, historii, filozofii i religii, geografii i turystyki. Prowadzili je bibliotekarze OOPZN: M. Antecki, M. Baś, D. Patkaniowska, A. Pawica, Beata Urbaniak.

PODZIAŁ DZIEDZINOWY

W OOPZN pracują specjaliści, którzy opracowują dokumenty według następującego podziału dziedzinowego:

Historia polityczna. Historiografia. Nauki pomocnicze historii. Archiwistyka. Archeologia. Wojskowość.

Sztuka. Historia sztuki. Architektura. Kultura. Muzyka. Taniec. Teatr. Kino. Media.

Filozofia. Pedagogika. Szkolnictwo.

Filologia romańska. Filologia klasyczna.

Filologia angielska. Filologia germańska. Filologia węgierska. Filologia skandynawska.

Orientalistyka. Religie Wschodu. Judaizm. Językoznawstwo ogólne. Literatura powszechna.

Filologia polska. Filologia słowiańska.

Bibliotekoznawstwo. Księgoznawstwo. Drukarstwo. Bibliografia (teoria i bibliografie ogólne). Nauka i informacja naukowa

Matematyka. Fizyka. Chemia. Informatyka. Astronomia. Technika.

Ekonomia. Historia gospodarcza. Statystyka.

Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 2620), s. 188–195 [dostępna także w wersji elektronicznej w *Śląskiej Bibliotece Cyfrowej* [http://www.sbc.org.pl/dlibra/docmetadata?id=16624&from=&dirids=1&ver_id=&lp=4&QI=]; B. Bułat, *Współpraca Biblioteki Jagiellońskiej ze środowiskiem naukowym i studentami Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*, [w:] *Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych: III Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, 25–27 czerwca 2008. Materiały konferencyjne*, Łódź 2008, s. 335–351 [dostępna także w wersji elektronicznej w *Bibliotece Cyfrowej Politechniki Łódzkiej* <http://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=1&sid=0d4b605f-1505-41a8-9c9f-497b5a66df98%40sessionmgr115&hid=104&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#db=ir00671a&AN=bpl.3070> O szkoleniach w BJ, m.in. o wykładach *Ars Quaerendi* zob. s. 343–349]

Antropologia. Etnografia. Socjologia. Psychologia. Harcerstwo. Medycyna
 Geografia, Turystyka, Geologia, Klimatologia, Geologia.
 Sport. Gry i rozrywki.

Religioznawstwo. Chrześcijaństwo i historia Kościoła katolickiego. Teologia. Liturgia.

Prawo. Wydawnictwa ogólne (encyklopedie ogólne, słowniki biograficzne). Polityka.

Biologia. Biologia medyczna. Biochemia. Rolnictwo. Mikrobiologia. Weterynaria. Kuchnia (gospodarstwo domowe).

Przydziały materiału dla poszczególnych osób zmieniały się w zależności od zmian organizacyjnych w Oddziale (stopniowe ograniczanie liczby pracowników – od 14 osób na początku lat 90. XX wieku do 10 osób w 2014 roku). Istniała konieczność obejmowania niektórych dziedzin po osobach odchodzących na emeryturę. Początkowo w takiej sytuacji w drodze konkursu zatrudniano specjalistę, potem – osoby pracujące wcześniej w innych agendach Biblioteki, wreszcie – dodatkowe działy przejmowały osoby pracujące w OOPZN (ograniczenia etatów).

Każdy pracownik opracowywał przedmiotowo dokumenty opublikowane w języku polskim i w językach obcych z kilku przydzielonych mu dziedzin wiedzy. Specjalizacja była istotna ze względu na charakter opracowania przedmiotowego i szczegółowość języka KABA, wpływała na jakość i szybkość opracowania przedmiotowego. Jednak w ostatnich latach coraz częściej pracownicy byli zmuszeni do opracowywania przedmiotowego dokumentów spoza swoich dziedzin, na przykład z powodu dłuższej nieobecności jednego z pracowników, z powodu odejścia specjalisty na emeryturę czy też przy retrospektywnym opracowywaniu dokumentów w ramach projektów (nie wszyscy pracownicy brali udział w tych dodatkowych zadaniach albo też poszczególni specjaliści uczestniczyli w różnych projektach). Częściowe odejście od specjalizacji wiąże się z poszerzeniem kompetencji pracowników i z pogłębieniem ich doświadczenia, jednak zachowanie specjalizacji w opracowaniu przedmiotowym jest konieczne przy opracowywaniu trudniejszych, specjalistycznych dokumentów i tworzeniu skomplikowanych haseł wzorcowych, zwłaszcza dotyczących wąskich problemów i zagadnień naukowych.

ZADANIA PRACOWNIKÓW OOPZN

Do zadań pracowników OOPZN należało:

1. Opracowanie przedmiotowe dokumentów z różnych dziedzin wiedzy w języku haseł przedmiotowych KABA w katalogu NUKAT-u oraz sprawdzanie dokumentów po przesłaniu ich z katalogu NUKAT-u do KKZBUJ-u. Proces opracowania przedmiotowego obejmuje następujące elementy: analiza treści dokumentu; selekcja informacji; charakterystyka słowna (słowa kluczowe); przekład 'słów kluczowych' na język informacyjno-wyszukiwawczy; tworzenie charakterystyki wyszukiwawczej dokumentu w jhp KABA. Istotna jest znajomość zasad stosowania języka haseł przedmiotowych KABA oraz budowania w oparciu o ten język charakterystyk wyszukiwawczych do-

kumentu, a także wykształcenie dziedzinowe, znajomość języków obcych, znajomość formatu wprowadzania danych oraz systemu komputerowego VTLIS/Virtua.

2. Praca nad tworzeniem i równomiernym rozwojem leksyki języka haseł przedmiotowych KABA. Tworzenie rekordów haseł wzorcowych do kartoteki haseł wzorcowych NUKAT-u (hasła osobowe, korporatywne, przedmiotowe typu ‘nazwa pospolita’, geograficzne, tytuły ujednolicone) oraz haseł przedmiotowych prostych i rozwiniętych w języku KABA w zakresie opracowywanego piśmiennictwa. Bezpośrednim wzorcem tworzenia słownictwa oraz ustalania reguł metodycznych jest język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej w Paryżu oraz język haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie. Kompatybilność jhp KABA z tymi językami wymagała umiejętności wyszukiwania danych w amerykańskiej i francuskiej kartotece RAMEAU i LCSH, przetłumaczenia wybranych terminów i adaptacji ich do realiów polskich i języka polskiego. Bibliotekarz tworzący hasła wzorcowe był odpowiedzialny za redakcję merytoryczną haseł, ich wartość intelektualną oraz poprawność strukturalną.

3. Kopiowanie haseł wzorcowych w Nukacie (osobowych i korporatywnych) z kartoteki formalnej do kartoteki haseł przedmiotowych. W przypadku, gdy hasło osobowe lub korporatywne nie istniało w kartotece haseł formalnych, występowała konieczność utworzenia nowego hasła (do czasu integracji kartotek haseł formalnych i przedmiotowych).

4. Klasyfikacja wstępna materiału według dziedzin wiedzy.

5. Aktualizacja indeksu przedmiotowego w KKZBUJ-u. Modyfikacja haseł przedmiotowych. Usuwanie haseł ‘tymczasowych’, ‘zatwierdzonych’ oraz haseł z nzw. Sprawdzanie listy haseł zatrzymanych i usuniętych, codziennie przysyłanej z NUKAT-u.

6. Korespondencja z NUKAT-em oraz współkatalogującymi w Nukacie bibliotekami na temat opracowanych dokumentów i haseł wzorcowych, błędnych opisów przedmiotowych, modyfikacji haseł i in.

7. Praca w ramach ogólnopolskiego Zespołu Konsultacyjnego jhp KABA przy Centrum NUKAT-u (pisanie opinii, udział w dyskusjach dotyczących problemów opracowania przedmiotowego i in.)

8. Pełnienie dyżurów popołudniowych oraz sobotnich w czytelnich (tak zwana rezerwa oraz rezerwa rezerwy), dyżurów kierowniczych w soboty, dyżurów na wystawach, pomoc w pracy Wypożyczalni.

9. Prace administracyjne, kontrolne i sprawozdawcze.

PRZYSZŁOŚĆ OPRAWOWANIA PRZEDMIOTOWEGO W BIBLIOTECE JAGIELLOŃSKIEJ

W listopadzie 2013 roku w wyniku utworzenia nowej struktury organizacyjnej w Bibliotece Jagiellońskiej Oddział Opracowania Przedmiotowego Zbiorów Nowych przestał istnieć.

Jak wspomniano powyżej, został przekształcony on w Sekcję Opracowania Przedmiotowego w Oddziale Opracowania Zbiorów. Nowym kierownikiem Oddziału została Zaneta Kubic, a kierownikiem Sekcji pozostała D. Patkaniowska.

Zadania Sekcji zmieniły się. Decyzją nowego kierownika OOO od grudnia 2013 roku pracownicy Sekcji rozpoczęli pełnienie dyżurów popołudniowych w Oddziale, stanowiąc wsparcie dla Wypożyczalni i innych agend Oddziału Udostępniania. Jednocześnie zakończyli pełnienie dyżurów popołudniowych w czytelniach w roli 'rezerwy' i 'rezerwy rezerwy'. Zmieniono formularze sprawozdawcze osobowe oraz tabele sprawozdawcze dotyczące pracy Sekcji.

W lutym 2014 roku 3 osoby z SOP (M. Anteki, D. Patkaniowska, A. Pawica) przeprowadzili 2-dniowe szkolenie dla pracowników Sekcji Druków Zwartych oraz Sekcji Czasopism OOO w zakresie opracowania przedmiotowego dokumentów. Z kolei w lutym i w marcu 2014 roku pracownicy SOP wzięli udział w 11 kilkugodzinnych sesjach szkoleniowych, dotyczących opracowania bibliograficznego dokumentów.

Decyzją kierownika Oddziału Opracowania Zbiorów pracownicy tegoż oddziału będą samodzielnie tworzyć jednocześnie opisy formalne i opisy przedmiotowe dokumentów. Wyznaczone granice czasowe szkoleń wydają się zbyt małe i rodzą obawy o jakość tworzonych opisów bibliograficznych i przedmiotowych. Przyszłość pokaże, czy podjęte decyzje przyczynią się do lepszej organizacji pracy w OOO i jego sekcjach, zwiększenia wydajności pracy, a także efektywności i jakości opracowania dokumentów.

Najważniejsze jest to, aby nowa organizacja pracy nie obniżyła jakości opracowania formalnego i przedmiotowego książek. Wydaje się, że konieczne będzie zwiększenie kontroli tworzonych opisów bibliograficznych i przedmiotowych w dłuższym okresie czasu, do momentu nabrania doświadczenia przez pracowników OOO w zakresie nowych zadań, wymagających dodatkowych kompetencji, wiedzy i umiejętności, a także praktyki i doświadczenia.

Generalnie odejście od specjalizacji dziedzinowej w opracowaniu przedmiotowym dokumentów, które w SOP stało się faktem, jest zjawiskiem niekorzystnym dla jakości, poziomu, dokładności tworzonych opisów przedmiotowych. Stanowi jednak tendencję 'nowych czasów', występującą w większości bibliotek akademickich, wiąże się z rozwojem nowych technologii i automatyzacją procesów bibliotecznych, a także z ograniczeniem etatów i oszczędnościami w bibliotekach.

Przyszłość opracowania rzeczowego dokumentów wiąże się prawdopodobnie z odejściem od tradycyjnych języków informacyjno-wyszukiwawczych, w tym języków haseł przedmiotowych. Już teraz często zastępują je, zwłaszcza w bibliotekach cyfrowych, języki deskryptorowe, języki słów kluczowych, „tagi” nadawane przez użytkowników albo też inne sposoby wyszukiwania tematycznego, w tym wyszukiwanie pełnotekstowe. Dobre wyszukiwanie tematyczne w indeksie przedmiotowym jhp KABA wymaga czasu, przygotowania, trudu, dziedzinowej wiedzy specjalistycznej, znajomości reguł języka, pozwala jednak na znalezienie pełnej, kompleksowej i szczegółowej zarazem informacji rzeczowej. Nowe technologie i nowe oczekiwania użytkowników katalogów bibliotecznych poszukujących przede wszystkim szybkiej (i często niestety powierzchownej) informacji, przyczyniają się do ograniczenia roli katalogów bibliotecznych i indeksów przedmiotowych, a także tradycyjnych języków informacyjno-wyszukiwawczych, które pełnią rolę uzupełniającą w tworzeniu nowej informacji rzeczowej

oraz w wyszukiwaniu tematycznym. Informacja rzeczowa w katalogach bibliotecznych i w bibliotekach cyfrowych już dziś znacznie się od siebie różni, a tendencja ta będzie pogłębiać się w przyszłości. Rozwijające się biblioteki cyfrowe stają przed nowymi problemami w tym zakresie, takimi jak: problem nieprecyzyjnej terminologii metadanych oraz kontroli słownictwa, potrzeba określenia nowych jednolitych standardów opracowania bibliotek cyfrowych, konieczność tworzenia nowych języków informacyjno-wyszukiwawczych.

W przyszłości zmienią się także sposoby i metody tworzenia informacji rzeczowej, będzie ona współtworzona przez bibliotekarzy, księgarzy, wydawców i użytkowników; specjalistów i nieprofesjonalistów. Coraz częstsze będzie opracowanie fragmentów tekstów w miejsce całych dokumentów. Informacja rzeczowa będzie rozproszona, a tworzący ją bibliotekarze staną przed nowymi wyzwaniami: będą musieli posiadać nowe umiejętności i kompetencje, będą musieli współpracować z informatykami oraz specjalistami od 'architektury informacji', będą musieli nabywać nową wiedzę w drodze nowych szkoleń, a przede wszystkim porządkować i wartościować informacje z różnych źródeł.

Jhp KABA jest nadal jeszcze tworzony w Nukacie i w BJ i ciągle stanowi cenne narzędzie tworzenia i wyszukiwania informacji naukowej, a także piśmiennictwa z różnych dziedzin. Wypada mieć nadzieję, że będzie tak jeszcze przez wiele, wiele lat, gdyż stanowi on narzędzie dobre, solidne, rzetelne i wiarygodne. Jhp KABA jest nadto dziełem prekursorskim, zbudowanym ogromnym wysiłkiem polskich bibliotekarzy z bibliotek akademickich, w tym bibliotekarzy z odchodzącego w przeszłość Oddziału Opracowania Przedmiotowego Zbiorów Nowych BJ.

Powstanie w ciągu minionych 20 lat nowego polskiego języka informacyjno-wyszukiwawczego (języka haseł przedmiotowych KABA) oraz tworzenie opisów przedmiotowych w tym języku, z którego korzystają czytelnicy większości bibliotek naukowych, było wielkim osiągnięciem polskiego bibliotekarstwa. Zespół pracowników OOPZN BJ od początku uczestniczył w tym ambitnym zadaniu, mając szczególne zasługi w tworzeniu tysięcy opisów przedmiotowych oraz haseł wzorcowych, a także słownictwa z różnych dziedzin w jhp KABA. Zespół specjalistów dziedzinowych z OOPZN stanowił także ważne zaplecze teoretyczne, metodologiczne i naukowe dla tych zadań, koordynowanych przez Bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego i Centrum NUKAT-u.

Zespół OOPZN chlubnie kontynuował dobre, wieloletnie tradycje opracowania rzeczowego dokumentów w Bibliotece Jagiellońskiej i w polskim bibliotekarstwie.

SPIS PRACOWNIKÓW ODDZIAŁU OPRACOWANIA PRZEDMIOTOWEGO
ZBIORÓW NOWYCH (OOPZN) 1994–2013
(od listopada 2013 roku Sekcja Opracowania Przedmiotowego w Oddziale Opracowania Zbiorów)

M. Antecki (1998–do chwili obecnej), mgr historii;

D. Antosiak (1994–do chwili obecnej), mgr historii sztuki, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;

- M. Baś (w latach 1997–2004, 2008–2010), bibliotekarz dyplomowany, mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej;
- A. Bober (1994–do chwili obecnej), mgr filologii romańskiej, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
- A. Chojko (1994–2008), mgr historii, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
- I. Faiks (2002–2008), mgr ekonomii;
- B. Gomółka (1994–1997), bibliotekarz dyplomowany, dr nauk przyrodniczych, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
- A. Grzęda (2003–2004), mgr filozofii;
- J. Krajcarz (2008–do chwili obecnej), dr nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa – specjalność: turkologia, od 2013 roku – po uzyskaniu doktoratu – na stanowisku adiunkta;
- J. Kruger (1994–2001), dr nauk ekonomicznych, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
- B. Majchrowska (1994–2008), mgr filologii orientalnej, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych
- B. Migdałek (1994–2013), mgr chemii, w latach 1997–2008 zastępca kierownika OOPZN, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych
- K. Nosal (2008–do chwili obecnej), mgr historii, licencjat w zakresie zarządzania w administracji publicznej;
- B. Ofiarowicz (2011–do chwili obecnej), mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej;
- A. Partyka (1994–2010), bibliotekarz dyplomowany, mgr socjologii, w latach 1994–1995 zastępca kierownika Oddziału, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
- D. Patkaniowska (1994–do chwili obecnej), bibliotekarz dyplomowany, dr nauk humanistycznych w dziedzinie filologii polskiej, w latach 2005–2013 kierownik OOPZN, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych, od listopada 2013 roku – kierownik Sekcji Opracowania Przedmiotowego w Oddziale Opracowania Zbiorów;
- A. Pawica (2000–do chwili obecnej), mgr filologii polskiej, w latach 2008–2013 zastępca kierownika OOPZN;
- A. Sowa (1994–1997), dr nauk humanistycznych w dziedzinie historii, w latach 1995–1997 zastępca kierownika OOPZN;
- Z. Steczowicz-Sajdera (1994–2005), bibliotekarz dyplomowany, mgr historii, w latach 1994–2005 kierownik OOPZN, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
- D. Suchińska-Sapa (1995–1996), mgr filologii polskiej;
- R. Turkiewicz (1996–1999), mgr inż. geologii;
- B. Urbaniak (2010–do chwili obecnej), mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej;

M. Wawak (1994–2014), mgr prawa i administracji, wcześniej pracownik Oddziału Klasyfikacji i Katalogów Rzeczowych;
G. Zamorska (1994–do chwili obecnej), mgr biologii.

Kraków, marzec–kwiecień 2014 roku

TWENTY YEARS OF THE KABA LANGUAGE
AND THE NEW COLLECTION PROCESSING DEPARTMENT
OF THE JAGIELLONIAN LIBRARY

SUMMARY

This article covers the history of the New Collection Processing Department of the Jagiellonian Library from 1994 to 2013. Its work consisted both in creating KABA, i.e. a new language for the purposes of browsing and information, as well as in composing item records by means of that language. The article discusses the tasks performed by the specialists in various fields who worked in that department. It also discusses other activities of the New Collection Processing Department such as training staff members and giving lectures, participating in interuniversity teams, conferences and workshops, and publishing research papers. The final part of the article contains a reflection on the organizational changes within the New Collection Processing Department and on the future prospects of collection processing. The article ends with the list of the staff members of the Department.

SŁOWA KLUCZOWE:

Biblioteka Jagiellońska; język haseł przedmiotowych KABA; opracowanie rzeczowe dokumentów; pracownicy Biblioteki Jagiellońskiej; szkolenia biblioteczne; zmiany organizacyjne w bibliotekach

KEYWORDS:

the Jagiellonian Library, the KABA language, collection processing, the staff of the Jagiellonian Library, library staff training, organizational changes in libraries

MARZANNA BAŚ, ANNA GRZĘDA, IWONA WAWRZYNEK
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

BADANIE FUNKCJONALNOŚCI KATALOGU KOMPUTEROWEGO ZBIORÓW BIBLIOTEK UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

W lutym 2014 roku przeprowadzono wśród użytkowników Katalogu Komputerowego Zbiorów Bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego (KKZBUJ) badanie ankietowe. Ankieta była anonimowa i dostępna *online* na stronie domowej Biblioteki Jagiellońskiej, a także bezpośrednio na stronie Katalogu Komputerowego. Zamieszczenie ankiety na stronie internetowej było poprzedzone wersją próbną, którą stanowił drukowany kwestionariusz ankiety udostępniony czytelnikom w salach z dostępem do katalogów i w Czytelni Informacji Naukowej. Celem badania było poznanie funkcjonalności KKZBUJ-u przez oznaczenie wskaźnika stopnia satysfakcji użytkowników korzystających z Katalogu i określenie częstotliwości korzystania z poszczególnych usług. Obszar badania obejmował: stronę WWW KKZBUJ-u, poszczególne funkcje KKZBUJ-u, a także umieszczone na stronie instrukcje i informacje dla czytelników. Badania objęły również ocenę kompetencji i życzliwości personelu Biblioteki Jagiellońskiej, głównie pracowników Katalogu.

W ankiecie wzięło udział ponad 700 respondentów, ale kwestionariuszy kompletnych, to jest takich, w których udzielono odpowiedzi na wszystkie obligatoryjne pytania, było 541. Wszelkich analiz dokonano na kompletnych kwestionariuszach. Wśród respondentów studenci stanowili 50% (281 osób), pracownicy naukowi 16% (89 osób), doktoranci 14% (82 osoby), inni użytkownicy Biblioteki 10% (58 osób), bibliotekarze około 10% (56 osób). Odpowiednio do statusu użytkowników osoby do 24 roku życia stanowiły 42% respondentów, osoby pomiędzy 25 a 35 rokiem życia 34% respondentów. W sumie 76% respondentów to osoby młode. Osoby pomiędzy 36 a 56 rokiem życia stanowiły 20% respondentów, a tylko 4% respondentów było osobami powyżej 56 roku życia.

Zasadniczą część ankiety stanowiły pytania zamknięte z 5-stopniową werbalną skalą porządkową. Badanie stopnia satysfakcji użytkowników z poszczególnych usług związanych z KKZBUJ-em obejmowało 15 pytań. Skala w większości pytań mia-

ła postać wyrażen słownych, którym przy obliczaniu wyników przyznano stopnie od 1 do 5. (bardzo dobrze = 5, dobrze = 4, dostatecznie = 3, niedostatecznie = 2, nie mam zdania = 1). Wskaźniki satysfakcji ustalono, sumując oceny respondentów dla każdej z usług i następnie dzieląc wynik przez liczbę respondentów¹.

Badanie częstotliwości korzystania z poszczególnych usług związanych z KKZBUJ-em obejmowało 5 pytań typu: jak często? Skala w większości pytań miała postać wyrażen słownych: bardzo często, często, rzadko, bardzo rzadko, nigdy. Wyniki dla tego typu pytań obliczono w procentach. Pytania z oznaczoną skalą były pytaniami obligatoryjnymi. Dodatkowo w ankiecie zawarte były również 4 nieobligatoryjne i niewyskalowane pytania otwarte, w których respondenci mogli dowolnie sformułować odpowiedź i wyrazić swoje opinie.

Wyniki ankiety:

I. WSKAŹNIKI SATYSFAKCJI UŻYTKOWNIKA

Pierwsze pytanie dotyczyło oceny wyglądu strony internetowej KKZBUJ-u. Na pytanie „Jak oceniasz wygląd strony WWW katalogu?” 61% respondentów wyraziło opinię, że strona WWW katalogu jest przyjazna, 23% respondentów uznało, że strona WWW katalogu jest mało przyjazna, 9% respondentów zaznaczyło, że strona jest bardzo przyjazna i 4% badanych uznało, że strona jest zdecydowanie nieprzyjazna, zaś 3% respondentów nie miało zdania.

Wskaźnik satysfakcji dla wyglądu strony katalogu wyniósł 3,70.

Drugie pytanie: „Jak oceniasz rezultaty swoich działań przy korzystaniu z poszczególnych funkcji, które umożliwia KKZBUJ?” było pytaniem składającym się z 9 podpunktów, które dotyczyły różnych, dostępnych w katalogu funkcji. Przedstawiamy je kolejno według wysokości wskaźnika satysfakcji z danej usługi:

1. Samodzielna prolongata *online* wypożyczonych książek

Ta usługa była najwyżej oceniona. Zdecydowanie najwięcej było ocen bardzo dobrych – aż 71%, dobrych 16%, dostatecznych 3%. Ocen pozytywnych było w sumie 90%. Ocenę niedostateczną dało 2% badanych osób, a 8% badanych osób przyznało, że nie korzysta z tej usługi. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 4,40.

Tak dobry wynik dla usługi samodzielnej prolongaty *online* jest godny podkreślenia tym bardziej, że jest to usługa udostępniona stosunkowo niedawno, bo w 2012 roku. Wychodzi ona, jak widać, naprzeciw potrzeb użytkowników.

2. Wyszukiwanie konkretnej pozycji, dla której znany jest autor lub tytuł

Tutaj oceny bardzo dobre stanowiły 52%, dobre 31%, dostateczne 13%, a więc w sumie 96% użytkowników było zadowolonych z rezultatów takich poszukiwań. Oce-

¹ Badanie oparto na zaleceniach PN-ISO 11620:2012 *Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*. Norma ta zawiera opisy i metody obliczeń wskaźników funkcjonalności bibliotek uwzględnia również wskaźnik: (B.2.4.2) Satysfakcja Użytkowników (*User Satisfaction*).

nę niedostateczną dało 4% respondentów, a niecały 1% respondentów (3 osoby) zaznaczyło, że nie korzysta z tej usługi. Ta podstawowa funkcja katalogu *online* uruchomiona wraz z tworzeniem Katalogu Komputerowego jest użytkownikom najbardziej znana. Nic więc dziwnego, że procent osób niekorzystających z niej jest najmniejszy. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 4,30.

3. Zamawianie znalezionej w katalogu pozycji

Ta usługa była również wysoko oceniona. Ocen bardzo dobrych było 52%, dobrych 32%, dostatecznych 9%, czyli ocen pozytywnych było 93%. Ocenę niedostateczną dało 4% badanych osób, a 3% badanych osób przyznało, że nie korzysta z tej usługi. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 4,27.

4. Użycie funkcji rezerwacji w przypadku książki wypożyczonej

Usługa była wysoko oceniona. Ocen bardzo dobrych było 52%, dobrych 29%, dostatecznych 8%, czyli ocen pozytywnych było 89%. Ocenę niedostateczną dało 4% respondentów, a 7% respondentów przyznało, że nie korzysta z tej usługi. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 4,14.

5. Przechodzenie od indeksu do konkretnego egzemplarza, który użytkownik chce zamówić

Tej funkcji 25% badanych osób dało ocenę bardzo dobrą, 36% badanych osób dało ocenę dobrą, 21% badanych osób dało ocenę dostateczną. Ocenę niedostateczną dało 9% respondentów, a 8% respondentów przyznało, że nie korzysta z tej funkcji. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 3,62.

6. Wyszukiwanie pozycji na określony temat

Tej usłudze 10% respondentów dało ocenę bardzo dobrą, 28% respondentów dało ocenę dobrą, 29% respondentów dało ocenę dostateczną. Ocenę niedostateczną przyznało aż 22% badanych osób, a 11% badanych osób zaznaczyło, że nie korzysta z tej usługi. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 3,05. W sumie większość, bo 67% badanych osób przyznało wyszukiwaniu pozycji na określony temat oceny pozytywne.

7. Wyszukiwanie konkretnego rocznika i/lub numeru czasopisma

Przy ocenie tej funkcji opinie były bardzo różnorodne. Użytkownicy następująco ocenili usługę: ocenę bardzo dobrą przyznało 14% respondentów, ocenę dobrą przyznało 26% respondentów, a ocenę dostateczną przyznało 29% respondentów. Oznacza to, że 69% respondentów oceniło usługę pozytywnie. Niestety, aż 12% respondentów oceniło usługę jako niedostateczną, zaś aż 26% respondentów przyznało, że z usługi nie korzysta. Odbiło się to na wskaźniku satysfakcji dla tej usługi, który wyniósł 2,90, i jest on jednym z najniższych w tym badaniu.

8. Sporządzanie bibliografii przez wykorzystanie funkcji „Schowek”

Ta usługa otrzymała ocenę bardzo dobrą od 10% respondentów, ocenę dobrą od 15% respondentów, ocenę dostateczną od 12% respondentów. Oceny pozytywne w su-

mie dla tej usługi przyznało 37% badanych osób. Ocenę niedostateczną dało 9% respondentów, a aż 54% badanych osób przyznało, że nie korzysta z tej usługi. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 2,18.

9. Przeglądanie baz danych przy użyciu obecnego w rekordzie bibliograficznym linku „Multimedia”

Ta usługa była najniżej oceniona. Ocen bardzo dobrych było 8%, dobrych 16%, dostatecznych 12%, czyli ocen pozytywnych było 36%. Ocenę niedostateczną dało 6% respondentów, a aż 58% respondentów przyznało, że nie korzysta z tej usługi. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 2,09.

Jak wynika z dwóch ostatnich przykładów, niski wskaźnik satysfakcji może wynikać nie tylko ze złej oceny, ale też z powodu niewykorzystywania danej usługi z powodu nieumiejętności użycia jej. Ostatni przypadek może tłumaczyć częściowo fakt, że korzystanie z linku „Multimedia” w rekordzie bibliograficznym jest najnowszą usługą oferowaną przez KKZBUJ, na której poznanie użytkownicy nie mieli jeszcze dostatecznie dużo czasu. Uwzględniając tę perspektywę, możemy powiedzieć, że dodatkową korzyścią z przeprowadzenia ankiety była edukacja sporej grupy naszych użytkowników i wskazanie im, być może, nieznanych możliwości KKZBUJ-u.

Kolejne dwa pytania dotyczyły pomocy, jaką może otrzymać użytkownik. W odpowiedzi na pytanie – „Jak oceniasz zamieszczone na stronie Biblioteki Jagiellońskiej informacje i pomoce dotyczące KKZBUJ-u?” – 12% respondentów przyznało ocenę bardzo dobrą, 43% respondentów przyznało ocenę dobrą, 21% respondentów przyznało ocenę dostateczną. W sumie 76% użytkowników oceniło pozytywnie informacje i pomoce zamieszczone na stronie internetowej Biblioteki Jagiellońskiej, 7% respondentów uznało, że te informacje są niedostateczne, a 17% respondentów nie miało zdania na ten temat. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 3,27.

W odpowiedzi na pytanie – „Jak oceniasz pomoc uzyskaną od pracowników Biblioteki w korzystaniu z KKZBUJ?” – 30% respondentów oceniło tę usługę jako bardzo dobrą, 28% respondentów oceniło tę usługę jako dobrą, 7% respondentów oceniło tę usługę jako dostateczną. W sumie 65% respondentów oceniło pozytywnie pomoc uzyskaną od pracowników Biblioteki, 4% respondentów uznało, że pomoc jest niedostateczna, a 31% respondentów zaznaczyło, że nie ma zdania na ten temat. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 3,24. Z odpowiedzi na ostatnie pytanie wynika wniosek, że wiele osób po prostu nie prosi bibliotekarzy o pomoc przy korzystaniu z katalogu komputerowego, natomiast ci, którzy o taką pomoc się zwrócą, są w większości zadowoleni.

Trzy ostatnie pytania miały na celu uzyskanie ogólnej opinii użytkowników o KKZBUJ-u. Pierwsze miało wykazać, jak jest oceniany KKZBUJ na tle katalogów komputerowych innych bibliotek. Ocenę bardzo dobrą KKZBUJ-owi przyznało 26% respondentów, 34% respondentów przyznało ocenę dobrą, 17% respondentów przyznało ocenę dostateczną. W sumie 76% respondentów oceniło pozytywnie KKZBUJ na tle innych katalogów, 3% respondentów przyznało mu ocenę niedostateczną, a 14% respondentów zaznaczyło, że nie korzysta z katalogów komputerowych innych bibliotek.

Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi obliczono bez uwzględniania ostatniej odpowiedzi i dotyczy on tylko tych osób, które miały doświadczenie w pracy z katalogami komputerowymi innych biblioteki. Tak obliczony wskaźnik wyniósł 3,90.

W drugim pytaniu ogólnym badano, jak użytkownik ocenia w całości realizację swoich potrzeb przez KKZBUJ. Ocen bardzo dobrych było 24%, dobrych 52%, dostatecznych 18%, w sumie więc ocen pozytywnych było 94%. Ocenę niedostateczną dało 5% respondentów, zaś tylko 1% respondentów nie miał zdania na ten temat. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 3,93.

Trzecie pytanie ogólne było ostatnim pytaniem badającym satysfakcję użytkownika i dotyczyło oceny stopnia satysfakcji z ostatniej wizyty respondenta na stronie KKZBUJ-u. Na pytanie – „Jak oceniasz otrzymane rezultaty działalności podejmowanej podczas ostatniej wizyty na stronie KKZBUJ?” – przyznano ocen bardzo dobrych 43%, dobrych 38%, dostatecznych 13%, czyli ocen pozytywnych przyznano razem 94%. Ocenę niedostateczną dało 4% respondentów, 1% respondentów nie korzystał ostatnio z katalogu komputerowego. Wskaźnik satysfakcji dla tej usługi wyniósł 4,18².

II. BADANIE CZĘSTOTLIWOŚCI KORZYSTANIA Z USŁUG KOMPUTEROWEGO KATALOGU ZBIORÓW BIBLIOTEK UNIwersytetu Jagiellońskiego

Kolejne pytania przeprowadzonej ankiety dotyczyły częstotliwości korzystania z katalogu komputerowego oraz z poszczególnych kryteriów wyszukiwania w tym katalogu. Najliczniejszą kategorią użytkowników KKZBUJ-u okazały się osoby korzystające z niego kilka razy w tygodniu (37%), nieco mniej ankietowanych (32%) odwiedzało katalog kilka razy w miesiącu, pojedynczą bytność w tygodniu deklarowało 15%. Najmniejszą grupę stanowiły osoby korzystające z katalogu kilka razy w roku (8%). Codzienne korzystanie z KKZBUJ-u zadeklarowało 10% ankietowanych.

Następna grupa pytań dotyczyła częstotliwości przeszukiwania KKZBUJ-u przy pomocy szeregu indeksów. Katalog komputerowy oferuje użytkownikom możliwość przeglądania indeksów autorów, tytułów, tytułów czasopism, haseł przedmiotowych oraz sygnatur.

Na pytanie dotyczące wyszukiwania według indeksu autorskiego zdecydowana większość ankietowanych (74,3%) odpowiedziała, że używa go bardzo często, 20,4% – często, 3,5% – rzadko, 0,7% – bardzo rzadko, 1,1% – nigdy. Bardzo zbliżone były odpowiedzi na pytanie o korzystanie z indeksu tytułów. Mianowicie 77% badanych korzystało najczęściej z tego typu wyszukiwania, 18,8% – często, 2,9% – rzadko, 0,9% – bardzo rzadko, 0,4% – nigdy. Wyniki te były jak najbardziej uzasadnione, gdyż większość czytelników poszukuje z reguły konkretnej pozycji, znając nazwisko jej autora i/lub tytuł.

Kolejna możliwość przeglądania katalogu to wyszukiwanie według tytułu czasopisma. W tym przypadku 27,8% ankietowanych odpowiedziało, że korzysta z niego bardzo

² Prezentacja ankiety *Badanie funkcjonalności katalogu online BJ przez ustalenie wskaźnika satysfakcji użytkowników* zamieszczona jest na stronie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=277657&from=publication> [dostęp: 18.09.2014].

często, 21,9% – często, 22,2% – rzadko, 13,2% deklarowało, że posługuje się nim bardzo rzadko, a 14,9% – nigdy.

Podobnie rozkładały się preferencje czytelników przy przeszukiwaniu katalogu przy pomocy indeksu haseł przedmiotowych. Należy w tym miejscu dodać, że w katalogu komputerowym są do wyboru cztery kategorie indeksów przedmiotowych:

- indeks haseł przedmiotowych – daje możliwość jednoczesnego wyszukiwania w dwóch dostępnych indeksach haseł przedmiotowych: KABA i MeSH;

- indeks haseł przedmiotowych KABA – pozwala na wyszukiwanie książki według języka haseł przedmiotowych KABA, używanego w BJ i w bibliotekach instytutowych UJ;

- indeks haseł przedmiotowych MeSH – umożliwił wyszukiwanie książek skatalogowanych według języka haseł przedmiotowych z zakresu medycyny i nauk pokrewnych. Jest on stosowany przez Bibliotekę Medyczną Collegium Medicum UJ;

- indeks haseł przedmiotowych w języku angielskim i francuskim – pozwala na przeszukiwanie katalogu według angielsko- i francuskojęzycznych odpowiedników słownictwa języka KABA.

Grupa 20,2% ankietowanych deklarowała, że korzysta z pierwszego indeksu haseł przedmiotowych bardzo często, 26,1% – często, 26,1% – rzadko, 14% – bardzo rzadko, 13,6% – nigdy. Pomimo tego, że użytkownicy mają do wyboru przeszukiwanie haseł przedmiotowych tylko według klasyfikacji KABA lub tylko według MeSH, albo obu jednocześnie, odpowiedzi na kolejne pytania sugerują brak wtajemniczenia użytkowników w znaczenie tych skrótów. Wyrażone preferencje przedstawiły się następująco:

1. Przeszukiwanie katalogu przez hasło przedmiotowe KABA: 6,8% respondentów – bardzo często, 11,4% – często, 18,7% – rzadko, 17,5% – bardzo rzadko, 45,6% – nigdy.
2. przeszukiwanie katalogu przez hasło przedmiotowe MeSH: 3,4% respondentów – bardzo często, 4,8% – często, 15,1% – rzadko, 19,5% – bardzo rzadko, 57,2% – nigdy.

Ostatni indeks haseł przedmiotowych, który służy do przeglądania zasobów katalogu według angielskich i francuskich odpowiedników polskich terminów języka KABA, jest specyficznym narzędziem dla wąskiej grupy czytelników. Bardzo często używało go 1,7% ankietowanych, 6,6% – często, 10,9% – rzadko, 21,1% – bardzo rzadko, 59,7% – nigdy.

Bardzo podobnie rozłożyły się odpowiedzi na pytanie o preferencje czytelników przy wyszukiwaniu w katalogu za pomocą sygnatury. Tylko 2,2% badanych przyznało, że korzysta z tej funkcji bardzo często, 7,5% – często, 13,8% – rzadko, 20,8% – bardzo rzadko, zaś 55,7% respondentów nie korzystało nigdy z tej możliwości.

Trzecia grupa pytań badała częstotliwość wyboru przez czytelników innych niż indeksy sposobów wyszukiwania przedmiotowego. W KKZBUJ-u są nimi:

- wyszukiwanie według słów (można w ten sposób znaleźć literaturę przez słowa pojawiające się w wybranych polach opisu bibliograficznego). Z tej możliwości 17,8% badanych korzystało bardzo często, 30,2% – często, 24,5% – rzadko, 9,7% – bardzo rzadko, 17,8% – nigdy;

- wyszukiwanie według słów w hasłach, które pozwala na przeszukiwanie indeksów przez różne słowa i wyrażenia mogące występować w dowolnym miejscu hasła

tytułowego, hasła przedmiotowego lub hasła autorskiego. W tym przypadku 25% respondentów wybierało ten sposób bardzo często, 32,2% – często, 21,1% – rzadko, 7% – bardzo rzadko, 14,7% – nigdy.

Jak widać, obie powyższe metody są dość popularne wśród czytelników, ponieważ umożliwiają znalezienie literatury przedmiotowej bez konieczności przeglądania indeksu haseł przedmiotowych, który z powodu swojego sformalizowania może czasem sprawiać użytkownikom pewne problemy.

Doświadczeni użytkownicy mają do dyspozycji jeszcze jeden sposób wyszukiwania przedmiotowego – wyszukiwanie zaawansowane. Uzyskane w jego efekcie rezultaty można dodatkowo ograniczać, stosując opcje filtrowania według kilku kryteriów. Przeglądanie katalogu tym sposobem wybierało bardzo często 5,9% respondentów, 13,8% – często, 27,9% – rzadko, 19,5% – bardzo rzadko, zaś 32% – nigdy.

Następna grupa pytań dotyczących sposobu wyszukiwania pozycji na interesujący czytelnika temat pozwoliła na określenie najczęściej realizowanych przez użytkowników katalogu strategii wyszukiwawczych. Wyszukiwanie tematyczne według słów wybierało: bardzo często 31,6% ankietowanych, 35,1% – często, 16,6% – rzadko, 5,3% – bardzo rzadko, 11,4% – nigdy. Bardzo podobny był rozkład odpowiedzi przy wyborze przeszukiwania katalogu według haseł przedmiotowych. Bardzo często wybierało ten sposób 34,4%, 33,8% – często, 14,7% – rzadko, 5,5% – bardzo rzadko, 11,6% – nigdy. Powyższe odpowiedzi sugerują, że duża grupa czytelników na równi z wyszukiwaniem opartym na intuicji (słowa kluczowe) potrafi posługiwać się dość specyficznym językiem haseł przedmiotowych.

Dwie pozostałe metody są znacznie mniej popularne wśród czytelników w tego typu poszukiwaniach. Z metody łączenia wyszukiwania według słów z wyszukiwaniem w indeksach korzystało bardzo często 7,7% ankietowanych, często 17,3%, rzadko 26,6%, bardzo rzadko 13,8%, nigdy 34,6%. Podobnie jest z wyszukiwaniem zaawansowanym: 4,8% respondentów posługiwało się nim bardzo często, 12,9% – często, 22,8% – rzadko, 21,3% – bardzo rzadko, a 38,2% nie korzystało z niego nigdy.

Ostatnia grupa pytań badała preferencje czytelników przy wyborze sposobów poszukiwania bardziej szczegółowych informacji o funkcjonowaniu katalogu komputerowego. Na pytanie o korzystanie w takiej sytuacji z bezpośredniej pomocy bibliotekarza zdecydowana mniejszość badanych, a mianowicie 8,3%, zaznaczyła odpowiedź – bardzo często, 13,8% – często, 22,4% – rzadko, 18,2% – bardzo rzadko, 37,3% ankietowanych deklarowało, że nigdy w takiej sytuacji nie zwraca się do pracownika biblioteki z prośbą o pomoc. Taki rozkład odpowiedzi może sugerować wysokie umiejętności większości czytelników w wyszukiwaniu informacji lub posługiwanie się przez nich stale tymi samymi strategiami poszukiwawczymi. Dodatkowych informacji na temat katalogu komputerowego w instrukcjach zamieszczonych *online* poszukiwało bardzo często 6,4% badanych, 25,9% – często, 26,1% – rzadko, 16,4% – bardzo rzadko, 25,2% – nigdy. Tu wnioski są podobne do tych, jak w poprzednim pytaniu. Ponadto prawie 30-procentowy udział ankietowanych, którzy deklarowali bardzo częste i częste korzystanie z tej formy pomocy może sugerować, że są to czytelnicy przeglądający katalog przez Internet. Jest zrozumiałe, że taka forma pomocy jest wówczas dla nich najefektywniejsza.

Nieco dziwi rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie o przydatność wykładów *Ars Quaerendi* w nabyciu szerszej wiedzy o KKZBUJ-u. Wykłady te prowadzone są w Bibliotece Jagiellońskiej od 2005 roku i obejmują nie tylko zapoznanie użytkowników ze specyfiką i sposobami korzystania ze wszystkich katalogów BJ (na poziomie podstawowym i zaawansowanym), ale także uczą o narzędziach i strategiach wyszukiwania informacji dla potrzeb naukowych i własnych zainteresowań. Przeważająca większość ankietowanych (78,3%) odpowiedziała, że nigdy nie korzystała/korzysta z tej formy pomocy, 8,3% – bardzo rzadko, 9,9% – rzadko, 3,1% – często, a bardzo często tylko 0,4% badanych. Być może należałoby jeszcze bardziej rozpropagować tę formę szkolenia albo przyzwyczaić się do sytuacji, że tylko elitarna grupa użytkowników przejawia zaawansowane potrzeby informacyjne/wyszukiwawcze.

Dwa ostatnie pytania tej części ankiety dotyczyły uzyskiwania przez czytelników dodatkowej informacji na temat katalogu komputerowego drogą mailową i telefoniczną. Kontakt telefoniczny preferuje większy procent ankietowanych – często i bardzo często kontaktowało się w ten sposób 3,7% badanych, w przypadku wyboru drogi mailowej było to 1,3%. Nie poszukiwało nigdy dodatkowej informacji drogą telefoniczną 83% respondentów, a mailową 88%. Z pomocy telefonicznej 6,1% użytkowników korzystało rzadko, a 7,4% bardzo rzadko. W przypadku kontaktu mailowego było to odpowiednio: 5,5% – rzadko, 5,2% – bardzo rzadko³.

III. OPINIE CZYTELNIKÓW

Ankieta zawierała 4 pytania otwarte. Odpowiadając na nie, respondenci mogli wyrazić własne opinie dotyczące KKZBUJ-u.

Pierwsze pytanie otwarte brzmiało: „Jaki rodzaj działalności podejmowałeś podczas ostatniej wizyty na stronie KKZBUJ?”. Miało ono na celu sprawdzenie, z jakich funkcji katalogu korzystają czytelnicy. Na to pytanie odpowiedziało 485 osób, 56 ankiet pozostało bez odpowiedzi. Najczęściej pojawiająca się odpowiedź brzmiała: „wyszukiwanie i zamawianie książek, których autorzy lub tytuły były znane”. Odpowiedź taką podało 90% ankietowanych. Jest to potwierdzeniem wyników wcześniejszego pytania o częstotliwość korzystania z poszczególnych funkcji KKZBUJ-u, gdzie 74,3% respondentów stwierdziło, że bardzo często używa wyszukiwania przez indeks autorski. Pozostałe 8% ankietowanych podało, że podczas ostatniej wizyty na stronie KKZBUJ-u korzystało z różnych funkcji katalogu, a 2% badanych odpowiedziało, że zamawiało czasopisma i wyszukiwało potrzebną literaturę przez hasła przedmiotowe.

Drugie pytanie otwarte odnosiło się do oceny katalogów komputerowych innych polskich i zagranicznych bibliotek, z których korzystają respondenci. Na to pytanie odpowiedziało 341 czytelników. KKZBUJ jako najlepszy został wskazany przez 141 respondentów, 25 osób za najlepszy uznało katalog Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej

³ Prezentacja ankiety *Badanie częstotliwości korzystania z usług Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego (KKZBUJ)* zamieszczona jest na stronie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=277657&from=publication> [dostęp: 18.09.2014].

w Krakowie. Na kolejnym miejscu znalazła się Biblioteka Narodowa w Warszawie (17 głosów), następnie katalog Biblioteki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (14 głosów). Po 6 głosów otrzymały katalogi następujących bibliotek: Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Pozostałe wymieniane przez respondentów biblioteki otrzymały poniżej 5 głosów. Wśród odpowiedzi pojawiły się również biblioteki zagraniczne: Biblioteka Uniwersytetu Publicznego w Austin, Biblioteka Uniwersytetu Alberta-Ludwiga we Fryburgu Bryzgowijskim w Niemczech, Biblioteka Narodowa we Francji, King's College w Londynie, British Library oraz biblioteki uniwersyteckie w Berlinie, Erlangen i Lipsku.

W trzecim pytaniu otwartym poprosiliśmy respondentów, aby opisali, jakie dodatkowe oczekiwania i potrzeby powinien spełniać KKZBUJ. Na to pytanie odpowiedziało 305 ankietowanych, wśród których 4 osoby udzieliły odpowiedzi: „nie mam zdania”, 1 osoba odpowiedziała: „jest całkiem nieźle”, 5 osób podało odpowiedź: „nie wiem”, 2 osoby napisały: „wszystko mi odpowiada”. Pozostałe odpowiedzi, choć były to opinie jednostkowe, pozwalają sprecyzować problemy, z jakimi spotykają się nasi czytelnicy, poznać ich oczekiwania i zastanowić się nad tym, jakie wprowadzić zmiany, aby wyjść naprzeciw potrzebom użytkowników KKZBUJ-u. Analizując pod tym kątem wszystkie odpowiedzi na to pytanie otwarte, można podzielić odpowiedzi na 3 grupy: sugestie czytelników na temat zmian w KKZBUJ-u, odpowiedzi wynikające z niedostatecznej wiedzy związanej z funkcjami katalogu oraz opisy trudności, z którymi spotykają się czytelnicy w trakcie korzystania z KKZBUJ-u.

Pierwsza grupa to odpowiedzi, w których podano propozycje zmian i ułatwień, jakie Biblioteka powinna wprowadzić do KKZBUJ-u. Wśród tych odpowiedzi często pojawia się opinia, że katalog „powinien być zintegrowany z innymi narzędziami wyszukiwawczymi za pomocą multiwyszukiwarki”. W odniesieniu do KKZBUJ-u prawdopodobnie chodzi o takie zintegrowanie wszystkich narzędzi wyszukiwawczych, które oferuje Biblioteka Jagiellońska, to jest katalogi, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, bazy danych (w tym baza biogramów i ikonografii teatralnej), lista A–Z, czyli spis przenie-numerowanych przez UJ czasopism i książek zagranicznych, pełnotekstowych, aby możliwe było wyszukiwanie jednocześnie we wszystkich wyżej wymienionych narzędziach. Katalog według jednej z ankietowanych osób „powinien umożliwiać wyszukiwanie pozycji o podobnym brzmieniu jak hasło główne”. Respondenci uznali, że pomocny byłby chat lub opcja „zapytaj bibliotekarza”, dostępna z poziomu wyszukiwania w KKZBUJ-u przy wyświetlaniu wyników wyszukiwania. W KKZBUJ-u opcja „wyszukiwanie w indeksach” domyślnie ustawia jako pierwszy indeks autorski. Respondenci uznali, że wygodniejsza byłaby opcja wyszukiwania przez tytuł (tak jest na przykład w katalogu NUKAT-u). Zwrócono również uwagę na trudności w korzystaniu z katalogu na smartfonach. W ich przypadku pomocna byłaby strona mobilna katalogu, czyli wersja strony internetowej, która przystosowana jest do wyświetlania na urządzeniach mobilnych, takich jak smartfon, palmtop czy tablet.

Najwięcej sugestii odnosiło się jednak do zawartości katalogu. W większości respondenci uznali, że katalog powinien zawierać cały zasób biblioteki. Jedna z osób stwier-

dziła, że katalog powinien być uzupełniony o dostępne w Bibliotece Jagiellońskiej katalogi drukowane zbiorów jagiellońskich. Zwracano uwagę na niekompletny zasób gazet XIX i XX wieku. Wśród odpowiedzi często pojawiały się opinie o mało dokładnym opisie rzeczowym (chodzi tu o hasła przedmiotowe): „powinien być dokładniejszy”, „książki są zbyt ogólnie i powierzchownie opisane”, „z opisów najczęściej nic nie wynika”. Opinia ta związana jest zapewne z trudnościami, jakie mają czytelnicy korzystający z wyszukiwania według haseł przedmiotowych. Niektórzy z respondentów zwrócili uwagę na zbyt szybko wygasającą sesję w trakcie przeglądania zawartości katalogu.

Powyższe propozycje zdają się sugerować kierunek zmian w sposobie dostępu do zbiorów i ich prezentacji w katalogach bibliotecznych. Czytelnicy są obecnie również użytkownikami serwisów internetowych, takich jak Google, YouTube czy sklepów internetowych i księgarni, a także serwisów społecznościowych. W związku z tym mają swoje oczekiwania odnośnie do wyglądu i funkcjonalności katalogów bibliotecznych – mają one być intuicyjne, mają bardziej przypominać przeglądarkę internetową, a sposób wyszukiwania w katalogu powinien zawierać opcje podpowiedzi kontekstowych (to jest informacje na temat dokumentów podobnych do tych, które wyszukiwane są w danej chwili).

Druga grupa to odpowiedzi wynikające z niedostatecznej wiedzy dotyczącej budowy katalogu i nieznaności funkcji dostępnych w katalogu. Spora grupa czytelników udzielała odpowiedzi, które sugerowały nieznanosć opcji wyszukiwania. Wśród tych odpowiedzi między innymi pojawiła się opinia, że katalog powinien alfabetycznie sortować wyszukane publikacje danego autora, a przecież takie sortowanie można samemu ustawić na ekranie pośrednim, zawierającym listę tytułów. Kilko ankietowanych zaproponowało, aby była widoczna ilość osób czekających na dany egzemplarz, a przecież informacja taka pojawia się na ekranie z listą egzemplarzy. W jednej z uwag respondent stwierdził: „Mam wrażenie, że nie można odnaleźć w katalogu książki, jeżeli wpisze się tytuł wraz z rodzajnikiem”. A przecież zgodnie z instrukcją korzystania z katalogu przy wyszukiwaniu tytułów należy pominąć przedimki i rodzajniki. Wśród ankietowanych pojawiały się osoby, które napotkały trudności w wyszukiwaniu według kilku kryteriów. Być może chodzi tu o wyszukiwanie według słów kluczowych lub metodę łączenia wyszukiwania według słów z wyszukiwaniem w indeksach.

Trzecią grupę odpowiedzi stanowiły opisy trudności, z którymi czytelnicy spotykają się w trakcie wyszukiwania. W przeważającej liczbie respondenci zwrócili uwagę na trudności w wyszukiwaniu konkretnych numerów czasopism. Czytelnikom przysparza też wiele trudności sprawdzenie, czy dana książka nadaje się do wypożyczenia. Wiele osób zwróciło uwagę, że dopiero w wypożyczalni przedstawiano im niemożliwość wypożyczenia danej książki. Problemy z wypożyczeniem książek występują dość często, a przecież w Bibliotece przy każdym stanowisku komputerowym znajdują się informacje o tym, czego czytelnik nie może wypożyczyć. Respondenci zgłaszali ponadto trudności w korzystaniu z wyszukiwania zaawansowanego i według słów kluczowych, a także problemy przy wyszukiwaniu serii wydawniczych. Z ankiety jednoznacznie wynika, że respondentom najwięcej trudności przysparza wyszukiwanie tytułów czasopism i serii, a także zamawianie konkretnych roczników.

W ostatnim pytaniu otwartym ankietowani zostali poproszeni o podanie reprezentowanej przez siebie dyscypliny naukowej, kierunku studiów, zawodu, zainteresowań, hobby. Informacja na ten temat zawsze jest pomocna Bibliotece Jagiellońskiej w dostosowywaniu się do potrzeb użytkowników, na przykład poprzez poszerzenie wykładów *Ars Quaerendi* o kolejne zagadnienia. Wśród odpowiedzi o kierunek studiów przeważały oczywiście dyscypliny naukowe, będące przedmiotem badań i nauczania na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wyniki dotyczące zainteresowań skupiały się wokół literatury, czytelnictwa, historii, architektury, turystyki, filmu, sportu, polityki.

Wszystkie 3 części ankiety dostarczyły cennych informacji o tym, jak czytelnicy oceniają KKZBUJ, a także o samych użytkownikach, ich oczekiwaniach, problemach, zachowaniach informacyjnych. Ustalenie wskaźników satysfakcji pozwoliło ustalić, jak użytkownicy oceniają poszczególne funkcje KKZBUJ-u. Z jednej strony wskaźnik satysfakcji 4,18 dla ostatniego pobytu na stronie Katalogu jest zadowalający zarówno dla użytkowników, jak i dla biblioteczarki Biblioteki Jagiellońskiej. Z drugiej jednak strony przeprowadzona analiza wykazała, że należy zwrócić większą uwagę na te z usług, których wskaźnik satysfakcji wypada poniżej 3, a więc wyszukiwanie konkretnego rocznika i/lub numeru czasopisma, sporządzanie bibliografii przez wykorzystanie funkcji „Schowek”, przeglądanie baz danych przy użyciu obecnego w rekordzie bibliograficznym linku „Multimedia”. Dodatkowo poznanie częstotliwości korzystania z poszczególnych usług i uwagi podane w pytaniach otwartych dały możliwość określenia, jakie zmiany należy wprowadzić, aby podnieść wskaźniki satysfakcji. Analiza ankiety pomogła też przy rozstrzygnięciu problemów wynikających podczas wprowadzania Chamo, to jest nowego interfejsu użytkownika do KKZBUJ-u.

Bibliotekarze jagiellońscy dobrze wiedzą, że dla wielu użytkowników wizyta w Bibliotece Jagiellońskiej jest w pewnym sensie stresem. Powoduje go nie tylko wielkość i specyfika zbiorów, ale także dość skomplikowane zasady korzystania z nich. Dlatego też powinniśmy w sposób efektywny edukować czytelników i sprawić, aby ich kompetencje informacyjne stale rosły. Temu służą wszystkie podejmowane przez nas działania: otwarte szkolenia dla czytelników, lekcje biblioteczne, pokazy zbiorów, drukowane i wirtualne przewodniki po katalogach, bezpośrednia pomoc pracowników Biblioteki, informacja telefoniczna i elektroniczna. Zdajemy sobie sprawę z tego, że stale rośnie grupa czytelników, którzy korzystają z biblioteki przez Internet. Umiejętności heurystyczne i nawyki wyszukiwawcze tej grupy są w bardzo dużym stopniu ukształtowane pod jego wpływem. Chcąc zadbać o potrzeby tych użytkowników i skłonić ich do komunikacji przez Internet, należałoby położyć większy nacisk na tworzenie i rozwój interaktywnych formularzy zapytań, które byłyby pomocne czytelnikom w rozwiązaniu różnych problemów bez konieczności wychodzenia z domu. W związku z tym Sekcja Informacji Naukowej BJ przygotowała usługę *online*: „Zapytaj bibliotekarza”. Po paru miesiącach funkcjonowania tej usługi, analizując ilość i rodzaj zgłaszanych problemów, można powiedzieć, że wprowadzenie tej usługi stało się odpowiedzią na potrzeby użytkowników jagiellońskich zbiorów.

THE SURVEY OF THE FUNCTIONING OF THE COMPUTER CATALOGUE
OF THE JU LIBRARIES COLLECTIONS BY MEANS OF THE READER
SATISFACTION INDICATOR AND THE STATISTICAL TOOL FOR RECORDING
THE FREQUENCY OF SERVICE USAGE

SUMMARY

This article presents the results of the survey of the functioning of the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections which was performed in February 2014 among the users of that Catalogue. This survey was anonymous and available online directly from the website of the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections.

It covered the website of the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections, particular functions of that catalogue, as well as the information and instructions for the readers which were available on the website of the Jagiellonian Library and concerned the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections. It also included the evaluation of the competence and friendliness of the staff of the Library, mainly the staff of the Catalogue.

The survey resulted in calculating the rate of user satisfaction both with the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections as a whole as well as with its particular functions. Thanks to the statistical tool for the frequency of service usage, it also revealed the preferences of the users as regards choosing particular services.

SŁOWA KLUCZOWE:

Biblioteka Jagiellońska, katalog OPAC, wskaźnik satysfakcji, badanie funkcjonalności, użytkownicy bibliotek

KEYWORDS:

the Jagiellonian Library, OPAC catalogue, user satisfaction indicator, survey of functioning, library users

ALINA FITOWA

O PIERWSZYCH POKOLENIACH INTELIGENCJI POLSKIEJ
CHŁOPSKIEGO POCHODZENIA
(NA KANWIE DWU KSIĄŻEK ANDRZEJA KAZIMIERZA BANACHA)

Pierwsza z owych książek opublikowana została w 1997 roku i nosi tytuł *Młódzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61–1917/18*. Była ona rozprawą habilitacyjną, co też zaznaczono w jej podtytule. Wydała ją w objętości 359 stron krakowska oficyna „Księgarnia Akademicka”. Druga książka opublikowana w tej samej oficynie w roku 2009, o objętości 488 stron, ukazała się pod tytułem *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*. Nie ma ona wprawdzie, jak ta pierwsza, podtytułu wskazującego na niewątpliwie *par excellence* naukowy charakter, ale po lekturze jej treści, a zwłaszcza po analizie jej warsztatu naukowego, chciałoby się jej dać podtytuł: rozprawa profesorska. Wartość jej doceniły też instytucje kulturalne Krakowa, w tym Śródmiejski Ośrodek Kultury i Wojewódzka Biblioteka Publiczna, które w maju 2010 roku ogłosiły ją krakowską książką miesiąca, nagradzając przy tym jej autora.

Odległość czasowa pomiędzy edycjami tych dwu książek jest wprawdzie dość spora, lecz tematycznie są one ze sobą tak ściśle powiązane, że ta późniejsza jest jakby drugim tomem tej pierwszej, a w każdym razie jej dalszym ciągiem. Pierwsza bowiem, ujmując rzecz w wielkim skrócie, jest rozbudowanym o wiele danych rejestrem studentów UJ chłopskiego pochodzenia z okresu 1860–1918, druga natomiast pokazuje kariery zawodowe tychże samych studentów nie tylko po ukończeniu przez nich studiów, lecz także w przeciągu całego ich życia. Stąd też, niejako naturalną kolejną rzeczą, omówienie tej drugiej książki trzeba poprzedzić przypomnieniem podstawowych informacji i konstatacji autora zawartych w pierwszej książce. Autor pisze w niej, i zasadnie, że rozpoczęte przed nim badania nad młodzieżą studencką UJ dotyczyły głównie zagadnień ogólnostatystycznych i ogólnych procesów kształtowania się inteligencji w Polsce, lecz bez bliższej charakterystyki społecznej poszczególnych grup studenckich. Wyjątek stanowiła wydana w 1994 roku rozprawa Urszuli Perkowskiej o studentkach UJ z lat 1894–1918 oraz rozprawa o studentach żydowskiego pochodzenia z lat 1867–1918

autorstwa Mariusza Kulczykowskiego, wydana w 1995 roku. Dopiero on podjął – jak Andrzej Banach pisze o sobie – „pierwszą próbę wyodrębnienia spośród młodzieży akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego studentów o chłopskim rodowodzie”. A udana ta próba – trzeba to dobitnie podkreślić – okazała się jednak nad wyraz mozolną, gdyż wieloaspektową analizą całej społeczności studenckiej o chłopskim rodowodzie od roku akademickiego 1860/1861 do roku akademickiego 1917/1918. Zmuszała ona bowiem do bardzo czasochłonnego wyszukiwania w wielotysięcznych ogólnouniwersyteckich archiwalnych rejestrach tych studentów UJ, których rodzice żyli z własnej pracy na roli, a więc byli chłopami. (Samo bowiem określenie rolnik bywało w tym przypadku mylące, gdyż taki zawód podawali też ziemianie szlacheckiego pochodzenia. Dopiero po takim zidentyfikowaniu 3480 studentów chłopskiego pochodzenia Banach przystąpił do ich indywidualnej, jak też pokoleniowej charakterystyki. Określił w narracji słownej oraz poglądowo w liczbach (po części uszeregowanych w 16 tabelach) wiek tychże studentów, ich płeć, miejsce urodzenia, wyznanie, obywatelstwo, sytuację materialną, ukończone gimnazjum i kierunki studiów, które podejmowali na istniejących wówczas w Uniwersytecie Jagiellońskim 4 wydziałach, to jest teologicznym, prawnym, filozoficznym i lekarskim. Określił też ich preferencje w wyborze owych wydziałów oraz „rezultaty” studiów (to jest procent ukończonych) wraz z uzyskanymi stopniami doktorskimi. Warto tu nadmienić, iż doktoraty na przestrzeni badanych lat uzyskały 482 osoby, w tym 5 uzyskało je po 2, z tego niektórzy na uniwersytetach zagranicznych. Gdy zaś idzie o wspomniane preferencje wydziałowe (niemal równoznaczne z wyborem późniejszego zawodu, o czym traktuje druga książka Banacha), to najliczniej młodzież chłopska wybierała Wydział Prawa (1592 osoby), następnie Wydział Filozoficzny (973), po nim Wydział Teologiczny (646), a najrzadziej Wydział Lekarski (269).

Istotnym w tych liczbowych zestawieniach studentów chłopskiego pochodzenia jest to, że Banach ułożył je w ciągu chronologicznym (z równoczesnym porównaniem do ogólnej liczby studentów UJ). Mamy więc z nich ogląd przyrastania liczby studentów chłopskich na przestrzeni lat 1860–1918 i jaki był ich procent w stosunku do ogólnej liczby studentów tegoż Uniwersytetu. Na przykład w roku akademickim 1860/1861 ogółem studentów było 274, zaś tylko 18 synów chłopskich. Z kolei w pierwszym semestrze roku 1913/1914, to jest przed wybuchem I wojny światowej, ogółem było 3736 studentów, a wśród nich 620 synów chłopskich. Przy czym Banach w swojej skrupulatności badawczej zamieścił także w kilku tabelach informacje wskazujące, z których galicyjskich powiatów najwięcej młodzieży chłopskiej wybierało określony kierunek studiów, jak też fundatorów (instytucjonalnych i osobowych) pomocy materialnej dla studentów. A ponadto sporządził ogromny, bo liczący 3480 nazwisk wykaz studentów UJ pochodzenia chłopskiego za lata 1860/1861–1917/1918, do którego dane uzupełniał archiwaliami Uniwersytetu Wiedeńskiego, a także drukowanymi informatorami polsko- i niemieckojęzycznymi Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Wykaz ten zawiera wprawdzie bardzo skrócone (z reguły dwuwierszowe) dane z życia tychże osób, pozwalające tylko na ich identyfikację (data i miejsce urodzenia, zawód ojca, wydział UJ i ewentualnie inny uniwersytet europejski), niemniej jest to pierwszy taki imienny wykaz młodzieży chłopskiej studiującej w UJ. Pełniejsze i staranniej zweryfikowane faktograficznie bio-

gramy, obejmujące w miarę możliwości przeciąg całego życia danej osoby i jej dokonania oraz bibliografię przedmiotową jej dotyczącą, wraz z sygnaturami archiwalnymi, Banach zamieścił w następnej (a wymienionej wyżej) swojej książce, opisującej kariery zawodowe tychże osób po skończonych studiach. Wróć jeszcze do tego drugiego wykazu, będącego w istocie słownikiem bibliograficznym, gdyż jego obiektywna i ogólnospołeczna (a nie tylko wąskoklasowa) wartość jest bardzo duża.

Wartość poznawcza omawianej tu książki Banacha nie ogranicza się naturalnie do identyfikacji personalnych i liczbowych studentów UJ chłopskiego pochodzenia. Warto może pokazać niektóre z owych liczb, gdyż działo się to w 2. półwieczu XIX wieku, w okresie niezwykle ważnym dla kształtowania się poczucia narodowego wśród chłopów polskich – i w niewątpliwym związku z tym – powstawania pierwszych zastępów inteligencji chłopskiego pochodzenia. Otóż co 10 lat przyrost studentów w pierwszym semestrze danego roku akademickiego w relacjach ogół studentów UJ – studenci pochodzenia chłopskiego przedstawiał się następująco:

Rok akademicki	Studenci UJ	Studenci chłopscy	Procent
1860/1861	274	18	6,56
1870/1871	621	53	8,53
1880/1881	755	109	14,43
1890/1891	1234	158	12,80
1900/1901	1406	220	15,64
1910/1911	3380	571	16,89

Do wybuchu I wojny światowej w 1914 roku liczba młodzieży chłopskiej rosła szybko:

1911/1912	3405	628	18,44
1912/1913	3647	642	17,60
1913/1914	3736	620	16,59
1914/1915 (wojna – czynny tylko Wydział Teologiczny z 54 studentami)			
1915/1916	1587	264	16,63
1916/1917	1938	244	12,59
1917/1918	2789	332	11,90

Ze sporządzonych przez Banacha tablic, z których zaczerpnięte są te dane, wynika, że po 1900 roku liczba młodzieży chłopskiej na UJ w niektórych latach (zwłaszcza w drugich semestrach) przekraczała 20% ogólnej liczby studentów (w 1904/1905 wynosiła 22,89%). Wynikało to po części stąd, że – jak pisze Banach – synowie chłopscy byli pilniejsi w nauce i na ogół nie odpadali po pierwszym semestrze. Przy czym Banach pokazał tę młodzież w dość szerokim kontekście społecznym, kulturowym i po-

litycznym Galicji, jaki zaistniał w tym zaborze w 2. połowie XIX wieku. Poświęcił temu dwa wstępne rozdziały pracy, o których w wielkim skrócie można powiedzieć, że są one pokazaniem „drogi chłopów do Polski”. Józef Chałasiński w swoim wielkim dziele z 1938 roku *Młode pokolenie chłopów* nazywał to ich „wchodzeniem do narodu”¹. Pierwszy z tych rozdziałów jest zatytułowany *Przemiany w mentalności chłopów w epoce powłaszczeniowej*, drugi zaś *Kraków i Uniwersytet Jagielloński*. W pierwszym Banach opisał przesłanki, które zdeterminowały wzrost świadomości narodowej chłopów i rozbudziły ich pęd do nauki (było to zniesienie pańszczyzny i uwłaszczenie chłopów, a także uzyskanie przez Galicję autonomii w ramach monarchii austro-węgierskiej, w tym polskiego języka wykładowego w Uniwersytecie Jagiellońskim). Uwydatnił przy tym rolę części ówczesnej inteligencji polskiej w rozbudzaniu owej świadomości narodowej i patriotyzmu u chłopów, między innymi poprzez tak zwaną literaturę „dla ludu”, poprzez tworzenie różnych towarzystw i fundacji dla wspierania oświaty na wsi i organizowanie masowego uczestnictwa chłopów w obchodach wielkich wydarzeń i rocznic narodowych. Szerzej rozwinął tę kwestię w rozdziale drugim, w którym pokazał Uniwersytet Jagielloński wraz z jego prześwietną kadrą profesorską jako nie tylko centrum ówczesnej nauki polskiej promieniującej na pozostałe dwa zabory, lecz także owianą legendą polskości uczelnię, która z siłą magnetyczną ściągała do siebie młodzież chłopską z Galicji, a także z innych zaborów. Kraków bowiem w owym czasie – według Stanisława Pigionia, który w nim studiował – „jeszcze słusznie mógł uchodzić [...] za duchową stolicę Polski”². W pięknych słowach i z dużym wycuciem istoty problemu ujął też tę kwestię Bohdan Cywiński w swej publikacji *...potęgą jest – i basta* (przywoływanej też przez Banacha). Otóż napisał on, że „Szacunek dla ucieleśnionej [w Uniwersytecie Jagiellońskim] niejako kultury polskiej był dla ubogiej wsi galicyjskiej specyficzną drogą do przeżycia polskiej sprawy narodowej i do wyrazistego uświadomienia sobie własnej przynależności do Polski”³. Banach w omawianej tu części swojej książki pokazał właśnie, z jakim mozołem, ale też uporem, z jaką dynamiką ów proces unarodowienia i uobywatelniania polskiego chłopą postępował w 2. połowie XIX wieku, a zwłaszcza początku XX wieku, przy czym istotnymi determinantami tego procesu była też kształcąca się młodzież chłopska. A młodzież ta w wielkiej masie (w szkołach średnich do 50% ogółu uczniów, a bywało, że i więcej) „przebijała się” – jak ujął to Franciszek Bujak – przez tę szkołę średnią, a następnie przez uniwersytety⁴.

Niewątpliwie integralną częścią tego wielkiego zagadnienia unarodowienia chłopów było – żeby użyć tu określenia Pigionia – „wrastanie synów chłopskich w inteligencję”⁵. Jak ono przebiegało? I czym się charakteryzowali owi inteligenci chłopskiego pochodzenia z pierwszych ich pokoleń? Banach podjął tę kwestię w małym rozdziale

¹ J. Chałasiński, *Młode pokolenie chłopów*, Warszawa 1984, t. 1, s. 129.

² S. Pigoń, *Z Komborni w świat. Wspomnienia młodości*, Warszawa 1983, s. 74.

³ Zob. B. Cywiński, *...potęgą jest – i basta. Z minionych doświadczeń ruchów społecznych na wsi*, Paryż 1983, s. 22.

⁴ Zob. F. Bujak, *Przedmowa do pierwszego wydania*, [w:] S. Pigoń, dz. cyt., s. 68.

⁵ S. Pigoń, tamże, s. 168.

zatytułowanym *Próba portretu młodzieży chłopskiej*, a także (posiłkując się wspomnieniami Pigionia dotyczącymi jego lat szkolnych) w *Zakończeniu* książki. Pokazał w nich te przymioty charakteru owych inteligentów, które wynieśli oni z domów rodzinnych i z lat gimnazjalnych (jak kompleks niższości, nieufność wobec obcych, „uraz stanu” pochodzenia). Pokazał też kilka sfer ich działalności w organizacjach studenckich, po czym zasadnie stwierdził, że aktywność ich „w życiu organizacyjnym, politycznym i naukowym” w stosunku do innych grup studenckich była „niewielka”. I jest to ocena rzetelna, gdyż widoczna aktywność społeczna i ideowa tej chłopskiej młodzieży miała dopiero nadejść w okresie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Młodzież ta tak wówczas rozbiła swoim intelektem oraz wrażliwością społeczną i narodową, że zorganizowana w Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej (w skrócie PAML) i w Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici” (ZMW RP „Wici”) podziwiała trud zarówno organizowania „Wici” na wsiach, jak też opracowania ideologii dla politycznego ruchu ludowego oraz założeń ustrojowych dla całego państwa polskiego. Innymi słowy na taką żywotność organizacyjną i ideową młodej inteligencji ludowej potrzebny był i czas, i nowe pokolenie młodzieży – „pokolenie Polski niepodległej”, jak je określił Roman Wapiński⁶.

Wróć jeszcze do wspomnianego wyżej *Zakończenia* książki Banacha. Otóż Banach po takich skądinąd znanych już konstatacjach w tymże wstępie, że uwłaszczenie chłopów galicyjskich nie zlikwidowało ich strasznej biedy i przeludnienia wsi (stąd podjęcie przez młodzież chłopską studiów wyższych było jedynym sposobem na wydobycie się z tej nędzy, wyjąwszy emigrację zarobkową), a także po pokazaniu kilkunastu wybitnych postaci, które były chłopskiego pochodzenia, a wielce przysłużyły się Polsce w dziedzinie naukowej, społecznej i religijnej, zakończył ten swój tekst dwoma zapożyczonymi cytatami, które brzmią dość oskarżycielsko, zwłaszcza w stosunku do tej młodzieży, która była już wprawdzie inteligencją, lecz dopiero w pierwszym pokoleniu. Cytaty owe to fragmenty oryginalnych tekstów syna podhalańskiej wsi i jednocześnie pisarza i publicysty Władysława Orkana (właściwie Franciszka Smreczyńskiego) i profesora socjologii Józefa Chałasińskiego. Z Orkana (a ściślej z jego *Listów ze wsi i innych pism społecznych*) przytoczone jest takie oto jego stwierdzenie:

inteligencja chłopska [...] wniosła z sobą zaciętość i tężyznę chłopską, jak też świeżość inicjatywną młodego na nowym polu pokolenia. Lecz do panteonu kultury narodowej, prócz wyjątków kilku, kilkunastu, nic swoistego nie wniosła. Żeniąc się najczęściej z mieszczańkami i za zaszczyt sobie to wielki poczytując, przyjmowała też mieszczański konwenans, a ze wsią rodną, z jej kulturą zatraciała kontakt i przecinała łączące ją z macierzą korzenie⁷.

Cytat z Chałasińskiego jest z jego *Młodego pokolenia chłopów*, a dotyczy on tego – jak pisze Banach – że „często jedynym motywem skłaniającym do studiów omawianą młodzież chłopską” był taki oto cel wyłącznie „praktyczny”, a mianowicie „wyrwać się za wszelką cenę ze wsi do miasta i zrobić karierę – być panem”. Dlatego też wśród

⁶ R. W a p i ń s k i, *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991.

⁷ W. O r k a n, *Listy ze wsi i inne pisma społeczne*, Warszawa 1935, t. 1, s. 132.

pierwszych pokoleń inteligencji wywodzącej się z rodzin chłopskich było – jak sformułował to Chałasiński – „wielu [...] inteligentów – panów chłopskiego pochodzenia (do których zresztą niechętnie się przyznawała), a niewielu inteligentów – chłopów”⁸.

Obydwa przytoczone tu cytaty są prawdziwe i oddają niewątpliwie pewien aspekt ówczesnej, prawdziwej rzeczywistości. Ale żeby nie brzmiały one tak oskarżycielsko, może lepiej było pokazać owe – nazwijmy je – ułomności pierwszej inteligencji chłopskiej w szerszym kontekście twórczości Orkana i Chałasińskiego (którzy nie widzieli przecież w tej inteligencji samych wad), jak też w szerszym kontekście kulturowym. Zwłaszcza ów kontekst cywilizacyjno-kulturowy jest tu bardzo istotny, przy czym nie idzie mi wyłącznie o to, z jakiego środowiska ta młodzież wyszła, z czym się od samego dzieciństwa po wiek dojrzały spotykała i jaka była ówczesna mentalność chłopów, lecz także o mentalność całego ówczesnego społeczeństwa, a głównie jego elit. I Banach o wielu tych kwestiach pisze, z tym że są one trochę „rozsiane” w innych fragmentach omawianej tu książki, podczas gdy to zakończenie, z owymi cytatami z Orkana i Chałasińskiego, jest jakby ostatnim jej akordem, mocno akcentującym owe niezbyt pochlebne cechy charakteru wykształconego chłopca. Używam tu celowo partykuły jakby, gdyż jestem pewna, że nie takie były intencje autora omawianej książki i że nie weźmie mi za złe, że podnoszę tutaj tę kwestię.

* * *

Zatrzymam się wpierrw przy Orkanie, gdyż wywarł on niewątpliwie wielki wpływ na osobowość młodego pokolenia inteligencji wiejskiej i ma też utrwalone miejsce w dziejach literatury polskiej z okresu pierwszego 30-lecia XX wieku. Istotne będzie tu pytanie: czego Orkan oczekiwał od tego pokolenia? Jaki „model” zachowań tej inteligencji postulował?

Władysław Orkan to wielce zaangażowany ideowo pisarz i publicysta chłopskiego pochodzenia. To postać niewątpliwie wybitna, wielce znacząca dla wsi (nazywano go jej „epikiem”). Szczególna troska i zainteresowanie Orkana dotyczyło warstwy inteligencji chłopskiego pochodzenia, a ściślej jej tożsamości ideowej. Jego poczytność i popularność wzrosła szczególnie w 1903 roku po opublikowaniu poświęconej wsi powieści *W roztokach*, w której próbował on pokazać, jak poprzez adaptację idei spółdzielczości Edwarda Abramowskiego można zwalczyć na wsi nierówności społeczne i mentalne starego ustroju, mimo iż bohater tej jego powieści – Franciszek Rakoczy – ponosi ostatecznie klęskę. Popularność Orkana wśród chłopów i inteligentów ludowych brała się też stąd, że ciągle demonstrował on swoim życiem i swoją twórczością, że mimo posiadanego wykształcenia i dorobku pisarskiego przynależy on do chłopów. I to nie tylko z urodzenia, lecz także niejako z własnego wyboru. I taką niczym publiczną motywację tego swojego wyboru ogłosił w wydanej w 1899 roku *Przygrywce*, w której napisał:

Ukochałem lud biedny nad miarę
Bom się jego pieśnią wykołysał.

⁸ J. Chałasiński, dz. cyt., s. 98.

Dodam tu, że popularność tej „deklaracji” ideowej Orkana była tak znaczna, również w środowiskach nie chłopskich, że znalazła się w *Skrzydlatych słowach* zebranych i opublikowanych przez profesorów Henryka Markiewicza i Andrzeja Romanowskiego⁹. I faktem jest to, że od początkowych lat XX wieku, aż do II wojny światowej, ideologia Orkana wszczepiana do literatury ludowej, jak też do politycznego ruchu ludowego, zwłaszcza do jego młodej generacji, znajdowała naczelne miejsce. A jakie było jądro owej ideologii „chłopskości” Orkana? Otóż Orkan ostro krytykował kulturę ziemiaństwa, która według niego „nie weszła w krew i rdzeń narodu”, ale też i kulturę mieszczańską, która „przejęła mniej warte odpadki szlacheckiej niby kultury i zepsuła je, skołtuniła całkiem po swojemu, stąd przed wsią polską – kontynuował Orkan – ogromne zadanie [...] kulturę swoją chłopską odrodzić i podnieść do godności kultury narodowej”¹⁰. Oczywiście odrodzić tę chłopską kulturę i ubogacić nią kulturę narodową powinni – zdaniem Orkana – inteligenci chłopskiego pochodzenia, których Orkan nawoływał w swoich *Listach do wsi* i we *Wskazaniach*, aby „nie zrywali więzów ze wsią rodną, bo to tak jakby przecinali żyły żywota”, aby żyli „ze wsią rodną”. Edward Chudziński, akcentując fakt, iż Orkan był prekursorem i ojcem duchowym „ideologii chłopskości” kultury polskiej, zwraca uwagę na źródła owej ideologii Orkana. Otóż przywołując badania J. Chałasińskiego, według których w dwudziestoleciu międzywojennym obraz społeczeństwa polskiego był w dalszym ciągu „dwudzielny: chłop i panowie” i że były to „dwa przeciwstawne style życia i jednocześnie dwa systemy oceny, według których jednostki kwalifikowały kulturowo samych siebie i innych”¹¹ stwierdza, iż „chłopska wizja kultury wyrosła właśnie z owej opozycji kulturowej” [chłop i pan]. Według Chudzińskiego „nie jest też przypadkiem, że kiedy po drugiej wojnie taka opozycja zaczęła zanikać, przestało również mieć rację bytu hasło «schłopienia narodu» tym samym «schłopienia kultury»”¹². Chudziński akcentuje też to, że „publicystyka Orkana wyprzedziła chłopską ideologię literacką lat trzydziestych”¹³. Innymi słowy – to co postulował Orkan w swojej publicystyce, zwłaszcza *W listach do wsi* i niedokończonych *Listach ze wsi* wydanych w roku 1930 (a był to program działania dla nowej inteligencji wiejskiej z wyraźnym imperatywem – służenia wsi i wnoszenia czegoś „swoistego” [czytaj: chłopskiego] do panteonu kultury narodowej) adresowane było już do trzeciego pokolenia wywodzącej się z chłopów inteligencji, gdyż dopiero ono było już zdolne nie tylko uczestniczyć w kulturze narodowej, lecz także ją tworzyć. Poprzednie pokolenia (pierwsze i drugie popańszczyźniane), choćby z uwagi na ich niską liczebność i brak zaplecza kulturowego, dopiero tworzyły inteligenckie podglebie dla mającego „wybuchnąć” w latach 30. II Rzeczypospolitej znaczącego ruchu społeczno-politycznego i literackiego chłopskiej młodzieży¹⁴.

⁹ Zob. H. Markiewicz, A. Romanowski, *Skrzydlate słowa*, Warszawa 1990, s. 501.

¹⁰ Przytaczam za: E. Chudziński, *W kręgu kultury i literatury chłopskiej 1918–1939*, Warszawa 1985, s. 116.

¹¹ J. Chałasiński, *Tradycje i perspektywy przyszłości kultury polskiej*, Warszawa 1970, s. 194.

¹² E. Chudziński, dz. cyt., s. 82.

¹³ Tamże, s. 16, 17.

¹⁴ Obszerną monografię o Orkanie – *Władysław Orkan. Twórca i dzieło* – wydał w 1958 roku S. Pięgoń.

Gdy idzie o ową wielką ideę społeczno-polityczną Orkana, to jest uczynienia ze stanu chłopskiego rdzenia narodu (także w aspekcie kulturowym), to jak każda taka niemal rewolucyjna idea miała ona swoje sukcesy, ale też i niepowodzenia. Jej znakomitym plonem był wielki wzrost w II Rzeczypospolitej samoświadomości chłopów i wykurowanie się ich (zwłaszcza młodych) z kompleksu pochodzenia na rzecz nawet pewnej dumy (żywiciela i obrońcy narodu) oraz hardości. I z Orkanowego też między innymi zasiewu idei „chłopskości” Polski wyrosło pokolenie młodej inteligencji chłopskiej, które stworzyło dla politycznego ruchu ludowego zaplecze intelektualne i program ideowy w postaci agraryzmu, a także (w czasie II wojny światowej) społeczno-polityczny i gospodarczy program dla całej Polski, który w ocenie historyków (np. Krystyny Kersten) spośród innych programów był na ów czas „najbardziej realny”. Natomiast niepowodzeniem artystycznym, a poniekąd i ideowym, skończyła się próba Orkana stworzenia wielkiego eposu narodowego na podstawie powstania chłopskiego z 1651 roku w Czorsztynie pod wodzą Kostki Napierskiego. Powieść ta ukazała się w 1925 roku w Krakowie pod tytułem *Kostka Napierski*. Według Franciszka Ziejki Orkan w niej uczynił z Napierskiego „w pełni ukształtowanego wodza polskiego ludu, od początku świadomego swego posłannictwa”, któremu wkłada w usta takie oto zobowiązanie: „Chcę narodowi chłopskiemu dać władztwo: aby z tej rzeczy, dziś szlacheckiej, stworzył prawdziwą i potężną Rzeczpospolitą”¹⁵. Orkan jednak – zdaniem Ziejki – mimo iż podjął w tej powieści ideę „nowej Polski”, to jednak „nie potrafił skonkretyzować tej idei”¹⁶. Również jej bohater to „nie żywy człowiek, lecz martwy monument”¹⁷. Znacznie surowiej dla Orkana ocenił tę jego powieść historyczną Lesław Eustachiewicz. Mianowicie napisał on, że Orkan zawarł w niej „od roku 1899 marzenie o heroicznym chłopskim micie, antytezie sienkiewiczowskiej wizji szlacheckiej wieku XVII. Rezultat – skonstatował Eustachiewicz – nie odpowiadał zamiarom; przegrawszy sen o epepei, Orkan zajął się publicystyką (*Listy ze wsi*)”¹⁸. Jednakże dla chłopów, zwłaszcza dla młodej inteligencji chłopskiego pochodzenia, Orkan „przez swą twórczość – jak pisano po jego śmierci w 1930 roku w krakowskim „Zniczu” – stał się duchowym wodzem przyszłości chłopskiej” i stratę jego uważali za jeszcze boleśniejszą niż tę, którą przeżywali po śmierci Jana Kasprowicza w 1926 roku.

Podkreślali przy tym także ogólnonarodowe znaczenie twórczości Orkana, w której jako piewca Podhala „oddzielał Ziemię Podhalańską od Krakowskiej czy Lubelskiej, by je skuć łańcuchem polskości”¹⁹.

* * *

Pozwolę sobie, oczywiście nie polemicznie z Banachem, lecz w charakterze jedynie uzupełnienia, zatrzymać się nieco przy owym zagadnieniu pokolenia inteligencji

¹⁵ F. Z i e j k a, *Złota legenda chłopów polskich*, Warszawa 1984, s. 133.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 134.

¹⁸ L. E u s t a c h i e w i c z, *Dwudziestolecie 1919–1939*. Wyd. 2. poprawione, Warszawa 1990, s. 104.

¹⁹ Zob. *Smutna wieść*, „Znicz” 1930, nr 5 z 15 V, s. 15.

wywodzącej się z chłopstwa. Jest to o tyle zasadne, że różnych oskarżeń pod adresem tejże inteligencji padało wiele z różnych stron – czasem nawet (co odnotował też Banach) z ust znakomitości intelektualnych. A to, że „się wysferzają”, że poszli na studia nie dla samej „czystej” nauki, aby ją zgłębiać i później kontynuować, lecz tylko po to, aby się „wyrwać ze wsi” i zamieszkać w mieście, że są „nieufni” wobec innych ludzi i „nieużyty”, czyli egoistyczni. Wypowiedział je też malarz i prozaik, autor cyklu reportaży tatrzańskich *Na przełęczy*, Stanisław Witkiewicz, a był to – zdaniem Pigoń – jeden z „rzetelnych i oddanych przyjaciół ludu [...], spośród czciogodnych najczciogodniejszy”. Otóż w chwili rozgoryczenia [w czasie rozprawy w zakopiańskim sądzie o *Bagno*] Witkiewicz powiedział te oto „ciężkie słowa” o pierwszych inteligentach chłopskiego pochodzenia: „[...] Miałem sposobność przekonać się, że pierwsza generacja inteligencji pochodzącej z ludu ma zazwyczaj małą wartość społeczną, że najczęściej rzuca się do zdobywania osobistego dobrobytu, nic poza nim nie widząc”²⁰. Cóż na to Pigoń? – jeden z owych chłopskich, chociaż późniejszych inteligentów, a jednocześnie wielki admirator Witkiewicza i – według słów prof. Tadeusza Ulewicza – „niepospolicie wiarygodny świadek”²¹. Mianowicie w przytaczanych powyżej wspomnieniach z młodości napisał, że stwierdzeniu Witkiewicza trudno by „w całej rozciągłości zaprzeczyć [...] Bywa tak niewątpliwie”, jednakże, że „zazwyczaj” i „najczęściej”, to on [czytaj Pigoń] „z obserwacji nie mógłby werdyktu tego bez zastrzeżeń potwierdzić”. Przyznał przy tym, że „przykładowe [w sensie dorobkiewiczostwa] okazy synów chłopskich o «dwu duszach» nie umieli się wyzwolić z nurtującego ich kompleksu niższości, a zaznawszy biedy kultywowali w sobie przemyślną zapobiegliwość materialną pokrywaną biadoleniem «proszajków». Znaczny ich procent – kontynuował Pigoń – poszedł po maturze na teologię i teraz po probostwach plużą zapewne swym przyrodzonym skłonnościom”²².

Jak widać, Pigoń nie wybielał charakterów wszystkich wykształconych synów chłopskich, niemniej wskazał na przyczyny tego ich egoizmu i skąpstwa, to jest kompleks niższości i doznana biedę. A jaka to była dojmująca bieda – i w latach szkolnych, i na studiach – i jakie to było bolesne upokorzenie i wyśmiewanie wiejskiego dziecka, które znalazło się w małomiasteczkowym gimnazjum, za jego sposób bycia, wystawiania się, za jego ubiór, Pigoń opisał to na własnym przykładzie. Otóż w jego środowisku jasielskim, gdzie chodził do gimnazjum, a były to lata 1898–1906, starczyło, że Pigoń miał na nogach zrobione przez szewca w Komborni buty z wysokimi cholewami, aby go z tego powodu zewsząd wyśmiewać, ponieważ takie buty nosili wówczas chłopcy i one zdradzały jego pochodzenie. „Ileż ja z racji tych butów zaznałem kpin – pisze Pigoń – ile się nasłuchałem prześmieszek, nawoływań na ulicy! Oplukałbym je całe w łzach wylanych z bezsilnej złości i żalu”²³. O tym, że już samo urodzenie się chłopem, niezależnie od osobniczych cech charakteru człowieka, w oczach niechłopów czyniło osobnika pochodzącego ze wsi gorszym, pisali w swoich pamiętnikach nie tylko chłopcy.

²⁰ S. P i g o ń, dz. cyt., s. 192.

²¹ Podaję za: C. K ł a k, *Nad pamiętnikiem Stanisława Pigońa*, [w:] S. P i g o ń, dz. cyt. s. 45.

²² S. P i g o ń, dz. cyt., s. 192.

²³ Tamże, s. 173.

Andrzej Banach w omawianej tu książce przywołał na tę okoliczność pamiętnik Błażeja Łaciaka, ucznia gimnazjum im. Jana Sobieskiego w Krakowie, późniejszego proboszcza w Bukowinie Tatrzańskiej. Rękopis tegoż pamiętnika znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej. A oto co napisał ksiądz Łaciak o swoim pierwszym spotkaniu z kolegami gimnazjalnymi: „Spotkałem dwóch młodych kolegów i przywitaliśmy się uprzejmie, a jeden z nich powiedział do towarzysza: miły kolega ten Łaciak. Na to ten drugi dorzucił dość szorstko. Ale chłop”.

Reasumując powyższe, należy stwierdzić, że ów młody narybek inteligencji chłopskiego pochodzenia z 2. połowy XIX wieku nie był bez wad. Ale czy można się dziwić temu pokoleniu, że garnęło się do nauki, aby tą drogą zdobyć jakiś zawód i rzeczywiście uciec z biednej i przeludnionej wsi galicyjskiej, gdzie panował „głód ziemi i głód chleba”? Gdy zaś idzie o inne ujemne cechy charakterologiczne przedstawicieli tego pokolenia, w tym szczególną nieufność wobec niechłopów, to był to niewątpliwie mentalny spadek po przeszłości. Aleksander Świętochowski w swojej *Historii chłopów polskich* wad owych chłopów wymienił jeszcze więcej. Opisał też okrucieństwo rzezi galicyjskiej z 1846 roku. Jednakże winą za to okrucieństwo nie obarczył tylko chłopów. Odnieść można wrażenie, że nawet więcej obarczył przedrozbiorowe państwo polskie, które było „Rzeczpospolitą”, lecz jedynie szlachecką, a także samą szlachtę za jej nieludzkie traktowanie chłopów również w okresie zaborów, wskutek czego, jak to ujął:

zaszły w naszych dziejach wypadki, które pozostawiły po sobie wstyd, żal i smutne następstwa. Wszystkie dobrodziejstwa chłopci otrzymali z rąk obcych. Wolność osobistą dał im Napoleon, ziemię i prawa obywatelskie monarchowie pruski, austriacki i rosyjski [...] z tego rozbratu i przeniesienia uczuć wdzięczności ludu wiejskiego na obce i wrogie rządu zrodziły się następstwa wielkiej wagi ujemnej. Chłop nie tylko odgradził się nieufnością i nienawiścią od szlachty, nie tylko stracił korzyści moralne z jej opieki i przewodnictwa, ale wynaturzył się narodowo, nie rozwinął w sobie obywatelskości i patriotyzmu, nie brał chętnie udziału w ruchach zmierzających do odzyskania niepodległości politycznej, a nawet im się przeciwstawił. W tem odosobnieniu i walce znieprawił swój charakter²⁴. [...] Chłop polski jest z natury zdolny, checiwy wiedzy, łagodny i poczciwy. Takim jakim jest zrobiła go długoletnia poniewierka, upośledzenie, zaniedbanie, bieda i tresura zaborów²⁵.

Przejdę teraz do owego „wysferzania” się inteligentów chłopskiego pochodzenia, o którym z taką przyganą pisał w swoich *Listach do wsi* Władysław Orkan. Nasuwa się tu pytanie o motywy takiego ich postępowania? Otóż mogła to być zwyczajna próżność, ale mógł to być również lęk przed ostracyzmem towarzyskim i przed mniej lub bardziej demonstrowaną pogardą ze strony niektórych środowisk. A to, że chłop w Polsce od wielu wieków był pogardzany, że odmawiano mu godności przynależnej człowiekowi, zauważali nawet cudzoziemcy. Na przykład w 1647 roku historyk francuski Jean Le Laboureur, opisując w książce *Histoire et relation du voyage* podróż z Francji przez Ni-

²⁴ A. Ś w i ę t o c h o w s k i, *Historia chłopów polskich w zarysie*, cz. 2: *W Polsce podległej*, Lwów–Poznań 1928, s. 488–489. O rzezi galicyjskiej, która według Świętochowskiego wybuchła z inspiracji Austrii, zob. tamże, s. 55–69.

²⁵ Tamże, s. 493.

derlandy i Niemcy do Polski Ludwika Marii z rodu Gonzagów de Nevers, drugiej żony króla Władysława IV, zamieścił takie między innymi spostrzeżenia, z których wynikało, że w Polsce sama nazwa – chłop – zabarwiona jest największą pogardą i upodleniem i że szlachcic polski może zabić chłopą, chociaż tego nie robi, gdyż chłop jest mu potrzebny. Przy czym zwrócił uwagę na tę – znaną już nam powszechnie z podręczników dotyczących historii polskiego państwa i prawa – jakże rażącą nierówność w ocenie ludzkiego życia, a polegającą na tym, że chłop za zabicie szlachcica jest karany śmiercią, podczas gdy szlachcica za zabicie chłopą bądź mieszczanina osiąga tylko kara pieniężna²⁶. Była to tak zwana główszczyzna, nazywana też kompozycją, gdyż łączyła ona w sobie karę wraz z odszkodowaniem płaconym rodzinie zabitego. Broniona przez szlachtę obowiązywała w polskim prawie prywatnym aż do końca XVIII wieku, mimo iż niektórzy świątli Polacy już w XVI wieku, jak na przykład Andrzej Frycz Modrzewski i ks. Piotr Skarga, widząc tę ogromną krzywdę chłopów i panujące względem nich zupełne bezprawie, głośno domagali się, aby sejm wprowadził zasadę „równa kara za zabójstwo niezależnie od stanu ofiary” i próby takie były w sejmie podejmowane, lecz bezskutecznie.

Przypomnę, że A.F. Modrzewski podejmował tę kwestię w dwu traktatach: *O karze mężobójstwa* z 1543 roku (wyd. polskie z 1954), w którym skrytykował nierówność kary za zabójstwo, zależnej od stanu społecznego zabójcy i ofiary, a także *O poprawie Rzeczypospolitej* (wyd. polskie 1577), w którym domagał się równości obywateli wobec prawa i brał w obronę chłopów przed wywłaszczeniami ich z ziemi. Natomiast ks. Skarga w swoim traktacie politycznym *Kazania sejmowe* z 1597 roku (w kazaniu *O prawach niesprawiedliwych*), stwierdził między innymi, że szlachta bez żadnej przeszkody prawnej panuje nad podwładnymi i że „rozniewany ziemianin albo starosta królewski nie tylko złupi wszystko, co ubogi ma, ale i zabija, kiedy chce a o to i słowa złego nie ucierpi”²⁷. Nadmienię tu, że właśnie wymienioną kwestię Maria Ossowska w swojej książce *Socjologia moralności* uznała za najbardziej adekwatną ilustrację do tezy o tym, jak „zróżnicowania społeczne wpływają na zróżnicowania ethosu”. Stwierdziła, że „klasowość moralności mogła przejawiać się w tym, że oceny moralne zmieniały swoją treść w zależności od przynależności klasowej sprawcy ocenianego czynu. Szlachcic inaczej niż chłop odpowiadał w swoim czasie za zabójstwo”²⁸. A czy w XVIII wieku chłopu przywrócono już godność ludzką? Niestety, nie! Ksiądz Stanisław Staszic w dwu swoich książkach (w *Uwagach nad życiem Jana Zamoyskiego*, wyd. w 1787 roku, i w *Przestro-*

²⁶ Fragment tej książki w tłumaczeniu polskim znaleźć można w *Wikipedii*.

²⁷ Fragmenty z tych traktatów przybliżył chłopom już Jakub Bojko: Skargi w broszurce *Dwie dusze* (wyd. 1. z 1904), zaś Modrzewskiego w „Przyjacielu Ludu” (1908, nr 20–22) w artykule *O Bartoszu bohaterze chłopskim spod Raclawic*. F. Z i e j k a w opracowanej do druku książce – Jakub Bojko, *Gorące słowa. Wybór pism* (Kraków 2002) – na s. 21–68 opublikował *Dwie dusze*, jak też na s. 385–394 *O Bartoszu Głowackim...* Odszukał także przytaczane przez Bojkę fragmenty z *Kazań sejmowych* Skargi, opublikowane w literackiej serii *Biblioteka Narodowa* (cz. 1, zob. seria I, nr 70, Kraków 1925, s. 169) i Modrzewskiego *O poprawie Rzeczypospolitej*, uściśloną według wydania wileńskiego C. Bazylika z 1770 roku ze s. 356.

²⁸ Zob. M. O s s o w s k a, *Socjologia moralności. Zarys zagadnień*, Warszawa 1969, s. 72.

gach dla Polski, wyd. w 1790 roku) opisał nie tylko straszną biedę ówczesnych chłopów mieszkających razem ze zwierzętami domowymi, ale też w *Przestrofach...* stwierdził, że „chłopi ostatniej wzdgardy nazwisko mają”²⁹. Wprawdzie Konstytucja 3 maja z 1791 roku brała chłopstwo „w opiekę prawa i rządu krajowego”, ale utrzymała poddaństwo, a poza tym Polska upadła i do połowy XIX wieku stosunek do chłopów niewiele się zmienił. Wrażliwy na ludzką krzywdę, a zubożały szlachcic – Stefan Żeromski, będąc guwernerem na różnych dworach magnackich, miał możliwość oglądania sposobu traktowania chłopów i służby folwarcznej przez właścicieli ziemskich. W swoich *Dziennikach* prowadzonych w latach 1882–1891 opisał niezmiernie brutalne pobicie fornała w roku 1888 przez jednego z właścicieli dworu na Kielecczyźnie, spowodowane tym, że fornał schował się pod snopek pszenicy, gdy zaczął padać deszcz. Wstrząśnięty wydarzeniem Żeromski napisał: „Doczeka się ten pan gałęzi”³⁰. W innym fragmencie swego *Dziennika* Żeromski o tej samej szlachcie z Kielecczyzny napisał: „Oj, szlachto polska, szlachto polska! Jakie ja tu nieraz słyszę zdania. Milczę, bo musiałbym im ubliżyć. Żaden z tej znanej mi szlachty nie wygłosił jeszcze zdania, w którym chłop znaczyłby tyle, co Polak. Według nich Polak to szlachcic. Czytając «Warszawskij Dniownik», burzę się, gdy szykanują szlachtę, a przyjrząwszy się ostatniej muszę przyznać, że prawdę mówią”³¹.

Ta pogarda szlachty wobec chłopów i ta „obcość między ludem a szlachtą”, którą widział już i ganił młody Żeromski, a który to motyw powtarzał się w wielu jego utworach, była przecież zauważana i przeżywana przez uczącą się już licznie młodzież chłopską. Stanisław Pigoń, który – jak pisał – dopiero w gimnazjum dojrzał patriotycznie i ideowo poprzez lekturę dzieł Mickiewicza i Żeromskiego (później doszedł zachwyty Wyspiańskim, Witkiewiczem i Orkanem) odniósł się w swoich wspomnieniach do przyczyn owego „wysferzania” się synów chłopskich. Pisał już o tym Banach w omawianej tu książce. Ja chcę jednak tę niewątpliwie głęboką refleksję Pigionia jeszcze mocniej i szerzej uwydatnić, gdyż problem ten nie wydaje się być już prehistorią, do której nie ma sensu sięgać. Oto owa refleksja Pigionia:

Narzeka się na zatrącenie cech rodzimości u synów chłopskich, kształconych po szkołach. Kto wie, czy nie tu właśnie jesteśmy u korzeni zła. Tutaj to, na stancjach [czytaj: małomiasteczkowych] świeżo przybyły chłopak wiejski dostawał taką szkołę ogłady, tak go dokładnie okrzesywano z różnych sielskich wybujałości, że potem – trudno się znowu temu tak bardzo dziwić – wstydził się on i zapierał każdej swoistej odrębności stanowej, że z chłopskością swą krył się jak z palącą hańbą, a doznane zniewagi karbował głęboko na korze serca”³². [...] Mówiąc o tych sprawach, dotykam [...] zjawiska urazu tego, co od czasu [Friedricha Wilhelma] Nietzschego zwać się zwykło *ressentiment*. W zespole

²⁹ Zob. J. B o j k o, dz. cyt., s. 61. F. Ziejka przygotowujący do druku teksty skonfrontował z oryginałami cytaty Bojki – z *Uwagami nad życiem Jana Zamoyskiego* (wyd. w 1951 roku w serii *Biblioteka Narodowa*, I, nr 90, s. 126) i *Przestrofach...* (wyd. w 1926 w tejsze *Bibliotece Narodowej*, I, nr 98, s. 163–164).

³⁰ Zob. B. G o ł ę b i o w s k i, *Pamiętnikarstwo i literatura. Szkice z socjologii*, Warszawa 1973, s. 23.

³¹ Zob. S. Ż e r o m s k i, *Dzienniki*, t. 2: 1886–1887, Warszawa 1954, s. 199, przytaczam za: R. W a p i ń s k i, dz. cyt., s. 75–76.

³² Zob. S. P i g o ń, dz. cyt., s. 170.

motorów postępowania ludzkiego niewątpliwie znaczne miejsce przypada chęci odwzajemnienia się za doznane kiedyś bolesne uczucie zniewagi i upokorzenia. [...] Uraz stanowy wyrosły z nierówności społecznej należy do głęboko zakorzenionych i szeroko rozrosłych. Występuje on nawet w dzisiejszej Francji, tak dokładnie – zdawałoby się wyprutej pługiem rewolucji z pozostałości feudalnych. [...] W Polsce działa on w wyjątkowo silnym natężeniu i stanowi doskonałą pożywkę wszelkiego rodzaju radykalizmów społecznych, nie wyłączając chłopskich”. [...] Otóż powiedzieć trzeba, że taki kaleki układ psychiczny urabia się i gruntuje przeważnie w młodości, właśnie w tłumie pierwszych zetknięć ze światem. Jeśli zaś chodzi o syna chłopskiego, wspinającego się na drabinie społecznej po szczeblach nauki, to uraz ten wywodzi się najczęściej z traktowania go na progu życia nie tyle przez kolegów czy to zamożniejszych, czy też wyżej urodzonych, ile właśnie przez rozparzonych, poduczonych trochę, ostrym snobizmem czy karierowiczostwem dotkniętych samychże synów chłopskich czy małomieszczkańskich. Tak to zwykle bywa: od pana gorszy jest półpanek czy ekonom, od inteligenta – poduczonek³³.

Może czytelnik zadać – przyznam, że uprawnione – pytanie: po co sięgać aż w tak daleką przeszłość i szukać w niej przyczyn „wysferzania” się inteligentów chłopskiego pochodzenia. Odpowiedź będzie następująca: bo ta postawa dotyczy sfery mentalności, której bodaj najistotniejszym determinantem i jednocześnie składnikiem jest pamięć historyczna. Tadeusz Kisielewski w swojej erudycyjnej publikacji *Ojczyzna, chłopci, ludowcy* pisze w tej kwestii: „Na wsi w stosunkach między chłopami a dworem, chociaż zmieniła się zasadniczo sytuacja prawno-własnościowa, bardzo wiele pozostało z mentalności feudalnej. Ale mentalność zmienia się przecież najtrudniej”³⁴. Innymi słowy szlachcic miał ciągle wdrukowane w pamięć [czytaj: mentalność] przeświadczenie, że wywodzi się z warstwy wyższej narodu, to jest „pańskiej” i demonstrował wobec chłopów tę wyższość. Chłop zaś, że pochodzi z warstwy niższej, to jest ciemnych chłopów pańszczyźnianych, a do tego skalanych krwią polskiej szlachty w czasie „rabacji gali-cyjskiej”. Uznał więc zapewne, że łatwiej „wejdzie” w środowisko inteligentkie, wywodzące się w większości ze zubożałej szlachty, jeśli zatai swoje pochodzenie. Dotyczy to głównie tego pierwszego popańszczyźnianego pokolenia inteligentów, wywodzących się ze wsi, które rozpoczynało studia w roku 1860/1861. Urodziło się ono bowiem około roku 1840, a więc jeszcze w czasie pańszczyzny, czyli podwójnej niewoli, to jest społecznej i narodowej. Wówczas ani sami chłopci nie uważali się za polskich, lecz „cesarskich”, ani też szlachta nie traktowała ich jako część narodu. Chłopci i ich kultura – używając określeń Chałasińskiego – byli wyrzuceni „poza naród”. Na to, żeby następne pokolenia chłopskich dzieci nie wstydziły się swojej chłopskości, trzeba było jeszcze poczekać aż do czasu, gdy wykształci się ich drugie i trzecie pokolenie. A także zaowocuje, nie tylko ich praca nad sobą, lecz także praca nad nimi wielu światłych przywódców wyrosłych spośród chłopów, jak też sporej części szlachty, która po kolejnych klęskach wywoływanych przez nią powstań narodowych zrozumiała, że bez udziału oświeconego i unarodowionego stanu chłopskiego nie da się wskrzesić Polski. Ale w odniesieniu do chłopów (w większości nieoświeconych) i części ich synów, nie dość wykształconych inteligentów, ten proces przeobrażania swojej mentalności trwał bardzo długo – aż do

³³ Tamże, s. 171–172.

³⁴ T. Kisielewski, *Ojczyzna, chłopci, ludowcy*, Warszawa 1987, s. 78.

początków XX wieku. Jeszcze w 1904 roku Jakub Bojko w przytaczanej tu już broszurce *Dwie dusze* pisze, że wprawdzie „sąśmy już nie cesarscy [...] z chlubą zwiemy się ludem polskim”³⁵, to jednak ciągle chłopci mają „dwie dusze” – jedną wolną i dumną ze swej chłopskości i drugą pańszczyźnianą. „Ta groza pańszczyzny – stwierdzał Bojko – tak weszła w krew ludu, że się to po dziś dzień odbija na nim w rażący sposób, a to nie tylko na prostym ludzie, ale nawet na tych jego synach, którzy zajęli dzięki szkołom i wysokie stanowiska nawet. Duch pańszczyźniany, duch niewolniczy tkwi w nas wszystkich”³⁶.

Stanisław Pigoń, wielki uczyony, który już przed II wojną światową uhonorowany został zaszczytnym stanowiskiem rektora Uniwersytetu Wileńskiego, jeszcze w roku 1942, gdy pisał swoje wspomnienia młodości *Z Komborni w świat*, nie był już tylko wyciszonym i beznamiętnym świadkiem epoki z jego lat gimnazjalnych. On jest w tych wspomnieniach najwyraźniej osobą „z dramatu”. Pisze, że trzeba było wówczas „cierpieć za pochodzenie, za stopień niezamożności, że ośmieszano przejawy przynależenia do stanu, do rodziny, do obyczajowości”. I że już wówczas u tej chłopskiej młodzieży gimnazjalnej (a więc przyszłej inteligencji) „nawierała skorupka” – jak to ujął – „resentymentem stanowym”, czyli żalem i urazem odczuwanym wobec tych, od których doznała ona krzywd. I Pigoń do późnego wieku te krzywdy z lat gimnazjalnych najwyraźniej jeszcze pamiętał i odczuwał. „Przeszedłem – pisze – to przeszkolenie [czytaj: upokorzenie za chłopskie pochodzenie] i nie z teorii wiem, jak ono smakuje”³⁷. Stwierdził przy tym, że nawet na jego postawie dotyczącej rozumienia i ujmowania spraw narodowych odbijały się czasy „nienormalne”, to jest „patologia niewoli. Nie bywa się bezkarnie «okutym w powiciu»”³⁸. Jak łatwo zauważyć Pigoń posłużył się tutaj cytatem z *Pana Tadeusza*:

Urodzony w niewoli, okuty w powiciu,
Ja tylko jedną taką wiosnę miałem w życiu.

Helena Brodowska w swojej publikacji poświęconej rozwojowi świadomości społeczno-narodowej chłopów napisała o przytaczanych tu *Dwu duszach* Bojki, że on „kreśli drogę rozwoju [świadomości] i trudności pozbycia się postaw ukształtowanych wiekową niewolą, poddaństwem i pańszczyzną” i że jest to „dokument społecznej nie-dojrzałości chłopca i bardzo powolnego procesu rozwijania świadomości”³⁹.

Jan Molenda w swojej niezwykle wnikliwej i wieloaspektowej charakterystyce mentalności i postaw polskich chłopów z końca XIX i początków XX wieku stwierdził, iż „wśród chłopów powułaszczeniowych świeży i żywy był ciągle jeszcze ogrom doznanych krzywd”⁴⁰.

³⁵ J. B o j k o, *Dwie dusze*. Przytaczam za: t e n ż e, dz. cyt., s. 65.

³⁶ Tamże, s. 22.

³⁷ Zob. S. P i g o ń, dz. cyt., s. 172–173.

³⁸ Tamże, s. 160.

³⁹ Zob. H. B r o d o w s k a, *Chłopi o sobie i Polsce. Rozwój świadomości społeczno-narodowej*, Warszawa 1984, s. 26.

⁴⁰ Zob. J. M o l e n d a, *Chłopi, naród, niepodległość. Kształtowanie się postaw narodowych i obywatelskich chłopów w Galicji i Królestwie Polskim w przededniu odrodzenia Polski*, Warszawa 1999, s. 242.

Józef Chałasiński w obszernym studium socjologicznym opracowanym podczas II wojny światowej w ramach programu podziemnego Instytutu Kultury Wsi w Warszawie, w podrzdziałiku zatytułowanym *Chłopska i pańska Polska. Chłopska i pańska kultura* napisał: „Zagadnienie to nurtowało myśl polską już przed pięćdziesięciu laty. Podstawowy rys społeczny struktury Polski, przepaść dzieląca panów i chamów przetrwały do naszych czasów, wywołując te same co wtedy problemy i polemiki”⁴¹.

Nie będzie więc zapewne wielkim błędem stwierdzenie, że ta sfera mentalności, która dotyczy stanowego pochodzenia, to jest „lepszego” szlacheckiego i „gorszego” chłopskiego (oczywiście w postaci złagodzonej kulturą danej osoby) istnieje w naszym społeczeństwie do dziś. Nawet w środowisku uczonych (wyjawszy tych wybitnych) znajdą się osoby, które niechętnie przyznają się do korzeni chłopskich. Dotyczy to poniekąd i najmłodszego środowiska. Otóż pewnemu młodemu doktorantowi koledzy z jego macierzystego Instytutu „życzliwie” doradzali, aby się nie przyznawał, że jest ze wsi, gdyż – w domyśle – będzie to rodzaj stygmatu. Ale trzeba też zauważyć, że i u drugiej strony owej dwudzielnej (nie licząc mieszczańskiej) mentalności narodowej, to przewyciężanie kompleksu wielowiekowego bycia stanem „niższym” trwało bardzo długo i przybierało różne postacie – od dojmującego wyobcowania w nowym środowisku aż po agresję. Znakomitą ilustracją tej zmieniającej się, a chwilami jakby tej samej, mentalności chłopskiej znajdujemy w prozatorskiej i dramaturgicznej twórczości współczesnego nam pisarza – Wiesława Myśliwskiego. Można tu wymienić takie jego utwory jak na przykład *Nagi sad* (1967) czy *Kamień na kamieniu* (1984).

Pozostaje jeszcze próba zrozumienia, dlaczego – jak pisał Józef Chałasiński – niektórzy z tych wykształconych chłopskich synów chcieli być „panami”. Otóż w swojej części odpowiedział na to zjawisko już w 1938 roku sam Chałasiński. Mianowicie w czwartym tomie wymienionej tu już swojej monumentalnej publikacji *Młode pokolenie chłopów* (w podrzdziałiku *Dążenie do wyjścia ze wsi*) napisał, że przyczyną „duchowego oddalenia się młodzieży od wsi jako środowiska” – już od poziomu szkoły powszechnej począwszy – był cały system „kulturowych wzorów upowszechnianych przez szkołę”, według których środowisko to „staje się dla młodzieży czymś gorszym i niższym społecznie”. Szkoła – pisał Chałasiński – „jest jednym z najpotężniejszych czynników indywidualizowania młodzieży według wzorów warstw wyższych”⁴². A poza tym – według Chałasińskiego – „mechanizm selekcyjny szkoły powszechnej w naszym społeczeństwie opiera się na zasadzie, noszącej wyraźne piętno stanowej pogardy dla chłopca. Według tej zasady szkoda zdolności dla wsi i dlatego zdolny element ludzki powinien się kształcić wyżej i odejść ze wsi, aby się w niej nie marnować”⁴³. Przy czym Chałasiński dodał, iż nie tylko szkoła i nauczyciele są źródłem „tej dezercji inteligencji chłopskiej” ze wsi. Przyczyną tego jest „struktura całego społeczeństwa”, w ramach

⁴¹ Zob. J. Chałasiński, *Lud a narodziny inteligencji polskiej*, [w:] *Chłopi, naród, kultura*, t. 1: *Myśl polityczna ruchu ludowego*, pod red. J. Jachymka, K.Z. Sowy, M. Śliwy, Rzeszów 1996, s. 61.

⁴² Zob. J. Chałasiński, *Młode pokolenie chłopów*, t. 4: *O chłopską szkołę*, Warszawa 1938, przedruk Warszawa 1984, s. 50.

⁴³ Tamże, s. 51.

której „szkoła z konieczności dostosowywała się do interesów i kryteriów warstw wyższych, a nie chłopów” i stąd też szkoły średnie i wyższe, a nawet już powszechne „związane są z warstwami wyższymi, a zupełnie obce warstwie chłopskiej” i kształcą inteligencję „obcą wsi”⁴⁴. Podsumowując ową kwestię na dalszych stronach książki, Chałasiński w podrozdziałiku *Problem inteligencji chłopskiej* stwierdził, że

szkoła średnia i wyższa nie wychowuje młodzieży wiejskiej po to, aby stała się ona czynnikiem mobilizującym twórcze siły warstwy chłopskiej, lecz po to, aby ta młodzież przeszła do inteligencji jako osobnej warstwy społecznej, warstwy żyjącej i działającej w oderwaniu od wielkiego rezerwuaru sił chłopskich. W rezultacie inteligencja pracuje bez oparcia o szerokie podłoże warstwy chłopskiej, a warstwa chłopska pozbawiona jest własnej inteligencji i własnych ośrodków myśli [...] I tutaj leżą główne źródła marnotrawstwa sił twórczych społeczeństwa⁴⁵.

To – zdaniem Chałasińskiego – implikuje podstawowy „problem” opisywanych przez niego czasów II Rzeczypospolitej. A mianowicie: „czy inteligencja ma być odrębną warstwą społeczną, dziedziczącą spadek po szlachcie, czy też ma stanowić integralną część warstwy chłopskiej: jej wytwór i jej mózg?”. Zdaniem jego powinna to być „własna inteligencja chłopska”, której wytwarzanie rozpoczął już ruch młodochłopski⁴⁶.

Maria Ossowska w swojej książce *Socjologia moralności* stwierdziła, że w zachodniej socjologii funkcjonuje hipoteza: „klasy stojące niżej naśladują zwykle tych, co znajdują się bezpośrednio nad nimi i że w tym schemacie mieści się zarażanie duchem drobnomieszczańskim przez proletariat, proces, o którym pisało się wiele”⁴⁷. Prawdziwość tej tezy potwierdził też w 1984 roku Jan Szczepański, który wręcz stwierdził, że jest to „zjawisko naturalne”, że „klasy awansujące naśladują przede wszystkim dawne klasy wyższe, stanowiące dla nich jedyny przykład konkretnej wyższości społecznej”⁴⁸. Jeśliby teraz odnieść owe konstatacje Ossowskiej i Szczepańskiego do chłopów, to chłopci pańszczyźniani, jak i ich następcy, przez pewien czas nie mieli na wsi zobiektywizowanego wzorca kulturowego, gdyż obowiązywała – żeby użyć określenia Chałasińskiego – „kultura kościelna” i – jak on to ujął – „w Polsce panował autorytet dworu i parafii”⁴⁹. Nie mieli też innego wzorca osobowego, niż był nim „pan dziedzic”, wyjąwszy oczywiście księdza i organistę. Nie mógł nim być, na ogół bardzo biedny, nauczyciel w paroklasowej szkole ludowej. Dopiero dla kształcącej się młodzieży chłopskiej mógł nim być nauczyciel gimnazjalny i nauczyciel akademicki. I o ile nauczyciele gimnazjalni (oczywiście nie wszyscy) mogli być takimi wzorcami, to w środowisku akademickim w XIX wieku – rekrutującym się w większości spośród szlachty i wielkich rodów magnackich – takich wzorców osobowych niewiele mogło być. Bowiem niektórzy z nich – jak wynika to z badań Chałasińskiego – byli nawet przeciwni nadmiernemu przyro-

⁴⁴ Tamże, s. 52.

⁴⁵ Tamże, s. 191.

⁴⁶ Tamże, s. 191–192.

⁴⁷ Zob. M. O s s o w s k a, dz. cyt, s. 82.

⁴⁸ *Posłowie*, [w:] J. C h a ł a s i ń s k i, *Młode pokolenie chłopów*, t. 4, s. 589.

⁴⁹ Zob. J. C h a ł a s i ń s k i, *Lud a narodziny inteligencji...*, s. 64.

stowi inteligencji chłopskiego pochodzenia. Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego Stanisław hrabia Tarnowski, Józef Szujski i Michał Bobrzyński – według przytoczonego tu Chałasińskiego – byli za „przywierzeniem nauczycielstwa szkół powszechnych do stanu chłopskiego. Przyporządkowaniem go tradycyjnemu patronatowi szlachty”⁵⁰. W przeświadczeniu Tarnowskiego, któremu on dał oficjalny wyraz jeszcze w 1891 roku, „Polakiem jest tylko szlachcic osiadły na ziemi i na dworze”⁵¹.

Wprawdzie i Adam Mickiewicz – demokrat i zwolennik zniesienia poddaństwa chłopów – w *Panu Tadeuszu* pisał o dworze w Soplicowie jako jądrze polskości:

Wpadam do Soplicowa, jak w centrum polszczyzny;
Tam się człowiek napije, nadszye Ojczyzny.

Ale tak było w roku 1834, a nie w samym końcu XIX wieku, kiedy to i chłopci galicyjscy (wyjąwszy tych zupełnie ciemnych) czuli się już Polakami⁵². Innymi słowy dwa pierwsze pokolenia inteligencji chłopskiej na wzorce osobowe, z którymi mogłyby się one identyfikować czy choćby w pewnym zakresie na nich się wzorować, musiały jeszcze poczekać aż do ostatniego dziesięciolecia XIX i początku XX wieku. Wtedy bowiem zarówno wśród tejeż inteligencji, jak też inteligencji szlacheckiego pochodzenia zaczynają wyrastać jednostki o silnym wprawdzie poczuciu odrębności stanowej, ale i z silnie już rozbudowanym instynktem niepodległościowym i świadomością. Wprawdzie w kulturze i patriotyzmie góruje szlachta (co uwidoczniło się w powstaniach narodowych), lecz „siła” jest w ludzie. I trzeba to mocno wyakcentować, że impuls do tej idei, aby siły owych dotąd jakby dwu odrębnych narodów połączyć, wyszedł od szlachty, od jej inteligentów wrażliwych narodowo i społecznie, obdarzonych przy tym siłą poetyckiego słowa, a także talentem literackim i malarskim. Ten zasiew oświaty i patriotyzmu wśród chłopów, dokonany w sporej części przez powstańców styczniowych, przyniósł nadspodziewane efekty. Dostrzegł to też wielki uczoney, a wspomniany tu wyżej hr. S. Tarnowski, który po pięciu latach od owego odmawiania chłopom poczucia polskości, to jest w roku 1896, w broszurze *Lud wiejski między ładem i rozkładem* napisał między innymi, że „wyrosło na wsiach pokolenie nowe, od dawnego znacznie różne [...] Horyzont jego myślenia jest szerszy [...] Wyostrzyła się też [...] zdolność myślenia i rozumowania. Chęć czytania, ciekawość i zasób wiadomości rozszerzyły się też niewątpliwie”⁵³. I ów proces nie tylko oświecenia, ale i uobywatelnienia chłopów postępował od końca XIX wieku już tak szybko, że w początkach 1914 roku krakowski organ ludowców

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Zob. jego artykuł *Z doświadczeń i rozmyślań* opublikowany w „Przeglądzie Polskim” 26, 1891, t. 101, s. 177–179. Przytaczam za: J. Chałasiński, *Lud a narodziny inteligencji...*, s. 55.

⁵² W tej kwestii zob. H. Brodowska, dz. cyt. Dla rzetelności historycznej podaję, iż ze stwierdzeniami Brodowskiej polemizuje J. Molenda w artykule *Badania nad świadomością społeczną i narodową chłopów od końca XIX wieku do początków II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Wiejskie” 2005, z. 10, s. 20–22 i inne.

⁵³ Przytaczam za: J. Molenda, *Chłopi, naród...*, s. 118–119.

„Piast”, jakby przekornie do tych pierwszych stwierdzeń Tarnowskiego (i wielu też innych), że polskość jest tylko we dworach, pisał: „Jeżeli gdzie dziś szukać Polski, to przede wszystkim na wsi, u ludu”⁵⁴.

* * *

Wróćmy do tych, którzy rozniecali wśród chłopów uczucia patriotyczne. Pierwszym z poetów, który starał się zrozumieć przyczyny rzezi galicyjskiej był niewątpliwie Kornel Ujejski, który już w 1847 roku w *Chorale* ku czci pomordowanych w owej rzezi pisał:

O! Panie, Panie! Ze zgrozą świata,
Okropne dzieje przyniósł nam czas;
Syn zabił matkę, brat zabił brata,
Mnóstwo Kainów jest pośród nas.
Ależ, o Panie! oni niewinni,
choć naszą przyszłość cofnęli wstecz,
Inni szatani byli tam czynni,
O! rękę karaj, nie ślepy miecz!⁵⁵

Jak się okazało, światlejsi chłopci przez jeszcze 50 lat mieli we wdzięcznej pamięci ów *Chorał* Ujejskiego. Otóż w roku 1897 Jakub Bojko z okazji 70. rocznicy urodzin tego poety posłał mu list z 60 podpisami chłopów z powiatu dąbrowsko-tarnowskiego, w którym to liście dziękowali mu oni za „życzliwy sąd czynu naszych ojców”, po czym zamieścili bardzo znamieny zwrot: „Niech Ci Bóg dozwoli dożyć czasu, kiedy się okaże, niesłychany cud, kiedy Polskę oswobodzi, a przeto zmaże winy ojców, dzielny polski lud”⁵⁶. Była w tym zdaniu niewątpliwie nuta pokory chłopów, przyznania się do „winy” ich ojców i obietnica jej zmazania poprzez walkę o niepodległość Polski⁵⁷. Akcentując tę kwestię, gdyż zdarzało mi się słyszeć zarzuty, że chłopci nigdy nie przeprosili za rzeź galicyjską.

A oto przypomnienie jeszcze paru nazwisk szlachciców z pochodzenia, którzy w swoich dziełach bądź to przywoływali pamięć o udziale chłopów kosynierów w insurrekcji Kościuszkowskiej, bądź podkreślali ich przywiązanie do „pól ojczystych, wolności i wiary”, a wszystko po to, aby rozbudzić w nich poczucie narodowe i w perspektywie pociągnąć za sobą do walki o odzyskanie przez Polskę niepodległości. Wymieniam te nazwiska – najpierw za Andrzejem Banachem, który w omawianej tu książce nie popełnia (jak zdarzało się to w tuż powojennych opracowaniach historycznych) „grzechu” zaniechania w odniesieniu do tego zagadnienia, to jest marginalizowania, a nawet pomijania informacji o tym, że wielu spośród pracujących wśród ludu i dla ludu było

⁵⁴ Zob. „Piast” 1914, nr 14 z 5 IV, s. 2, artykuł *W raclawicką rocznicę*. Podają za: J. M o l e n d a, tamże, s. 193.

⁵⁵ Przytaczam za: F. Z i e j k a, *Złota legenda...*, s. 238.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ List ten opublikowany został w czasopiśmie „Polak” (1897, nr 9). Podają za: F. Z i e j k a, *Złota legenda...*, s. 238 i 381.

szlachcicami. Banach przywołał więc nazwiska Lucjana Siemieńskiego i jego książeczkę z 1845 roku *Wieczory pod lipą*, Teofila Lenartowicza i jego wydany w 1858 roku poemat *Bitwa raclawicka*, Władysława Ludwika Anczyca dramat *Kościuszek pod Raclawicami* z 1880 roku. Wymienia też podnoszące świadomość historyczną chłopów i ich godność chłopską dzieła malarskie, to jest Jana Matejki *Kościuszek pod Raclawicami*, Jana Styki *Polonia* oraz otwartą w 1894 roku na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie *Panoramę Raclawicką*, która jest dziełem zbiorowym, a mianowicie Jana Styki, Wojciecha Kossaka, Włodzimierza Tetmajera, Teodora Axentowicza i Wincentego Wodziańskiego. Była ona pomyślana – według wymienionego tu Jana Styki – jako „szkoła dla chłopca polskiego”⁵⁸. Warto tu dodać jeszcze inne postacie ze stanu szlacheckiego, jak Marię Konopnicką z domu Wasiłowską (żonę ziemianina), która w roku 1905 wydała *Śpiewnik historyczny*, w którym pisała o chłopskich kosynierach, boju raclawickim oraz o chorągwiach chłopskich z „Orłem i Pogonią” i napisem „Żywią i bronią”⁵⁹, czy Włodzimierza Tetmajera, który w 1916 roku napisał „powieść chłopską” *Raclawice*⁶⁰. Wśród tych twórców brakuje szczególnie Stanisława Wyspiańskiego i jego dramatów, a zwłaszcza *Wesela* wystawionego w Krakowie po raz pierwszy w 1901 roku i *Wyzwolenia* wystawionego w 1903 roku. Wyspiański był synem krakowskiego rzeźbiarza, ale ożenił się z chłopką. Twórczość jego dotyczyła wielkich problemów narodowych, w tym kondycji polskiej szlachty, inteligencji i chłopów oraz możliwości podjęcia walki o wyzwolenie Polski. Jakub Bojko, który znał twórczość Wyspiańskiego w 1907 roku, w związku z pogrzebem Wyspiańskiego opublikował w „Przyjacielu Ludu” (nr 51) artykuł wspomnieniowy, w którym stwierdził między innymi, że „on swymi dziełami przyczynił dużo blasku naszej Ojczyźnie i nam chłopom niejedną kamień z drogi usunął, niejedno serce polskie ku nam życzliwie skierował”⁶¹.

Inteligenci szlacheckiego pochodzenia w pewnym sensie uczestniczyli także w zdobywaniu elementarnej oświaty przez takie wielkie postacie w ruchu ludowym, jak Bojko i Witos. Oni obaj bowiem – jak wynika to z ich wspomnień – korzystali z książek pożyczonych im przez tychże inteligentów. Szlachcicem z pochodzenia był ksiądz Stanisław Stojalowski, który już w 1875 roku rozpoczął działalność publicystyczną na łamach redagowanych przez siebie piśmie, aby – według jego słów – „przekształcić chłopca w światłego obywatela, Polaka i dobrego katolika”⁶². Na czoło tej szlachty, która za cel wzięła sobie oświecenie chłopów i zaszczepienie wśród nich idei niepodległości Polski, wysunęło się niewątpliwie małżeństwo Marii i Bolesława Wysłouchów, od 1889 roku wydawców i redaktorów „Przyjaciela Ludu”, na łamach którego zamieszczali swoje artykuły publicystyczne, polityczne i utwory literackie niemal wszyscy późniejsi działacze ruchu ludowego w Galicji oraz inteligenci chłopskiego pochodzenia. Spośród

⁵⁸ F. Ziejka, tamże, s. 170.

⁵⁹ F. Ziejka, tamże s. 177.

⁶⁰ Tamże, s. 181.

⁶¹ Podaję za: J. Bojko, *Ze wspomnień*, oprac. K. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1959, s. 281.

⁶² Zob. *Zarys historii polskiego ruchu ludowego 1864–1918*, t. 1, oprac. S. Kowalczyk, J. Kowal, W. Stankiewicz, M. Stański, Warszawa 1963, s. 22.

polityków na przykład Jakub Bojko (który to właśnie z inspiracji Wysłouchów związał się z ruchem ludowym), Jan Stapiński i Wincenty Witos. Spośród pisarzy – Jan Kasprzowicz i Władysław Orkan, spośród późniejszych wielkich uczonych – Franciszek Bujak i Stanisław Pigoń. Wysłouch był też (od 1886 roku) redaktorem „Przeglądu Społecznego” i autorem zamieszczonych w nim *Szkiców programowych*, to jest artykułów zawierających podstawowe założenia ideowe dla mającego powstać patriotyczno-politycznego ruchu ludowego. Co więcej! Z inspiracji Wysłouchów i szerokiego grona skupionych wokół nich (a także „Kuriera Lwowskiego”) inteligentów o poglądach demokratycznych i w sporej części „niepokornych” uczestników powstania styczniowego z 1863 roku utworzono w dniu 28 lipca 1895 roku w Rzeszowie Stronnictwo Ludowe, które od 1903 roku przyjęło nazwę Polskie Stronnictwo Ludowe. Sądząc po jego składzie osobowym i po pierwszym programie, nie była to jeszcze partia ani chłopska, ani też klasowa, o czym dość szeroko pisał już w swoich książkach Tadeusz Kisielewski⁶³.

Warto tu pokazać skład osobowy pierwszego „Centralnego Komitetu Wyborczego” (to jest zwierzchniej władzy) owego Stronnictwa Ludowego z 1895 roku, gdyż da to wyobrażenie o jego charakterze ideowym i pochodzeniu społecznym ludzi go tworzących.

Prezydium Komitetu:

Prezes – dr Karol Lewakowski, inteligent, prawnik z rodziny mieszczańsko-szlacheckiej, uczestnik powstania styczniowego, demokrat;

Wiceprezes – Henryk Rewakowicz, inteligent, dziennikarz, z rodziny nauczycielskiej, demokrat, działacz społeczno-polityczny, redaktor naczelny i współzałożyciel „Kuriera Lwowskiego”.

Członkowie: Jakub Bojko, samouk, publicysta i polityk chłopskiego pochodzenia z Gręboszowa w pow. Dąbrowa Tarnowska;

Wojciech Stręk – chłop, były poseł do Sejmu Krajowego z powiatu ropczyckiego;

Florian Obmiński – prawnik, notariusz w Żmigrodzie;

Jan Orzechowski – chłop, były poseł do austriackiej Rady Państwa z powiatu bocheńskiego;

Edmund Łoziński – inteligent, powstaniec styczniowy, ziemianin z powiatu krośnieńskiego;

Stanisław Stefanowski – redaktor „Gazety Samborskiej”;

Tomasz Szajer – chłop z Rzeszowskiego związany z ks. Stojałowskim;

Jan Furmanek – chłop z powiatu gorlickiego;

Błażej Piróg – chłop z Kamienia.

Zastępcy członków:

Ks. Stanisław Stojałowski – szlachcic, działacz chrześcijańsko-społeczny;

Jan Stapiński – po maturze, pochodzenia chłopskiego z powiatu brzozowskiego;

Józef Jaegerman – profesor gimnazjalny ze Lwowa;

⁶³ Zob. T. Kisielewski, *Heroizm i kompromis. Portret zbiorowy działaczy ludowych*, cz. 1: *Okres zaborów*, Warszawa 1977, cz. 2: *Rzeczpospolita. Wojna i okupacja. Polska Ludowa*, Warszawa 1979; tenże, *Ojczyzna, chłopi...*

Tadeusz Dwernicki – doktor praw, adwokat, działacz Ligi Narodowej, ze Lwowa;
 Roman Kulczycki – doktor ze Lwowa;
 Jan Nowakowski – inteligent, z powiatu rzeszowskiego;
 Maciej Bargiel (Borgiel) – chłop z powiatu bielskiego;
 Jan Olszewski – chłop z powiatu krośnieńskiego;
 Adam Ernest – dr, działacz Ligi Narodowej;
 Józef Gutowski – redaktor wychodzącego w Nowym Sączu miesięcznika „Szkolnictwo”⁶⁴.

Jak z powyższego zestawienia wynika, na 21 członków w owym Centralnym Komitecie SL chłopów było tylko 8, plus 9. po maturze – Jan Stapiński. Pozostali, a więc większość (w tym prezes i wiceprezes) byli to inteligenci pochodzenia szlacheckiego, dla których myślą przewodnią w ich współdziałaniu z chłopami, wyjąwszy elementy wrażliwości na krzywdę społeczną tychże, było odzyskanie przy udziale chłopów niepodległości dla Polski. Ówczesny prezes Stronnictwa, gorący patriota – dr Karol Lewakowski, jak pisze o nim Tadeusz Kisielewski:

starał się działać szeroko, z myślą przede wszystkim o celach ogólnonarodowych, w imię nadrzędnego traktowania patriotyzmu i demokratyzmu. Wierzył, że ruch mas ludowych był niezwykle ważnym i absolutnie koniecznym zjawiskiem. Uważał, że ruch chłopski i ruch ludowy z chwilą zorganizowania się politycznego będzie stanowić siłę znacznie przekraczającą ramy życia partyjnego, a w przyszłości będzie zdolny odrodzić naród. Równocześnie jednak był – konstatuje Kisielewski – niechętny wszelkim podziałom partyjnym w szeroko pojętym obozie sił postępowych i patriotycznych, będąc zwolennikiem zgodnego współdziałania⁶⁵.

Przeciwnikami walki klasowej i „niszczenia warstw arystokratycznych i burżuazyjnych” był również zastępca Lewakowskiego Henryk Rewakowicz, a także Wysłouchowie⁶⁶. Stąd też w Centralnym Komitecie tego pierwszego SL znaleźli się tak zwolennicy ideologii chrześcijańsko-ludowej, jak i narodowej. Zaslugą Lewakowskiego był fakt, iż on, obok Wysłouchów – zdaniem Kisielewskiego – przyczynił się do tego, że „ruch ludowy był od razu ruchem patriotycznym, wiążącym walkę o prawa polityczne dla chłopów i ich społeczne wyzwolenie ze sprawą wyzwolenia narodowego”⁶⁷.

Wspomnę tu, że działo się to w takim ogólnym klimacie społeczno-politycznym i ideowym owego ostatniego dwudziestolecia XIX wieku, kiedy to również inteligencja

⁶⁴ Wykaz nazwisk podają za: Z. Kaczyński, P. Popiel, A. Przybylska, *Kalendarium historii polskiego ruchu ludowego*, Warszawa 2008, s. 22. Dodatkowe informacje zob. K. Dunin-Wąsowicz, *Początki ruchu ludowego na ziemi rzeszowskiej*, [w:] *Ruch ludowy na Rzeszowszczyźnie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez WK ZSL w Rzeszowie z okazji 70-lecia ruchu ludowego*, pod red. S. Jareckiej-Kimłowskiej, Lublin 1967, s. 24–26. Dunin-Wąsowicz przytoczył *in extenso* artykuł dotyczący przebiegu owego zjazdu z 28 VII 1895 roku, zamieszczony w „Przyjacielu Ludu” z dnia 1 VIII 1895 roku.

⁶⁵ T. Kisielewski, *Heroizm i kompromis...*, cz. 1, s. 134.

⁶⁶ Tamże, s. 69–70.

⁶⁷ Tamże, s. 137.

o poglądach socjalistycznych i narodowych, ożywiona ideą wskrzeszenia niepodległej Polski, zwracała swoją uwagę i aktywność oświeceniową w stronę „ludu”. Wyrazem tego było między innymi ukazujące się wówczas w Warszawie pismo inteligenckie „Głos” (od października 1886 roku), a więc niemal równocześnie z lwowskim „Przeglądem Społecznym”. Poświęcone ono było w znacznej części chłopom oraz ich miejscu w życiu narodu i kraju. Redagowali je pospołu Józef Potocki (pseudonim Marian Bohusz) i literacko bardzo płodny ziemianin z Lubelszczyzny Jan Ludwik Popławski (pseudonim J. Nieborski). „Głos” był związany z tajną Ligą Polską, a od 1893 z Ligą Narodową z Romanem Dmowskim na czele. „Głos” skupił wówczas, zarówno w ścisłej swojej redakcji, jak i wśród autorów do niego piszących, wielu postępowych działaczy niepodległościowych, a także publicystów o poglądach nawet socjalistycznych, które radykalizmem swoim – jeśli idzie o kwestię chłopską – dorównywały „Przeglądowi Społecznemu”⁶⁸. Na przykład pisano w „Głosie”, że „lud jest najgłówniejszym składnikiem społeczności narodowej”, przy czym pierwsze miejsce w owym ludzie zajmują chłopi⁶⁹. Oświatą dla ludu w tej redakcji, jak i poza nią, zajmował się niezwykle ofiarnie Michał Brzeziński, piszący pod pseudonimem K. Bystrzycki. Stąd właśnie to ówczesne przenikanie ludzi i idei z „Głosu” do rodzącego się w Galicji chłopskiego ruchu politycznego. Idealem tegoż pisma miał być „chłop oświecony, zaradny, umiejący własną pracą stworzyć sobie godne warunki egzystencji”⁷⁰. Stwierdzono przy tym, że do takiego stanu chłop dojdzie, gdy wieś otoczy się specjalną opieką, preferując reformy korzystne dla ludności wiejskiej⁷¹.

* * *

Z powyższego łatwo zauważyć, że w Galicji w ostatnich dwóch dekadach XIX wieku program podźwignięcia chłopów z ogromnego zacofania i „włączenia go do narodu”, a następnie do walki o wskrzeszenie Polski, wypracowywany był i upubliczniony nie przez inteligentów chłopskiego pochodzenia. I nie oni stanęli na czele nowo powstałego w 1895 roku Stronnictwa Ludowego. Najwyżej spośród chłopów honorowany w tym Stronnictwie Jakub Bojko był wprawdzie zdolnym publicystą ludowym, obdarzonym też darem wymowy i ujmującą kulturą „bycia chłopem” (ubierał się w kierezję, to jest sukmanę krakowską suto wyszywaną), ale jako samouk niezbyt politycznie wyrobiony musiał przecież napotykać na pewne ograniczenia. Jan Stapiński (liczący wówczas 28 lat) był wprawdzie po maturze, jednak w tym czasie i w tym gronie osób, które tworzyły Stronnictwo Ludowe, nie był jeszcze osobą znaczącą. Prezesem PSL został dopiero w 1908 roku, po śmierci Henryka Rewakowicza. Innymi słowy nie było jeszcze inteligentów chłopskiego pochodzenia przy narodzinach politycznego ruchu ludowego

⁶⁸ Szerzej o redaktorach „Głosu” zob. T. Wołsz a, *Narodowa Demokracja wobec chłopów w latach 1887–1914*, Warszawa 1992, s. 15–18.

⁶⁹ Tamże, s. 19–20.

⁷⁰ Z. Kmieci k, *Oblicze społeczno-polityczne „Głosu” (1886–1899)*, „Przegląd Humanistyczny” 1981, nr 10–12, s. 42. Podaję za: T. Wołsz a, dz. cyt., s. 20.

⁷¹ T. Wołsz a, dz. cyt., s. 21.

i próbach wypracowania założeń ideowych dla tegoż ruchu, mimo iż od 1860 roku synowie chłopscy zaczęli się kształcić w murach spolszczonego już wówczas Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wincenty Witos w swoich wspomnieniach dość gorzko ocenił te pierwsze zastępy inteligentów, jeśli idzie o ich wkład myślowy, dotyczący problemów wsi i politycznego ruchu ludowego. Otóż Witos pisał, że z powodu braku u chłopów wykształcenia i odpowiedniego przygotowania do przeprowadzenia „większych przedsięwzięć” potrzebna im była pomoc inteligencji:

Dać ją w pierwszym rzędzie powinna inteligencja, która z ludu wyszła i jeszcze świeżymi więzami pokrewieństwa była z nim związana. Ta jednak albo nie dorosła do tych wielkich zadań, albo nie chciała brać na siebie walki i trudów, prowadząc przeważnie wygodny i spokojny żywot. Jej też wcale prawie że nie widać pomiędzy pierwszymi pionierami ruchu ludowego. Przymknęła wówczas, gdy ruch ten stał się potężną falą i nie tylko nie groził żadnymi przykrymi następstwami, ale dawał bardzo duże nadzieje⁷².

Dalej Witos pisał, że pewną „drobną część” inteligencji

stanowili ludzie, którzy przyszli do chłopów i do Stronnictwa w poczuciu narodowego obowiązku. Byli oni przekonani, że bez czynnego udziału ludu wiejskiego naród polski nie zdoła nigdy dobić się samodzielnego bytu. Lud zaś nie będzie zdolny tak długo spełnić tej wielkiej misji, jak długo będzie ciemny, ubogi i zahukany. Do tych szlachetnych postaci w pierwszym rzędzie należeli: dr Karol Lewakowski, Henryk Rewakowicz, Bolesław i Maria Wysłouchowie i drobna gromadka mniej głośniejszych pracowników. Znaleźli oni też przyjaciół i naśladowców tak we Lwowie, jak i na prowincji. Z tych, których sam znałem i na ich pracę patrzyłem, należy wymienić: [Władysława] Zakrzewskiego i [Tadeusza] Dybowskiego z Dąbrowy [Tarnowskiej] uczestników powstania z roku 1863, niezwykle pilnych i ofiarnych pracowników, dr. [Jana] Szaflarskiego z Nowego Targu, Floriana Obmińskiego ze Starego Sącza, dr. Szymona Bernadzikowskiego z Brzeska i kilku innych, których nazwiska wypadły mi z pamięci. [...] Ks. [Stanisławowi] Stojałowskiemu należy się też osobna karta, gdyż pierwszy zaczął przedzierać mroki ciemności i nędzy chłopskiej, nie zważając na żadne przeszkody i prześladowania⁷³.

Witos charakteryzował następnie różne grupki inteligentów, które według niego przychodziły do Stronnictwa bądź to „porwane ideową falą”, bądź dla kariery, albo też dla robienia w nim zamętu, a także tych „uczciwych” chłopskiego pochodzenia, którzy jednak, gdy ich – jak to ujął – „trochę przyciśnięto, odchodzili, ratując przyszłość i kawałek chleba”⁷⁴. Wśród tych cierpkich uwag wyjątkowo ciepłe słowa zamieścił Witos o studentach chłopskiego pochodzenia. Przytoczę je tutaj, chociaż nie dotyczyły one ani tego pierwszego, ani drugiego pokolenia studentów, lecz pokolenia późniejszego. Pisał więc on:

bardzo duże zasługi oddawali ruchowi ludowemu kandydaci na inteligentów – akademicy, szczególnie pochodzący ze wsi. Wnieśli oni do pracy nie tylko silny pierwiastek ideowy, ale wielką ruchli-

⁷² W. Witos, *Dzieła wybrane*, t 1: *Moje wspomnienia*, cz. 1. Do druku przygotowali, przedmową i przypisami opatrzyli E. Karczewski, J.R. Szaflik, Warszawa 1998, s. 35.

⁷³ Tamże, s. 35.

⁷⁴ Tamże.

wość i bezinteresowność. Podkreślając to, nie umiałbym powiedzieć, czy większy był pożytek, jaki pracą swą oddali sprawie, czy szkoda, która wynikała ze złamania, a nawet wykolejenia się niektórych z powodu zbyt wczesnego zaangażowania się w robocie politycznej. Nie brakło i takich, co umieli pogodzić jedno z drugim, a przechodząc krzyżową drogę udręczeń, nie załamali się ani na chwilę⁷⁵.

Niemniej w ogólnym bilansie dokonanym przez Witosa ocena stosunku inteligencji do Stronnictwa Ludowego, w tym także tej chłopskiego pochodzenia, była ujemna. W kwestii tej Witos napisał: „brak inteligencji, która by przychodziła do chłopa z jakimi głębszymi myślami i była z nim związana wspólnym interesem dawał się niesłuchanie we znaki”⁷⁶.

Nie sposób podważyć tu prawdziwość tych ocen Witosa. Trzeba wszakże zauważyć, że są one rzeczywiście adekwatne, ale do z górą dwóch pierwszych pokoleń wykształconych synów chłopskich, to jest pokoleń z lat 1865–1885 i 1886–1906. Przy czym urodzony w 1874 roku Witos osobiście mógł ocenić postawę owej inteligencji dopiero od około roku 1903, kiedy to wszedł do Rady Naczelnej PSL. Następne pokolenie inteligentów wywodzących się ze wsi, które dorosło i ukończyło studia już w niepodległej Polsce, to jest z lat 1907–1927, było już inne. Roman Wapiński dla całego pokolenia ówczesnych Polaków ukuł określenie „pokolenie Polski niepodległej”⁷⁷. Nie było ono obojętne sprawom wsi, czemu dawało wyraz zarówno w sferze emocjonalnej, jak i intelektualnej. Oczywiście to życzliwe zainteresowanie nie miało jeszcze charakteru jeszcze masowego, niemniej pojawiły się wówczas takie postacie inteligentów chłopskiego pochodzenia, które w sposób znaczący oddziaływały na warstwę chłopską, a pośrednio i na ruch ludowy. Nie ma tu miejsca na ich liczniejszą egzemplifikację, ale starczy przywołać w pierwszym rządzie takiego chłopskiego syna, jak wybitny poeta Jan Kasprówic. On to już w 1899 roku opublikował poemat dramatyczny *Bunt Napierskiego*, który – jak pisze Franciszek Ziejka – „jest nie tyle utworem o buncie Napierskiego, co o buncie chłopskim, chłopskiej rewolucji”⁷⁸. W ramach egzemplifikacji trzeba też przypomnieć:

- Od 1900 roku cała twórczość Orkana była związana z ciężkim położeniem wsi galijskiej i ideą naprawy społecznego ustroju, o czym szeroko było już wyżej;
- W 1900 roku ukończył studia historyczno-prawne na Uniwersytecie Jagiellońskim Franciszek Bujak, późniejszy profesor historii gospodarczej na tymże uniwersytecie (a także na warszawskim i lwowskim), który z historii gospodarczej (w tym wsi) uczynił odrębną dyscyplinę naukową i opracował metodę badań „zespołowych” w tej dziedzinie. On rozpoczął wszechstronne badania dziejów chłopów polskich, a także poszczególnych wsi (w tym swojej, to jest Maszkienic), tworząc tym wzór badań monograficznych. Z nauki swojej czynił także użytek pragmatyczny, propagując sposoby

⁷⁵ Tamże, s. 36.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Zob. R. Wapiński, dz. cyt., s. 9 i część 3. tej książki. Dodam tu, iż pokoleń Polaków z końca XIX wieku i pierwszych 39 lat XX wieku Wapiński wyodrębnił trzy: „niepokornych, przełomu 1905 r. i Polski niepodległej”.

⁷⁸ F. Ziejka, *Złota legenda...*, s. 124.

polepszania ustroju i położenia materialnego wsi, głównie poprzez oświatę rolniczą i spółdzielczość. W dziedzinie ideologii i teorii ruchu ludowego postulował agraryzm. W okresie I wojny światowej na zlecenie PSL „Piast” opracował projekt reformy rolnej w Polsce, który stał się podstawą programu tegoż Stronnictwa w Sejmie Ustawodawczym Rzeczypospolitej Polskiej. To on już przed I wojną światową zainicjował wśród inteligencji chłopskiego pochodzenia ruch na rzecz pomocy dla wsi, którego uwieńczeniem było powstanie w 1937 roku Zrzeszenia Inteligencji Ludowej i Przyjaciół Wsi;

- W 1908 roku ukończył studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie Maciej Rataj, który już w czasie tychże studiów był związany ze środowiskiem „Przyjaciela Ludu” i redagującym to pismo Bolesławem Wyslouchem. Rataj wybił się rychło na dorównującego Witosowi polityka ruchu ludowego, a także na wybitnego parlamentarzystę. Był współtwórcą konstytucji marcowej z 1921 roku;
- W 1913 roku ukończył polonistykę i filologię klasyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim Jędrzej Cierniak, który okazał się nie tylko wybitnym nauczycielem gimnazjalnym, lecz także autorem i inscenizatorem widowisk teatralnych związanych z tematyką wiejską oraz autorem ponad 250 artykułów i opracowań poświęconych zagadnieniom wsi i teatru ludowego. Inspirował przy tym i wspierał wiele przedsięwzięć kulturalnych w swojej wsi Zaborów.
- W 1921 roku ukończył studia rolnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim z dyplomem inżyniera rolnika Ignacy Solarz, który już w okresie studiów był działaczem Czytelni Akademickiej im. Adama Mickiewicza, z ramienia której wygłaszał dla chłopów pogadanki. W późniejszym okresie (od 1924 roku) stał się wybitnym wychowawcą młodzieży wiejskiej w Wiejskich Uniwersytetach Ludowych (w Szycach pod Krakowem i w Gaci Przeworskiej), a także aktywnym działaczem spółdzielczym. Osobiście zakładał spółdzielnie w swojej rodzinnej wsi (Ołpiny), jak też w innych wsiach, upatrując w spółdzielczości sposobu na podniesienie na wsi kultury produkcji i opłacalności zbytu płodów rolnych. Solarz był najpierw członkiem PSL „Piast”, a później SL. Był także współorganizatorem Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici” (ZMW RP), którego działacze szczebla centralnego i wojewódzkiego byli z reguły studentami bądź absolwentami studiów wyższych, podczas gdy niemal cała ich działalność nakierowana była na młodzież pozostałą na wsi⁷⁹.

Użalanie się więc Witosa na bezczynność inteligencji chłopskiego pochodzenia w sprawach wsi mogło się brać stąd, że oczekiwał on od tejże inteligencji nie tylko aktywności w sferze ideowej (nazwijmy ją koncepcyjnej) i wychowawczej (którą nazywał „filozofowaniem”), lecz także politycznej, i to pojmowanej w sposób zgoła pragmatyczny. Innymi słowy żądał on konkretnej działalności wśród chłopów i to nie tylko w celu oświecenia ich, lecz także mobilizowania do walki o należne im prawa polityczne i obywatelskie. Na tę ocenę owej inteligencji przez Witosa mógł też mieć wpływ fakt

⁷⁹ Podstawową faktografię do biogramów F. Bujaka, M. Rataja, J. Cierniaka i I. Solorza zaczerpnęłam ze *Słownika biograficznego działaczy ruchu ludowego* (Warszawa 1989).

– chociaż nie chcę go przeceniać – że spora część inteligencji chłopskiego pochodzenia, a zwłaszcza młodzież akademicka wraz ze swoją organizacją, to jest Polską Akademicką Młodzieżą Ludową (PAML), była bliższa Ratajowi. On bowiem miał wielką kulturę osobistą i był człowiekiem wykształconym, czym zjednywał sobie tę młodzież. Witos natomiast miał wprawdzie ogromny instynkt polityczny i dużą wiedzę, ale była to wiedza zdobyta tylko samouctwem, co jakby zmniejszało jej wartość. W stosunkach z ludźmi był rzeczowy, nie dbał specjalnie o konwenanse. Młodzież ludowa, w tym ta akademicka i ta zorganizowana w „Wiciach”, w pełni doceniła Witosa dopiero po jego powrocie w kwietniu 1939 roku do kraju z wieloletniego przymusowego pobytu w Czechosłowacji.

* * *

Wróćmy do dwu pierwszych pokoleń inteligencji chłopskiego pochodzenia. W ocenie tejże inteligencji jesteśmy o tyle w dobrej sytuacji, że Andrzej K. Banach w swojej pierwszej z omówionych tu już książek (mowa oczywiście o tej inteligencji, która odbyła studia w Krakowie na przestrzeni lat 1860–1895) policzył i zidentyfikował ją imiennie. Powstaje pytanie, dlaczego absolwenci tych studiów nie byli jeszcze aktywni politycznie wśród chłopów w roku 1895, kiedy to – o czym była mowa wyżej – inteligencja, głównie szlacheckiego pochodzenia, zakładała we Lwowie podwaliny pod chłopski ruch polityczny w postaci Stronnictwa Ludowego? Tadeusz Kisielewski w przytoczonej tu publikacji *Heroizm i kompromis* odpowiada, że działo się tak dlatego, że „nie wyrósł jeszcze działacz pochodzenia chłopskiego lub chłop, który miałby dostateczne doświadczenie i autorytet polityczny”⁸⁰. Musiało więc wyrosnąć takie następne pokolenie inteligentów wywodzących się ze wsi, które – jakby to ujął profesor historii Marceli Handelsman – osiągnęło pewien stopień „wzrostu psychicznego” koniecznego do „formułowania jego potrzeb i praw”⁸¹. Socjologowie w definiowaniu następstwa pokoleń w aspekcie kultury posługują się takim pojęciem, że poprzednie „ogniwo” życia społecznego (to jest klasa, warstwa) przekazuje kulturę „ogniwo następnemu, które dopiero «stwarza się» jako pokolenie uczestniczące w kształtowaniu kultury i losu narodu”⁸². Zapożyczając tę definicję z nauki socjologicznej, można sformułować takie stwierdzenie, że w 2. połowie XIX wieku inteligencja chłopskiego pochodzenia dopiero „stwarza się” jako część warstwy narodu, w której świadomości pojawiać się zaczyna obowiązek pełnienia roli przywódczej w dążeniach i walce chłopów o ich podźwignięcie społeczne i gospodarcze. Zaczyna dopiero kształtować się jako spójne wewnętrznie środowisko ideowe. Oczywiście nie bez znaczenia w tych rozważaniach jest kwestia, ilu tych inteli-

⁸⁰ T. Kisielewski, *Heroizm i kompromis...*, cz. 1, s. 139–140.

⁸¹ M. Handelsman, *Ewolucja włościaństwa w Królestwie Polskim w pierwszej ćwierci XIX wieku*, [w:] *Żywot chłop polskiego na początku XIX stulecia*, Warszawa 1949, s. 9. Podaję za: H. Brodowska-Kubicz, *Świadomość społeczno-narodowa chłopów. U podstaw ruchu ludowego*, [w:] *Chłopi, naród...*, t. 1, s. 157.

⁸² B. Gołębiowski, *Pamiętnikarstwo i literatura, szkice z socjologii kultury*, Warszawa 1973, s. 88.

gentów w owym czasie było. Opierając się na bardzo dokładnych, a sporządzonych przez Andrzeja K. Banacha i opisanych tu już wyżej tabelarycznych zestawieniach studentów UJ chłopskiego pochodzenia na przestrzeni lat szkolnych 1860/1861–1894/1895, można stwierdzić, że po 35 latach tych, którzy rozpoczęli studia (licząc I semestr), było łącznie 2381. A ponieważ spośród chłopskich studentów – jak zbadał to również Banach – kończyło studia 55,72%, trzeba przyjąć, że w liczbach bezwzględnych w interesującym nas tu roku 1895 absolwentów chłopskiego pochodzenia z dyplomami Uniwersytetu Jagiellońskiego było około 1327. Była to więc jeszcze dość cienka warstwa inteligencji (i to o różnej specjalności – w tym dużo księży) „rozsianej” po całej Galicji, a częściowo i po innych zaborach. Niemniej inteligencja chłopskiego pochodzenia w końcu XIX wieku już była, tworząc podglebie czy – jakby to nazwali socjologowie – dwa pierwsze ogniwa w łańcuchu pokoleniowym tejże inteligencji. Oczywiście w miarę upływu lat liczba studentów UJ o rodowodzie chłopskim rosła i w ślad za tym rosła też liczba inteligentów o tymże rodowodzie. Według starannie zweryfikowanych przez Banacha archiwaliów Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1860/1861–1917/1918 studiowało w tym Uniwersytecie ogółem 3480 synów chłopskich, spośród których do roku 1917/1918 absolutorium uzyskało 1939. Co do ogólnej liczby wyrosłych ze środowiska chłopskiego inteligentów, to są to nawet dla Galicji dane cząstkowe, gdyż nie obejmują absolwentów Uniwersytetu Lwowskiego, w którym w czasie zaborów istniały 4 wydziały (teologiczny, lekarski, prawny i filozoficzny), jednakże brak jest w odniesieniu do niego takich badań, jakie w odniesieniu do Uniwersytetu Jagiellońskiego przeprowadził A. Banach.

* * *

Poruszone powyżej kwestie dotyczyły aktywności inteligencji chłopskiego pochodzenia w obszarze politycznym, a ściślej braku owej aktywności do 1895 roku. Inaczej ta kwestia się przedstawia, gdy idzie o aktywność zawodową tejże inteligencji, którą Banach prześledził na przestrzeni całego jej życia, w przytoczonej tu już książce *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*. Badaniem objął 3480 absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego chłopskiego pochodzenia. Jest to niewątpliwie wielka praca zarówno w aspekcie włożonego wysiłku w jej opracowanie, jak też w aspekcie poznawczym, to jest wartości dla nauki. W sensie szeroko kulturowym zwraca ona uwagę nauki polskiej (co istotne – udokumentowanymi faktami i liczbami) na nowy strumień osób chłopskiego pochodzenia, ubogacający ówczesny, to jest z końca XIX i początku XX wieku świat inteligentów i uczonych. A czy to zwracanie uwagi na ową kwestię jest jeszcze potrzebne? Sądzę, że tak, skoro prof. Magdalena Micińska, osoba o wielkiej erudycji, wydając książkę przez tak szanowaną firmę jak Instytut Historii PAN, w ogóle nie zauważyła pojawienia się inteligencji o chłopskim rodowodzie. Mianowicie wśród trzech „nowych źródeł” na przełomie XIX i XX wieku, które zasilają inteligencję, wymieniła spauperyzowaną po uwłaszczeniu szlachtę, wyemancypowane kobiety i Żydów⁸³. Zapewne jest to tylko

⁸³ M. Micińska, *Inteligencja na rozdrożach 1864–1918*, Warszawa 2008, s. 25, 39. Książka ta jest 3. tomem serii *Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918* pod red. J. Jedlickiego.

przeoczenie przez Panią Profesor faktu, że spośród chłopów wyrastali już inteligenci, a wśród nich i wielcy uczeni, a także w ramach przeoczenia nie zostało odnotowane istnienie wydanej w 1997 roku książki Andrzeja K. Banacha o studentach UJ chłopskiego pochodzenia z lat 1860–1918, z których to studentów wyrastali przecież inteligenci. Nie chcę być tu w swoich sądach jakoś szczególnie kategoryczna, ale wydaje mi się, że jest w tej książce patrzenie na ówczesną sytuację społeczną trochę jakby „poprzez dwór”. A że takie myślenie towarzyszyło niegdyś również naszym najwybitniejszym rodakom, przytoczę tu rozmowę Czesława Miłosza z Aleksandrem Rymkiewiczem. Otóż w liście do Jarosława Iwaskiewicza z 1937 roku Miłosz pisał: [...] „Wparliśmy się [z Aleksandrem Rymkiewiczem] w jakąś rozmowę, z której wynikało, że Polska, że szlachta, że tradycja, że rycerstwo tylko ma sens. To było nawet szczere. Tak, nie ma rady, zawsze polski literat czy inteligent będzie oglądał wieś od strony dworu”⁸⁴. Na ten mankament, to jest przeoczenie przez M. Micińską dopływu do inteligencji osób pochodzenia chłopskiego, zwrócił już uwagę czołowy polski historyk literatury – prof. Henryk Markiewicz⁸⁵. Co więcej! Bohdan Cywiński w najnowszym wydaniu swojej niezwykle poczytnej książki *Rodowody niepokornych* przyznaje się, że pomijając w niej ruch ludowy, zrobił błąd, na co „słusznie zwrócił mu uwagę ksiądz Jan Ziaja”⁸⁶.

Wracając do omawianej książki A. Banacha o karierach byłych studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, chcę też podkreślić jej znaczenie w sensie nieco węższym, to jest znaczenie dla społeczności chłopskiej. Otóż lektura tej książki może im dać poczucie dumy, że spośród nich – członków pokoleń co dopiero popańszczyźnianych i inteligentów w pierwszym pokoleniu – wyrastały jednostki, które wybiły się na wyżyny nauki polskiej, a także znajdowały uznanie w wielu społecznie użytecznych zawodach. Oczywiście, byli też wśród owej nowej inteligencji chłopskiej typy nuworyszów, którzy, zdobywszy wyższe wykształcenie, nie tylko „wysferzali się”, lecz po prostu ostentacyjnie wynosili się ponad tych, spośród których wyszli (zmieniwszy przy tym nazwiska z chłopskich na „pańskie” – przykładowo z Bednarz na Bednarski). Chociaż przyznać trzeba, że niektórym inteligentom czy księżom te ich chłopskie nazwiska jakoś szczególnie nie pasowały do pełnionych funkcji. Na przykład arcybiskup Józef Bilczewski to wcześniej Biba, pisarz i poeta Władysław Orkan (właściwie Franciszek Smreczyński) to wcześniej Smaciarz. Nazwisko Kłapa w przypadku adwokata też chyba niezbyt zachęcająco brzmiałoby potencjalnym jego klientom. Niemniej Banach w tej swojej drugiej książce o karierach nie wszystkich zmieniających nazwiska oszczędza, przytaczając w tej kwestii wiele krytycznych uwag ze strony nie tylko W. Orkana i J. Chałasińskiego, lecz także S. Pignonia, F. Bujaka i S. Witkiewicza. Trzeba tu jednak zauważyć, że ówczesne oczekiwania wsi, a także światlejszych umysłów spośród uczonych chłopskiego

⁸⁴ Przytaczam za: H. Antos, *Polska Czesława Miłosza*, „Karta” 2011, nr 69, s. 10. Fragment ten pochodzi z książki Cz. Miłosza, *Jarosław Iwaskiewicz. Portret podwójny*, Warszawa 2011.

⁸⁵ Zob. H. Markiewicz, *Dlaczego i dla kogo skumbrie w tomacie?* „Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 1 (3) 2009 (druk: 2010), s. 215.

⁸⁶ Zob. B. Cywiński, *Rodowody niepokornych. Od autora – z perspektywy 40 lat*, Warszawa 2010, s. 9.

pochodzenia wobec tej nowej inteligencji były ogromne, podczas gdy nikt przedtem jej nie uczył tego, jak można być inteligentem przy jednoczesnym pielęgnowaniu w sobie chłopskości. Zwrócił już na to uwagę wcześniej Pigoń, a w swej książce także Banach. To zjawisko – a może ściślej – takie postawy wprawdzie nadeszły, ale dopiero od lat 20. i 30. II Rzeczypospolitej. Na przykład prawnik Stanisław Mierzwa chciał już – jakby trochę demonstracyjnie i z pewną dumą – podpisywać się: „inteligent chłopskiego pochodzenia”.

Zatrzymam się teraz nad tym, co jest przedmiotem szczegółowych badań i opisu Banacha w książce zatytułowanej *Kariery studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego [...]*. Otóż Banach, zakreślając obszar badawczy tej książki, stwierdził, że postawił pokazać

w jakich zawodach [studenci ci] odnieśli największe sukcesy, które z tych zawodów były najbardziej popularne wśród synów chłopskich i dlaczego; jakim wymaganiom musieli sprostać, by zostać sędziami, adwokatami, notariuszami, nauczycielami w szkole średniej, lekarzami; jak wyglądało ich zaangażowanie pozazawodowe, polityczne oraz szeroko pojęta służba społeczeństwu, a także związek i solidarność ze środowiskiem, z którego wyszli.

Jak więc widać problematyka badawcza pracy była dość rozległa, a jeszcze rozleglejszy okazał się jej horyzont czasowy, bo obejmujący nie tylko 2. połowę XIX, lecz niemal całą 1. połowę XX wieku – czyli do śmierci absolwentów studiów ostatniego badanego roku akademickiego, to jest 1917/1918.

Struktura tej książki jest dwuczęściowa. Pierwsza część zawiera prezentację zawodów, funkcji, stanowisk wykonywanych i pełnionych przez absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego chłopskiego pochodzenia z lat 1860/1861–1917/1918, ale ułożonych w rankingu nie podług ilości osób wykonujących te zawody, lecz podług ówczesnego prestiżu, jakim cieszyły się one w opinii społecznej. Na pierwszym miejscu są więc synowie chłopscy na katedrach uniwersyteckich, za nimi nauczyciele szkół średnich, następnie duchowieństwo, prawnicy i „inne zawody”, a mianowicie lekarze, dziennikarze i publicyści, bibliotekarze oraz urzędnicy z rozmaitych instytucji. Z każdej z owych społeczności Banach pokazał postacie wybitne bądź to w obszarze nauki, bądź w wykonywanych zawodach, których nazwiska do dziś wiele znaczą zarówno w środowiskach naukowych, jak też w opinii społecznej, choć nie zawsze ze świadomością tego (jak na przykład w przypadku S. Pigonia, F. Bujaka, J. Cierniaka), że są oni synami chłopskimi.

Druga część omawianej książki jest *Słownikiem biobibliograficznym karier zawodowych studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*. Zawiera podstawowe dane biograficzne z życia 1421 absolwentów tegoż uniwersytetu, w tym zwłaszcza rodzaj i przebieg ich pracy zawodowej oraz działalności publicznej. A ponadto każdy z tych życiorysów jest opatrzony szczegółową (to jest łącznie z sygnaturami i numerami stron) bibliografią osobową (podmiotową i przedmiotową), na którą składają się zasoby archiwalne krajowe i zagraniczne (głównie austriackie), źródła drukowane i opracowania biograficzne, artykuły publicystyczne i pamiętniki. Jestem pełna uznania dla realizatora tej benedyktyńskiej pracy i jedno-

częście przekonana o jej dużej wartości. Słownik ten stanowi bowiem ogromnie cenne vademecum do biografistyki polskiej, tym bardziej, że prostuje występujące w niej różne nieścisłości i błędy, jak na przykład w sprawie arcybiskupa Józefa Bilczewskiego. Wśród wymienionej wyżej liczby 1421 osób o rodowodzie chłopskim w omawianym słowniku znajduje się 367 duchownych, 361 prawników, 115 lekarzy i 578 absolwentów Wydziału Filozoficznego – w przeważającej części nauczycieli szkół średnich.

Przejdę teraz do bardzo już skróconej egzemplifikacji owych tytułowych „karier” inteligentów chłopskiego pochodzenia. Ilu z nich, mówiąc językiem potocznym, „wybiło się” na szczyty w wykonywanych przez siebie zawodach czy pełnionych funkcjach?

Spośród 1939 absolwentów UJ z lat 1860–1918 chłopskiego pochodzenia karierze naukowej poświęciło się 88. Wśród nich było 36 profesorów, 9 rektorów i 18 dziekanów wydziałów na polskich uczelniach. Procentowo rzecz ujmując, pierwsze miejsce w tym względzie zajął Wydział Teologiczny, z którego wyszło 12 profesorów, 5 docentów, 102 zastępców profesorów i wykładowców na uniwersytetach i w seminariach duchownych. A ponadto 5 księży, absolwentów tegoż Wydziału, zostało później rektorami. Z Wydziału Filozoficznego wyszło 14 profesorów, z Wydziału Prawa 5, z Wydziału Lekarskiego 5 profesorów i 2 docentów. Rektorami byli: prof. Albin Żabiński (1939–1946), prawnik, ekonomista (Akademia Handlowa w Krakowie), ks. prof. Jan Czuj (1954–1956), znawca patrologii (Akademia Teologiczna w Warszawie), ks. prof. Franciszek Gabryel (1907/1908), filozof i logik, ks. prof. Maciej Sieniatycki (1918/1919), znawca teologii dogmatycznej i szczegółowej (Uniwersytet Jagielloński), prof. med. Julian Ignacy Nowak (1921/1922) znawca anatomii patologicznej i mikrobiolog (Uniwersytet Jagielloński), ks. prof. Józef Bilczewski (1900), znawca archeologii chrześcijaństwa (Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie), ks. prof. Jan Fijałek (1903–1904), wybitny historyk Kościoła (Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie), ks. prof. Jan Sajdak (1931/1932), filolog klasyczny (Uniwersytet Poznański), prof. Stanisław Pigoń (1927–1928), historyk literatury i edytor (Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie).

W szkolnictwie pracowało 549 absolwentów pochodzenia chłopskiego w charakterze nauczycieli w szkołach średnich i Seminariach Nauczycielskich, wśród nich 359 zdało bardzo trudny egzamin przed Państwową Komisją Egzaminacyjną dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich, uprawniający do nauczania określonych przedmiotów, 86 zostało dyrektorami gimnazjów bądź tychże Seminariów.

W Kościele 3 zostało biskupami (arcybiskup lwowski Józef Bilczewski, biskup przemyski Franciszek Bardo, sufragan krakowski Stanisław Rospond), 184 proboszczami, wielu było katechetami gimnazjalnymi.

W sądownictwie 110 było sędziami (w tym 2 Sądu Najwyższego), 62 adwokatami, 18 notariuszami.

W służbie zdrowia 135 było lekarzami, spośród zatrudnionych w wojsku niektórzy dochodzili w awansach do stopni generalskich.

W archiwach i bibliotekach pracowało 12 absolwentów pochodzenia chłopskiego, w tym wybitni profesorowie archiwiści inwentaryzujący i opisujący zabytki piśmiennictwa polskiego.

Dziennikarzami było 7.

W dziedzinie kultury występowali jako literaci, twórcy placówek oświatowych i teatrów ludowych.

Wśród absolwentów działających w sferze politycznej było łącznie 37 posłów do Sejmu Krajowego (we Lwowie), do austriackiej Rady Państwa oraz do Sejmu i Senatu II Rzeczypospolitej.

W administracji państwowej i samorządowej było 11 absolwentów na wysokich urządach, począwszy od premiera rządu (prof. Julian Ignacy Nowak w 1922 roku), ministrów, wiceministrów, dyrektorów departamentów i wysokich urzędów, w 3 miastach piastowali stanowiska burmistrzów.

Uszeregowane powyżej przeze mnie liczby dają jedynie wyobrażenie o preferencjach zawodowych absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego chłopskiego pochodzenia. Można też z nich wysnuć wyobrażenie o sukcesach zawodowych tychże absolwentów. Ramy objętościowe artykułu nie pozwalają na imienne pokazanie tych ludzi i ich konkretnych osiągnięć. Ale omawiana tu książka Banacha o karierach zawodowych synów chłopskich jest właśnie przede wszystkim książką o ludziach. Wiele w niej sylwetek uczonych, księży, nauczycieli, prawników, lekarzy i przedstawicieli innych zawodów świadczących o niezaprzeczalnie wielkim wkładzie tej nowej inteligencji w rozwój nauki polskiej, w niektórych dziedzinach i światowej, a także w rozwój kultury, oświaty i infrastruktury sądowej oraz administracyjnej odradzającego się po rozbiorach państwa polskiego. Dla przykładu wymienię tylko kilku uczonych, którzy „wybili się” w swoich dyscyplinach: historycy – Franciszek Bujak, Jan Ptaśnik, Antoni Karbowski, Kazimierz Kaczmarczyk; poloniści – Stanisław Pigoń, Ludwik Kamykowski, Kazimierz Tadeusz Kolbuszowski, Piotr Bańkowski, Jan Sajdak, Stanisław Robert Seliga, Roman Stopa; przyrodnicy – Franciszek Bieda, Szymon Wierdak, Karol Stojanowski; statystycy – Józef Buzek, Marcin Nadobnik; teolodzy – ks. prof. Jan Krzemieniecki, ks. prof. teologii ewangelicznej Karol Michejda, prócz wymienionych wyżej 5 księży rektorów.

Największą grupę omawianej tu inteligencji chłopskiego pochodzenia stanowili nauczyciele szkół średnich. Nie sposób więc wyróżnić tu ich imiennie, chociaż były niewątpliwie wśród nich jednostki obdarzone wielkim talentem pedagogicznym, i Banach o nich pisze. Całej kadrze o chłopskim rodowodzie należą się słowa uznania za bardzo wysoki merytoryczny poziom nauczania w gimnazjach, jak też za równie bardzo wysokie nasycenie procesu dydaktycznego treściami patriotycznymi. Owoce takiego stanu rzeczy uwidoczniły się zrazu w postawach młodzieży w czasie walk II Rzeczypospolitej o granice państwa, jak też później – w czasie II wojny światowej. Politycznie jednak było to środowisko dość dalekie od ruchu ludowego, co wypominał mu z żalem Wincenty Witos⁸⁷. Banach do ujemnych właśnie cech całej pierwszej generacji inteligencji chłopskiego pochodzenia zalicza brak aktywności społecznej, brak ściślejszych związków ze środowiskiem wiejskim, z którego owa inteligencja wyszła i brak wspierania politycznego ruchu ludowego, przy jednoczesnych inklinacjach ku organizacjom narodowym i katolickim. Wy tłumaczenia tych postaw należy niewątpliwie szukać w ich silnej

⁸⁷ W. W i t o s, dz. cyt., s. 36.

wierze wyniesionej z rodzinnych domów i w ogólnej postawie społeczeństwa polskiego (w tym niemal całej inteligencji, do której oni weszli), manifestującej się w syndromie, że „Polak to katolik”, co zwłaszcza w czasie zaborów miało duże znaczenie, gdyż Kościół katolicki pełnił niewątpliwie rolę integrującą naród. Bohdan Cywiński sformułował w tej kwestii nawet tezę, że Kościół polski wypracował „własną ideologię opozycyjną wobec zaborców” i „stworzył formację powszechną, głęboko w narodzie zakorzenioną i nad podziw trwałą. Formację Polaka-katolika”⁸⁸. Konflikty młodej inteligencji chłopskiej z Kościołem na tle jej dążeń do wyemancypowania się spod władzy świeckiej Kościoła przyjdą dopiero z następnymi pokoleniami. Jeśli natomiast idzie o obojętność omawianej tu inteligencji chłopskiego pochodzenia wobec politycznego ruchu ludowego to przyczyn było niewątpliwie wiele, ale bodaj najistotniejszą był ten fakt, że ruch ludowy w końcu XIX wieku nie miał jeszcze dla inteligencji wywodzącej się ze wsi specjalnej siły przyciągania. Atrakcyjniejszy był dla niej ruch narodowy. Inteligencja bowiem – zarówno szlacheckiego, jak i ludowego pochodzenia – była wówczas główną siłą rozpalającą w narodzie idee niepodległościowe, a te właśnie najpełniej wyartykułować umiała w swoim programie politycznym i ideowym Narodowa Demokracja. Przy czym jej współtwórca i czołowy ideolog, to jest starszy o 10 lat od Wincentego Witosa Roman Dmowski, był w pierwszym okresie swej działalności zdecydowanie przyjaźnie nastawiony do świeżych zastępów inteligencji chłopskiego pochodzenia. Uważał je za „pierwiastki bardzo cenne” dla narodu polskiego⁸⁹. W „ludzie” też upatrywał siły i „pierwiastków” do odrodzenia narodu. Dał temu wyraz na łamach swej przytoczonej tu już programowej broszury *Myśli nowoczesnego Polaka*, wydanej po raz pierwszy w 1903 roku, w której pisał: „Nasz lud, zdobywając oświatę i uświadamiając się narodo-wo [...] chwyta chciwie wszystko, co mu «starsi bracia» podają, i może nie ma w dziejach przykładu żeby pierwiastki myśli narodowej i tradycje politycznej przeszłości tak szybko przenikały w masę ludową, jak się to dziś odbywa w naszej ojczyźnie”⁹⁰. „Ten rdzeń narodu – kontynuował o ludzie T. Bielecki, wydawca broszury Dmowskiego – szybko się przetwarza i myśleć za cały naród zaczyna [...] duch polski tylko z polskiego ludu się odrodzi [...] tylko z niego «starsza brać» zaczerpnąć może sił do życia, do czynu, do tworzenia narodowej przyszłości”⁹¹. Wincenty Witos, wytykając w swoich *Wspomnieniach* takie wady Narodowej Demokracji jak „wsteczne stanowisko w sprawach społecznych [...] krzykliwość i przywłaszczanie sobie monopolu na patriotyzm [...] brutalne metody walki, nieprzebiegające w środkach”, w konkluzji końcowej stwierdził jednak o tym stronnictwie, co następuje: „Nie mogłem mu natomiast odmówić zalet, a nimi były: wyraźne i jasne stanowisko w sprawach narodowych, zdolność do kompromisu i lojalność w dotrzymany go”⁹².

⁸⁸ B. C y w i ń s k i, *Rodowody niepokornych...*, s. 222.

⁸⁹ R. D m o w s k i, *Myśli nowoczesnego Polaka*, wyd. 7. według wyd. 4. ze słowem wstępnym T. B i e l e c k i e g o, Londyn 1953, s. 46.

⁹⁰ Tamże, s. 64.

⁹¹ Tamże, s. 65.

⁹² W. W i t o s, dz. cyt., s. 38.

Trzeba też zauważyć, że ruch ludowy już w początkach swoich, bo od roku 1913 do 1931 był rozbity na trzy zwalczające się wzajemnie stronnictwa i nie miał ani takich wybitnych przywódców, ani takiej własnej ideologii, jaką miał ruch narodowy. Ideologię (z elementami filozoficznymi) dla ruchu ludowego pod nazwą agraryzm zaczęła wypracowywać dopiero Polska Akademicka Młodzież Ludowa i Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici” w latach 30. XX wieku.

* * *

Na zakończenie przytoczę za A. Banachem (*Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, s. 135) fragment referatu prezesa Zrzeszenia Inteligencji Ludowej i Przyjaciół Wsi prof. Franciszka Bujaka, wygłoszonego w Warszawie na Walnym Zjeździe tegoż Zrzeszenia w dniu 2 maja 1938 roku. Jest w nim zarówno o jakości części tych pierwszych pokoleń inteligencji chłopskiego pochodzenia, jak też o tym, jaka powinna być ta część inteligencji jemu współczesna. To niczym kłamra spajająca całą treść powyższego artykułu. Bujak powiedział: „brakowało nam dotąd łączności, organizacji, a przede wszystkim poczucia wewnętrznej wartości. Nie wierzyliśmy w siebie ani w lud, niejeden z nas zacierał za sobą ślady bardzo starannie, dla wielu wieś i jej sprawy były i pozostały obojętne. Tymczasem nie tylko nie mamy się czego wstydzić, ale powinniśmy być dumni z tego, że pochodzimy z ludu, z praźródła narodu i jego kultury, że potrafiliśmy wznieść się od razu na wyżyny kultury polskiej, korzystać z niej, stać się jej reprezentantami i twórcami, powinniśmy być dumni, że mimo krótkiego stosunkowo czasu, który upłynął od otwarcia dla wsi dostępu do oświaty i kultury, pierwiastek ludowy tak wybitny ma wśród narodu znaczenie, tak rzetelnie zdobył zasługi”.

ON THE FIRST GENERATIONS OF THE POLISH INTELLIGENTSIA
OF PEASANT ORIGIN
REFLEXIONS UPON TWO BOOKS BY ANDRZEJ KAZIMIERZ BANACH

SUMMARY

This article is the voice of a historian of the peasant movement, brought forward by the discussion about the stigma of peasant origin. It concerns particularly the formation of a new type of intelligentsia (including artists) who recruited from the peasantry, but also touches the subject of the conviction about the inferiority of peasants. This prejudice, deeply rooted both in the minds of these new members of intelligentsia as well as in those of the rest of the society, frequently compelled them to erase the traces of their origin. Such a tendency was labelled by the more enlightened minds as “breaking out of one’s social class”. This article also discusses some historical premises of the Polish class mentality as well as the slow process of its transformation. The factual, statistical, biographical and bibliographical material used in this article to characterise the first generations of the Polish intelligentsia of peasant origin, educated at the Jagiellonian University from 1860–1918, comes from two studies by Professor Andrzej Kazimierz Banach. The first of these, entitled “Young Peasants at the Jagiellonian University from 1860–1861 to

1917–1918” and published in 1997, contains the collective and individual characteristics of 3480 students of the four then existing departments of the Jagiellonian University, i.e. the philosophical, theological, juridical, and medical one. The second book, entitled “The Professional Careers of the Jagiellonian University Students of Peasant Origin from 1860–1861 to 1917–1918” and published in 2009, presents, in the first part, the course of the professional, public and academic careers of a select group of several dozen people. The second part of this publication, entitled “The Bio-bibliographical Dictionary of the Professional Careers”, contains the surnames of 1421 people. One of the great advantages of this dictionary is the bibliography. Each surname is accompanied by the bibliography related to its owner, including the shelf marks of particular files, which renders the whole book a specific vade mecum of the Polish biography.

SŁOWA KLUCZOWE:

Uniwersytet Jagielloński, studenci pochodzenia chłopskiego, liczby i kierunki studiów 1860–1918, inteligenci pochodzenia chłopskiego, kariery i preferencje zawodowe, mentalność i orientacje polityczne

KEYWORDS:

the Jagiellonian University, students of peasant origin, numbers and fields of study from 1860–1918, members of intelligentsia of peasant origin, careers and professional choices, mentality and political preferences

SZAFRAŃSKI LESZEK
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

ORGANIZACJA DIGITALIZACJI
W BIBLIOTECE NARODOWEJ W PRADZE
SPRAWOZDANIE Z POBYTU SZKOLENIOWEGO

HISTORIA BIBLIOTEKI

Początki powstania Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej datuje się na 1348 rok, kiedy w Pradze powstał Uniwersytet Karoliński i w 1366 roku Karol IV podarował mu zbiór kodeksów. Pod koniec XV wieku księgozbiór praskich kolegów liczył już ponad 5000 kodeksów i był znany jako „stara biblioteka karolińska”. W roku 1556 na tronie czeskim zasiadł Ferdynand I Habsburg i zaczątkiem zbiorów biblioteki stał się podarowany przez niego księgozbiór dawnego klasztoru Dominikanów, tak zwana *Bibliotheca maior*, nazywana też „starą biblioteką klementyńską”. W XVII wieku po połączeniu dwóch uniwersytetów działających w Pradze (protestancki uniwersytet Karola i katolicki uniwersytet Ferdynanda), na mocy rozkazu cesarza stara biblioteka Karolińska została przeniesiona do Klementinum. W roku 1727 nowo wybudowana biblioteka barokowa stała się siedzibą połączonych bibliotek. W roku 1777 na mocy cesarskiego dekretu powstała centralna biblioteka, pierwsza publiczna biblioteka w Europie Środkowej. Składały się na nią połączone księgozbiory uniwersyteckie i rodowa kolekcja Kińskich. Pierwszym dyrektorem powstałej biblioteki był Karel Rafael Ungar, który w roku 1782 położył fundamenty pod nowoczesną bibliotekę narodową. W bibliotece powstała pierwsza czytelnia i katalogi odpowiadające tematycznemu rozdzieleniu księgozbioru. Podział tematyczny używany jest w bibliotece do obecnych czasów. Wydawcy i drukarze zostali zobowiązani do przekazywania egzemplarzy obowiązkowych swoich publikacji do biblioteki – od 1782 roku z terenu Pragi, od 1807 roku z obszaru Czech, a od roku 1935 z całego obszaru Czechosłowacji. Po wybudowaniu obecnej *Halę służeb* w latach 20. XX wieku ówczesne władze zdecydowały, że w nowym budynku będzie mieścić się Biblioteka Narodowa, Uniwersytecka i Centralna Biblioteka Wyższych Szkół Technicznych¹.

¹ E. Novotná, *Národní knihovna České republiky: průvodce historií*, Praha 2002, s. 4–14.

BUDYNKI I STRUKTURA BIBLIOTEKI

Główny kompleks budynków Biblioteki Narodowej mieści się w zabytkowej części Pragi, w dawnym kolegium jezuickim. Poza biblioteką w budynkach znajdują się między innymi: wieża astronomiczna, kościół św. Klementa, kaplica Zwiastowania Najświętszej Marii Panny (tzw. kaplica lustrzana) i sala barokowa.

Biblioteka organizacyjnie podzielona jest na 5 głównych sekcji: Knihovni fondy a služby sekce (sekcja zbiorów bibliotecznych i usług), Digitalizace a technologie sekce (sekcja techniki i cyfryzacji), Ekonomika a provoz (Sekcja zarządzania administracją), Samostatné odbory (Niezależne oddziały, Kancelář GR (Biura dyrektora BN w Czechach), które podzielone są na mniejsze działy. W zasobach biblioteki znajduje się ponad 6 milionów woluminów dokumentów.

Dziedziniec i budynki Biblioteki Narodowej w Pradze

Biblioteka Słowiańska (Slovanská knihovna) jest częścią Biblioteki Narodowej w Pradze i największą tego typu specjalistyczną biblioteką w Europie Centralnej. Powstała w 1924 roku jako Rosyjska Biblioteka Spraw Zagranicznych. Od 1927 roku funkcjonuje pod obecną nazwą. Gromadzi i udostępnia literaturę słowiańską, dzieła o profilu historycznym, filologicznym i z zakresu nauk politycznych². W bibliotece słowiańskiej

² L. B a b k a, *O knihovně*, [online] <http://www.nkp.cz/slovanska-knihovna/zakladni-informace/o-knihovne> [dostęp: 13.07.2013].

jest również dział polski i jest drugim co do wielkości po dziale rosyjskim. Znajduje się w nim około 70 tysięcy woluminów książek i czasopism³.

Biblioteka Narodowa posiada magazyny centralne w Hostivarze, które zostały oddane do użytku w 1996 roku i w ostatnich latach kompleksowo rozbudowane. Budynki przeznaczone są do składowania zbiorów, większą ich część zajmują magazyny. Systematycznie transportowane są do nich zbiory z Klementinum. Do nowo wybudowanych obiektów zostały przeniesione również niektóre oddziały zajmujące się digitalizacją.

Budynek Biblioteki Narodowej w Hostivarze

Narodowa Biblioteka Techniczna (*National Technical Library* <http://www.techlib.cz/en>), która mieści się w Pradze 6-Dejvice została przeniesiona ze wschodniego skrzydła Klementinum w 2009 roku. Jest to specjalistyczna biblioteka z największą kolekcją materiałów krajowych i zagranicznych z zakresu nauk ścisłych i technicznych. Jest w pełni zautomatyzowana i nowoczesna. Oferuje 1286 miejsc do nauki, 448 miejsc na relaks (33 z nich są na zewnątrz na patio), 18 czytelni dla grup i 29 indywidualnych czytelni oraz sale wykładowe i konferencyjne⁴. Biblioteka wyposażona jest w urządze-

³ J.K. Wasilewski, *Biblioteka Narodowa w Pradze*, [online] http://www.bu.kul.pl/biblioteka-narodowa-w-pradze,art_10684.html [dostęp: 13.07.2013].

⁴ S. Krueger ed., *A Brief History of the National Library of Technology*, [online] <http://www.techlib.cz/en/2454-history-of-the-library> [dostęp: 13.07.2013].

nia umożliwiające samodzielne wypożyczenie i zwrot książek. Najpopularniejsze zbiory znajdują się w czytelnich z otwartym dostępem, skąd można je bezpośrednio pożyczyć również na zewnątrz. W budynku mieści się też całodobowa czytelnia bez dostępu do zbiorów, z możliwością wykorzystania jej do nauki.

PROCES DIGITALIZACJI I ZABEZPIECZANIE ZBIORÓW

Digitalizacja zbiorów w Bibliotece Narodowej w Pradze organizowana jest na kilku płaszczyznach. Poza biblioteką w digitalizacji jej zasobów uczestniczy firma Google i firma AiP Beroun. Główne prace związane z digitalizacją, które są organizowane przez bibliotekę, odbywają się w Hostivarze. Dokumenty po opracowaniu w systemie Aleph przywożone są ciężarówkami z Klementinum. Następnie przygotowywane są do skanowania, między innymi z książek odrywane są okładki. Ma to na celu ułatwienie rozwarcia grzbietów w trakcie skanowania i pozbycie się zagięć stron.

Biblioteka Narodowa posiada 6 skanerów, w tym 5 automatycznych. Każdy skaner jest obsługiwany przez jednego pracownika, który na bieżąco w trakcie skanowania poprawia błędy. Utworzone kopie cyfrowe dokumentów przeznaczone do archiwizacji zapisywane są w formatach bezstratnych TIFF, JPEG2000. Do plików dodawane są metadane administracyjne, techniczne i strukturalne w formatach PREMIS, MIX, Mets. Pliki przeznaczone do publikacji są poddawane obróbce graficznej przy pomocy między innymi programów Scan Tailor i Photoshop oraz rozpoznawany jest w nich tekst za pomocą technik OCR (ang. *Optical Character Recognition*). Skany są kadrowane i prostowane. Pliki przeznaczone do publikacji zapisywane są w formatach stratnych JPEG2000, JPG, PDF. Metadane opisowe do publikacji pobierane są z systemu Aleph i konwertowane na format Dublin Core i Mets. Następnie dokument publikowany jest na stronach biblioteki cyfrowej. Dokumenty po skanowaniu są naprawiane, konserwowane, suszone, odkwaszane i pakowane do pudełek przygotowywanych na miejscu przez pracowników biblioteki ze specjalnego papieru odpornego na wilgoć i kurz. Wszystkie czynności służą do długoletniego zabezpieczenia dokumentów archiwalnych i są wykonywane w bibliotece przez wykwalifikowany personel.

Obecnie z funduszy unijnych w ten sposób tworzona jest Narodowa Biblioteka Cyfrowa (Narodni digitalni knihovna), w której docelowo znajdzie się ponad 300 tysięcy woluminów czasopism i druków z XIX–XXI wieku. Poprzedni projekt Kramerius (<http://kramerius.nkp.cz>) obejmował digitalizację czasopism i książek XVIII- i XIX-wiecznych i zdigitalizowane zostało w nim 8 milionów stron dokumentów.

Biblioteka Narodowa w Pradze podpisała również umowę z firmą Google. Współpraca polega na masowej digitalizacji całego zasobu biblioteki, co do którego wygasły prawa autorskie. Książki przeznaczone do cyfryzacji katalogowane są na terenie biblioteki. Po zeskanowaniu dostępne będą na stronach Google Books. Koszty transportu, skanowania i udostępniania dokumentów ponosi firma Google. Minusem tej współpracy jest to, że biblioteka dostaje w zamian tylko czarno-białą kopię cyfrową dokumentu w rozdzielczości 200 dpi.

Biblioteka Narodowa jest również koordynatorem projektu ENRICH, którego wynikiem jest Manuscriptorium (<http://www.manuscriptorium.com/?q=pl>). Jest to platforma, która daje dostęp do dokumentów cyfrowych w sferze zasobów obejmujących książki historyczne (manuskrypty, inkunabuły, stare druki, mapy, statuty i inne typy dokumentów). Na podstawie umów licencyjnych Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej udostępnia poprzez pojedynczy interfejs metadane i linki do dokumentów dostępnych w bibliotekach cyfrowych z całego świata.

Na terenie Klementinum znajduje się też pracownia do digitalizacji zbiorów specjalnych, prowadzona przez firmę AiP Beroun, która ściśle współpracuje z Biblioteką Narodową i między innymi zajmuje się wykonywaniem zdjęć cyfrowych cennym manuskryptom w rozdzielczości nawet do 1200 dpi. Przyczynia się to do dużej jakości wykonywanych kopii cyfrowych i wiernego odwzorowania oryginału na zdjęciach.

W Bibliotece Narodowej archiwizowane są również strony internetowe. W oddziale Web Archiving dokonywana jest selekcja, opis w formatach MARC 21, Dublin Core, XML i archiwizacja przy pomocy darmowego oprogramowania Heritrix⁵. Podpisywane są również długoterminowe umowy z właścicielami archiwizowanych stron i serwisów WWW. Celem projektu jest próba zarchiwizowania wszystkich czeskich stron internetowych, portali WWW i różnego rodzaju dokumentów cyfrowych znajdujących się w Internecie, które kiedykolwiek powstały. Z przyczyn technicznych nie jest to do końca możliwe, dlatego metodą selekcji do archiwizacji wybierane są w pierwszej kolejności zasoby cyfrowe przedstawiające wartość historyczną, intelektualną i kulturową dla społeczności czeskiej.

PODSUMOWANIE

Autor zapoznał się z opisanymi procedurami digitalizacji w trakcie stażu w Bibliotece Narodowej w Pradze, gdzie na koniec pobytu zwiedził zabytkową część biblioteki z barokową salą biblioteczną i znajdującą się w niej unikatową kolekcją globusów geograficznych i astronomicznych z XVII–XVIII wieku, kaplicę lustrzaną oraz wieżę astronomiczną i widokową. Nawiązał wiele kontaktów zawodowych. We wszystkich oddziałach spotkał się z wyjątkową serdecznością i chęcią do współpracy ze strony bibliotekarzy. Staż był wspaniałym czasem wymiany doświadczeń.

⁵ *Webarchiv – archiv českého webu*, [online] <http://www.webarchiv.cz/> [dostęp: 10.04.2014].

THE ORGANISATION OF THE DIGITALISATION OF THE NATIONAL LIBRARY
IN PRAGUE. THE REPORT OF A TRAINING STAY

SUMMARY

This article is the report of the author's training stay in the National Library of the Czech Republic in Prague. Its purpose is to present the digitalisation projects conducted in that library as well as to discuss the techniques involved in the digitalisation of its collections. The article also briefly describes the history and organizational structure of that library.

SŁOWA KLUCZOWE:

Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej, digitalizacja dokumentów, historia Klementinum, proces digitalizacji, struktura organizacyjna biblioteki

KEYWORDS:

the National Library of the Czech Republic in Prague, the digitalisation of collections, the history of the Klementinum, digitalization process, library organisational structure

MARIA WICHOWA
(Uniwersytet Łódzki, Łódź)

RECENZJA KSIĄŻKI ZBIGNIEWA GRUSZKI
„PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY”. MONOGRAFIA,
ŁÓDŹ–WARSZAWA 2012

Polska nauka o książce wzbogaciła się o znakomitą publikację. Mianowicie dr Z. Gruszka z Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego przygotował obszerną monografię o wielkiej wartości merytorycznej i zastosował w niej nienaganną metodologię badań, zaprezentował bardzo dojrzały i sprawny warsztat uczonego. Autor książki wypełnił dotkliwą lukę w wiedzy o „Przeglądzie Bibliotecznym”, który to periodyk był omawiany dotychczas sporadycznie, w drobnych pracach o charakterze przyczynkarskim, publikowanych najczęściej z okazji kolejnych rocznic pisma. Jako cel badań postawił sobie pełne i wyczerpujące opracowanie całych dziejów kwartalnika, kolejnych etapów jego egzystencji w środowisku odbiorców, osadzenie omawianych zagadnień w szerokim kontekście historycznym i kulturowym.

Doktor Gruszka przebadał „Przegląd Biblioteczny” wieloaspektowo. Opisał dzieje i rozwój tego czasopisma w kolejnych formach jego egzystencji, to znaczy w latach 1908–1909 (okres warszawski), jego krakowską kontynuację w latach 1927–1939, w okresie Polski Ludowej i najnowszą historię periodyku po okresie transformacji ustrojowej. W trakcie badania historii „Przeglądu” omawiał problematykę przedstawianą na jego łamach, szczegółowo analizując zawartość w sposób bardzo profesjonalny, logicznie, rzeczowo realizując cele badawcze. Wykazał, że mimo przerwy w ukazywaniu się pierwszego czasopisma bibliotekarskiego istnieje ciągłość tego periodyku, że była to zamierzona przez redaktorów kontynuacja. Autor opracował całość dziejów „Przeglądu” i jednocześnie kładł nacisk na pokazanie ewolucji pisma. Interesowały go wszystkie kwestie, które wyłoniły się w czasie prowadzenia badań źródłowych. Szczegółowo analizował zawartość merytoryczną pisma, organizację pracy redakcyjnej, czynności edytorskie związane z przygotowaniem materiału do druku, formę graficzną periodyku, nakład i częstotliwość jego ukazywania się, układ materiału. Wyniki swych badań osadził w szerokim kontekście historycznokulturowym. Pokazywał, jak rozwojowi i swoistym przeobrażeniom kwartalnika towarzyszyły zmiany w kształtowaniu się i funkcjonowa-

niu polskiego bibliotekarstwa i bibliologii. Brał także po uwagę doskonalenie się pracy redakcyjnej i wydawniczej.

Praca badawcza dr. Gruszki jest oparta na solidnie zgromadzonym materiale archiwalnym. Zostały wykorzystane wszystkie dostępne dokumenty, na przykład związane z założeniem pisma, kosztorysy druku, korespondencja redaktorów, listy redakcji ilustrujące ważne wydarzenia z dziejów pisma, choćby te związane z podjęciem współpracy z innymi periodykami naukowymi o podobnym profilu, pisma służbowe w sprawie zmiany polityki wydawniczej, porozumienie o przejęciu przez Bibliotekę Narodową materiałów archiwalnych odnoszących się do „Przeglądu” i wiele innych. Autor monografii dotarł do źródeł dotychczas niezagospodarowanych badawczo lub niewystarczająco przeanalizowanych przez jego poprzedników. Książka jest odkrywczą, zawiera omówienie wielu faktów z dziejów „Przeglądu” do tej pory nieznanych lub ich reinterpretację. Podczas opracowywania materiałów źródłowych badacz zdobył ogromną wiedzę, dlatego zamieścił w swojej pracy mnóstwo ważnych informacji wydobytych z przebadanych dokumentów, trafnie zinterpretowanych. Śledził na łamach „Przeglądu” powstawanie wiedzy o książce, tworzenie systemu bibliotek, notował i komentował ważne fakty z życia naukowego bibliologów okresu przedwojennego i powojennego, na przykład te związane z założeniem pisma, kosztorysy druku, korespondencję redaktorów, listy redakcji ilustrujące przykładowo podjęcie współpracy z innymi pismami naukowymi o podobnym profilu, a także pisma służbowe w sprawie zmiany taktyki wydawniczej, porozumienia o przejęciu materiałów archiwalnych odnoszących się do „Przeglądu”.

Ogólna wiedza autora książki jest bardzo rozległa, wydobyte ze źródeł historycznych fakty umieszcza on w kontekście historycznym i kulturowym. Erudycja ta jest wynikiem zarówno skrupulatności badawczej dr. Gruszki, jak i jego szerokich horyzontów humanistycznych. Praca jest bardzo bogata pod względem faktograficznym. Autor monografii „Przeglądu” zaprezentował dojrzały warsztat bibliologiczny, metody badawcze odpowiednio dobrał do analizowanego materiału. Na podkreślenie i docenienie zasługuje nienagannie przemyślana koncepcja książki, konsekwentne przestrzeganie zasad przyjętej kompozycji, żelazna dyscyplina naukowa.

Monografia jest pracą obszerną, składa się z 5 rozdziałów, pokazujących kolejne etapy egzystencji pisma oraz zakończenia zawierającego ocenę zawartości i społecznego odbioru periodyku.

W rozdziale pierwszym na podstawie materiałów archiwalnych autor omówił powstanie „Przeglądu”, przedstawił jego charakterystykę, częstotliwość ukazywania się pisma oraz analizę zawartości. Pod tym pojęciem kryje się bogaty zestaw zagadnień, a mianowicie: tematyka bibliologiczna na łamach „Przeglądu”, bibliotekoznawstwo i bibliotekarstwo, drukarstwo i księgarstwo, teoria i praktyka bibliografii, artykuły historycznoliterackie, nekrologi i wspomnienia pośmiertne, listy do redakcji, recenzje i sprawozdania. Monografista badał także reklamę i ogłoszenia, badał formę i szatę graficzną, a także przyczyny zawieszenia ukazywania się periodyku. W rozdziale następnym pisał o krakowskim etapie egzystencji periodyku. Nowy materiał badawczy skłonił monogra-

fistę do przyjęcia nieco innych kryteriów opisu i analizy. Dominuje rzeczowy wywód bez dygresji zakłócających zasadniczą myśl dyskursu.

W rozdziale drugim dr Gruszka przedstawił dzieje „Przeglądu Bibliotecznego” w drugim etapie istnienia, tak zwanym okresie krakowskim, czyli do wybuchu II wojny światowej. Pokrótkie omówiony został w tym segmencie związek periodyku z „Przeglądem” drukowanym w latach 1908–1909. Autor zajmuje się również kwestiami *stricte* przyziemnymi, jak cena i cechy fizyczne pisma, omawia także szatę graficzną „Przeglądu”. Od tych „lekkich” zagadnień dr Gruszka przechodzi do informacji już strategicznych, jak problematyka bibliotekarska na łamach periodyku czy bieżąca działalność bibliotek w Polsce opisywana w „Przeglądzie Bibliotecznym”. W dalszej części wywodu pochyła się nad losami redaktorów podczas II wojny światowej.

Rozdział trzeci „*Przegląd Biblioteczny*” w okresie Polski Ludowej potraktowany jest przez dr. Gruszkę szeroko. Mianowicie zwraca on uwagę na uwarunkowania historyczne, które wpłynęły, a właściwie zdecydowały o kształcie periodyku przez dekady powojenne. Jak słusznie autor punktuje, Polska wraz z końcem II wojny światowej utraciła kilka ważnych ośrodków życia kulturalnego – z Lwowem, Grodnem i Wilnem na czele. Autor zwraca uwagę, jak w trudnej powojennej rzeczywistości z wielką pasją, ale i w wielkim trudzie, redakcja „Przeglądu” zostaje reaktywowana. W dalszej części wywodu dr Gruszka wykazuje trud wydawniczy redaktorów, którzy dbali o wysoki poziom wydawnictwa i sprzyjali szerzeniu polskiej myśli bibliotekarskiej.

Czwarty segment rozprawy traktuje o potransformacyjnej historii pisma. „Przegląd Biblioteczny” po 1989 roku kontynuował swą działalność. W 1990 roku redaktorem naczelnym została Barbara Sordylowa, następnie Maria Lenartowicz, później Barbara Sosińska-Kalata. Autor szczegółowo opisał i zilustrował na wykresach statystyki wydawnicze „Przeglądu”, liczbę drukowanych w nim artykułów w poszczególnych latach. Wartościowe konstatacje znajdują się w podrozdziale 4.6 *Prognozy i kierunki rozwoju periodyku*. Autor rozprawy wylicza w tymże podrozdziale wszelkie działania, które stawiają periodyk ten wśród najlepszych w reprezentowanej przez niego dziedzinie. Następnie odnajduje pewne zagrożenia oraz szanse, które mogą wpłynąć na rozwój „Przeglądu Bibliotecznego”. Do tego celu Autor zastosował powszechnie znaną i cenioną metodę badań heurystycznych SWOT, stosowaną we wszystkich polach działania strategicznego.

Rozdział piąty zawiera wyniki nowoczesnych badań społecznego odbioru „Przeglądu Bibliotecznego” i oceny periodyku przez czytelników. Dostarczyły one materiału, na podstawie którego Autor monografii określił kondycję czasopisma, wskazał zalety i słabe strony periodyku, pokazał, co jest w nim atrakcyjne z punktu widzenia bibliotekarzy i bibliologów oraz co należy udoskonalić, aby pismo uzyskało szersze grono czytelników i utrzymało wysoki poziom merytoryczny. Badanie miało charakter ankietowy, prowadzone było drogą internetową. Przyjęte założenia i stosowane narzędzia badawcze są dowodem bardzo dojrzałego i sprawnego warsztatu naukowego Zbigniewa Gruszki. Analiza zebranego materiału jest wnikliwa i wszechstronna oraz bardzo rzetelna i kompetentna. Książka jest nienaganna pod względem metodologicznym.

Bibliografia została zestawiona bardzo kompetentnie i przejrzysto, z podziałem na źródła publikowane, niepublikowane oraz zasoby elektroniczne, a w tych ramach obowiązuje jeszcze dodatkowa klasyfikacja porządkująca ten ogromny materiał i ułatwiająca szybką orientację. Z troską o wygodę czytelnika dr Gruszka opracował 2 indeksy: indeks autorów drukujących na łamach „Przeglądu Bibliotecznego” (zawierający również informację o roku ich aktywności twórczej) oraz tradycyjny indeks osobowy. Autor monografii wyposażył swą książkę w dużą ilość ważnych ilustracji, obrazujących przeważnie fotokopie dokumentów, wzbogacających wartość merytoryczną publikacji.

Drobnym mankamentem książki Zbigniewa Gruszki jest zbyt zwięzłe potraktowanie przez badacza funkcjonowania periodyku po roku 1989. Charakterystyka pisma działającego po wskazanym terminie wydaje się być sporządzona w trybie nieco przyspieszonym, ogranicza się ona do przeglądu najważniejszych wydarzeń z dziejów periodyku w czasach najnowszych. Brakuje wnikliwej oceny prac redakcji, działającej pod kierunkiem Barbary Sordyłowej, Marii Lenartowicz i Barbary Sosińskiej-Kalaty. Autor monografii nie poświęcił wystarczająco dużo uwagi zmianie na stanowisku redaktora i trudnościom wydawniczym, które pismo przeżywało w roku 2004. Przeprowadził wywiady jedynie z dwoma redaktorami, a to zbyt mały materiał, aby opracować pełną charakterystykę „Przeglądu”, występujących w tym czasie problemów redakcyjnych i edytorskich. Szkoda, że monografista nie pogłębił tych badań, nie dotarł do zastępców redaktorów naczelnych czy też członków rady redakcyjnej pisma. Wówczas ten krótki okres działalności omawianego periodyku byłby szczegółowo opracowany, opis całości byłby pełny i do końca wyczerpujący.

Monografia Zbigniewa Gruszki jest pracą bardzo wartościową, stanowiącą ważny wkład w rozwój polskiej nauki o książce. Młody bibliolog zaprezentował się jako znakomity erudyta, rzetelny interpretator analizowanego materiału, humanista o szerokich horyzontach, badacz z łatwością prowadzący studia interdyscyplinarne (historia literatury, historia kultury, nauka o książce) i wreszcie uczony z pasją opracowujący obfity materiał i zgłębiający wszelkie niuanse oraz zawłości na drodze do prawdy i rzetelnie realizujący postawione sobie cele.

SŁOWA KLUCZOWE:

recenzja, Zbigniew Gruszka, Przegląd Biblioteczny, monografia

KEYWORDS:

review, Zbigniew Gruszka, “Przegląd Biblioteczny”, monograph

ALEKSANDRA CIEŚLAR
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ W ROKU 2013 SPRAWOZDANIE

Rok 2013 przyniósł istotne zmiany w strukturze organizacyjnej Biblioteki Jagiellońskiej. Z dniem 1 października decyzją Dyrektora prof. dr. hab. Zdzisława Pietrzyka zlikwidowane zostały stanowiska wicedyrektorów ds. zbiorów XIX i XX wieku oraz ds. zbiorów specjalnych i spraw wydawniczych. W ich miejsce utworzono stanowisko wicedyrektora ds. zbiorów (objął je mgr Krzysztof Frankowicz, sprawujący dotąd funkcję kierownika Oddziału Magazynów) oraz stanowisko wicedyrektora ds. rozwoju (objęła je mgr Krystyna Sanetra). Na istniejącym przed zmianami stanowisku wicedyrektora ds. administracji pozostała mgr Aleksandra Cieślar.

Od 1 listopada zmniejszona została liczba oddziałów bibliotecznych – istniejących 17 oddziałów zastąpiono 11:

- Oddział Gromadzenia Zbiorów (wcześniej jako Oddział Gromadzenia i Uzupelniania Zbiorów) pod kierownictwem mgr Ewy Dąbrowskiej – w jego skład weszły 3 sekcje: Sekcja Egzemplarza Obowiązkowego, Sekcja Pozyskiwania Zbiorów oraz Sekcja Przechowywania i Udostępniania Czasopism;
- Oddział Opracowania Zbiorów (utworzony z połączenia 3 oddziałów: Oddziału Opracowania Druków Zwartych Nowych, Oddziału Opracowania Wydawnictw Ciągłych oraz Oddziału Opracowania Przedmiotowego) pod kierownictwem mgr Żanety Kubic – w jego skład weszły 3 sekcje: Sekcja Druków Zwartych, Sekcja Wydawnictw Ciągłych oraz Sekcja Opracowania Przedmiotowego;
- Oddział Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej (utworzony z połączenia 2 oddziałów: Oddziału Udostępniania Zbiorów oraz Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów) pod kierownictwem mgr Aleksandry Prokop-Kacprzak – w jego skład weszły 3 sekcje: Sekcja Wypożyczenia, Sekcja Czyteln i Sekcja Informacji Naukowej;
- Oddział Zbiorów Specjalnych (utworzony z połączenia 5 oddziałów zbiorów specjalnych: Oddziału Rękopisów, Oddziału Starych Druków, Oddziału Zbiorów Muzycznych, Oddziału Zbiorów Graficznych i Kartograficznych oraz Oddziału

Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego) pod kierownictwem mgr. Zbigniewa Kozińskiego – w jego skład weszło 5 sekcji: Sekcja Rękopisów, Sekcja Starych Druków, Sekcja Zbiorów Muzycznych, Sekcja Zbiorów Graficznych i Kartograficznych oraz Sekcja Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego;

- Oddział Magazynów pod kierownictwem mgr Katarzyny Furdyny – w jego skład weszły 3 sekcje: Sekcja Magazynowania Zbiorów, Sekcja Egzemplarza Archiwalnego oraz Sekcja Opracowania Technicznego Zbiorów;
- Oddział Zbiorów Cyfrowych (utworzony w miejsce Oddziału Dokumentów Audiowizualnych) pod kierownictwem mgr. Łukasza Meska – w jego skład weszły 3 sekcje: Sekcja Dokumentów Audiowizualnych, Sekcja Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Sekcja Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej;
- Oddział ds. Projektów pod kierownictwem mgr Małgorzaty Mrożek-Buksy;
- Oddział Komputeryzacji pod kierownictwem mgr Katarzyny Sokołowskiej – w jego skład weszły 2 sekcje: Sekcja Biblioteczna oraz Sekcja Informatyczna;
- Oddział Zabezpieczenia Zbiorów pod kierownictwem mgr. inż. Tomasza Zacharskiego – w jego skład weszło 5 sekcji: Sekcja Konserwacji, Sekcja Opraw i Zabezpieczania Zbiorów, Sekcja Reprografii, Sekcja Skontrum oraz Klinika Papieru;
- Oddział Organizacji pod kierownictwem mgr Aleksandry Cieślar – w jego skład weszły 2 sekcje: Sekcja Administracji i Sekcja Obsługi;
- Oddział Techniczny pod kierownictwem mgr. inż. Janusza Miki.

Pierwsze 5 wymienionych oddziałów podlega dyrektorowi K. Frankowiczowi, kolejne 3 – dyrektor K. Sanetrze i ostatnie 3 – dyrektor A. Cieślar.

Celem wprowadzonej restrukturyzacji było usprawnienie zarządzania poprzez jego centralizację oraz dostosowanie istniejącej struktury Biblioteki do wymogów czasu – zmieniającego się stopniowo profilu zbiorów i oczekiwań użytkowników, zainteresowanych w coraz większym stopniu publikacjami elektronicznymi.

PRACOWNICY

W roku sprawozdawczym Biblioteka zatrudniała ogółem 320 osób (stan na dzień 31 grudnia 2013 roku) – 214 kobiet (67%) i 106 mężczyzn (33%). Spośród nich 266 osób zatrudnionych było w działalności podstawowej (w tym 228 na stanowiskach bibliotekarskich), zaś 54 osoby to pracownicy administracji, obsługi technicznej oraz porządkowej. W niepełnym wymiarze etatu pracowało 13 osób. Wśród zatrudnionych było 19 osób ze stopniem naukowym doktora.

W 2013 roku w BJ pracowało także 3 wolontariuszy (w Oddziale Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej oraz w Oddziale Opracowania Zbiorów) i 35 osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych (umów-zleceń oraz umów o dzieło) w celu realizacji konkretnych zadań.

Stan zatrudnienia na dzień 31 grudnia 2013 roku obrazuje poniższa tabela*.

Wyszczególnienie	Ogółem	Zatrudnieni w działalności podstawowej	Pracownicy administracji, obsługi technicznej i porządkowej
Liczba pracowników	320	266	54
W tym pełnozatrudnieni	307	254	53
W tym kobiety	214	180	34
W tym kobiety pełnozatrudnione	207	174	33
Etaty przeliczeniowe ogółem	313,00	259,50	53,50

* zmodyfikowana tabela z formularza sprawozdawczego Głównego Urzędu Statystycznego (K-03, dział 3, poz. 1)

W związku ze zmianami restrukturyzacyjnymi nowe stanowiska kierownicze objęli: mgr Ewa Amghar – kierownik Sekcji Pozyskiwania Zbiorów w Oddziale Gromadzenia Zbiorów, mgr Agnieszka Brzeziak – kierownik Sekcji Czytelń w Oddziale Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej, mgr Marzanna Baś – kierownik Sekcji Informacji Naukowej w Oddziale Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej, mgr Anna Graff – kierownik Sekcji Zbiorów Graficznych i Kartograficznych w Oddziale Zbiorów Specjalnych, dr Teresa Kaźmierczyk – kierownik Sekcji Wydawnictw Ciągłych w Oddziale Opracowania Zbiorów, mgr Anna Krzak – kierownik Sekcji Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej w Oddziale Zbiorów Cyfrowych, mgr Beata Kurek – kierownik Sekcji Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego w Oddziale Zbiorów Specjalnych, mgr Monika Mydel – kierownik Sekcji Druków Zwartych w Oddziale Opracowania Zbiorów, Danuta Nadolny – kierownik Sekcji Skontrum w Oddziale Zabezpieczenia Zbiorów, dr Jacek Partyka – kierownik Sekcji Starych Druków w Oddziale Zbiorów Specjalnych, dr Danuta Patkaniowska – kierownik Sekcji Opracowania Przedmiotowego w Oddziale Opracowania Zbiorów, mgr Krystyna Pytel – kierownik Sekcji Zbiorów Muzycznych w Oddziale Zbiorów Specjalnych, mgr Anna Sobańska – kierownik Sekcji Rękopisów w Oddziale Zbiorów Specjalnych, mgr Leszek Szafrąński – kierownik Sekcji Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego w Oddziale Zbiorów Cyfrowych, mgr Stanisława Szewczyk – kierownik Sekcji Wypożyczania w Oddziale Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej, mgr Krystyna Tracz – kierownik Sekcji Egzemplarza Obowiązkowego w Oddziale Gromadzenia Zbiorów oraz mgr inż. Tomasz Zacharski – kierownik Oddziału Zabezpieczenia Zbiorów.

Kontynuowano również szkolenie wewnętrzne pracowników w poszczególnych oddziałach Biblioteki. Uczestniczyły w nim 3 osoby: mgr Elżbieta Cygal, mgr Wioleta Jakubas oraz mgr Kamila Jędrusik.

Staże naukowe w innych instytucjach krajowych odbyli: mgr Małgorzata Galos (w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie oraz w Bibliotece Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II), mgr Artur Kober (w Bibliotece Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II), mgr Agata Pazdur-Bąk

(w Bibliotece Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz w Bibliotece Politechniki Krakowskiej), mgr inż. Renata Turkiewicz (w Bibliotece Politechniki Krakowskiej oraz w Bibliotece Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie) oraz mgr Monika Zębała (w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie).

Pracownicy Biblioteki podejmowali też kształcenie na studiach licencjackich, magisterskich lub podyplomowych:

- mgr Joanna Hoły – studia licencjackie w Katedrze Lingwistyki Komputerowej na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ;
- mgr Anna Kowalska – ukończyła studia magisterskie na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz studia podyplomowe z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ;
- mgr Jakub Krzysztonek – ukończył studia podyplomowe z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ);
- Marcin Skóra – ukończył studia licencjackie z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ;
- mgr Adam Tomaszewicz – ukończył studia magisterskie z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ;

Mgr Jakub Krzysztonek rozpoczął studia doktoranckie na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Studia doktoranckie kontynuowali: mgr Izabela Korczyńska (Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II), mgr Katarzyna Zwiercan-Borucka (Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz mgr Adrian Drabik (Wydział Historyczny UJ). Pracę doktorską z dziedziny nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa obroniła mgr Julia Krajcarz (praca *Gdzie często wspomina się imię Boga... Analiza nazw własnych meczetów Stambułu*, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Siemieniec-Gołaś).

Pracownicy podnosili również kwalifikacje zawodowe poprzez uczestnictwo w różnorodnych szkoleniach i prezentacjach:

- mgr Artur Bartczak – forum „JSTOR Event Poland” (Kraków, październik 2013); szkolenie „Open Access w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej” (Kraków, październik 2013); szkolenie z zakresu programu bibliograficznego Mendeley (Kraków, grudzień 2013);
- mgr Marzanna Baś – warsztaty ProQuest „Badania naukowe i kształcenie – problem integracji biblioteki i jej zasobów” (Kraków, kwiecień 2013), prezentacja produktów wydawnictwa Brill (Kraków, kwiecień 2013); szkolenie „Narzędzia przydatne do wyszukiwania i organizacji informacji w ofercie ProQuestu: bazy abstraktowe, pełne teksty, książki elektroniczne, narzędzia do pracy grupowej” (Kraków, maj 2013); prezentacja oferty wydawnictwa De Gruyter (Kraków, czerwiec 2013); forum „JSTOR Event Poland” (Kraków, październik 2013); szkolenie „Open Access

- w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej” (Kraków, październik 2013); szkolenie z zakresu programu bibliograficznego Mendeley (Kraków, grudzień 2013);
- mgr Jerzy Bednarczyk – prezentacja oferty wydawnictwa De Gruyter (Kraków, czerwiec 2013);
 - mgr Bartłomiej Brawuski – szkolenie z zakresu CHAMO dla bibliotek Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego (Kraków, czerwiec 2013);
 - mgr Barbara Bułat, dr Mirosława Bułat, mgr Katarzyna Sokołowska – forum „JSTOR Event Poland” (Kraków, październik 2013); szkolenie „Open Access w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej” (Kraków, październik 2013); szkolenie z zakresu programu bibliograficznego Mendeley (Kraków, grudzień 2013);
 - dr Mirosława Bułat – interaktywne webinarium Elsevier Library Connect „How librarians can help researchers navigate open access choices” (październik 2013);
 - mgr Adrian Drabik – forum „JSTOR Event Poland” (Kraków, październik 2013);
 - dr Sebastian Grudzień – prezentacja baz ProQuest i RefWorks (Kraków, luty 2013); prezentacja produktów wydawnictwa Brill (Kraków, kwiecień 2013); warsztaty ProQuest „Badania naukowe i kształcenie – problem integracji biblioteki i jej zasobów” (Kraków, kwiecień 2013); szkolenie „Rozwiązania cyfrowe w zakresie nauczania, uczenia się, prowadzenia badań naukowych i praktyki zawodowej” (Kraków, maj 2013); szkolenie „Narzędzia przydatne do wyszukiwania i organizacji informacji w ofercie ProQuestu: bazy abstraktowe, pełne teksty, książki elektroniczne, narzędzia do pracy grupowej” (Kraków, maj 2013); prezentacja oferty wydawnictwa De Gruyter (Kraków, czerwiec 2013); szkolenie na temat bazy Scopus (Kraków, czerwiec 2013); forum „JSTOR Event Poland” (Kraków, październik 2013); szkolenie „Open Access w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej” (Kraków, październik 2013);
 - mgr inż. Anna Grzęda – szkolenie „Open Access w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej” (Kraków, październik 2013); szkolenie z zakresu programu bibliograficznego Mendeley (Kraków, grudzień 2013);
 - mgr Anna Pawlik, mgr Joanna Szwej – szkolenie z obsługi portalu informacyjnego UJ (Kraków, wrzesień 2013); szkolenie dotyczące zmiany przepisów o podatku VAT (Kraków, grudzień 2013);
 - mgr Joanna Szwej – szkolenie dla wnioskodawców Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013 „Działanie 1.2: Rozwój społeczeństwa informacyjnego MRPO” oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 „Działanie Podstawowe: usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej – infrastruktura szerokopasmowego Internetu na obszarach wiejskich” (Kraków, styczeń 2013); szkolenie dotyczące nowych funkcjonalności systemu SAP (Kraków, czerwiec 2013);
 - mgr Małgorzata Mrożek-Buksa – szkolenie „Pomoc publiczna” (Kraków, listopad 2013);
 - mgr Kaja Stompór-Lesiecka – szkolenie „Promocja nowych technologii – przepis na inspirację” (Kraków, czerwiec 2013); szkolenie dotyczące obowiązków bene-

ficjentów w okresie trwałości projektów współfinansowanych z POiŚ (Warszawa, październik 2013);

- mgr Leszek Szafrąński – kurs „Prawo autorskie i Creative Commons” (Kraków, wrzesień 2013);
- mgr Iwona Wawrzynek – prezentacja baz ProQuest i RefWorks (Kraków, luty 2013); prezentacja oferty wydawnictwa De Gruyter (Kraków, czerwiec 2013);
- mgr Barbara Wnętrzycka – prezentacja oferty wydawnictwa De Gruyter (Kraków, czerwiec 2013).

Na emeryturę odeszło ośmioro pracowników: mgr Krystyna Bielawska (starszy kustosz dyplomowany), mgr Anna Biłyk-Mydlarz (starszy kustosz dyplomowany), mgr Małgorzata Gołuszka (kustosz), Małgorzata Kucz (bibliotekarz), mgr Barbara Migdałek (kustosz), mgr Bożena Pilch-Ozóg (kustosz), dr Ryszard Tatarzyński (adiunkt), mgr Maria Wilczyńska-Prager (starszy kustosz dyplomowany). Jedna osoba przeszła na rentę, 3 osoby zrezygnowały z pracy: mgr Sylwia Chwist (starszy referent administracyjny), mgr Piotr Myszkowski (bibliotekarz), mgr Sylwia Pisarska (bibliotekarz).

Zmarło troje pracowników (w tym dwoje emerytowanych): dr Jadwiga Bzinkowska (20 września 2013 roku) – w latach 1993–1999 kierownik Oddziału Zbiorów Kartograficznych, Eugeniusz Rusek (23 listopada 2013 roku) – w latach 1982–1996 strażnik ochrony mienia oraz Stanisława Stala (19 grudnia 2013 roku) – od 2001 roku pracownik Oddziału Magazynów.

INFORMACJE OGÓLNE

W 2013 roku do Oddziału Opracowania Druków Zwartych Nowych (przekształconego od 1 listopada w Sekcję Druków Zwartych Oddziału Opracowania Zbiorów) wpłynęło z Oddziału Gromadzenia Zbiorów 66 561 wol. książek, w tym 63 200 wol. wydawnictw krajowych i 3361 wol. wydawnictw zagranicznych. W porównaniu z rokiem 2012 liczba przekazanych woluminów wzrosła o około 5000, to jest ponad 8%. W okresie sprawozdawczym o ponad 10% wzrosła również liczba opracowanych druków zwartych (67 430 wol.), zaś liczba rekordów bibliograficznych wprowadzonych do katalogu komputerowego wzrosła aż o 25% (46 443 rekordów, w tym 10 980 sporządzonych w ramach retrospekcji). Liczba haseł wzorcowych wprowadzonych do katalogu centralnego utrzymała się mniej więcej na tym samym poziomie – 7473 hasła. Sekcja Retrokonwersji (istniejąca w starej strukturze Oddziału) opracowała 22 518 dzieł w 23 542 wol., co oznacza 9% wzrost w porównaniu z rokiem poprzednim. Przyrost inwentarzowy opracowanych książek wyniósł 62 051 wol.

Do Oddziału Opracowania Przedmiotowego Zbiorów Nowych (od 1 listopada przekształconego w Sekcję Opracowania Przedmiotowego Oddziału Opracowania Zbiorów) przyjęto 33 749 wol., to jest 4920 wol. (blisko 15%) mniej niż w roku 2012. W okresie sprawozdawczym opracowano łącznie 38 151 wol., w tym 15 546 wol. w ramach projektu Działalność Upowszechniająca Naukę (finansowanego ze środków Ministerstwa

Nauki i Szkolnictwa Wyższego) – spadek o 6% w porównaniu z rokiem poprzednim. Dla bazy NUKAT utworzono 625 haseł wzorcowych formalnych, w tym 301 haseł osobowych i 324 hasła korporatywne. Wprowadzono 344 hasła przedmiotowe (typu nazwa pospolita), 206 haseł geograficznych i 16 tytułów ujednoczonych. Ogółem opracowano 1191 nowych wzorcowych haseł przedmiotowych, to jest blisko 21% więcej niż w roku 2012. Zespół walidacji wewnętrznej zatwierdził 371 haseł przedmiotowych. Do bazy NUKAT wprowadzono 8117 nowych haseł przedmiotowych rozwiniętych (18% więcej niż w roku poprzednim). Liczba haseł formalnych skopiowanych utrzymała się prawie na identycznym poziomie – 507 haseł (330 haseł zmodyfikowano). Ogółem do NUKAT-u wprowadzono 17 586 nowych opisów przedmiotowych.

Do Oddziału Opracowania Wydawnictw Ciągłych Nowych (przekształconego od 1 listopada w sekcję Wydawnictw Ciągłych Oddziału Opracowania Zbiorów) przyjęto z Oddziału Gromadzenia Zbiorów 8469 tytułów czasopism i serii (to jest 932, czyli 12% więcej w porównaniu z rokiem poprzednim) w 28 589 wol. (to jest o 471 wol., czyli niecałe 2% więcej w porównaniu z rokiem 2012). Liczba woluminów opracowanych w okresie sprawozdawczym wynosi 32 979, to jest prawie identycznie jak w roku poprzednim. Do katalogu komputerowego wprowadzono 1519 oryginalnych rekordów bibliograficznych (ponad 39% więcej niż w roku 2012) oraz 1618 rekordów skopiowanych z bazy NUKAT. Utworzono także 1025 nowych rekordów kartoteki haseł wzorcowych (73% więcej niż w roku 2012!) i skopiowano 69 rekordów. Założono ponadto 2250 rekordów zasobu oraz zmeliorowano 84 dzieła w 278 wol. Z katalogu kartkowego do katalogu komputerowego wprowadzono 14 tytułów w 199 wol.

Komputerowy Katalog Zbiorów Bibliotek UJ (KKZBUJ) – dostępny pod adresem <http://www.bj.uj.edu.pl/uj/katalog> – obsługiwany jest nadal przez zintegrowany system biblioteczny VTLS/Virtua. W roku sprawozdawczym przeprowadzono migrację baz VTLS/Virtua i aplikacji Chameleon iPortal z wersji 2011.2.18 do wersji 2012.2.2. Według stanu na dzień 31 grudnia 2013 roku baza ta rejestrowała 1 066 500 tytułów książek i czasopism w 2 640 775 egzemplarzach oraz 57 485 rekordów zasobu wydawnictw wielotomowych, seryjnych i czasopism Biblioteki Jagiellońskiej oraz bibliotek instytutowych UJ. Spójność danych i efektywne wyszukiwanie w Katalogu zapewnia kartoteka haseł wzorcowych, licząca 1 358 657 rekordów różnych typów. W sumie Komputerowy Katalog Zbiorów Bibliotek UJ zawiera 5 123 417 rekordów (stan na 31.12.2013 roku). Zbiory opracowane komputerowo stanowią obecnie 34% ogólnej liczby zbiorów BJ, a 36% ogólnej liczby zbiorów UJ.

Przyrost komputerowego opracowania zbiorów w roku 2013 obrazuje poniższa tabela.

	Rekordy bibliograficzne (tytuły)	Rekordy egzemplarza	Rekordy zasobu (liczba tomów)	Rekordy khw
Rekordy wprowadzone w 2013 roku	108 736	235 881	4994	110 897
w tym sporządzone przez:				
Bibliotekę Jagiellońską	38 616	168 141	4233	27 904
Biblioteki instytutowe UJ	16 283	61 227	605	9 226
Bibliotekę Medyczną i biblioteki zakładowe CM UJ	956	6 513	156	3 227
przejęte z bazy NUKAT-u	52 881	–	–	70 540

Koszt utrzymania centralnego katalogu UJ w 2013 roku wyniósł 157 691 zł (w tym serwis i prawo do aktualizacji VTLS/Virtua: 120 507 zł, zaś serwis i prawo do aktualizacji ORACLE: 37 184 zł).

W Oddziale Informacji Naukowej i Katalogów (przekształconym od 1 listopada w Sekcję Informacji Naukowej w Oddziale Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej) do wszystkich katalogów kartkowych ogółem włączono 1707 kart, usunięto zaś 1155 kart zastępczych. Kontynuowano też prace związane z digitalizowaniem kart dla Podstawowego Katalogu Alfabetycznego – ogółem zeskanowano 790 kart (to jest o 27% mniej niż w roku 2012) i oznaczono numeracją PKA 1002 karty.

Pracownicy Oddziału kontynuowali prace związane z uzupełnianiem *Bazy biografów*, do której wprowadzono 245 nowych opisów, zaś 130 rekordów już istniejących uzupełniono o nowe informacje. Na koniec 2013 roku stan bazy wynosił 38 100 rekordów. Opracowano także 85 kart do kartoteki nekrologów, która liczy obecnie 53 494 karty.

W Oddziale opracowano 175 kwerend ściśle katalogowych, sprawdzając w katalogach 3065 pozycji. Udzielono 22 obszerniejsze odpowiedzi na zapytania telefoniczne. W salach katalogowych czytelnikom udzielono 4580 informacji ustnych, zaś w Czytelnii Informacji Naukowej 4298. Opracowano 299 kwerend krajowych oraz 28 zagranicznych. Kontynuowano też prace nad bieżącą aktualizacją ulotek informacyjnych o BJ w wersji polsko- i anglojęzycznej, które wydano w nakładzie łącznym 5220 egzemplarzy (*Biblioteka Jagiellońska. Informator* – 2720 sztuk, *Biblioteka Jagiellońska. Essential Information about the Library* – 530 sztuk oraz *Podręczna instrukcja korzystania z Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ* – 1970 sztuk).

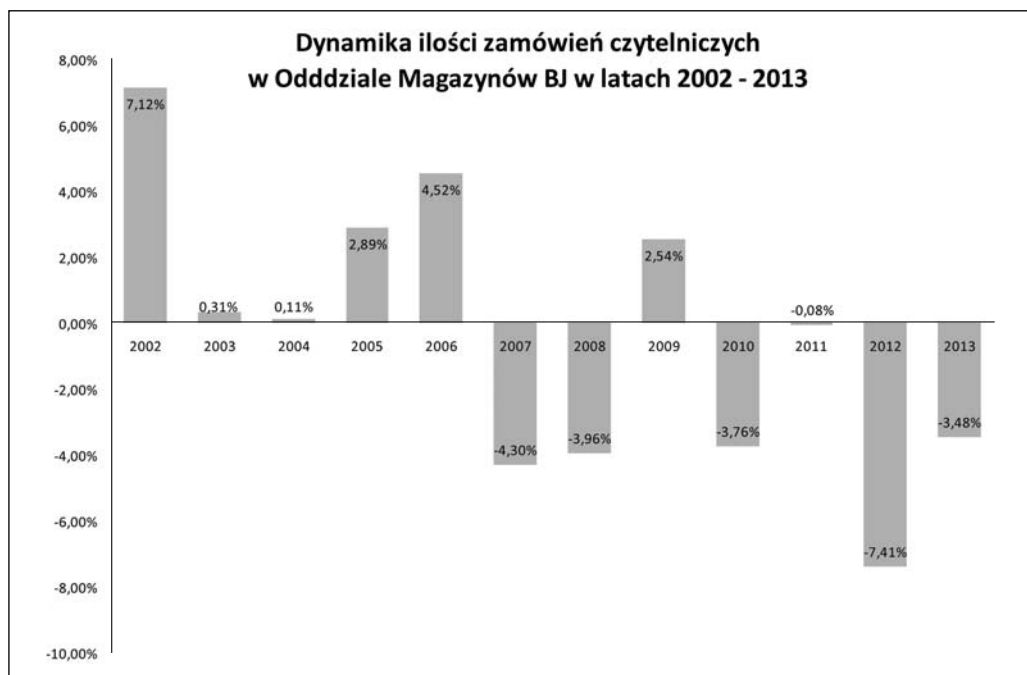
Pracownicy Oddziału administrowali również profilem Biblioteki Jagiellońskiej na Facebooku. Dzięki obecności na portalu internetowym łatwiej jest budować pozytywny wizerunek Biblioteki i wychodzić naprzeciw oczekiwaniom współczesnych, zwłaszcza

młodych użytkowników. W 2013 roku profil BJ „polubiło” ponad 2000 osób – podwojenie tej liczby w stosunku do roku poprzedniego świadczy dobitnie o popularności tegoż serwisu społecznościowego.

W Oddziale Dokumentów Audiowizualnych (przekształconym od 1 listopada w Oddział Zbiorów Cyfrowych) na bieżąco magazynowano i opracowywano wszelkiego rodzaju dokumenty elektroniczne. Pracownicy poprawili 99 rekordów khw i 510 rekordów bibliograficznych, opracowali łącznie 685 nowych rekordów khw. Kontynuowano równocześnie prace nad katalogowaniem dokumentów drukowanych, zabezpieczonych w postaci mikroform – skatalogowano 33 tytuły czasopism. W ramach prac prowadzonych w projekcie „Działalność Upowszechniająca Naukę” kontynuowano opracowanie retrospektywne zbiorów gromadzonych w Oddziale do roku 2007 oraz rozpoczęto digitalizację dokumentów dźwiękowych nagranych na kasetach magnetofonowych (w okresie sprawozdawczym skatalogowano, zdigitalizowano i udostępniono w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej 100 tytułów tych dokumentów).

Oddział ds. Projektów, kierowany przez mgr Małgorzatę Mrożek-Buksę, oprócz wykonywania zadań podstawowych, do których należy głównie obsługa administracyjna realizowanych w Bibliotece projektów finansowanych ze źródeł pozabudżetowych, współpraca z instytucjami zarządzającymi i wdrażającymi fundusze strukturalne na szczeblu centralnym i regionalnym, a także pomoc w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie indywidualnych prac badawczych i innych przedsięwzięć realizowanych przez pracowników Biblioteki, w dużym stopniu angażował się także w działania promocyjne BJ. W maju pracownicy Oddziału czynnie uczestniczyli we współorganizacji Tygodnia Bibliotek w Bibliotece Jagiellońskiej, w ramach którego odbyły się warsztaty kaligrafii oraz akcja „Wymień się książką z Jagiellonką”. Współorganizowano również spotkanie Cambridge University Press w BJ, brano aktywny udział w promocji wydarzeń organizowanych w BJ przez Bibliotekę Austriacką. Wśród wykonywanych zadań znalazła się ponadto regularna aktualizacja informacji na stronie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej, współpraca przy tworzeniu tekstów na nowy portal BJ, współredagowanie informacji na profilu Biblioteki oraz na portalu Facebook, a także regularna dystrybucja materiałów promocyjnych, pozyskanych dzięki realizacji projektów.

Do magazynu ogólnego zbiorów w Oddziale Magazynów włączono 435 869 woluminów. O 4232 (8,5%) wzrosła liczba egzemplarzy, które wpłynęły do magazynu archiwalnego – 54 509 woluminów. O 7,6% wzrosła również liczba zamówień zrealizowanych przez Sekcję Egzemplarza Archiwalnego – w roku sprawozdawczym wyniosła ona 3536. Liczba zamówień czytelnicznych ogółem (360 426) zmalała natomiast o około 13 000 (3,5%) w porównaniu z rokiem poprzednim. Niestety, od 2010 roku notuje się stałą tendencję spadkową w odniesieniu do liczby zamówień na zbiory tradycyjne, co wiąże się niewątpliwie ze wzrostem dostępności literatury *online*. Sytuację tę obrazuje graficznie poniższy diagram.

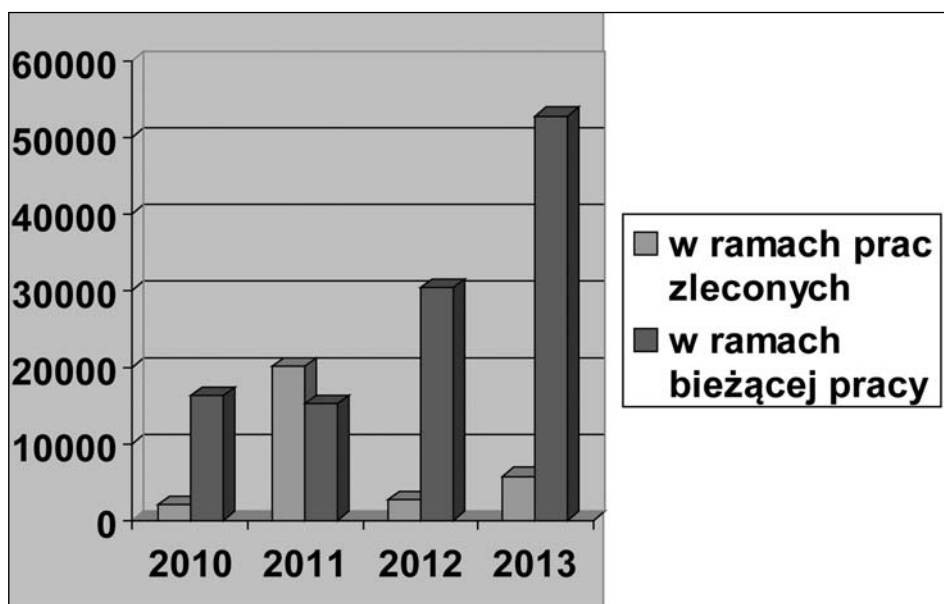

Ze względu na kurczącą się sukcesywnie ilość wolnego miejsca w magazynie książek na 4. piętrze oraz w magazynie czasopism na 5. piętrze nowego budynku do codziennych obowiązków pracowników Oddziału należy permanentna dyslokacja zbiorów. W ramach podjętych działań przewieziono część tzw. „starego zasobu” (1450 metrów bieżących) oraz cały zasób książek IV i V formatu (81 metrów). Rozpoczęto też prace przygotowawcze do dyslokacji V formatu czasopism, aby umożliwić przyjmowanie i odpowiednie przechowywanie nowych wpływów na 5. piętrze. Szacowana rezerwa miejsca w magazynie ogólnym książek powinna wystarczyć na około 2,5 roku, natomiast w magazynie archiwalnym na mniej więcej 3 lata. Rozważany jest montaż dodatkowych regałów. Ich obecność pozwoli wydłużyć ten czas do 4 lat.

Pracownicy Oddziału rozpoczęli ponadto przegląd zbiorów pod kątem ich przydatności w Bibliotece, eliminując nadmierną liczbę egzemplarzy – selekcją objęto 31 pozycji inwentarzowych, co stanowiło 423 woluminy. Do Sekcji Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego Oddziału Zbiorów Specjalnych wybrano i przekazano 258 pozycji, do Sekcji Zbiorów Graficznych i Kartograficznych – 114 woluminów. W trosce o stan zachowania 11 600 woluminów przekazano je do odkwaszania w Klinice Papieru.

Dzięki wewnętrznemu przeszkoleniu kolejnych pracowników Oddziału w zakresie tworzenia rekordów egzemplarza rok 2013 był rekordowy pod względem liczby egzemplarzy wprowadzonych do katalogu komputerowego. Pracownicy Sekcji Opracowania Technicznego osygnowali 95 133 tomy. Odnotowano dalszy wzrost efektywności pracy: liczba utworzonych rekordów egzemplarza wzrosła o 2% (naniesiono 98 408 barko-

dów), natomiast znacząco (o 77,5%) wzrosła liczba druków zwartych objętych retrospekcją – w ramach pracy bieżącej oraz dodatkowych prac zleconych utworzono łącznie 58 532 rekordy. Dynamiczny postęp prac związanych z retrospektywnym opracowaniem zbiorów w ostatnich 4 latach przedstawia poniższy wykres.

W Oddziale Rękopisów (przekształconym od 1 listopada w Sekcję Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych) w okresie sprawozdawczym skatalogowano 314 jednostek (w tym 37 średniowiecznych i 277 nowożytnych) oraz zmeliorowano 11 opisów średniowiecznych. Do mikrofilmowania i skanowania przygotowano 851 rękopisów i sporządzono 224 metryczki. Do utworzenia rekordów w systemie komputerowym Virtua przygotowano 229 rękopisów (140 w ramach Narodowego Zasobu Bibliotecznego oraz 89 z tzw. zbiorów berlińskich).

Pracownicy Oddziału prowadzili prace nad porządkiem papierów Jerzego Pogonowskiego, Piotra Wysockiego, Jana Błońskiego, Tadeusza Kudlińskiego, Mariana Boreckiego (dotyczących opracowania *Fenomenów* Jana Kochanowskiego do Sejmowej Edycji Dzieł Wszystkich Jana Kochanowskiego), Wisławy Szymborskiej (depozyt), archiwum Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” przy Zespole Opieki Zdrowotnej nr 2 w Nowej Hucie. W ramach projektów grantowych rozpoczęto prace nad *Inwentarzem rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej nr 11863–12360. Archiwum Domowe Pawlikowskich, cz. 3* oraz *Katalogiem łacińskich rękopisów średniowiecznych BJ, t. 11*.

Kontynuowano także prace nad spisami akcesyjnymi rękopisów pozyskanych przez BJ (wraz z indeksami), aktualizowano bazę dubletów kopii mikrograficznych i cyfrowych, prowadzono kartotekę mikrofilmów i skanów, przejmowano akta do Archi-

wum BJ, meliorowano kartkowy katalog akcesji i bazę komputerową akcesji Oddziału od 1960 roku, prowadzono prace nad inwentarzem fotokopii i kserokopii, prowadzono prace nad indeksem do *Katalogu zbioru dokumentów pergaminowych BJ*. Zakończono prace nad melioracją akcesji za lata 1956–1960.

Obiekty rękopiśmienne Biblioteki eksponowane były na 24 pokazach i lekcjach bibliotecznych, a także na kilku wystawach, odbywających się również poza BJ – między innymi w Collegium Maius UJ na wystawie poświęconej powstaniu styczniowemu, wystawie *Tyniec-Cluny* w opactwie tynieckim, wystawie *Credo – The Christianisation of Medieval Europe* w Paderborn (Niemcy) oraz wystawie *Mapa 1947–1960* w Narodowej Galerii Sztuki „Zachęta” w Warszawie.

W Oddziale Starych Druków (przekształconym od 1 listopada w Sekcję Starych Druków Oddziału Zbiorów Specjalnych) kontynuowano prace związane z opracowywaniem druków XVII-wiecznych metodą elektroniczną w systemie Virtua. W roku sprawozdawczym sporządzono 1288 haseł wzorcowych (58% spadek w porównaniu z rokiem 2012), utworzono, zmodyfikowano i skopiowano 2285 rekordów bibliograficznych dla starych druków (23% spadek) oraz utworzono 3908 rekordów egzemplarza (85% wzrost w porównaniu z rokiem poprzednim). Kontynuowano również tradycyjne katalogowanie książek zakupionych, подарowanych oraz pochodzących z zasobu dubletów, które nie są ujęte w tzw. starym katalogu. Ogółem skatalogowano 284 dzieła w 298 woluminach (w tym 215 dzieł w 238 woluminach tzw. druków obcych i 69 poloników w 60 woluminach). Osygnowano 223 woluminy wraz z kartami katalogowymi. Pracownicy Sekcji wykonali dla czytelników 102 kwerendy (74 krajowe i 28 zagranicznych). Udzielono 553 informacji bibliograficzne i 289 informacji rzeczowych.

Prowadzono ponadto prace związane z przygotowywaniem *Kalendarza krakowskiego* na rok 2014, obejmujące redakcję merytoryczną i wydawniczą całości tekstu, wyszukiwanie materiału ilustracyjnego, przygotowanie do druku oraz korektę.

W roku sprawozdawczym Sekcja Starych Druków zorganizowała 30 pokazów książek dla gości indywidualnych i grup zorganizowanych z kraju i z zagranicy, 146 starodruków prezentowanych było na 9 wystawach, odbywających się zarówno w gmachu Biblioteki, jak i poza nim (wystawa *Europa Iagellonica* na Zamku Królewskim w Warszawie – 2 druki – oraz *Zgoda sandomierska* w Muzeum Diecezjalnym „Dom Długosza” w Sandomierzu – 1 druk).

W Oddziale Zbiorów Muzycznych (przekształconym od 1 listopada w sekcję Zbiorów Muzycznych Oddziału Zbiorów Specjalnych) znaczną część czasu pochłaniała bieżąca obsługa korespondencji (w ciągu roku wpłynęło 367 listów, w tym 241 zagranicznych; wysłano 283 listy, w tym 196 zagranicznych), przygotowywanie zamówień do Sekcji Reprografii, przeprowadzanie zleconych kwerend (opracowano 35 kwerend, w tym 22 zagraniczne). Udzielono 221 informacji bibliograficznych i 352 rzeczowe. Od września 2013 roku przystąpiono do opracowywania przedmiotowego muzykaliów w Katalogu Komputerowym Zbiorów Bibliotek UJ. Kontynuowano też prace związane z systematycznym likwidowaniem wieloletnich zaległości w zakresie inwentaryzacji posiadanych druków: zakończono wpisywanie do inwentarzy zaległych druków

muzycznych zwartych, rozpoczęto zaś inwentaryzację zaległych druków muzycznych seryjnych. W skarbcu BJ zdeponowano 12 kolejnych najcenniejszych autografów.

W okresie sprawozdawczym przeprowadzono 8 pokazów autografów ze zbiorów berlińskich (W.A. Mozart, L. van Beethoven, F. Mendelssohn, R. Schumann) i autografów F. Chopina, głównie dla gości zagranicznych (z Austrii, Białorusi, Litwy, Niemiec, Rosji, Ukrainy, USA i Włoch) oraz 11 pokazów druków i rękopisów muzycznych BJ (4 połączone były z wykładami na temat zbiorów – dla studentów Instytutu Muzykologii, studentów Wydziału Teorii Muzyki i Kompozycji Akademii Muzycznej w Katowicach oraz nauczycieli Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. M. Karłowicza w Krakowie-Nowej Hucie). Jak co roku pracownicy Oddziału aktywnie uczestniczyli w organizacji wystawy autografów muzycznych, towarzyszącej 17. Wielkanocnemu Festiwalowi Ludwiga van Beethovena.

W Oddziale Zbiorów Graficznych i Kartograficznych (przekształconym od 1 listopada w Sekcję Zbiorów Graficznych i Kartograficznych Oddziału Zbiorów Specjalnych) kontynuowano akcję przejmowania z magazynu ogólnego tych druków zwartych, które ze względów merytorycznych powinny wzbogacić zbiory graficzne i kartograficzne – ogółem przejęto 59 jednostek w 116 woluminach formatu IV i V. W związku z kurczącą się coraz bardziej przestrzenią magazynową przeprowadzono prace porządkowo-melioracyjne, mające na celu uzyskanie dodatkowej powierzchni – w magazynie kartograficznym przeglądnięto 160 szuflad mapników, przenosząc zbiory w inne miejsca.

Jak zwykle znaczną część czasu pracy zajmowało pracownikom przygotowanie kwerend, wymagających niejednokrotnie żmudnych poszukiwań i starannej weryfikacji w literaturze fachowej. W roku sprawozdawczym przeprowadzono 134 kwerendy krajowe (w tym 70 dotyczących zbiorów graficznych i 64 dotyczące zbiorów kartograficznych) oraz 24 zagraniczne (odpowiednio 16 i 8). Udzielono łącznie 1124 informacje: 742 bibliograficznych (w tym 307 w odniesieniu do zbiorów graficznych i 435 w odniesieniu do zbiorów kartograficznych) oraz 382 rzeczowe (odpowiednio 160 i 222). Zrealizowano 121 zamówień na usługi reprograficzne, przekazując do Sekcji Reprografii 1093 obiekty z grafiki i 130 z kartografii w celu wykonania skanów dla czytelników indywidualnych lub dla instytucji. Do odkwaszania w Klinice Kwaśnego Papieru przygotowano i przekazano około 190 arkuszy map (Teka 25).

W związku ze znacznym ograniczeniem liczby organizowanych wystaw w 2013 roku żadnego z obiektów Sekcji nie wypożyczono poza Bibliotekę w celach wystawienniczych.

Pracownicy Oddziału Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego (przekształconego od 1 listopada w Sekcję Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego Oddziału Zbiorów Specjalnych) podobnie jak w roku poprzednim przeprowadzili wiele melioracji magazynowych. Pracę tę wymuszał napływający materiał, a co za tym idzie konieczność przemieszczania zbiorów ze względu na brak miejsca na przychodzące nabytki.

Do bazy katalogowej wprowadzono 456 rekordów bibliograficznych DŹS-ów, 95 rekordów zasobu, 208 rekordów kartoteki haseł wzorcowych oraz 451 rekordów egzemplarza.

Z kwerend opracowanych w Sekcji warto odnotować poszukiwania materiałów dotyczących rękopiśmiennych gazetek szkolnych („Tygodnik Szkolny” 1876, „Student” 1877, „Dyscyplina” 1877), Piwnicy pod Baranami, pierwszych wydań dzieł Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego, druków ulotnych związanych w powstaniem styczniowym, kalendarzy XIX-wiecznych, Mikołaja Kopernika.

Obiekty ze zbiorów SWRiDŹS wypożyczano na wystawy organizowane poza BJ: *Rzecz o roku 1863. Uniwersytet Jagielloński wobec powstania styczniowego* w Collegium Maius UJ (21 obiektów), *Uniwersytecki Dzień Pamięci* w Collegium Novum (3 obiekty).

W Sekcji Konserwacji Oddziału Zabezpieczenia Zbiorów całkowitej bądź częściowej konserwacji poddano 865 dzieł (łącznie 14 111 kart), w tym: 645 rękopisów, 146 wol. starych druków, 25 pozycji inwentarzowych ze zbiorów graficznych, 17 muzykaliów, 30 obiektów z byłego Oddziału Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego oraz 2 wol. druków zwartych i czasopism z magazynu ogólnego. Sporządzono 128 kompletów dokumentacji opisowej i fotograficznej konserwowanych dzieł. Wykonano ponadto konserwację opraw 230 obiektów (w tym 92 rękopisów, 105 starych druków, 3 obiektów ze zbiorów graficznych, 9 muzykaliów i 21 jednostek z dokumentów życia społecznego), a także sporządzono 12 nowych opraw dla zbiorów specjalnych.

Wykonano oprawy ochronne na zbiory specjalne w postaci 1 futerału, 2 teczek, 1 pudła zwykłego i 2 pudeł wyściełanych aksamitem. Sekcja Konserwacji przygotowała do dezynfekcji w komorze fumigacyjnej 53 dzieła ze zbiorów specjalnych i druków z XIX i XX wieku. Poza tym introligatorzy Sekcji wykonali 593 koszulki ochronne na grafiki, rękopisy, stare druki i druki rzadkie. Zrobiono ponadto 4 komplety zapinek na oprawę dzieła muzycznego i 99 *passe-partout* jako ochronę zbiorów, jak i do celów wystawienniczych.

Pracownicy Sekcji Reprograficznej wykonali 10 285 skanów z mikrofilmów bądź mikrofisz zamówionych przez czytelników, 746 609 skanów z oryginałów (w tym 709 081 do zbiorów BJ i na potrzeby bieżącej działalności Biblioteki, a także 37 528 zamówionych przez czytelników). Skany zostały zapisane na 123 dyskach DVD i 543 dyskach CD. Wykonano 23 768 mikroobrazów mikrofiszowych, to jest 94% więcej w porównaniu z rokiem poprzednim (w tym 11 732 negatywowe i 12 036 pozytywowe), 226 036 klatek mikrofilmowych (w tym 172 306 negatywowych i 15 341 pozytywowych do zbiorów BJ oraz 38 389 pozytywowych dla czytelników), 37 803 kserokopie zrobione z oryginałów (57% więcej w porównaniu z rokiem 2012) – w tym dla czytelników: 7583 sztuki w formacie A4, do celów służbowych 29 711 sztuk w formacie A4 i 509 sztuk w formacie A3, 2851 zdjęć cyfrowych (51% więcej w porównaniu z rokiem poprzednim) – w tym 21 dla czytelników i 2830 do celów służbowych oraz sporządzono wydruki z 3615 plików cyfrowych (w tym dla czytelników 8 w formacie A4 i 147 w formacie A3, zaś do celów służbowych BJ 3311 sztuk w formacie A4 i 149 w formacie A3). Skopioowano 166 płyt DVD oraz 160 płyt CD.

W grudniu Sekcja wykonywała w trybie ekspresowym zlecenie dla UJ na skanowanie blisko 16 000 stron dokumentacji dostarczonej przez Dział Zamówień Publicznych. Dokumentacja związana była z obsługą projektów realizowanych przez jednostki Uczel-

ni – wersja cyfrowa wykonywana była dla potrzeb i na prośbę audytora zewnętrznego. Pracownicy Sekcji wykonywali ponadto skany i zdjęcia cyfrowe potrzebne do wystaw organizowanych w BJ, a także zabezpieczali tzw. oprawę fotograficzną wszelkich imprez odbywających się w gmachu Biblioteki.

W intrologatorni Sekcji Opraw i Zabezpieczenia Zbiorów oprawiono 2789 druków zwartych, 5353 wol. czasopism, 626 broszur i 75 ksiąg administracyjnych, wykonano 2415 opraw prowizorycznych na czasopisma i druki zwarte, przeoprawiono 394 wol. druków zwartych i 30 wol. czasopism, naprawiono 177 wol. druków zwartych i 698 wol. czasopism, wykonano 4186 pudeł ochronnych (296 zbiorczych i 3890 jednostkowych), a także 1096 kopert i koszulek ochronnych (głównie na muzykalia oraz na dokumenty życia społecznego i wydawnictwa rzadkie). Pełnej laminacji poddano 3938 kart książek i czasopism.

Klinika Papieru kontynuowała proces masowej konserwacji zbiorów. Do końca 2013 roku w maszynie Neschen C900 odkwaszono 3752 pojedyncze karty różnego formatu, pochodzące ze zbiorów BJ (głównie mapy), co w przeliczeniu na format A4 daje 7504 karty. W instalacji Bookkeeper III masowej konserwacji poddano 16 582 wol. zbiorów archiwalnych i bibliotecznych o łącznej wadze ponad 7390 kilogramów. Odkwaszane pozycje pochodziły ze zbiorów własnych, Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, Muzeum Etnograficznego w Krakowie oraz Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach. Za usługę odkwaszania zbiorów obcych Biblioteka otrzymała blisko 100 000 złotych.

Oddział Komputeryzacji, podobnie jak w latach poprzednich, odpowiadał za sprawne funkcjonowanie wewnętrznej sieci komputerowej Biblioteki. Na sieć tę składa się kilka serwerów oraz 330 komputerów typu PC. Podstawowe działania koncentrowały się głównie na bieżącej obsłudze oprogramowania VTLIS/Virtua w wersji 2012.2.2 oraz innych oprogramowań, aktualizacji systemów operacyjnych zainstalowanych na komputerach, usuwaniu wszelkiego typu awarii oraz szeroko rozumianej obsłudze informatycznej. Pracownicy Oddziału sprawowali nadzór nad funkcjonowaniem modułu rejestracji wypożyczeń i zwrotów książek (*circulation*) oraz nad funkcjonowaniem modułu automatycznego zamawiania książek, administrowali stroną domową BJ, aktywnie uczestniczyli w prowadzeniu szkoleń dotyczących pracy w systemie Virtua w zakresie wprowadzania danych do Komputerowego Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ (zarówno w trakcie warsztatów prowadzonych w BJ, jak i w trakcie spotkań indywidualnych), obsługi modułu *circulation*, a także ochrony danych osobowych użytkowników zarejestrowanych w bazie.

ZBIORY

W 2013 roku w rejestrze przybytków Biblioteki Jagiellońskiej odnotowano wpływ 152 703 wol. i jedn. dokumentów samoistnych (wzrost o blisko 8% w porównaniu z rokiem 2012) oraz 3047 dokumentów towarzyszących (audiowizualnych i elektronicznych), w tym 96 594 wol. druków zwartych i ciągłych (wzrost o 4%) i 2493 dokumenty

towarzyszące (spadek o około 29%), 56 109 jedn. zbiorów specjalnych (wzrost o 18% w porównaniu z rokiem poprzednim) i 554 dokumenty towarzyszące (wzrost o 40%), a także 2688 wol. zakupionych na potrzeby wymiany. W rejestrze ubytków odnotowano 617 wol. o łącznej wartości 17 068,98 złotych. Równocześnie odnaleziono 218 wol. (o wartości 9149,00 zł), które wykreślono z rejestru ubytków i wpisano do ksiąg inwentarzowych.

Ogółem w BJ na zakup literatury naukowej i baz danych wydano 1 465 968,00 zł (w tym z budżetu 204 610,00 zł). Do inwentarza BJ wpłynęło 154 275 wol. i jedn. (5,5% wzrost w porównaniu z rokiem 2012) o łącznej wartości 6 523 014,78 złotych. W zależności od źródła pozyskania wpływ ten przedstawia się następująco: z egzemplarza obowiązkowego – 90 374 wol. i jedn. o wartości 3 561 275,84 zł; z kupna (budżet BJ oraz środki UJ) – 4464 wol. i jedn. o wartości 1 140 853,94 zł; z darów – 5718 wol. i jedn. o wartości 504 253,50 zł; z wymiany – 2749 wol. i jedn. o wartości 224 391,50 zł; ze starego zasobu – 282 wol. i jedn. o wartości 176 720,00 zł, z księgozbioru zabezpieczonego – 7 wol. o wartości 665,00 złotych. Dokumenty życia społecznego – 48 011 jedn. – nie są wyceniane, ponieważ są zaliczane do druków ulotnych. Dodatkowo do inwentarza weszły mikrofilmy i mikrofiszki z produkcji własnej – 2670 sztuk, których wartość wyniosła 914 855,00 złotych. Ponadto w 2013 roku zeskanowano i opublikowano w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej 62 489 publikacji, o łącznej pojemności 51 384 GB, których wartość oszacowano na 7 707 600,00 zł (przy założeniu, że wartość wytworzenia, opracowania i opublikowania 1 GB wynosi 150,00 zł).

Sekcja Egzemplarza Obowiązkowego Oddziału Gromadzenia Zbiorów odnotowała wpływ 88 353 wol. druków zwartych i wydawnictw ciągłych (wraz z 2433 dokumentami towarzyszącymi) oraz 52 880 jedn. zbiorów specjalnych (wraz z 554 dokumentami towarzyszącymi). Odnotowany wpływ był dużo wyższy niż w roku poprzednim, zwłaszcza w odniesieniu do wydawnictw książkowych, co może się wiązać z tendencją rynkową do wydawania większej liczby tytułów w niższych nakładach. Wzrosła również liczba przysyłanych jednostek zbiorów specjalnych, zwłaszcza dokumentów życia społecznego, dokumentów audiowizualnych i oprogramowania. Stopniowo maleje natomiast liczba otrzymywanych czasopism, z których część ukazuje się w wersjach elektronicznych (dostępnych *online*, przesyłanych w plikach lub na fizycznych nośnikach cyfrowych).

Pracownicy Sekcji wzorem lat ubiegłych z niezwykłą sumiennością egzekwowali nadsyłanie obowiązkowych egzemplarzy bibliotecznych przez wydawców. W odpowiedzi na 9453 wysłane urgenty i 350 pism otrzymaliśmy 3534 wol. druków zwartych oraz 2619 numerów czasopism. Wartość zbiorów, które wpłynęły do Biblioteki w ramach egzemplarza obowiązkowego, wyniosła 3 683 260,00 złotych.

Ze środków przyznanych na działalność statutową wydano 1 258 082,00 zł na zakup czasopism i baz danych *online* dla BJ i UJ (to jest o 196 636,00 zł więcej w porównaniu z rokiem 2012). Pracownicy naukowci i studenci UJ i CMUJ mieli dostęp do 63 baz *online*, 53 798 tytułów czasopism oraz 116 133 książek elektronicznych.

W czerwcu 2013 roku 33 jednostki UJ złożyły swoje wnioski na prenumeratę czasopism zagranicznych na rok 2014. Na podstawie wspomnianych wniosków spo-

rządono wykaz zamówień, obejmujący 181 tytułów. Przetarg na dostawę czasopism zagranicznych na lata 2014–2016 wygrała Ars Polona. Z 63 jednostek Uczelni zebrano także wytyczne niezbędne do przygotowania przetargu na dostawę czasopism polskich. Na sporządzonej liście przetargowej znalazło się 567 tytułów w 1071 egzemplarzach. Niestety, w postępowaniu przetargowym uczestniczyła tylko 1 firma („Garmond”), która podjęła się dostarczenia 460 tytułów. Pozostałe 107 tytułów poszczególne jednostki UJ zmuszone są zamawiać bezpośrednio u wydawców. Ogółem w 2013 roku Biblioteka Jagiellońska gromadziła 7962 bieżące tytuły czasopism drukowanych, w tym 7001 polskich i 961 zagranicznych.

Za pośrednictwem Sekcji Pozyskiwania Zbiorów Oddział Gromadzenia zakupił w roku sprawozdawczym 1190 wol. druków zwartych i ciągłych (wzrost o 15% w porównaniu z rokiem poprzedzającym) oraz 1056 jedn. zbiorów specjalnych (nieznaczny spadek w stosunku do roku ubiegłego – o 3%). Ze względu na trudną kondycję finansową Biblioteki wzrost liczby kupowanych książek jest minimalny – kupowane są głównie książki polskie (z książek obcych głównie polonika i nieliczne pozycje naukowe).

Cennym źródłem pozyskiwania zbiorów jest również wymiana, którą w okresie sprawozdawczym BJ prowadziła ze 158 kontrahentami zagranicznymi oraz 14 bibliotekami krajowymi. Dla celów wymiany i reprezentacji zakupiliśmy 2688 wol. za sumę 68 653,67 złotych. Do partnerów krajowych i zagranicznych wysłano ogółem 2755 woluminów, w tym 1865 egzemplarzy publikacji zakupionych w Wydawnictwie UJ i księgarniach krakowskich, 286 egzemplarzy publikacji ze zbiorów własnych (zasób na wymianę oraz dublety egzemplarza obowiązkowego) oraz 604 egzemplarze gratisowe pozyskane od wydawców i autorów. Otrzymaliśmy z kolei 2086 wol. druków zwartych i wydawnictw ciągłych (wraz z 12 dokumentami towarzyszącymi) i 16 jedn. zbiorów specjalnych, wycenionych szacunkowo na kwotę 167 065,00 złotych. W porównaniu z rokiem 2012 otrzymaliśmy o 230 wol. druków zwartych i ciągłych więcej, zaś wartość otrzymanych wydawnictw przewyższyła kwotę poniesionych wydatków (koszty zakupu wraz z kosztami ekspedycji) o ponad 61 000 złotych. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej wzbogaciły się o wiele cennych pozycji otrzymanych między innymi z Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie, z Biblioteki Akademii Nauk w Wiedniu, z bibliotek uniwersyteckich w Berkeley, w Dijon, w Seattle i w Wilnie, z Bibliotek Narodowych w Belgradzie, w Mińsku, w Paryżu, w Pradze i w Sankt Petersburgu, z Biblioteki Uniwersytetu Humanistycznego w Moskwie oraz z Biblioteki Akademii Nauk w Moskwie. Wymienione instytucje to nasi niezawodni, wieloletni partnerzy, dzięki którym mamy dostęp do najnowszej literatury naukowej na świecie.

Jak co roku przyjmowaliśmy również dary z kraju i z zagranicy. W okresie sprawozdawczym otrzymaliśmy 4965 wol. druków zwartych i czasopism (spadek o około 8,5% w porównaniu z rokiem 2012) wraz z 7 dokumentami towarzyszącymi oraz 2169 jedn. zbiorów specjalnych (o szacunkowej wartości 423 845,00 złotych). Wśród podarowanych obiektów znalazło się wiele ciekawych i cennych pozycji, otrzymanych zarówno od instytucji, jak i od osób prywatnych. W gronie darczyńców znaleźli się między innymi: Instytut Książki (171 wol. druków zwartych), niemiecka Fundacja Fritz-

-Thyssen Stiftung (13 wol. druków zwartych), Maximilian-Gesellschaft ze Stuttgartu (10 wol. druków zwartych), szwajcarska fundacja Pro Helvetia (35 wol. druków zwartych), Obserwatorium Astronomiczne UJ (czasopismo „Astronomy and Astrophysics” z lat 2007–2010), Biblioteka Instytutu Fizyki UJ (4 jedn. starych druków), Biblioteka Instytutu Filozofii UJ (15 jedn. starych druków), Wydział Polonistyki UJ (64 jedn. rękopiśmienne), Biblioteka Instytutu Religioznawstwa UJ (11 wol. druków zwartych, 211 wol. druków ciągłych i 1 stary druk), prof. Z. Żmigrodzki (542 jedn. zbiorów muzycznych), prof. Jens Laut z Uniwersytetu w Getyndze (101 wol. druków zwartych), dr Wojciech Kajtoch (383 wol. druków zwartych i 12 wol. druków ciągłych), Przemysław Nowak (28 wol. druków zwartych) i Mirosław Kruszyński z Genewy (3 wol. druków zwartych i 2 jedn. starych druków).

Do Sekcji Pozyskiwania Zbiorów przyjęto także 7427 wol. (to jest o 4% więcej niż w roku ubiegłym), zaś innym bibliotekom przekazano 4483 woluminy. Księgozbiór dubletów powiększył się więc ostatecznie o 2944 woluminów. Pracownicy Sekcji kontynuowali porządkowanie księgozbioru – uporządkowano między innymi ok. 200 metrów bieżących starego ciągu dubletów opatrzonych sygnaturami wewnętrznymi oraz przeprowadzono selekcję wydawnictw „Reichsgesetzblatt” z lat 1933–1945. Z Biblioteki PAN przywieziono 218 paczek z przekazanymi w darze czasopismami z XIX wieku i początku wieku XX, których Biblioteka nie posiadała w swoim zasobie.

Zbiory Sekcji Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych powiększyły się łącznie o 268 pozycji. Do *Księgi przybytków* zostało wpisanych 188 jedn. pochodzących z darów i 80 jedn. z kupna. Do ciekawszych nabytków należą: baśń *Serce z piernika* Marii Kędziorzyny oraz przekazane w darze przez jej córkę (Annę Truskolaską) kalendarzyki, zawierające między innymi informacje o spotkaniach autorskich, fragment archiwum Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” przy Zespole Opieki Zdrowotnej nr 2 w Nowej Hucie (dar rodziny Błońskich), archiwum muzyczne przejęte z Sekcji Zbiorów Muzycznych BJ (obejmujące między innymi materiały do bibliografii „Ruchu Muzycznego”, artykuły i rozprawy z teki redakcyjnej Państwowego Wydawnictwa Muzycznego w Krakowie, materiały dotyczące historii Bratniej Pomocy Uczniów Konserwatorium Towarzystwa Muzycznego w Krakowie, materiały na temat historii Szkoły Muzycznej im. Władysława Żeleńskiego w Krakowie), fragment korespondencji Mariana Bizana, autobiografia Kazimierza Wiśniaka *Życie ze sztuką splecione* (w formie zwoju), *Chronologia urodzin i śmierci Polaków zasługujących na pamięć od roku 1840* z papierów Karola Estreichera młodszego, *Kronika rodzinna* (t. 3: 1887–1908 oraz t. 4: 1909–1916) Ludwika Antoniego Birkenmajera (dar Marii Birkenmajer), spuścizna Jana Błońskiego, zakupione na aukcji 2 listy do Antoniny Sikorskiej: Józefa Mehoffera (z 1905 roku) oraz Lucjana Rydla (z 1901 roku), fragment papierów Mariana Boreckiego dotyczących opracowania *Fenomenów* Jana Kochanowskiego do Sejmowej Edycji Dzieł Wszystkich Jana Kochanowskiego, fragment papierów i korespondencja Antoniny ze Staffów Šindlerovej, fragment papierów Tadeusza Kudlińskiego oraz przekazane w darze przez byłego rektora UJ, Franciszka Ziejkę, 2 pozycje: *Portugalia. Dziennik 15 X 1979–19 I 1980* i *Zapiski paryskie. Dziennik 12 XI 1984–19 XI 1985*. Do dalszego

opracowania pozyskano także fragment spuścizny Stanisława Mierzwę oraz Anny i Jacka Kajtochów.

W Sekcji Starych Druków Oddziału Zbiorów Specjalnych do księgi akcesyjnej wpisano 42 dzieła w 47 woluminach – głównie stare druki otrzymane z bibliotek instytucyjnych oraz od osób prywatnych. Do ksiąg inwentarzowych wpisano 260 dzieł w 284 woluminach. Wśród druków skatalogowanych znalazły się 64 polonika z XVI–XVIII wieku oraz 191 druków obcych. Na przełomie września i października 2013 roku do Sekcji przyjęto księgozbiór kamedułów z Bieniszewa koło Kazimierza Biskupiego w Wielkopolsce, liczący niemal 2000 jednostek bibliograficznych starodruków (w grudniu przewieziono ostatecznie 200 jednostek). Wszystkie egzemplarze poddano dezynfekcji w komorze fumigacyjnej, oczyszczono mechanicznie, a następnie przewieziono do części magazynowej, mieszczącej bibliotekę kamedułów z Bielana. W najbliższym czasie przewidziane jest przeprowadzenie dodatkowych prac inwentaryzacyjnych i katalogowych w obrębie tej kolekcji.

Do Sekcji Zbiorów Muzycznych Oddziału Zbiorów Specjalnych wpłynęły 354 jedn. muzykaliów z egzemplarza obowiązkowego, 7 jedn. z kupna, 28 jedn. z wymiany zagranicznej, oraz 93 jedn. z darów.

Druki otrzymane w ramach egzemplarza obowiązkowego w przeważającej części uzyskaliśmy od wydawnictw muzycznych, wśród których znalazły się między innymi: „Eufonium” z Gdyni, „Contra” z Nieporętu, „Gamma” i „Arystoteles” z Warszawy, „Akord” z Poznania, „Polihymnia” z Lublina, „Maxim” z Zielonej Góry, „Hejnał” z Płocka, wydawnictwa Akademii Muzycznych – w Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Krakowie i w Poznaniu, a także wydawnictwo Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina i Instytutu Sztuki PAN w Warszawie. W tej kategorii zbiorów na szczególną uwagę zasługują: partytura *Mszy F-dur op. 41* Józefa Elsnera, *Halka* Stanisława Moniuszki (Partytura orkiestrowa – t. 1–4), *Sacrae cantiones* Asprilia Pacellego (partytura wydana w oparciu o starodruk muzyczny z 1608 roku, pochodzący z tzw. zbiorów berlińskich).

Wśród druków zakupionych warto wspomnieć druk muzyczny z utworami Fryderyka Chopina, a także wydanie *Koncertu a-moll op. 54* Roberta Schumanna, będące opracowaniem utworu orkiestrowego na 2 fortepiany.

W postaci ekwiwalentów za skanowanie zamawianych zbiorów w 2013 roku otrzymaliśmy jedynie 4 druki muzyczne z utworami kompozytorów angielskich. W związku ze zmianą sposobu rozliczeń za wykonane dla odbiorców zagranicznych usługi, rozliczane obecnie za pomocą faktur, praktycznie zaniechano pozyskiwania muzykaliów w ten sposób.

Najobszerniejszym darem, jaki wpłynął do zbiorów muzycznych w roku sprawozdawczym, był dar druków muzycznych przesłany przez p. Dorotę Bandurowicz ze Stanów Zjednoczonych, zawierający szczególnie interesujące i cenne liczne polonika (amerykańskie wydania utworów Fryderyka Chopina oraz twórczości wokalne innych kompozytorów polskich, a także *Albumy wesółych tańców polskich* na orkiestrę). Spośród darów zagranicznych wymienić należy jeszcze 2 druki muzyczne z kompozycjami

Roberta Schumanna (*Sonate Nr 2 für das Pianoforte op. 22* oraz *Ouverture zur Braut von Messina von F. von Schiller op. 100 ...*), *Weltliche Kantaten und Arien* R. Kaisera, a także bardzo wartościowe i cenne dla muzyków i muzykologów wydanie faksymilowe *Beethoven's „Eroica” Schetchbook*, opracowane na podstawie znajdującego się w BJ rękopisu „Szkicownika” L. van Beethovena (ze zbiorów berlińskich).

Zbiory muzyczne audiowizualne powiększyły się w 2013 roku o 1461 jednostek. Na tak znaczący przyrost tych zbiorów miał wpływ niezmiernie interesujący i cenny dar prof. Zbigniewa Żmigrodzkiego z Częstochowy, obejmujący ponad 800 jednostek płyt analogowych, CD, DVD oraz kaset z różnego rodzaju nagraniami muzycznymi, a mianowicie utwory sławnych śpiewaków i pianistów XX wieku, opery i operetki, muzyka symfoniczna i kameralna, a także muzyka rozrywkowa z lat międzywojennych XX wieku i późniejsza. Ogromną większość zbiorów muzycznych audiowizualnych stanowią nabytki zagraniczne (niemieckie i angielskie), ale muzyka polska lub polskich wykonawców jest również reprezentowana. Spośród innych darów warto wymienić 6 płyt CD z nagraniem śpiewaczki Monsegur Vaillant, wykonującej muzykę klasyczną (pieśni F. Schuberta, R. Schumanna, Ch. Gounoda, R. Wagnera) przy samodzielnym akompaniamencie na fortepianie oraz 3 płyty CD wraz z tomikiem wierszy poetów japońskich, do których muzykę napisała współczesna artystka japońska Chizuko Yoshida. Wśród płyt CD otrzymanych w ramach egzemplarza obowiązkowego najwartościowsze są, jak zwykle, nagrania muzyki klasycznej, przesyłane przez firmę DUX z Warszawy, nagrania wydawnictwa „Nowa Era” *Płytoteka nauczyciela muzyki* (10 płyt CD, stanowiących obszerny i różnorodny materiał dydaktyczny dla nauczycieli klas 4–6 szkoły podstawowej), 1 płyta CD wydana przez wytwórnię „Edukacja XXI” – *Koncert muzyki chóralnej* (nagranie z zakresu edukacji muzycznej, zrealizowane przez Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina, Wydział Dyrygentury Chóralnej [...] oraz solistów). Z zakresu muzyki rozrywkowej wartościowym nabytkiem otrzymanym w formie egzemplarza obowiązkowego jest komplet zawierający 2 płyty CD, 2 płyty DVD oraz książkę *Marek Grechuta*, wydany przez wydawnictwo „Agora” z Warszawy.

Do zbioru dokumentów życia muzycznego wpłynęły 354 jednostki, w tym 304 programy koncertowe, operowe i inne, 46 afiszy, 1 zaproszenie koncertowe i 3 katalogi wystaw.

Sekcja Zbiorów Graficznych i Kartograficznych odnotowała w księdze akcesyjnej 417 nowych pozycji graficznych w 417 wol. (w tym między innymi 2 ryciny, 66 fotografii, 33 ekslibrisy, 315 pocztówek i 1 album) oraz 285 jednostek kartograficznych w 640 wol. (pochodzących w przeważającej części z egzemplarza obowiązkowego – 271 dzieł w 625 wol.). Wszystkie otrzymane materiały graficzne przekazane zostały w formie darów. Ze względu na prezentowaną treść najcenniejszą część kolekcji stanowi zbiór fotografii związanych ze znaną krakowską osobistością – Władysławem Ślęzykiem, byłym pracownikiem BJ. Zbiory kartograficzne powiększyły się z kolei o arkusze map nawigacyjnych Bałtyku, mapę sozologiczną i mapę hydrograficzną. Bardzo cenną pod względem merytorycznym i długo oczekiwaną pozycją jest publikacja *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1789*.

Do Sekcji Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego wpłynęły 48 254 nowe pozycje (27% więcej w porównaniu z rokiem poprzednim), po skatalogowaniu do zbiorów włączono 42 875 jednostek. Jak zwykle wśród nabytków Sekcji największą grupę stanowiły wydawnictwa techniczno-handlowe (16 705 jedn.) oraz wydawnictwa informacyjno-kulturalne (14 405 jedn.). Do Sekcji Zbiorów Muzycznych przekazano 243 jedn. dokumentów życia społecznego. Dużą część stanowiły również dary (963 jedn.) od osób prywatnych i pracowników BJ, z których najciekawsze pochodziły z Sekcji Informacji Naukowej (kalendarze, informatory, druki ulotne dotyczące Krakowa), Sekcji Zbiorów Graficznych i Kartograficznych (katalogi księgarskie) oraz z Sekretariatu BJ (zaproszenia do muzeów, galerii i uroczystości w szkołach wyższych). Z ciekawszych darów otrzymanych od osób prywatnych wymienić należy kolekcję druków związanych z bibliotekami w Polsce i na świecie – 140 jedn., kalendarze wileńskie z lat 2002–2012 (dar prof. Zbigniewa Żmigrodzkiego) – 16 egzemplarzy, a także plakaty i kartki pocztowe od artysty plastyka Kazimierza Wiśniaka – 40 egzemplarzy.

Stan zbiorów bibliotek UJ na dzień 31 grudnia 2013 roku

	Druki zwarte (wol.)	Wyd. ciągłe (wol.)	Zbiory specjalne (jedn.)	Razem (wol. i jedn.)
Biblioteka Jagiellońska	2 483 206	958 333	1 838 027	5 279 566
Biblioteki instytutowe UJ	1 619 728	258 557	147 385	2 025 670
Razem:	4 102 934	1 216 890	1 985 412	7 305 236
Udział procentowy Biblioteki Jagiellońskiej w zasobie bibliotecznym UJ	60,5%	78,7%	92,6%	72,3%

**Zestawienie stanu zbiorów tradycyjnych Biblioteki Jagiellońskiej
opracowanych i wpisanych do inwentarzy**

		Przyrost w roku 2013*	Stan na 31 grudnia 2013 roku
A.	Zbiory ogólne (wol.)		
	druki zwarte nowe	63 945	2 483 206
	wydawnictwa ciągłe	31 983	958 333
	Razem	95 928	3 441 539
B.	Zbiory specjalne (jedn.)		
	rękopisy	268	33 208
	stare druki	284	106 752
	zbiory graficzne	417	59 301
	zbiory kartograficzne	640	57 301
	zbiory muzyczne	1 503	44 332
	normy, opisy patentowe	4 188	280 668
	mikroformy (mikrofilmy, mikrofiszki, fotokopie, kserokopie)	2 677	180 796
	materiały audiowizualne	1 559	25 794
	inne zbiory	43 823	1 049 875
	Razem	55 359	1 838 027
	Ogólny stan zbiorów A+B	151 287	5 279 566

* – po odliczeniu ubytków

**Drukowane czasopisma bieżące w Bibliotece Jagiellońskiej
oraz w bibliotekach instytutowych UJ**

	Liczba tytułów czasopism krajowych	Liczba tytułów czasopism zagranicznych	Razem
Biblioteka Jagiellońska	7 001	961	7 962
Biblioteki instytutowe	1 102	825	1 927
Razem:	8 103	1 786	9 889
Udział procentowy Biblioteki Jagiellońskiej w zasobie bibliotecznym UJ	86,4%	53,8%	80,5%

Dzięki dokumentom przekazanim przez Oddział Gromadzenia Zbiorów wzbogacił się również Oddział Zbiorów Cyfrowych, który otrzymał 1695 dokumentów elektronicznych zwartych (wraz z 10 drukowanymi dokumentami towarzyszącymi), 619 sztuk dokumentów elektronicznych ciągłych (wraz z 50 drukowanymi dokumentami towarzyszącymi), 480 dokumentów dźwiękowych niemuzycznych, 617 dokumentów audiowizualnych (którym towarzyszyło 86 dokumentów drukowanych) oraz 1805 dokumentów

elektronicznych w postaci pliku (w tym 708 dokumentów zwartych i 15 tytułów czasopism, obejmujących 1097 numerów). Do zbiorów Oddziału weszły ponadto towarzyszące książkom 483 dyski optyczne oraz 903 dyski optyczne towarzyszące czasopismom. W Oddziale przechowywane są jeszcze dokumenty analogowe. Jakkolwiek większość tych nośników wciąż jest odtwarzalna, jest to zbiór, który ulega sukcesywnemu starzeniu się, w związku z czym jego digitalizacja w najbliższym czasie jest nieodwołalna. Stan zachowania mikroform (to jest mikrofilmów i mikrofisz) przechowywanych w Oddziale jest ogólnie zadowolający, przy czym jakość kopii pozytywowych z racji ciągłego użytkowania pogarsza się z każdym rokiem. W 2013 roku sklejono 35 popękanych zwojów mikrofilmowych, w 7 przypadkach konieczne było ponowne wykonanie pozytywów. Należy jednak zaznaczyć, że w przyszłości zasób mikroform pozytywowych będzie odtwarzany tylko w sporadycznych przypadkach, na specjalne życzenie użytkownika.

Zbiory elektroniczne Biblioteki Jagiellońskiej wg stanu na 31 grudnia 2013 roku

Zbiory elektroniczne zinwentaryzowane	17 345 jedn.
Licencjonowane zbiory elektroniczne, do których BJ opłaciła dostęp w tym:	173 994 jedn.
książki elektroniczne	120 133 jedn.
czasopisma elektroniczne	53 798 jedn.
bazy danych	63
Materiały zdigitalizowane przez Bibliotekę	219 509 jedn.

W minionym roku pracownicy Sekcji Skontrum kontynuowali kontrolę stanu inwentarzowego wydawnictw zwartych w magazynie archiwalnym w obrębie sygnatur od A 375 001 do A 400 000 oraz A 500 001 do A 670 000 i A 675 001 do A 710 000. Rezultaty przeprowadzonych prac przedstawiono w 5 protokołach. Część rozbieżności między stanem faktycznym a zapisami inwentarzowymi korygowano na bieżąco, o wyjaśnienie pozostałych nieścisłości poproszono inne działy.

W listopadzie 2013 roku rozpoczęto kontrolę wydawnictw ciągłych egzemplarza archiwalnego. Skontrum objęło sygnatury pierwszego inwentarza, to jest A 400 001 do sygnatury A 401 500 – wyniki prac znalazły odzwierciedlenie w 3 protokołach poskontrumowych. W porównaniu ze skontrum druków zwartych skontrum wydawnictw ciągłych przebiega znacznie wolniej, chociażby ze względu na fakt, iż w przeważającej większości czasopism katalog komputerowy nie obejmuje wszystkich sygnatur (część widnieje wyłącznie w katalogu kartkowym), stąd też czas potrzebny do sprawdzenia poszczególnych woluminów znacznie się wydłuża.

W ramach prowadzonych prac sporządzono także 3 protokoły zbiorcze dzieł zagubionych z Magazynu Głównego (2 dla druków zwartych i 1 dla czasopism). Z Wypożyczalni przyjęto 29 protokołów jednostkowych, dotyczących pozycji zagubionych przez czytelników. Wszystkie wykazane pozycje odnotowano w prowadzonych rejestrach ubytków oraz sporządzono do nich odpowiednio: karty zagubionego dzieła, tekturki i zakładki oraz zmieniono ich status w systemie.

Na podstawie wydruków otrzymanych z Oddziału Komputeryzacji oraz fiszek nadsyłanych z Oddziału Magazynów pracownicy Sekcji rejestrowali i sprawdzali pozycje nieodnalezione. Z 693 nowych pozycji nieodnalezionych odszukano 369 pozycji, brakujących w roku 2013 i w latach poprzednich. W roku sprawozdawczym zarejestrowano 218 jedn. odnalezionych (210 wol. druków zwartych i 8 wol. wydawnictw ciągłych), ubytkowano zaś (tzn. uznano za braki bezwzględne) 596 jedn. druków zwartych i 21 ciągłych. Uzupełniono i oddano do oprawy wszystkie egzemplarze zdefektowane (78 wol.), które zostały przekazane do Sekcji. Ogółem podczas prac skontrolnych sprawdzono 205 717 sygnatur.

CZYTELNICTWO I INFORMACJA NAUKOWA

W porównaniu z rokiem 2012 liczba czytelników zarejestrowanych w bazie BJ zmalała o 1163 osoby (4%) – odnotowano 24 394 użytkowników aktywnie korzystających ze zbiorów tradycyjnych, w tym 16 568 studentów (11 175 z Uniwersytetu Jagiellońskiego i 5393 z innych uczelni) i 3183 pracowników nauki. Wraz ze spadkiem liczby czytelników korzystających ze zbiorów tradycyjnych o 3,7% zmalała także liczba pozycji wypożyczanych na zewnątrz – udostępniono 238 575 woluminów. Odnotowano natomiast niewielki (1,5%) wzrost liczby osób korzystających z czytelni – 67 342, czemu towarzyszył również niewielki wzrost liczby zbiorów udostępnionych na miejscu – 238 080 wol. i jednostek. Korzystanie ze zbiorów na miejscu odbywało się w czytelniach oraz w gabinetach zbiorów specjalnych, zapewniających 400 miejsc (w tym 2 separatki dla osób niedowidzących).

Czytelnię Główną odwiedziło 33 014 osób (przeciętnie 116 osób dziennie), to jest o blisko 6% więcej niż w roku 2012. W porównaniu z rokiem 2012 o 8,5% wzrosła też liczba pozycji udostępnionych na miejscu – ogółem z magazynu ogólnego i z księgozbioru podręcznego wypożyczono 128 100 wol. (w tym 98 410 wol. druków zwartych oraz 29 690 wol. czasopism). Wypożyczenia z księgozbioru podręcznego stanowią około 30% całości zamówień.

Znaczący spadek czytelnictwa odnotowano w Czytelni Gazet, funkcjonującej w wydzielonej części Lektorium. W 2013 roku Czytelnię tę odwiedziło 2336 osób (spadek w porównaniu z rokiem poprzednim o 11%), którym z magazynu ogólnego oraz z księgozbioru podręcznego udostępniono łącznie 6552 wol. (spadek o 25%). Przeciętnie z Czytelni tej korzystało 8 osób dziennie. Zjawisko to wiąże się niewątpliwie ze wzrostem zainteresowania wydawnictwami ciągłymi dostępnymi *online*.

W porównaniu z rokiem 2012 niewielki wzrost (5%) odnotowano w przypadku liczby odwiedzin w Czytelni Pracowników Nauki, którą przeciętnie odwiedza 38 osób dziennie – w okresie sprawozdawczym skorzystały z niej 10 283 osoby, którym udostępniono 65 068 wol. (wzrost o 6%). Do czytelni tej należy też 8 separatek, które po rozpatrzeniu podań złożonych przez zainteresowane osoby są przydzielane przez Dyрекcję BJ do korzystania na czas semestru lub całego roku.

W Czytelni Europeistycznej w porównaniu z rokiem poprzednim odnotowano 9% spadek liczby użytkowników (łącznie 2996 odwiedzin, przeciętnie 11 osób dziennie), znacząco (o 28%) zmalała również liczba wypożyczonych pozycji (5352). Z części ogólnoeuropejskiej księgozbioru podręcznego wypożyczono 2008 wol., z części austriackiej – 693 wol. i z części brytyjskiej – 495 woluminów. Z magazynu ogólnego dostarczono do Czytelni 2156 wol. druków zwartych i ciągłych. Dzięki kontynuacji prac zleconych, finansowanym głównie przez Federalne Ministerstwo Spraw Europejskich i Międzynarodowych Republiki Austrii, posunięto do przodu katalogowanie księgozbioru austriackiego, znajdującego się w Czytelni – do bazy KKZBUJ wprowadzono 479 rekordów bibliograficznych.

W roku sprawozdawczym Wypożyczalnię odwiedziło 180 049 osób (średnio około 635 osób dziennie), to jest około 7% mniej w porównaniu z rokiem poprzednim. Z magazynu ogólnego sprowadzono dla czytelników 202 766 wol. (w tym 7134 wol. dla pracowników BJ i 195 632 wol. dla użytkowników zewnętrznych), z rezerwacji przyjęto 32 379 wol., zaś z księgozbioru podręcznego „W” wydano 3079 pozycji. Ogółem na zewnątrz wypożyczono 238 575 wol. (łącznie ze 171 wol. wypożyczonymi z Czytelni Europeistycznej), co stanowi o 4% mniej niż w roku 2012. W dalszym ciągu pracownicy Wypożyczalni obsługiwali także użytkowników trzech bibliotek instytutowych Wydziału Filologicznego UJ (Biblioteki Instytutu Filologii Romańskiej, Biblioteki Instytutu Filologii Słowiańskiej oraz Biblioteki Instytutu Filologii Orientalnej), przeniesionych tymczasowo do gmachu BJ w związku z remontem i przebudową Collegium Padervianum.

Zapisy do Biblioteki na rok akademicki 2013/2014 rozpoczęto 26 września. Typy legitymacji, jak i ich ceny nie uległy zmianie w stosunku do roku poprzedniego. Wszystkie legitymacje z wyjątkiem kart „els” opatrzone są hologramami – tym razem jest to hologram zielony ze złotym emblematem UJ. Z opłat pobieranych za wydanie legitymacji bibliotecznych uzyskano 122 225 złotych.

Dużą popularnością wśród czytelników cieszyła się usługa wprowadzona w październiku 2012 roku, pozwalająca na samodzielne dokonywanie prolongat wypożyczonych dzieł (transakcje przeprowadzane *online*, bez konieczności okazywania książek w Wypożyczalni). Liczba prolongat tradycyjnych dokonanych w 2013 roku wyniosła 28 376, podczas gdy liczba prolongat *online* aż 133 302. Dzięki temu praca Wypożyczalni uległa znacznemu usprawnieniu, co z kolei przyczyniło się do zmniejszenia kolejek oczekujących na obsługę.

W dalszym ciągu z powodzeniem stosowano tryb urgowania w stosunku do czytelników zalegających z terminowym oddawaniem wypożyczonych dzieł. W wyniku podjętych działań odzyskano 420 wol., do budżetu Biblioteki wpłynęło 1095 zł za pozycje zagubione oraz 104 527 zł z tytułu opłat za przetrzymanie książek. Ogółem w wyniku wszelkiego rodzaju opłat pobieranych przez Wypożyczalnię do budżetu Biblioteki wpłynęło 227 847 złotych.

Za pośrednictwem Wypożyczalni Międzybibliotecznej czytelnicy mogli wypożyczać dzieła z innych bibliotek i instytucji krajowych, a także zagranicznych. W 2013 roku

odnotowano niewielki (około 5%) spadek liczby otrzymanych zamówień – ogółem pojawiło się 1411 rewersów. Do 120 bibliotek krajowych wysłano 862 wol. książek, 94 kopie materiałów oryginalnych w postaci mikrofilmów i kserokopii, a także 15 mikrofilmów ze zbiorów specjalnych. Do 14 bibliotek zagranicznych wysłano 22 wol. książek oraz 26 kopii materiałów oryginalnych. Łącznie do instytucji krajowych i zagranicznych Wypożyczalnia Międzybiblioteczna wysłała w roku sprawozdawczym 884 wol. druków zwartych oraz 135 kopii materiałów oryginalnych. Z kolei z instytucji krajowych i zagranicznych przesłano łącznie 85 wol. druków zwartych i 51 kopii materiałów oryginalnych. Z Biblioteki Jagiellońskiej wysłano 152 zamówienia (rewersy), z czego 137 skierowanych było do instytucji krajowych, zaś 15 do bibliotek zagranicznych. W wyniku ich realizacji z 28 bibliotek polskich przesłano 75 wol., 9 kopii materiałów oryginalnych w postaci mikrofilmów i kserokopii oraz 42 mikrofilmy ze zbiorów specjalnych, zaś z 3 bibliotek zagranicznych przesłano 10 wol. książek.

Wypożyczalnię Międzybiblioteczną odwiedziło w roku sprawozdawczym 341 osób (to jest o 13% mniej niż w roku 2012), które łącznie złożyły zamówienia na 188 pozycji. Za pomocą internetu sprawdzono w katalogach bibliotek polskich i zagranicznych 276 pozycji, wysłano 9 kwerend (dotyczących 9 pozycji), odpowiedziano zaś na 23 kwerendy (dotyczące 35 pozycji).

Z Czytelni Czasopism Bieżących, będącej pod opieką Oddziału Gromadzenia Zbiorów, skorzystało 1818 czytelników, co stanowi 6% mniej niż w roku poprzednim. Nieznacznemu wzrostowi (1%) uległa liczba pozycji wypożyczonych w przeliczeniu na tytuły – udostępniono 3445 tytułów, natomiast o 3% zmalała liczba numerów czasopism, z których korzystali czytelnicy (25 620 numerów). Czytelnia została zreorganizowana. Ze względu na spadającą rokrocznie frekwencję zmniejszono przestrzeń dla czytelników, usuwając 2 rzędy stołów, a powiększając tym samym zaplecze, w którym czasopisma przygotowywane są do opracowania i oprawy. Zmieniono również układ czasopism w wolnym dostępie z rzeczowego na alfabetyczny i zaopatrzone je w indeks rzeczowy. Zarządzanie nimi stało się łatwiejsze. Wycofywanie niewykorzystywanych czasopism i dokładanie nowych tytułów odbywa się teraz o wiele sprawniej.

W zakresie korzystania z Czytelni Bibliograficznej, będącej pod opieką Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów, w ciągu 283 dni jej otwarcia odnotowano 9784 odwiedziny (w tym 3143 czytelników korzystających z księgozbioru podręcznego oraz 6641 użytkowników Internetu). W czytelni tej udostępniono 3456 dzieł w około 4084 wol. (ze względu na wolny dostęp do półek dane te są szacunkowe). Do księgozbioru podręcznego włączono 324 tomy, wycofano zaś 75 egzemplarzy (obecnie liczy on 11 412 dzieł w 14 243 woluminach).

W roku sprawozdawczym o 6% wzrosła liczba czytelników, którzy korzystali ze zbiorów rękopiśmiennych. Czytelnię Sekcji Rękopisów odwiedziło 2221 osób, którym udostępniono łącznie 7852 jednostki (w tym 5878 jedn. zbiorów specjalnych, 1971 druków zwartych z księgozbioru podręcznego i magazynu ogólnego oraz 3 wol. czasopism).

Czytelnię Starych Druków odwiedziło 1567 czytelników, którym udostępniono 3922 wol. z magazynu starych druków, 1105 książek z księgozbioru podręcznego oraz

193 druki z magazynu ogólnego. Zrealizowano 4577 rewersów. Obsługa czytelników w sporej części dotyczyła również realizacji zamówień do Sekcji Reprografii. Do pracowni przekazano 337 druków w celu wykonania zamówionych skanów. Do zbiorów BJ skopiowano 98 druków (96 kopii cyfrowych i 2 mikrofilmy).

Odnotowano znaczny spadek w zakresie udostępniania muzykaliów. Podczas 199 wizyt (47% spadek w porównaniu z rokiem 2012) 97 czytelnikom (22% spadek) udostępniono 453 wol. druków muzycznych (57% mniej niż w roku poprzednim), 7 mikrofilmów, 109 wol. książek i 76 wol. czasopism z księgozbioru podręcznego, a także 2 wol. czasopism z magazynu ogólnego. Wzrosła jedynie liczba wypożyczonych rękopisów muzycznych (249 jedn.) oraz dokumentów życia muzycznego (86 jedn.). Łącznie w 2013 roku w Gabinetzie Zbiorów Muzycznych udostępniono 872 pozycje (o 30% mniej niż w roku poprzednim).

Z obiektów przechowywanych przez Sekcję Zbiorów Graficznych i Kartograficznych Oddziału Zbiorów Specjalnych skorzystało 688 czytelników (489 z nich korzystało ze zbiorów graficznych, 199 ze zbiorów kartograficznych). Udostępniono łącznie 5386 jednostek zbiorów specjalnych (w tym 4300 jedn. zbiorów graficznych i 1085 jedn. zbiorów kartograficznych), a także 867 pozycji z księgozbioru podręcznego (832 dotyczące grafiki i 44 kartografii).

Obiektami Sekcji Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego zainteresowanych było znacznie więcej czytelników niż w poprzednim roku sprawozdawczym, aczkolwiek łącznie wypożyczyli oni zdecydowanie mniej pozycji. W 2013 roku Gabinet Wydawnictw Rzadkich odwiedziły 703 osoby korzystające w nim z wydawnictw rzadkich (45% więcej w porównaniu z rokiem 2012), którym udostępniono 1754 jedn. (spadek o 12% w stosunku do roku 2012), w tym 1567 jedn. ze zbiorów RARA, 114 jedn. ze zbiorów II obiegu i 73 jedn. z księgozbioru podręcznego. Dokumentami życia społecznego zainteresowanych było 106 osób (38% więcej niż w roku poprzednim) – udostępniono im 760 jedn. tego typu zbiorów (o około 79% mniej niż w roku 2012).

Zbiory Oddziału Dokumentów Cyfrowych udostępniane są w Czytelni Dokumentów Audiowizualnych, z której w 2013 roku skorzystało 1627 osób (spadek o 19% w porównaniu z rokiem poprzednim). Spadek liczby użytkowników korzystających ze zbiorów zgromadzonych na mikroformach wynika niewątpliwie z faktu stale rozrastających się zasobów bibliotek cyfrowych. Czytelnikom udostępniono około 4000 wol. (dokładna liczba udostępnionych pozycji jest trudna do oszacowania ze względu na wolny dostęp do półek). W Czytelni do dyspozycji użytkowników przeznaczonych jest 7 czytników do mikrofilmów, 4 czytniki do mikrofisz, 4 komputery, telewizor, odtwarzacz DVD i VHS oraz odtwarzacz kaset i płyt CD typu wieża. Kilkanaście wolnych stanowisk przeznaczonych jest dla czytelników korzystających z materiałów własnych.

Udostępnianie zbiorów tradycyjnych czytelnikom indywidualnym w systemie bibliotecznym UJ oraz coraz bardziej popularne korzystanie ze zbiorów elektronicznych w roku sprawozdawczym przedstawiają poniższe tabele.

Udostępnianie zbiorów tradycyjnych czytelnikom indywidualnym w systemie bibliotecznym UJ w roku 2013

	Liczba czytelników zapisanych	Udostępniono na miejscu	Udostępniono na zewnątrz
Biblioteka Jagiellońska	24 394	238 080	238 575
Biblioteki instytutowe UJ*	37 931	495 083	477 162
Razem	62 325	733 163	715 737

* wg sprawozdań bibliotek instytutowych

Korzystanie ze zbiorów elektronicznych, dostępnych zdalnie lub w sieci lokalnej*

Wyszczególnienie	Ogółem
Liczba sesji	819 782
Liczba pobranych dokumentów	987 892
Liczba wyświetleń publikacji z biblioteki cyfrowej	3 485 399
Liczba wejść na stronę internetową	917 090

* wg tabeli zamieszczonej w formularzu sprawozdawczym Głównego Urzędu Statystycznego (K-03, dział 7, poz. 2)

W 2013 roku do dyspozycji czytelników w całej Bibliotece przeznaczone były 42 komputery, z czego 22 podłączone były do Internetu, zaś pozostałe umożliwiały wyłącznie dostęp do katalogu *online*.

Ze wszystkich komputerów sieci Uniwersytetu oraz z komputerów domowych czytelnicy mieli dostęp do 62 baz danych, prenumerowanych w dostępie *online* oraz 6 baz udostępnianych stacjonarnie (na miejscu w Bibliotece). Łącznie udostępniono 68 baz, w tym: 41 pełnotekstowych (*Academic Search Complete, ACS Journals, AIP Journals, APS Journals, Archive of Celtic-Latin Database, Aristoteles Latinus Database, Beck Online, Business Source Complete, Cambridge Journals Online, Database of Latin Dictionaries, Ebrary Academic Complete, Emerald Management Xtra, Health Source – Consumer Edition, Health Source – Nursing/Academic Edition, Historical Abstracts with Full Text, In Principio, IOP Science, JSTOR – The Arts and Sciences, Collections: I, II, III, IV, V, Legal Source, Legalis. System Informacji Prawnej, Leksyka – Słownik internetowy, Lex Polonica Maxima* (otrzymywana w ramach egzemplarza obowiązkowego), *Library of Latin Texts, MasterFile Premier, Monumenta Germaniae Historica, Newspaper Source, Oxford Journal, Papal Letters, Patrologia Latina, ProQuest Central, ProQuest Dissertations and Theses, Reaxys, Regional Business News, RSC Journals, Rzeczpospolita – Archiwum, SAGE Premier, Science Direct, Springer Link, UDB-EDU. Russian Social Science and Humanities Journal Online, Westlaw International, Wiley Online Library*), 22 bazy bibliograficzno-abstraktowe (*Agricola, Arts & Humanities Citation Index 1975–, Bibliographie de Civilisation Médiévale, Chemical Abstracts Plus, Conference*

Proceedings Citation Index – Science 1990 –, *Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities 1990 –*, ERIC, *European Views of Americas (1493–1750)*, Francis, GreenFILE, *Humanities Abstracts*, INSPEC, *International Medieval Bibliography*, *Library Information Science & Technology Abstracts (LISTA)*, Medline, *MLA International Bibliography*, *MLA Directory of Periodicals*, *RILM Abstracts of Music Literature*, *Science Citation Index – Expanded 1945–*, Scopus, *Social Sciences Citation Index with Abstracts 1956–*, *Teacher Reference Center*), 3 bazy faktograficzne (*Abbreviations™ Online*, *Europa Sacra* i *International Directory of Medievalists*) oraz 2 bazy bibliometryczne (*Essential Science Indicators* i *Journal Citation Reports*). Informacja na ten temat jest na bieżąco aktualizowana na stronie domowej BJ. W ramach baz pełnotekstowych zapewniono dostęp do 53 798 czasopism elektronicznych.

Ponadto w 2013 roku udostępniono 31 testowych zasobów *online*, dotyczących niemal wszystkich dziedzin wiedzy (*Animal Health and Production Kompendium*, *Applied Science and Technology Source*, *Book Citation Index*, *Chinese Research Perspectives Online*, *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, *Current Contents Connect*, *Data Citation Index*, *Derwent Innovations Index*, *eBook Academic Collection*, *Education Source*, *EMIS Polska*, *Encyclopedia of Inorganic and Bioinorganic Chemistry*, *Environment Impact*, *Film & Television Literature Index with Full Text*, *Forestry Compendium*, *Global Health*, *Humanities Source*, *Investment Claims*, *JSTOR*, *Leisure and Tourism database*, *New Scientist Archives*, *Oxford Reports on International Law*, *Oxford Handbooks Online*, *Oxford Music Online*, *Passport*, *Political Science Complete*, *Prawopl*, *RefWorks*, *RILM Retrospective Abstracts of Music Literature*, *SocINDEX with Full Text*, *Vet Med Resource database*). O nowo zakupionych i testowanych bazach informowanych jest na bieżąco kilkuset pracowników Uniwersytetu.

W 2013 roku pracownicy BJ opracowali łącznie 712 kwerend (w tym 592 krajowe i 120 zagranicznych) oraz udzielili 12 817 informacji (w tym 10 855 bibliograficznych i 1962 rzeczowe).

Bibliotekę zwiedziło 1665 osób (w tym 281 z zagranicy – między innymi z Austrii, Belgii, Danii, Iranu, Łotwy, Niemiec, Norwegii, Rosji, Rumunii, Słowacji, Stanów Zjednoczonych, Turcji, Ukrainy i Węgier). Wśród nich było 269 bibliotekarzy (w tym 88 z zagranicy). Dla wielu z nich zorganizowano pokazy zbiorów specjalnych.

JAGIELLOŃSKA BIBLIOTEKA CYFROWA (JBC)

W ciągu kolejnego roku funkcjonowania Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa utrzymała status największej biblioteki cyfrowej w Polsce, który osiągnęła już w styczniu 2012 roku. Zestawienie umieszczone na stronie Federacji Bibliotek Cyfrowych z dnia 31 grudnia 2013 roku pokazuje miejsce zajmowane przez JBC wśród 10 największych bibliotek cyfrowych w Polsce. Na uwagę zasługuje fakt, iż pomimo tego, że Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa budowana jest przez konsorcjum 22 instytucji, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa wyprzedza ją pod względem dostępnych publikacji cyfrowych o ponad 39 000 pozycji.

Nazwa biblioteki cyfrowej	Liczba instytucji współtworzących	Liczba dostępnych publikacji
Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa	1	251 221
Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa	22	212 142
Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona	1	169 571
e-biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego	1	145 774
Śląska Biblioteka Cyfrowa	58	82 725
Małopolska Biblioteka Cyfrowa	1	82 243
Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa	9	70 681
Biblioteka Cyfrowa – Regionalia Ziemi Łódzkiej	1	47 332
Elbląska Biblioteka Cyfrowa	1	43 460
Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych	16	37 862

W okresie sprawozdawczym w JBC opublikowano 62 489 dokumentów – były to głównie czasopisma, ale również dość duży zasób zbiorów specjalnych. Niestety, w ostatnim okresie nastąpiło wyhamowanie dynamiki rozwoju w związku z zakończeniem realizacji 3 projektów: JBC, Małopolski Regionalny Program Operacyjny i Narodowy Zasób w Bibliotece Jagiellońskiej.

Na stronie domowej JBC pod adresem <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/pubstats> można na bieżąco śledzić różnorodne zestawienia statystyczne, podające liczbę aktualnie udostępnianych pozycji, liczbę czytelników korzystających z biblioteki w danym momencie, łączną liczbę czytelników od początku uruchomienia bazy (lipiec 2010 roku), zestawienie udostępnianych publikacji, zestawienie wyświetlanych pozycji, publikacje najczęściej czytane i najlepiej oceniane przez użytkowników, a także: łączną liczbę wygenerowanych stron WWW, łączną liczbę wyszukiwań i łączną liczbę odwiedzających w rozbiciu na poszczególne miesiące.

PROJEKTY

Rok 2013 był okresem zakończenia realizacji dwóch dużych projektów strukturalnych, realizowanych przez Bibliotekę Jagiellońską: „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa” (projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007–2013, Priorytet XI. „Kultura i Dziedzictwo Kulturowe”, Działanie 11.1. „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym”) oraz „Bezpieczne i kompleksowe udostępnianie zasobów cyfrowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w sieci Internet”. *Etap I* (projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach

Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013, Oś Priorytetowa 1. Warunki dla rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy, Działanie 1.2 Rozwój społeczeństwa informacyjnego).

Dzięki funduszom otrzymanym w ramach projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa” Biblioteka Jagiellońska pozyskała specjalistyczny sprzęt do digitalizacji: skanery (o wartości 1 221 000,00 zł), linię technologiczną do archiwizacji mikrofilmowej (o wartości 1 114 921,00 zł), komputery do pracowni (wartość: 513 390,46 zł), wyposażenie meblowe (wartość: 53 904,48 zł) oraz materiały niezbędne w procesie digitalizacji.

W ciągu 3 lat realizacji projektu JBC wzbogaciła się o publikacje obejmujące około 1220 tomów czasopism oraz 1644 woluminy książek i jednostki zbiorów specjalnych. W ramach projektu opublikowano 215 tytułów jedynych w Polsce egzemplarzy czasopism IV i V formatu, książki z Oddziału Wydawnictw Rzadkich oraz książki XIX-wieczne. Ponadto w JBC znajduje się bogata kolekcja zbiorów specjalnych: starych druków, rękopisów, muzykaliów, zbiorów graficznych i kartograficznych.

Dnia 30 września 2013 roku zakończyła się realizacja projektu „Bezpieczne i kompleksowe udostępnianie zasobów cyfrowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w sieci Internet”. *Etap I*. Projekt trwał 3 lata. W ramach jego realizacji zdigitalizowano wybrane zabytkowe zbiory Uniwersytetu Jagiellońskiego (Biblioteki Jagiellońskiej, Wydziałowej Biblioteki Prawa, Biblioteki i Fonoteki Instytutu Muzykologii), stworzono bezpieczną infrastrukturę serwerowni BJ, wdrożono bezpieczny system archiwizowania wytwarzanych danych cyfrowych, utworzono nowoczesny portal Biblioteki Jagiellońskiej, integrujący informacje o zasobach i usługach elektronicznych. W JBC zabezpieczono, zdigitalizowano, a następnie udostępniono 2500 woluminów druków unikatowych w skali kraju. Wśród zdigitalizowanych czasopism znalazły się między innymi: „Dziennik Kijowski” (z lat 1906–1918), „Gazeta Krakowska” (z lat 1794, 1796–1849), periodyki wydawane we Lwowie – „Gazeta Poranna” i „Gazeta Wieczorna” (z lat 1910/1911–1930), nadto „Dziennik Rozporządzeń dla Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa” (z lat 1880–1933), 16 tytułów czasopism muzycznych, 1200 tytułów druków muzycznych kompozytorów polskich z XIX i 1. połowy XX wieku, wydanych w Polsce i za granicą.

Z okazji kończącego się etapu realizacji projektu w dniu 21 czerwca 2013 roku zorganizowano spotkanie, którego celem było między innymi podsumowanie efektów projektu i zarysowanie kierunków dalszego rozwoju JBC, prezentacja kolekcji zawierających obiekty nienależące do Biblioteki Jagiellońskiej, publikacja „na żywo” cyfrowej kopii książki oraz przedstawienie sposobów wyszukiwania w kolekcjach. Spotkanie było zaproszeniem wszystkich bibliotek UJ do współpracy przy rozbudowie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej.

W sierpniu zakończono również realizację (trwającego od 3 lat) zadania finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju „Utworzenie uniwersalnej, otwartej, repozytoryjnej platformy hostingowej i komunikacyjnej dla sieciowych zasobów wiedzy dla nauki, edukacji i otwartego społeczeństwa wiedzy” (BJ: etap 4 i 25). Koordynatorem prac był Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ.

W listopadzie zakończono ponadto realizację zadania „Digitalizacja Narodowego Zasobu w Bibliotece Jagiellońskiej”, finansowanego w 100% ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe, priorytet Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego na rok 2013” (wartość zadania: 248 018,40 zł). W ramach tego przedsięwzięcia zdigitalizowano 352 jedn. zbiorów specjalnych oraz 383 wol. czasopism (łącznie ponad 90 000 skanów). Umożliwiło to czytelnikom korzystanie z ponad 700 tytułów, udostępnionych na platformie JBC. Wśród zdigitalizowanych tytułów znalazły się między innymi: jeden z najciekawszych dodatków do „Gazety Lwowskiej” – „Narodna Czasopis” (roczniki z lat 1891–1903), a także wydawane w latach 1926–1939 czasopismo „ABC. Pismo codzienne: informuje wszystkich o wszystkim”, „Dziennik Ludowy”, którego pierwsze numery ukazały się pod koniec 1918 roku we Lwowie, „Tygodnik Polityczny Gazety Warszawskiej” ukazujący się w roku 1935 oraz „Tygodnik Polityczny Warszawskiego Dziennika Narodowego” wydawany w latach 1935–1939. Dzięki wyłączeniu tych pozycji z tradycyjnego udostępniania ocalono je przed całkowitym zniszczeniem.

W roku 2013 w Bibliotece Jagiellońskiej realizowano ponadto inne przedsięwzięcia finansowane ze źródeł zewnętrznych:

– „Proweniencje poloników z Pruskiej Biblioteki Państwowej, tzw. Berlinki, przechowywanej w Bibliotece Jagiellońskiej – analiza zasobu w oparciu o cyfrowe repozytorium” – projekt w 100% finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Okres realizacji: 2013–2015. Wartość projektu: 1 099 805,00 złotych.

– „Biblioteka Jagiellońska – opracowanie dziejów od 1775 do 1918 roku” – projekt w 100% finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Okres realizacji: 2012–2016. Wartość projektu 500 000 złotych.

– „Orientalia Polonica. Polskie tradycje badań nad Orientem” – projekt finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Okres realizacji: 2013–2017. Projekt realizowany pod auspicjami Biblioteki Jagiellońskiej i przy współpracy Wydziału Filologicznego UJ, a także Wydziału Nauk Międzynarodowych i Politycznych UJ;

– „Działalność Upowszechniająca Naukę” – zadanie dofinansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego;

– „Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej nr 11863–12360. Archiwum Domowe Pawlikowskich, cz. 3.” – projekt finansowany przez Narodowe Centrum Nauki. Okres realizacji: 2013–2016. Wartość projektu: 230 205,00 złotych. Kierownikiem projektu jest dr Monika Jaglarz;

– „Katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej, t. 11.” – projekt finansowany przez Narodowe Centrum Nauki. Okres realizacji: 2013–2016. Wartość projektu: 264 253,00 złotych. Kierownikiem projektu jest dr Ryszard Tatarzyński.

W roku sprawozdawczym złożono także wnioski o dofinansowanie kolejnych projektów:

– „Rozwój infrastruktury informatycznej oraz rozbudowa bazy zasobów cyfrowych Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Wartość dofinansowania, o jakie ubiegano się w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, wynosi 3 348 110,58 złotych. Wniosek złożono w Narodowym Centrum Badań i Rozwoju, pełniącym rolę instytucji pośredniczącej. Projekt został zakwalifikowany do oceny merytorycznej, niestety, nie uzyskał wystarczającej liczby punktów;

– „Disputed, forgotten, reinstated: examining professional ethics towards the written cultural heritage in historical perspective”. Zadanie to miało być międzynarodowym projektem badawczym, realizowanym wspólnie z Biblioteką Uniwersytecką w Nikozji oraz Biblioteką Narodową Hiszpanii. Instytucją pośredniczącą w Polsce było Narodowe Centrum Nauki. Wniosek został złożony przez Narodową i Uniwersytecką Bibliotekę w Słowenii – lidera projektu. Niestety, nie został zatwierdzony do dofinansowania;

– „Rozbudowa Wirtualnej Platformy Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego – konserwacja i digitalizacja wybranego księgozbioru Biblioteki Jagiellońskiej oraz kolekcji dawnego Gabinetu Archeologicznego UJ”. Wniosek o dofinansowanie został złożony w ramach programu „Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego” Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego 2009–2014 i Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2009–2014. Przeszedł pozytywnie etap oceny formalnej, niestety, ze względów merytorycznych nie otrzymał finansowania;

– „Ekslibris polski w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Kolekcja Antoniego Brosza.” – wniosek o dofinansowanie złożony w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Projekt nie został zatwierdzony do dofinansowania;

– „Biblioteka Jagiellońska jako narodowe repozytorium dziedzictwa kultury światowej. Cz. 1 – Wolfgang Amadeusz Mozart” – Wniosek o dofinansowanie złożony w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki;

– „Digitalizacja Narodowego Zasobu Bibliotecznego oraz wybranych obiektów muzealnych Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Wniosek złożony w ramach Programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2014 „Dziedzictwo kulturowe”, priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego”;

– „Bezpieczne repozytorium wiedzy dla Małopolski” – wspólne przedsięwzięcie Biblioteki Jagiellońskiej oraz ACK Cyfronet AGH. Projekt złożony do Banku Projektów Regionalnych Województwa Małopolskiego. Uzyskał status projektu strategicznego. Obecnie trwają prace nad nową perspektywą finansową na lata 2014–2020.

IMPREZY NAUKOWO-KULTURALNE ORGANIZOWANE PRZEZ BIBLIOTEKĘ

W 2013 roku Biblioteka Jagiellońska zorganizowała kilka konferencji i sympozjów naukowych. W dniach 24–25 stycznia odbyła się konferencja międzynarodowa „Biblioteka Cyfrowa dziś a wyzwania jutra” pod patronatem honorowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Bogdana Zdrojewskiego, oraz JM Rektora UJ, prof. dr. hab. med. Wojciecha Nowaka. Celem konferencji była promocja oraz podsumowanie projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa”, realizowanego w BJ od 15 kwietnia

2010 roku. Zaproszenie do wzięcia udziału w obradach, skierowane do szerokiego grona pracowników bibliotek, muzeów oraz archiwów, a także do użytkowników bibliotek cyfrowych, spotkało się z bardzo dużym zainteresowaniem. W spotkaniu wzięło udział blisko 150 uczestników (w tym kilkanaście osób z zagranicy: z Czech, Francji, Holandii, Niemiec, Słowacji, Szwecji, Ukrainy i Wielkiej Brytanii). Prelegenci omówili między innymi kwestie dotyczące obiektów oryginalnych (w tym zakresu prac podejmowanych w celu ich zabezpieczenia i konserwacji, problem ponownego skanowania i mikrofilmowania), obiektów cyfrowych (ich standardów, formatów i jakości) oraz metadanych (z uwzględnieniem sposobów wyszukiwania obiektów cyfrowych i przetwarzania danych). Wszystkie referaty tłumaczone były symultanicznie na język angielski i zostały opublikowane w formie książkowej. Konferencji towarzyszyła wystawa zatytułowana *Papier kontra Cyfra*, zorganizowana w sali wystawowej BJ. Odwiedzający ekspozycję mogli dowiedzieć się, jak wygląda proces digitalizacji zbiorów. W gablotach umieszczono oryginalne książki i czasopisma, które w ramach projektu poddano konserwacji, a następnie cyfryzacji. Dzięki 4 stanowiskom komputerowym czytelnik mógł obejrzeć elektroniczną formę zbiorów wystawionych w gablotach. W dniu poprzedzającym konferencję zorganizowano konferencję prasową, na której obecny był rzecznik prasowy Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także przedstawiciele prasy i radia. Wydarzenie cieszyło się dużym zainteresowaniem.

W lutym odbyła się konferencja wieńcząca projekt „Księgozbiór oo. Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej”, realizowany w latach 2007–2012. W ramach projektu oo. Kameduli przekazali Bibliotece w depozyt na czas nieokreślony księgozbiór klasztorny liczący 11 000 woluminów, wśród których znalazło się między innymi 70 inkunabułów, 2130 pozycji z XVI wieku, 4400 dzieł z XVII wieku i 1400 dzieł XVIII-wiecznych. Sesję połączono z otwarciem wystawy, na której eksponowano część bezcennych i unikatowych starodruków, wchodzących w skład kolekcji.

W maju odbyło się uroczyste spotkanie katalogerów, uświetniające utworzenie milionowego rekordu bibliograficznego w katalogu komputerowym zbiorów – „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ”.

W październiku, w ramach krakowskich obchodów rocznic 540-lecia urodzin i 470-lecia śmierci Mikołaja Kopernika, we współpracy z Wydziałem Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizowano sesję naukową „Mikołaja Kopernika Harmonia Sfer”, poświęconą życiu i działalności wielkiego uczonego. Przez 2 dni w Bibliotece Jagiellońskiej można było oglądać oryginał najsłynniejszego dzieła astronoma *O obrotach sfer niebieskich (De revolutionibus orbium coelestium)*. Oprócz rękopisu eksponowano także kilkanaście innych cennych druków z XV, XVI i XVII wieku (wśród nich 1. wydanie *De revolutionibus* z 1543 roku, starodruki opisujące teorię geocentryczną, atlasy ilustrujące teorię heliocentryczną), jak również portrety Kopernika i grafiki obrazujące miejsca, z którymi uczonego był związany.

W grudniu, w ramach Festiwalu Kultury Rodzimej, przy współdziałaniu Fundacji im. Karola E. Lewakowskiego oraz Muzeum Niepodległości w Warszawie, zorganizowano sesję naukową poświęconą Biernatowi z Lublina: „Rzecz o Bernardzie z Lublina, zwanym przez potomnych Biernatem”.

W ramach spotkań autorskich, kontynuowanych w cyklu „Salon Literacki”, w 2013 roku odbyło się 8 imprez: spotkanie z Łukaszem Gołębiowskim pod hasłem „Gdzie jest czytelnik?” (spotkanie, którego współorganizatorem było Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – Koło Grodzkie w Krakowie, prowadził Andrzej Nowakowski), promocja książki prof. Jana Zdzisława Ryna *Wyspa Wielkanocna. Eskulap na Rapa Nui* (spotkanie prowadził Piotr Legutko), uroczyste spotkanie z okazji 70. urodzin pisarza Zbigniewa Świącha (spotkanie prowadzili redaktorzy Leszek Mazan i Mieczysław Czuma), spotkanie z poetą i fraszkopisarzem Marcinem Urbanem oraz promocja tomiku jego wierszy i fraszek *Przez myśli do marzeń* (prowadzenie spotkania: Urszula Guzikowska, oprawa muzyczna: Barbara Leśniak), spotkanie autorskie z Kazimierzem Wiśniakiem oraz promocja jego książki *Życie ze sztuką splecione* (prowadzenie spotkania: Jerzy Duda), spotkanie (zorganizowane we współpracy z Kołem Grodzkim SBP) z prof. Jackiem Wojciechowskim na temat kondycji polskiego bibliotekarstwa i bibliotekoznawstwa, zatytułowane „Lepiej pójść po rozum do głowy” (spotkanie prowadziły: Agnieszka Korycińska-Huras i Żaneta Kubic), spotkanie z Adamem Zagajewskim (symposium zorganizowane w ramach Krakowskich Spotkań Poetów, jako impreza towarzysząca III Światowemu Kongresowi Tłumaczy Literatury) oraz z Czesławem Blicharskim, połączone z promocją jego nowej książki *W służbie mojej Małej Ojczyźnie Tarnopolem zwanej*. Łącznie w spotkaniach tych udział wzięło około 835 osób.

W minionym roku w Bibliotece odbyło się 16 wystaw tematycznych. W ujęciu chronologicznym przedstawiają się one następująco:

– 23 stycznia–1 lutego 2013 roku – *Papier kontra Cyfra* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska; kurator wystawy: Zbigniew Koziński; realizacja: Anna Graff, Mirosław Kubic, Małgorzata Kusak, Beata Kurek, Piotr Małek, Krystyna Pytel, Anna Rychter, Barbara Siwek, Michał Skórka, Anna Sobańska, Kaja Stompór, Leszek Szafranski, Aleksandra Szalla-Kleemann; oprawa plastyczna: Małgorzata Kusak; prace konserwatorskie: Sekcja Konserwacji OZZ BJ; fotografie i skany: Sekcja Reprografii OZZ BJ; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macała, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawa towarzyszyła konferencji „Biblioteka Cyfrowa dziś a wyzwania jutra”, zorganizowanej w związku z zakończeniem realizacji projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa”.

– 27 lutego–8 marca 2013 roku – *Księgozbiór oo. Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, klasztor Ojców Kamedułów na Bielanych; kurator: Jacek Partyka; scenariusz: Jacek Partyka; realizacja: Jacek Partyka, Izabela Damulewicz, Aleksandra Szalla-Kleemann, Małgorzata Kusak; projekt graficzny zaproszenia i plakatu: Małgorzata Kusak. Wystawa towarzyszyła konferencji „Księgozbiór oo. Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej. Kompleksowe i wszechstronne zabezpieczenie, opracowanie i udostępnienie”.

– 14–19 marca 2013 roku – *Beethoven – wzniosłość i entuzjazm* – organizatorzy: Stowarzyszenie im. Ludwiga van Beethovena, Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska; kurator i scenariusz wystawy: Michał Lewicki; oprawa plastyczna: Lech Dziewulski; opisy rycin: Beata Górecka; fotografie i skany: Tadeusz Duda; prace konserwatorskie: pracownicy Sekcji Konserwacji OZZ BJ. Wystawę zorganizowano z oka-

zji 17. Wielkanocnego Festiwalu Ludwiga van Beethovena. Towarzyszyły jej materiały informacyjno-promocyjne w postaci plakatu, folderu, banera oraz zaproszeń.

– 9–30 kwietnia 2013 roku – *Słowem rzeźbione* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Kalwarii Zebrzydowskiej; kurator i scenariusz: Kinga Chromy; realizacja: Kinga Chromy, Małgorzata Kusak, Edward Szumara; projekt graficzny katalogu: Maciej Rościszowski. Na wystawie tej, zorganizowanej pod patronatem Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. dr. hab. med. Wojciecha Nowaka oraz Burmistrza Miasta Kalwarii Zebrzydowskiej, Zbigniewa Stradomskiego, eksponowano rzeźbę, malarstwo oraz poezję prof. Bronisława Chromego. Towarzyszyły jej materiały informacyjno-promocyjne w postaci banera, katalogu, plakatu oraz zaproszeń.

– 16–30 kwietnia 2013 roku – *Wyspa Wielkanocna. Eskulap na Rapa Nui* – organizatorzy: Wydawnictwo Medycyna Praktyczna, Biblioteka Jagiellońska; realizacja: Grzegorz Grzyb, Małgorzata Kusak, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawa ta, przygotowana w formie planszowej w holu Biblioteki, towarzyszyła promocji książki prof. Zdzisława Ryna pod tym samym tytułem.

– 11–29 maja 2013 roku – *Rysunek polski w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Odłona pierwsza: 2. połowa XVIII wieku – 1. ćwierć XX wieku* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska; kurator i scenariusz: Beata Górecka, Małgorzata Kusak; realizacja: Beata Górecka, Małgorzata Kusak, Piotr Małek; opracowanie katalogu: Beata Górecka, Małgorzata Kusak; projekt katalogu: Małgorzata Kusak; prace konserwatorskie: Sekcja Konserwacji OZZ BJ; fotografie i skany: Sekcja Reprografii OZZ BJ; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawie towarzyszyły materiały informacyjno-promocyjne w postaci katalogu, plakatu i zaproszeń.

– 15 maja–7 czerwca 2013 roku – *Najpiękniejsze dedykacje dla Jerzego Turowicza* – organizatorzy: Fundacja Jerzego Turowicza, Biblioteka Jagiellońska; kurator i scenariusz: Kinga Macias, Jan Strzałka; realizacja: Kinga Macias, Małgorzata Kusak; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawa zorganizowana została w holu BJ.

– 16 maja–16 czerwca 2013 roku – *Christine Burkhard – Oswoić Warszawę / Kilka stron z dziennika obcokrajowca w Polsce* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Kraków Photo Fringe; kurator i scenariusz: Christine Burchard; realizacja: Christine Burchard; autor fotografii i tekstów: Christine Burchard; tłumaczenia na język polski: Maryna Ochab; projekt graficzny: Anna Niemiecko. Wystawa ta, zorganizowana w ramach Miesiąca Fotografii w Krakowie, prezentowała fotografie Christine Burchard, umieszczone na ogrodzeniu Biblioteki od strony ul. Ingardena.

– 5 czerwca–5 lipca 2013 roku – *90 lat polsko-irańskich stosunków dyplomatycznych* – organizatorzy: Ambasada Islamskiej Republiki Iranu w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska; realizacja: Grzegorz Grzyb, Małgorzata Kusak, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Była to wystawa planszowa z reprodukcjami archiwalnych dokumentów dotyczących relacji polsko-irańskich. Towarzyszyły jej materiały informacyjno-promocyjne w formie plakatu i zaproszeń.

– 15 czerwca–18 lipca 2013 roku – *Odtwarzanie warsztatu – drzeworyt w szesnastowiecznym Krakowie i nie tylko...* – organizatorzy: Tadeusz Grajpel, Biblioteka Jagiellońska; kurator i scenariusz: Tadeusz Grajpel; realizacja: Maciej Chrzanowski, Tadeusz Grajpel, Małgorzata Kusak; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawie tej, zorganizowanej w holu BJ, towarzyszyły prezentacje poświęcone metodom wycinania i odbijania drzeworytów, zasadom działania prasy drukarskiej Gutenberga, historii druku i drzeworytów krakowskich na tle historii drzeworytnictwa, a także dziejom pisma od starożytności do czasów współczesnych.

– 17 września–5 października 2013 roku – *Botaniczne skarby Biblioteki Jagiellońskiej* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Instytut Botaniki UJ; kurator i scenariusz: Alicja Zemanek, Małgorzata Kusak; realizacja: Małgorzata Kusak, Anna Rychter, Aleksandra Stępień; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej. Wystawę zorganizowano z okazji ogłoszenia roku 2013 rokiem botaniki krakowskiej. Towarzyszyły jej materiały informacyjno-promocyjne w formie plakatu i zaproszeń.

– 26 września 2013 roku – *Brazylia w księgozbiórce Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Zakład Filologii Portugalskiej i Przekładoznawstwa UJ; kurator: Anna Rzepka; realizacja: Katarzyna Król-Goździk, Małgorzata Kusak, Beata Paletko, Anna Rzepka; opracowanie katalogu: Anna Rzepka; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Zorganizowana wystawa miała charakter pokazu zbiorów specjalnych, towarzyszącego I Kongresowi Luzytanistów Polskich.

– 1–17 października 2013 roku – *Der Tater des Wortes – Peter Handke Werk und Leben* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Austriacka; kurator i scenariusz: Katarzyna Starzycka; realizacja: Małgorzata Kusak, Katarzyna Starzycka; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawa usytuowana była w holu Biblioteki.

– 25 października–20 listopada 2013 roku – *Bobkowski – chuligan wolności* – organizatorzy: Centrum Dialogu im. Marka Edelmana w Łodzi, Biblioteka Jagiellońska, Instytut Tolerancji, Muzeum Historii Polski; kurator: Joanna Podolska; scenariusz: Agnieszka Mitkowska, Joanna Podolska; realizacja: Małgorzata Kusak, Joanna Podolska, Justyna Tomaszewska; oprawa plastyczna: Hanna Milanowicz, Alicja Pukaczewska; prace pomocnicze i techniczne: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawa zorganizowana w stulecie urodzin pisarza towarzyszyła Targom Książki w Krakowie.

– 30–31 października 2013 roku – *Copernicana w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej* – organizatorzy: Biblioteka Jagiellońska, Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej UJ; realizacja: Anna Graff, Małgorzata Kusak, Piotr Małek, Beata Paletko, Barbara Siwek, Aleksandra Szalla-Kleemann, Wojciech Świeboda; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macałka, Jan Madej, Andrzej Moskal. Wystawa miała charakter pokazu ze zbiorów specjalnych BJ, zorganizowanego w ramach krakowskich obchodów 540. rocznicy urodzin i 470. rocznicy śmierci Mikołaja Kopernika. Towarzyszyły jej materiały informacyjno-promocyjne w formie folderu, plakatu i zaproszeń.

– 27 listopada–20 grudnia 2013 roku – *Matematyka na Uniwersytecie Jagiellońskim: rękopisy i książki matematyczne XVI–XX wieku* – organizatorzy: Wydział Matematyki i Informatyki UJ, Biblioteka Jagiellońska; kurator i scenariusz: Robert Wolak; realizacja: Danuta Ciesielska, Małgorzata Kusak, Anna Rychter, Beata Paletko, Robert Wolak; konsultacje: Barbara Siwek, Anna Sobańska; redakcja katalogu: Krzysztof Ciesielski, Małgorzata Kusak, Robert Wolak; projekt graficzny katalogu, opracowanie plastyczne wystawy: Krzysztof Tomaszewski; prace konserwatorskie: Sekcja Konserwacji OZZ BJ; fotografie i skany: Sekcja Reprografii OZZ BJ; prace pomocnicze: Grzegorz Grzyb, Władysław Macała, Jan Madej, Andrzej Moskal. Ekspozycji towarzyszyła prezentowana w holu wystawa pokonkursowa plakatów wykonanych przez studentów z Katedry Komunikacji Wizualnej Wydziału Form Przemysłowych Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Poza wymienionymi wyżej wystawami w Bibliotece zorganizowano 25 „Wystaw nowości”, na których eksponowano 1548 wol. nowych nabytków BJ (w tym 1437 polskich i 111 zagranicznych). Każdorazowo po likwidacji kolejnych edycji „Wystaw nowości” na stronie domowej BJ umieszczano listę eksponowanych pozycji w układzie rzeczowym.

PRACE NAUKOWE I WYDAWNICZE

W 2013 roku ukazało się drukiem 65 prac oryginalnych, 12 przeglądowych, 2 monograficzne i 44 inne publikacje pracowników Biblioteki (w tym 6 publikacji w czasopiśmie o zasięgu międzynarodowym).

Ważniejsze prace indywidualne pracowników Biblioteki:

- Amghar E., *Niemieckie biblioteki uniwersyteckie. Kształtowanie oferty usługowej w kontekście celów marketingowych*, [w:] *Fizyczna przestrzeń biblioteki*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk 2013, s. 114–132.
- Baś M., *Wpływ nowych technologii na informację naukową w bibliotece uniwersyteckiej na przykładzie Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej* [w:] *Konferencja Gliwice 24–25.X.2013 „Biblioteka Akademicka – Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie”* 2013, [online] <http://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/doccontent?id=14697&from=FBC>.
- Baś M., Kopyś E., *Struktura usług informacyjnych w Uniwersytecie Aberystwyth. Sprawozdanie z pobytu szkoleniowego w Bibliotece Głównej Uniwersytetu*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 231–240.
- Baś M., Bielec I., Grzęda A., *Gloria victis: jak obchodzono kolejne rocznice Powstania Styczniowego. Materiały ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*, „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa” 2013, [online] <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=271288&from=publication>.
- Borucki T., Zwiercan-Borucka K., *Bibliografia Podhala, Spisza i Orawy za rok 2008*, „Almanach Nowotarski: rocznik społeczno-kulturalny” 2013, z. 17, s. 399–492.

- Brawuski B., *Infrastruktura sprzętowa*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 212–217.
- Brawuski B., Mesek Ł., Wiecheć A., *Raport z uruchomienia bazy wiedzy UJ (Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej) i jej integracji z systemami zewnętrznymi*, Kraków 2013.
- Bułat B., *Przewodniki po świecie informacji, opracowane przez bibliotekarzy Biblioteki Jagiellońskiej dla jej czytelników. Wczoraj, dziś i jutro*, [w:] *Bibliotekarz – przewodnik po księgozbiorze, wiedzy i informacji*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk 2013, s. 189–201.
- Bułat M., *Pamięć teatru. Recepcja sztuk i dramatyzacji utworów Szaloma Asza w teatrze polskim*, [w:] *Świat dramatów Szaloma Asza*, red. D. Kalinowski, Kutno 2013, s. 52–111.
- Cieślak A., *Działalność Biblioteki Jagiellońskiej w roku 2011. Sprawozdanie*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 249–297.
- Cieślak A., *Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa – największa w Polsce!*, „Alma Mater” 2013, z. 154, s. 6–7.
- Cieślak A., *Przez myśli do marzeń*, „Alma Mater” 2013, z. 156–157, s. 99.
- Cieślak A., *XXVII Kongres Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliofilów w Polsce*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 10 (2012), s. 151–160, [online] <http://sbsp.up.krakow.pl/issue/current/showToc>.
- Cieślak A., *70. Rocznica urodzin Zbigniewa Świącha*, „Alma Mater” 2013, z. 156–157, s. 34–35.
- Dąbrowska E., *Kulturowa rola egzemplarza obowiązkowego w Polsce*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 143–153.
- Dąbrowska E., *Miejsce Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Medycznej Collegium Medicum UJ w systemie biblioteczno-informacyjnym Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Forum Bibliotek Medycznych” VI, 2013, nr 1 (11), s. 196–211.
- Dąbrowska E., *Ocena użyteczności internetowych narzędzi angażujących użytkownika i otoczenie biblioteki w proces kształtowania księgozbioru*, [w:] *Bibliotekarze i czytelnicy w dobie nowych technologii i koncepcji organizacyjnych biblioteki*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk 2013, s. 103–118.
- Dąbrowska E., *Polemika wokół egzemplarza obowiązkowego w latach 1989–2009*, „Biblioteka” 2012, z. 16 (25), s. 139–165.
- Dąbrowska E., *Wpływ komputeryzacji i informatyzacji na procesy gromadzenia zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej na tle innych polskich bibliotek uczelnianych*, [w:] *Biblioteka Akademicka: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie*, Gliwice 2013, [online]: <http://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication?id=15578&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI>
- Drabik A., *Badanie użytkowników Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej*, Kraków 2013.

- Drabik A., *Cesarz Julian w sporze z urzędnikami rady miejskiej Antiochii*, [w:] *Człowiek w antycznym świecie*, red. S. Sprawski, Kraków 2013, s. 321–340.
- Drabik A., *Organizacja automatyzacji pracy*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 188–211.
- Drabik A., Hoły J., Kotusik U., Krzak A., Kubas O., Mesek Ł., Myszkowski P., Nazarko J., Siedlarz B., Staniszewski M., Szafrąński L., Szczepaniec K., Tatarzyński H., Ziolo E., *Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego: Projekt rozwoju Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej. Korelacje między opisami w katalogach bibliotecznych i bibliotekach cyfrowych*, Kraków 2013.
- Drabik A., Myszkowski P., Siedlarz B., Szafrąński L., *Testy funkcjonalne zintegrowanych zasobów informacyjnych bazy wiedzy UJ i systemu PASSIM*, Kraków 2013.
- Górecka B., Graff A., Sanetra K. [oprac.], *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla dokumentu ikonograficznego*, Warszawa 2013.
- Górecka B., Kusak M. [red.], *Rysunek polski w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Odłona pierwsza: 2. połowa XVIII wieku–I. ćwierć XX wieku. Wystawa w Bibliotece Jagiellońskiej*, Kraków 2013.
- Jaglarz M., *Die Autographen Heinrich von Kleists in der Jagiellonen-Bibliothek*, [w:] *Gespraechsspiele & Ideenmagazine. Heinrich von Kleist und die Briefkultur um 1800*, red. I. Breuer, K. Jaśtal, P. Zarychta, Koeln–Wiemar–Wien 2013, s. 49–54.
- Jaglarz M., *Korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego z Władysławem Wiślickim ze zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki Jagiellońskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, s. 97–112.
- Knapik A., Jodłowski P., Łojewska J., Kołodziej A., *Far field combined AFM and micro-raman imaging for characterisation of surface of structured catalysts: Example of Pd doped CoOx catalysts on precalcined kanthal steel*, “Topics in Catalysis” 2013, z. 56 (12), s. 1088–1095.
- Knapik A., Jodłowski P., Łojewska J., Łojewski T., Kołodziej A., *Topography and morphology of multicomponent catalytic materials based on Co, Ce and Pd oxides deposited on metallic structured carriers studied by AFM/Raman interlaced microscopes*, “Catalysis Today” 2013, z. 216, s. 11–17.
- Knapik A., Gancarczyk A., Iwaniszyn M., Janowska-Renkas E., Jodłowski P., Łojewska J., Kołodziej A., Ochońska J., *Short-channel structured reactor as a catalytic afterburner*, “Topics in Catalysis” 2013, z. 56 (1–8), s. 273–278.
- Korczyńska I., Lisowski B., Wójcik A. [współred.], *Amsterdam*, Kraków 2013.
- Korczyńska I., Babicka A., Lisowski B., Szpakowska E., Twardowski M. [współred.], *Nowe winnice + Graz*, Kraków 2013.
- Korczyńska I., Gawor P., Lisowski B., Włodarczyk M. [współred.], *Szlakami dziedzictwa. Architektura krakowska lat 1956–2000. Wybrane przykłady*, Kraków 2013.

- Korczyńska I., Gawor P., Lisowski B., Włodarczyk M. [współred.], *Szlakami dziedzictwa. Architektura Nowej Huty lat 1949–1970. Wybrane przykłady*, Kraków 2013.
- Koziński Z., *Ochrona zbiorów. Kopiowanie czasopism*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 77–78.
- Koziński Z., *Ochrona zbiorów. Naprawa i zabezpieczenie czasopism przeznaczonych do skanowania*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 66–71.
- Krajcarz J., *Biblioteki Ruhr-Universität w Bochum*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 241–247.
- Krajcarz J., „Sultana Mehmeta Zwycięzcy”, „Nie pytaj, wchodź”, „Gdzie nie siedają ptaki”, „Z krzywym minaretem”... – czyli o nazewnictwie meczetów, [w:] *Poznać Bałkany. Historia–Polityka–Kultura–Języki*, red. K. Taczyńska, A. Twardowska, Toruń 2013, s. 579–587.
- Krzak A., *Struktura i nazewnictwo plików*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 93–115.
- Kubas O., Staniszewski M., *Masowa korekta graficzna*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 148–158.
- Kubic Ż., *Wykorzystanie zasobów internetowych do odtwarzania dawnych księgozbiorów na przykładzie prywatnej biblioteki Sebastiana Sierakowskiego, rektora Szkoły Głównej Koronnej w latach 1809–1814*, [w:] *Książka i prasa w kulturze*, red. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślik, Bydgoszcz 2013, s. 99–108.
- Kurek B., *Czy bibliografia była potrzebna? O przyjęciu „Bibliografii polskiej” Karola Estreichera w środowisku naukowym XIX wieku*, [w:] *Książka i prasa w kulturze*, red. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślik, Bydgoszcz 2013, s. 89–98.
- Kurek B., *Schodząc ze sceny – życie prywatne artystki scenicznej Sylwii Jutkiewiczowej w wierszach Karola Estreichera Starszego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 167–180.
- Kusak M., Ciesielski K., Wolak R. [współred.], *Matematyka na Uniwersytecie Jagiellońskim: rękopisy i książki matematyczne XVI–XX wieku*, Kraków 2013.
- Mesek Ł., *Digitalizacja bez granic?*, „Biblioteka Analiz” 2013, z. 22, s. 10–12.
- Mesek Ł., *Od karty katalogowej poprzez OPAC do biblioteki cyfrowej*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 84–92.
- Mrożek-Buksa M., *Projekt Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 14–29.
- Partyka J., Sarbinowska-Stanek A., Wawrykiewicz Z. [współred.], *Kalendarz krakowski 2014*, Szamotuły 2013.

- Partyka J., *Rzadkie, cenne, unikatowe. Biblioteka Kamedulów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej*, „Alma Mater” 2013, z. 156–157, s. 84–86.
- Partyka J., *Księgozbiór kamedulów w Bibliotece Jagiellońskiej*, PAP [online] www.naukawpolsce.pap.pl [dostęp: 24.02. 2013].
- Pietrzyk Z., *Archiwizacja zasobów cyfrowych Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej*, [w:] *Wokół zagadnień trwałej ochrony zasobów cyfrowych*, red. A. Januszko-Sza-kiel, Kraków 2013, s. 119–131.
- Pietrzyk Z., *Grusswort zur Eröffnung der Ausstellung „Heinrich von Kleist und die Briefkultur seiner Zeit” in der Bibliothek Jagiellońska Krakau 28.9.–28.10. 2012*, [w:] *Gesprächsspiele & Ideenmagazine Heinrich von Kleist und die Briefkultur um 1800*, hrsg. I. Breuer, K. Jaśtal, P. Zarychta, Köln–Weimar–Wien 2013, s. 9–10.
- Pietrzyk Z., „Jagiellonka” – więcej niż kapusta, „WUJ” 8, 2013, s. 5 (wywiad).
- Pietrzyk Z., *Kalendarz krakowski 2014*, Szamotuły 2013 (około 60 notek do kalendarza o Uniwersytecie Jagiellońskim).
- Pietrzyk Z., *Kopernik*, „Ziemia Bocheńska” 7–8, 2013, s. 36–37.
- Pietrzyk Z., *Mikołaj Kopernik. Album wydany w 540. rocznicę urodzin i 470. rocznicę jego śmierci*, Proszówki 2013.
- Pietrzyk Z., ... *nie można osiągnąć porozumienia między pojęciami o zadaniu bibliotekarstwa i o praktyce w jego stosowaniu*, [w:] K. Estreicher jr., *Dziennik wypadków*, t. 7, cz. 1, Kraków 2013, s. 53–60.
- Pietrzyk Z., *Słowem rzeźbione*, [w:] Bronisław Chromy. *Słowem rzeźbione. Katalog wystawy*, Kraków 2013, s. [6].
- Pietrzyk Z., *Treasures of the Jagiellonian Library*, „Alma Mater” 159, 2013, s. 44–47.
- Pyplacz J., *Evil Goddesses, Flawed Heroes. Divine Wrath and Human Error in Seneca’s “Hercules Furens” and “Phadra”*, “Symbolae Philologorum Posnaniensium” 2013, z. 23, s. 91–102.
- Sanetra K., *Biblioteka Cyfrowa dziś a wyzwania jutra: międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków, 24–25 stycznia 2013*, „Przegląd Biblioteczny” 2013, z. 2, s. 185–189.
- Sanetra K., *Filozofia Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej*, „Bibliotekarz” 5, 2013, s. 4–7.
- Sanetra K. [oprac. i red.], *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*: www.jbc.bj.uj.edu.pl. Kraków 2013.
- Siedlarz B., *Skanery i skanowanie*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 72–78.
- Siedlarz B., *Konwersja do DjVu* [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 176–187.
- Stompór-Lesiecka K., *Promocja projektu*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 234–239.

- Stompór-Lesiecka K., *Proweniencje druków z Krasicyńskiej Biblioteki Sapiechów jako przyczynek do rekonstrukcji historii księgozbioru*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 4, Białystok 2013, s. 849–854.
- Szafranski L., *Biblioteka przyszłości czy poszerzenie istniejącej oferty biblioteki*, [w:] *Biblioteka jako marka. Materiały z VII Forum Młodych w Łodzi 11–12 września 2012 r.*, red. J. Stawińska, Warszawa 2013, s. 65–72.
- Szafranski L., *Kadrowanie i prostowanie – wybór czy konieczność?*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 159–173.
- Szafranski L., *Staż w Bibliotece Narodowej Republiki Czeskiej w Pradze – relacja*, „SBP Ogólnopolski portal bibliotekarski” 2013, s. 1–4.
- Szczepaniak R., *Współczesne „Libri mundi”. Komunikacja, edukacja, biblioteka w warunkach wielokulturowości*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 155–165.
- Szczepaniec K., *Masowa ocena skanów*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński – Biblioteka Jagiellońska – Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa*, red. K. Sanetra, Kraków 2013, s. 131–147.
- Świeboda W., *Bartłomiej z Jasła*, [w:] *Wielka księga patriotów polskich*, red. A. Nowak, K. Ożóg, L. Sosnowski, Kraków 2013, s. 13–14.
- Świeboda W., *Innowiercy w opiniach prawnych uczonych polskich w XV wieku. Poganie, żydzi, muzułmanie*, Kraków 2013.
- Świeboda W., *Jak rozpoznać heretyka? Interrogatorium antyhusyckie używane w metropolii gnieźnieńskiej*, „Studia Źródłoznawcze” 2013, z. 51, s. 123–130.
- Świeboda W., *Jakub z Szadka*, [w:] *Wielka księga patriotów polskich*, red. A. Nowak, K. Ożóg, L. Sosnowski, Kraków 2013, s. 48–50.
- Świeboda W., *Jan Ostroróg*, [w:] *Wielka księga patriotów polskich*, red. A. Nowak, K. Ożóg, L. Sosnowski, Kraków 2013, s. 54–56.
- Świeboda W., *Jan z Ludziska*, [w:] *Wielka księga patriotów polskich*, red. A. Nowak, K. Ożóg, L. Sosnowski, Kraków 2013, s. 59.
- Świeboda W., *Mikołaj Kozłowski*, [w:] *Wielka księga patriotów polskich*, red. A. Nowak, K. Ożóg, L. Sosnowski, Kraków 2013, s. 82–83.
- Świeboda W., *Neofici w Polsce i na Litwie w dobie kryzysu Kościoła na przełomie XIV i XV wieku*, [w:] *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. Gałuszka, T. Graff, G. Ryś, Kraków 2013, s. 357–372.
- Świeboda W., *Religia i obyczaje muzułmanów w opiniach uczonych krakowskich w pierwszej połowie XV wieku*, [w:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowieczna i czasów wczesnonowożytnych*, red. W. Bukowski, T. Jurek, Kraków 2013, s. 1205–1224.
- Świeboda W., *Sytuacja religijna i wyznaniowa w monarchii Jadwigi Andegawęńskiej i Władysława Jagiełły*, [w:] *Śladami świętej królowej Jadwigi i jej epoki*, red. T. Graff, Kraków 2013, s. 109–136.

- Świeboda W., Nabiałek K., Zdanek M., *Projekt „Katalog zbioru dokumentów pergaminowych Biblioteki Jagiellońskiej”*, „*Studia Źródłoznawcze*” 2013, z. 51, s. 237–239.
- Tytko M.M., *Wychowanie artystyczne dzieci i młodzieży a kultura plastyczna*, [w:] *Wybrane problemy edukacji plastycznej dzieci i młodzieży*, red. A. Boguszczevska, A. Mazur, Lublin 2013, s. 11–18.
- Tytko M.M., *Problemy aktywności plastycznej w kształceniu zintegrowanym (prolegomena)*, [w:] *Konteksty wczesnoszkolnej edukacji artystycznej*, red. A. Weiner, A. Boguszczevska, Lublin 2013, s. 119–133.
- Tytko M.M., *Kultura słowa wobec kultury plastycznej (wybrane aspekty: pracownice artystów i zbiory sztuki jako miejsca urzeczywistniania wartości plastycznych)*, [w:] *Edukacyjny i terapeutyczny aspekt sztuki*, red. A.M. Żukowska, Lublin 2013, s. 39–48.
- Tytko M.M., *Stefana Szumana aksjologiczna koncepcja pedagogiki kultury. Z badań nad Szumanowską teorią edukacyjno-artystyczną*, [w:] *Edukacyjny i terapeutyczny aspekt sztuki*, red. A.M. Żukowska, Lublin 2013, s. 49–54.
- Tytko M.M., *Stefana Szumana badania rysunków dzieci umysłowo niepełnosprawnych*, [w:] *Edukacja w arteterapii. Międzynarodowa konferencja szkoleniowo-naukowa z cyklu „Psychiatria i Sztuka”*, red. G. Borowik, P. Kowal, Kraków 2013, s. 54–62.
- Tytko M.M., *Szuman Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 294–295.
- Tytko M.M., *Szuman Henryk Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 297–299.
- Tytko M.M., *Szuman Jerzy Bolesław Pankracy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 299–300.
- Tytko M.M., *Szuman Leon Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 300–303.
- Tytko M.M., *Szuman Leszek (Lech)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 303.
- Tytko M.M., *Szuman (Schuman) Pantaleon Wawrzyniec*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 304–305.
- Tytko M.M., *Szuman Stefan Bolesław Teodor*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa–Kraków 2013, s. 305–310.
- Tytko M.M., *Szuman Wanda Jadwiga Józefa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, T. XLIX/2, z. 201, Warszawa–Kraków 2013, s. 310–313.
- Tytko M.M., *Szuman Stefan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin 2013, s. 159–161.
- Tytko M.M., *Blog jako środek w pracy socjalnej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 19–23.
- Tytko M.M., *E-learning jako środek w pracy socjalnej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 34–37.

- Tytko M.M., *E-mailing jako środek w pracy socjalnej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 37–39.
- Tytko M.M., *Film jako środek w pracy socjalnej i terapeutycznej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 41–43.
- Tytko M.M., *Fotografia jako środek w pracy socjalnej* [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 44–46.
- Tytko M.M., *Metody wychowania estetycznego w terapii* [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. nauk. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 74–76.
- Tytko M.M., *Metody wychowania muzycznego osób głuchoniemych*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 76–78.
- Tytko M.M., *Metody wychowania plastycznego osób niewidomych, ociemniałych i niedowidzących* [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 78–80.
- Tytko M.M., *Modlitwa jako metoda terapeutyczna*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 84–87.
- Tytko M.M., *Multimedia w opiece i pracy socjalnej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 89–92.
- Tytko M.M., *Muzyka jako środek w pracy socjalnej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 92–94.
- Tytko M.M., *Pielgrzymka jako metoda terapeutyczna*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 109–112.
- Tytko M.M., *Poezja w pracy socjalnej i terapeutycznej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 112–114.
- Tytko M.M., *Portal społecznościowy (wortal) jako środek w pracy socjalnej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 114–116.
- Tytko M.M., *Proza jako środek w pracy socjalnej i terapeutycznej*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 121–124.
- Tytko M.M., *Rekolekcje jako metoda terapeutyczna*, [w:] *Słownik metod, technik i form pracy socjalnej, opiekuńczej i terapeutycznej*, t. 2, red. A. Weissbrot-Koziarska, I. Dąbrowska-Jabłońska, Opole 2013, s. 126–130.

- Tytko M.M., *Myśl i Słowo* [w:] Leszek Elektorowicz. *Antologia. Poezja polska*, Warszawa 2013, [wstęp] s. 7–13, *Nota edytorska* [oprac. M.M. Tytko], s. 14, *Publikacje książkowe Leszka Elektorowicza*, [oprac. M.M. Tytko], s. 15–16, *Wybrane publikacje Leszka Elektorowicza w antologiach i czasopismach zagranicznych 1959–2008* [oprac. M.M. Tytko], s. 17–18, *Kalendarium biograficzne Leszka Elektorowicza* [oprac. M.M. Tytko], s. 19–22.
- Tytko M.M., *Poeta metafizyczny*, [w:] Janusz Artur Innatowicz. *Antologia. Poezja polska*, Warszawa 2013, s. 7–16.
- Tytko M.M., *Religijna kultura poetycka*, [w:] *Po drugiej stronie miłości. Pokłosie III międzynarodowego konkursu jednego wiersza o puchar wydawnictwa św. Macieja Apostoła*, Tarnowskie Góry 2013, s. 185–211.
- Tytko M.M., *Poezje o tematyce papieskiej* [w:] *Habemus Papam. Almanach literacki wydany z okazji 35-lecia pontyfikatu Ojca Świętego Jana Pawła II*, oprac. E. Przebieracz, Tarnowskie Góry 2013, s. 3–10.
- Tytko M.M., *Franciszek Tytko (1886–1965), hallerczyk, powstaniec śląski*, [w:] *Wspomnienia mieszkańców Czernicy i Łukowa Śląskiego z lat 1939–1989*, praca zbiorowa pod red. M. Krajczok, Czernica 2013, s. 15–16.
- Tytko M.M., *Franciszek Karol Blachnicki (1921–1987. Biografia profilowana pedagogicznie)*, „Pedagogia Ojcostwa. Katolicki Przegląd Społeczno-Prawno-Pedagogiczny. Czasopismo Instytutu Medycznego im. Jana Pawła II w Szczecinie” 2, 2012, lipiec–grudzień 2012, s. 35–51.
- Tytko M.M., *Filozofia ojcostwa*, „Pedagogia Ojcostwa. Katolicki Przegląd Społeczno-Prawno-Pedagogiczny. Czasopismo Instytutu Medycznego im. Jana Pawła II w Szczecinie” 2, 2012, lipiec–grudzień 2012, s. 119–132.
- Tytko M.M., *Teoria patriotyzmu i terminologia patriologiczna (pedagogika kultury narodowej)*, „Pedagogia Ojcostwa. Katolicki Przegląd Społeczno-Prawno-Pedagogiczny. Czasopismo Instytutu Medycznego im. Jana Pawła II w Szczecinie” 3, 2013, styczeń–czerwiec 2013, s. 213–223.
- Tytko M.M., *Elementy teorii człowieka w koncepcji wychowawczej ks. Franciszka Karola Blachnickiego*, cz. 1, „Kultura i Wychowanie. Międzynarodowe elektroniczne czasopismo naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi” 3, 2013, s. 49–62.
- Tytko M.M., *Wychowanie patriotyczne w polskiej tradycji niepodległościowej*, [w:] *Pedagogia prewencji. Dzieci, młodzież, rodzina*, praca zbiorowa pod red. J. Zimnego, Stalowa Wola 2013, s. 525–550.
- Tytko M.M., *Spuścizna dotycząca ks. prof. dra Stefana Pawlickiego CR w krakowskim Archiwum Zmartwychwstańców*, „Zeszyty Historyczno-Teologiczne. Rocznik Zmartwychwstańców” 18, 2011–2012, nr 17–18, Kraków 2012, s. 214–222.
- Tytko M.M., *Spuścizna dotycząca ks. prof. dra Stefana Pawlickiego CR w krakowskim Archiwum Zmartwychwstańców*, „Zeszyty Historyczno-Teologiczne. Rocznik Zmartwychwstańców” [17–]18, 2011–2012, nr 17–18, Kraków 2012, s. 214–229.
- Tytko M.M., *Spuścizna dotycząca o. Waleriana Kalinki CR w Archiwum Prowincji Polskiej Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego w Krakowie*, „Zeszyty His-

- toryczno-Teologiczne. Rocznik Zmartwychwstańców” 18, 2011–2012, nr 17–18, Kraków 2012, s. 230–241.
- Tytko M.M., *Artysta w koncepcji Jana Pawła II w „Liście do artystów”*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 117–142.
 - Tytko M.M., *Profesor Jerzy Nowosielski – Heorhij Kyprijan Novosil’skyj (1923–2011), ukraiński artysta i teoretyk sztuki w Krakowie*, „Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи” (Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – т. 1. – 120 с. – С. 112–118. [wyd. w 2013]. [Inny tytuł czasopisma w wersji elektronicznej: „Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи. Науковий часопис Інституту Польщі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки” („Ukraina i Polska: przeszłość, terażniejszość, perspektywy. Naukowe Czasopismo Instytutu Polski Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Łesi Ukrainki”)]).
 - Tytko M.M., *Wstęp do „Poezji religijnej i sakralnej (1)”*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 1 (1), January–February–March 2013, s. 15–22.
 - Tytko M.M., *„Poezja religijna i sakralna”*, nr 2, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 11–12.
 - Tytko M.M., *The Introduction to Religious and Sacred Poetry (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education”, Year 1: 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 13–18.
 - Tytko M.M., *Предисловіи к „Религиозная и Сакральная Поэзия” (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 19–24.
 - Tytko M.M., *Wstęp do „Poezji Religijnej i Sakralnej” (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 25–30.
 - Tytko M.M., *Úvod k časopisu „Náboženská a duchovní poezie” (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 31–36.
 - Tytko M.M., *Úvod k časopisu „Religiózná a duchovná poézia” (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 37–42.
 - Tytko M.M., *Введення в журнал „Релігійна і Сакральна Поезія” (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 43–48.
 - Tytko M.M., *Увядзенне ў часопис «Рэлігійная і сакральная паэзія» (2)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 2 (2), April–May–June 2013, s. 49–54.
 - Tytko M.M., *Wstęp do „Poezji Religijnej i Sakralnej” (3)*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 3 (3), July–August–September 2013, s. 13–16.

- Tytko M.M., *Evropská dimenze české a polské literatury. Europejski wymiar literatury czeskiej i polskiej. Sborník příspěvků z literárněvědné konference konané v Opavě ve dnech 10.–11.11.2010*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 1 (1), January–February–March 2013, s. 133–136.
- Tytko M.M., *Poetika Mističnogo. Kolektivna monografiâ, uporâdk. Ol’gi Čer-vins’koï, Černivec’kij Nacional’nij universitet, Černivci 2011*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 1 (1), January–February–March 2013, s. 137–140.
- Tytko M.M., *Zofia Zarębianka, Czytanie sacrum*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 1 (1), January–February–March 2013, s. 141–144.
- Tytko M.M., *Zorâna Lanovik, Hermeneutica Sacra*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 3 (3), July–August–September 2013, s. 141–148.
- Tytko M.M., *Mar’âna Lanovik, Teoriâ vidnosnosti hudožn’ogo perekladu. Literatoroznavčï proekciï*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 3 (3), July–August–September 2013, s. 149–150.
- Tytko M.M., *Mowy kościelne Fabiana Birkowskiego o świętym Jacku / Orationes Ecclesiasticae Fabiani Bircovii Hyacinthinæ*, „Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education” 1, 2013, Vol. 3 (3), July–August–September 2013, s. 151–152.
- Tytko M.M., *Kultura PSALM-u*, „Kurier. Dzielnica XI. m. Krakowa – Podgórze Duchackie. Kurdwanów – Piaski Wielkie – Wola Duchacka” 7, 2013, nr 1 (49), luty–marzec 2013, s. 14–15.
- Tytko M.M., *Poetka z Kanady*, „Kurier. Dzielnica XI. m. Krakowa – Podgórze Duchackie. Kurdwanów – Piaski Wielkie – Wola Duchacka” 7, 2013, nr 2 (50), kwiecień 2013, s. 10.
- Tytko M.M., *Poeta ze Lwowa*, „Kurier. Dzielnica XI. m. Krakowa – Podgórze Duchackie. Kurdwanów – Piaski Wielkie – Wola Duchacka” 7, 2013, nr 3 (51), maj 2013, s. 10.
- Tytko M.M., *Poeta z Ameryki*, „Kurier. Dzielnica XI. m. Krakowa – Podgórze Duchackie. Kurdwanów – Piaski Wielkie – Wola Duchacka”, R. VII: 2013, nr 4 (52), czerwiec 2013, s. 10.
- Tytko M.M., *Poezja, muzyka, teatr*, „Kurier. Dzielnica XI. m. Krakowa – Podgórze Duchackie. Kurdwanów – Piaski Wielkie – Wola Duchacka” 7, 2013, nr 6 (54), wrzesień 2013, s. 8–9.
- Tytko M.M., *Kultura PSALM-u*, „Kurier. Dzielnica XI. m. Krakowa – Podgórze Duchackie. Kurdwanów – Piaski Wielkie – Wola Duchacka” 7, 2013, nr 8 (56), listopad–grudzień 2013, s. 18–19.
- Wielek-Konopka M., „*NUKAT – Autostrada informacji cyfrowej*” *Realizacja projektu w Bibliotece Jagiellońskiej*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” LXII, 2012, Kraków 2013, s. 155–165.

- Zwiercan-Borucka K., *Popularyzacja radiofonii w publikacjach pracowników naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego na łamach „IKC” i „Czasu” w okresie międzywojennym (w 85. rocznicę narodzin polskiej radiofonii)*, [w:] *Virtuti et ingenio. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Julianowi Dybcowi*, red. A. Banach, Kraków 2013, s. 641–652.

KONTAKTY NAUKOWE Z BIBLIOTEKAMI I INSTYTUCJAMI KRAJOWYMI

Jak co roku Biblioteka Jagiellońska utrzymywała ściśle kontakty naukowe z wieloma bibliotekami i instytucjami krajowymi.

Pracownicy Sekcji Informacji Naukowej w Oddziale Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej kontynuowali współpracę z Instytutem Bibliograficznym Biblioteki Narodowej w zakresie przygotowania opisów bibliograficznych książek dla opracowywanych kolejno tomów *Bibliografii polskiej 1901–1939*.

Kontynuowano również współpracę w ramach Zespołu Konsultacyjnego języka haseł przedmiotowych KABA przy Centrum NUKAT w Warszawie, opiniując bieżące problemy. Od 2011 roku zrezygnowano ze spotkań Zespołu odbywających się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego – wszystkie kwestie omawiane są drogą elektroniczną. W merytorycznych dyskusjach aktywny udział brały pracownice Sekcji Opracowania Przedmiotowego w Oddziale Opracowania Zbiorów – dr Danuta Patkaniowska oraz mgr Anna Pawica.

Z Centrum NUKAT ściśle współpracowała także mgr Małgorzata Wielek-Konopka, bibliotekarz systemowy BJ, biorąc udział w spotkaniach Zespołu Koordynacyjnego ds. Katalogu Centralnego NUKAT.

Bibliotekarze UJ współkatalogujący w Komputerowym Katalogu Zbiorów Bibliotek UJ uczestniczyli jednocześnie we współkatalogowaniu w katalogu NUKAT, we współtworzeniu którego biorą udział 93 biblioteki krajowe. Wkład ten przedstawia się następująco:

Typ rekordu	NUKAT (ogólna liczba rekordów)	UJ (liczba rekordów utworzonych przez bibliotekarzy UJ)
Rekordy bibliograficzne dla druków zwartych	2 659 114	399 028
Rekordy bibliograficzne dla wydawnictw ciągłych	81 438	16 172
Rekordy kartoteki haseł wzorcowych – hasła opisu bibliograficznego	1 891 796	399 028
Rekordy kartoteki haseł wzorcowych – hasła przedmiotowe jhp KABA + hasła przedmiotowe rozwinięte jhp KABA	1 705 442	151 308

Szereg pracowników Biblioteki czynnie uczestniczył w pracach różnorodnych komisji i instytucji o charakterze ogólnopolskim.

Dyrektor BJ, prof. Zdzisław Pietrzyk, pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego oraz przewodniczącego kilku rad naukowych: Rady Naukowej Biblioteki Narodowej w Warszawie, Rady Naukowej Biblioteki Naukowej PAU-PAN w Krakowie, Rady Naukowej Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie oraz Rady Programowej Książnicy Cieszyńskiej. Kolejny już rok był też członkiem Krajowej Rady Bibliotecznej oraz Polskiego Komitetu UNESCO Pamięć Świata.

Dr Mirosława Bułat była członkiem Komisji Historii i Kultury Żydów PAU, Polskiego Towarzystwa Studiów Żydowskich oraz Polskiego Towarzystwa Studiów Jidyszystycznych. Dr Jerzy Grygiel był członkiem Komisji Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk oraz Komisji Środkowoeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności. Mgr Izabela Korczyńska była członkiem Stowarzyszenia Historyków Sztuki – Oddział Kraków. Mgr Żaneta Kubic brała udział w pracach Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Mgr Monika Mydel aktywnie uczestniczyła w pracach Komitetu Technicznego 242 ds. Informacji i Dokumentacji Polskiego Komitetu Normalizacyjnego. Dr Jacek Partyka był członkiem Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Mgr Krystyna Sanetra uczestniczyła w pracach Komitetu Redakcyjnego serii wydawniczej *Formaty*, *Kartoteki* oraz *Rady Redakcyjnej „Przeglądu Bibliotecznego”*. Dr Marek M. Tytko kontynuował współpracę z Państwowym Instytutem Naukowym – Instytutem Śląskim w Opolu (Pracowania Badań nad Stosunkami Językowymi na Śląsku). Jako członek zespołu autorskiego uzupełniał na bieżąco materiał językowy do kartoteki leksykograficznej *Słownika gwar śląskich*, przeprowadzając konsultację leksemów śląskich na literę K do kartoteki tegoż *Słownika*. Dr Tytko współpracował również ściśle z Zadaniowym Zespołem Samokształceniowym Doktorów Pedagogiki pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk.

Pracownicy Biblioteki brali aktywny udział w konferencjach i sesjach naukowych:

- mgr Ewa Amghar – IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?” – referat *Droga do zawodu bibliotekarza w Niemczech* (Białystok, czerwiec 2013); konferencja ogólnopolska „Biblioteka Akademska: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie” – referat *Infrastruktura informatyczna nowoczesnej biblioteki: co niemieckie biblioteki akademickie oferują swoim czytelnikom?* (Gliwice, październik 2013);
- mgr Marzanna Baś – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” (Kraków, maj 2012); konferencja „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013); konferencja ogólnopolska „Biblioteka Akademska: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie” – referat *Wpływ nowych technologii na informację naukową w bibliotece uniwersyteckiej na przykładzie Oddziału Informacji Naukowej i Katalogów Biblioteki Jagiellońskiej* (Gliwice, październik 2013);

- mgr Jerzy Bednarczyk – konferencja „Księgozbiór oo. Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej” (Kraków, luty 2013);
- mgr Anna Bober – konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I«” (Kraków, czerwiec 2013);
- mgr Bartłomiej Brawuski – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); „V Spotkanie Polskiej Grupy Użytkowników VTLS Virtua” (Warszawa, czerwiec 2013);
- mgr Arkadiusz Brzoza – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013);
- mgr Barbara Bułat – seminarium dla bibliotekarzy w ramach Elsevier Library Information Event (Kraków, czerwiec 2013);
- mgr Aleksandra Ciešlar – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” (Kraków, maj 2012); konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I«” (Kraków, czerwiec 2013);
- mgr Ewa Dąbrowska – IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?” – referat *Rola i znaczenie bibliotekarzy dyplomowanych w opiniach dyrektorów bibliotek akademickich* (Białystok, czerwiec 2013); konferencja „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013); konferencja ogólnopolska „Biblioteka Akademicka: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie” – referat *Wpływ komputeryzacji i informatyzacji na procesy gromadzenia zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej na tle innych polskich bibliotek uczelnianych* (Gliwice, październik 2013);
- mgr Adrian Drabik – konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I«” (Kraków, czerwiec 2013);
- mgr Krzysztof Frankowicz – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Selekcja czasopism do skanowania i publikacji w JBC* (Kraków, styczeń 2013);
- dr Sebastian Grudzień – konferencja międzynarodowa „Na różnych drogach nauki... Z kontaktów uczonych polskich, czeskich i słowackich w XX wieku” – referat *Jaroslav Valenta w oczach historyków polskich* (Kraków, listopad 2013);
- dr Jerzy Grygiel – konferencja naukowa „Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w dobie unii horodelskiej” (Kraków–Niepołomice, wrzesień 2013);
- mgr Joanna Hoły, mgr Urszula Kotusik, mgr Justyna Nazarko, mgr Oktawia Kubas, mgr Małgorzata Kusak, mgr Anna Pawlik, mgr Mariusz Staniszewski, mgr Kaja Stompór-Lesiecka, mgr Joanna Szwej, mgr Iwona Wawrzynek, mgr Ewa Ziolo –

- konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013);
- mgr Kamila Jędrusik – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” (Kraków, maj 2012);
 - dr Arkadiusz Knapik – konferencja „Digitalizacja »Ilustrowanego Kuryera Codziennego« – z tradycją w przyszłość” – referat *Klinika Papieru jako remedium na problem kwasowej degradacji zbiorów w bibliotekach i archiwach*, współautor mgr inż. Tomasz Zacharski, (Kraków, październik 2013);
 - mgr Elżbieta Kopyś – konferencja „Badania naukowe i kształcenie – problem integracji biblioteki i jej zasobów” (Kraków, kwiecień 2013); konferencja szkoleniowa „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013); konferencja ogólnopolska „Biblioteka Akademicka: Infrastruktura – Uczelnia – Otoczenie” – referat *Zakup sterowany popytem (Patron Driven Acquisition) jako model nabywania przez biblioteki książek elektronicznych na miarę XXI wieku* (Gliwice, październik 2013);
 - mgr Izabela Korczyńska – konferencja „Architektura Muzyki – XII Międzynarodowe Triennale Architektury” (Kraków, czerwiec 2013); konferencja „Adolf Szyszko-Bohusz – architekt Polski Odrodzonej (CWK na Wawelu)” (Kraków, październik 2013);
 - mgr Zbigniew Koziński – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013);
 - mgr Julia Krajcarz – VI Ogólnopolska Konferencja Turkologiczna – referat *Przydomki osmańskich wielkich wezyrów* (Kraków, listopad 2013); II Międzynarodowa Konferencja „Azerbejdżan–Polska” – referat *Azerbejdżan i Baku w powieści Lwa Wajsenberga „Młodsza siostra”* (Warszawa, listopad 2013);
 - mgr Marek Krośniak, mgr Małgorzata Pyra, mgr Krystyna Tracz – konferencja szkoleniowa „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013);
 - mgr Anna Krzak – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Korzystanie z dzieł osieroconych w świetle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r.” – referat *Dzieła osierocone w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej – stan obecny i propozycje* (Poznań, maj 2013); konferencja „System ARROW – sine qua non rynku książki w XXI wieku” (Kraków, grudzień 2013);
 - mgr Żaneta Kubic – konferencja „Warsztaty historiografii cyfrowej” – referat *Katalog prywatnej biblioteki Sebastiana Sierakowskiego, rektora Szkoły Głównej Krakowskiej w latach 1809–1814* (Warszawa, maj 2013); konferencja „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013);
 - mgr Beata Kurek – konferencja „Jan Muszkowski: ludzie, epoka, książki. Polska bibliologia uniwersytecka w 60 lat od śmierci Profesora” – referat *Jan Muszkowski kontynuatorem prac Karola Estreichera, czyli historia pewnej bibliografii* (Łódź, maj 2013);

- mgr Łukasz Mesek – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Od karty katalogowej do XML* (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” – referat *Nowe formy dokumentów w KKZBUJ* (Kraków, maj 2012); konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I«” – referat *Wyszukiwanie publikacji w kolekcjach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej – tutorial* (Kraków, czerwiec 2013);
- mgr Małgorzata Mrozek-Buksa – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Realizacja projektu Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa* (Kraków, styczeń 2013);
- dr Lucyna Nowak – Ogólnopolskie Spotkanie Edytorów (Lublin, wrzesień 2013);
- dr Jacek Partyka – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Księgozbiór oo. Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej” – referat *Skarb ze Srebrnej Góry. Księgozbiór Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej* (Kraków, luty 2013); konferencja międzynarodowa „Consortium of European Research Libraries” – referat *From electronic catalogue through digital library to bookbinding database. Theft preventing and investigating issues* (Warszawa, październik 2013);
- dr Danuta Patkaniowska – IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?” – referat *Rola nauczycieli akademickich w Bibliotece Jagiellońskiej* (Białystok, czerwiec 2013); konferencja „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013);
- prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Mikołaja Kopernika harmonia sfer” – referat *Historia autografu Mikołaja Kopernika* (Kraków, październik 2013); otwarcie Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Dobczycach – referat *Z miłości do nauki. O początkach uniwersytetów a Uniwersytetu Jagiellońskiego w szczególności* (Dobczyce, listopad 2013);
- mgr Elżbieta Plata – konferencja międzynarodowa „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” (Kraków, maj 2012);
- dr Joanna Pypłacz – konferencja międzynarodowa „Starość antyczna i jej echa / Old Age in Antiquity and its Echoes in Later Ages” – referat *Vana Vetustas. Lucan's Portrayal of Pompey* (Poznań, marzec 2013);
- mgr Krystyna Sanetra – konferencja „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Filozofia Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej* (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” – referat *1 000 000 = tysiąc tysięcy rekordów bibliograficznych. Zrobiliśmy już bardzo dużo, ale wiele jeszcze przed nami* (Kraków, maj 2012); konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet.

- Etap I» – referat *Zamysł projektu, środki, uczestnicy, zakres, inwestycje, kierunek rozwoju JBC* (Kraków, czerwiec 2013); konferencja szkoleniowa „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013);
- mgr Bartłomiej Siedlarz – konferencja „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Tworzenie dokumentów w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej* (Kraków, styczeń 2013); IX Warsztaty „Biblioteki cyfrowe” w ramach IV Konferencji i3: internet – infrastruktury – innowacje – referat *Otwarte oprogramowanie w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej* (Poznań, kwiecień 2013); konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I«” (Kraków, czerwiec 2013); konferencja „Digitalizacja Ilustrowanego Kuryera Codziennego – z tradycją w przyszłość” (Kraków, październik 2013);
 - mgr Katarzyna Sokołowska – konferencja „Nowy wymiar innowacji z HP – Intel – Microsoft” (Kraków, listopad 2013);
 - mgr Leszek Szafrąński – konferencja „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Dokumenty cyfrowe w JBC – próba charakterystyki* (Kraków, styczeń 2013); „IV Konferencja i3: internet – infrastruktury – innowacje” – referat *Masowe zabezpieczanie i udostępnianie egzemplarza obowiązkowego w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej* (Poznań, kwiecień 2013 r.); konferencja „Infrastruktura informacji naukowej w Polsce. SYNAT Uczelniom” (Warszawa, maj 2013); konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I« – referat *Bieżąca współpraca z jednostkami UJ w zakresie udostępniania zbiorów cyfrowych w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej* (Kraków, czerwiec 2013); konferencja „Tworzenie i rozwój zintegrowanej infrastruktury informatycznej i instytucjonalnej dla nauki i edukacji w Polsce” (Kraków, lipiec 2013); konferencja „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013);
 - mgr Aleksandra Szalla-Kleemann – konferencja „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *Program kompleksowej ochrony zbiorów specjalnych i czasopism XIX- i XX-wiecznych w projekcie JBC. Kolejne etapy prac* (Kraków, styczeń 2013);
 - mgr Katarzyna Szczepaniec – konferencja „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” (Kraków, styczeń 2013); konferencja „Bezpiecznie i kompleksowo w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej: podsumowanie realizacji projektu »Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I«” (Kraków, czerwiec 2013);
 - dr Wojciech Świeboda – konferencja „Ruchy religijne w średniowiecznej Polsce – źródła znane i nieznanne” – referat *Non solum adversus haereticos. Działania inkwizytorów papieskich w sprawach niezwiązanych z herezją w metropolii gnieźnieńskiej* (Lublin, kwiecień 2013); konferencja „Mikołaja Kopernika harmonia

- sfer” – referat *Poprzednicy i następcy Mikołaja Kopernika – rękopisy* (Kraków, październik 2013);
- mgr Renata Turkiewicz – konferencja „Księgozbiór oo. Kamedułów z Bielan w Bibliotece Jagiellońskiej” (Kraków, luty 2013); konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” – referat *Nowe formy dokumentów w KKZBUJ* (Kraków, maj 2012);
 - dr Marek M. Tytko – Seminarium Zadaniowego Zespołu Samokształceniowego Doktorów Pedagogiki (Poznań, styczeń 2013; Toruń, lipiec 2013); VII Międzynarodowe Sympozjum z cyklu „Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja”, pt. „Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu” (Kraków, luty 2013); III Konferencja Międzynarodowa „W kręgu pytań o człowieka – Spór o dynamizm bytu ludzkiego” – referat *Dynamika twórcza bytu ludzkiego (formowanie człowieka twórczego, artysty)* (Kraków, kwiecień 2013); konferencja szkoleniowa „Ochrona prawna i ocena publikacji naukowych” (Kraków, wrzesień 2013); Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Rozproszone archiwa NSZZ „Solidarność” 1980–1990” – referat *Archiwalia NSZZ „Solidarność” (1980–1989) w zbiorach Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego w Krakowie*, współautor: A. Roliński, (Gdańsk, listopad 2013);
 - mgr Iwona Wawrzynek – konferencja „Milion rekordów bibliograficznych w KKZBUJ” – referat *Katalogowanie baz aktualizowanych online – czyli OINK-i 3 grosze w milionie* (Kraków, maj 2012);
 - dr Adrian Wiecheć – konferencja „Biblioteka cyfrowa dziś a wyzwania jutra” – referat *System Obsługi Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej* (Kraków, styczeń 2013); IV Konferencja i3: „Internet – Infrastruktury – Innowacje” (Poznań, kwiecień 2013);
 - mgr Małgorzata Wielek-Konopka – konferencja naukowa „NUKAT – Autostrada Informacji Cyfrowej” (Warszawa, marzec 2013); Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy (Wrocław, czerwiec 2013);
 - mgr inż. Tomasz Zacharski – konferencja „Ochrona narodowego zasobu bibliotecznego: Modernizacja biblioteki a bezpieczeństwo zbiorów” (Warszawa, listopad 2013).

WSPÓŁPRACA Z ZAGRANICĄ

W 2013 roku Biblioteka Jagiellońska kontynuowała współpracę z bibliotekami zagranicznymi.

W kwietniu mgr Leszek Szafranski oraz mgr Marta Szatan (pracownicy Oddziału Zbiorów Cyfrowych) przebywali w ramach wymiany bezpośredniej w Bibliotece Narodowej Republiki Czeskiej w Pradze. Podczas tygodniowego pobytu zapoznali się z pracą 3 działów, które zajmują się gromadzeniem, katalogowaniem oraz udostępnianiem zbiorów, odwiedzili Bibliotekę Słowiańską, zwiedzili nową siedzibę biblioteki w Hosti-

varze, w której, po obejrzeniu magazynów, uczestniczyli w procesie digitalizacji zbiorów od momentu przygotowania dokumentu do skanowania, poprzez jego skanowanie, obróbkę graficzną kopii cyfrowych, dodanie metadanych aż do publikacji na stronach biblioteki cyfrowej (Kramerius). Mgr L. Szafrąński i mgr M. Szatan mieli także możliwość obejrzenia procesu przygotowania pudełek ze specjalnego papieru odpornego na wilgoć i kurz, służących do zabezpieczenia dokumentów archiwalnych po digitalizacji. W trakcie wizyty zapoznali się również z formami współpracy Biblioteki Narodowej z firmą Google (polegającej na masowej digitalizacji całego zasobu biblioteki, co do którego wygasły prawa autorskie) oraz z projektem „Manuscriptorium” (jest to platforma dająca dostęp do wszystkich istniejących dokumentów cyfrowych w sferze zasobów obejmujących książki historyczne). L. Szafrąński oraz M. Szatan zwiedzili ponadto Narodową Bibliotekę Techniczną, posiadającą największą kolekcję materiałów krajowych i zagranicznych z zakresu nauk ścisłych i technicznych. W ostatnim dniu stażu obejrzeni pracownię do digitalizacji zbiorów specjalnych prowadzoną przez firmę zewnętrzną, ściśle współpracującą w tym zakresie z Biblioteką Narodową, zwiedzili zabytkową część biblioteki z barokową salą biblioteczną z unikalną kolekcją globusów geograficznych i astronomicznych z XVII–XVIII wieku, kaplicę lustrzaną oraz wieżę astronomiczną i widokową. Odbyty w Bibliotece Narodowej w Pradze staż umożliwił nawiązanie wielu kontaktów zawodowych oraz owocną wymianę doświadczeń.

Z Pragi przyjeśliśmy z kolei Boldana Kamila, Marka Jindřicha, Janę Dřevikovską oraz Jana Nowotnego, którzy we wrześniu gościli w Krakowie. W Bibliotece Jagiellońskiej nasi goście spędzili tylko 1 dzień, podczas którego zapoznali się z pracą Sekcji Rękopisów i Sekcji Starych Druków w Oddziale Zbiorów Specjalnych, a także złożyli wizytę w Sekcji Konserwacji Oddziału Zabezpieczenia Zbiorów.

W kwietniu mgr Grażyna Stępień w ramach uzyskanego stypendium przebywała w British Library w Londynie, gdzie opracowywała (na prośbę bibliotekarza kierującego sekcją polską) przechowywane tam starodruki. Podczas miesięcznego pobytu porównywała opisy wykonane w Bibliotece Jagiellońskiej w latach 2011–2012 z oryginałami druków oraz tworzyła oryginalne opisy z autopsji. W efekcie opracowała około 300 jednostek bibliograficznych.

Od 4 do 10 czerwca mgr Krzysztof Frankowicz (wicedyrektor BJ) oraz mgr Piotr Kuliszewicz (pracownik Oddziału Gromadzenia Zbiorów) w ramach wymiany bezpośredniej odbywali staż w Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie. Pierwszego dnia podczas spotkania z dyrektorem dr. Vasylem Kmetem poznali historię biblioteki i budynków, w których mieszczą się obecnie zbiory, zapoznali się ze strukturą organizacyjną biblioteki oraz funkcjami, jakie pełni ona w ramach uniwersytetu. Przedstawiono im także kierunki rozwoju i zmian planowanych w najbliższym okresie. Kolejne 2 dni spędzili na zapoznaniu się z pracą wszystkich oddziałów lwowskiej księżnicy. Szczególnie cenne były spotkania w Oddziale Gromadzenia, Dubletów oraz w Oddziale Udostępniania. Pozostałe dni poświęcili na badania własne w Oddziale Rękopisów.

Również w czerwcu mgr Monika Strach (pracownik Oddziału Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej) w ramach programu Erasmus przebywała z wizytą

w Bibliotece Uniwersyteckiej Ludwig-Maximilians-Universität w Monachium. Podczas tygodniowego pobytu miała możliwość przyjrzenia się drodze książki w działach opracowania i udostępniania zbiorów, została oprowadzona po całym gmachu uczelni, zwiedziła magazyny biblioteczne, muzeum „Białej Róży”, czytelnię i magazyny Wydziału Filozofii i Religioznawstwa oraz sąsiadującą z tamtejszym uniwersytetem Bawarską Bibliotekę Miejską.

W lipcu 2013 roku mgr M. Strach odbyła z kolei tygodniową praktykę w ramach wymiany bezpośredniej z Biblioteką Uniwersytetu Wileńskiego. W trakcie stażu zwiedziła obydwa gmachy biblioteki – stary, mieszczący się w zabytkowej części uniwersytetu, oraz nowy – wybudowane na obrzeżach miasta Narodowe Akademickie Centrum Otwartego Dostępu, Komunikacji i Informacji, oddane do użytku parę miesięcy wcześniej (w lutym 2013 roku). Poznała pracę działu udostępniania (zwiedziła czytelnię „działowe” w nowym budynku, Czytelnię Druków Rzadkich, Czytelnię Rękopisów, Czytelnię Profesorską, Czytelnię Naukową oraz Katalogi), zapoznała się z funkcjonowaniem biblioteki od strony medialnej, z bazami danych i z funkcjonowaniem sieci komputerowej, przyjrzała się pracy podczas restauracji i renowacji starej książki, odwiedziła Dział Zarządzania Projektami i Administrowania oraz podlegające Uczelni muzeum im. Adama Mickiewicza.

Z Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie przyjęliśmy we wrześniu panią Inę Liepaite, która przyjechała do Krakowa w ramach programu Erasmus. Oprócz ogólnego zwiedzania BJ pani Liepaite odwiedziła wszystkie sekcje Oddziału Zbiorów Specjalnych, Fundację Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, niektóre sekcje Oddziału Zabezpieczenia Zbiorów (Sekcję Konserwacji oraz Klinikę Papieru), a także Muzeum UJ.

W ramach programu Erasmus mgr Halina Stachowska (asystent dyrektora BJ) przebywała w czerwcu na Uniwersytecie Fryderyka-Aleksandra w Erlangen-Norymberdze. Szkolenie to zorganizowane było dla 2 grup pracowników uniwersytetów: osób zajmujących się współpracą międzynarodową oraz dla bibliotekarzy. Grupa bibliotekarzy (łącznie 5 osób z Włoch, Finlandii, Czech, Słowenii i Polski) spędziła 3 dni w bibliotekach tamtejszej uczelni. Uczestnicy programu przedstawiali około 20-minutowe prezentacje bibliotek, w których pracują, wygłaszali referaty na temat specyfiki własnej pracy. Dobrze zaplanowany czas spotkania umożliwił dyskusję i porównanie sposobu rozwiązywania wielu podobnych problemów w bibliotekach. W kolejnych dniach bibliotekarze zwiedzili wszystkie oddziały Biblioteki Głównej, znajdującej się w Erlangen oraz 2 nowoczesne biblioteki wydziałowe w Norymberdze. W ramach stażu uczestnicy mieli też możliwość zorganizowanego zwiedzania Erlangen i Norymbergi (z przewodnikiem) oraz kompleksu budynków związanych z powstaniem ruchu narodowosocjalistycznego w Niemczech (Centrum Dokumentacji). Cała wizyta była doskonale przygotowana i zorganizowana, stworzyła możliwość nawiązania nowych kontaktów zawodowych oraz osobistego poznania osób, z którymi od lat współpracujemy w ramach wymiany bezpośredniej między Uniwersytetem Jagiellońskim a Uniwersytetem w Erlangen-Norymberdze.

Również w czerwcu mgr Joanna Jutrznia (pracownik Oddziału Opracowania Zbiorów) oraz mgr Magdalena Kaczor (pracownik Oddziału Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej) w ramach programu Erasmus przebywały na tygodniowym wyjeździe szkoleniowym pracowników administracyjnych w Université de Nice – Sophia Antipolis, Bibliothèque Universitaire Lettres w Nicei (Francja). W ciągu kilkudniowego szkolenia obie panie zapoznały się z funkcjonowaniem biblioteki, a szczególnie z pracą oddziału udostępniania (wypożyczalni oraz wypożyczalni międzybibliotecznej), oddziału katalogowania, oddziału zbiorów audiowizualnych oraz działu zajmującego się dziedzictwem narodowym. W trakcie pobytu zapoznały się również z systemem szkolnictwa wyższego we Francji oraz z rolą bibliotekarza w lokalnej społeczności.

Mgr Beata Kurek kolejny już raz odbyła w lipcu dwutygodniowy staż w Bibliotece Polskiej przy Muzeum Polskim w Rapperswilu (Szwajcaria), pomagając przy selekcjonowaniu oraz katalogowaniu książek pochodzących ze spuścizn Polaków przebywających na emigracji oraz zajmując się pracami pomocniczymi w Muzeum. Na przełomie listopada i grudnia mgr Kurek przebywała w Rapperswilu po raz drugi, również przez 2 tygodnie.

W lipcu na tygodniowym stażu w Bibliotece Jagiellońskiej przebywała dr Sabine Wefers – dyrektor Biblioteki Uniwersytetu im. Fryderyka Schillera w Jenie. Po spotkaniu z dyrektorem BJ oraz ogólnym zwiedzaniu biblioteki pani Wefers uczestniczyła w przygotowanym specjalnie dla niej pokazie rękopisów, a następnie odwiedziła pozostałe sekcje Oddziału Zbiorów Specjalnych (Sekcję Starych Druków, Sekcję Zbiorów Graficznych, Sekcję Zbiorów Muzycznych). Odwiedziła także Oddział Zbiorów Cyfrowych (gdzie zapoznała się z Jagiellońską Biblioteką Cyfrową) oraz niektóre sekcje Oddziału Zabezpieczenia Zbiorów (Klinikę Papieru i Sekcję Konserwacji). Pod koniec pobytu w Krakowie zwiedziła Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Collegium Maius.

W sierpniu 2013 roku w ramach wymiany międzybibliotecznej dr Jacek Partyka (kierownik Sekcji Starych Druków w Oddziale Zbiorów Specjalnych) przebywał przez 2 tygodnie w Bibliotece Narodowej Słowacji w Martinie. Jego wizyta miała charakter czysto naukowy, a celem jej było dokończenie pracy nad rejestracją poloników z XVI wieku w zbiorach tamtejszej księżnicy. Podczas pobytu dr J. Partyka skatalogował 62 jednostki bibliograficzne, sporządził dokładne odpisy kart tytułowych, opisał proveniencje i oprawy poszczególnych dzieł. Przygotował również tekst do minikatalogu poloników XVI wieku w zbiorach Słowackiej Biblioteki Narodowej.

Mgr Małgorzata Kusak (pracownik Oddziału Organizacji) w sierpniu przebywała przez 5 dni w Bibliotece Uniwersyteckiej w Bazylei, gdzie odbywała szkolenie w ramach programu Erasmus – Staff Training Mobility. Program jej szkolenia był bardzo zróżnicowany. Oprócz ogólnego zwiedzania biblioteki pani M. Kusak spędziła kilka godzin w oddziale udostępniania (w wypożyczalni, w czytelni głównej, w magazynach oraz w dziale zajmującym się wypożyczaniem międzybibliotecznym), w oddziale konserwacji oraz w oddziałach i magazynach zbiorów specjalnych (rękopisów, starodruków, grafiki i kartografii), odwiedziła bibliotekę sławistyczną oraz niezwykle nowoczesną bibliotekę muzyczną. Specjalnie dla niej zorganizowano pokaz cennych zbiorów, istotnych dla historii i kultury miasta, kraju i uniwersytetu. Mgr M. Kusak zapoznała się ponadto

z pracą oddziału digitalizacji, obejrzała nowoczesny park maszynowy tego oddziału, zapoznała się ze specyficznym przeznaczeniem poszczególnych skanerów i urządzeń, jak również z wieloma projektami realizowanymi w różnych zespołach. Zaprezentowano jej także przygotowywanie i drukowanie materiałów promocyjnych używanych w bibliotece, takich jak zakładki, ulotki, niewielkie plakaty i plansze informujące o wystawach. Podczas szkolenia pani M. Kusak odwiedziła także oddział zajmujący się publikowaniem zbiorów cyfrowych i zawiadujący licencjami baz danych, a także czasopism oraz współpracą z konsorcjami prasowymi i medialnymi, dział wystaw i *public relations* (rozmawiając o organizowaniu wystaw, wernisaży, o przygotowywaniu materiałów informacyjno-promocyjnych do wystaw, o posiadanym sprzęcie i zapleczu wystawienniczym), dział opracowania (ze szczególnym uwzględnieniem opracowania przedmiotowego) oraz zwiedziła aktualną wystawę poświęconą Sebastianowi Münsterowi. Miała też możliwość odwiedzić bibliotekę medyczną – ogromną i nowoczesną bibliotekę znajdującą się w odrębnym budynku, ale będącą częścią sieci bibliotek uczelni.

Dr Monika Jaglarz i dr Urszula Klatka (z Sekcji Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych) uczestniczyły w realizacji projektu Polskiej Akademii Umiejętności *Inwentaryzacja materiałów historycznych dotyczących emigracji polskiej w XIX wieku ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Paryżu i Towarzystwa Historyczno-Literackiego wraz edycją źródłową wybranych materiałów*. Obie panie spędziły w Paryżu łącznie 8 tygodni.

We wrześniu Biblioteka Jagiellońska gościła przez tydzień pana Selima Vanha z Biblioteki Uniwersytetu Gazi w Ankarze, uczestniczącego w programie Erasmus. W trakcie pobytu pan S. Vanh zapoznał się z organizacją i funkcjonowaniem prawie wszystkich ważniejszych agend BJ: Oddziału Gromadzenia Zbiorów, Oddziału Opracowania Zbiorów, Oddziału Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej, Oddziału Komputeryzacji, Oddziału Zbiorów Cyfrowych oraz Oddziału Projektów. Odwiedził ponadto niektóre sekcje Oddziału Zbiorów Specjalnych (Sekcję Rękopisów i Sekcję Starych Druków, które przygotowały dla niego specjalny pokaz cennych obiektów), a także Oddziału Zabezpieczenia Zbiorów (Sekcję Konserwacji oraz Klinikę Papieru). W ostatnim dniu pobytu pan S. Vanh zwiedził Collegium Maius.

W październiku (również w ramach programu Erasmus) przyjęliśmy w BJ panią Clarę Harnisch z Biblioteki Uniwersyteckiej w Bochum. Podczas tygodniowego pobytu w BJ odwiedziła ona Oddział Gromadzenia Zbiorów, Oddział Udostępniania Zbiorów i Informacji Naukowej, Oddział Opracowania Zbiorów, Oddział Zbiorów Cyfrowych, Oddział Magazynów, Sekcję Starych Druków oraz Sekcję Zbiorów Graficznych w Oddziale Zbiorów Specjalnych, a także zapoznała się z pracą Sekcji Konserwacji oraz Kliniki Papieru w Oddziale Zabezpieczenia Zbiorów. Pod koniec pobytu zwiedziła Muzeum UJ w Collegium Maius.

Pracownicy BJ brali udział w międzynarodowych konferencjach i seminariach:

- dr Sebastian Grudzień – konferencja „Czeskie badania nad Polską w kontekście europejskim” – referat *Czescy historycy a Polska Akademia Umiejętności (1989–2012)* (Praga, październik 2013).
- mgr Łukasz Mesek – konferencja „Digital Library” – referat *Promoting Open Access in Digital Libraries* (Jasna, kwiecień 2013).

Od stycznia do maja oraz od października do grudnia kontynuowano cykl otwartych wykładów szkoleniowych *Ars Quaerendi*, obejmujących 7 różnych sesji tematycznych. W ramach cyklu odbyło się 56 wykładów, w których udział wzięły 363 zarejestrowane osoby. Coraz większym powodzeniem (przejawiającym się zarówno pod względem liczby zainteresowanych jednostek UJ, jak i liczby osób) cieszyły się również wykłady *Ars Quaerendi Plus*, zapoczątkowane w roku akademickim 2011/2012. Skorzystało z nich 19 grup (łącznie 359 osób). Kontynuowano także cykl wykładów *Ars Quaerendi Extra*, poświęconych ogólnej charakterystyce zbiorów Oddziału Wydawnictw Rzadkich i Dokumentów Życia Społecznego, a także zasadom ich wyszukiwania i udostępniania. W 2013 roku odbyło się 19 tych wykładów, w których udział wzięło 35 osób.

Prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk prowadził wykłady dla studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ – *Biblioteka i książka w procesie komunikacji społecznej* i *Wielkie biblioteki* oraz konwersatorium *Zarządzanie w bibliotekach*, a także seminarium magisterskie na Wydziale Historycznym UJ *Edycja historycznych źródeł nowożytnych*.

Mgr Barbara Bułat prowadziła ćwiczenia dla studentów I roku studiów doktorskich Wydziału Historycznego UJ *Konwersatorium z technik przeszukiwania humanistycznych baz danych* (25 godzin), dr Mirosława Bułat prowadziła ćwiczenia dla studentów I roku studiów uzupełniających magisterskich stacjonarnych na Wydziale Polonistyki UJ *Teatr we współczesnej myśli humanistycznej* (30 godzin), mgr Adrian Drabik prowadził ćwiczenia na studiach stacjonarnych z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej *Multimedia w systemach komunikacji społecznej* (90 godzin) oraz ćwiczenia na studiach niestacjonarnych *Zasoby cyfrowe. Obróbka cyfrowa materiału* (30 godzin), dr Monika Jaglarz przeprowadziła 30 godzin wykładów *Zarys historii książki* dla studentów I roku Studium Archiwistyczno-Bibliotekoznawczego oraz podyplomowego studium z archiwistyki i bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, mgr Izabela Korczyńska prowadziła zajęcia w ramach seminarium z historii sztuki średniowiecznej dla studentów I roku studiów dziennych tejże uczelni w wymiarze 10 godzin.

Pracownicy wielu oddziałów prowadzili ponadto szkolenia dla osób odbywających w BJ staże zawodowe. Przeszkolenie w różnych agendach Biblioteki odbyło 6 pracowników innych bibliotek naukowych Krakowa (mgr Ewa Dobrzyńska-Lankosz i mgr Renata Rajzer z Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej, Piotr Olszewski z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, mgr Anna Jaśko i Michał Ziółkowski z Akademii Muzycznej oraz Katarzyna Duda z Akademii Sztuk Pięknych), a także 2 osoby z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (mgr Karolina Smyk i mgr Magdalena Stasik), 1 osoba z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (mgr Michał Tomaszek) oraz 1 osoba z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (mgr Małgorzata Walczak-Wójciak).

Biblioteka prowadziła również praktyki studenckie i uczniowskie dla 21 osób, w tym dla 18 studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej UJ, 1 studentki z In-

stytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz 2 uczniów Zespołu Szkół Elektrycznych nr 1 w Krakowie.

BIBLIOTEKI INSTYTUTOWE UNIwersYTETU Jagiellońskiego

W roku 2013 system biblioteczno-informacyjny Uniwersytetu Jagiellońskiego obejmował Bibliotekę Jagiellońską wraz z 39 bibliotekami instytutowymi i 5 wydziałowymi UJ, a także Biblioteką Medyczną z podległymi jej bibliotekami zakładowymi Collegium Medicum. Głównym zadaniem bibliotek instytutowych UJ, jako jednostek specjalistycznych, jest gromadzenie księgozbioru dla prowadzonych badań oraz dydaktyki na danym kierunku studiów.

W okresie sprawozdawczym biblioteki instytutowe UJ zakupiły 20 112 wol. druków zwartych, 4422 wol. czasopism i 309 jedn. zbiorów specjalnych (w tym 285 pozycji kartograficznych zakupionych przez Bibliotekę Nauk Przyrodniczych oraz 24 rękopisy nabyte przez Bibliotekę Instytutu Muzykologii). Równocześnie z księgozbiórów 3 placynek (Biblioteki Wydziału Polonistyki, Biblioteki Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej oraz Biblioteki Instytutu Filologii Angielskiej) usunięto 5131 wol. książek. Z Biblioteki Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej wycofano ponadto 640 wol. czasopism oraz 1 płytę CD. Ostatecznie na dzień 31 grudnia 2013 roku biblioteki instytutowe UJ posiadały łącznie 2 025 670 wol. i jedn., w tym 1 619 728 wol. druków zwartych, 258 557 wol. czasopism i 147 385 jedn. zbiorów specjalnych. Liczba wszystkich tytułów czasopism bieżących wynosiła 1927, z czego 1102 stanowiły tytuły polskie. Należy podkreślić, że kwoty przeznaczone na zakup książek i prenumeratę czasopism w 2013 roku znacząco spadły, jedynie zakupy baz danych nie zostały zmniejszone.

W roku sprawozdawczym wzrosła liczba zakupionych komputerów (w tym urządzeń specjalistycznych przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych) – biblioteki wyposażone były w 400 komputerów, z czego do prac biblioteczno-bibliograficznych wykorzystywanych było 325 sztuk. Do dyspozycji czytelników przeznaczone były 233 urządzenia, w tym 182 jako terminale katalogowe. Do internetu podłączonych było 379 urządzeń, z czego 191 było dostępnych dla czytelników. Identycznie jak w roku poprzedzającym 31 bibliotek umożliwiło dostęp do własnych katalogów w internecie, a 35 bibliotek korzystanie z zewnętrznych baz danych.

W odniesieniu do liczby użytkowników odnotowano kolejny spadek o 1907 osób (to jest 4,7%) w stosunku do roku poprzedniego – w 2013 roku liczba zarejestrowanych czytelników indywidualnych wyniosła 37 931. Dane te zostały uzyskane w oparciu o informacje pochodzące z rejestracji użytkowników w systemie komputerowym – liczba ta wzrosła znacząco, jeśli uwzględni się osoby korzystające z materiałów dostępnych w księgozbiorach podręcznych czytelników w wolnym dostępie do polek.

Liczba zatrudnionych bibliotekarzy utrzymała się na stałym poziomie – w bibliotekach instytutowych i wydziałowych Uczelni pracowały łącznie 143 osoby, w tym 136 na pełnym etacie (78 zatrudnionych posiadało wyższe wykształcenie bibliotekarskie).

Wzorem lat poprzednich kontynuowano systematyczne szkolenia merytoryczne dla pracowników bibliotek instytutowych w zakresie komputerowego opracowania dokumentów zwartych w systemie Virtua. W zajęciach trwających łącznie 355 godzin uczestniczyło 17 osób. Szkolenie ukończyło 10 pracowników, którym nadano uprawnienia katalogerów. Do współpracy przy tworzeniu wspólnej bazy katalogowej nie przystąpiła żadna nowa biblioteka.

Powierzchnia użytkowa zajmowanych pomieszczeń bibliotecznych nie zmieniła się w stosunku do roku poprzedniego (12 228 m²), zmalała natomiast liczba miejsc w czytelnich (1484). Na miejscu udostępniono 387 116 wol. druków zwartych (nieznaczny spadek – o 1,5% w stosunku do roku poprzedniego), 96 638 jedn. wydawnictw ciągłych (również spadek o 1,5%) i 11 329 jedn. zbiorów specjalnych (spadek o 1,6%). Na zewnątrz wypożyczono z kolei 403 988 wol. druków zwartych (nieznaczny spadek o 0,6% w stosunku do roku 2012), 28 794 wol. czasopism (spadek o około 6%) oraz 3263 jedn. zbiorów specjalnych (znaczący spadek w porównaniu z rokiem poprzednim – o 14%) oraz 41 117 kopii materiałów oryginalnych (spadek o 11%). Ogółem czytelnikom indywidualnym wypożyczono 477 162 wol. i jedn. na zewnątrz (spadek o 2% w stosunku do roku 2012) oraz 495 083 wol. i jedn. na miejscu (spadek o 1,8%). Droga wypożyczania międzybibliotecznego bibliotekom krajowym i zagranicznym udostępniono łącznie 712 książek, 72 czasopisma, 73 jedn. zbiorów specjalnych i 2132 kopie materiałów oryginalnych.

Wkład bibliotek instytutowych UJ w zwiększenie zasobu rekordów wprowadzonych do katalogu komputerowego w 2013 roku przedstawia się następująco: 16 283 rekordy bibliograficzne (tytuły), 61 227 rekordów egzemplarza, 605 rekordów zasobu (tomów) oraz 9226 rekordów wzorcowych.

W ramach instruktażu i nadzoru nad bibliotekami sieci bibliotecznej UJ udzielono 76 konsultacji na miejscu oraz przekazano 80 informacji telefonicznych.

UTRZYMANIE BUDYNKU

Wszelkie zadania związane z bieżącym utrzymaniem infrastruktury technicznej budynków BJ (w tym urządzeń oraz systemów związanych z transportem wewnętrznym, wentylacją i klimatyzacją pomieszczeń, a także systemem sygnalizacji pożaru) oraz z utrzymaniem należytego stanu oświetlenia, instalacji wodnych, kanalizacyjnych i centralnego ogrzewania realizował Oddział Techniczny, kierowany przez mgr. inż. Janusza Mikę.

W 2013 roku w systemie wentylacyjno-klimatyzacyjnym wymieniono 250 filtrów powietrza w 47 centralach klimatyzacyjnych oraz 190 w klimakonwektorach. Dokonywano bieżących przeglądów i konserwacji central klimatyzacyjnych, agregatów wody lodowej, węzłów zmieszania wody grzewczej i ziębniczej. Sprawdzone naciągi pasków wentylatorów, stan łożysk i kół pasowych silników napędowych wentylatorów. Wykonywano niezbędne okresowe korekty w harmonogramach czasu pracy central klima-

tyzacyjnych. Monitorowano stan pracy wentylacji oraz ciśnienia wody w instalacjach grzewczych i chłodzących. Wykonywano bieżącą konserwację instalacji wodnych, wymianę i czyszczenie filtrów wody, oczyszczanie z kamienia komór zraszania.

Wymieniony został uszkodzony agregat wody lodowej AG1, w miejsce którego zainstalowano agregat firmy GEOCLIMA ze sprężarką Danfoss TURBOCOR. W instalacji klimakonwektorów niesprawnych było 37 z 225 urządzeń zainstalowanych w budynku nr 2. Ich naprawa ze względu na rodzaj uszkodzeń (zatarte silniki wentylatorów, przepalone uzwojenia autotransformatorów, popękane nagrzewnice i chłodnice) jest nieopłacalna. Wymianę tych urządzeń wpisano jako zadanie remontowe na 2014 rok.

Wymieniono 2 uszkodzone pompy wody grzewczej: jedną w obwodzie zasilania nagrzewnic central klimatyzacyjnych N1, S1, S5, drugą – w układzie zasilania nagrzewnic central strefowych N8 – N20.

W miejsce uszkodzonego komputera z systemem wizualizacji pracy systemu wentylacyjno-klimatyzacyjnego zainstalowano stację roboczą z oprogramowaniem BMS firmy Honeywell. W związku z przeniesieniem systemu sterowania przeprowadzono kontrolę stanu sterowania wszystkich punktów systemu pod kątem ich właściwego skorelowania z grafikami wizualizacyjnymi.

W systemie transportu książek przeprowadzono okresowe sprawdzenie stanu wózków, torowisk, zwrotnic, drzwi ogniowych oraz urządzeń sterujących. Równocześnie prowadzono codzienny, bieżący nadzór nad pracą systemu, dokonywano regularnych przeglądów stanu torowisk, zwrotnic i drzwi ogniowych. Wykonano bieżące naprawy układów napędowych wózków (wymiana kółek jezdnych i bocznych, regulacje sprzęgieł), zwrotnic (wymiana uszkodzonego okablowania) oraz zasilaczy torowisk (wymiana kondensatorów filtrujących, termików). Przeprowadzono także naprawy modułów sterujących, wymianę przekaźników, regulację krańcowych wyłączników w zderzakach. Wymieniono uszkodzone zębaki pionowych odcinków torowisk oraz elementy gumowe zakrętów i zwrotnic.

W głównej stacji transformatorowej przeprowadzono kontrolę stanu i konserwację baterii kondensatorów w układzie kompensującym moc bierną. Prowadzono też bieżące prace konserwacyjne i kontrolne stanu aparatury łączeniowej oraz okablowania. Przeprowadzono okresowe kontrole stanu zabezpieczeń przeciwzwarciovych i przeciwpożarzeniowych w tablicach rozdzielnic piętowych.

We współpracy z firmą INSAP dokonywano regularnej kwartalnej konserwacji i kontroli systemu sygnalizacji pożaru. Sprawdzeniu podlegały wszystkie czujki pożarowe, przyciski, sygnalizatory oraz stałe urządzenia gaśnicze i urządzenia sterowania drzwiami pożarowymi, dźwigami, wentylacją, oddymianiem oraz barierkami ewakuacyjnymi. Kwartalnemu przeglądowi i konserwacji podlegał także agregat hydroforowy, zasilający hydranty w budynku nr 2. Wykonany został ponadto przegląd gaśnic ręcznych oraz hydrantów.

Prowadzono również wszelkie prace związane z utrzymaniem właściwego stanu oświetlenia budynku, przeprowadzono bieżącą naprawę sieci zasilania elektrycznego, a także naprawy ślusarskie i hydrauliczne.

Dzięki dotacji celowej otrzymanej decyzją premiera RP z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w budynku nr 1 wyremontowany został dach nad wejściem głównym, wraz z wymianą rynny.

Dzięki kolejnej dotacji Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa przeprowadzono 1. etap wymiany stolarki okiennej w części wysokiej starego budynku. W magazynach zbiorów specjalnych oraz częściowo na 3. piętrze magazynu ogólnego wymieniono 154 okna.

SŁOWA KLUCZOWE:

zbiory, czytelnictwo, wystawy, Biblioteka Jagiellońska

KEYWORDS:

collections, readership, exhibitions, Jagiellonian Library

ZMARLI PRACOWNICY BIBLIOTEKI JAGIELLOŃSKIEJ

STANISŁAWA CICHOSZ
(1946–2014)

Stanisława Cichosz z domu Cudek urodziła się 7 kwietnia 1946 roku w Janowicach koło Limanowej. Wykształcenie podstawowe otrzymała w Szkole Podstawowej im. Władysława Orkana Szczyrzycu, a następnie uczęszczała do dwuletniej Szkoły Rachunkowości Rolnej w Marcinkowicach koło Nowego Sącza. Po jej ukończeniu, choć planowała dalszą edukację, zmuszona była z przyczyn finansowych rozpocząć pracę zarobkową. Krótce była ekspedientką w sklepie spożywczym w Szczyrzycu. W latach 1967–1968 pracowała Bielskich Zakładach Przemysłu Lniarskiego „Lenko”, skąd odeszła na własną prośbę i wróciła do rodzinnego Szczyrzycu. W dniu 1 marca 1969 rozpoczęła pracę w Bibliotece Jagiellońskiej – w ramach prac zleconych „przy porządkowaniu zbiorów zabezpieczonych”. Od dnia 1 maja tegoż roku została przyjęta do pracy na etat magazyniera bibliotecznego w Pracowni Fototechnicznej. Trzy lata później awansowała na stanowisko starszego laboranta. Zgodnie z decyzją dyrekcji 16 października 1974 roku została skierowana na kurs fotograficzny do Zakładu Doskonalenia Zawodowego dla m. Krakowa przy ul. Dietla 38. Po podniesieniu kwalifikacji zawodowych w dniu 2 września 1975 roku otrzymała stanowisko technika. Po urodzeniu syna Marcina w okresie od 28 lipca 1984 do 27 lipca 1987 roku przebywała na urlopie wychowawczym, który następnie przedłużyła do 1 marca 1988 roku ze względu na zły stan zdrowia dziecka. Po zakończeniu urlopu wróciła do pracy, ale w związku z brakiem poprawy zdrowia syna stanęła przed koniecznością wystąpienia z wnioskiem do władz uczelni o urlop bezpłatny. W tym okresie zaczęła też sama podupadać na zdrowiu. Dłu-

gotrwała nieobecność z powodu choroby była przyczyną rozwiązania przez Uniwersytet Jagielloński umowy o pracę z dniem 4 czerwca 1989 roku. Jeszcze w tym samym roku przeniosła się wraz z rodziną do Szczyrzyca, zajęła się prowadzeniem domu w gospodarstwie i opieką nad ciężko chorym ojcem. Rok później wyszła za mąż za Tadeusza Cichosza

Stanisława Cichosz mimo wielu poważnych problemów osobistych do końca miała w sobie radość życia, którą potrafiła zarażać innych. Umiała zachować pogodę ducha i starała się nie obarczać problemami nawet najbliższych osób. Jej naturalny optymizm i entuzjazm bywał wskazówką dla innych. Zawsze można było na Nią liczyć. W ludzkiej pamięci zachowała się jako człowiek otwarty na problemy innych, potrafiący serdecznie rozumieć i podsuwać dyskretnie dobre rozwiązania w trudnych sytuacjach. Była dobrym duchem w domu i w pracy. W Jej towarzystwie, zawsze radosnej, pogodnej, życzliwej, wszyscy czuli się jakby lepsi.

Pasjonowała się w szczególności wszelakiego rodzaju „szaradziarstwem”, a ulubionymi krzyżówkami w szczególności. Interesowała się polityką, chętnie kibicowała łyżwiarstwu figurowemu. Była wielkim miłośnikiem psów, z którymi zawsze potrafiła „znaleźć wspólny język”. Po śmierci „Stasi” wielu poczuło wielki smutek i pustkę.

W komemoracji przyniesionej do redakcji „Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej” przez syna Marcina, który jest obecnie pracownikiem Biblioteki Jagiellońskiej, czytamy:

Niezmiernie trudno jest w skrótovej formie przelać na papier synowi myśli o jakże przedwcześnie zmarłej Mamie. Spojrzenia w przeszłość to setki tysięcy wciąż żywych chwil spędzonych z Mamą, jawiących się jako trudny chwila do ogarnięcia szereg przesuwających przed moimi oczami jakby jakichś kadrów mikrofilmowych, kadrów, które Mama posyłała w świat z pracowni fototechnicznej Biblioteki Jagiellońskiej.

Byłem dzieckiem bardzo kochanym. Czulem to zawsze od chwili, gdy zaczynałem pojmować osobliwość otaczającego mnie świata. Dziś wiem, jak wiele na swoich barkach nosiła Mama wyrzeczeń, poświęcenia i niejednokrotnie ciężkich chwil, począwszy od okresu mojego niemowlęctwa, a na okresie moich studiów kończąc. Dzięki życzliwemu i jakże kochanemu wsparciu Mamy, Jej w wielu przypadkach wyrzeczeniu, udało mi się uzmysłowić i zrealizować moje pomysły na dalsze życie. To, co mam dziś, jest Jej zasługą. Być może czytający skwituje moje słowa jako coś naturalnego: *nihil novi*, nic nowego się nie stało, tak ma być..., taka powinna być relacja rodzica – a w szczególności matki – ze swoim jedynym synem, ale ja wiem swoje – moja Mama była niezwykajna!

Altruizm mojej Mamy był dostrzegalny wyraźnie w jej relacjach z otoczeniem. Rodzina, przyjaciele, znajomi, sąsiedzi mieli niejednokrotnie przyjemność przekonać się o tym, usłyszałem o tym we wspomnieniach i relacjach wielu osób. Swoje troski, problemy tudzież kłopoty, szczególnie ze zdrowiem, Mama niemal zawsze starała się usuwać na dalszy plan, stawały się one jak gdyby nieistotnym tłem. Chętnie służyła wszelkiego rodzaju wsparciem tak w sprawach drobnych, codziennych, jak i poważniejszych. Miała niezmiernie ważną w moim mniemaniu zaletę – umiała słuchać i współuczestniczyć w troskach ludzi otaczających Ją. Przypominam sobie owe setki, tysiące rozmów przeprowadzanych oko w oko z rozmówcami, bądź też telefonicznie, w czasie których służyła im radą, pomocą, pocieszeniem, a i rozweseleniem. Z tego ostatniego właśnie zastępnęła w czasie pobytu w krakowskim szpitalu onkologicznym, gdzie na wsparcie z jej strony mogły liczyć młodsze i lżej chore koleżanki z sali. Niejednokrotnie, prawdę mówiąc, po odwiedzinach u Mamy wychodziłem ze szpitala w lepszym nastroju niż po jakimś rozweselającym spektaklu. Mama była dla swoich bliskich życzliwym, szczerym i serdecznym powiernikiem trosk, a także różnego rodzaju tajemnic. Myślę, że nie jestem w swoich spostrzeżeniach i uczuciach odosobniony. W moim przypadku ta szczerłość bywała bolesna. Dziś wiem, że bywała potrzebna. Jestem za nią Mamie wdzięczny.

Po powrocie do Szczyrzycy Mama oprócz codziennych licznych obowiązków wiele czasu poświęcała opiece nad chorym ojcem w czasie jego choroby nowotworowej, z którą dzielnie walczył prawie 8 lat. Mój dziadek należał do osób, które rzadko uzewnętrzniały swoje uczucia. Widać było jednak doskonale, że niezmiernie doceniał działania Mamy, które przyczyniały się do pogłębiania ich uczuciowych relacji.

Mimo faktu, że po przejściu na rentę, a następnie na emeryturę, życie Mamy nie przypominało bez-troskiej egzystencji („w aksamitnej pościeli na łóżku pod baldachimem”), to przecież nie zniknęła Jej pogoda ducha, optymizm, olbrzymia siła woli, a przede wszystkim specyficzne, oddziałujące na innych poczucie humoru. Cecha ta była dostrzegana przez całe Jej otoczenie. Gdy zacząłem pracować w Bibliotece Jagiellońskiej, usłyszałem wiele o tej właściwości Mamy z przyjemnością (i wśród salw śmiechu byłych koleżanek i kolegów). Analogicznie zresztą sytuacja przedstawiała się na wszelkiego rodzaju rodzinnych spotkaniach i okolicznościowych imprezach, po których do dzisiaj wspomniane żarty i anegdoty Mamy weszły do „familijnego kanonu”. Owe cechy w niebagatelnej mierze pozwalały Jej przeżywać trudny okres choroby nowotworowej, licznych operacji oraz różnorodnych zmartwień dnia codziennego, które Jej nie omijały.

Gdy stan zdrowia Mamy wywołany skutkami leczenia onkologicznego drastycznie się pogorszył i na dłuższy okres została mieszkanką szpitalnych sal, nawet w tak ciężkich chwilach była w stanie odwiedzające Ją osoby doprowadzić do wybuchów szczerego śmiechu, mimo cisnących się im kilka sekund wcześniej do oczu łez. Taka sytuacja miała nawet miejsce dzień przed Jej śmiercią. Osoby znające moją Mamę, wsłuchując się w jeden z ulubionych Jej utworów autorstwa Eleni i Wiesława Ochmana (*Bez Ciebie świat...*), nie mogą wprost po jej odejściu nie odczuwać smutku i jakiejś wszechogarniającej pustki...

Taka właśnie była moja Mama. Jestem z Niej bezgranicznie dumny i jest Ona dla mnie wzorem do naśladowania w jakże wielu przypadkach.

Stanisława Cichosz zmarła w Limanowej po długiej i ciężkiej chorobie 16 lutego 2014 roku. Pogrzeb odbył się 19 lutego w Szczyrzycu. Pożegnała Ją rodzina, liczne grono znajomych oraz przedstawiciele Biblioteki Jagiellońskiej.

*Marcin Cichosz
Krzysztof Frankowicz*

DARIUSZ MIREK
(1977–2014)

Darek urodził się 14 października 1977 roku w Krakowie. W 1984 roku rozpoczął naukę w Szkole Podstawowej nr 1 im. Adama Mickiewicza w Krzeszowicach. Równocześnie uczył się gry na skrzypcach (po roku zamienił skrzypce na akordeon) w Państwowej Szkole Muzycznej I Stopnia w Krzeszowicach, którą ukończył z wyróżnieniem w 1990 roku. Jego pasją była nie tylko muzyka, ale także sport. Należał (wbrew zakazom nauczyciela gry na akordeonie) do GKS „Świt” Krzeszowice. Po ukończeniu szkoły podstawowej dostał się do Technikum Budowlanego w Krzeszowicach, do klasy o profilu technik budowlany. W 1997 roku zdał maturę i podjął studia zaoczne na Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie na wydziale odlewniczym i równocześnie pracował w charakterze sitodrukarza w krakowskiej firmie Akita. Po roku porzucił studia i w ramach zastępczej służby wojskowej trafił do pracy jako sanitariusz w krakowskim 5. Wojskowym Szpitalu Klinicznym na ul. Wrocławskiej (14 kwietnia 1998–28 lutego 1999). Po kilku miesiącach zgodnie z Jego prośbą rozpoczął 1 czerwca 2000 roku pracę w Bibliotece Jagiellońskiej na stanowisku magazyniera. Kierownik magazynów, Marian Bochenek, chętnie przyjął go do zespołu. Darek wnet za namową swojego kierownika aktywniej powrócił do sportu. W roku 2001 angażował się ogromnie w akcji przemieszczenia zbiorów do oddawanego wówczas do użytku nowo wybudowanego skrzydła Biblioteki Jagiellońskiej. W styczniu 2002 roku został oddelegowany do pracy w Sekcji Obsługi Technicznej, która później przemianowana została na Oddział Techniczny BJ. Otrzymał w tej jednostce etat starszego referenta technicznego.

Był pracownikiem zdyscyplinowanym, swoją pracę wykonywał zawsze bardzo sumiennie. Cechowała go duża pomysłowość i zdolność wprowadzania cennych innowacji usprawniających działanie bibliotecznych urządzeń i systemów.

Był człowiekiem, który systematycznie poszerzał swoją wiedzę, chętnie i szybko się uczył. Dzięki temu stał się pracownikiem coraz bardziej kompetentnym, odpowiedzialnym i w wielu wypadkach trudnym do zastąpienia.

Bardzo rozbudowane systemy techniczne: wentylacyjno-klimatyzacyjny, transportu książek, sygnalizacji pożaru, które z racji swoich obowiązków nadzorował, działały bez mała perfekcyjnie.

Darek zajmował się również obsługą zainstalowanej w Bibliotece Jagiellońskiej komory fumigacyjnej.

Zachęcony przez Mariana Bochenka w roku 2000 zdał w Małopolskim Związku Piłki Nożnej egzamin na sędziego piłki nożnej. Sędziował w klasie okręgowej, robił to z zaangażowaniem i satysfakcją.

Bywał też zawodnikiem piłkarskim. Grał w drużynie futbolowej Uniwersytetu Jagiellońskiego na turniejach ogólnopolskich, a także w połączonym zespole Biblioteki Jagiellońskiej i Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego na corocznych turniejach muzycznych pod patronatem prezydenta miasta Krakowa. Ulubioną pozycją Darka była obrona, ale nieraz sprawdzał się jako bramkarz. Charakteryzowało Go duże zaangażowanie i serce do gry. Był duszą towarzystwa, gawędziarzem, który godzinami opowiadał anegdoty związane z sędziowskimi przygodami.

Był zawsze koleżeński, uprzejmy, świetnie potrafił pracować w zespole, służąc swoją wiedzą i pomocą w rozwiązywaniu różnorodnych codziennych problemów związanych z bieżącą eksploatacją obsługiwanych urządzeń i systemów.

Był rzetelnym człowiekiem. W kontaktach z ludźmi wyróżniała Go szczerłość i życzliwość. Sam uważał się za pesymistę, co trudno było otoczeniu akceptować, gdy widziano go często radośnie śmiejącego się. To dzięki niemu wielu z nas poznało piosenki Mirosława Czyżykiewicza czy Janusza Radka. W każdej sytuacji można było na Niego liczyć. Nie czekał, aż ktoś poprosi Go o pomoc, sam zawsze był gotów pomagać. Zapamiętamy go jako serdecznego, uczynnego i uśmiechniętego kolegę. Będzie nam Go bardzo brakowało.

Darek zmarł tragicznie 26 lutego 2014 roku.

Nabożeństwo żałobne odprawione zostało 1 marca 2014 roku w Krzeszowicach, w kościele pw. św. Marcina. Na cmentarzu zegnał Go tłum ludzi, rodzina, koledzy z sędziowskiego grona, z Jagiellonki, ze szkoły.

Niestety, kiedy podejmował najważniejszą decyzję w swoim życiu, był sam.

*Małgorzata Dudek
Krzysztof Frankowicz
Janusz Mika*

STANISŁAWA STALA (1955–2013)

Stanisława Stala urodziła się 8 maja 1955 roku. Po zakończeniu edukacji podjęła w styczniu 1975 roku pracę w krakowskiej Wytwórni Surowic i Szczepionek, gdzie pracowała do roku 1985. W tym samym roku rozpoczęła pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Obserwatorium Astronomicznym. Z Biblioteką Jagiellońską związała się 1 sierpnia 1992 roku. Początkowo pracowała jako porządkowa, a następnie, po przeprowadzce do nowego budynku w roku 2001, powierzono Jej obowiązki pomocy bibliotecznej. Doceniono tym samym sumienność i zaangażowanie Stanisławy Stali w wykonywanie codziennych obowiązków. Była cichą i skromną osobą, lecz mimo to

chętnie angażowała się we wspólne przedsięwzięcia, na przykład przewożenie zbiorów czy organizację zabawy dla dzieci z okazji św. Mikołaja w naszej bibliotece. Koleżanki i koledzy szanowali Ją za solidność, uczciwość, bezkonfliktowość. Była osobą, na której można było polegać. Po wielomiesięcznej chorobie zakończyła pracę w Bibliotece Jagiellońskiej we wrześniu 2012. Przez cały czas choroby utrzymywała z nami ciągły kontakt.

Zmarła 19 grudnia 2013 roku. Pogrzeb odbył się cztery dni później na cmentarzu na Bielanach.

Krzysztof Frankowicz

JANINA TYSZKOWSKA (1925–2012)

Dnia 26 marca 2012 roku na cmentarzu Rakowickim w Krakowie społeczność Biblioteki Jagiellońskiej pożegnała mgr Janinę Tyszkowską, emerytowanego pracownika i wicedyrektora Biblioteki. Na pogrzebie nie było tłumów, jej koleżanki i koledzy już wcześniej odeszli, nie wygłoszono przemówienia, bowiem uszanowano wolę zmarłej, która nie życzyła sobie mów nad swoim grobem. Jej życie wynikało z niezwyklej skromności zmarłej, mimo że śp. Janina Tyszkowska była osobą bardzo ważną i zasłużoną dla Biblioteki Jagiellońskiej.

Janina Tyszkowska urodziła 29 października 1925 roku we Lwowie. Pochodziła ze znakomitej rodziny inteligentycznej. Ojciec jej, Kazimierz Tyszkowski, był historykiem, bibliotekarzem, kustoszem i kierownikiem działu rękopisów w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie oraz docentem na uniwersytecie lwowskim. Matka, Maria z Długoszów, była nauczycielką gimnazjalną. Później, już w Krakowie, pracowała ona w oddziale krakowskim Wydawnictwa Ossolineum.

Janina Tyszkowska rozpoczęła naukę w szkole powszechnej w 1931 roku, we Lwowie. Zdążyła ukończyć dwie klasy gimnazjum, gdy wojska radzieckie zajęły wschodnią część Polski. Po zajęciu Lwowa przez ZSRR naukę kontynuowała w szkole średniej. Później, w czasie okupacji hitlerowskiej, uczęszczała na tajne komplety.

Lata 40. były dla niej, młodej dziewczyny, niezwykle burzliwe i ciężkie. Okupacja radziecka i niemiecka utrudniły jej naukę. Wielkim dramatem jej rodziny była ciężka choroba ojca, a potem jego śmierć w dniu 25 kwietnia 1940 roku. Z końcem 1944 roku matka z dwiema córkami zdecydowała się opuścić Lwów i transportem repatriacyjnym udała się do Polski. Przemieszczanie się rodziny po południowej Polsce trwało pół roku, ostatecznie w maju 1945 panie Tyszkowskie na stałe osiedliły się w Krakowie.

Janina Tyszkowska podjęła dalszą naukę. W lutym 1946 roku zdała maturę i jesienią rozpoczęła studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studiowała pod kierunkiem wybitnych historyków: Jana Dąbrowskiego, Henryka Mościckiego, Władysława Semkowicza. Egzamin z zakresu głównych zasad nauk filozoficznych zdała u profesora Romana Ingardena z oceną bardzo dobrą. Studia zakończyła w czerwcu 1951 roku pracą magisterską *Stosunki kulturalne mieszczaństwa krakowskiego na przełomie XV/XVI w.*, napisaną pod kierunkiem profesora Jana Dąbrowskiego, oraz egzaminem końcowym, uzyskując tytuł magistra filozofii z zakresu historii.

Przez cały okres studiów Janina Tyszkowska pracowała jako wolontariusz: od sierpnia 1945 do czerwca 1948 roku w Centralnym Biurze Inwentaryzacji Zabytków Sztuki przy Państwowym Instytucie Historii Sztuki i od września do końca grudnia 1948 w Bibliotece Jagiellońskiej. Później, w latach 1949–1951, pracowała w Bibliotece Jagiellońskiej jako stypendystka Ministerstwa Nauki i Szkół Wyższych.

Z dniem 15 października 1949 roku została zatrudniona w Bibliotece jako kontraktowy asystent. Od tego momentu na stałe związała się z Biblioteką Jagiellońską, pracując w niej 43 lata na kolejnych szczeblach stanowisk bibliotecznych. W pracy zajmowała się opracowaniem księgozbiorów podręcznych czytelników, katalogowaniem druków zwartych, opieką merytoryczną nad bibliotekami zakładowymi Uniwersytetu jako kierownik Oddziału Bibliotek Zakładowych. Od 1 stycznia 1964 roku powierzono jej kierowanie Oddziałem Prac Naukowych, Organizacyjno-Naukowych i Dydaktycznych.

Janina Tyszkowska w swojej karierze zawodowej przeszła przez wszystkie szczeble: od asystenta bibliotecznego do starszego bibliotekarza, jako pracownika służby bibliotecznej, i od adiunkta do starszego kustosa w grupie bibliotekarzy dyplomowanych.

Etat i stanowisko adiunkta bibliotecznego otrzymała w 1962 roku na podstawie uczestnictwa w latach 1952–1953 w kursie praktyk bibliotecznych I i II stopnia, organizowanym przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie oraz na podstawie osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych.

W ramach prac naukowych należała do zespołu opracowującego rękopisy do wydawanego drukiem *Inwentarza rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*. Tworzone przez nią opisy rękopisów znalazły się w tomach 1–3, obejmujących sygnatury 6001–7000, 7001–8000, a wydanych w latach 1962–1964, 1967. Janina Tyszkowska przygotowała *Kronikę naukową Biblioteki Jagiellońskiej za lata 1957–1962*, opublikowaną w czasopiśmie „Roczniki Biblioteczne” (R. VII, 1963, druk. 1964). W latach 1964–1975 jako kierownik Oddziału Prac Naukowych, Organizacyjno-Naukowych i Dydaktycznych opracowywała roczne sprawozdania z działalności Biblioteki, które były publikowane w „Biuletynie Biblioteki Jagiellońskiej” (w rocznikach za lata 1969–1977). Praca w dziale koordynującym działanie całej Biblioteki, uczestniczenie w kolegium dydaktycznym, przygotowywanie dyrekcyjnych zarządzeń i okólników, a także prowadzenie sprawozdawczości wpłynęły na dogłębne poznanie przez nią spraw bibliotecznych.

Po przejściu w 1974 roku kierownictwa Biblioteki Jagiellońskiej przez historyka, prof. Władysława A. Serczyka, wspomagała go swoją wiedzą biblioteczną. W uznaniu

Jej szerokiej wiedzy bibliotecznej i zdolności organizacyjnych dyrektor w 1975 roku mianował Ją swoim zastępcą ds. gromadzenia i opracowania zbiorów. Funkcję tę sprawowała do 1989 roku.

Janina Tyszkowska reprezentowała Bibliotekę Jagiellońską w Kolegium Dyrektorów Bibliotek Centralnych w zakresie bibliotek specjalnych, była członkiem komisji egzaminacyjnej dla kandydatów na bibliotekarzy dyplomowanych. Za swą działalność organizacyjną i dydaktyczną była kilkakrotnie nagradzana przez rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W 1966 roku odznaczona została Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, w 1975 roku otrzymała Złoty Krzyż Zasługi, zaś w roku 1975 uhonorowano Ją Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Ostatni rok przed przejściem na emeryturę pracowała w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów, zajmując się ewidencjonowaniem wydawnictw drugiego obiegu.

Na emeryturę przeszła w dniu 31 marca 1991 roku i nigdy później nie pojawiła się w Bibliotece mimo licznych zaproszeń kierowanych do niej przez Bibliotekę. Swoją chorobę, a później niedołężność, znosiła godnie.

W pamięci pracowników pozostanie jako osoba wysoka wzrostem, szczupła, charakteryzująca się bardzo dużą inteligencją, wiedzą, kulturą osobistą, a zarazem niezwykle taktowna i skromna.

Teresa Malik

SPIS TREŚCI

I. ROZPRAWY I MATERIAŁY

1. Krzysztof R. Prokop, Wiadomości o polsko-litewsko-ruskiej hierarchii kościelnej. Z diariuszy Karola Stanisława i Michała Kazimierza Radziwiłłów oraz Józefa Juliana Sapiehy i Antoniego Sebastiana Dembowskiego 7
Information about the Polish-Lithuanian Church Hierarchy. Excerpts from the Diaries of Karol Stanisław Radziwiłł, Michał Kazimierz Radziwiłł, Józef Julian Sapieha and Antoni Sebastian Dembowski 45
2. Bartosz Jakubowski, Aniela Pająkówna – malarka z Medyka (w 150. rocznicę urodzin)..... 47
Aniela Pająkówna – the Painter from Medyka (on the 150th birth anniversary) 63
3. Przemysław Marcin Żukowski, *Moje wspomnienia...* Przedstawienie wybranych fragmentów pamiętnika Ignacego Dzierżyńskiego, rodzzonego brata Feliksa, dotyczące głównie dziejów szkolnictwa na przełomie XIX i XX wieku 65
Ignacy Dzierżyński's 'My Memories...' as a Source for the Biography of the Bloody Tyrant, and above all, for the History of Learning in the Second Polish Republic 87
4. Jacek Partyka, Druki polskie i polonika z XVI wieku w zbiorach Słowackiej Biblioteki Narodowej w Martinie. Katalog 89
Polish Prints and Sixteenth-Century *Polonica* in the Slovak National Library in Martin. A Catalogue 119
5. Urszula Klątka, Kufer z Paryża. Listy w sprawie transportu spuścizny Józefa Bohdana Zaleskiego do Biblioteki Jagiellońskiej 121
A Chest from Paris. Letters concerning the shipping of Józef Bohdan Zaleski's papers to the Jagiellonian Library 145
6. Danuta Patkaniowska, 20 lat języka haseł przedmiotowych KABA i Oddziału Opracowania Przedmiotowych Zbiorów Nowych w Bibliotece Jagiellońskiej 147
Twenty Years of the KABA language and the New Collection Processing Department of the Jagiellonian Library 171
7. Marzanna Baś, Anna Grzęda, Iwona Wawrzynek, Badanie funkcjonalności Katalogu Komputerowego Zbiorów Bibliotek Uniwersytetu Jagiellońskiego przez ustalenie wskaźnika satysfakcji użytkowników i określenie częstotliwości korzystania z oferowanych usług 173
The Survey of the Functioning of the Computer Catalogue of the JU Libraries Collections by means of the Reader Satisfaction Indicator and the Statistical Tool for Recording the Frequency of Service Usage 184

8. Alina Fitowa, O pierwszych pokoleniach inteligencji polskiej chłopskiego pochodzenia (na kanwie dwu książek Andrzeja Kazimierza Banacha)..... 185
On the First Generations of the Polish Intelligentsia of Peasant Origin. Reflexions upon two books by Andrzej Kazimierz Banach..... 217
9. Leszek Szafrański, Organizacja digitalizacji w Bibliotece Narodowej w Pradze. Sprawozdanie z pobytu szkoleniowego 219
The Organisation of the Digitalisation of the National Library in Prague. The Report of a Training Stay..... 224

II. RECENZJE

10. Maria Wichowa, Recenzja książki Zbigniewa Gruszki: *Przegląd Biblioteczny. Monografia*, Łódź–Warszawa 2012 225

III. KRONIKA

11. Aleksandra Cieślak, Działalność Biblioteki Jagiellońskiej w 2013 roku. Sprawozdanie..... 229
12. Zmarli pracownicy Biblioteki Jagiellońskiej..... 293
Stanisława Cichosz (1946–2014) (*Marcin Cichosz, Krzysztof Frankowicz*) 293
Dariusz Mirek (1977–2014) (*Małgorzata Dudek, Krzysztof Frankowicz, Janusz Mika*)..... 296
Stanisława Stala (1955–2013) (*Krzysztof Frankowicz*) 297
Janina Tyszkowska (1925–2012) (*Teresa Malik*) 298

INFORMACJE DLA AUTORÓW

W „Biuletynie Biblioteki Jagiellońskiej” zamieszczane są niepublikowane oryginalne artykuły naukowe, obejmujące swym zakresem kwestie związane z szeroko pojętym bibliotekarstwem, w szczególności zaś prezentowane są wielotematycznie zawartości zbiorów bibliotek, z Biblioteką Jagiellońską na czele. Preferowana jest między innymi problematyka szeroko pojmowanej działalności bibliotecznej – katalogi komputerowe, konserwacja zbiorów, analizy obrazu wynikającego z różnorodnych aspektów ankiet przeprowadzanych wśród czytelników. Od lat chętnie uwzględniane są materiały biograficzne, a także edycje źródeł historycznych bez względu na okres, którego dotyczą, publikowane są przedruki korespondencji, rozprawki historyczne w ogólności, a w szczególności te, których źródło tkwi zauważalnie w rękopiśmiennych materiałach znajdujących się w Bibliotece Jagiellońskiej. W szczególnych przypadkach mogą też być uwzględnione prace luźniej związane z szeroko pojętą humanistyką.

Uwagi ogólne

1. Tekst przeznaczony do działu Rozprawy i Materiały nie powinien w zasadzie przekraczać jednego arkusza wydawniczego. Pod tekstem powinno być umieszczone streszczenie w języku polskim (objętość 700–1000 znaków) oraz słowa kluczowe w języku polskim (5–7).
2. Autorzy proszeni są o podanie adresu do korespondencji, numeru telefonu i adresu poczty elektronicznej.
3. Autorzy otrzymują bezpłatnie 1 egzemplarz czasopisma i 10 nadbitek, jeśli tekst został opublikowany w dziale Rozprawy i Materiały.

Wskazówki techniczne

1. Autorzy proszeni są o dostarczenie ostatecznej wersji pracy w postaci wydruku komputerowego wraz z materiałem ilustracyjnym oraz zgodną z wydrukiem wersją elektroniczną tekstu w formacie *.rtf na płycie CD/DVD lub wyłącznie wersję elektroniczną na adres mailowy Redakcji „Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej”.
2. W tekście czcionka Times New Roman 12 punktów, interlinia 1,5 wiersza, paginacja w górnej stopce na środku. Formatowanie tekstu należy ograniczyć do niezbęd-

nego minimum (wcięcia akapitowe, kursywa, środkowanie). Dzielenie wyrazów wyłącznie automatyczne.

3. Cytaty w tekście krótsze niż 3 wiersze należy umieszczać w cudzysłowie. Przytoczenie obszerniejsze niż 3 wiersze należy umieścić w oddzielnym akapicie (bez cudzysłowu) i zmniejszyć punktację cziionki.
4. Fragment opuszczony w cytacie powinien być oznakowany trzema kropkami w nawiasie kwadratowym.
5. W tekście głównym nie należy używać skrótów, szczególnie w odniesieniu do czasu i przestrzeni (rok, a nie: r.; wiek, a nie: w.).
6. Zapis dat w tekście głównym: miesiące słownie. W przypadku pojedynczych słów lub krótkich wyrażen w językach obcych – kursywa.
7. Tabele należy sporządzać wedle procedur wykonywanych przez program Word.

Przypisy do tekstu głównego

1. Przypisy należy umieścić pod tekstem głównym czcionką 10 punktową z odnośnikiem w indeksie górnym. Numer przypisu należy umieścić przed znakiem interpunkcyjnym kończącym zdanie lub jego część. O autorach i dziełach przytaczanych wcześniej stosować należy informację w języku polskim: tenże, tegoż, taż, tejże, dz. cyt., tamże. W przypadku przytaczania kilku prac tego samego autora kolejne powtarzające się tytuły należy skracać (np. S. Lolo, *Polityka Pigmiejów...* (zam. *Polityka Pigmiejów wobec określonych terytoriów zamorskich*), s. 33–34.
2. Tytuły dzieł drukowanych wyróżnione kursywą; tytuły serii kursywą; druk prosty w odniesieniu do przytaczanych archiwaliów; tytuły konferencji i warsztatów – w cudzysłowie; tytuły referatów kursywą; zapis dat: miesiące cyframi rzymskimi, bez kropek między cyframi; kolejne przypisy oddzielone średnikiem; zapis dziesiętkowy przedziałów czasowych: lata 80. XX wieku; w zapisach oznaczających przedziały cyfrowe półpauza (np. lata 1931–1939, s. 30–59); w przypadku czasopism na oznaczenie tomu cyfra arabska (vol. 1, t. 5), na oznaczenie rocznika cyfra rzymska (LXI) – np. „*Studia Theologica Varsaviensia*”, t. 17, 1979, nr 1, s. 248, np. „*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” XXVI, 1976, s. 129–159; w tekstach obcojęzycznych skrót oznaczający stronicę wyraża się stosownie do języka użytego w tekście (np. niem.: S. ang. p. itd.).
3. Poszczególne elementy przypisy należy oddzielić przecinkiem. Gdy autor odwołuje się do szeregu dzieł w ramach jednego przypisu, opisy tych dzieł powinny być oddzielone średnikami.

a. Źródła niedrukowane

Należy kolejno podać nazwę archiwum lub biblioteki w skrócie (po raz pierwszy w pełnym brzmieniu), nazwę zespołu archiwaliów lub sygnaturę, oznaczenie tomu, tytuł zespołu archiwalnego, tytuł dokumentu, kartę lub stronę (np. APKr, RGO, t. 18, Sprawozdanie sytuacyjne z dnia 15 lutego 1944 r., k. 21-22 lub IPN Kr 010/12260, SOR

„Alfa”, t. 5, Analiza sytuacji operacyjnej, k. 34, lub BJ, sygn. rkps 15671 II, J. Braun, Wspomnienia, t. 2, k. 23-25 lub BJ, sygn. Przyb. 18/92, k. 302.

b. Książka

– M. Eliade, *Traktat o historii religii*, Warszawa 1966, s. 155.

W przypadku występowania dwóch imion autora – inicjały bez spacji.

c. Praca zbiorowa

– *Książka polska w okresie zaborów. Wybrane problemy metodologii i dydaktyki bibliologicznej, bibliotekoznawstwa i informatologii*. Praca zbiorowa pod red. M. Kocójowej, Kraków 1991.

d. Artykuł w pracy zbiorowej

– J. Kijas, *Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej UJ w okresie Stanisława Tarnowskiego (1871–1909)*, [w:] *Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, red. T. Ulewicz, Kraków 1966, s. 122.

– J.M. Rokicki, *Byle do przodu. Wspomnienia z przyszłości*, [w:] *Zawsze razem. Szkice współczesne*, red. Z. Wnuk-Lipiński, Kraków 1995, s. 34-45, *Zeszyty Naukowe UJ*, 1145. *Prace Psychologiczne*, z. 35.

e. Artykuł w czasopiśmie

– J.M. Rokicki, *Byle do przodu. Wspomnienia z przyszłości*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1995, nr 2, s. 28.

f. Dokument elektroniczny

– R. Krzywy, *O panegiryku staropolskim. Tradycja i przemiany*, [online] <http://staropolska.pl/barok/opracowania/panegiryk.html> [dostęp: 20.09.2011].

Ilustracje

Materiał ilustracyjny (zdjęcia, wykresy, tabele) powinien być ponumerowany. Lokalizację ilustracji należy oznaczyć przy pomocy cyfr umieszczonych w tekście. Skany ilustracji (najlepiej w formacie TIFF i rozdzielczości 300 dpi) i propozycje podpisów do nich powinny być opisane jednoznacznie. W przypadku gdy ilustracje podlegają ochronie w zakresie praw autorskich, należy uzyskać i dostarczyć na piśmie zgodę autora lub właściciela.

ISBN 978-83-940803-7-2
ISSN 0006-3940